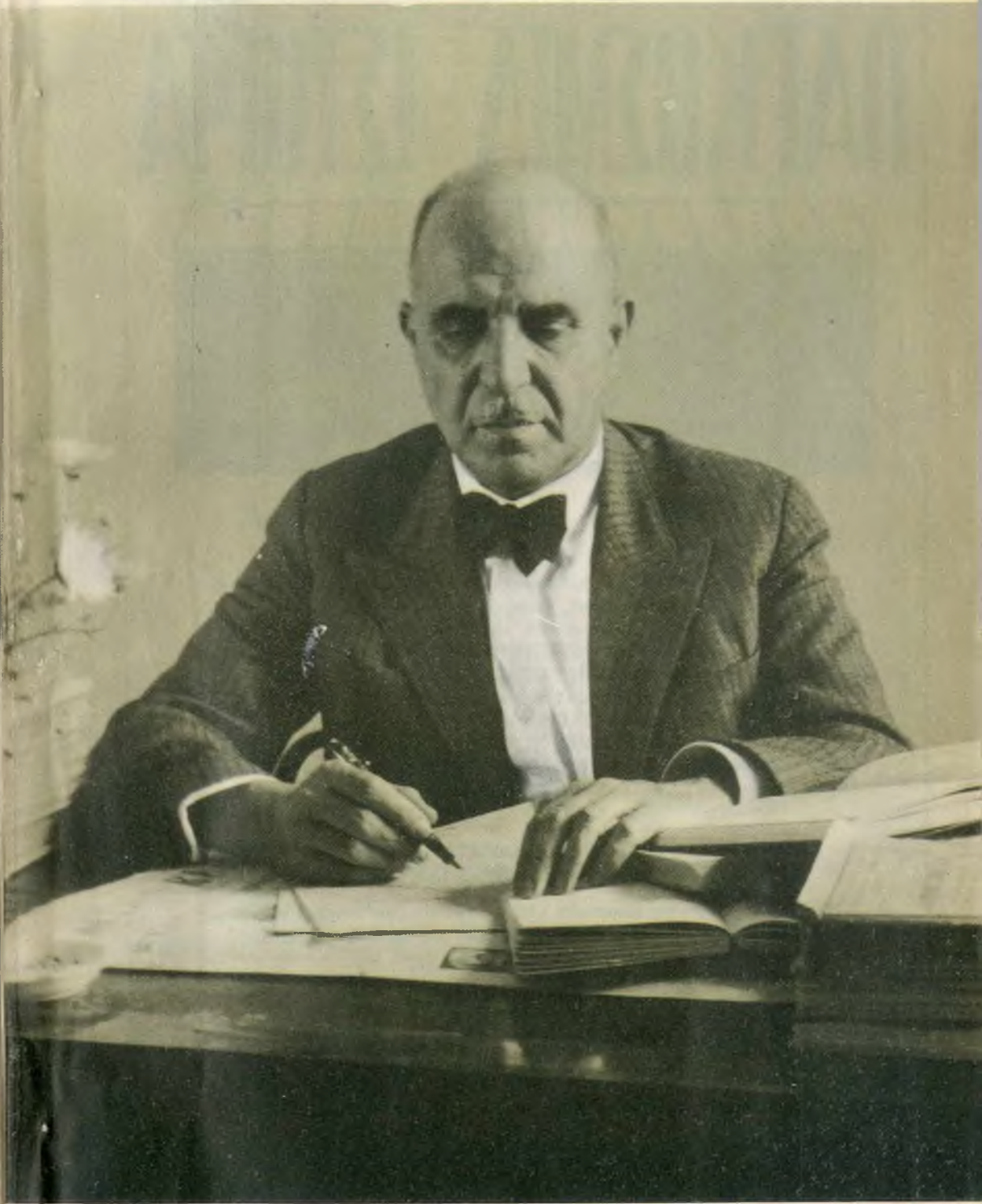

ἐπιθεώρηση ΤΕΧΝΗΣ

ΑΡΙΘ. ΤΕΥΧΟΥΣ 119 - 120

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 19

Ἀφιέρωμα στὸν Γληνὸ

ΜΕ 100 ΔΡΑΧΜΕΣ ΤΟΝ ΜΗΝΑ ΣΑΣ ΠΑΡΑΔΙΔΕΤΑΙ
ΑΜΕΣΩΣ ΤΟ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΜΕΓΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ Ε.Σ.Σ.Δ.

«Μνημειώδες απόκτημα της ιστορικής βιβλιογραφίας» έχαρακτηρίσθη από την διεθνή κριτική. Το συγγραφικό έπιτελείο της αποτελείται από ΔΕΚΑΔΕΣ κορυφαίους Σοβιετικούς 'Ακαδημαϊκούς και 'Επιστήμονες, πού για ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ εφαρμόζουν την μέθοδο του ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ σέ ιστορικό έργο τόσο πλατειάς κλίμακας. Η «ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ» είναι μιá ιστορία έντελώς ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΥ και αποτελεί την τελευταία λέξη τής ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗΣ ιστορικής έπιστήμης. Διαφέρει ΒΑΣΙΚΑ από ΟΛΕΣ τις ιστορίες του κόσμου — παλαιές και νέες. Η «ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ», πού η έκδοσή της στην έλληνική γλώσσα αποτελεί σταθμό στα έλληνικά έκδοτικά χρονικά, φέρει στο φώς τής δημοσιότητας ΤΕΛΕΙΩΣ ΑΓΝΩΣΤΑ ιστορικά γεγονότα και στηρίζεται σέ νεώτατα ντοκουμέντα μέχρι και τής ΗΜΕΡΑΣ τής ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ τής (1957-1963)

ΤΙΜΗ ΤΩΝ 18 ΧΡΥΣΟΔΕΡΜΑΤΟΔΕΤΩΝ ΤΟΜΩΝ ΔΡΧ. 3.300
ΟΙ 18 ΤΟΜΟΙ ΤΗΣ «ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»

έξετάζουν όλόκληρη την μακραίωνη περίοδο από την εμφάνιση του ανθρώπου στή Γή ως τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, και παραδίδονται άμέσως μέ 100 δρχ. τó μήνα

Γράψτε ή τηλεφωνήστε και σας άποστέλλονται αύθημερόν.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΜΕΛΙΣΣΑ"

Κεντρικά Βιβλιοπωλεία — Πανεπιστημίου 34 — Τηλ. 611.692
'Υποκατάστημα Θεσ/νίκης — Τσιμισκή 41 — Τηλ. 27.010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1964— Έτος Ι—Τόμ. Κ'—Τεύχ. 119-120

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΓΛΗΝΟ

	Σύντομη χρονογραφία	387
	ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗΣ	
	Έη ιδεολογική πορεία του Δημήτρη Γλήνου	389
	ΚΩΣΤΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ	
	Μαθητής του Γλήνου	397
	ΡΟΖΑ ΙΜΒΡΙΩΤΗ	
	Ό Δημ. Γλήνος — ή προμηθεϊκή του θέληση γι' αναγέννηση	403
	Χ. ΛΟΓΑΡΙΣ	
	Έη έκδοση του «Σοφιστής»	425
ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΓΛΗΝΟΥ	Έθνος και Γλώσσα	434
	Αναγέννηση	465
	Δημοκρατία, Αντίδραση, Παιδεία	467
	Ποιοί δρόμοι ανοίγονται μπροστά στους νέους	470
	Μιά βραδιά στο σπίτι του Γκόρκι	474
	Έη διακήρυξη της Διοικ. Έπιτροπής του «Έκπ. Όμίλου»	478
	ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΓΑΤΟΣ	
	15 ανέκδοτα γράμματα του Γλήνου στον Άλέκο Δελμούζο	497
	ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ	
	Στην εξορία (ποίημα)	533
	ΑΛΕΚΟΣ ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ — Τ.Κ.	
	Στον "Αη-Σιράτη	535
	ΜΑΡΙΑ ΣΒΩΛΟΥ	
	Λίγα απ' δσα θυμάμαι για το Γλήνο	539
	Μ.Ε.	
	Στην "Αχροναυπλία	544

	ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ	
	Ὁ Δημ. Γληνός καὶ ἡ φοιτητικὴ νεολαία τῆς ἐποχῆς του	548
	ΒΟΥΛΑ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΥ	
	Δημήτρης Γληνός	549
ΑΡΘΡΑ	Η ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ	
	Μία δεκαετία	550
ΠΟΙΗΣΗ	ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΛΟΓΦΑΚΟΣ	
	Ἡ ὀρθὴ γενιά (4 ποιήματα)	554
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ	ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ	
	Ἄνυπερφόριστοι	559
ΜΕΛΕΤΕΣ	ΣΠ. Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ	
	Ὅψεις ἀπὸ τὸ προνομιακὸ καθεστῶς τῆς Πάργας, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας	571
ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ	Γ. ΣΕΦΕΡΤΙΖΗΣ	
	Ὁ ἐπιφανὴς λεγεωνάριος	589
	ΕΥΑΓΓ. Κ. ΦΡΑΓΚΑΚΙ	
	Καὶ πάλι ὁ Φιορεντίνος	591
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	ΘΑΛΕΙΑ ΚΟΥΤΒΑ	
	Τί κρύβει ἡ ἐπίθεση	593
	Ἡ πανελλήνια ἔκθεση	594
	Ὁ Γοργοπόταμος	595
	Ἄγγελα	596
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ	ΡΟΓΣΟΣ ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΣ	
	Τί γίνεται μὲ τὸν ἑλλ. κιν/φο	598
ΠΛΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	Γ. ΠΕΤΡΗΣ	
	Ἡ πανελλαδικὴ ἔκθεση νέων — Ἄλλες ἐκθέσεις	605
ΕΙΚΟΝΕΣ	Φωτογραφίες τοῦ Δημ. Γληνοῦ κλπ.	

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ: Ἰδιοκτῆτης Νίκος Σιαπκίδης, ὁδὸς Βλαβιανοῦ 1. Ὑπεύθυνος συντάκτης Πορφύρης Κονίδης (Κ. Πορφύρης) Κόθνου 2. — Ἀθῆναι Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Δ. Κούβαρης, Ἰκαρίας 14, Πετρούπολις. ΓΡΑΜΜΑΤΑ: «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» — Ἐμβάσματα: Χριστόφορος Παπατριανταφύλλου Σταδίου 39, 8ος ὄροφος Ἀθήνα. Τ.Τ. 121 — Ἀριθ. τηλ. 238-064. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: Ἐξωτερικοῦ: Ἐτήσια Δολ. 8 — Ἐσωτερικοῦ: Ἐτήσια Δρχ. 120 — Ἐξάμ. Δρχ. 10 ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ: Ἐσωτ. Δρχ. 300 — Ἐξωτ. Δολ. 20

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΓΛΗΝΟ

Σύντομη χρονογραφία

- 1882 Αύγουστου 22, γέννηση στη Σμύρνη. Ὁ πατέρας του, Ἀλέξανδρος Γληνός ἀπὸ τὴν Ἄνδρο. Ἡ μητέρα του, τὸ γένος Παυλίδη, ἀπὸ τὴ Σμύρνη.
- 1888 Τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη.
- 1899 Γράφεται στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας.
- 1901 Εὐαγγελιακὰ. Πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Γληνοῦ γιὰ τὶς ξένες λέξεις στὴν ἑλληνικὴ στὸ «Περιοδικό μας» τοῦ Γερ. Βώκου. Διακόπτει προσωρινὰ σπουδὲς καὶ διορίζεται δάσκαλος στὸν Κασαμπά Μ. Ἀσίας.
- 1902 «Τὸ γλωσσικό μας ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννηση» τοῦ Ἀλ. Φωτιάδη.
- 1903 «Νουμάς». Ὁ Γλ. διορίζεται διευθυντὴς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς Κάστρου - Λήμνου. Ὁρεστιακὰ.
- 1904 Οἱ Παλαμάς, Δελμούζος, Χατζόπουλος, ἰδρύουν τὸ συνδεσμο «Ἡ ἔθνικὴ μας γλῶσσα». Ὁ Γληνός γίνεται μέλος.
- 1905 Δίπλωμα φιλολόγου με ἄριστα. Ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τῆς «Ἀναξαγορείου Σχολῆς» Βουρλῶν Σμύρνης. Δημοσίευση γράμματος τοῦ Γληνοῦ στὴ δημοτικὴ, στὴν ἐφημερίδα «Ἡμερησία Σμύρνης». Καθαρευουσιάνοι ξεσηκώνουν πόλεμο.
- 1906 Καθηγητὴς στὸ «Ἑλληνογερμανικὸ Λύκειο» Σμύρνης.
- 1907 Θάνατος Βερναρδάκη. Στὸ πολιτικὸ μνημόσυνο ποῦ ἐγίνε στὴν «Εὐαγγελικὴ Σχολὴ» ἐκφωνεῖ λόγο ὁ Γλ. ποῦ δημοσιεύεται στὴν «Ἡμερησία Σμύρνης» Οἱ καθαρευουσιάνοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του. Πολεμικὴ ἀπὸ «Ἀμάλθεια» καὶ ἄλλες ἐφημερίδες. Ἰδρύεται «Σύνδεσμος τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως». Πρόεδρος ὁ Γληνός. «Τὸ κοινωνικὸ μας πρόβλημα» τοῦ Γ. Σκληροῦ. Συζήτηση στὸν «Νουμάς».
- 1908 Γάμος. Νέα πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ Γληνοῦ. Πηγαίνει στὴ Γέννα τῆς Γερμανίας καὶ παρακολουθεῖ μαθήματα Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς. Ὁ Δελμούζος ἰδρύει «Ἀνώτερο Παρθεναγωγεῖο» Βόλου.
- 1909 Μελέτη τοῦ Γληνοῦ γιὰ τὸν καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφίας Ὅυκεν (βραβεῖον Νόμπελ). Γνωριμία με Σκληρό. Κύκλος Ἑλλήνων φοιτητῶν, μεταξύ τους καὶ Φῶτος Πολίτης. Συζητοῦν με Σκληρό. Πρῶτὴ μαρξιστικὴ μελέτη τοῦ Γλ. γιὰ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση. Πηγαίνει στὴ Λειψία. Παρακολουθεῖ φιλοσοφία, ψυχολογικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ἐργαστήρια με καθηγητὴ τὸν Βούντ. Ἐπανάσταση Γουδί.
- 1910 Γράφει τὴν «Ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος». Συνδέεται με Μαν. Τριανταφυλλίδη. Ὁργανώνει Ἑλληνες φοιτητὲς τῆς Λειψίας ἰδρύοντας τὸ σύλλογο «Ἐταιρία τῶν Φίλων» με σοσιαλιστικὲς κατευθύνσεις. Ψυχολογικὲς ἐργασίες του. Ἰδρύεται στὴν Ἀθήνα «Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος». Κυβέρνηση Βενιζέλου.
- 1911 Ὁ Γλ. πηγαίνει στὴν Ἀθήνα. «Ἀθεϊκὰ» Βόλου καὶ διάλυση τοῦ «Ἀνώτερου Παρθεναγωγείου». Ὁ Γλ. διορίζεται καθηγητὴς τῶν παιδαγωγικῶν στὸ διδασκαλεῖο τοῦ Ἀρσακείου καὶ ἑλληνοδιδάσκαλος στὸ ὁ δημόσιο σχολεῖο.
- 1912 Ὁ ὑπουργὸς Παιδείας Γιάννης Τσιριμώκος τοῦ ζητᾷ ἀπόψεις του γιὰ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα. Ὁ Γλ. γράφει μακριὰ ἐκθεση. Διορίζεται Διευθυντὴς Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαίδευσης.
- 1913 Ὁ Γλ. γράφει τὶς εἰσηγητικὲς ἐκθέσεις στὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια Τσιριμώκου ποῦ σύνταξε ὁ ἴδιος.
- 1914 Συζήτηση με Ν. Ἐξαρχόπουλο στὴν ἐφημ. «Νέα Ἑλλάς». Ἰδρύει «Σύνδεσμο ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν» καὶ ἐκδίδει «Ἀγωγή», ὄργανο τοῦ Συνδέσμου. Κύρια ἄρθρα στὸ «Δελτίο» τοῦ Ἐκπ. Ὁμίλου ποῦ ὁ Γλ. ἔχει ἀναλάβει διεύθυνση σύνταξης.
- 1915 Πέφτει ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου. Πολιτικὴ συζήτηση στὸ Διδασκαλεῖο μέσης ἐκπ. Ὁ Γληνός διώκεται δικαστικῶς γιὰ τὴ λέξη «σακαράκας» με τὴν ὁποία χαρακτηρίσε δασ. Κωνσταντῖνο. Ἀπαλλακτικὸ βούλευμα. Ἐπάνοδος τοῦ Βενιζέλου.
- 1916 Ὁ Βεν. ἐνθαρρύνει Δελμ., Γλ., Τριανταφ., νὰ γράφουν βιβλία στὴ δημοτικὴ. Ὑπόσχεται μεταρρύθμιση. Οἱ τρεῖς σχηματίζουν τὴν «Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ». Κίνημα Θεσσαλονίκης. Ὁ Γλ. παραιτεῖται ἀπὸ τὸ Διδασκαλεῖο. Συλλαμβάνεται —καὶ φυλακίζεται (27 Νοέμβρη). «Ἔθνος καὶ γλῶσσα», Α' μέρος, στὸ «Δελτίο».
- 1917 5 Γενάρη: Ἀποφυλακίζεται. Πηγαίνει στὴ Θεσσαλονικὴ. Ὁ Βεν. τὸν διορίζει Πρόεδρο τοῦ τριμελοῦς Ἐκπαιδ. Συμβουλίου. Καθορίζεται ἡ ἐκπ. μεταρ. 11

- Μαΐου: 'Ο Γλ. εκδίδει τὸ νομοσχέδιο «περὶ εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσης στὸ δημοτικόν». Γενικὸς Γραμ. Ὑπουργ. Παιδείας. Ἡ ἐπαναστ. κυβερν. Βενιζέλου πηγαίνει στὴν Ἀθήνα. Ἐκπ. Μεταρρύθμιση. Ἀναγνωστικὰ στὴ δημοτικὴ.
- 1918 Α' Συνέδριο Ἐπιθεωρητῶν. Ἡ ἀντίδραση χτυπάει ἐκπ. μεταρ. Ἰδρυση ΚΚΕ.
- 1919 Ἰουλιανὰ. Ἀπόπειρα κατὰ Βεν. Θάνατος Δραγούμη. Ἀποτυγχάνει προσπάθεια ἀναδιοργάνωσης Πανεπιστημίου.
- 1920 Πτώση Βενιζέλου. Παραίτηση Γληνοῦ ἀπὸ ὑπουργεῖο. Δελμούζος πηγαίνει Γερμανία. Ἀγώνας ἀπὸ Ἐκπ. Ὁμιλ. Ἐπιτροπὴ γιὰ κάψιμο ἀναγνωστικῶν γραμμένων στὴ δημοτικὴ. Ἐκδ. «Δημιουργικὸς Ἱστορισμός».
- 1921 Ἰδρύει Ἀνώτερη Γυναικεία Σχολή. Ἀγώνας γιὰ δημοκρατία. Συνεργάζεται με «Σύνδεσμο γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς Γυναίκας». «Γυναικεῖος ἀνθρωπισμός».
- 1922 Μικρασιατικὴ καταστροφή. Ἐπανάσταση. Συνέχιση τῆς μεταρρύθμισης.
- 1923 Ἐκπαιδ. Σύμβουλος. Ἡ δημοτικὴ ξαναμπαίνει στὰ σχολεῖα. Ὄργανώνει μαζί με Τριανταφ. διδασκαλικά συνέδρια στὶς ἐπαρχίες. Ἀνακήρυξη Δημοκρατίας. «Ἡ κρίση τοῦ Δημοτικισμοῦ» στὸ «Δελτίο» τοῦ Ἐκπ. Ὁμίλου.
- 1924 Ὁ Γλ. ὀργανώνει Παιδαγ. Ἀκαδημία. «Οἱ χοῖροι ὕψιζουσιν». Συνεργασία με «Διδασκαλικὴ Ὁμοσπονδία». Ἐκδ. «Ἐνας ἄταφος νεκρὸς» (ἐκπ. νομοσχέδια).
- 1925 Ὄργανισμὸς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρῶτες διαφωνίες με Δελμ. Δικτατορία Παγκάλου. Ἀντίδραση. Χτύπημα μεταρρύθμισης. Παύση ἀπὸ Παιδ. Ἀκαδ.
- 1926 Διάλυση Ἀκαδημίας. Μαρασλειακά. Ἐκδοση περιοδ. «Ἀναγέννηση». Διαλέξεις στὴ «Φοιτητικὴ Συντροφιά». Συζητήσεις στὸν Ἐκπ. Ὁμιλο. Πτώση Παγκάλου.
- 1927 Διάσπαση Ἐκπ. Ὁμίλου. Διακήρυξη (τὴ γράφει ὁ Γλ.).
- 1928 Σταματάει ἡ «Ἀναγέννηση». Ἀφιξη Παναίτ Ἰστράτι. Δι'ἀλεξή του στὴν «Ἀλάμπρα». Δίωξη Γλ. γιὰ Ἰστράτι. Περιοδ. «Νέος Δρόμος».
- 1929 Ἐκπ. Μεταρρύθμ. Φιλελευθέρων. Κριτικὴ Γλ. γιὰ νομοσχέδια Γόντικα. Σχέδιο γιὰ νέο πρόγραμμα Ἐκπ. Ὁμίλου. Ἔργασία στοῦ Ἐλευθερουδάκη. Διαλύεται Ε.Ο.
- 1930 Ἔργασία στὸ λεξικὸ Ἐλευθερουδάκη. «Γιάννης Ψυχάρης», πρόλογος τοῦ Γληνοῦ.
- 1931 Ἔργασία στοῦ Δημητράκου (διευθύνει Παιδικὴ Βιβλιοθήκη). «Ὁρθογραφικὴ σπλοποίηση». «Φωνὴ τοῦ βιβλίου».
- 1932 Ἀναλαμβάνει τὸ «Θησαυρὸ τῶν παιδιῶν». Ἐκδ. «Ν. Πρωτοπόρων». Ἄρθρα. Διάλεξη στοὺς φοιτητὲς γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.
- 1933 Συνεργασία στὴ «Φωνὴ τοῦ βιβλίου» τοῦ Δημητράκου. Συζήτηση με Παπανδρέου γιὰ ἰδανικὸ Παιδείας. Διάλεξη στοὺς φοιτητὲς γιὰ Μάρξ. Μορφές πνευμ. ἀντίδρασης στοὺς «Ν. Πρωτοπόρους». Ἰδρύει «Κοινωνικὴ Ἀλληλεγγύη».
- 1934 Ταξίδι στὴν ΕΣΣΔ. Γράφει ἐντυπώσεις του στὸν «Ν. Κόσμος». Λεξικὸ Δημητράκου. «Ὁ ποιητὴς Κ. Βάρναλης» στοὺς «Ν. Πρωτοπόρους».
- 1935 Κίνημα 1 Μαρτίου. Κατάργηση Δημοκρατίας. Ἀγώνας γιὰ Δημοκρατία. Σύλληψη καὶ ἐξορία στὸν Ἄγ. Εὐστράτιο. «Δημοψήφισμα». Ἐπάνοδος Γεωργίου. Ἀπόλυση ἀπὸ ἐξορία.
- 1936 Ὑποψήφιος Παλλαϊκοῦ Μετώπου στὶς ἐκλογὲς Ἰανουαρίου. Προεκλογικοὶ λόγοι του. Βουλευτὴς. Σταφιδικὸ Συνέδριο. Δικτατορία 4ης Αὐγ. Ἐξορία στὴν Ἀνάφη.
- 1937 Μαΐου 7. Μεταγωγή του στὴν Ἀκροναυπλία. Ὄργανωση μαθημάτων καὶ διαλέξεων. Δολοφονικὴ ἐπίθεση ἐναντίον του. Φόνος δασκάλου Παύλου Σταυρίδη.
- 1938 Πρωτοχρονιά. Μεταγωγή στὴ Σαντορίνη.
- 1940 Ὑπὸ περιορισμὸ στὴν Ἀθήνα. Πόλεμος. Ἐκδ. «Σοφιστῆ».
- 1941 Ἐπίθεση Χίτλερ. Προδοσία τῆς 4ης Αὐγούστου. Κατοχή. Ὁ Γλ. κρατούμενος τῶν Ἰταλῶν. Ἀπόλυση.
- 1942 Μέλος τοῦ Π.Γ. τοῦ ΚΚΕ. «Τί εἶναι καὶ τί θέλει τὸ ΕΑΜ». Ἄρθρα του στὴν παράνομη «Κομμουνιστικὴ Ἐπιθεώρηση». Ἐκδ. «Φρειδερίκος Νίτσε» (μετάφρ. καὶ πρόλογος).
- 1943 Προετοιμασία γιὰ εἰσήγηση στὴν Κ.Ε. τοῦ ΚΚΕ. Ἐπαφὲς με πολιτικούς. Ἀρρώστια. Θάνατος (25 Δεκέμβρη).
- 1944 «Τὰ σημερινὰ προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».
- 1945 «Ἡ τριλογία τοῦ πολέμου».
- 1946 «Στὴ μνήμη Δημήτρη Α. Γληνοῦ». Ἐκδ. «Ν. Βιβλία».

Η

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

ΤΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ

Του Γιάννη Ίμβριώτη

Πάνε είκοσι χρόνια πού πέθανε ο Δημήτρης Γληνός, μα ή μορφή του προβάλλει πάντα δλοζώντανη στη μνήμη του λαού. Σ' αυτόν τὸ λαὸ σ' ὄλη του τή ζωή ἔστρεφε τὸ πνεῦμα καί τὴν καρδιά του, τὸ λογισμό του καί τὴν πράξη του.

Ὁ Γληνός παρουσιάστηκε ἀνάμεσά μας γεμάτος ἀπορία καί θαυμασμό σὰν τοὺς πρώτους Ἑλληνες φιλόσοφους. Κι ὁ θαυμασμός του αὐτὸς δὲν ἦταν ἀργόσχηλη περιέργεια πὸν ζητοῦσε νὰ ἱκανοποιηθεῖ σὴν ἄπραγη γνώση, σὴν καθαρὴ μονάχα θεωρία, ξέχωρα καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴ γεμάτη ζωντανὸ παλμὸ προβληματικὴ τῆς γύρω του πραγματικότητας. Ὁ θαυμασμός του Γληνοῦ ἦταν μιὰ ἐναγώνια ἀπορηματικὴ κινημένη ἀπὸ τὰ βαθιὰ «ἀνθρωπολογικά» προβλήματα καί προσηλωμένη σὴν πράξη. Ἄν ἀπορεῖ καί θαυμάζει, ἂν ρωτᾷ καί ζητεῖ νὰ μάθει, εἶναι γιατί θέλει νὰ πράξει. Σὰν ἓνα ζωντανὸ μέλος τῆς κοινωνίας του στρέφεται τοὺς συνανθρώπους του, νιώθει τίς ἀνάγκες τους, τοὺς πόθους καί τίς λαχτάρεις τους καί ζητεῖ νὰ τοὺς ὑψώσει σ' ἓνα ἀνώτερο ὑλικὸ καί πνευματικὸ ἐπίπεδο. Σκύβει κι ἀκροάζεται τὸν παλμὸ τοῦ λαοῦ καί βρίσκει πὸς αὐτὸς ὁ λαὸς κρύβει μέσα του τέτοια στοιχεῖα πὸν φτάνει νὰ καλλιεργηθοῦν γιὰ ν' ἀνθίσουν καί νὰ δόσουν τὸν πλούσιο καρπὸ τους. Στους γύρω του λοιπὸν συνανθρώπους στρέφεται ὅλος ὁ λογισμὸς του μὰ κ' ἡ πράξη του. Ὅλοένα στοχάζεται κι ὄλοένα πράττει σ' ὄλη τὴ ζωὴ του. Ὅλοένα βαθαίνει καί πλαταίνει ἡ πνευματικὴ του θεώρηση κι ὄλοένα προχωρεῖ ἡ δράση του. Παιδαγωγός, κοινωνικὸς ἀναμορφωτῆς, πολιτικὸς, μαχητῆς κ' ἔθνικὸς ἀπελευθερωτῆς, διαθέτει σ' ὄλη αὐτὴ τὴν ἀγωνιστικὴ διαδρομὴ μὲ πίστη κ' ἐνθουσιασμό ὁλόκληρο τὸ εἶναι του. Ὅλοένα πη-

γαίνει πρὸς τὰ εμπρός, «ὀλοένα καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά», ἔτσι χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος τὴν πορεία του, δηλαδή ὄλο καὶ πιὸ βαθιὰ κατανοεῖ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας του, ὅσπου προβάλλει ριζοσπαστικὸς ἀνακαινιστῆς.

Ἀρχίζει σὰν παιδαγωγός, μὰ δὲν εἶναι μόνο ὁ παιδαγωγός ποὺ πασχίζει ν' ἀνορθώσει τὴν κρατικὴ παιδεία, ποὺ συντάσσει νομοσχέδια καὶ φροντίζει γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ καὶ γιὰ τὸ καλύτερο πρόγραμμα, εἶναι ὁ ἀγωνιστῆς ποὺ πολεμᾷ τὸ σκοταδισμό, τὴν ἀντίδραση καὶ ὀραματίζεται μιὰν ἀνώτερη κοινωνία καὶ ἀνθρωπότητα. «Ὁ παιδαγωγός, κηρύττει, εἶναι ὁ ἐραστής τῆς ἀνθρώπινης τελειότητας, ποὺ μὲ ἀγάπη καὶ πίστη βλέπει στὶς νέες ψυχὲς τὴ δυνατότητα μιᾶς καλύτερης ἀνθρωπότητας καὶ θέτει ὀλόκληρο τὸν ἑαυτό του ὑπὲρ τῆς δημιουργίας της, βρίσκοντας σ' αὐτὴ του τὴν ἐνέργεια τὴ βαθύτατη ἱκανοποίησι τοῦ εἶναι του». Μὲ πόνο βλέπει πὼς ἡ ἀρχουσα τάξη ὄχι μόνο δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ λαό, παρὰ καὶ προσπαθεῖ μὲ κάθε μέσο νὰ τὸν κρατεῖ δουλωμένο στὰ συμφέροντά της, νὰ τὸν ἐμποδίζει, νὰ τοῦ μαραινεῖ κάθε δημιουργικὴ ὀρμή. Γὰ οὐτοπικὰ ὄνειρα γιὰ τὸ ξαναγύρισμα στὴν ἀρχαιότητα τὰ χαρακτηρίζει σὰν κηρύγματα ποὺ σκοπὸ ἔχουν νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴ τοῦ λαοῦ σὲ ἄγονους ὀραματισμούς. Αὐτὰ τὰ ἰδανικὰ μὲ ὄλη τὴ λαμπρόχρωμη ὄψη τους δὲν ἔχουν μέσα τους σπέρματα ζωῆς, παρὰ φέρουν τὸ θάνατο. Ἐνας σχολαστικὸς «παρελθοντισμός» κηρύσσεται καὶ βάζει τὴ σφραγίδα του σὲ κάθε ἐκδήλωση. «Ὅ,τι εἶναι σημερινό, λαϊκό, γλευάζεται, εἶναι φθορὰ καὶ παρακμὴ, σιὰ καὶ εἰδωλο κάποιου ἀρχαίου πρωτότυπου, τὸ περασμένο μόνο συγκεντρώνει μέσα του ὄλες τὶς ἀληθινές, τὶς αἰώνιες, τὶς ἀπόλυτες ἀξίες. Καὶ παράλληλα θαυμάζεται τὸ ξένο, τὸ σύγχρονο εὐρωπαϊκό. Ἀρχαιομανία καὶ ξενομανία φαίνονται σὰν δύο ἀσιμπίδαστες μεταξὺ τους κοινωνικὲς ροπές, μὰ στὸ βάθος ταυτίζονται, θγαίνουν ἀπὸ μιὰν ἴδια νοοτροπία. Ὅμως τὸ περασμένο πολὺ συχνὰ γιὰ τοὺς προχωρημένους λαοὺς στάθηκε στοιχεῖο ποὺ βοήθησε στὴν ἀνάπτυξή τους, ἐνῶ ἐδῶ ἔχει γίνει ἐμπόδιο καὶ βαραίνει σὰν πλάκα καὶ κόβει τὴν ἀναπνοή. Παράδειγμα ἡ γλώσσα.

Ἀπὸ τέτοιους στοχασμοὺς ξεκινώντας ὁ Γληνὸς βρίσκει πὼς τὸ περασμένο δὲν καταξιώνεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Θέλει νὰ τὸ ἀτενίζει ἀπὸ μιὰν ἄλλη σκοπιά, ἀντιθέτει τὴ μετουσίωση τῶν γόνιμων σπερμάτων του στὴν πιθηκικὴ μίμηση καὶ κηρύττει, ἕνα «δημιουργικὸ ἱστορισμό». Στὴν ἀντίληψή του αὐτὴ τὸν ἔφερε, λέγει, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Στοχάζεται πὼς αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔχει βαθύτατο κοινωνικὸ χαρακτήρα καὶ χαρακτηρίζει τὸ δημοτικισμό σὰν ἕνα «πλατύτατο κοινωνικό, πνευματικό, ἀναγεννητικὸ κίνημα» ποὺ ἀγκαλιάζει ὄλες τὶς μορφές τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅσο καὶ ἂν φαινομενικὰ ὁ ἀνταγωνισμὸς γίνεται προπάντων γύρω ἀπὸ τὴ γλώσσα. Ὁ δημοτικισμὸς στρέφεται στὸ τωρινό, μὰ δὲν ἀγνοεῖ τὸ περασμένο, ἀπεναντίας θέλει νὰ τὸ ἀξιοποιήσει. Μὰ μὲ ποιὸν τρόπο; Ἡ ἀρχαιομανία εἶναι ψεύτικος πιθηκισμὸς, δὲ φέρνει πρὸς τὰ εμπρός. Πὼς τὸ παλιὸ νὰ γίνει δημιουργικό; Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ἀνάπτυξη, μιὰ προοδευτικὴ πορεία. Πὼς λοιπὸν τὸ περασμένο, ἡ ἱστορία στὴν πιὸ πλατιά της σημασία, μὲ ἄλλους λόγους οἱ ἀξίες τοῦ παλαιότερου πολιτισμοῦ μποροῦν νὰ γίνουν γόνιμα κίνητρα γιὰ τὸ σημερινὸ καὶ τὸ μελλοντικό; «Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, λέγει, εἶναι τοῦτο. Στὴν ἐξέτασή του, ὅπως καὶ πολλοὺς ἄλλους, μ' ἔφερε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Μὰ ἡ θεωρία τοῦ δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ ποὺ θγῆκε ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ προβλήματος, εἶναι γενικὴ καὶ ἐφαρμόζεται σ' ὄλα τὰ φανερώματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς». Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ πρόβλημα στρέφει τὴν προσοχὴ του ὁ Γληνὸς καὶ γίνεται «φιλόσοφος τῆς ἱστορίας». Δὲ συγγράφει κανένα συστηματικὸ ἐγχειρίδιο, παρὰ ἀσκορπίζει τοὺς ἱστορικοὺς φιλοσοφικοὺς στοχασμοὺς του μέσα στὰ περισσότερα ἔργα του, στὸ «Δημιουργικὸ ἱστορισμό», στὸ «Σκοπὸ τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀγαθῆς», στὶς «Πνευματικὲς μορφές τῆς ἀντίδρασης», σὲ ἄλλα ἄρθρα του, στὴν πλατύτατη εἰσαγωγή του στὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα.

Ὁ Γληνὸς μὲ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει γιὰ τὸ δημιουργικὸ ἱστορισμό, δείχνει πὼς ἔχει συλλάβει τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ

ιστορία, θεωρημένη από μια καθολική σκοπιά, σημαίνει την αέναη κίνηση, την προοδευτική πορεία, την ολοένα ανάπτυξη προς ανώτερα επίπεδα πολιτισμού, παρ' όλα τα σταματήματα ή και ταπισωγυρίσματα που μπορεί να παρουσιάζει. Ο Γληνός πίστεψε βαθιά στην πρόοδο. Πρώτα προβάλλει μέσα στην αστική τάξη σαν πνευματικός εκπρόσωπός της, όμως ακολουθεί το πιο φωτισμένο μέρος της, αδράχνει όλα τα φιλελεύθερα, τα προοδευτικά συνθήματα που κήρυξε αυτή ή τάξη στην άνοδική της πορεία. Δεν επηρεάστηκε από πεσιμιστικά κηρύγματα. Δεν αντίκρισε τη γύρω του φθορά σαν κάτι το ακαταμάχητο, το μοιραίο. Δεν απελπίστηκε και δε ζήτησε τη σωτηρία του με τη φυγή από τη γύρω του πραγματικότητα. Απεναντίας πρόβαλε μαχητής που σκόρπιζε γύρω του τον ενθουσιασμό του κι ανακοίνωνε τους στοχασμούς του και προπαγάνδιζε και ήρωε ένα δημιουργικό ιστορισμό. Πίστεψε στις δυνατότητες που κλείνει μέσα του το έθνος του, μα και όλη ή ανθρωπότητα, για τη δημιουργία μιας ανώτερης ζωής. Η πίστη του αυτή θέριμανε όλη την ψυχή του από την αρχή ως το τέλος. Κ' ένωσε πώς αυτή ή προοδευτική ανάπτυξη όσο και να είναι μια αντικειμενική ιστορική λειτουργία, όσο και να παρουσιάζεται σαν ένα αντικειμενικό γίνεσθαι που ακολουθεί ορισμένη νομοτέλεια, χρειάζεται και τη φωτεινή συνείδηση των υποκειμένων. Βέβαια, οι άνθρωποι φτιάχνουν οι ίδιοι την ιστορία τους με τον καθημερινό τους μόχθο, όμως όχι πάντοτε συνειδητά, δε θέτουν καθαρούς σκοπούς που επιδιώκουν με όλη τη φωτεινή αντίληψή τους την πραγμάτωσή τους. Με άλλους λόγους δεν ωθούν πάντοτε με τη συνειδητή πράξη τους το ιστορικό γίνεσθαι προς τα εμπρός, δεν επιταχύνουν την πορεία του, δε στρέφονται ενάντια στα εμπόδια που ορθώνονται σαν ανασχετική τροχοπέδη για την παραπέρα κίνησή του. Ο Γληνός είχε καταλάβει αυτή την αλήθεια και γι' αυτό πρόβαλε το κήρυγμα του δημιουργικού ιστορισμού. Αυτό σημαίνει μια συνειδητή, μια φωτεινή ιστορική δράση που αντιγράφει το παλιό, το παρωμένο κι ατενίζει προς το κατοπινό. Με αυτή την όραση στράφηκε ο Γληνός στο λαό του. Γι' αυτό πάντοτε ξεκινοῦσε από μια συγκεκριμένη νεοελληνική πραγματικότητα, τότε από την κατάσταση που βρισκόταν ή παιδεία, τότε από την αντίδραση που παρουσιαζόταν στον τύπο, στην εκκλησία, στην επιστήμη, στην τέχνη. Άλλοτε από άλλη περίσταση και τέλος με την άδρη κορύφωσή του στο στοχασμό και στην πράξη συλλαμβάνει και διατυπώνει όλα τα βασικά «Νεοελληνικά προβλήματα». Ο Γληνός ακολούθησε κι αυτός μια δημιουργική ιστορική ανάπτυξη. Πρώτα, στην αρχή, ή διαλεκτική θεώρηση των προβλημάτων δεν του ήταν πολύ ξεκαθαρισμένη, μα ολοένα μορφωνόταν, ώσπου πια πρόβαλε ολότελα μαρξιστική. Όμως από την αρχή φαινόταν που θα τον έφερνε ή προοδευτική ανάπτυξή του. «Όλο και προς τα αριστερά», είπαμε, χαρακτήρισε ο ίδιος την πορεία του. Από τις πρώτες μελέτες του, ήματις κοιτάζουμε σήμερα με κριτικό μάτι, καταλαβαίνουμε πώς βρίσκεται πάνω στη γραμμή που θα τον οδηγήσει στη σοσιαλιστική κοσμοθεωρία. Κι όχι μόνο από την πνευματική του ανάπτυξη, αλλά κι από την καθημερινή πνευματική πράξη του για τις ανάγκες του λαού μπορούμε να ιδούμε την τελική επαναστατική πολιτική κατάληξή του. Ο Γληνός ένωσε πώς τα προβλήματα του λαού ολοένα περιπλέκονταν κι υγκώνονταν. Κι από το άλλο μέρος έβλεπε πώς μια νέα κοινωνική δύναμη, το εργατικό στοιχείο, είχε προβάλει όρμητικό στο προσκήνιο της ιστορίας. Με την ιστορική του όραση κατανόησε πώς το νέο κίνημα άγκαλιάζει όλα τα προβλήματα και πώς παίρνει κι αφομοιώνει μέσα του κι αυτά ακόμα τα φιλελεύθερα αστικά κηρύγματα που υιοθετούσε και πρόβαλε ο δημοτικισμός, μα τώρα τα ανεβάσει σ' ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο και τα παρουσιάζει ολωσδιόλου νέα, πώς τους δίνει ζωντανή σάρκα και ζεστό αίμα και τα κάνει ικανά να κινήσουν το λαό στη δημιουργία μιας ανώτερης ζωής του. Έχει ξερθεί το πλήρωμα του χρόνου κι ο Γληνός ρίχνει τον κόβο και περνά στο νέο ιστορικό στρατόπεδο. Τώρα ξεδιπλώνει ακόμα πιο αποφασιστικά, πιο δημιουργικά, την πνευματική και πρακτική του άθληση και τελικά τη στεφανώνει με την εθνικοαπελευθερωτική ήγετική εξόρισή του.

Ὁ Γληνός στην ἀφετηρία του δὲ μπορεί νὰ νοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ δημοτικισμό. Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους λαμπροὺς σημαιοφόρους του. Χρόνια καὶ χρόνια τὸν πρόβαλε ἀπὸ τὴν ἐπαλξὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ οὐμιλου. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀντικρούσοιμε τὸ ἰδεολογικὸ τοῦτο κίνημα στὰ πρῶτα οὐσιαστικὰ γνωρίσματά του γιὰ νὰ μπορέσοιμε νὰ παρακολογηθοῦμε καὶ νὰ συλλάβοιμε ὅλη τὴ διαλεκτικὴ ἀνάπτυξὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ Γληνοῦ.

Ὁ δημοτικισμὸς προβάλλει — ἀφήνοιμε παλαιότερα φανερώματά του — στὸ τρίτο τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀληθινὰ σὰν ἕνα πλατύτατο κοινωνικὸ, πνευματικὸ, ἀναγεννητικὸ μὲ πλούσιο περιεχόμενον κίνημα, ὅπως πετυχημένα τὸ χαρακτήρισε ὁ ἴδιος ὁ Γληνός. Δὲ μάχεται μόνο γιὰ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, παρὰ κλείνει μέσα του καὶ ἄλλα στοιχεῖα. Φορέας του εἶναι τὸ πρῶτον φωτισμένον μέρος ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, ποὺ ὀρθιῶνεται ἐναντία στὴ μισοφεουδαρχικὴ φαυλοκρατία. Στρέφεται στὸ λαὸν καὶ κάνει τὴν ἀνακαλύψήν του. Ὑψώνει τὴ γλῶσσάν του, τὰ τραγοῦδιάν του, τοὺς χοροὺς του, τὰ παραμύθια του, τὰ ἔθιμά του, κάθε φανερῶνά του καὶ σαλπίζει μιὰ πνευματικὴ, μὰ καὶ μιὰν ἐθνικιστικὴν ἐξόρμησίν του. Ὁ Ψυχάρης θέλει νὰ μεγαλώσῃ τὰ «νοερὰ» μὰ καὶ τὰ γεωγραφικὰ σύνορα. Ὁ δημοτικισμὸς αὐτὸς ποὺ σιζητοῦμε, δίχως ἄλλο εἶναι ἕνα λαμπρὸ ἰδεολογικὸ κίνημα, μὰ κλείνεται μέσα σὲ στενὰ ἱστορικὰ πλαίσια. Τὰ λαϊκὰ ἰδανικὰ ποὺ προβάλλει δὲν ἀγκαλιάζουν τίς πραγματικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ πέρα-πέρα. Στρέφεται στὸ ἐθνικὸ ἰδανικόν, μὰ τοῦ δίνει καὶ αὐτό, ὅπως ὁ ἀντίπαλός του λογιότατισμός, τὰ στοιχεῖα τῆς Μεγάλης Ἰδέας καὶ τὸ ὑψώνει πᾶνω ἀπ' ὅλο τὸ βαλκανικὸν καὶ τὸ μικρασιατικὸν χώρον. Τὸ λαὸν ποὺ θαιμάζει, τὸν βλέπει μέσα ἀπὸ τὸ μεγαλοϊδεατικὸν πρίσμα σὰν μιὰν ἰσχυρὰν δύναμιν ποὺ ἄμα καλὰ ὀδηγηθεῖ θὰ μπορέσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ἐθνικιστικὰ ὄνειρα. Ἄν τὸν ἀτενίζῃ κατάματα στὴν καθημερινὴν ζωὴν του, στὸ μόχθον του, δὲν ἀγγίζει, τὴ ζωντανὴν σάρκα του, παρὰ μόνο ἕνα σχῆμα καὶ γι' αὐτὸ φαντάζεται πῶς μόνο μὲ τὴν γλῶσσάν του, μὲ τὴν μόρφωσίν του, θὰ φέρῃ τὴν ἀναγέννησίν του. Ὁ δημοτικισμὸς ἀδιάκοπα μιλά γιὰ «νεοελληνικὴν πραγματικότητά» καὶ στρέφεται σ' αὐτήν, μὰ χωρὶς νὰ ξεχωρίζει πάντοτε τὸ γόνιμον οὐσιαστικὸν ἀπὸ τὰ ἄγονα στοιχεῖα. Γι' αὐτὸ τιμᾷ τὴν πρόληψιν, φτάνει αὐτὴ νὰ εἶναι λαϊκὸν στοιχεῖον. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν πραγματικότητα βάνει ἀκόμα καὶ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τὴν ὑψώνει σὲ μιὰ μοιραία, σὲ μιὰ μεταφυσικὴν πλαστοουργικὴν δύναμιν. «Θὰ προσέξεις καὶ τὴν γῆρά σου πλάσῃ, γιατί ἔτσι ὄχι μόνο θὰ νιώσεις καλύτερα τίς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴν φύτρά σου, μὰ καὶ θὰ ἔρθεις σὲ συνουσίαν μαζί της γιὰ νὰ γεννήσεις τελειότερα πλάσματα» (Ἰων Δραγοῦμης). Ὁ δημοτικισμὸς ἀσχολήθηκε πολὺ μὲ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, μὰ τὴν ἀντίκρισε μηχανικὰ, τὴν εἶδε ἀκίνητην, ἀμετάβλητην, σὰν μιὰν ἰσχυρὰν δύναμιν ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ σήμερα καὶ ἐξουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθορίζει τὴν ὕλικήν καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τους, σὰν μιὰν μήτραν ποὺ θρέφει μέσα της μὲ τὸν ἴδιον ὅλον τρόπον καὶ πλάθει μιὰ ἴδιαν φωνήν. Μὲ αἰσθητικὴν συγκίνησιν ὑμνεῖ τὸ ὀλόλαμπρον φῶς, τίς ἀνάλαφρες γραμμὰς, τὸν ἄγονον χαρακτήρα της ποὺ κάνει ἀναγκαστικὰ εὐγενικοὺς καὶ λιτοδίαιτους τοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι ἡ γεωγραφικὴ αὐτὴ μοῖρα μᾶς καθιλώνει στὴν αἰώνιον ἑλληνικὴν πενίαν ποὺ παροισιάζεται τώρα αἰσθητικὰ καὶ ἰδεαλιστικὰ τόσο ὡραιοστολισμένη. Μὰ τὸ παραμύθιον αὐτὸ δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ κόβῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ, νὰ τὸν ἐμποδίζει νὰ πλάσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν γῆν του, νὰ τὴν ἀξιοποιήσῃ μὲ τὸ δημιουργικὸν μόχθον του καὶ νὰ περπατήσῃ ὀρθίως καὶ ἐλεύθερος πᾶνω σ' αὐτήν. Ὁ δημοτικισμὸς πίστευε πολὺ στὸ γεωγραφικὸν στοιχεῖον, δὲν πρόσεξε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὴν δοιλεύουσιν καὶ τὴν μεταβάλλουσιν. Ἔτσι αὐτὴ ἡ φύσιν τοῦ δημοτικισμοῦ δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἐθνικόν, μὰ οὔτε καὶ τὸ ἀνθρώπινον.

Ὁ δημοτικισμὸς πλουτίζεται καὶ μὲ ἄλλα ἀκόμα στοιχεῖα. Μιλά γι' ἀνθρωπισμὸν καὶ γι' ἀνθρωπότητα. Μὰ καὶ σὲ τούτῃ τὴν σφαῖραν ποὺ ἀνεβαίνει, μπερδεύεται. Ὅλη αὐτὴ ἡ φιλελεύθερη ἰδεολογία, τὸ «ἔθνος», ὁ «λαός», ἡ «νεοελληνικὴ πραγματικότητα», ἡ «ἑλληνικὴ φύσιν», ἡ «ἀνθρωπότητα», εἶναι ὑψηλὰς ἐννοιες, μὰ δὲ βαθαίνει πολὺ μέσα τους ἕνα οὐσιαστικὸν περιεχόμενον ποὺ νὰ μπορῇ νὰ κινήσῃ τὸ λαὸν στὴ ζέονσαν πράξιν γιὰ τὴν ἀντίψωσίν του. Γι' αὐτὸ μόνον σήμανε

ή ώρα και παίρνει συνείδηση του εαυτού του ορισμένο κοινωνικό ταξικό στρώμα, το εργατικό στοιχείο, όλη αυτή ή ιδεολογία βρίσκεται εμπρός σ' ένα άδυσώπητο δίλημμα: ή να φυσήξει μέσα στα συνθήματά της ένα ζωντανό περιεχόμενο ή να περιοριστεί μόνο στο καθαρά τυπικό γλωσσικό στοιχείο. Οί όπαδοί του δημοτικισμού σκορπίζονται. Άλλοι πισωγυρίζουν και περνούν στην άκρη αντίδραση. Άλλοι σταματούν δισταχτικοί, αναποφάσιμοι. Κι άλλοι προχωρούν μέσα στην παρατέρα ιστορική ανάπτυξη και δίνουν στον αστικό φιλελευθερισμό μία διαλεκτική μεταϊόρφωση και μετουσίωση.

Μα με όσα είπαμε δεν πρέπει να προκαλέσουμε καμιά παρανόηση. Δεν υποτιμούμε διόλου τή σημασία που έχει ό δημοτικισμός στη νεοελληνική πνευματική ιστορία. Το κίνημα τούτο δίχως άλλο ήταν προοδευτικό, άνοδικό, ορθώθηκε ενάντια στη φεουδαρχική νοοτροπία, στο μεσαιωνικό σκοταδισμό, δίδαξε και φώτισε το νεοελληνικό πνεύμα. Είχε λαμπρά επιτεύγματα στη λογοτεχνική δημιουργία, όχι μόνο στη μορφή, αλλά και στο περιεχόμενο, τήν πλούτισε με θέματα παρμένα από τή ζωή του λαού. Αλλά και στην παιδεία κι άλλου φύσηξε τήν πνοή του. Όμως πρέπει να τó αξιολογούμε σωστά, να τó βλέπουμε μέσα στα στενά ιστορικά πλαίσια που ήταν περιορισμένο. Έτσι μόνο κατανοούμε τήν άνθισή του μα και τó ξεπέρασμά του από άλλη πιο μεστή και πιο άκεραιωμένη ιστορική ιδεολογία. Είχε τήν ίδια μοίρα που είχαν όλα τά αστικά φιλελεύθερα κηρύγματα, όπου κι άν παρουσιάστηκαν.

Μέσα σε τέτοιο λοιπόν κλίμα μορφώθηκε κι αναπτύχθηκε ό Δημήτρης Γληνός, μα μέσα σ' αυτό πάλι ήταν ένας από τους πιο προοδευτικούς πρωτοπόρους του. Ανήξε — αν μπορούμε να ποιήμε — στην άριστερή πτέρυγα του δημοτικισμού. Δεν ακολούθησε καμιά εθνικιστική τάση, δεν αγκάλιασε τά μεγαλοϊδεάτικα όνειρα, όπως άλλοι, λ.χ. ό Ψυχάρης ή ακόμα κι ό Ίων Δραγούμης που προπαγάνδιζε τή Βαλκανική Ομοσπονδία του Ρήγα Φεραίου, μα τήν αλλοίωνε όλότελα, γιατί τήν ήθελε κάτω από τήν ελληνική ήγεσία. Πάντοτε ήξερε να πηγαίνει προς τά εμπρός, να πλησιάζει όλο και πιο πολύ τó ζωντανό λαό με τις πραγματικές ανάγκες του. Γι' αυτό κι όλοένα ξεδίπλωνε μια συγκεκριμένη δράση, με τή μεταρρυθμιστική αναμόρφωση που πετύχαινε στην εκπαίδευση σαν ανώτατος λειτουργός της, με τήν ίδρυση τής Παιδαγωγικής Ακαδημίας, με τή διδασκαλία του, με όλη τή δημόσια προβολή του. Η θαυμαστή μαχητική διαδρομή του ήταν μια αδιάκοπη κατάφαση «όλο και προς τά άριστερά», ως που τελικά σημείωσε τήν πιο αποφασιστική καμπή της, τó πέραςμα στο πιο πρωτοπόρο ιστορικό κίνημα των νέων καιρών που τή σημαία του κρατεί κι άνεμίζει τó εργατικό στοιχείο. Όλη αυτή ή διαδρομή από τήν αρχή ως τó τέλος παρουσιάζει μία διαλεκτική συνέπεια. Όλο και προς τά εμπρός. Ό Γληνός δε λοξοδρομούσε. Ούτε και σταματούσε. Δε στεκόταν αναποφάσιμος, δισταχτικός. Απεναντίας, όλοένα ακολούθουσε μία προοδευτική ανάπτυξη, ξεπερνούσε τά λογής - λογής εμπόδια, τήν πολεμική των αντιπάλων του, τις αντιλογίες των ίδιων των συνεργατών του. Όλοένα προσπαθούσε να βαθαινει και να πλαταίνει τά συνθήματα του δημοτικισμού, να φυσήξει μέσα τους τή ζεστή πνοή του λαού και να τά κάνει κίνητρα σε μία πλούσια ζωή κι αληθινή δημιουργία. Μα στο τέλος ένιωσε βαθιά, καθαρά, πως αυτή τή μετουσίωση δε μπορούσε να τήν πετύχει παρά μόνο ή νέα ιδεολογία, μόνο αυτή μπορούσε να βάλει νέο αίμα στη φιλελεύθερη αστική ιδεολογία του δημοτικισμού, να δώσει ουσιαστικό περιεχόμενο στις ύψηλές του έννοιες: «λαός και νεοελληνική πραγματικότητα», ακόμα κι «άνθρωπότητα», «άνθρώπινα δικαιώματα», «αξία του προσώπου» και τά παρόμοια. Ό Γληνός τόλμησε με συνέπεια αυτό τó ιστορικό άλμα. Βέβαια, πρόκειται εδώ για ένα νέο άτομο, μα στο ατομικό τούτο παράδειγμα συμπυκνώνεται κ' εκφράζεται ανάγλυφα μία συνέπεια που έμπνέεται κ' υπαγορεύεται από μία διαλεκτική προοδευτική ιστορική πορεία. Ό Γληνός αγκάλιασε με όλη τήν ψυχή του αυτή τήν άνοδική ανάπτυξη τής ανθρωπότητας. Μα όλοι οί σημαιοφόροι του δημοτικισμού δε μπόρεσαν να δείξουν αυτή τή συνέπεια. Άλλοι, είπαμε, πισωδρόμησαν, κι άλλοι στάθηκαν δισταχτικοί και μπερδεύτηκαν

μέσα στις αντινομίες που έλλεινε μέσα του ο δημοτικισμός σαν φιλελεύθερη αστική ιδεολογία που ήταν. Αυτό το μπερδεμα είναι ένα τυπικό φαινόμενο που το συναντούμε σε πολλούς μαχητικούς δημοτικιστές και που σε μερικά περιστατικά φτάνει σε μια δραματική κορύφωση. Η περίπτωση του Ίδα, του Ίωνα Δραγούμη, είναι κι αυτή ατομική, μα η προσωπική τούτη ιστορία παίρνει ένα πολύ γενικότερο νόημα και φωτίζει σαν ένα πυκνωμένο παράδειγμα τις βαθιές αντινομίες που έλλεινε μέσα του ο δημοτικισμός. Ο Δραγούμης μπλέχεται μέσα σ' αυτές, δε μπόρεσε να τις ξεπεράσει, να βαδίσει κι αυτός εμπρός με συνέπεια και να κάνει το κρίσιμο άλμα. Η περίπτωση του εκφράζει την ασυνέπεια, το δισταγμό, την αμφιταλάντευση, τέλος και τον πισωγυρισμό, με άλλους λόγους όλα τα αρνητικά φαινόμενα που μπορεί να προκαλέσει μια φιλελεύθερη αστική ιδεολογία άμα συναντά εμπρός της μιάν άλλη που την ξεπερνά με ιστορική αναγκαιότητα σαν ένα γέννημα των νέων καιρών και δεν έννοει ν' αφομοιωθεί διαλεκτικά μέσα σ' αυτή πάνω σ' ένα ανώτερο πεδίο ανάπτυξης.

Άς δούμε αυτή την ασυνέπεια, το σταμάτημα και τον πισωγυρισμό στο συγκεκριμένο ατομικό παράδειγμα.

Ο Δραγούμης είναι ο αριστοκράτης που περιφρονεί την «πλέμπα», μα και όλους τους ανθρώπους. Αηδιασμένος από την τάξη του τους βρίσκει όλους «θάρβαρους και μέτριους». Μέσα σ' αυτή την κατάσταση του, κάνει την ανακάλυψη του έγω του και παραδίνεται στην αυτοθνηθοσκοπήσή του. Σ' όλη του τη ζωή γυρνά μέσα στον εαυτό του. Μα και σ' όλη του τη ζωή σπαράζει από την αγωνία του. Η έγωλατρεία του τον τυλίγει με αποπνιχτικά φάδια. Κι ο Δραγούμης παίρνει την ήρωική απόφαση να σκίσει τα δεσμά του, να βγει και ν' ανασάνει στον ελεύθερο αέρα, να χαιρετίσει τους ανθρώπους, να κινηθεί, να δρούσει. Όλη του η ζωή είναι μια αδιάκοπη προσπάθεια για την απελευθέρωσή του, μα κ' ένας θελημένος πάντοτε γυρισμός πίσω στο κλουβί του. Οι έγωκεντρικοί αφορισμοί ξεπετιούνται κάθε τόσο μέσα σ' όλα τα έργα του. «Έννήθηξα για μοναχός μου και για μοναχικά έργα».

Μα αυτό το έγω το τυλιγμένο και πιεσμένο στον εαυτό του ξεσηκώνεται κ' επιχειρεί την έξοδο. Στρέφεται στο λαό. Σ' αυτόν ζητά την καταφυγή του, τη λύτρωσή του, την ίδια την ψυχή του. «Πήγαινε λοιπόν στά δημοτικά τραγούδια, στη δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και τη λαϊκή ζωή για νάβρεις τη γλώσσα σου και την ψυχή σου». Πάνω σ' αυτόν τον κόσμο χτίζει φανταστικά το νεοελληνικό πολιτισμό του. Στη μεγάλη ιδέα δίνει έναν ιδιαίτερο τόνο. Θέλει την «ένωση της φυλής» και κατασταλάζει σε μιάν «ανατολική ομοσπονδία των Βαλκανικών λαών και των Τούρκων», μα με την ήγεμονία του νεοελληνικού πολιτισμού. Ρίχνεται στη δράση. Το έγω του τον πιάνει και τον γυρίζει πάλι πίσω. Ο Δραγούμης παλεύει, χαλνά για να χτίσει, μα δε χτίζει. Ο ίδιος λέγει πως αλλάζει κάθε τόσο τις ιδέες του από μιάν όρμη ανατροπής: ρίχνει το ένα ψέμα μ' ένα άλλο. Μα το πιο σταθερό του «πέμα» είναι η αντίδρασή του. Συναίεται την τάξη του, κι όμως μέσα σ' αυτή μένει και πεθαίνει ο αντιδημοκρατικός κι αντισοσιαλιστής.

Ο Δραγούμης ο ανήσυχος, ο ανικανοποίητος, που πετᾷ από το ένα ψέμα στο άλλο και δε σταματά ποθενά, γοητεύει μερικούς με αυτό το αδιάκοπο ταξίδι του. Μα η πνευματική αυτή περιπλάνηση δεν έχει τίποτε το ελαφρό κινηματογραφικό, απεναντίας ξετυλίγεται πάνω σε πολύ σοβαρό φόντο. Ο Δραγούμης γυρίζει ανάμεσα στα ψέματα, μα ο ίδιος δεν ψεύδεται. Ξεμοναχιασμένος μέσα στο έγω του υποφέρει κ' επιχειρεί με όλη την ειλικρίνειά του, τη θέλησή του, την όρμη του, να λυτρωθεί. Μάχεται για να σωθεί. Σ' όλο τον «Έλληνικό Πολιτισμό του» πίσω από τα λυρικά ξεσπάσματά του για το έθνος και για τη νεοελληνική αναγέννηση νιώθει κανείς την αγωνία του σαν μιάν άφραστη υπόκρουση, την απόπειρά του για το σπάσιμο της φυλακής του. Σ' όλο αυτό το πεζοτραγούδο ανοίγει την αγκαλιά του στο λαό που περιφρονεί, στους ανθρώπους που σιχάινεται. Μέσα στις θριαμβικές ιαχές των όραματισμών του είναι σαν να παρακαλεί, σαν να ζητεί έλεος.

Μὰ δὲν τὸ κατορθώνει. «Ὅχι ἀπὸ κάτω, παρὰ ἀπὸ πάνω θ' ἀρχίσει ὁ ξαναγεννημός». Γυρίζει πίσω. Γεννήθηκε γιὰ μοναχὸς του καὶ γιὰ μοναχικὰ ἔργα.

Ἡ ατομικὴ ἱστορία υἱώνεται σὲ καθολικὸ παράδειγμα. Ὁ Δραγούμης θέλησε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ ἐγὼ του καὶ νὰ περάσει στοὺς ἄλλους. Μὰ αὐτοὶ οἱ ἄλλοι, τὸ «ἔθνος», ὁ «λαός», ἡ «ἀνθρωπότητα» τοῦ δημοτικισμοῦ, βρέθηκαν σχήματα, δόγματα, «φέματα». Σ' αὐτὰ τὰ σχήματα στράφηκε, τὰ ὑψωσε, τὰ τραγουδῆσε, τὰ ἔκανε πῶς πολὺ σχήματα κ' ἔτσι κυττώντας ξαφνικὰ τὰ χέρια του, τὰ βρῆκε ἄδεια. Τὰ σχήματα δὲ μπορούσαν νὰ δροσίουν τὴν πυρωμένη ψυχὴ του. Ἔτσι ὁ Δραγούμης γυρίζει ἄπραχτος. Χρειαζόταν τὸ ζωντανὸ ἔθνος κ' ἡ ζωντανὴ ἀνθρωπότητα γιὰ νὰ τὸν κρατήσουν μέσα στὴ ζεστὴ ἀγκυλιά τους. Μόνο αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν βοηθήσουν. Μὰ ὁ Δραγούμης δὲν τὰ βρῆκε. Γεμίτος προζατάληψη πολέμησε τὸ σοσιαλισμό. Νόμισε πὼς κι αὐτὸς κλείνει σχήματα καὶ φέματα. Δὲν πλησίασε, δὲν εἶδε, δὲν ἄγγιξε. Ἔτσι ἔμεινε μονάχος καὶ γιὰ μοναχικὰ ἔργα, ἀφοῦ μάταια προσπάθησε νὰ σωθεῖ μὲ τὶς ἀντινομίες τοῦ δημοτικισμοῦ ποὺ τὸν τύλιξαν ἀκόμα περισσότερο.

Ἡ περίπτωση τοῦ Δραγούμη προβάλλει μὲ ἀσυνήθιστη ἔνταση. Κι ἂν ἐπιμένουμε τόσο στὴν προβολὴ της, εἶναι γιατί καὶ σήμερα παρουσιάζεται. Βέβαια, σὲ ἄλλους οἱ ἀντινομίες δὲν παίρνουν τέτοιο δραματικὸ χαρακτήρα, μὰ δὲ θὰ πει πὼς γι' αὐτὸ γίνονται καὶ λιγότερο μοιραίες. Πάρα πολλοὶ ὁπαδοὶ τοῦ δημοτικισμοῦ δὲ μπόρεσαν νὰ τὶς ξεπεράσουν καὶ νὰ προχωρήσουν παραπέρα. Ἀπέναντι σ' αὐτὰ τὰ ἀρνητικὰ φαινόμενα ποὺ τὰ συμπικνώνει καὶ τὰ ἐκφράζει τόσο ἡ ἀσφαλὴ περίπτωση τοῦ Δραγούμη, ὀρθώνεται τὸ ἄλλο ατομικὸ παράδειγμα τοῦ Γληνοῦ ποὺ παίρνει κι αὐτὸ μιὰ γενικότερη σημασία καὶ δείχνει τὴν ἀδιάκοπη πρὸς τὰ ἔμπροσ πορεία, τὴ διαλεκτικὴ συνέπεια ποὺ χαρακτηρίζει ὅλους ὅσους στρέφονται στὸ λαὸ καὶ νιώθουν τὸν παλμὸ του, ποὺ μέσα στοὺς ἄλλους βρίσκουν τοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ μέσα στὸ ἐγὼ τους τοὺς ἄλλους συνανθρώπους τους. Τὰ δυὸ παραδείγματα παρουσιάζονται σὰν δυὸ τύποι ποὺ ἡ σημασία τους σπάξει τὰ ατομικὰ περιθώρια καὶ τὰ ξεπερνᾷ καὶ γενικεύεται κ' ἐκφράζει ὁλόκληρες ἱστορικὲς ροπές. Ὁ Δραγούμης προβάλλει σὰν τὸ πῶς πικνωμένο πρότυπο τοῦ δισταχτικοῦ, τοῦ κινούμενου πρὸς τὰ ἔδω καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ, τοῦ περιπλανώμενου προσώπου. Δίχως ἄλλο, αὐτὸς ὁ τύπος διαφέρει ἀπὸ τὸ σζοτεινὸ ἀντιϊστορικὸ τύπο ποὺ ἀντιμάχεται συνειδητὰ καὶ συστηματικὰ κάθε κίνηση πρὸς τὰ ἔμπροσ καὶ προσπαθεῖ νὰ γίνῃ ὅσο μπορεῖ πῶς πολὺ μὰ ἀνασταλτικὴ ἀντιπροσδετικὴ τροχοπέδη. Μὰ κι ὁ περιπλανώμενος δὲν πορεύεται πρὸς τὰ ἔμπροσ, δὲν κατενθίνεται σὲ καμιά σωστικὴ Ἰθάκη, δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ἀνοδικὴ γραμμὴ ποὺ χαράζει ἡ ἱστορικὴ κίνηση. Μένει ἀναποφάσιτος. Κάνει μερικὰ βήματα πρὸς τὰ ἔμπροσ γιὰ νὰ γυρίσει πάλι ἀμέσως πρὸς τὰ πίσω. Δὲν παίρνει καθαρὴ ἐκφραση, δὲν ἀνήκει οὔτε στὸν κόσμον ποὺ φθίνει οὔτε καὶ στὸν ἄλλο ποὺ προχωρεῖ καὶ προκόβει. Ὅμως μὲ αὐτὸν τὸν ἄμορφο χαρακτήρα του, δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ βοηθεῖ τὸν πρῶτον καὶ νὰ ἐμποδίζει τὸν δεύτερον. Κ' ἔπειτα, δταν ἡ ἱστορικὴ κίνηση φτάνει σὲ κρίσιμο σημεῖο καὶ θέτει ἐπιταχτικὰ στὸν ἄμορφο τύπο τὸ ὄμο δῆλημα: ἢ πρὸς τὰ ἔμπροσ ἢ πρὸς τὰ πίσω, τότε παρουσιάζεται καὶ ἡ χειρότερη περίπτωση. Δὲν εἶναι διόλου σπάνιον τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἐργατικὴ τάξι παίρνει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ προβάλλει κι ἀνεβαίνει στὸ προσκήνιο κι ἀπαιτεῖ νὰ δημιουργήσῃ, τότε ὁ φιλελεύθερος ἰδεολόγος μὲ τὴν ἄμορφία καὶ τὴν ἀσυνέπεια ποὺ τὸν χαρακτηρίζουν νὰ προτιμήσῃ τὸ δεύτερον ὄμο, νὰ κάνει πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ ταντιστεῖ μὲ τὸν ἀντιπροσδετικὸν κι ἀντιϊστορικὸν τύπον. Ὅπου ὅμως ὑπάρχει συνέπεια, τότε στὴν ἀστικὴ φιλελεύθερη ἰδεολογία γίνεται μιὰ πραγματικὴ διαλεκτικὴ ἱστορικὴ ἀνάπτυξι ποὺ στὴν κρίσιμη στιγμὴ κάνει τὸ ἄλμα καὶ περνᾷ στὴ νέα συνείδηση ποὺ μορφώνεται ἀπὸ τὴ νέα πρωτοπόρα κοινωνικὴ δύναμη. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἀνήκει ὁ Γληνὸς ποὺ γίνεται μέλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ μάλιστα ἀνώτατο στέλεχος του. Δὲν παρουσίασε ποτέ του καμιά περιπλάνηση, παρὰ θάδισε πάντοτε μὲ θιαυμαστὴ συνέπεια δίπλα καὶ μαζί μὲ τὸ λαὸ του. Ἡ ἰδεολογικὴ του ἀνάπτυξι κ' ἡ καθημερινὴ του δράσι δὲ δει-

χνοιν κανένα λοξοδρόμημα, κανένα πισωγύρισμα, πορεύονται ολοένα προς τὰ εμπρός ὥσπου κάνουν τὸ τελικὸ ἀποφασιστικὸ ἄλμα. Τώρα ὅλος ὁ καημὸς του, τὸ φλογερὸ του ὄνειρο ποὺ ἦταν νὰ βοηθήσει στὴ δημιουργία ἐνὸς ἀνώτερου νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ μέσα σὲ μιὰν ἄξια κοινωνικὴ κατάσταση παίρνει μιὰ νέα διάσταση, βρίσκει τὴν πιὸ ολοκληρωμένη ἀκεραΐωση.

Καὶ τώρα, τούτῃ τῇ στιγμῇ ποὺ τιμοῦμε τὰ εἴκοσι χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ θάνατό του, στρέφουμε εὐλαβικὰ τὸ στοχασμὸ μας στὸν ἀπαράμιλλο διανοητὴ, στὸν ἀκούραστο ὁμιλητὴ ποὺ ξυπνοῦσε τις ψυχὰς κι ἀναβε ἐνθουσιασμοὺς γύρω του, στρέφουμε τὸ λογισμό μας στὸν πρωτοπόρο κοινωνικὸ ἡγέτη ποὺ σάρκωνε τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ὁρμὴ τῆς νέας ἱστορικῆς δυνάμεις, τῆς ἐργατικῆς, κι ἀγωνιζόταν κι ἄστραφτε ὁ λόγος του μέσα κ' ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ καὶ ἀχτινοβολοῦσε ἀκόμα κι ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἐξορίας καὶ μέσα ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Κι ὅταν τὸ θάρσος φασιστικὸ κύμα πλημμύρισε καὶ σκέπασε τὴν Ἑλλάδα, ὁ Γληνὸς στεφάνωσε ὅλη τὴν ἀγωνιστικὴ διαδρομὴ τῆς ζωῆς του μὲ τὸ πιὸ θαυμαστὸ ἄθλημά του. Τότε βροντολάλησε τὸ ἱστορικὸ ἐκεῖνο ἀντιστασιακὸ σάλπισμα. «Ἐμπρός ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἑλληνίδες ἀτσαλώσατε τὰ χέρια σας καὶ τὴν ψυχὴ σας γιὰ τὸν ὑπέριστατό ἀγώνα». Τότε ὁ Γληνὸς μαζί μὲ ἄλλους ξεσήκωσε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἐνάντια στὸν ξένο κατακτητὴ.

Ὁ Δημήτρης Γληνὸς ἄφησε βαθιὰ τὰ σημάδια του στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας του καὶ γι' αὐτὸ μένει ἀξέχαστος στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ, ὅλος ἱστορία, ὅλος παλμὸς, ὅλος ζωντανὸς προσωπικὸς ρυθμὸς ποὺ μεταδίνεται γύρω του καὶ δονεῖ καὶ καλεῖ τοὺς ἄλλους στὸν ἀξιο στοχασμὸ καὶ στὴ γόνιμη πράξη γιὰ μιὰ σύμφωνη μὲ τὰ μηνύματα τῶν σημερινῶν καιρῶν ἐθνικὴ προκοπή, γιὰ μιὰ δημιουργικὴ ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξόρμηση, γιὰ μιὰ καινούρια νεοελληνικὴ ἱστορικὴ ἀνάβαση.

ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ

Του Κ. Δ. Σωτηρίου*

Ἡ γνωριμία μου με τὸν Γληνὸ

Πῆρα τὸ πτυχίο μου τὸ Μάη τοῦ 1911. Φρόντισα ἀμέσως νὰ διορισθῶ στὴν Ἀθήνα. Ἦθελα νὰ μείνω στὴν πρωτεύουσα, νὰ ξαστερώσει ὁ σκοτεινιασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχαιοπληχτη φιλολογικὴ Σχολή, πνευματικός μου ὀρίζοντας καὶ νὰ μάθω γερμανικά, γιὰ νὰ μπορέσω, προετοιμασμένος κάπως, νὰ ἱκανοποιήσω με πρῶτη εὐκαιρία τὸ ζωηρό, θὰ ἔλεγα φλογερό, πόθο μου νὰ πάω στὴ Γερμανία, νὰ συμπληρώσω ἐκεῖ τὴ γενικὴ μου μόρφωση, καὶ νὰ εἰδικευθῶ στὴν Ἱστορία.

Ἡ περίσταση ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ μένα, νὰ πετύχω τὸ διορισμὸ μου στὴν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας μου, χρόνια δήμαρχος στὸ Δῆμο Κρωπίας στὴν Ἀττικὴ, εἶχε μεγάλῃ πολιτικὴ καὶ κομματικὴ δύναμη, καὶ ἡ οἰκογένειά μου συνδεότανε φιλικὰ με τὸν πανίσχυρο τότε ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν Ρέπουλη. Ἔτσι ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Ἀλεξανδρῆς ὑποσχέθηκε κατηγορηματικά, πὼς θὰ με διορίζε στὴν Ἀθήνα, στὴ μοναδικὴ τότε κενὴ θέση ἑλληνοδιδάσκαλου, στὸ ΣΤ' Ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴν Πλάκα. Ἡμοῖνα λοιπὸν ἤσυχος. Τὸ Σεπτέμβριο θὰ εἶχα σίγουρα τὸ διορισμὸ στὰ χέρια μου.

Καὶ ἦρθε ὁ Σεπτέμβριος καὶ περίμενα νὰ δημοσιευτοῦν καὶ ἐκπαιδευτικαὶ μεταβολαί. Καὶ ἕνα μεσημέρι ἀκούω τοὺς ἐφημεριδοπῶλες νὰ τὶς διαλαλοῦν. Ἀγοράζω τὴν «Ἐστία» καὶ με λαχτάρα ψάχνω στοὺς διορισμοὺς καὶ βλέπω: «Διορίζονται ἑλληνοδιδάσκαλοι... Δ. Γληνὸς εἰς τὸ ΣΤ' ἑλληνικὸν σχολεῖον Ἀθηνῶν... καὶ Κ. Δ. Σωτηρίου εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον Ἀχαρνῶν». Ἐτριβα τὰ μάτια μου. Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ Δ. Γληνός; Ἀπὸ ποῦ ξεφύτρωσε; Μπορεῖ νὰ εἶχε περισσότερα μέσα ἀπὸ μένα καὶ μοῦ πῆρε τὴ θέση μου; Ἀδύνατο! Κάποιο λάθος, ἔλεγα, θὰ ἔγινε! Μὰ λάθος δὲν ἔγινε. Ἐγινε ὅμως κάτι καλύτερο γιὰ μένα. Ἐπιτέλους ἀπὸ «ἔντονα διαθήματα» στὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, ἀκυρώθηκε ὁ διορισμὸς μου στὸ Μενίδι, καὶ διορίστηκα κ' ἐγὼ ἑλληνοδιδάσκαλος στὸ Ζ' ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴν Ἀθήνα, πέμπτος φιλόλογος — δυὸ φορές δηλαδὴ ὑπερ-

* Γιὰ τὸ Γληνὸ παιδαγωγό, ὁ Κ. Δ. Σωτηρίου δημοσίευσε μελέτη στὸ ἀφιέρωμα «Στὴ μνήμη Δημήτρη Α. Γληνοῦ», Ἐκδ. «Τὰ Νέα Βιβλία» Α.Ε., Ἀθήνα 1946.

ἀριθμός — με 8 ὥρες τὴν ἐβδομάδα — ἀντὶ 20 — διδασκαλία. Εἶχα λοιπὸν ὅλο τὸν καιρὸ νὰ ἀφοσιωθῶ στὴ μελέτη καὶ νὰ μάθω γερμανικά. Ἔτσι ὁ Γληνὸς πρὶν ἀκόμη νὰ τὸν γνωρίσω, με βοηθήσῃ σημαντικὰ στὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας μου.

Καὶ ὁ Γληνὸς πῶς διορίστηκε; Μὲ πολιτικά μέσα; Ὁχι. Ὅπως ἔμαθα ἀργότερα, παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος στὸν ὑπουργὸ τῆς Παιδείας, ἔδειξε τὰ πιστοποιητικὰ τῶν σπουδῶν του στὴ Γερμανία καὶ ζήτησε νὰ τὸν χρησιμοποιοῦναι τὸ Κράτος. Καὶ τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας, σύμφωνα με τὰ τυπικὰ προσόντα τὸν διόρισε ἑλληνοδιδάσκαλο στὸ ΣΤ' ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἴδια χρονιά διορίστηκε καὶ καθηγητὴς στὰ Παιδαγωγικὰ στὸ Ἀρσάκειο.

Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1909, λίγους μῆνες ἔπειτα ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸ κίνημα στὸ Γουδί, ἰδρύθηκε ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς του, ὁ νεότερος, ἦμουν α' ἐγώ. Ἔτυχε νὰ βρεθῶ στὴν πρώτη ἰδρυτικὴ συγκέντρωση, σὲ μιὰ μικρὴ ἰσόγεια αἴθουσα στὴν ὁδὸ Ὀμήρου. Τὴν εἰσῆγησιν τὴν ἔκανε ὁ Μάρκος Γαιριμῶκος. Ἀπὸ τὰ πρῶτα του δῆματα ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος γίνεται τὸ σπουδαιότερον προοδευτικὸ κέντρο τῶν δημοτικιστῶν γιὰ τὴν προοδευτικὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἀπὸ κεῖ μέσα, ἀπὸ τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὁμιλον, ἀναβλύζει 30 καὶ πάνω χρόνια ἡ προοδευτικὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ κίνησις.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1911, ἔπειτα ἀπὸ τὴν καλοκαιρινὴ διακοπὴ, ἀνοιξε ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος τὶς πόρτες του — ὁδὸς Λέκκα 4. Μιὰ δυὸ φορὲς τὴν ἐβδομάδα γινόντουσαν συγκεντρώσεις καὶ ἀληθινὰ διαφωτιστικὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνῃ συζητήσεις, γιὰ ἐκπαιδευτικὰ, λογοτεχνικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συγκεντρώσεις αὐτὲς, ὅπου πῆγαινα ταχτικά, τὸ Νοέμβριον τοῦ 1911, ἂν θυμᾶμαι καλά, πρωτοεῖδα τὸν Γληνόν. Μὲ σύστησε ὁ Μάρκος Γαιριμῶκος. Ὅσο κι ἂν ἦταν τυπικὴ ἢ πρώτη αὐτὴ γνωριμία, μένει βαθιὰ χαραγμένη μέσα μου.

Ἐκεῖ στὶς συγκεντρώσεις, τὸν ἔβλεπα καὶ τὸν ἀκουα πάντα με βαθειὰ προσοχὴ καὶ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Ὁ Γληνὸς ἔπαιρνε μέρος στὶς συζητήσεις. Ἡ ὁμιλία του μάγευε τοὺς ἀκροατὲς του. Τὸ μυαλὸ του σπινθηροβολοῦσε. Πλατεῖα ἢ μόρφωσὴ του. Πειστικὰ τὰ ἐπιχειρήματά του. Διαφωτιστικὸς ὁ ἀντίλογός του. Ὁ Γληνὸς ὑψώθηκε κυριαρχικὴ μορφή στὰ μάτια μου μέσα στὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὁμιλον. Δὲν ἦταν ὁ ἄνθρωπος, πὸν πῆρε τὴ θέσιν μου στὸ ΣΤ' ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἦταν ὁ βαθυστόχαστος διανοητὴς, ὁ καινοτόμος ἐκπαιδευτικὸς μεταρρυθμιστὴς. Ἐκεῖ στὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὁμιλον, στὶς συγκεντρώσεις καὶ τὶς συζητήσεις, ἄρχισε νὰ λυτρώνεται καὶ νὰ ξαστερώνει τὸ σκοτεινιασμένον μυαλόν μου. Ἐκεῖ ἀναβαπτίστηκα. Ὁ Γληνὸς γίνεται καθοδηγητὴς μου. Κ' ἐγὼ θαυμαστής του.

Μαθητὴς του

Ἡ πανίσχυρη κυβέρνησις Βενιζέλου εἶχε ὑποσχεθεῖ, με τὸ στόμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς, ν' ἀνορθώσει καὶ τὴν παιδείαν. Ὁ νέος ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Γιάννης Γαιριμῶκος εἶχε τὴν εὐγενικὴν φιλοδοξίαν, νὰ γίνῃ ὁ μεταρρυθμιστὴς τῆς. Τίθηται τὸ προοδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, κάλεσε σύμβουλον καὶ συνεργάτην του τὸν Γληνόν, καὶ τελικὰ τοῦ ἀνέθεσε νὰ συντάξῃ τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Ὁ Γληνὸς δίνει τὴν ἀρχικὴν μορφήν στὰ νομοσχέδια καὶ γράφει, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1912, τὴ γενικὴν εἰσῆγησιν, πλούσια καὶ μεστὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνῃ μελέτη, ὅπου με τὴν κριτικὴν του ἀνασκόπησιν καὶ τὴν κοινωνιολογικὴν ἀνάλυσιν παρουσιάζει ἀνάγλυφες τὶς βασικὰς ἀδυναμίαις τῆς Παιδείας καὶ τὴν τραγικὴν γιὰ τὸ λαὸν καθυστέρησίν τῆς.

Τὸ 1912 ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ «Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος διορίστηκε καθηγητὴς τῶν Παιδαγωγικῶν στὸ Πανε-

πιστήμιο. Τὸ νεοσύστατο αὐτὸ διδασκαλεῖο ἓνα σκοπὸ εἶχε: νὰ μετεκπαιδεύει λειτουργοὺς «τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως» στὰ παιδαγωγικά καὶ τὴν παιδικὴ ψυχολογία καὶ νὰ τοὺς διδάξει στὴν πράξη τὴ νέα γιὰ τὸν τόπο μας ἐρβαρτιανὴ μέθοδο «διδασκαλίας». Διευθυντὴ τὴν ὥρα στὸ διδασκαλεῖο τῆς «μέσης ἐκπαιδεύσεως» διορίζει ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Τσιριμῶκος τὸ σύμβουλο καὶ συνεργάτη του Γληνὸ. Στὰ χέρια τοῦ Γληνοῦ ἐμπιστεύεται τὴ μετεκπαίδευση «τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως». Ἐπρεπε νὰ προετοιμαστῆ τὸ φυτώριο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης, πὺν εἶχε προτείνει μὲ τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια.

Ὅταν εἶπα, πὺς διευθυντῆς στὸ διδασκαλεῖο τῆς «Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» διορίστηκε ὁ Γληνός, σκέφτηκα καὶ ἀποφάσισα νὰ πάω κ' ἐγὼ γιὰ μετεκπαίδευση στὸ διδασκαλεῖο. Εἶχα δουλέψει ἓνα χρόνο στὸ Ζ' ἐλληνικὸ σχολεῖο, εἶχα διδάξει ἱστορία καὶ γεωγραφία στὶς τρεῖς τάξεις καὶ λατινικά στὴν τρίτη τάξη, καὶ εἶχα ἀντιμετωπίσει ἀρκετὲς δυσκολίες. Ἦμουν ἀλόγιστα ἀπροσανατόλιστος, δὲν εἶχα ἰδέα ἀπὸ παιδαγωγικά καὶ διδαχτικὴ — στὸ Πανεπιστήμιο, ὅταν σπούδαζα, δὲ λειτουργοῦσε ἡ ἔδρα αὐτὴ — καὶ ἀναγκαζόμουν ν' αὐτοσχεδιάζω. Μοναδικὸς μου δῦσκαλος ἦταν ὁ ἑαυτὸς μου, καὶ στὴ συμπεριφορὰ μου στὰ παιδιά καὶ στὴ διδασκαλία. Πλούσιες ἦσαν οἱ μαθητικὲς μου ἀναμνήσεις καὶ φρόντιζα ν' ἀποφεύγω ὅσα δυσάρεστα ἀναθυμίου ἀπὸ τὰ μαθητικά μου χρόνια, καὶ προπάντων τὴ βλοσυρότητα, τὴν ἄδικη πολλὰς φορὲς αὐστηρότητα, μὲ τίς συχνὰ σκληρὲς τιμωρίες, καὶ τὴ βάρβαρη συμπεριφορὰ πολλῶν δασκάλων καὶ καθηγητῶν, γιὰ νὰ πνίξουνε κάθε ἐλευθερία στὰ παιδιά, καὶ νὰ τὰ ἐξαναγκάζουνε νὰ ὑπακοῦνε τυφλά.

Ἐπόβουλο λοιπὸν αἴτησι στὸ ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ ζήτησα νὰ σταλῶ κ' ἐγὼ γιὰ μετεκπαίδευση στὸ διδασκαλεῖο τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἡ αἴτησή μου ἔγινε δεχτὴ καὶ σὲ λίγες ἡμέρες ἦρθε τὸ σχετικὸ ἔγγραφο. Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ στὰ χέρια μου παρουσιάστηκε τὴν ἄλλῃ μέρα στὸ διδασκαλεῖο στὸ Γληνὸ. Ὁ Γληνός μὲ δέχτηκε μὲ συγκρατημένη χαρὰ καὶ μὲ ρώτησε μὲ ποιὰ διάθεσι καὶ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ζήτησα νὰ φοιτήσω στὸ διδασκαλεῖο. Τοῦ ἄνοιξα τὴν καρδιά μου. Τοῦ εἶπα, πὺς εἶχα συναίστησι γιὰ τίς ἐλλείψεις μου ἀπὸ τὴ σπουδὴ μου στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ στὸ Πανεπιστήμιο καὶ πόσο ποθοῦσα νὰ συμπληρώσω τὴ μόρφωσή μου στὸ ἐξωτερικὸ, στὴ Γερμανία, καὶ νὰ εἰδικευθῶ στὴν Ἱστορία καὶ τὸν παρακάλεσα νὰ μὲ βοηθήσει στὰ πρῶτα μου βήματα. Μὲ ἄκουε μὲ προσοχὴ καὶ ὅταν τελειώσα μὲ ρώτησε, γιὰτι διάλεξα γιὰ εἰδικότητα τὴν Ἱστορία. «Δὲν ξέρω τοῦ εἶπα, δὲν τὸ ἔχω καλοσκεφτεῖ. Ἐνα μόνον ξέρω, πὺς οὔτε στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ, οὔτε στὴ λατινικὴ φιλολογία σκέφτομαι νὰ εἰδικευθῶ». Εἶχα μπουχτίσει μὲ τίς γλωσσικὲς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητῆ Κόντου καὶ τὸ λατινικὸ συνταχτικὸ — ὁ καθηγητῆς Βύσης ἓνα ὀλόκληρο σχεδὸν ἐξάμηνο δίδαξε τίς σημασίες καὶ τὴ σύνταξι τοῦ συνδέσμου «cum». Ὅταν τὸν χαιρέτησα, μοῦ εἶπε, πολλὸ θὰ ἔθελε νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ σπίτι του, καὶ ἐκεῖ μὲ τὴν ἡσυχία μας νὰ συνεχίσουμε τὴ συνομιλία μας. Βγήκα ἀπὸ τὸ γραφεῖο του ἀναφερωμένος καὶ χαρούμενος. Ἐνωθε, πὺς γρήγορα θὰ γινόμουν φίλος του. Μὰ πρῶτα ἔγινε μαθητῆς του.

Στὸ πρῶτο του μάθημα ὁ Γληνός, μὲ τὴν ἀφταστικὴ γλαφυρότητα καὶ τὴν παραδειγματικὴ σαφήνεια, μᾶς ἀνάλυσε τὸ σκοπὸ τοῦ διδασκαλείου, καὶ μᾶς μίλησε μὲ συγκρατημένο ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ λειτουργοῦ τῆς παιδείας. Καὶ τὴ μεγάλη κοινωνικὴ ἀποστολή. Μᾶς τόνισε τὴ μεγάλη εὐθύνη πὺν πέφτει ἐπάνω μας, σὲ μᾶς τοὺς μετεκπαιδευόμενους, γιὰτι ἐμεῖς πρέπει νὰ γίνουμε οἱ πρωτεργάτες στὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισι, γιὰ νὰ μορφωθεῖ ὁ λαὸς καὶ ν' ἀνοίξει ὁ δρόμος στὴν κοινωνικὴ πρόοδο. Ἡ πρώτη του αὐτὴ ὁμιλία, σὲ ἀπταιστικὴ καθαρεύουσα, ἔκανε βαθειὰ ἐντύπωσι σὲ ὅλους μας. Ἦταν συναρπαστικὴ, ἀληθινὴ μυσταγωγία.

Τὴν ἄλλῃ μέρα μᾶς παρουσίασε τὸ πρόγραμμα. Ὁ ἴδιος, μᾶς εἶπε, θὰ διδάξει παιδαγωγικὴ, διδαχτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ. Ψυχολογία καὶ ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς θὰ δίδασκε ὁ ὑποδιευθυντῆς τοῦ διδασκαλείου. Μᾶς καθόρισε ἐπί-

σις, πώς πρέπει να παρακολουθούμε μια δυό ώρες κάθε ημέρα τις διδασκαλίες των καθηγητών στο πρότυπο ελληνικό σχολείο και γυμνάσιο του διδασκαλείου.

«Μα για να είναι γόνιμη ή μετεκπαίδευση, δεν αρκεί, μάς είπε, ή καθιερωμένη ακρόαση ούτε ή παθητική ταχτική παρακολούθηση. Ούτε, βέβαια, πρόκειται να ξαναγίνουμε μαθητές και να μάς εξετάζουνε στη διδαγμένη ύλη. Ούτε λοιπόν προφορική, ούτε γραφτή εξέταση, παρά μόνο στο τέλος της χρονιάς. Ή μετεκπαίδευσή μας πρέπει να είναι ενεργητική και όχι παθητική, με βάση την ελευθερία στη σκέψη και στη γνώμη, και με σκοπό να καλλιεργηθεί το επιστημονικό πνεύμα στην παιδαγωγική και στη θεωρία και στην πράξη. Και ο καλύτερος τρόπος, μάς τόνισε, είναι οι υπεύθυνες φροντιστηριακές εργασίες. Θα έχουμε λοιπόν δύο ειδών φροντιστήρια κάθε εβδομάδα, το θεωρητικό και το πρακτικό.

Στο θεωρητικό φροντιστήριο θα αναπτύσσονται και θα συζητούνται υπεύθυνα διάφορα θεωρητικά θέματα παρμένα με ελεύθερη εκλογή από την παιδαγωγική, την ψυχολογία, τη φιλοσοφία της αγωγής και την κοινωνιολογία. Την εισήγηση θα την κάνει ένας από μάς, τους μετεκπαιδευόμενους. Θα πρέπει όμως όλοι μας να είμαστε προετοιμασμένοι για να πάρουμε μέρος υπεύθυνα στη συζήτηση, που θα ακολουθήσει».

Σπουδαίο ήταν και το πρακτικό φροντιστήριο. Οι καθηγητές στο πρότυπο σχολείο του διδασκαλείου ήσαν υποχρεωμένοι να κάνουν με τη σειρά μια δυό υποδειγματικές διδασκαλίες στα διάφορα μαθήματα. Τίς διδασκαλίες αυτές θα τις παρακολουθούσαμε όλοι εμείς οι μετεκπαιδευόμενοι. Ένας από μάς θα ανάλαβaine υπεύθυνα να κρίνει τη διδασκαλία στο πρακτικό φροντιστήριο. Πρώτος στο πρακτικό φροντιστήριο θα μιλούσε ο καθηγητής που δίδαξε. Θα εξηγοῦσε τη μέθοδο που χρησιμοποίησε στην υποδειγματική του διδασκαλία, θα έκρινε τη διεξαγωγή της και θα παρουσίαζε τα καλά σημεία και τα τυχόν λάθη. Αμέσως έπειτα θα έκρινε τη διδασκαλία ο μετεκπαιδευόμενος, που είχε αναλάβει την κριτική, και θα ακολουθούσε ελεύθερα ή συζήτηση. Τη συζήτηση και στο θεωρητικό και στο πρακτικό φροντιστήριο την έκλεινε ο Γληνός. Ανακεφαλαίωνε τη συζήτηση, παρουσίαζε τα πορίσματα και έλεγε τη γνώμη του. Η λειτουργία των φροντιστηρίων ήταν για όλους μας σπουδαία καινοτομία. Απόλυτη ελευθερία να λέμε τη γνώμη μας. Η συμμετοχή μας όλο και πιο ενεργητική. Πλούσια ή συγκομιδή.

Αφού μάς εξήγησε τον τρόπο που θα λειτουργούσανε τα φροντιστήρια, μάς παρουσίασε μια σειρά θέματα για το θεωρητικό φροντιστήριο και μάς ανακοίνωσε για το πρακτικό φροντιστήριο τις υποδειγματικές διδασκαλίες για το πρώτο τρίμηνο. Έπειτα από δισταγμούς, δικαιολογημένους άλλωστε, έγινε, χωρίς καμιά πίεση, ή διανομή. Πήρα κ' εγώ τότε για το θεωρητικό φροντιστήριο το θέμα «Ο ρόλος της προσωπικότητας στην Ίστορία» και για το πρακτικό φροντιστήριο ανάλαβα να κρίνω την υποδειγματική διδασκαλία, που θα έκανε ο καθηγητής Δ. Γουδής στην Α' τάξη του γυμνασίου με θέμα «Πότε παραλείπεται το υποκείμενον».

Στην εργασία μου για το ρόλο της προσωπικότητας στην Ίστορία, με καθοδήγησε πρόθυμα ο Γληνός. Η εισήγησή μου στο φροντιστήριο προκάλεσε ζωνρή συζήτηση. Οι περισσότεροι συνάδελφοι αντιτάχτηκαν στην άποψή μου. Τποστήριζαν, πώς οι προσωπικότητες — μεγάλοι βασιλείς και στρατηγοί και μεγάλοι πολιτικοί — δημιουργούνε την Ίστορία και έφερναν για παράδειγμα τον Μέγα Άλέξαντρο, τον Άννίβα, τον Καίσαρα, το Ναπολέοντα, τον Περικλή και τους άλλους. Και με το δικιο τους! Έπάνω σ' αυτή την προσωπολατρική και φεουδαρχική αντίληψη βασιζόταν ή διδασκαλία της Ίστορίας στα σχολεία μας. Ο Γληνός στο κλείσιμο έδειξε πόσο αντιϊστορική ήταν ή άποψη αυτή των συνιδέλλων. Η εισήγησή μου δημοσιεύτηκε από το Γληνό στο περιοδικό «Άγωγή».

Μια αληθινή «πέτρα σκανδάλου» έγινε ή κριτική μου στην υποδειγματική διδασκαλία του καθηγητή Γουδῆ. Ο καθηγητής Γουδῆς, δεξι χέρι στο διδασκαλείο του Ν. Έξαρχόπουλου, είχε βγάλει το όνομα, πώς ήταν ανυπέροβλητος δεξιότη-

χνης στη νεοφευομένη για την παιδεία μας έρβαρτιανή μέθοδο. "Ήξερε, λέγανε, να εφαρμόζει άριστοτεχνικά όλα τα στάδια της, και να προκαλεί τὸ ενδιαφέρον των παιδιών. Έγώ, ὅπως είπα και παραπάνω, δεν είχα ιδέα για την έρβαρτιανή μέθοδο οὔτε αν ήταν τέσσερα ή, ὅπως υποστήριζαν οί φανατικοί ὀπαδοί της, έξι τα στάδια. Τώρα ποιά είναι τα «στάδια» μὴ ρωτᾶτε. "Όσοι δεν είστε δασκάλοι, θά βαρεθεῖτε να τ' ακούσετε. Μὰ τότε οί «ὀπαδοί» τους πιστεύανε, πὼς ἅμα ἀλλάξει ή παλιά μέθοδος και οί δασκάλοι διδάσκουν με τὴ νεοφευομένη, την έρβαρτιανή, ή παιδεία μας θά ξαναγεννηόταν και όλα θά πηγαίνανε καλά. "Η μέθοδος έφταιγε για τα χάλια τῆς παιδείας. "Η μέθοδος ἅμα ἀλλάξει, δὲ χρειάζεται, λέγανε, καμιά ἄλλη μεταρρύθμιση!

Δεν είχα λοιπὸν ιδέα για την έρβαρτιανή μέθοδο και τα στάδια της. Ρώτησα ένα δυὸ φίλους μου δημοδιδασκάλους, μαθητὲς τοῦ παιδαγωγοῦ Λάμψα—ήταν τότε πρωτεργάτης έρβαρτιανὸς στὸν τόπο μας, έγραψε μάλιστα και «υποδειγματικὲς διδασκαλίες» ὀλόκληρο βιβλίο — κάτι μου είπανε, κάτι κατάλαβα, κάτι διάβασα, και περίμενα να ιδῶ την άριστοτεχνική εφαρμογή της στην υποδειγματική διδασκαλία τοῦ Γουδῆ. Κάμποσες ἀπορίες και κάμποσα προβλήματα μου γέννησε ή υποδειγματική αὐτή διδασκαλία. Καημοί πιεσμένοι μέσα μου και πίκρες ξεσπάσανε.

Και ήρθε ή ημέρα να κριθεῖ και να συζητηθεῖ ή υποδειγματική αὐτή διδασκαλία στὸ πραχτικό φροντιστήριο. Πρῶτος μίλησε ὁ καθηγητῆς Γουδῆς. Μᾶς εξήγησε πὼς διάρθρωσε τὴ διδασκαλία του, πὼς πορεύτηκε ἀπὸ τὸ ένα στάδιο στὸ ἄλλο, και μᾶς τόνισε με πόση προσοχή και αὐτενέργεια παρακολούθησαν οί μαθητὲς τὴ διδασκαλία και πόσο ἀβίαστα ἔβγαλαν τὸν «ηθικὸν καρπὸν» τῆς διδασκαλίας, πὼς ὁ θεὸς είναι πὸν βρέχει και χιονίζει και βροντᾶει και αστράφτει, για τὸ καλὸ και τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Και πρόσθεσε πὼς μὴ ἀπὸ τις χαρὲς τῆς έρβαρτιανῆς μεθόδου είναι, πὼς συνδυάζει τὴ γνώση και με τὴν ηθικὴ διαπαιδαγώγηση, γιατί ή διδασκαλία πρέπει ἔτσι να διαρθρώνεται, ὥστε ἀπὸ κάθε θέμα, πὸν διδάσκουμε, να βγαίνει στὸ τέλος — στὸ τελειταῖο στάδιο — και ένα ηθικὸ συμπέρασμα, ὁ «ηθικὸς καρπὸς».

Ήρθε τώρα ή σειρά μου να μιλήσω. Φυσικά, επαίνεσα κ' ἐγὼ τὴ νέα μέθοδο, τόνισα τὴ διαφορὰ της ἀπὸ τὴν παλιά μέθοδο — ἀπὸ τὴ μέθοδο τοῦ «πάρτε ἀπὸ δῶ ὡς ἐκεῖ» δηλαδή παπαγαλίστε ἀπὸ δῶ ὡς ἐκεῖ, ή πάρτε τὸ παρακάτω κεφάλαιο — και πρόσθεσα, πὼς παρ' ὄλη τὴν «κατὰ κοινήν ὀμολογίαν» άριστοτεχνική διεξαγωγή της, ή υποδειγματική διδασκαλία τοῦ κ. Γουδῆ μου γέννησε δυὸ ἀπορίες:

Ἡ π ρ ὴ τ ἠ ἀπορία: Καλὸ είναι να συνδυάζεται ή μάθηση με τὴν ηθικὴ διαπαιδαγώγηση και να βγάζουμε τὸν «ηθικὸν καρπὸν», ὄχι ὀμως και ἀπὸ τὴ μύγα ξύγκι. Ἐπειτα τί εἶδους «ηθικὸς καρπὸς» ήταν αὐτός, πὸν ἔβγαλαν τα παιδιά με τὴν καθοδήγηση τοῦ καθηγητῆ τους; Λοιπὸν βρέχει και χιονίζει και αστράφτει ὁ θεός, για τὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων; Και ὅταν κάνει νεροποντὴ και πνίγονται ἀνθρώποι και γκρεμίζονται σπίτια και γεφύρια; Δὲ νομίζω, είπα, πὼς μ' αὐτὸν τὸν ἐπίπλαστο τρόπο καλλιεργοῦμε τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν.

Ἡ δ ε ὕ τ ε ρ ἠ ἀπορία: Μεθοδική, βέβαια, ήταν ή διδασκαλία. Μὰ κράτησε δυὸ ὀλόκληρες ὥρες, για να εφαρμοστοῦν όλα τα «στάδια». Ποῦ θά πάμε ἔτσι; Θά φᾶμε ὄλον τὸν καιρὸ, για να διδάξουμε τὴ γραμματική και τὸ συνταχτικὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς; Μὰ ἄξιζε τάχα να φραγοθοῦνε δυὸ ὀλόκληρες ὥρες για τὸ θέμα, πὸν δίδαξε ὁ κ. Γουδῆς; Νομίζω, είπα, πὼς τὸ βασικὸ ζήτημα είναι, ὄχι τὸ «πὼς» θά διδάξουμε — ή μέθοδος δηλαδή — παρὰ ή οὐσία, τὸ «τί» θὰ διδάξουμε και «γιατί» πρέπει να τὸ διδάξουμε. Και φρονῶ, πὼς, αν τα παιδιά δὲ διδασκόντουσαν «λότε παραλείπεται τὸ ὑποκείμενον» τίποτε δεν θά ἔχαναν, ἀπεναντίας κέρδος θά είχανε τις δυὸ ὥρες.

Ἄλη την ὥρα μιλοῦσα — ἔχεσα, ἀλήθεια, να σᾶς τὸ πῶ, μιλοῦσα στη δημοτική — ὄλο και ἔριχνα ματιὲς στὸ διευθυντή. Ὁ Γληνὸς με τὴ γνωστή αὐτοκυριαρχία του παρακολονθοῦσε και κρατοῦσε σημειώσεις. Δὲ με διέκοψε οὔτε

μιά φορά, μολονότι έβλεπε κάποια αντίδραση. Μέσα μου γεννιόταν ή έντύπωση, πώς ήταν ευχαριστημένος, και αυτό μου έδινε θάρρος. Μά πέρασε ή ώρα, χτύπησε τὸ κουνδούνι και έγινε διάλειμμα.

Στὸ διάλειμμα ξέσπασε ή άναταραχή. 'Η κριτική μου είχε φέρει άναστάτωση. Ζωηρές συζητήσεις, διαβούλια. Σε λίγο ήρθε ὁ κλητήρας και μου λέει πώς με θέλει ὁ διευθυντής νά πάω τώρα στο γραφείο. Πήγα. Με δέχτηκε καλόκαρδα, με συγχάρηκε και μου είπε νά καθήσω. «Σέ κάλεσα, μου είπε, γιατί ήρθε μια επιτροπή από μετεκπαιδευόμενους και μου δήλωσε, πώς αν συνεχίσεις νά μιλάς στη δημοτική, στη "μαλλιαρή", θά διαμαρτυρηθούνε και θά αποχωρήσουνε. Δεν μπορούν νά ανεχθούν ένα συνάδελφό τους — έμένα — νά παραβαίνει τὸ Σύνταγμα. ("Ένα χρόνο πριν είχε ψηφιστεί τὸ ειδικό άρθρο στο Σύνταγμα, πὸν καθιέρωνε επίσημη γλώσσα την υπερκαθαρεύουσα.) Κ' εγώ, συνέχισε ὁ Γληνός, τὸς άπάντησα, πώς ὁ συνάδελφός σας δεν παραβαίνει τὸ Σύνταγμα. Αυτό δέ θά τὸ επέτρεπα. Τὸ Σύνταγμα ὁμως δεν άπαγορεύει νά μιλάμε τή δημοτική. Δεν μπορώ λοιπὸν νά άπαγορέψω σέ κανέναν νά χρησιμοποιεῖ στη συζήτησή μας τή δημοτική, ὅπως δεν μπορώ νά άπαγορέψω σέ ὅποιον θέλει νά μιλάει στην αρχαϊκή. "Όμως θά καλέσω τὸ συνάδελφό σας και θά τοῦ συστήσω, αν θέλει, νά ικανοποιήσει την παράκλησή σας». Αυτά μου είπε ὁ Γληνός. "Ομολογῶ, ξμεινα με άνοιχτὸ τὸ στόμα, ὅταν τὰ άκουσα. Άλλοῦ περιμένα τις διαμαρτυρίες τῶν συναδέλφων. "Όστόσο, ὅταν ξαναμπήκαμε στην αίθουσα, δήλωσα, πώς θά μιλάω κ' εγώ στην καθαρεύουσα, και συνέχισα την κριτική μου σέ «υπερκαθαρεύουσα».

Η συζήτηση, πὸν άκολούθησε, ήταν άρκετά ταραγμένη. Τίς άπόψεις μου μόνο δυὸ τρεῖς από τὸς 50 συναδέλφους τίς συμμερίστηκαν. "Όλοι οἱ άλλοι — μερικοὶ μάλιστα φανατικοὶ γλωσσαμύντορες — διαποτισμένοι με τή θυζαντινοεκκλησιαστική παράδοση, με τὸ θεοκρατικὸ δηλαδή πνεῦμα και τὸν άττικισμό, έξυμνούσανε την αρχαία γραμματική και τὸ συνταχτικό. Μπήκε λοιπὸν σέ συζήτηση τὸ θέμα για τις κλασικὲς σπουδές και την αξία τους. 'Η συζήτηση συνεχίστηκε στο θεωρητικὸ φροντιστήριο. 'Ο Γληνός στο κλείσιμο άνακεφαλαίωσε τὰ έπιχειρήματα, πὸν άκούστηκαν και μίλησε πλατιά για τις κλασικὲς σπουδές και για τὰ στάδια, απ' ὅποι πέρασαν ιδιαίτερα στη χώρα μας. Τόνισε, πώς ὅλη ή προσπάθειά μας στο σχολεῖο, πρέπει νά στραφεί στο περιεχόμενο τῶν αρχαίων συγγραφέων, στα γόνιμα στοιχεῖα τους, στα ανθρωπιστικά διδάγματα τους. "Έδειξε με έπιχειρήματα από την ψυχολογία και την παιδαγωγική, πώς δεν έστεκε στα πόδια της ή θεωρία, πώς ή γραμματική και τὸ συνταχτικὸ τῆς αρχαίας ελληνικῆς έχουνε τὸ προνόμιο νά ὀξύνουνε τή διάνοια, και υπογράμμισε, πώς δεν πρέπει νά θινσιάζεται ή οὐσία στὸν τύπο και πώς είναι άξιοπορόσεκτη ή πρόταση πολλῶν, νά διδάσκονται οἱ κλασικοὶ στα σχολεῖα μας όχι μόνο στο πρωτότυπο, παρὰ και «σέ μετάφραση» καλή θέβαια.

"Όλη αυτή ή συζήτηση και τὸ κλείσιμό της μ' έφερε πολὺ κοντὰ στο Γληνὸ. 'Ο θαυμασμός μου φούντωσε. Με ξανακάλεσε σπίτι του. Πήγα. Μου μίλησε πολλή ώρα για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τὰ εκπαιδευτικά νομοσχέδια, και μου τόνισε πόσο μεγάλη ανάγκη είχε ή παιδεία μας από φωτισμένους και άφοσιωμένους δασκάλους. "Ένωσα άλλη μια φορά νά με υψώνει και νά μου δείχνει τὸ δρόμο τοῦ χρέους, φωτισμένο με τὸ φῶς τῆς αλήθειας. Και άποφάσισα ὅριμα τώρα νά εἰδικευστῶ στα Παιδαγωγικά.

Στὸ διδασκαλεῖο τῆς «μέσης εκπαιδευσεως» κορυφώνεται ή παιδαγωγική δράση τοῦ Γληνοῦ στην τετραετία 1912-1916. Και είναι πλούσια. 'Ο Γληνός άνοίγει καινούριους ὀρίζοντες στοὺς λειτουργοὺς τῆς παιδείας. Καινούριος αέρας άρχίζει νά φυσάει. Τὸ έργο τοῦ λειτουργοῦ τῆς παιδείας φωτίζεται, υψώνεται ὁ περιφρονημένος τίτλος «δάσκαλος» και προβάλλει τιμητική ή κοινωνική του άποστολή. 'Η φήμη τοῦ Γληνοῦ απλώνεται. 'Ο Γληνός δημιουργεῖ άφοσιωμένους φίλους και φανατικούς ὀπαδούς, μά πολὺ γρήγορα και θανάσιμους έχθρούς. Ακατάβλητος άγωνιστῆς δημιουργεῖ «σχολή» και προετοιμάζει με άγάπη τὸς μελλοντικούς συνεργάτες του.

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΛΗΝΟΣ

Ἡ προμηθεϊκὴ του θέληση γι' ἀναγέννηση

Τῆς Ρόζας Ἰμβριώτη

Καὶ προσμένω... Καὶ αὐτὸ ποὺ προσμένω, θαρθεῖ ἀσφαλῶς. Ἄργα ἢ γρήγορα θαρθεῖ. Διάβασε τὸν «Προμηθεὺς Λεσμώτης» τοῦ Αἰσχύλου καὶ πρέπει νὰ ξέρεις, ὅτι ἔρχεται ὁ Ἡρακλῆς, ἔρχεται.

Δ. ΓΛΗΝΟΣ

Ἡ μορφή του

Ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ ξεπηδάει μπροστά μας ολόκληρος ἠθικὸς κόσμος.

Αὐτὴ τὴν πλευρὰ, τοῦτο τὸν προμηθεϊκὸ ἀγῶνα θὰ προσπαθήσω, ὅσο γίνεται, νὰ δώσω. Νομίζω ἀκράδαντα, ὅτι τὰ ἐλατήρια ποὺ τὸν ὠθησαν σὲ ὄσα μεγάλα ἔπραξε ἦταν κατεξοχὴν ἠθικοκοινωνικά. Νὰ δώσω τὸ μακροχρόνιο μαρτυρικὸ ἀγῶνα, τὸ ἀνέβασμα καὶ τὸ λυτρωμὸ του, ὅταν ὅπως ἔλεγε, «εἶδε φῶς» μπαίνοντας στὶς γραμμὲς τοῦ κόμματος τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, στὸ κομμουνιστικὸ κόμμα τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ τοτινὴ νεολαία 1917-1920 ἀκολουθήσαμε τοῦτο τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ ζωντανὸ ἔνστιχτο καὶ λογικὴ συνέπεια, σὰν «ὀδηγητὴ σ' ἓνα καλύτερο κόσμος». Τοῦ εἴμαστε πιστοί, ἐπειδὴ δὲ γινόταν γιὰ μᾶς ἀλλιώτικα, γιατί τούτῃ ἡ ἐμπιστοσύνη ἦταν τῆς ἴδιας μας τῆς ὑπαρξῆς ἢ ἐπιβεβαίωση. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος γνώριζε τὴν τέχνη του καὶ ἔβαζε τὰ θεμέλια — εἴμαστε βέβαιοι — γιὰ τὸ ὑψηλὸ οἰκοδόμημα κάθε μελλοντικῆς ἀξίας. Θαυμάσαμε τὴ ζωὴ του, τὴ ζωὴ του ποὺ ἦταν μιὰ καθημερινὴ παλληκαρίσια αὐτοβεβαίωση, μιὰ ἐκπόρθησις κάθε ἐναντιότητος. Θαυμάσαμε τὴν πληρότητά του, τὴν ἀδάμαστη θέληση γιὰ τὸ ἀγαθὸ, τὸ ἀληθινὸ, τὸ δίκιο. Ἡ ζωὴ μας κοντὰ του καθημερινὰ δονίζονταν ἀπὸ ὑψηλοὺς τόνους. Στεκόταν μπροστά στὰ μάτια τῆς τοτινῆς νεολαίας αὐτὴ ἡ καταπληχτικὴ μορφή του σὰν ἡ κατεξοχὴν ἐθνεγεροτικὴ φυσιογνωμία στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα. Ἀσκοῦσε στοὺς γύρω του μιὰν ἀνείπωτη γοητεία καὶ μαζί μιὰν ἀνάταση ἠθική. Πραγματικά, ὅποιος πλησίαζε τὸ Γληνὸ ἔπρεπε νὰ γδυθεῖ τῆς ἀμαρτίας τὸ ντύμα. «Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ εἶναι ὁ κανόνας τῆς ζωῆς μας». Οἱ νεαροὶ ὀπαδοὶ του

τότες εμπνεόμαστε όχι τόσο από τη βαθιά του επιστημοσύνη, όσο από το παράδειγμα του και την ηθική ειδή του. Την ειδή, που σ' όλη τη ζωή κατόπιν ή παρουσία της στάθηκε ο χουστός κανόνας της ζωής μας: «Ακολουθείστε τη ζωή, έλεγε. Υπηρετείστε την αλήθεια, πιάστε τις αλυσίδες της ψευτιάς. Ήθελες είναι εκείνος που υποτάσσεται στην αναγκαιότητα». Και μαχόταν ο Γληνός, ενώ ή Αντίδραση λυσομανούσε γύρω του. Είναι είκοσι χρόνια από το θάνατό του. Άλλά ή παρουσία του διαπιστώνεται και τώρα παντού. Διαποτίζει ολόκληρο το λαϊκό κίνημα και στον ιδεολογικό τομέα μά και στην πράξη. Σε κάθε κρίσιμη στιγμή γίνεται οδηγητής. Ήταν βεβαιος πως θα νικήσει ο λαός. Τό είχε πει π ρ ο φ η τ ι κ ά μιλώντας για το σκοπό της Παιδαγωγικής Ακαδημίας στις 5 Νοεμβρίου 1924. Αφού σκιαγράφησε το έργο του Ίδρύματος και έδειξε το χρέος των Ακαδημαϊκών να βοηθήσουν στην εφαρμογή του, τελείωσε με τα λόγια:

«Έμεις μια υπόσχεση μπορούμε να δώσουμε, ότι θα δώσουμε όλη μας τη δύναμη, όλη μας την ψυχή στην υπηρεσία αυτού του έργου. Και είμαι βέβαιος, ότι κι αν ακόμα συσκοτιστούν προσωρινά οι σκοποί από το πνεύμα του κακού, που σκορπίζει πάντα την αποπνηχτική του αναθημία στη δύσμοιρη Ελλάδα γύρω από κάθε ζωντανό έργο, και αν ακόμα πνίζονται οι αναθημίες αυτή την προσπάθειά μας, θα έλθει χωρίς άλλο ή μέρα, που θα λάμψει ο ήλιος της νέας ζωής σκορπίζοντας όλα τα σκοτάδια. Πάντα έμεις πιστεύουμε, ότι ο λαός μας δεν είναι προορισμένος να πεθάνει ή να σέφεται άδοξα στην ούραγία των άλλων πολιτισμένων λαών. Έμεις πιστεύουμε, πως ο λαός μας μπορεί να δώσει πολύτιμα στοιχεία στην ανθρωπιστική διάταξη του κόσμου. Κι αν αυτό είναι αληθινό, τότε χωρίς άλλο θα έλθουν από το έθνος αυτό κι οι συνεχιστές του έργου που άρχίζει σήμερα». Και δόθηκε ολόψυχα στο φως του λαού.

Ο Γληνός ήταν άριστα επιστημονικά συγχροτημένος, όμως τα έλατήρια που τον ώθησαν στις γραμμές των αγωνιστών για τη δικαιοσύνη και ελευθερία ήταν ηθικά. Άρπαξε με εμπιστοσύνη τα όπλα του επιστημονικού σοσιαλισμού για να πετύχει την ηθικοποίηση, την «πληρότητα του ανθρώπου». Δεν ήταν μόνο ή επιστημοσύνη που τον έδωσε άρρηκτα στον επιστημονικό σοσιαλισμό παρά και τα ηθικά συναισθήματα και οι ηθικές άρχές του. Στις δύσκολες, θυμάμαι, ώρες που περνούσε δεν ήταν μόνο ή επιστημοσύνη που τον έστηνε ακλόνητο βράχο, τον οδηγούσε τό χρέος να κρατεί τη συνείδηση άγρυπνη. Τον στήλωνε και τον φέρωνε ή χαρά του αγώνα για δικαιοσύνη και ελευθερία. Σε κάθε διωγμό, σε κάθε προπηλακισμό, σε κάθε κατασπίλωση δυνάμει ή πεποίθησή του, ότι οι αγώνες δεν πάνε χαμένοι, πως τελικά θα νικήσει ή αλήθεια. Μου έλεπε στο νοσοκομείο «Έλπις» που ήταν περιορισμένος στο θάλαμο των μελλοθανάτων: «Ο αγώνας είναι χαρά, ο θάνατος ακόμα για τέτιον αγώνα είναι μεθύσι και χαρά». Οδηγητική του άρχή ήταν τούτο: «Μόνο ήμα λυτρώσουμε και δραστηριοποιήσουμε όλες τις δημιουργικές δυνάμεις μπορεί ή κοινωνία, με ανάλογη όργάνωση της έξωτερικής της ύψης και με μέσο την απολεντερωμένη παραγωγική δύναμη, να διατηρηθεί και να έξυψωθεί». Μπορεί αυτό να φαίνεται στενά οικονομικό αίτημα και ξερό, μά όσο τό σκέφτεσαι, τόσο βλέπεις πως δονίζεται από ασταμάτητη και ανείπωτη αυτοθυσία, γιατί τότε γεννιέται μια προμηθεϊκή θέληση για αναγέννηση. Μια βαθύτατη συμπόνια για την ανθρωπότητα ολόκληρη αναπηδαίει. Πίστευε, ο Γληνός, πως όταν μιλάμε για παιδεία πρόκειται όχι για μια έξωτερική μόρφωση, παρά για τη διάπλαση της ανθρωπότητας «μέσα στο παιδί». Και έβλεπε πως ή ύψωση του λαού μπορεί να γίνει μέσα σ' ένα «σχολείο παραγωγής». Έδώ απέφρωσε τό ταλέντο του, την ανθρωπιά του και στο τέλος και την ίδια τη ζωή του. Ο Σίσυρος βρήκε τον τρόπο να λυτρωθεί, να βγει στο ξέφωτο. Πίστευε πάντα στον ηθικό χαρακτήρα, και τον τιμούσε ισάξια με την πνευματική δύναμη κι αποζητούσε τό μεταπλασμό του ανάποδου τούτου κόσμου. Γι' αυτό ελθε στο εργατικό κίνημα και τις εργατικές όργανώσεις τό μέσο να ύψώσει τις μάξες όχι μόνο οικονομικά παρά και ηθικά και πνευματικά. Έβλεπε ότι ή λογαριακή κίνηση έκανε πραγματικά τις εργατικές μάξες ηθικά δυνατές. Έβλεπε ότι ένα

μαζικό κίνημα, όπως τὸ ἐργατικό, μὲ τὰ αἰτήματά του τὰ οικονομικά καὶ τὶς διεκδικήσεις γιὰ ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη, μόρφωση καὶ ψωμί, εἶναι ἓνα ἐνιαῖο ὄλο καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπενεργεῖ ἠθικά.

Ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του ὁ Γληνὸς εἶχε γνωρίσει ὅλες τὶς τάξεις, ἀπὸ τὴν κατώτερη ὡς τὴν ἀνώτατη, καὶ ἔβλεπε πὺς ὅλοι ὅσοι ζητοῦσαν δημοκρατικὴ ἐξέλιξη δὲν τὸ ἔκαναν μόνο παρορημένοι ἀπὸ ἐπιστημονικὲς γνώσεις, παρὰ ἀπὸ τὸν πόθο γιὰ ἐλευθερία, ἀλήθεια καὶ ἀγάπη. Δὲν ὑποτιμοῦσε τὸ ρόλο τῆς ἀνάγκης σὰν ἐλατήριο, ὅμως ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη, ἔλεγε, πρέπει νὰ μετατραπῆ σὲ αἰσθηματά καὶ σὲ ιδέες καὶ ἔπειτα νὰ νικήσει. «Ὅποιος τὴν ἀνάγκη δὲ συλλάβει μὲ τὴ σκέψη, αὐτὸν ἡ ἀνάγκη δὲν τὸν σπρώχνει σὲ πράξεις συνειδητὲς καὶ στὴν δημιουργία, παρὰ ἀνέχεται βοῦθὰ κείνο πὺ δὲν αἰστάνθηκε καὶ δὲ συνέλαβε λογικά. Στὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης, ὅμως, ὁδηγεῖ τόσο ἡ ἠθικὴ ἐγερσιμότητα ὡπως καὶ ἡ πνευματικὴ. Ὁ Γληνὸς πείστηκε, ὅτι ἡ δημοκρατικὴ παιδεία εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια αἰτήματα τοῦ λαοῦ, ὅπως εἶναι καὶ τὸ αἶτημα γιὰ ψωμί, γιὰ ἐλευθερία καὶ εἰρήνη. Ὑποστήριξε, ὅτι ἡ μόρφωση ὅλου τοῦ λαοῦ, τὸ δημοκρατικὸ σχολεῖο, δὲν εἶναι ζήτημα μόνο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου παρὰ «ἐθνικὴ ὑπόθεση». Αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης γίνηκε ἀπόστολος.

Ἡ ἐποχὴ του

Στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ σημερινοῦ ζοῦσε καὶ ἡ Ἑλλάδα στὸ «σχολεῖο τοῦ ἡμεριαλισμοῦ». Ἄλλωστε αὐτὸ ἦταν τὸ πανευρωπαϊκὸ κλίμα. Εἴχαμε ὁλότελα πλανερὲς σκέψεις, πὺ τὶς ἐνίσχυε καὶ τὸ σχολεῖο. Μᾶς εἶχε ζαλίσει ἡ ἐγγλέζικη κοσμοκρατορία καὶ μᾶς εἶχε θαμπώσει ὁ γερμανικὸς μιλιταρισμὸς. Οἱ λευκοὶ εἴχαμε γίνει οἱ διαγοιμιστὲς τοῦ κόσμου. Ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς παραδεχόταν πὺς ἡ δική του ἱστορία καὶ ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἀνώτερος, πὺ τοῦ ἔδινε τὸ δικαίωμα τοὺς λαοὺς, καὶ μάλιστα τοὺς ἔγχρωμους, τοὺς ὑποανάπτυκτους, τοὺς καθυστερημένους πὺ «βρίσκονταν», ἔτσι ἔλεγαν, «ἀκόμα στὴν παιδικὴ ἡλικία», νὰ τοὺς ἐξευγενίσουνε καὶ νὰ τὶς ἐκπολιτίσουνε. Καὶ ἔτσι μοίρασαν τὴ γῆς οἱ δυνατοὶ μεταξὺ τους «σωστά», δηλ. σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά τους. Μὲ τοῦτο τὸ πνεῦμα κάναμε καὶ μεῖς τὰ ὄνειρα τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ φτιάχναμε στρατὸ καὶ ἐπιστῆμονες πὺ πίστευαν ἀκράδαντα στὴν ἐξάπλωσή μας καὶ στὴν ἐπιστροφή στὸν ἀρχαῖο κόσμο γιὰ νὰ θαμπώσουμε τοὺς ἄλλους λαοὺς. Οἱ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου δίδασκαν, ὅτι εἴμαστε ὁ περιοῦσιος λαὸς πὺ πρέπει νὰ ξαναγυρίσει στὸ ἀρχαῖο κλέος γιὰ νὰ φωτίσει ὄλο τὸν κόσμο. Ἐμεῖς θὰ ἔχοιμε τὴν ἀποστολὴ νὰ «πνευματικοποιήσουμε» τὴ γῆ. Ἀποδῶ τρεφόνταν ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα, ὁ ψευτοηρωισμὸς, ὁ ὑπερεθνικισμὸς, ἡ στρατοκρατία, ὁ μοναρχισμὸς. Ἡ νεολαία μεγάλωνε μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα πὺ μὴ μοναρχία, δῆθεν «δημοκρατικὴ», θὰ τὴν πραγματοποιοῦσε. Κεῖνη τὴν ἐποχὴ ἡ δημοκρατία ἦταν «κοιτοπιά». Καὶ ἂν κανένας στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα γινόταν σοσιαλιστὴς, μποροῦσε νὰ τὸν πρόσεχαν, μὰ σὰν ἐπικίνδυνο μουρλό. Ὁ νέος ὁ προικισμένος πὺ ἀφῆνε τὶς φιλολογικὲς νεφελοκοκκιγιὲς καὶ τὴν μεγαλοϊδεάτικη πολιτικολογία, γιὰ νὰ ἀφιερωθεῖ στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, στὴν παραγωγή, στὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ, αὐτὸς ἦταν κάπως βλαμμένος. Ἡ ἐλληνικὴ δημοκρατία εἶχε ὁλότελα λησιμονηθεῖ. Ἀντὶ «λαὸς καὶ ἐξουσία» βασίλευε ἡ «μοναρχία», ἦταν μάλιστα καθαρὰ γασμένη ἡ λέξη ἀπὸ τὴν Ἑκκλησία. Ὅποιος τολμοῦσε νὰ θίξει τοῦτα τὰ εἶδωλα ἢ νὰ θέσει τὸ πρόβλημα «μοναρχία ἢ δημοκρατία» ἦταν τοιλάχιστο ἀπόβλητος καὶ ἀφοριζόταν.

Μὴ ὁ κόσμος γύρω ἄλλαξε ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας δεκαετία τοῦ αἰῶνα. Ξεσποῦσαν ἀλεπάλληλες κρίσεις. Ὁ κόσμος γινόταν ὀλοένα πὺ μικρὸς (συγκοινωνίες, τηλέφωνο, τηλεγράφος, πυκνὴ ἐπικοινωνία), ἔπεφταν τὰ φράγματα καὶ τὰ εἶδωλα τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο. Λαοὶ σὰν τὴν Κίνα, τὸ Μαρόκο, τὴ Συρία, τὶς Ἰνδίες σήκωναν κεφάλι. Ἡ ρατσιστικὴ ὑπερφίαλη θεωρία ἄρχισε νὰ μεταχειρίζεται ἄσπρους καὶ ἔγχρωμους μὲ τὸν ἴδιο πιά τρόπο. Ἡ γῆς ὅμως ἄρχισε νὰ γίνεται

δημοκρατική, ήταν ή προσταγή τής εποχής. Κι εδώ στην Ελλάδα, που γεννήθηκε ή Δημοκρατία, ή ελληνική ψυχή άρχισε ν' άποζητάει με ολοένα πιο ξάστερη συνείδηση εκδημοκρατισμό. Αυτό ήταν τὸ νόημα του κινήματος στο Γουδι τὸ 1909, που πήρε όμως κατόπιν με τις ξένες επεμβάσεις και τή στρατιωτική νοοτροπία ἄλλη πορεία και μορφή. Ακριβώς τότε: «Στὰ 1910, εποχή που ή ελληνική αστική τάξη βρίσκεται στη δημιουργικώτερή της στιγμή προπαρασκευάζοντας τήν έξόρμησή της για τήν ολοκλήρωση του «έθνικοῦ» της έργου, ιδρύεται ὁ «Εκπαιδευτικός "Ομίλος» για νά καταπολεμήσει και νά κατανικήσει ὀριστικά τὸν πνευματικό μεσαιώνα, που κυριάρχησε στην Ελλάδα ὄλο τὸ 19ο αἰώνα. Γύρω ἀπὸ τὸν "Εκπαιδευτικό "Ομίλο συσσωματώνονται τὰ πιο ζωντανὰ και τὰ πιο δημιουργικά στοιχεία του τόπου, ἔθνικιστὲς του τύπου του Δραγούμη και του Μαβίλη, φιλελεύθεροι και σοσιαλιστικά διαφωτισμένοι ἀστοί, ὅπως οἱ λεγόμενοι «κοινωνιολόγοι» τής εποχής εκείνης. Ἀκόμα και καθαροὶ θεωρητικοὶ σοσιαλιστὲς, σάν τὸ Σκληρό, παρακολοῦθοῦσαν συμπαθητικά και ἐνισχυτικά τὸ ἔργο του... Ἀντίπαλοι του δημοτικισμοῦ και του "Εκπαιδευτικοῦ "Ομίλου ὑψώνονται τότες ή "Εκκλησία, τὸ Πανεπιστήμιο και ὁ παλιὸς πολιτικός κόσμος, ή τριαδική εκπροσώπηση τής μεσαιωνικῆς παράδοσης, που κρατοῦσε ψυχικά ἀποναρχωμένο και σκλάβο τὸν "Ελληνα μικροαστὸ και μικροαγρότη, καθὼς και τὸν ἐργατικὸ και ἀγροτικὸ προλετάριο...». (Διακήρυξη τής Δ.Ε. του "Εκπαιδευτικοῦ "Ομίλου, 20 Ἰουνίου 1927). Κι ἔτσι, ἀπὸ τὸ 1910, μ' ὄλες τις περιπέτειες, παρουσιάζει ἕνα μέρος φωτισμένα τής αστικῆς τάξης μιὰ ἀναγεννητική προσπάθεια. Ἐπειτα ὅμως ή ἀντιδραστική μεταστροφή τής ἀρχουσας τάξης εἶναι ραγδαία: «Διχτατορίες, φασισμοί, οἰκουμενικὲς κυβερνήσεις προετοιμάζουν και πραγματοποιοῦν τήν περίοδο τής αστικῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ αστική τάξη αἰστάνεται για ἐνοχλητικὲς και ἐπικίντυνες και καταργεῖ τις ἐλευθερίες, που αὐτή ή ἴδια εἶχε κατακτήσει και καθιερώσει στην ἐπαναστατική περίοδο (Δημοκρατικὸ Σύνταγμα), καθὼς και τις ἐλευθερίες, που εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς τώρα στην ἐργατική τάξη. Κάθε προοδευτική ἰδέα χαρακτηρίζεται «κομμουνισμός», κάθε ἐλευθερία εἶναι ἐνοχλητική, και εἴτε με σοφιστικά πλαγιοβαδίσματα οὐσιαστικά ἀναιρεῖται, εἴτε καταλιέται με τήν ἄμεση βία». (Διακήρυξη του "Εκπαιδευτικοῦ "Ομίλου, «Ἀναγέννηση», Β. φ. 8, σ. 440).

Τὸ ξεκίνημα

Νομίζω πὼς πρέπει νά δοῦμε τις πρώτες καταβολές, τὸ πρώτο ξεκίνημα. Μπορεῖ νά ἔχει ποικιλότροπα ἐκτιμηθεῖ ή προσφορά του Δημήτρη Γληνοῦ, που φαίνεται, ὅμως, πὼς ή κατεξοχήν πλευρά τής δημιουργικῆς του πορείας δὲν ἦρθε ἀκόμα στο φῶς ὅπως και τὰ κίνητρα.

Οἱ Παιδαγωγικές του ἀντιλήψεις. Ὁ Γληνὸς ἀπὸ νεαρὸς φοιτητῆς εἶχε τραφεῖ με τὰ νάματα τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, ἦταν βαθῆς γνώστης τής κλασικῆς φιλολογίας. Ἐπειτα καθηγητῆς ἦρθε φορτισμένος με τις πιο προοδευτικὲς σκέψεις που βρήκε στη Γερμανία. «Κάθε παιδαγωγοῦσα ἐνέργεια ἔχει σκοπὸ τὸν "ὀλοκληρωμένο ἄνθρωπο"», ἔλεγε. Μέσα ἀπὸ κάθε ἄτομο πρέπει νά ξεθάψουμε τὸν ΑΝΘΡΩΠΟ. Δυὸ στοιχεῖα κυβερνοῦσαν τις παιδαγωγικὲς του σκέψεις: ή «ζωτικότητα» και ή «πληρότητα».

α) Ἡ «ζωτικότητα». Τή στιγμή που γεννιέται ὁ ἄνθρωπος εἶναι κιόλας «περιορισμένος» κι ὅμως εἶναι μαζί και «τιλούσιος ἀπὸ δυνατότητες». Ἀπὸ τήν ὥρα που γεννιέται ἐξελίσσεται, ἀξαινεῖ, πλάθεται ὥσπου νά διαμορφωθεῖ σὲ προσωπικότητα. Αὐτὴ τή «συγγενῆ» ζωντάνια, τή ζωτικότητα, ὀφείλουν οἱ συνθῆκες τής ζωῆς, οἱ παιδαγωγοὶ και τὸ σχολεῖο νά τήν καλλιεργοῦν, νά ξυπνοῦν τις ἀρχικά ἀποκοιμισμένες ἱκανότητες, τις κλίσεις και τις δυνάμεις που κλείνει μέσα του τὸ κάθε ἄτομο. Ἡ «ζωτικότητα» εἶναι ή δύναμη τής ζωῆς που ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ βιολογικὸ και τείνει πρὸς τήν πνευματική τελειότητα. Μ' αὐτὴ ὁ ἄνθρωπος προωθεῖται, αὐτὴ τὸν κάνει ἱκανὸ νά τήν κυριέψει και μαζί ἄξιο νά κυριαρχεῖ πάνω στον ἑαυτό του. Αὐτὴ τὸν ὠθεῖ νά φτάσει στην πιο ψηλὴ κορυφή, νά ἀγω-

νίζεται και να φτάνει στην πληρότητα. Αυτή η ζωτικότητα που υπάρχει μέσα στον καθένα, όταν καλλιεργηθεί αναδίνεται σαν ένας υροσερός ορμητικός πίδακας. Μ' αυτή τη ζωτικότητα ο υπό ανάπτυξη άνθρωπος δίνει και κερδίζει τη μάχη της ολοκλήρωσης της προσωπικότητάς του. Μ' αυτή έρχεται σ' επαφή με τον κόσμο, μ' αυτή δημιουργεί την επιβολή του στην κοινωνία. μ' αυτή γίνεται η αμοιβαία ανάβαση, η διάρθρωση, ο εξευγενισμός ατόμου-κοινωνίας. Το περιβάλλον λοιπόν, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι Δάσκαλοι πρέπει σε τούτο να βοηθήσουν. Να καλλιεργήσουν τη ζωτικότητα μέσα σε κάθε νεαρό διαστάρι. 'Αλλά για να γίνουν όλα αυτά μορφωτικά μέσα, να δώσουν πραγματική «βοήθεια στη ζωή», πρέπει να μείνουν κοντά στη ζωή, γιατί μόνο τότε το έργο γίνεται καρποφόρο. Κι έννοούσε με την αρχή «κοντά στη ζωή» από άποψη «ανυχολογική» να διαπαιδαγωγηθεί ο νέος, όλοι οι νέοι, σύμφωνα με τις κλίσεις τους, τα φυσικά τους προσόντα, να πράττουν σύμφωνα με την ηλικία τους και να απολαβαίνουν τα δικαιώματά τους στη ζωή. 'Ακόμα έννοούσε την αρχή «κοντά στη ζωή» από άποψη «χώρου», δηλ. όσο γίνεται το εξελισσόμενο άτομο με βάση τη φύση του τόπου του και του πολιτισμού της χώρας του να κατακτήσει πνευματικά τον υπόλοιπο κόσμο. Πίστευε ο Γληνός, ότι είναι αδύνατο να κατανοήσει κανείς τον ξένο πολιτισμό, πριν να νιώσει και χωνέψει τον πολιτισμό της χώρας του. 'Ακόμα την αρχή «κοντά στη ζωή» την έννοούσε «από την άποψη του χρόνου». Το παρόν έλεγε, ζητάει τα δικαιώματά του και θάζει καθήκοντα. 'Η μεγάλη δυστυχία μας είναι ο κατακερματισμός του καιρού μας. με τους πνευματικούς δανεισμούς από άλλους, άτομα-κρουσμένες χώρες, ακόμα κι από ξένες. Παίρνουν λ.χ. τη γλώσσα τους και πιστεύουν, ότι μπορούν να μεταλαμπαδέψουν «άνωτερη, ύψηλή μόρφωση» (αρχαία ελληνικά και λατινικά), αντί να ξεκινήσουν πρώτα από τη δική μας εποχή, τους θησαυρούς της, τη γλώσσα της, τις δυνάμεις της, ακόμα και το χρόνο της αναψυχής της για να πετύχουν μιάν ολοκληρωμένη, μιάν ούμανιστική μόρφωση του ατόμου. Την αρχή «κοντά στη ζωή», την έβλεπε ακόμα και με το νόημα το «κοινωνικό». Δηλαδή να ζήσει το άτομο μέσα στις ανάγκες που έχει το κοινωνικό του περιβάλλον. μέσα σ' αυτές τις ανάγκες πρέπει να εργάζεται το εξελισσόμενο άτομο. μέσα σ' αυτές να πειραματίζεται, να συλλαβαίνει με το λογικό και την καρδιά τα προβλήματα, με δραστηριότητα να τα μελετάει, ώστε να γίνει κατόπιν δημιουργικό μέλος και αποδοτικό στην κοινωνία. Και τέλος η αρχή «κοντά στη ζωή» για το Γληνό σημαίνει «παιδαγωγική πράξη». Το σχολείο να μην απομακρύνεται από τη ζωή παρά άμεσα να οδηγεί τον εξελισσόμενο άνθρωπο σ' αυτή. 'Η παιδαγωγική τέχνη με απλές αφηρημένες έννοιες των πραγμάτων κατορθώνει πολύ λίγα, μόνο μέσα στη ζωή μορφώνεται και πλάθεται το άτομο. «'Η Παιδεία, έλεγε, είναι άμεση και έμμεση μορφή της ζωής, μπορεί λοιπόν να πετύχει μόνο μέσα στη ζωή και σαν ζωή». Γκρέμιζε τους στενόχωρους τοίχους του σχολείου. 'Ηθελε το σχολείο να γίνει «σχολείο παραγωγικής εργασίας», που δεν αποκλείει τη ζωή παρά την αποδέχεται.

Σκιαγραφούσε δηλ. ο Γληνός την παιδευτική πορεία του ανθρώπου, σαν ένα ανέβασμα, σαν λύτρωση, σαν αποδέσμευση. Με μέσο τη διαπαιδαγωγική δύναμη του περιβάλλοντος και την ατομική δραστηριότητα ή έμφυτη δύναμη της ζωής ολοκληρώνεται σε μιάν προσωπικότητα και φτάνει στην αυτονομία. Για το Γληνό η Παιδεία ήταν ο δρόμος που από τη ζωική κατάσταση με τη ζωτικότητα και δραστηριότητα οδηγεί στην «ολοκλήρωση» στην «τελείωση» και στην «αυτονομία». Πρόβαλε λοιπόν στα μάτια του Δάσκαλου το πρόβλημα της Παιδείας σαν πρωταρχικό. Μορφωμένος είναι εκείνος που σύμφωνα με τα χαρίσματά του πετυχαίνει με διάφορα παιδευτικά μέσα μιάν, όσο το δυνατό, πιο πλούσια και ισχυρή κοινωνική προσωπικότητα. 'Η «ζωτικότητα» του κάθε ατόμου, έλεγε, πρέπει να αναπτυχθεί σε κοινωνικά συγχρονισμό και δραστηριότητα. Το σχολείο λοιπόν έχει δουλειά του να κάνει ικανό τον τρώφιμό του για ενεργητική, δραστήρια διαμόρφωση της ζωής. Μόρφωση είναι δυνατή μόνο, όπου οι ένυπάρχουσες δυνάμεις έρχονται σε επαφή και παλεύουν με τα αντικείμενα που τις έρεθίζουν, τις ανα-

πτύσσουν, τις ασκούν, τις δυναμώνουν. Ἄν ζητοῦμε σί ἀληθινὰ ἀγωγή, μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀναγκαῖα ἡ ἐπαφή ἀκόμα καὶ ἡ σύγκρουση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον. Καὶ μάλιστα δὲ μᾶς εἶναι ἀδιάφορο, πὼς τὸ ἄτομο θὰ ἀντιληφθεῖ τὸ περιβάλλον. Πρέπει νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸ γύρω του κόσμο δρώντας, παλεύοντας, ἔτσι πού νὰ τὸν κάνει προσωπικό του χτῆμα μὲ κάθε μορφή δραστηριότητος ἀπὸ τὸ παιγνίδι ὡς τὴν τελεία κοινωνικὰ ὠφέλιμη ἐργασία.

Τὸ σημερινὸ σχολεῖο, ἔλεγε ὁ Γληνός, κάνει τὸ ἀντίθετο. Χωρίζεται, ἀπομονώνεται ἀπὸ τὴ ζωὴ, κλείνεται στους τέσσερις τοίχους. Γίνεται κάπως μουσειακό, πολὺ, πάρα πολὺ, ἱστορικό καὶ δυστυχῶς μὲ λίγο «χρέος» καὶ «ετοιμότητα» γιὰ τὴ ζωὴ.

Πολεμοῦσε δραστήρια τὴν ὀντίληψη, ὅτι ἡ ἐκπαίδευση εἶναι μόνο προσαρμογὴ στὸν ὑπάρχοντα πολιτισμό, μόνο ἀφομοίωση θεωρητικῆς ὕλης, μόνο μιά μετάβαση ἀπὸ ἓνα πρόβλημα στὴν ἀπομίμηση, μόνο μιά παραδοχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς παλιότερης γενιᾶς ἀπὸ τὴ νεότερη. Ἔτσι τὸ σχολεῖο μᾶς παραδίδει παιητικούς, κοντόθωρους, ἀπραγούς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἐμεῖς χρειαζόμαστε — εἶναι σκληρὴ ἐθνικὴ ἀνάγκη — νὰ ἔχοιμε ἄτομα ἀνεπόμενα γιὰ δράση καὶ γιὰ δημιουργικὴ σύνθεση. Ἔβλεπε σὰν τελικὸ σκοπὸ τὴ διαπαιδαγώγηση καὶ μόρφωση ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ζητοῦσε, ὁ Δάσκαλος, τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, γιατί μόνο αὐτὴ εἶναι μόρφωση καὶ πολιτισμός. Μὲ πάθος συζητεῖ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Παιδεία εἶναι «ἠθικοποίησις», πού σὲ ὀδηγεῖ νὰ ἀγαπᾶς ὀλοκλήρῃ τὴν καθημερινότητα καὶ πού σὲ ὀδηγεῖ νὰ μάχεσαι γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς, μὲ τὰ πιὸ τελεία μέσα τῆς τεχνικῆς, νὰ τοὺς ἀπολεντερώσεις ἀπὸ τὶς ἐξουθενωτικὰς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὥστε τὶς δυνάμεις τους καὶ τὸ πάθος τους γιὰ δημιουργικὴ χαρὰ νὰ ὑψώσουν ὀλοένα σὲ ἀνώτερη στάθμη. Ἡ ἔννοια παιδείας ἔκλεινε μέσα της γιὰ τὸ Δάσκαλο τὴν πίστη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, μ' ὅλες του τὶς ἀτέλειες, ἔχει δυνατότητες νὰ γίνῃ «καλὸς κάγαθός». Κάθε παιδευτικὴ ἐνέργεια εἶναι «ὑψηλὴ λειτουργία μορφωτικὴ πού πρέπει τέρμα της νὰ εἶναι ἡ τελείωση, ἡ πληρότητα, ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ ἀτόμου».

β) Ἡ « π λ η ρ ὀ τ η τ α », ἡ «τελείωση» εἶναι τὸ δεύτερο στοιχεῖο στὴν παιδαγωγικὴ του σκέψη.

Ἀπὸ τὶς πρῶτες του διαλέξεις καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ἐπανέρχεται σὰν leit-motiv καὶ συνεπαίρνει τὸν ἴδιο καὶ τοὺς γύρω του: Ὁ «ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος» εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς Παιδείας, τὸ «εἶναι ἄ ν θ ρ ω π ο ν καὶ κατ' ἄ ν θ ρ ω π ο ν ζ ῆ ν». Ὁχι λοιπὸν μόνο γνώσεις, μόνο μνήμη, μόνο λογικὰ ἐπιχειρήματα. Βέβαια αὐτὰ εἶναι οἱ ἀπαραίτητες πνευματικὲς δυνάμεις. Ὅμως καὶ ἡ καρδιά, τὸ αἶσθημα καὶ τὸ χέρι καὶ τὸ σῶμα διψοῦν γιὰ διάπλαση, γιὰ μόρφωση. Καὶ ὑποστήριξε, ὅτι ἐμεῖς πού πάντοτε σκεφτόμαστε ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ξαναγυρίζοντας σ' αὐτόν, δὲ μπορούμε νὰ ξεχωρίζουμε τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ σῶμα, τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ συναῖσθημα, ἀντίθετα ἀπαιτοῦμε πολὺ περισσότερο ἓνα σχολεῖο γιὰ τὴ νεολαία πού δὲ θὰ καταγίνεται μὲ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ θὰ ξεχνᾷ τὸ ὅλο. Ζητοῦμε μιά δραστήρια παραγωγικὴ νεολαϊστικὴ ζωὴ, ὅπου μέσα της συγχωνεύονται ἐργασία καὶ παραγωγή, ἐργασία καὶ ὁμορφιὰ καὶ ετοιμάζουν τὸν παραγωγικὸ ἄνθρωπο, τὸν πνευματικὰ ἀνώτερο, παιδαγωγὸ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ διαμορφωτὴ τοῦ συνόλου. Ὁχι μόνο πνεῦμα, ὄχι μόνο χέρι, μὰ θὰ διαπαιδαγωγῶμε μαζὶ καὶ τὸ συναῖσθημα, δηλ. θὰ φροντίζουμε νὰ ξεσηκώσουμε καὶ τὶς καλαισθητικὰς καὶ τὶς ἠθικὰς δυνάμεις. Ἀντίκουζε δηλ. ὁ Γληνός ἔτσι τὸ θέμα: Ἡ ὁρμὴ γιὰ ὀλοκλήρωση θὰ μᾶς ὀδηγεῖ νὰ περάσουμε μέσα ἀπὸ τὶς στενὰς καθημερινὰς ἀνθρώπινες σχέσεις στὶς ἀντικειμενικὰς ἀξίες καὶ τὰ ἀγαθὰ, στὴν πληρότητα τῆς ζωῆς, πού εἶναι ὁ πόθος καὶ τὸ τέρμα τοῦ ἀνθρώπινου χρέους. Ὁ ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος, ξέρετε καλά, ὅτι πίσω ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους στέκει τὸ ὅλο: Ἡ φύση, ὁ λαός, ὁ πολιτισμός, ἡ ἴδια ἡ ἰδέα τῆς εὐτυχίας τῆς ἀνθρωπότητος. Γι' αὐτὸ γίνεται ὑπερατομικός, αἰστώνεται τὴν ἀνάγκη νὰ συνυποφέρει, νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του συνυπεύθυνον πάντοτε καὶ παντοῦ. Ὁ ἄνθρωπος πού θὰ φτάσει σὲ τέτοια ὑψηλὴ μορφὴ πληρότητας μπορεῖ τότε νὰ κατασπαταλᾷ ἀπὸ

τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περίσσειμα. Εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του καὶ γεμάτος εὐθύνη γιὰ τὴν τέχνη κάθε ἀνθρώπου, ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ὁλοκλήρωση αὐτή, ἡ πληρότητα, εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας, τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας.

Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ «ὁλοκληρωμένος ἀνθρώπος» κατὰ τὸ Γληνὸ δὲν εἶναι ὁ τύπος τοῦ νεοσοσιανιστῆ, ὅπως τὸν ἠθέλε λ.χ. στὴ Γερμανία ὁ Humboldt. Δὲν εἶναι σ' αὐτὸν ὑπερτονισμένο μόνον τὸ χαρακτηριστικὸ τὸ αἰσθητικὸ-ἁρμονικόν, παρὰ ἔντονα τονίζεται καὶ τὸ κοινωνικόν. Ἡ πληρότητα πλαταίνει καὶ πλουτίζει τὸν ἀνθρωπισμὸν σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο, ὅτι κατορθώνει νὰ ξεπεράσει τὸν ἀτομικὸν χαρακτήρα πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς ὑπερατομικῆς κοινότητας, καὶ διατηρεῖ μαζὶ καὶ τὴν αὐτονομία τοῦ ἀτόμου.

Αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα κανόνισαν τὴν πορεία τοῦ Δάσκαλου καὶ σὰν λειτουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ σὰν πνευματικῶν ὁδηγητῆ κατόπιν.

Ἡ Ἑλλάδα, ἔγραφε, γέννησε τὴ Δημοκρατία, δηλ. τὸ Κράτος δικαίου, τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ αὐτὸ πάντα τόδησε ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ. Πρέπει νὰ βροῦμε τὰ μορφωτικὰ μέσα πού θὰ ἀνυψώσουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ δημοκρατικούς πολίτες τῆς γῆς, ἀλλὰ βαθύτατα ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ὅποιος θέλει νὰ μεγαλώσει γνήσιος δημοκράτης πρέπει νὰ γίνῃ ἕνας γερὸς, παραγωγικὸς, γεμάτος ὑπευθυνότητα ἀνθρώπος, πού μὲ τὴ δική του δραστηριότητα θέλει νὰ ζήσει καὶ μπορεῖ. Ἐπομένως ἐκπαίδευση γιὰ νὰ γίνῃς «δημοκράτης» θὰ πεῖ ἐκπαίδευση πού θὰ σὲ κάνει νὰ γίνῃς «ὀλόπλευρα μορφωμένος ἀνθρώπος». Ἀνθρώπος πού γίνεται οἰκεῖος μὲ τὴ γενέτειρά του, μὲ τὴ γῆ πού τὸν γέννησε, μὲ τὸ χῶμα, μὲ τὰ ζῶα καὶ τὴ βλάστηση, πού ὀλοένα πιότερο συνδέεται στὰ ἔργα καὶ στὴ δραστηριότητα τῆς κοινωνίας, πού τὰ χαρίσματά του εἴτε θεωρητικὰ, εἴτε πρακτικὰ, εἴτε καλλιτεχνικὰ, εἴτε τεχνολογικὰ, συνειδητοποιεῖ καὶ πραγματοποιεῖ μέσα στὴν κοινωνία, πού μέσα σ' αὐτὴ ἔχει τὴν ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄσκηση πάνω σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα διαμορφώνεται ἠθικὰ, πού συνηθίζει στὴν εὐθύνη ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς κοινωνίας. Αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ πιά νὰ εἶναι ὑπηρετῆς τῆς μοναρχοφασιστικῆς ἀντίδρασης. Ἕνας λαὸς πού θέλει νὰ ζήσει, ἀγαπᾷ τὴν ποίηση τῶν παλαιῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ χιτίζει πάνω σὲ στέρεο ἔδαφος γιὰ τὸ μέλλον καὶ μὲ τὴν καλύτερη τεχνικὴ τοῦ παρόντος.

Δημοκρατικὴ παιδεία θὰ πεῖ μόρφωση ὅλων τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ φτάσει ὅσο γίνεται στὴν πληρότητά του. Αὐτὸ ἦταν περίπου τὸ πρόγραμμα πού πρόβαλε ὁ Γληνὸς καὶ προσπαθοῦσε νὰ γίνῃ τὸ πρόγραμμα τῶν δημοτικιστῶν. «Βρισκόμαστε, ἔλεγε τὸ 1917-1920, στὸ μεταβατικὸ στάδιο πρὸς μιὰ νέα οἰκονομικὴ μορφή... Ἡ σοσιαλιστικὴ ἀρχὴ νὰ γίνῃ ἡ κοινωνικὰ ὠφέλιμη ἐργασία θεμέλιο ὁλόκληρης τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς πρέπει καὶ στὸν παιδαγωγικὸ τομέα ν' ἀναγνωριστῇ καὶ νὰ πραγματοποιηθεῖ. Μιὰ δημοκρατικὴ κοινωνία πρέπει νὰ ἐξασφαλίσει τὴν εὐτυχία ὅλων καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ πάνω στὴ βάση μιᾶς ὑψηλῆς παραγωγῆς. Τὸ σχολεῖο, λοιπόν, λέει, τοῦ μέλλοντος εἶναι τὸ «σχολεῖο τῆς παραγωγῆς» πού παίρνει τὸ ἔργο του ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὴ ζωὴ». Μ' αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις ὁ Γληνὸς ἀναγνώριζε ὅτι ἡ ἐκπαίδευση βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς πολιτικῆς. Ὅτι τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι ἀ-πολιτικόν. Αὐτὸ τὸ αἰστανόμαστε κάθε μέρα, μόνον πού δὲν τὸ ὁμολογοῦν ἐκεῖνοι πού τοὺς πέφτει λόγος. Ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι τὸ σχολεῖο εἶναι ἔξω πολιτικῆς, ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ, εἶναι ψευτιά καὶ ὑποκρισία. Ἔτσι ὁ ΓΛΗΝΟΣ πῆρε τὸ νυστέρι καὶ ἔκανε τὴν ἀνατομία τοῦ ὡς τότε Ἐκπαιδευτικῶν Συστήματος.

Εἶναι ὀλοφάνερο, ὅτι οἱ μάχες γιὰ τὸ σχολεῖο δὲ γίνονται μόνον στὸ χῶρον τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ — καὶ πρὸ πάντων ἐδῶ — στὸ κοινωνικὸ πεδίο καὶ μὲ τὰ σκληρὰ ὄπλα τῆς πολιτικῆς δυνάμεως. Ὁ μεταρρυθμιστῆς, ἔλεγε, πρέπει νὰ γίνῃ ἀγωνιστῆς. Ὅποιος, σὰν ἀληθινὸς ἀνθρώπος, πονάει γιὰ τὸ σημερινὸ σχολεῖο καὶ πῶς πολὺ γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀν σοβαρὰ φροντίζει γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὸς πρέπει ὀρημητικὰ καὶ ἀκαταπόνητα νὰ τολμήσῃ νὰ μπεῖ στὸ

χωροῦ τῆς πολιτικῆς μάχης καὶ νὰ πολεμήσει ἀπὸ δῶ. «Ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, τόνιζε, χωρὶς κοινωνικὴ μεταρρύθμιση, εἶναι ἀνακολουθία». Αὐτὸ ἦταν τὸ πόρισμά του καὶ ὁλοένα τὸ ἔφερεν στὴ μνήμη μας.

Ἡ κατάσταση τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας

Ὁ Γληνὸς καταπιάνεται μὲ τὴν ὡς τὴν ἐποχὴν τῆς Παιδείας. Μὲ πάθος καὶ μὲ πόνο δίνει τὴν εἰκόνα τῆς καὶ τὸ κατάντημά της σὲ σύγκρισιν μὲ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἐκπαίδευσης: «Τὰ τελευταῖα σαράντα ἢ πενήντα χρόνια ἀποδείχτηκε, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ ἀκόμα ὀργάνωση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας δὲν ἦταν ἀντίστοιχη μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ... Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ ἐξωτερικὴ αὐτὴ νὰ ποῦμε ἀποτυχία τῆς παιδείας μας ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν δυσπιστία. Κάτι βαθύτερο ἀκόμα, οἱ ἰδέες ποὺ θέρμαναν τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. τὰ ιδεώδη τῆς παιδείας μας σιγὰ-σιγὰ ἐξασθενίζουν, χάνουν τὴ ζωτικὴν τους δύναμιν σὲ ὠρισμένους μάλιστα κοινωνικὰς τάξεις παύει νὰ ὑπάρχει ἡ ἐσωτερικὴ πίστις σ' αὐτὰ. Τρία ἦταν αὐτὰ τὰ ιδεώδη. Τὸ πρῶτον τὸ ἐπικρατέστερον πραγματικῶς στὴ συνείδησιν τῶν μορφωμένων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἦταν ὁ ξαναγυρισμὸς στὴν ἀρχαία λαμπρότητα, τὸ ξαναζωντανεῖν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ στὶς ἐξωτερικὰς του μορφὰς ἢ μᾶλλον μόνο σ' αὐτὰς. Τὸ δεύτερον ἦταν τὸ ἐθνικὸ ἰδανικόν, ποὺ θέρμαινε ἀληθινὰ τὶς καρδιὰς ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδιαίτερα τῶν δασκάλων τοῦ γένους καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτήν. Τὸ τρίτον ἦταν τὸ θρησκευτικὸ ἰδανικόν. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ιδεώδη, τὸ πρῶτον πολὺ γρήγορα ἔγινε ἐντελῶς ἐξωτερικόν, περιορίσθηκε στὴν κούφια μορφή, στὸ γραμματικὸν τύπον. Ἔτσι ἀποδείχτηκε, πῶς ἦταν ἀνίκανο νὰ πλάσει ψυχὰς, νὰ δημιουργήσῃ πολιτισμὸν μέσα στὴ νεώτερη Ἑλλάδα, γιατί ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν τῆς ζωῆς, ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Μοῖρα ἄρχισε νὰ χάνει τὴν ἀλήθειαν του καὶ τὴν ψυχοκινητικὴν του δύναμιν, τοῦλάχιστον σὲ ἓνα μέρος τῆς κοινωνίας, καὶ τὸ ἐθνικὸ ἰδανικόν πρὸ πάντων στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα. Καὶ τέλος τὸ θρησκευτικὸ ἰδανικόν γιὰ λόγους, ποὺ δὲν εἶναι ἐδῶ ἢ σειρὰ τους νὰ εἰπωθοῦν, ἔγινε ἐντελῶς ἐξωτερικόν καὶ δὲν εἶχε τὸ βάθος καὶ τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν ποὺ πρέπει νὰ ἔχει μιὰ ἰδέα γιὰ νὰ μορφώσῃ πραγματικὰ μιὰ κοινωνία. Γι' αὐτὸ στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. ἡ ἐλληνικὴ παιδεία εἶναι σχεδὸν μόνο ξερὴ μετάδοσις γραμματικῶν γνώσεων». («Ὁ σκοπὸς τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας», 1924, σελ. 7). ἔχει πάψει πιά νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ. Γίνηκε ἄχρηστη καὶ βλαβερή, γιατί δὲ μισοῦσε νὰ προσαρμωθῇ στὶς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς, καὶ οὔτε βοηθοῦσε στὴν ἐξέλιξιν. Ἡ ἀνικανότητις ἦταν μακροχρόνια. Δὲ μπορούσε νὰ προσαρμωστῇ στὸς νέους ὅρους τῆς ζωῆς, τὰ μορφωτικὰ μέσα δὲν ἀνταποκρίνονταν στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἡ ἀπόστασις ἀνάμεσα στὴν παιδείαν καὶ τὴν ζωὴν γίνηκε πολὺ μεγάλη. Αὐτὴ ἡ διαπίστωσις ἦταν γενικὴ καὶ ὅλοι ἀπὸ χρόνια ζητοῦσαν νὰ ἀλλάξῃ τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα. «Ἀπὸ τὸ 1889 εἰσάγεται στὴ Βουλὴν μεταρρύθμιση τῆς ὀργάνωσις τῶν σχολείων. Τὸ ἴδιον φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται στὸ 1899 καὶ στὰ 1913. Πάντα ὕστερα ἀπὸ ἰσχυροὺς κλονισμοὺς τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας καὶ κυρίως ἀπὸ ἐθνικὰς περιπέτειας. Σ' ὅλες αὐτὰς τὶς περιστάσεις ἔγινε προσπάθεια ν' ἀλλάξῃ ὁλόκληρον τὸ πλαίσιον τῆς ἐλληνικῆς παιδείας γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν προσαρμωγὴν τῆς πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς». Τὰ νομοσχέδια αὐτὰ καταχειροκροτήθηκαν στὴ Βουλὴν καὶ τὸ 1889 καὶ τὸ 1899 καὶ τὸ 1913. Οἱ διάφορες ὁμοῦς κυβερνήσεις καὶ ἡ Βουλὴ δειλίαζαν καὶ ὑποχωροῦσαν μπροστὰ στὴν ἀντίδρασιν.

Οἱ μεταρρυθμιστὲς Γληνὸς - Δελμούζος - Τριανταφυλλίδης πείθονται, πῶς οἱ παράγοντες ποὺ θὰ δημιουργήσουν μονιμότερα ἀποτελέσματα καὶ τὶς προϋποθέσεις γιὰ μεταρρύθμιση θὰ εἶναι ὁ ΛΑΣΚΑΛΟΣ καὶ ἡ ΓΛΩΣΣΑ ἢ ΔΗΜΟΤΙΚΗ, ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα. Ἀπὸ τὸ 1917 ἀρχίζουν τὰ συνέδρια μὲ τοὺς Ἐπιθεωρητὰς τῆς Μέσης καὶ τῆς Δημοτικῆς ἐδῶ στὴν Ἀθήναν καὶ στὶς ἐπαρχίας γιὰ τὴν διαφώτισιν τῶν Δασκάλων.

Τὸ 1922 ἡ νομοθεσία τοῦ Ἑπισημοῦ Παιδείας δραστηριοποιεῖται. Ὁργανώνονται Μονοτάξια Διδασκαλεῖα. Ἀναδιοργανώνεται τὸ Μαράσλειο, σάν Πειραματικὸ Διδασκαλεῖο, γιὰ νὰ ἐφαρμόσει ὅλη τὴν οὐσία τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ νὰ μᾶς δώσει τὸν τύπο τοῦ Νέου Δασκάλου. Μεταρρυθμίζεται τὸ Τεχνικὸ Διδασκαλεῖο γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἀνάγκες τῆς τεχνικῆς μόρφωσης καὶ στὴ Δημοτικὴ καὶ στὴ Μέση ἐκπαίδευση. Ψηφίζεται καὶ ἐφαρμόζεται ὁ νόμος γιὰ τὰ πολυτάξια διδασκαλεῖα. Καὶ τότε παρουσιάζεται ἓνα καίριο πρόβλημα, ποῦ πύει νὰ ματαιώσει ὅλο τὸ ἔργο. Πῶς νὰ δημιουργηθοῦν τὰ διδασκαλεῖα, χωρὶς νὰ ὑπάρχει τὸ μορφωμένο προσωπικὸ γιὰ νὰ διδάξει; Οὔτε διευθυντές, οὔτε ἐποδιδυχντές ὑπῆρχαν, γιὰτὶ χροιάζονταν 30 ὡς 40. Οὔτε καὶ ἄλλο προσωπικὸ ἐπιστημονικὸ καὶ τεχνικὸ κατάλληλο ὑπῆρχε. Στὰ 25 πολυτάξια διδασκαλεῖα χροιάζονταν κάπου ἑκατὸν πενήντα πρόσωπα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἰδρύθηκε ἡ Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, νὰ μορφωθοῦν γυμνασιάρχες, γενικοὶ ἐπιθεωρητές, καθιερώνονται οἱ ἀποστολές στὴν Εὐρώπη, γιὰ νὰ μείνουμε στὰ πιὸ οὐσιαστικὰ μεταρρυθμιστικὰ μέτρα.

Ὅμως δὲν προφταίνει νὰ ριζώσει ἡ προσπάθεια. Ξεσποῦν τὰ «Μαρασλειακά». Ἡ ἀντίδραση κατασπιλώνει καὶ πάλι τὸ μεταρρυθμιστικὸ ἔργο. Τὸ σέρνει στὸ βόρβορο. Ὁ ἀθεϊσμός, ὁ κομμουνισμός, ὁ μαλλιαρισμός ἀκόμα κι ἡ ἀνηθικὸκότητα μπαίνουν σὲ ἐνέργεια. Κατασπιλώνονται ὑπολήψεις, ἐκδιάζονται μαθητές καὶ δάσκαλοι καὶ δικαστὲς ἀνώτεροι ἐπὶ ἓνα χρόνο γιὰ νὰ καταθέσουν κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν. Ἀνακρίσεις ἐπὶ ἀνακρίσεων γίνονται, μὰ δὲ θγαίνει παρὰ ἡ ἀλήθεια: «Τὸ Μαράσλειο κι ἡ Ἀκαδημία ἐργάζονται διὰ τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Παιδείας. Τὸ ἔργον τους εἶναι ἐθνικόν». (Ἐκθεση Ἀντωνανάκη, Καταθέσεις Χ. Ἰσοῦνια καὶ Λορεντζάτου, καθηγητῶν Πανεπιστημίου). Τὰ «Μαρασλειακά» (1925) ἔδειξαν ὅτι ἡ ἀντίδραση (Πανεπιστήμιο, Ἐκκλησία, τὸ ἴδιο τὸ Κράτος), ἡ ὀλιγαρχία γενικά, εἶχε καὶ πάλι κατορθώσει νὰ νικήσει. Οἱ ἡγήτορες κι οἱ διανοούμενοι σιωποῦν ἢ ἀντικρύζουν τὸ πρόβλημα μὲ κακότητα καὶ κακοπιστία. Ὁ Γληνὸς γράφει μὲ πικρία: «Ὁ τρόπος ποῦ ἀντικρύζεται τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα στὴν Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ θλιβερὰ σημάδια γιὰ τὴ διανοητικὴ αὐτῶν, ποῦ ἀποτελοῦν τὴ λεγόμενη "ἄρχουσα τάξη". Ἀπὸ τὴ μιά μεριά σειρὰ ὀλόκληρη ἀπὸ ἐφημερίδες καὶ ἐπιστήμονες τὸ κινᾶν στὸ βούρκο χωρὶς τὴν ἐλάχιστη ἀξιοπρέπεια, χωρὶς αὐτοσεβασμό, χωρὶς τὸ ἐλάχιστο κοκκίνισμα ντροπῆς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἄλλοι κύκλοι "σοβαροὶ" κρατοῦν ὑπολογιστικὴ σιωπὴ, μὰ ἀξιοπρεπὴ τάχα ἀδιαφορία κι ἐπιφυλακτικὸτητα, γνησιωτάτης συμφεροντολογικῆς καταγωγῆς». Πραγματικὰ οἱ Ἕλληνες λόγιοι «δὲ βοῆσαν μέσα τους οὔτε τὴ διανοητικὴ παρόρμησι, οὔτε τὴν ἠθικὴ ἀνάγκη νὰ διαμαρτυρηθοῦν ὀμαδικά, ὅταν ἀπὸ ἑκατὸ στόματα ἀκούαν οἱ ἀγωνιστὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως τὶς ἀθλιότερες συνειδητὲς συγκοφαντίες καὶ ἡ δικτατορία ἀπὸ καθαρὴ δημοκρατικὴ πρόθεσι γκρέμιζε ἀληθινὰ ἔργα πολιτισμοῦ, ὅπως τὸ Μαράσλειο Διδασκαλεῖο καὶ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία». («Ἀναγέννησι», φ. 3, Νοέμβριος 1926, σελ. 123).

Πολιτικοὶ προσανατολισμοὶ

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἦταν γιὰ τοὺς μεταρρυθμιστὲς τὸ ἔργο τοῦ Σίσυφου. Ἀρχίζε, καὶ ἡ Λεοναία Ἰδρυμὰ μὲ τὰ πλοκάμια τῆς τὴν ἔπνιγε στὴ γένεσὴ τῆς. Μὰ ὁ Γληνὸς δὲν ἀποθαρρύνονταν, ἔβγαζε τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ τὴν ἠττα. Πρέπει, ἔλεγε, νὰ διδασκόμαστε καὶ νὰ θεραπευόμαστε. Ἐβλεπε τὰ λάθη ποῦ ἔκαναν οἱ ἴδιοι οἱ μεταρρυθμιστὲς, τὰ ἐξέταζε καὶ πρὸ πάντων δὲν τὰ ἔριχνε στὶς πλάτες τῶν ἄλλωνῶν. Τὸ ἔβλεπε, πῶς δρέθηκε πάλι τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα κατὰ τὸ 1925-1926 στὸν παλιὸ τὸ δρόμο. Πότε πραγματικὰ ἔγερνε ἡ μεταρρύθμιση λίγο πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τότε, μόλις τολμοῦσε νὰ κάνει κάτι γιὰ τὸ λαὸ, νὰ κινήθῃ πρὸς τ' ἀριστερά. Ὅμως ἡ ὀλιγαρχία κρατοῦσε γερὰ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια κι ὅλα πηγαινάν χαμένα. Ἦταν φανερό, πῶς ἡ νέα ἰδέα ἡ ἐπαναστατικὴ

ἔπρεπε νὰ μεστώσει, νὰ ἀποχτήσῃ πλατεῖα δύναμη, νὰ ἐλκύσῃ ἓνα μεγάλο μέρος ἀνθρώπων, νὰ γίνῃ μιὰ νέα πίστη, γιὰ νὰ σταματήσῃ ὁ κατήφορος. Σὲ διό του ἄρθρα ὁ Γληνὸς καθορίζει τὴν ἔννοια τοῦ «δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ» καὶ τοῦ «δημιουργικοῦ συγχρονισμοῦ», δείχνοντας πὼς μπορούμε στηριγμένοι στὰ ζωντανὰ καὶ ἀληθινὰ στοιχεῖα τῆς σημερινῆς μας ζωῆς, ποὺ εἶναι αὐτόνομα ριζωμένα καὶ μέσα στὸ παρελθόν μας, νὰ ἀντλήσοιμε συνειδητὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ περασμένα καὶ νὰ μετουσιώσοιμε μὲ συνειδητὴ ἐκλογή τὸ σύγχρονο ξένο πολιτισιό. (Γληνοῦ: «Δημιουργικὸς Ἱστορισμός», Ἀθήνα 1920).

Ὁ Γληνὸς ἐπῆρε τὴν ἀπόφασή του πιά. Ἄν δὲν καταπιαστοῦμε, ὑποστήριξε, χρόνο μὲ χρόνο σὲ σκληροὺς ἀγῶνες, δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ οργανώσοιμε ὁλόκληρο τὸ εἶναι μας σὲ νέα ζωὴ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς, ὅπως κι οἱ Δάσκαλοι, ἔλεγε, πρέπει νὰ γίνοιμε «ἀντρεῖοι» γιὰ νὰ μπορούμε νὰ ἐκτελέσοιμε τὸ ἐθνικὸ μας καθήκον. Νὰ σταθοῦμε στὸ πλάι τοῦ λαοῦ καὶ νὰ τὸν βοηθήσοιμε νὰ φτιάξῃ τὴ ζωὴ του. Καὶ θυμᾶμαι ποὺ σὲ μιὰ ὁμιλία του μέσα στὴν Ἀκαδημία εἶπε πάνω κάτω τοῦτα τὰ λόγια θυμωμένος μὲ τὴ δειλία ποὺ ἔδειχναν μερικοὶ συνεργάτες του: Ὅποιος εἶναι τυφλὸς δὲ μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ, ὅποιος εἶναι φελλὸς μπορεῖ νὰ πιγαίνει δῶθε καὶ κεῖθε, ὅποιος ὅμως εἶναι γερὰ προσγειωμένος στέκεται ἀκλόνητος καὶ δημιουργεῖ. Αὐτὸς ξέρεῖ ὅτι ὁ πολιτικὸς ἀγῶνας εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ πετύχοιμε τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ. Ὅσο ξέροῦμε ὅτι ἑκατομμύρια παιδιά ὑποφέρουν ἀπὸ ἀνείπωτη δυστυχία κι ὅτι κανεὶς δὲν τὰ λογαριάζει, οὔτε θὰ τὰ λογαριάσει γιὰ ἀνθρώπινες ἀξίες, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐργαστοῦμε, νὰ δοῦμε ποῦ χαλκεύονται οἱ ἀλυσίδες καὶ νὰ ἐργαστοῦμε σὰν ἀγωνιστὲς καὶ νὰ ὠθοῦμε πρὸς τὴν ἐξάλειψη τῆς ἀδικίας. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, ολοκληρώνεται, ὅταν ἔχει ἐξασφαλίσει τὴ ζήση του, τὴ μόρφωσή του καὶ τὴν δυνατότητα νὰ εἶναι ἐλεύτερος. Αὐτὸ εἶναι «ἀνθρωπισμός» κι αὐτὸ πρέπει νὰ ζητᾶμε ἀνένδοτα. Εἶναι χρέος ἀνθρώπινο νὰ μὴ θέλοῦμε τὸν ἄνθρωπο ἀνδράποδο. Ὅποιος σκέφτεται εἴσι δὲν κάθεται μοιδιασμένος, διδάσκει τοὺς γέροντες καὶ τοὺς νέους τί μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ τί εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ. Εἶναι αὐταπόδειχτο, ὅτι οἱ μεγαλοβιομήχανοι κι οἱ μεγαλοκαρχαρίες δὲ θὰ δώσουν ποτὲ μὲ τὴ θέλησή τους σωστὴ μόρφωση στὸ λαό. Δὲ θέλουν νὰ μορφωθοῦν ὅλα τὰ παιδιά τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ τὸ φοβοῦνται.

Προσπαθοῦσε λοιπὸν νὰ ξεσηκώσῃ τὶς μᾶζες καὶ μάλιστα τὴ Νεολαία, νὰ τὴ σπρώξῃ πρὸς τὰ μπρός, νὰ τοὺς δείξῃ, ὅτι καὶ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα πρέπει νὰ ἐνεργήσοιμε ἐπαναστατικά. Αὐτὸ ποὺ τὸ ἐννοοῦμε, ἔλεγε, σήμερα λίγοι καταρτισμένοι, νὰ γίνῃ αὐτονόητο, συνειδητὸ σὲ ὅλους.

«Ἐμεῖς ξανοιγόμαστε στὸ μέλλον μὲ ξάστερο νοῦ καὶ θέλησὶ ἀκατάβλητη».

Γλῶσσα καὶ Δάσκαλος

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καταπιάνεται μὲ τὰ δυὸ μεγάλα προβλήματα τῆ «γλῶσσα» καὶ τὸ «Δάσκαλο», σὰν τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τῆς.

α) «Ἡ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ἀποτελεῖ, γράφει ὁ ΓΛΗΝΟΣ, τὸ ἱστορικὰ ἐξελιγμένο καὶ δημιουργημένο ψυχικὸ παρὸν τῆς φυλῆς μας καὶ ἔχει μέσα της ὅλα τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιβίωσης τοῦ παρελθόντος». Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς μὲ ὅλο ποὺ στὴν ἀρχὴ φαινότανε περιορισμένος μόνο στὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση, ὅμως γρήγορα δυναμωμένος ἀπὸ εἰδικοὺς παιδαγωγοὺς, ἄρχισε νὰ ζητᾶει οὐσιαστικότερες μεταβολές στὸ σύνολο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Ὁ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ ὑψώνεται σὲ ἰδανικὸ ἀναπλαστικὸ ὁλόκληρης τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς, σὲ κήρυγμα ξαναγεννημοῦ ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ. Παίρνει κοινωνικὸ περιεχόμενον πιά. Γίνεται ἐπανάσταση. Ξεσηκώνεται κατὰ τῆς τυφλῆς μίμησης, ζητᾶει τὴν αὐτοαναγνώριση τοῦ λαοῦ καὶ τὴν στροφὴν στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον. Αὐτὸ σημαίνει, λέει, ἀλήθεια καὶ εὐλικρίνεια, ζωντάνια πνευματικὴ καὶ ζωντανά».

τάνια ήθική και δημιουργική διαίθεση. Κι όμως ο Δημοτικισμός περιφρονείται από την άρχουσα τάξη. Δεν αναγνωρίζεται παρά μόνο από λίγους και από τη στενά μορφική του πλευρά, δηλαδή τη γλώσσα της λογοτεχνίας. Η άρχουσα τάξη αφήνει επίτηδες να μπλέκεται ο δημοτικισμός με τον κοιμουνισμό για να τον ξετινάξει από πάνω της. Να σβήσει το μόνο κίνημα ζωντανίας, που παρουσιάστηκε στην Ελλάδα. Αντίθετα προς την αστική τάξη των άλλων χωρών, που όταν ανέβαινε και νικούσε έλανε αμέσως και το γλωσσικό πρόβλημα του λαού, ή δική μας αστική τάξη, αφού βυθίστηκε έκαστο χρόνο στο άγονο όνειροπόλημα του αρχαϊσμού, θρίσκει ακόμα αναποφάσιστη και μπερδεμένη μπροστά στο γλωσσικό πρόβλημα, κλείνοντας έτσι το δρόμο προς την πνευματική της αναγέννηση.

Με τη σαφήνεια και επιγραμματικότητα του ο Γληνός απέναντι στον καθαρευουσιανισμό, ξεδιπλώνει το ευεργετικό και ζωογόνο φως του Δημοτικισμού. «Ο δημοτικισμός είναι έναρμόνιση του παρόντος με το παρελθόν. Αναγνώριση του παρελθόντος διά μέσου του παρόντος, επομένως αφομοίωση και μετουσίωση κάθε ζωογονήσιμης αξίας. Και πρώτα-πρώτα ο δημοτικισμός αναγνωρίζει ολόκληρο το παρελθόν μας, γιατί το παρόν είναι γέννημα ολόκληρης της ιστορικής μας εξέλιξης και αφού αναγνωρίζουμε το παρόν δε μπορούμε να περιφρονήσουμε τίποτε από τα περασμένα. Δεύτερο, ο δημοτικισμός στρέφεται προς την ουσία, προς την ιδέα, προς τα στοιχεία του καλού, προς τις ήθικές και κοινωνικές αξίες και από κει ζητάει σπέρματα για τη δημιουργία του παρόντος. Γιατί ο δημοτικισμός είναι δημιουργία, θέλει να πλάση το παρόν παίρνοντας από παντού, όπου βρίσκει αξία αναδιώσιμη. Τρίτο, ο δημοτικισμός μορφώνει το γλωσσικό όργανο, με το οποίο θα γίνει κάθε πνευματική αφομοίωση, μās δίνει γλώσσα δική μας, σύγχρονη, αισθητή, ζωντανή, που περιέχει όλα τα στοιχεία της αρχαίας, όσα με φυσική εξέλιξη έζησαν στην ψυχή και στο στόμα του ελληνικού λαού. Έπομένως βγάζει από τη μέση το άχρηστο διάμεσο, την καθαρεύουσα. Από τη δημοτική πηγαιίνει το παιδί στην αρχαία και σε κάθε μορφή της γλώσσας μας άμεσα, σταθερά, με σίγουρη περπατησιά, χωρίς παραστρατήματα, γιατί ή δημοτική είναι ριζωμένη στην ψυχή του. Και τέταρτο τέλος ο δημοτικισμός μās δίνει όλες τις σύγχρονες αξίες που μέσα σ' αυτές με ύποσυνειδητη και έν μέρει με συνειδητή επιβίωση (με τη νεώτερη δημοτική λογοτεχνία) ζή ο κόσμος ο αρχαίος και επομένως μās φέρνει με τα συγγενή στοιχεία σε άμεση έπαφή προς την αρχαιότητα.» (Έθνος και γλώσσα, σ. 87, Δελτίο του Έκπαιδ. Όμίλου, τ. 10, 1922).

Η καθαρεύουσα για το Γληνό ήταν «έθνοκτόνα». Πίστευε στην «ζωτικότητα», όπως είδαμε, δηλαδή εκείνο που υπάρχει στην ανθρώπινη φύση, ο σπόρος με την απέξω σκόπιμο και συστηματική επίδραση να ανθίσει και να καρπίσει εκείνο που δεν έχει ακόμα ο άνθρωπος, δύναται όμως σιγά-σιγά ν' αποχτήσει και πρέπει να πάρει με τη σωστή και συστηματική επένεργεια, δηλαδή με τη σκόπιμο άγωγή. Τουτό δώ το έργο ναυαγοῦσε σε άξεπέραστες δυσκολίες και κύρια με τη διδασκαλία της καθαρεύουσας. Μαράζωνε την αυτενέργεια και την αυτοπεποίθηση και ξεριανε κάθε όρημη και ενδιαφέρον προς ανακοίνωση. Ούτε διδασκαλία σωστή μπορούσε να γίνει ούτε φυσική άγωγή που βασίζεται στην ψυχολογική κατάσταση του παιδιού. Έκανε αδύνατο το παιδαγωγικό του έργο που μοναδικός σκοπός του ήταν ο φωτισμός του λαού. Και σ' όλο αυτό το στάδιο πίστεψε ο Γληνός, όπως πίστευαν κι ο Τριανταφυλλίδης κι ο Δελμούζος, ότι για να πραγματοποιηθεί ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση χρειαζόταν ή ιδύνουσα τάξη να την επιβάλει «άνωθεν». Κι αγωνιζόταν κι έκανε φροντιστήρια στους ύπουργούς για να τους πείσει να άγκαλιάσουν το πρόγραμμα της μεταρρύθμισης. «Κυλούσα την πέτρα του Σιούφου», έλεγε. Άνεβοκατέβαινε τα σκαλοπάτια του ύπουργείου Παιδείας. Γενικά έβαζε όλη τη δύναμη της ακατάβλητης ενέργειάς του, προς όλες τις κατευθύνσεις, προς όλες τις κυβερνήσεις, για να πετύχει την έφαρμογή της μεταρρύθμισης και προ πάντων να μπει ή δημοτική γλώσσα στο σχολείο του λαού. Εκείνο που γεννάει, έλεγε, κρατιέει ζωντανή την ιστορική συνείδηση μέσα στην ψυχή του λαού, πολύ περισσότερο από τη γραφτή γλώσσα και τη λόγια παράδοση, είναι ή γλώσσα που

μιλάει ο λαός, οι παραδόσεις του, τα τραγούδια και τα παραμύθια του, τα ήθη και έθιμα, τα κοινά εθνικά ιδανικά και η ψυχική σύσταση και ροπή του. Γιατί αυτά πρό πάντων τα στοιχεία και τον αντικειμενικό χαρακτήρα ενός λαού καθορίζουν και τη συνείδησή του δημιουργούν. Το γλωσσικό ζήτημα ήταν ζήτημα βαθύτατα και ουσιαστικότερα εθνικό για το Γ'ληνό, και αγωνιζόταν για τη λύση του με πάθος. Οι πνευματικοί «ηγήτορες» του ελληνικού λαού στάθηκαν άνικανοί να συλλάβουν στην ουσία τους και στο βάθος τους τα προβλήματα του νεοελληνικού πολιτισμοῦ. Δεν υψώθηκαν, φωνάζει, στο νόημα μιανῆς αναγεννημένης, σύγχρονης, ζωντανῆς Ελλάδας. Πρώτα-πρώτα περιφρόνησαν την αληθινή και ζωντανή Ελλάδα, θεωρώντας όλα τα στοιχεία τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ της για προϊόντα δουλείας και κυρίως περιφρόνησαν τὴ γλῶσσα του. Η πλάνη τοῦ ξαναγυρισμοῦ στον ἀρχαῖο κόσμο με τὴν αὐτοῦσια μεταφορὰ καὶ μίμηση εἴτε γλωσσικῶν εἴτε ἄλλων ἀξιών, πρέπει νὰ κοπεῖ ἀπὸ τὴ ρίζα (Ἀναγέννηση, Νοεμ. 1926, φ. 3, σ. 125).

β) Ὁ ΔΑΣΚΑΛΟΣ. Τὸ πρόβλημα πλάγι στὴ γλῶσσα ποὺ ἀπασχολοῦσε τὸ Γ'ληνό ἦταν ὁ δάσκαλος, σὴν τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ νὰ πετύχει ἡ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Ὁ Γκόρζυ ἔλεγε: «Ζητᾶμε ν' ἀνακαλύψουμε τὸν ἄνθρωπο μέσα στον κᾶθε ἄνθρωπο». Αὐτὸ τὸ εἶχε κανόνα του ὁ Δάσκαλος. Παρατηροῦσε ποιὲς καταστάσεις τῆς ζωῆς ἐπενεργοῦν ἐξουθενωτικὰ πάνω στον ἄνθρωπο. Ἡ δυστυχία, ἡ πείνα, ἡ ἀρρώστεια, φέρνουν ἐξαθλίωση, κάνουν τοὺς ἄνθρώπους κοντόθυρους, μωδιασμένους, καχεκτικούς πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ. Καθὼς τεχνητὰ κρατοῦμε τοὺς ἄνθρώπους μακριὰ ἀπὸ κᾶθε μόρφωση αληθινὴ καὶ τοὺς δίνουμε μόνο ἓνα ντροπασάρισμα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ ἔπειτα στὸ στρατό, φτιάχνουμε ἄτομα ἄβουλα, πειθήνια, ὑπάκουα καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ 90 ο)ο τοῦ λαοῦ. Μόνο στους ἐργαζομένους σὲ μιὰ ὅποια χειρωνακτικὴ ἐργασία μένει ἀτόφιο τὸ ἐνστικτὸ τους, ζωντανό, ὅπως καὶ ἡ φυσικὴ τους δύναμη. Τότε βρίσκουν τὰ ἴχνη τοῦ εἰσαυτοῦ τους, τότε φανερωίνεται τὸ ἐνστικτὸ τους, ὁ πόθος γιὰ πολιτισμό. Αὐτὸ τὸ ἐνστικτο, τὸν πόθο νὰ μετασηματίσουμε σὲ πολιτιστικὴ δύναμη, νὰ τὸν υψώσουμε ἀπὸ τὴν ἐνστικτικὴ κατάσταση σὲ συνείδηση γιὰ νὰ μπορεῖ κατόπιν νὰ ἐνεργήσει καθαρά, ὀλοκληρωμένα, μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά του, ἀπὸ ἀνθρωπιά, αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ καιροῦ μας. Αὐτὸ μπουδίζεται ὡς τώρα ἀπὸ ὄλους καὶ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας. Ἡ ἀρχονσα τάξη, ἡ ὀλιγαρχικὴ ἀντίδραση, αὐτὸ δὲν θέλει καὶ τὸ πολεμᾷ με λύσσα. Πρέπει λοιπὸν νὰ βάλουμε σὴν πρῶτο σκοπὸ μας ν' ἀποχτησοῦμε πολιτικὴ δύναμη, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ υψώσομε τὴ πολιτιστικὴ στάθμη τοῦ λαοῦ. Ὅσο ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῆς μάζας μένει χαμηλὴ, ἀποπλανημένη, κουτσοσυρεμένη, διαστρεβλωμένη, τόσο ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀπίθανη. Τὰ σχολεῖα γιὰ τὸ λαό, γιὰ τὴ νέα γενιὰ τοῦ ἐργάτη καὶ τοῦ ἀγρότη χρησιμοποιήθηκαν παντοῦ γιὰ νὰ μορφώσουν ἔτσι τὴ μάζα, ποὺ νὰ ἔχουν πειθήνιους ὑπηρετές, ποὺ τὴν ὀκνηρία καὶ τὴν καλοπέραση τῆς ὀλιγαρχίας νὰ μὴν τὴν ταραξοῦν καὶ μαζί νὰ ἀναταλίνουν τὰ πλούτη της. Καὶ ὁ Γ'ληνὸς ἀρνιόταν τὸ παλιὸ σχολεῖο καὶ ζητοῦσε πραγματικὴ «λαϊκὴ παιδεία». Ἐτσι ποὺ ἀντίκρυζε τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν ἦταν πιά μιὰ ἀπλὴ μεταρρύθμιση παρὰ μιὰ ἐπανάσταση στον εκπαιδευτικὸ τομέα. Ζητοῦσε «νέο σχολεῖο». Σχολεῖο ποὺ θὰ ἠῤῥωνε τὴν πνευματικὴ στάθμη τῆς μάζας, δηλαδὴ ἓνα πυκνὸ καὶ πλατύτατο δίχτυ ποὺ θὰ ἀγκαλιάσει τὸ παιδὶ ὀλοκληρῆς τῆς ὑπαίθρου καὶ τῆς πόλης, ὡς συμπληρωμένα τὰ δεκατέσσερα χρόνια. Νὰ πνεύσει μέσα σὲ τοῦτο τὸ σχολεῖο πνεῦμα δημοκρατικὸ, νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς ψευτεῖς καὶ τὶς παραπλανητικὲς ιδέες καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ καλύτερες μέθοδοι γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πρακτικὴ προετοιμασία γιὰ τὴ ζωὴ, νὰ γίνει ὁ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμός. Ὅμως γιὰ μιὰ τέτοια ἐξόρμηση χρειάζεται νέος δάσκαλος. Πρέπει νὰ μορφώσομε τοὺς νέους, καὶ τοὺς παλαιοὺς νὰ τοὺς ξαναπλάσομε.

Νὰ πλάσομε μιὰ νέα δασκαλικὴ συνείδηση, τὴ νέα δασκαλικὴ ψυχὴ. Ἄν οἱ στιγμὲς ἦταν κρίσιμες γιὰ ὄλους, ἦταν πρῶτα καὶ κύρια γιὰ τοὺς Δασκάλους. Ὁ Γ'ληνὸς ἐνιωθε κατὰβαθα, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Δασκάλου καὶ τοῦ κᾶθε εκπαιδευτικοῦ, δὲν εἶται μὲ τὸ σῆμερα παρὰ τὸ αὔριο. Τὰ παιδιὰ ποὺ διδάσκω

θα ζήσουν σε μιὰ κοινωνία πού θα είναι αλλιώς και μέ νέες απαιτήσεις από ό,τι είναι σήμερα. Τί πρέπει να κάνουμε για να ετοιμάσουμε τὴ νεολαία για τὸ μέλλον; Πῶς θα λύσουμε τίς μεγάλες και πολύπλοκες ἀνάγκες πού δημιουργοῦνται γύρω μας; Ἐβλεπε, πῶς οἱ Δάσκαλοι ἦταν μπλεγμένοι σάν σε δόκανο, στίς περιφημες ἐπιταγές, στά «κελεύσματα τοῦ Κράτους», πού ἔπρεπε να ἀκολουθοῦνται ἀσυστητί. Κι αὐτὸ σήμαινε, ὅτι ὁ Δάσκαλος πρέπει να εἶναι ἀ-πολιτικός, οὐδέτερος, χωρὶς ἐλεύθερο φρόνημα, κρυφὸς στά προβλήματα πού θέτει ἡ ἴδια του ἡ συνείδηση. Καὶ τότε ποιὸ θα ἦταν τὸ νόημα και τὸ περιεχόμενο τῆς Παιδείας; Ζοῦσε σε περίοδο ἐξαιρετικά πολυσύνθετη: μορφές κοινωνικῆς ἀντίθετες, ὑπολείμματα φεουδαρχισμοῦ, μορφές ἀποικιοκρατικοῦ καπιταλισμοῦ και σοσιαλισμοῦ. Καὶ μαζί ξυπνοῦσαν οἱ λαοὶ σε ὁλόκληρες περιοχές κι ἀγωνίζονταν για τὴν ἀνεξαρτησία τους και για ἕνα καλύτερο μέλλον. Δοноῦσε τὴ γῆ τὸ ἰσχυρὸ αἶσθημα τῶν λαῶν, ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι μόνο για τοὺς «λίγους» παρὰ για ὁλόκληρη τὴν κοινότητα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Δάσκαλος λοιπόν, ἀν πρόκειται να προετοιμάσει τὰ νιάτα για τὸ μέλλον, να διαμορφώσει τὸ ἀνθρώπινο ὕλικὸ για τὴν ἀναγέννηση τὴν ὕλικὴ και πνευματικὴ τῆς Πατρίδας, θα ἀγνοήσει αὐτὰ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς; Καὶ τότε πῶς θα ετοιμάσουμε τὸ ἀνθρώπινο ὕλικὸ για να ζήσει τὴν ἐποχὴ του, τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ ποὺ θα ἔχει ἀποχτήσει σωστῆς γνώσεως κι ὁλοένα θα τίς πλουτίζει, πού θα εἶναι ἱκανὸ να ἐχτιμάει τοὺς θησαυροὺς τοῦ χιτῆς και να ἐργάζεται για ἕνα δημιουργικὸ σήμερα και αὔριο. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ του πρέπει να πάρει μέρος σ' ὄλο τὸν κοινωνικὸ κοχλασμὸ και να φροντίσει να λυθοῦν τὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ. Δὲ μπορεί ποτὲ ὁ Δάσκαλος να μείνει οὐδέτερος πού, ἀν θέλετε, ἡ οὐδετερότητα καταλήγει να εἶναι συμμετοχὴ σὴν ἀδικία κατὰ τοῦ λαοῦ. Ὁ Δάσκαλος πρέπει να συλλάβει θεωρητικὰ και πρακτικὰ τὸ μέλλον μέσα σὸ παρὸν και να ἐργαστεῖ δημιουργικά. Ἐτσι μόνο θα νιώσει τὰ νιάτα, τίς ἐλπίδες τους, τὸ νέο πού γεννιέται μέσα τους και γεμίζει κι ὁ ἴδιος ἀπ' αὐτῆς κι ἀποφεύγει ἔτσι τὴν ἀποτελεμάτωση και τὴ ρουτίνα τὴν καταλύτρω καθε προκοπῆς. Ζητοῦσε λοιπόν ὁ Γληνὸς ὁ ἐκπαιδευτικὸς να συνεργαστεῖ με τίς νέες δυνάμεις για τὴ γένεση τοῦ νέου, για τὴν κατανίκηση καθε ἀντίθεσης μέσα σὴν κοινωνία, με τὸ νόημα να καταργηθεῖ ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπο και λαοῦ ἀπὸ τὸ λαό, να καταργηθεῖ καθε μορφὴ καταπίεσης ἀπὸ τὰ πιὸ βίαια ὡς τὰ πιὸ δόλια μέσα οἰκονομικῆς διείσδυσης και πολιτικῆς διαφθορᾶς. Ἐτσι μόνο παίρνει νόημα και βαρύτητα ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Πραγματικὰ ὁ Δάσκαλος δὲν παρᾶγει «ὑπερβαξίες» σὸ κεφάλαιο. Ὁ Δάσκαλος βάζει ὄλες του τίς ἱκανότητες, ὄλη του τὴν ἐνάργεια, ὄλη του τὴ ζωὴ και τὴν ψυχὴ για να μορφώσει τὴ νέα γενιά. Ὡς τώρα τὸ σχολεῖο ἦταν σὴν ὑπηρεσία τῶν «λίγων», τώρα πρέπει να γίνει τὸ πᾶν για να μπεῖ σὴν ὑπηρεσία ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ. Δηλαδή τὸ τελικὸ ἐρώτημα ἦταν, ὅπως εἶναι και τώρα: ποιὸν θα ὑπηρετήσει τὸ Σχολεῖο κι ἐπομένως ποιὸς θα ὑπηρετήθει ὁ Δάσκαλος. Ἡ Παιδεία ἦταν και τότε ἐπείγουσα διεκδίκηση τοῦ λαοῦ, ὅπως εἶναι τὸ ψωμί, ἡ ἐλευθερία κι ἡ εἰρήνη. Ζητοῦσε και τότε ὁ λαὸς τὸ Σχολεῖο για τὰ παιδιά του, γιατί ἤξερε πῶς ἔτσι θα βελτίωνε τὸ μέλλον τὸ δικὸ του και τῆς Πατρίδας. Ἐπανε και τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μετὰ τὸν πρῶτο πόλεμο 1917-1926 να εἶναι μόνο ὑπόθεση λίγων ἀνθρώπων, ἦταν ἐπὶλόθεση καθαρὰ ἐθνικῆ. Κι ἐδῶ εἶναι τὸ μεγάλο χιτῆς τοῦ ΔΑΣΚΑΛΟΥ. Να πετάξει τὰ σάπια και τὰ ἀπατηλὰ ἰδανικά και να μορφώσει τὸ λαὸ σύμφωνα με τὸ ἐθνικὸ συμφέρον, πού εἶναι και τὸ δικὸ του. «Ἐμεῖς κηρύττομε τὸ δημιουργικὸ συγχορονισμό και τὸ δημιουργικὸ μελλοντισμό». «Εἴμαστε νεώτεροι Ἕλληνες και νεώτεροι Εὐρωπαῖοι». Καὶ προσθέτει σκιαγραφώντας τὸν τρόπο τῆς μόρφωσης τοῦ Δασκάλου: «Πρῶτος σκοπὸς μας εἶναι να μορφώσωμε τοὺς νέους, πού θα φοιτήσουν ἐδῶ, ὡς καλοὺς παιδαγωγούς... Ὁ παιδαγωγὸς εἶναι ὁ ἀνθρώπος, πού βρίσκει τὸν ὑπέρτατο σκοπὸ τῆς ζωῆς του να βοηθᾶ τοὺς ὁμοίους του σὴν διάπλυσή τους... Ὁ παιδαγωγὸς ἀντικρύζει τὸ καθε τι σὴν ζωῆ, τὸ παιδὶ κι ὄλες του τίς ἐνέργειες με τὸ μάτι τοῦ ψυχοπλάστη... Δεύτερος

σκοπός μας να τους δώσουμε όσο γίνεται πλουσιότερες ευκαιρίες να ενεργήσουν παιδαγωγικά. Πρέπει να γίνουν άνθρωποι ζωντανοί, έτοιμοι ν' αντικρίσουν θετικά κάθε περίπτωση του παιδαγωγικού τους έργου, άνθρωποι... με πνεύμα οργανωτικό, άνθρωποι καταφατικοί και όχι του θεωρητικού μετωρισμού στο απόλυτο και της στείρας άρνησης... Τρίτος τέλος σκοπός αναφέρεται στην ουσία του μορφωτικού έργου. Οί απόφοιτοι της Παιδαγωγικής Ακαδημίας πρόκειται να δράσουν μέσα σε ώρισμένη συγκεκριμένη κοινωνία, τη σημερινή νεοελληνική. Τη ζωή της κοινωνίας αυτής πρόκειται να ύποβοηθήσουν στην εξέλιξή της, να κάνουν τὰ προβλήματα της συνειδητά, τις δημιουργικές δυνάμεις να ξυπνήσουν και να καθοδηγήσουν. Μά για να γίνη αυτό απαραίτητο είναι πρώτα να γνωρίζουν όσο μπορεί τὰ ζωντανά στοιχεία, τις δυνάμεις τις προσδευτικές, να είναι σε θέση να διακρίνουν και να ευνουούν ό,τι προάγει τη ζωή, να μπορούν να επιτελέσουν εκείνο, που άλλοτε ώνόμασαν προσδευτική επιλογή των σκοπών της άγωγής. Ν' αφήσουν τὰ νεκρά στοιχεία να είναι νεκρά, να άπολυτρώσουν την φύση τους από ιδανικά άπραγματοποίητα και κούφια, να ξεκαθαρίσουν από τον πολυχρονομένο ψυχικό μας οργανισμό όλη τη σκουριά των αιώνων, να διαλύσουν την ψυχική άρτηριοσκλήρωση των «Ελλήνων» (Ο σκοπός της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, 1924, σελ. 13). Με τὸ σκοπὸ αὐτό, ὅπως εἶπαμε, ιδρύθηκαν τὸ Μαράσλειο καὶ ἡ Παιδαγωγικὴ Ακαδημία, μεταρρυθμίστηκε τὸ Τεχνικὸ Διδασκαλεῖο κλπ. Ξεσποῦν ὅμως τὰ Μαράσλεια. Παύονται οἱ πρωτεργάτες, καταδιώκονται σὰν κομμουνιστές, κλείνεται ἡ Ακαδημία καὶ ὅλα καταστρέφονται μὲ μανία.

Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς μεταρρυθμιστές

Τότε ὁ Δημήτρης Γληνὸς ἀρχίζει πιά «τὴν πορεία του πρὸς τ' ἀριστερόν». Εἰκοσιδύο χρόνια εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε πού παρουσιάστηκε ὁ ἐκπαιδευτικὸς δημοτικισμὸς, ὅχι τὸ χρόνια ἀπὸ τὸ Διάταγμα τῆς Θεσσαλονίκης πού ἔβαλε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα σὲ τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ὅμως δὲν κατορθώνεται τίποτα.

Γιὰ νὰ ριζώσουν οἱ ιδέες εἶναι ἀνάγκη ν' ἀγωνιστοῦν πολλοὶ ἄνθρωποι. Χρειάζονται πολλὰς φορές ἀγῶνες σκληροὶ, λέει ὁ Γληνός. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς περιμένει νὰ μίθει, ὅτι χωρὶς πραγματικὴ πάλη καὶ χωρὶς θυσίες ἡ ζωὴ δὲν ἀνανεώνεται καὶ ὑψώνεται. Πείστηκε πιά, πὼς δὲ μπορεῖ μέσα στὸ μοναρχοφασιστικὸ καθεστὸς νὰ ἀνανεωθεῖ τὸ Σχολεῖο. Καταγγέλλει τοῦτο τὸ γεγονὸς στὸ λαό. Προσπαθεῖ νὰ διαφωτίσει, νὰ κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινωνίας. Ἀρχίζει ἀνοιχτὸ πόλεμο καὶ στὴ φιλελεύθερη ἀστικὴ τάξη. Κόβει κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Τοῦτο ὅμως γίνηκε ἀφορμὴ ἔντονης διαμάχης ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς μεταρρυθμιστές. Ἔζησα πολὺ κοντὰ στοὺς τρεῖς πρωτεργάτες, σὰ μέλος τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου καὶ σὰν καθηγήτρια στὸ Μαράσλειο. Τρεῖς ἄνθρωποι συνεπαρμένοι ἀπὸ τὸ πάθος τῆς μεταρρύθμισης. Ὅμως τρεῖς ἄνθρωποι πού εἶχαν διαφορετικὴ ταξικὴ προέλευση, διαφορετικὰ κοσμοθεωρίες. Ἔτσι καθένας ἀντιλάμβανε τὴ μεγάλῃ ἐπίθεσι τῆς Ἀντίδρασης ἀπὸ δική του σκοπιὰ καὶ μὲ τὸ δικό του τρόπο. Ὁ Μανώλης Τριανταφυλίδης, ἡ ιδιόρρυθμὴ μὰ σεβαστὴ αὐτὴ φυσιογνωμία, ἄριστα ἐπιστημονικὰ συγκροτημένη, μὰ πάντα δισταχτικὴ καὶ ἐλεγχτικὴ βρῆκε πὼς σωστὸ εἶναι ν' ἀποσυρθεῖ καὶ νὰ μείνει στὸ καθαρό — ἔτσι πίστευε — ἐπιστημονικὸ τοῦ ἔργου, ἔξω ἀπὸ κάθε πολιτικὴ. Ὁ Ἀλέκος Δελημούζος, γεμάτος πάθος γιὰ τὸ ἔργο του, γίνεται συντηρητικὸς, «δὲν ἤθελε νὰ πάθει τὰ ἴδια πού ἔπαθε μὲ τὸ σχολεῖο τοῦ Βόλου», καὶ νὰ σταματήσει ἡ προσπάθεια. Ἀπόκρισε μὲ καχυποψία καὶ σχεδὸν ἐχθρότητα κάθε προσπάθεια τοῦ Γληνοῦ νὰ βγεῖ τὸ ἔργο τῆς Παιδείας ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ τὶς κυβερνήσεις καὶ νὰ γίνῃ αἰτήματα τῶν λαϊκῶν δυνάμεων. Πίστευε ἀκράδαντα, ὅτι θὰ κατανικοῦσε στὸ τέλος ὅλες τὶς δυσκολίες καὶ μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων θὰ ἐπέβαλλε τὴ μεταρρύθμιση. Κάθε βῆμα τοῦ Γληνοῦ προχωρημένο τὸν φρόβιζε ἀφάνταστα. Τὸ θεωροῦσε πᾶσι πᾶντα καὶ βλαβερό γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Σοβοῦσε πραγματικὰ

μιά τρομερή σύγκρουση. Οί αριστεροί συνεργάτες τους είχαμε ταχθεί με τὸ μέρος τοῦ Γληνοῦ, ἐπρεπε τὸ πρόβλημα νὰ κατεβῆ στο λαό. Ὁ Δελμοῦζος ὁλοένα ἀπομακρυνόταν ἀπὸ ὅλους μας. Θυμᾶμαι μιὰ μέρα, καθόμασταν στὸ παράθυρο τοῦ γραφείου τῆς Ἀκαδημίας, ὁ Γληνός, ὁ Ἰορδανίδης κι ἐγώ. Ἄξαφνα φάνηκαν στὴν εἴσοδο τοῦ Μαρασλείου ὁ Ἀποστολάκης μαζί με τὸ Δελμοῦζο. Ὁ Γληνός με πείσμα, μὰ καὶ με ὀλοφάνερη ἀπογοήτευση γύρισε καὶ εἶπε, σὰν νὰ μιλοῦσε με τὸν ἑαυτό του: «ἀπὸ σήμερα ἡ Ἀντίδραση κέρδισε τὸ Δελμοῦζο». Ἦταν ἀνοιξη τοῦ 1925. Καὶ πραγματικά, ἔτσι συνέβηκε. Ἀπὸ τότε τὸ χάσμα ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς μεταρρυθμιστὲς γίνηκε μεγαλύτερο, ὥσπου κατᾶλξε στὶς πλατιὲς καὶ ὀξύτατες συζητήσεις τὸ Φλεβάριον καὶ Μάρτιον τοῦ 1927 στὴν αἴθουσα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (ὁδὸς Λέκκα) καὶ ἔφερε τὴ διάσπαση.

Μέσα στὸ φοβερὸ 1926 γιὰ τὸ διωγμὸ τῆς Μεταρρύθμισης ἐκδίδεται τὸ περιοδικὸ «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ» με διευθυντὴ τὸ Δ. Γληνὸ καὶ ἡ «Σχολικὴ Πράξις» με διευθυντὴ τὸν Κ. Σωτηρίου. Γίνονται τὰ περιοδικὰ τοῦτα τὸ γερὸ ταμπούρι, ὅπου χτυπιέται ἀνελέητα ἡ Ἀντίδραση. Γίνεται ἡ κηψέλη ὅπου δάσκαλοι, φοιτητὲς, διανοούμενοι, πολιτικοὶ προσέρχονται. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου τονώνεται. Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς ἀπὸ τὸ τέλος κιόλας τοῦ 1920 με τὶς ἑβδομαδιαῖες συγκεντρώσεις του, ὁμιλίες, συζητήσεις εἶχε γίνει σωστὸ Πανεπιστήμιο. Καθηγητὲς Πανεπιστημίου, κοινωνιολόγοι, γλωσσολόγοι, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, φοιτητὲς συζητοῦσαν τὰ ἑλληνικὰ προβλήματα. Τὸ δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου δημοσίευε ἀξιόλογες μελέτες. Γενικὰ ὁ Ὁμιλὸς βρισκόταν σὲ ἀδιάκοπη ἐπαφὴ με τὰ ρεύματα ἰδεῶν ποὺ κυκλοφοροῦσαν καὶ στὸν τόπο καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη. Ψυχὴ ὅλης τῆς κίνησης ὁ Δημήτρης Γληνός. Μὰ οἱ συζητήσεις αὐτὲς ἐπιαναν καὶ τὸ θέμα τοῦ τρόπου ἐνέργειας γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὶς γνώμες του ὁ Ὁμιλὸς. Οἱ συζητήσεις τότε γέννησαν τρομερὲς διχογνωμίες, γιὰτὶ ἢ μιὰ μερίδα ἔθετε τὸ θέμα τῆς μεταρρύθμισης σὲ κοινωνικὴ βάση, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἤθελε νὰ μείνει ἀ-πολιτικὴ. Αὐτὲς οἱ συζητήσεις γέννησαν διχογνωμίες καὶ μέσα στὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, ὅταν ζητήθηκε ἀπὸ τὸ Δελμοῦζο νὰ τηρηθοῦν οἱ προγραμματικὲς ἀρχὲς τοῦ Ὁμίλου, ἐνῶ ὁ Γληνός κι οἱ ἄλλοι ζητοῦσαμε ἀναθεώρηση καὶ ἐκσυγχρονισμὸ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πετύχει ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς τὸ σκοπὸ του. Οἱ συντηρητικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ὁμίλου πίστευαν, πὼς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ὑπάρχουν μέλη ποὺ συσχετίζουν τὴν ἐκπαίδευση με τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα. Ἀντίθετα, τὰ ριζοσπαστικὰ μέλη ζητοῦσαν καὶ ἀναζητοῦσαν τὰ αἷτια τῆς κακοδαιμονίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας σὲ κοινωνικὰ αἷτια· ἐπομένως ἔκαναν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ. Προβάλλονται γιὰ νὰ ψηφιστοῦν στὸ τέλος τῶν συζητήσεων τρεῖς προτάσεις ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ τρία ρεύματα. Οἱ προτάσεις Δελμοῦζου με τέλεια συντηρητικὲς θέσεις. Οἱ προτάσεις Γληνοῦ με προχωρημένες θέσεις πολιτικοκοινωνικὲς. Καὶ οἱ προτάσεις τῶν Ἀριστερῶν μελῶν (Ἰορδανίδης, Ζεῦγος Ἰμβριώτης, Ζεῦγος Καρούσου, Ρουχωτᾶς, Δούμας, Βληζιώτης, Κορδάτος, Π. Τριαντάφυλλος) ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὶς νέες κοινωνικὲς δυνάμεις, ποὺ ὅσο καὶ νὰ ἦταν ἀνώριμες, ὅμως πρωτοστατοῦσαν στοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνες καὶ τοὺς καθοδηγοῦσαν κατὰ ἓνα τρόπο. (Βλέπε «Ἀναγέννησις» φ. 9-10, Ἰούνης 1927). Τοῦ Σβώλου οἱ προτάσεις, ὅπως καὶ οἱ προτάσεις τῆς «ὀμάδας τῶν ἀριστερῶν», ἀποσύρθηκαν. Ἡ ἀπόφασις ἦταν συντριπτικὴ γιὰ τοὺς συντηρητικοὺς τοῦ Ὁμίλου, ποὺ ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή γίνονται πολέμοί του. Ὁ Γληνός ἐνισχυμένος πιά προχωρεῖ ὁλοένα πρὸς τ' ἀριστερά. Λευτερώνεται καὶ γράφει γιὰ τὰ ἀποχωροῦντα 50 μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου: (Ἀναγέννησις, Β, 4 Δεκεμ. 1927, σ. 190) «Ὅσο σκληρὸ καὶ ἂν ἦταν τὸ ξεκαθάρισμα αὐτό, ἦταν ὅμως καὶ ἀναγκαῖο πιά καὶ ἀπαραίτητο καὶ σκόπιμο. Γιατὶ ἄλλιῶς τὸ σωματεῖο θὰ ἀδρανοῦσε μέσα σὲ μιὰ στασιμότητα ἀσυμβίβαστης ἀντίθεσης, ὅπως ἔγινε φανερὸ ἀπὸ τὴ συζήτηση. Ἀπὸ τὸ σωματεῖο ἔφυγαν βέβαια μερικὰ ἀξιόλογα μέλη. Ἀπὸ τὴν ἴδια ὅμως συζήτηση φάνηκε ὀλοκάθαρα, πὼς ἡ προοδευτικὴ τροχιά τῶν μελῶν αὐτῶν εἶχε τελειώσει πιά. Ἐχουν ταυτιστεῖ με τὰ ἰδανικὰ τῆς σύγχρονης ἀστικῆς κοινωνίας καὶ πολεμᾶνε θετικὰ τὴν καθολικὴ ἀπολυτρωτικὴ ζί-

νηση πού φέρνει τὸ ὄνομα σοσιαλισμός. Ἄρα, πέρασαν στὴν ἀντίδραση. Καὶ ἡ παιδαγωγική τους ἐνέργεια ἔχασε κάθε προοπτική. Δὲν εἶναι πιά παιδαγωγοὶ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Δὲν ἔχουν πιά ἢ δὲν εἶχαν ποτὲ τὸ λαὸ μέσα στὴν ψυχὴ τους». Ὁ Ἐκπαιδευτικός τώρα Ὁμίλος τραβάει τὸ δρόμο του. Ὁμιλώνει διαλέξεις, μιλάει ὁ Γληνὸς παντοῦ, στὴ Διδασκαλικὴ Ὁμοσπονδία, στὴν Ἐταιρία Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, στὴν Ὁμοσπονδία Μέσης Παιδείας κ.τ.λ.»

Πορεία πρὸς τὰ ἀριστερὰ

«Δηλώνουμε ἀνοιχτὰ ὅτι ἓνα σχολεῖο, ἔξω πολιτικῆς, ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ εἶναι ψεῦδος, ὑποκρισία», φωνάζει.

Ὁ Γληνὸς εἶναι πιά λευτερωμένος πορεύεται πρὸς τ' ἀριστερὰ, σταθερὰ. Ἡ ομάδα ἀριστερῶν παραστέκει, συζητεῖ, ὠθεῖ σὲ τούτη τὴ λύτρωση. Ἡ ἀστική τάξις, ἦταν φανερό, πισωδρομοῦσε, χάνει τὸν προοδευτικὸ της ρόλο, ἐκμεταλλεύτηκε τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1909 γιὰ τὸ δικό της συμφέρον. Βλέπει καθαρὰ πὼς ἡ μόρφωση τοῦ λαοῦ εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τὰ σχέδιά της καὶ τὴν πολεμᾷ μὲ ὅλα τὰ μέσα καὶ κυρίως τὴ σινοφαντία καὶ τὴν ὑποκρισία. Πρέπει νὰ βοηθήσουμε τὸ λαό! Καὶ ἡ κραυγὴ του εἶναι ἀποδῶ καὶ μπρὸς «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ» «Τὸ σύμβολό μας αὐτὸ εἶναι αἷτημα. Εἶναι πόνου καὶ πόθου κραυγὴ. Καὶ ὁ πόνος ὅταν εἶναι ἀληθινὸς εἶναι δικαίωμα. Καὶ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ τὸν πνίξει στὰ στήθη ἐκείνων πού τὸν νιώθουν... ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ, ὅσοι νιώθουν μέσα τους νὰ ζῆ τοῦ λαοῦ των ὁ πόνος, ἔχουν μπροστά τους ἓνα σκοπὸ ζωῆς πλούσια μεγάλο, γεμῖτον ἀγῶνα καὶ δημιουργικὴ χαρὰ» (Ἀναγέννηση, φ. 10, Σεπτέμβριος 1926, σ. 1).

Ὁ ἀγῶνας εἶναι πιά σκληρὸς, ἀνελέητος, διμέτωπος καὶ βαρὺ τὸ κατηγορητήριό ἐναντίον του καὶ ὅλης τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης, γιὰτὶ αὐτὴ ὀδήγησε στὸ χάος καὶ τὴν ἀγραμματοσύνη, ἰσχυρίζονται, αὐτοὶ εἶναι «οἱ ἀνατροπῆς τῆς καθεστηκυίας τάξεως».

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ, τὸ αἷτημα αὐτὸ βρῖσκεται στὴν καρδιὰ τῶν Ἑλλήνων ἀκοίμητη ἔγνοια, αἰῶνες τώρα. Σύμβολό μας πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἀπαίτησή του. Εἶναι λαχτάρα καὶ ἐπίκληση τοῦ λαοῦ μας. Ἡ λαϊκὴ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλο κοινωνικὸ φορέα παρὰ ἐκεῖνες τὶς τάξεις πού σὰν ἀδικοκλήμενες ἀγωνίζονται νὰ λυτρωθοῦν καὶ νὰ κατακτήσουν τὰ δικαιώματά τους. Κι ὁ Γληνὸς καταγγέλλει καταγαναχτισμένος τὴν ἀντιδραστικότητα τῆς ἀστικῆς τάξης. «Κι ἐνῶ ὅ,τι ζοῦμε σήμερον ἀπὸ ἐκπαιδευτικὴ καὶ μορφωτικὴ ἄποψη ἢ κατασχευτικὴ καὶ βάρβαρη ἀγραμματοσύνη τριῶν ἐκατομμυρίων Ἑλλήνων! ἢ ἀμορφωσιὰ τοῦ ὑπόλοιπου λαοῦ, τὸ παραφύσικωμα τῆς μέσης παιδείας, ἢ δημιουργία προσοντούχων ἀγραμμάτων ἀπὸ τὰ γυμνάσιά μας, τὸ πνευματικὸ πτωλεταριάτο, ἢ ἀποτροπὴ ἀπὸ κάθε δημιουργικότητα, ὁ φοβερὸς παρασιτισμὸς, ἢ ἀνικανότητα γιὰ τὴ ζωὴ, ἢ ἠθικὴ ρευστότητα, ἐνῶ ὅλα αὐτὰ εἶναι οἱ καρποὶ αὐτούσιοι οἱ καρποὶ τοῦ ἑκατοντάχρονου, ἀπροσάρμοστου, ἀερολόγου καὶ ψυχοφάνερου ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος, βγαίνουν τώρα οἱ νέοι δημιουργοί, οἱ νῦν δηλητηριαστέες τοῦ λαοῦ, οἱ νέοι ἐχθροὶ του νὰ τοῦ ὑψώσουν πάλι τὴν αἰώνια κεφαλή τῆς Μέδουσας, γιὰ νὰ τὸν ἀπολιθώσουν. Καὶ τὰ νέα πλοκάμια τῆς μεδουσειας κεφαλῆς εἶναι σήμερον ὁ κομμουνισμὸς, ἢ ἀνατροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος ἢ πατρίδα πού κινδυνεύει, ἢ οἰκογένεια πού διαλύνεται, ἢ θρησκεία πού καταρρέει. Οἱ ἀναίσχυντοι πούλημένοι στὶς ξένες προπαγάνδες ἐφημεριδογράφου βγῆκαν προστάτες τῆς πατρίδας. Οἱ μυκτηριστὲς τῆς θρησκείας, πού τὴ θεωροῦν καλὴ μόνο γιὰ τὸ λαό, βγῆκαν προστάτες τοῦ θεοῦ... Ἔτσι εἶναι. Γιὰτὶ εἶχαν στήριγμά τους τὴν ἀμορφωσιὰ τοῦ λαοῦ καὶ τὸν θέλον ἀμόρφωτο. Γιὰτὶ πνέμουν τὸ ξύπνημά του, καὶ τὸν θέλον μορφωμένο... Οἱ κᾶπηλοι, οἱ γαντοφορμένοι μὲ λευκὰ γάντια, κᾶπηλοι κάθε ἀνθρωπισμοῦ» (Ἀναγέννηση, Ὀκτώβριος 1927, «Δημοσκοπία - Ἀντίδραση - Παιδεία», σ. 51).

Τὸ μαρτυρικὸ μὰ καὶ ἀπολυτρωτικὸ 1928

Ὁ Γληνὸς μὲ ἀνείπωτη οὐδύνη ἀλλὰ καὶ πιστὸς στὸ χρέος τοῦ ἀπέναντι στὸ λαό, παύει κάθε ἐπικοινωνία μὲ τοὺς παλαιοὺς φιλικοὺς κύκλους τῶν Φιλελευθέρων. Κόβει κάθε φιλία μὲ τοὺς ἀστοὺς συνεργάτες του. Χαράζει τὴν δρόμο του: ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ. Ὑποτάσσει τὰ πάντα σὲ τοῦτο τὸ ἠθικὸ σύμβολο ἐνέργειας καὶ ζωντανίας. Νὰ βοηθήσει τὸ λαό. Νὰ συντρέξει στὴν ἐπίκληση καὶ λαχτάρα τοῦ λαοῦ γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον ποὺ τὴν ἀκούει σὰν χρέος. Εἶναι βέβαιος πιά, ὅτι οἱ λαϊκὲς τάξεις, οἱ ἐργάτες, οἱ ἀγρότες, οἱ μικροαστοὶ καὶ μαζὶ οἱ δάσκαλοι καὶ διανοητὲς εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ μποροῦν νὰ φέρουν τὴν ἀλλαγὴ. Προσέχει πολὺ τοὺς πόθους καὶ τὶς διεκδικήσεις τῆς λαϊκῆς μάζας. Πιστεύει, ὅτι οἱ λαϊκὲς αὐτὲς δυνάμεις ἔχουν συμφέρον ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ καὶ μόνον αὐτὲς κατὰ κύριο λόγο ζητοῦν τὴν ἀναμόρφωση καὶ τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ. Μποροῦμε — ἂν ἐπιτρέπεται — νὰ ποῦμε, πὼς τὴν Γληνὸν τὸν σινέπαιονε, τὸν αἰχμαλώτιζε, τὸν παροίσερονε ἢ κίνησι τῆς μάζας πρὸς τ' ἀριστερά. Ὅτι τὸν ἐξόργιζε ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι συστάθηκε «Ἐπιτροπὴ κατὰ τοῦ κακουργοῦντος κοιμμουνισμοῦ», ἐνῶ μόλις πρὶν δέκα μῆνες εἶχε δημοσιευτεῖ τὸ νέο Σύνταγμα τῶν Ἑλλήνων (3 Ἰουνίου 1927). Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἐτοιμάζει ἕνα τρομαχτικὸ νομοθέτημα ποὺ μουντζουρώνει καὶ ἀχρηστεύει τὸ Σύνταγμα. Οἱ διατάξεις, ποὺ στὴ σύνταξή τους πῆραν μέρος νομομαθεῖς καὶ καθηγητὲς καὶ ἀνώτατοι στρατιωτικοί, λένε: «**Σωματεία** καὶ ὑφ' οἰανδήποτε μορφῆν ὀργανώσεις, ὧν σκοπὸς, φανερὸς ἢ μυστικὸς, εἶναι ἢ διὰδοσις δοξασιῶν τεινουσῶν εἰς τὴν βιαίαν ἀνατροπὴν τῆς καθεστηκυίας οικονομικῆς καὶ ἐν γένει κοινωνικῆς τάξεως καὶ τὴν διέγερσιν μίσους μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, διαλύονται. Δημόσιος ὑπάλληλος ἢ ὑπῆρτης καταδικασθεὶς κλπ. ἢ φρωμαθεὶς ὡς ἀποτελῶν μέλος ἐνὸς τῶν ἀνω ὀριζομένων σωματείων, ἢ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐκδηλῶν, ὅτι ἀσπάζεται τὰς ἀνατροπικὰς τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος δοξασίας, ἀπολύεται τῆς θέσεώς του ὀριστικῶς»... Καὶ ὁ Γληνὸς γράφει: «Μὰ ποιὸς λοιπὸν θὰ προασπίσει ὅλες τὶς ἐργαζόμενες ἑλληνικὲς τάξεις, ἐργάτες τῆς πόλης καὶ τῆς γῆς, μικροεπαγγελματίες, ὑπαλλήλους δημόσιους καὶ ιδιωτικὸς «κατὰ τοῦ κακουργοῦντος καπιταλισμοῦ»;

Μπορεῖ ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες νὰ μὴν ἀπόμειναν πολλὰ. Ὅμως ἀπόμεινε ἕνα βασικόν: τὸ «ξύπνημα τοῦ ΔΑΣΚΑΛΟΥ». Οἱ περισσότεροὶ δάσκαλοι καὶ τῆς Δημοικῆς καὶ τῆς Μέσης τὴν ἀκούνε τοὺς κρωγμοὺς τῆς ἀντίδρασης μὲ περιφρόνησι, μυκτηρίζουν τοὺς κἀπηλούς τῶν «ιδανικῶν» ποὺ εἶναι βέβαιο πὼς δὲν τὰ πιστεύουν. Στέκουν στὸ πλευρὸ τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρύθμισης, στὸ πλάι τοῦ Γληνοῦ, ἀντιστέκονται παλληκαρίσια. Ὑποστηρίζουν τὸ νέο πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Ἐνδειχτικὸ τῆς κατάστασης εἶναι, ὅτι ἐνῶ ὁ Νικολοῦδης, Ὑπ. Παιδείας (1928), διώχνει τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς αἰρετοὺς τοῦ συμβούλου φωνάζοντας: «τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας δὲν προΐσταται πλέον ὁ κ. Γληνός, ἀλλὰ ὁ κ. Νικολοῦδης», ὁ κλάδος ἀσσωμος τοῦ ἀπαντᾷ, ὅπως τοῦ πρέλει. Καθαίρεσε τὸ Συμβούλιον τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ ἡ Συνέλευσις τῶν Δασκάλων στίς 10 τοῦ Δεκεμβρίου τὸ ξαναδιόρισε «παμψηφεί». Ἐταψε τὸν κ. Ρουχωτά, γιὰ κομμουνιστὴ καὶ ἀνεπιθύμητο, καὶ τοῦ τὸν ἔστειλαν πίσω οἱ δάσκαλοι μὲ ἕξχι χιλιάδες ψήφους. Τιμώθηκε μὲ δίμηνη πάλη τὸν Δ. Ἀναγνωστόπουλο, σὰν πρόεδρο τῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Μέσης, καὶ τὸν ἔστειλαν «ἐκπαιδευτικὸν σύμβουλο» οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης.

Ὁ Γληνὸς διώκεται παντοῦ. Μὰ δὲ σταματᾷ τὴν πιά, προχωρεῖ ὀλοένα πρὸς τ' ἀριστερά. Τὸ κορύφωμα εἶναι ἡ «δίκη τοῦ Παναίτ Ἰστροῦτι». Ἐκαμε μιὰ διάλεξη στὴν Ἀλάμπρα στίς 11 Γενάρη τοῦ 1928 ὁ Ἰστροῦτι. Τοῦτο ἔδωκε ἀφορμὴν στὴ Δικαιοσύνη νὰ ἐνεργήσῃ ποινικὴ δίωξι κατὰ τοῦ Δ. Γληνοῦ, σὰν προέδρου τοῦ Ὁμίλου. Ὁ Ἰστροῦτι ἀπελάθηκε. Ὁ Καζαντζάκης ἔφυγε γιὰ τὸ ἔξωτερικόν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν παρουσιάστηκαν μάρτυρες κατηγορίας, ἀναβλήθηκε ἡ δίκη. Στὸ ἀναμεταξὺ στίς 2 τοῦ Ἀπριλίου στὰ γραφεῖα τῆς «Ἀναγέννησης»

Ένας κλητήρας τῆς «Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἐπέδωκε στὸ Γληνὸ τὴν ἀκόλουθη κλήση:

«Καλεῖσαι νὰ ἐμφανισθῆς ἐν τοῖς Γραφείοις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὴν 3ην Ἀπριλίου 1928 ἡμέραν Τρίτην καὶ ὥραν 9ην π.μ. καὶ ἀπολογηθῆς ἐπὶ τῆς ἀποδομένης σοι κατηγορίας ὑπονομιέσεως τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως καὶ διαδόσεως ἀθεϊστικῶν θεωριῶν καὶ δοξασιῶν ἐν γένει». («Ἐν Ἀθήναις τῇ 30ῃ Μαρτίου 1928, ἐντολῇ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ Ἀνακριτὴς, ὁ Σπάρτης Γερμανός»). Ὁ Γληνὸς ἀρνῆθηκε νὰ ὑπογράψῃ τὸ ἐπιδοτήριον. Ὁμοίᾳ πρόσκληση σταλθῆκε στὸν Δελμουῦζο, καὶ ὅπως δήλωσε ὁ Σεβ. Σπάρτης κ. Γερμανός, πρόκειται νὰ σταλεῖ καὶ στοὺς κ.κ. Ν. Καζαντζάκη, Κ. Βάρναλη καὶ στὶς κ. Ρόζα Ἰμβριώτη καὶ Πηνελόπη Σ. Δέλτα. (Τέτοιαι πρόσκλησις δὲν σταλθῆσαν). Ἡ δίκη γίνηκε, τέλος, τὴν 1η τοῦ Ἰουνίου. Ἀθωώθηκε ὁ Γληνός. Ὅμως αὐτὴ ἡ δίκη τὸν γέννησε πίκρα καὶ τότε γράφει, ἀπαντώντας στοὺς ἄπρεπους χαρακτηρισμοὺς τῆς «Ἐστίας» γιὰ «ἠθικὴ ἀξιοπρέπεια». Δείχνει πῶς σ' ὅλην τὴν ζωὴν «δὲ θυσίασθε ποτὲ τὴν ἐπιστημονικὴν τὴν γνώμην καὶ τὴν ἠθικὴν ἀξιοπρέπεια σὲ κανέναν εἶδος συμφεροντολογικῶν ὑπολογισμῶν». Δὲν εἶναι ἀκόμα κομμουνιστὴς ὁ Γληνός, ἔχει ὅμως προσχωρήσει στὸν ἐπιστημονικὸν σοσιαλισμὸν καὶ ὁλόκληρον τὸ ἰδεολογικὸν τὸν ἔργον διαποτίζεται ἀπ' αὐτόν. Ὅπως γράφει: «Εἶναι ἐργατὴς μιᾶς ἰδέας, ποὺ προσπαθεῖ νὰ τὴν κατανοήσῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ τὴν μεταδώσῃ ἐπιστημονικᾶ...». Θαυμάζει τοὺς κομμουνιστὰς γιὰ τὸ ἦθος τοὺς μάλιστα, καὶ λέει: «Ὁ δευτέρου συνήγορός μου μιλῶντας στὸ τέλος τῆς δίκης (Ἰστροῦτι) εἶπε μιὰ φράση. «Ὁ κατηγορούμενος δὲν εἶναι ἀλήτης κομμουνιστὴς, εἶναι ἐπιστήμονας». Δὲν προφτάσαμε μέσα στὴ δίκη νὰ ἀποκρούσωμε, γιὰτὶ ἀποσύρθηκε τὸ δικαστήριον. Μὰ γίνεται ἡ διαμαρτυρία τώρα. Τὴν ἀσύστατη ἀνειδιστολή ἀποκρούομε ἀπόλυτα. Ὅτι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἀλήτης εἶναι ἀπόδειξις ἠθικῆς κατωτερότητας. Ἀπεναντίας, οἱ ἀνήθικοι ἄνθρωποι κατοικοῦν κατὰ κανόνα σὲ μέγαρα. Ὅντε ὁ κομμουνισμὸς εἶναι — κάθε ἄλλο — καταφρονητικὴ προσωπικὴν. Οἱ ἥρωϊκότεροι, οἱ τιμιότεροι ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ μας εἶναι στὸ στρατόπεδον τῶν ἀγωνιστῶν τῆς κοινωνικῆς ἀπολύτρωσης. Ἄν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πιστέθουν σ' ἰδανικὸν καὶ θυσιάζονται γι' αὐτό, εἶναι σήμερον κατεξοχὴν τὸ στρατόπεδον τῆς ἐργατικῆς τάξης, ποὺ μαχεταὶ ἥρωϊκά γιὰ νὰ ὑψώσῃ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον "Ἄνθρωπον"».

Τὸ πάθος τοῦ Γληνοῦ εἶναι ἀπέραντον: νὰ διαπαιδαγωγηθεῖ τὸ λαϊκὸν στημόνι, ὁ λαὸς νὰ πάρῃ συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἀπεριόριστης δυνάμεως ποὺ ὑπάρχει μέσα του. Καταλαβαίνει, ὅτι ὅσο τὸ σχολεῖο δὲ μετατρέπεται ἀπὸ σχολεῖο ἀτομικοῦ ἐγωισμοῦ σὲ σχολεῖο κοινωνικῆς ἀφροσύνης, ἀπὸ μονόπλευρον θεωρητικὸν σὲ σχολεῖο πρακτικὸν-ἀνθρωπιστικὸν, πολὺπλευρον, καμιὰ μεταρρυθμίσις δὲν εἶναι ἀληθινὴ καὶ ἀποφασιστικὴ. Ἀπὸ τὸ 1929 καὶ ἐκεῖ ὁ Γληνός ἀπελευθερωμένος ἀπὸ κάθε ὑποχρέωσιν, γίνεται κατεξοχὴν κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς παράγοντας. Κάνει διαλέξεις, γράφει, συζητεῖ, καυτηριάζει. Νομίζω ὅτι τὰ λόγια του τοῦτα εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς πυρετικῆς του δραστηριότητος: «Κι ὅμως θὰ μπορούσα νὰ ἔχω κάνει, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχω κάνει περισσότερα γιὰ τὴν ἀλήθεια, θὰ ἔπρεπε ν' ἀγωνιστῶ γιὰ νὰ φωτίσω τοὺς σινανθρωποὺς μου ἀκόμα πιὸ ἐντατικᾶ. Δὲν ἤμουν ἀρχετὰ ἐπίμονος, ἀρχετὰ δραστήριος. Ἔχασα πολὺν καιρό. Τὸ χρέος εἶναι ἀκόμα μεγάλο μπροστά μου. Πρέπει νὰ ὁλοκληρώσω τὸ ἔργον μου». Αὐτὸ τὸ ἐπαναλαμβάνει στὴν ἐξορία καὶ μέσα στὴ φυλακὴν. Ξεκιναίει λοιπὸν μὲ τὸ σύνθημα «ὄλα γιὰ τὸ λαόν». Μοχθεῦσε τώρα καὶ ἀγωνιζόταν. Σὲ τούτη τὴν πορείαν ἄφινε πίσω του πολλοὺς κοῦφους καὶ ἀνδρους καὶ ἔμενε μόνος, ἀπελπιστικᾶ μόνος ἀπὸ τὸ γνωστὸν τὸ ἀστικὸν περίγυρον. Κι ὅμως ἀνέβαινε τὸ Γολγοθᾶ ὁ ἀγωνιστὴς μὲ ὀλίμια γαλήνη καὶ ὀλοένα ὑψωνόταν καὶ μὲ διαδοχικὰ μεγαλύτερα ξανοίγματα ἔφτανε στὴ λύτρωσιν, βρῆκε τὴν **ΑΛΗΘΕΙΑ** τῆς **ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ**. Σπάει κάθε δεσμὸν μὲ τὸν ἀστικὸν κόσμον, ἔχτοσ ἀπὸ λιγοστοὺς διαλεχτοὺς φίλους του. Ψωμοδουλεύει στοῦ Ἐλευθερουδάκη, στοῦ Δημητράκου, πότε στὸ λεξικόν, πότε στὴν Παιδικὴ Βιβλιοθήκη:

«Δὲν πρέπει νὰ ἔχω κανένα ἐμπόδιο, λέει, στὴ ζωὴ. Πρέπει νὰ προχωρῶ». Καὶ προχωρεῖ ὁ Γληνὸς κι ἀναμετράει τὸ ἔσχατο βῆμα πρὸς τὸ τέρμα τῆς πορείας του. Πόνεσε, μάλιστα, μὰ ἀνεβαίνει ὁ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ. Μπαίνει πιά στὶς γραμμὲς τοῦ λαοῦ πρωτοπόρος. Εἶναι πιά τώρα ἐλεύθερος. Μπαίνει στὶς γραμμὲς τῶν «Πρωτοπόρων». Δουλεύει, διαφωτίζει, γράφει καὶ ξεσηκώνει τὶς μάζες. Μὰ βλέπει, ὅτι ὅλη ἡ δουλειὰ γιὰ νὰ καρποφορήσει πρέπει νὰ οργανωθεῖ, πρέπει νὰ μελετηθεῖ, νὰ ἀναλυθεῖ ἡ ἐλληρικὴ ἡμεμερινὴ πραγματικότητα. Ἡ ἐμπειρικὴ γνώση νὰ γίνεи πιά ἐπιστημονικὴ, νὰ καταλήξει στὶς πρόσφορες καὶ ὀρθὲς λύσεις. Ἄν δὲν γίνει αὐτὸ τὸ βλέπει, ὅτι τίποτα δὲν θὰ προκόψει καὶ πέφτει μὲ τὰ μούτρα — εἶναι ἡ κυριολεξία — στὴ μελέτη τῶν νεοελληνικῶν προβλημάτων. Συναντιέται σὲ τούτῃ τὴν προσπάθεια μὲ τὴν ἀξιολόγηση πὺ ἔκανε τὸ κίνημα τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων, βρίσκει θὰ λέγαμε τὸ μπούσουλα. Βρίσκει τὴν ἀλήθεια! «Νὰ φράξει τὴν πηγὴ τῆς ἀθλιότητος, πὺ εἶναι βυθισμένος ὁ λαός». Πρὶν ἦταν νέος κι οὔτε ἔβρισκε τὸ δρόμο γιὰ τὴ λύση τοῦ ὄνειρου του κι οὔτε εἶχε ὑπολογίσει τὶς δυνάμεις πὺ χρειάζοταν γιὰ νὰ ἀρχίσει καὶ νὰ τελειώσει ἕνα τέτοιο ἔργο. Ἐψαχνε νὰ βρεῖ τὸ ἔδαφος πὺ θὰ ρίζωνε ἡ ἵπαρξή του καὶ θὰ πραγματωνόταν τὸ ὄνειρό του καὶ τὸ βρῆκε. Αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἦταν τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα τῆς Ἑλλάδας μὲ τὶς ἀρχές του, πολιτικὲς καὶ ἠθικὲς. Εἶχε πιά ἀντρωθεῖ τὸ ΚΚΕ καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ ἔδαφος νὰ ριζώσει γερά, νὰ ἀνθίσει πλούσια καὶ νὰ δουλέψει τὸ ἔξοχο ὄνειρό του. Πραγματικά, οἱ προγραμματικὲς ἀρχές τοῦ ΚΚΕ τὸ 1934 τὸν κέρδισαν τελειωτικὰ στὶς γραμμὲς τοῦ ἀριστεροῦ κινήματος:

«Ὁ παιδαγωγὸς δὲ ζητεῖ νὰ λυτρώσει τὴν ἀφηρημένη ἀνθρωπότητα, παρὰ τοῦτον ἐδῶ τὸν κάθε συγκεκριμένο ἄνθρωπο».

Γεμάτος ὀρμὴ ἀγωνιστικὴ, γεμάτος εἰρωνεία γιὰ τοὺς διάφορους φιλοσοφοῦντες καὶ πολιτικολογοῦντες ἐθνικόφρονες κοντυλοφόρους, γιὰ τοὺς διχτατορίσκους, ἀκόμα καὶ τοὺς φιλελεύθερους πὺ πάντα ἔλεγαν φουσκωμένα λόγια ποτὲ ὁμως δὲν ἔφταναν σὲ ἔργα, παίρνει τὸ φραγγέλιο στὰ χέρια καὶ διώχνει τοὺς βέβηλους ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ δικαίου. Τὸ 1934 πῆγε στὸ συνέδριο τῶν διανοουμένων στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση μαζὶ μὲ τὸν Βάρναλη. Αἰσθάνεται τώρα ἀπεριόριστο σεβασμὸ γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες, πὺ ἔβλεπε τὴν ἠθικὴ θέληση νὰ ζήσουν τίμια καὶ εἰλικρινὰ καὶ ἀκόμα νὰ θυσιάζονται. Αὐτὸ εἶναι πὺ τὸν τραβάει αἰγμάλωτο στὸ παλλαϊκὸ μέτωπο. Τὸ 1935 γίνεται βουλευτὴς κι ἡ ἀκτινοβολία του μέσα στὸ Κοινοβούλιο εἶναι μεγάλη. Κάνει ἀνακοινώσεις πὺ συνταράζουν τὴν κοινὴ γνώμη γιὰ τὴν ὑγεία, γιὰ τὴν παιδεία τοῦ λαοῦ. Τὸ κῦρος του εἶναι τεράστιο. Καὶ τέλος, στὴν ἐπιτροπὴ ἐξουσιοδότησης ζητεῖ τὸ 1936 νὰ τεθεῖ πολιτικὸ ζήτημα γιὰ τὰ φασιστικὰ μέτρα τοῦ Μεταξά. Ὅταν ὀλόκληρος ὁ τότε πολιτικὸς κόσμος ἐναντιώθηκε στὸ αἴτημα, εἶπε: «Φοβοῦμαι πολὺ, ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Βουλὴ παραιτεῖται μόνη τῆς ἀπὸ τὰ δικαιώματά της καὶ αὐτοκτονεῖ». Τὸν ἴδιο χρόνο προχωρεῖ ἐπίσημα στὸ ΚΚΕ. «Βλέπω φῶς!» εἶπε. Ἐδῶ βρίσκει πιά τὴ σωστὴ θεώρηση τῶν νεοελληνικῶν προβλημάτων καὶ τὴν πραγματικὴ θέληση καὶ τὴ λύση τους. Ἐχει προηγηθεῖ τὸ 1935 ἡ ἐξορία του μαζὶ μὲ τὸν Κ. Βάρναλη στὸν Ἄη-Στράτη. Κι ὁ διωγμὸς γίνεται ἀδυσώπητος τώρα πιά, ἀποπνιχτικὸς θὰ λέγαμε. Εἶναι ἡ στιγμή πὺ ὁ φασισμὸς θεωρεῖ κι ὁ Γληνὸς στέκει στὸ ταμπούρι τῆς ἰδεολογικῆς μάχης. Ὁ κίνδυνος τοῦ δεύτερου παγκόσμιου πολέμου διαφαίνεται ὀλοένα καθαρότερος κι ἡ Ἀριστερὰ μάχεται νὰ ξεσηκώσει τὴν Ἀντίσταση τοῦ λαοῦ.

Μίχεται ὁ Γληνὸς τώρα. Ξετινάζει μὲ δύναμη ἐξουθενωτικὴ τοὺς θεωρητικὸς τῆς Δεξιᾶς, κυρίως τὸν Π. Κανελλόπουλο, τὸν Κ. Τσάτσο καὶ μερικοὺς ἄλλους καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ κοινωνιολόγους. Σ' ἀπάντηση τὸν στέλνουν στὴν ἐξορία στὶς 4 Αὐγούστου, ἔπειτα στὴν Ἀνάφη, στὴ Σαντορίνη καὶ τέλος παραδίδεται στους Ἴταλούς, πὺ γιὰ λόγους ὑγείας τὸν ἀφήνουν, ἀλλὰ ἐπὶ περιορισμό».

Μὰ ὁ Γληνὸς εἶναι καὶ «κατ' ἐξοχήν» φιλόσοφος. Καὶ τοῦτη τὴν πλευρὰ δίνει ὁ Γιάννης Ἰμβριώτης: Παρουσιάστηκε ἀνάμεσά μας, γεμάτος ἀπορία καὶ θαυμασμό σὰν τοὺς ἀρχαίους φιλόσοφους. Ὁ θαυμασμός αὐτός, ἡ ἀπορία, ἦταν ἕνα γνήσιο φιλοσοφικὸ ζήτητρο. Ὁ θαυμασμός του, ὅπως παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ ἀληθινὸς φιλοσοφικός, ἦταν μιὰ ἐναγώνια ἀπορηματική, κινήμενη ἀπὸ τὰ βαθιὰ «ἀνθρωπολογικὰ» προβλήματα. Ἄν ἀπορεῖ κι ἂν θαυμάζει, κι ἂν ρωτᾷ καὶ ζητεῖ νὰ μάθει, νὰ ἐξηγήσει, νὰ κατανοήσῃ εἶναι γιατί θέλει νὰ «δράσει». Σὰ ζωντανὸ μέλος τῆς κοινωνίας μελετᾷ τις ἀνάγκες τοῦ συνόλου, ἀφουγκράζεται τοὺς πόθους καὶ τις λαχτάρεις τοῦ λαοῦ καὶ ζητᾷ ν' ἀνεβάσῃ τὸ ἕλικὸ καὶ πνευματικὸ του πεδίο. Ποτὲ δὲ σταματᾷ ὁ Γληνὸς στὴν καθαρὴ θεωρία. Μοχθοῦσε καὶ συζητοῦσε καὶ ἀποροῦσε καὶ ξετύλιγε τις σκέψεις, γιατί ζητοῦσε τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια γιὰ νὰ λύσει τὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας. Βαθὺς ἀνατόμος μὲ τὴν γενὴ φιλοσοφική του κατάρτιση καὶ τὴν τετραγώνη σκέψη του ἐξετάζει τὴ βασανιστικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μέσα σὲ 120 χρόνια τῆς ἐλεύθερης ζωῆς μας. Σκύβει κι ἀκροάζεται τὸν παλμὸ τοῦ λαοῦ καὶ βρίσκει πὼς αὐτὸς κρύβει μέσα του τέτοια στοιχεῖα, ποὺ φτάνει νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ τονωθοῦν, γιὰ ν' ἀνθίσουν καὶ νὰ δώσουν τὸν πλούσιο καρπὸ τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης. Κι ἀγωνίζεται κι ἡ γνώση γίνεται πράξη κι ἡ πράξη μετουσιώνεται σὲ θεωρία. Κι ὀλοένα ξανοίγει ὁ Γληνὸς στὴν ἐλληνικὴ σκέψη νέους ὁρίζοντες. Ἐξετάζει προσεχτικὰ τὰ νεοελληνικὰ προβλήματα, ἐρμηνεύει τὴν ἐξέλιξή τους, τὸ σταμάτημα, τὰ πτωχεύματά τους. Κι εἶναι πειστικός, γιατί μιλάει μὲ τὴ γλῶσσα τῶν πραγμάτων καὶ τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἀριθμῶν, μὰ προπάντων μὲ τὴν ἀκαταμάχητη λογική του».

Στὸ Διδασκαλεῖο τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης πρῶτα κι ἕστερα στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, ὅπου δίδασκε φιλοσοφία καὶ κοινωνιολογία, σχηματίζεται μεγάλος κύκλος διανοουμένων. Γίνονται πλατιῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεις, ὅπου βασίλευει ἐλευθερία λόγου καὶ σκέψης καὶ προπάντων ἔρωτας, ἀγράτῃτος ἔρωτας, γιὰ ἐπιστημονικὴ θεώρηση. Οἱ συζητήσεις στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο παίρνουν σιγῆ ἐλευθεροῦ Πανεπιστήμιου, ὅπου ὁ δάσκαλος μὲ τὴν ἀπέραντη σοφία του ἀποσαφηνίζει, λύνει ἀπορίες, διορθώνει στραβὲς ἀντιλήψεις καὶ προπάντων τοποθετᾷ σωστὰ τὰ σημερινὰ νεοελληνικὰ προβλήματα. Πλήθος οἱ μαθητές. Οἱ ἐκπαιδευτικοί, τὰ νιάτα, ὁ λαὸς ἀφουγκράζονται τὰ λόγια του καὶ βλέπουν τὸν κόσμο «ὅπως εἶναι» καὶ μαθαίνουν «πὼς πρέπει νὰ εἶναι». Τὸ ἀνάστημα τοῦ καταλυτοῦ καὶ οἰκοδόμου ὀλοένα μεγαλώνει. Χτυπάει ἀλύπητα τὸν «παρελθοντισμὸ» κι ἀνοίγει τὰ παράθυρα στὸ σήμερον καὶ στὸ αὔριον. Χτυπάει τὸ στεῖρο ψευτοκλασικισμὸ, τὴν προγονοπληξία καὶ μαζί τὴν περιεργὴ συζυγία τους μὲ τὴν ξενομανία καὶ τὴν ξενοδουλεία.

Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει τὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1940 μὲ τὸ ψευδώνυμο Λ. Ἀλεξάντρου. Ἐποδειγματικὴ μελέτη, κυρίως μὲ τὸ φωτεινὸ καὶ σοφὸ πρόλογο. Θυμᾶμαι τὸ βαθὺ ἐρμηνευτικὸ βλέμμα τοῦ Δάσκαλου, ὅταν μᾶς κάλεσε στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς του, στὸ Ἑλληνικό, γιὰ νὰ μᾶς χαρίσει τὸ ἔργο του. Ζητοῦσε νὰ δεῖ στὰ μάτια τοῦ ἀντροῦς μου καὶ μένα τὴν ἐντύπωση ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὸ βιβλίο, ὅταν τοῦ δηλώσαμε πὼς τὸ διαβάσαμε κιόλας. Ἦταν 19 Ἰουλίου 1940. Ὁ Ἰμβριώτης διατύπωσε διακριτικὰ μιὰν ἐπιφύλαξη γιὰ ὀρισμένα χωρία καὶ διάβασε ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ δυό, ἀναφερόμενα στὴν προκοπή καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας. Τὰ χωρία αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα: (Εἰσαγωγὴ στὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα, σ. 58) «Ἡ Ἑλλάδα θέβαια εἶν' ἕνας τόπος μικρός, ὁ λαὸς μας ὀλιγάριθμος, ἡ δυναμικὴ τῆς ἕλικῆς μας ὑπόστασης δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παίζουμε βαρυσήμαντο, καθοριστικὸ ρόλο στὶς κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ» καὶ σ. 59: «...ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔχει συνεισφέρει μὲ τὴν ἱστορικὴ του παρουσία πάνω στὴ γῆ τέτοια στοιχεῖα ἀκατάλυτ' ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, τέτοια στοιχεῖα σημαντικὰ γιὰ τὴν αὐτοεπίγνωση καὶ τὴν ἐξύψωση τῆς πολιτισμένης ζωῆς, ὅπου καλλιεργώντας τα, ξαναζωντανεύει».

οντάς τα, κρατώντας τα ψηλά μπροστά στη συνει-
δηση τῆς ἀνθρωπότητος νὰ βρῖσκει μὲ τὴν ἐξαι-
ρετικὴν αὐτὴ τωρινὴν ὑπηρεσίαν καὶ μοναδικὴν (ἢ
δεύτερη ὑπογράμμισι δική μας) συμβολὴν τοῦ στὸν πολιτισμό, τὴ δικαίωση γιὰ τὴν
ἰταροξί του καὶ νὰ γίνεται ἄξιος καὶ σημαντικὸς συνεργάτης καὶ συναγωνιστὴς
γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς νέας ζωῆς». Καὶ καλεῖ γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς ἀρχαιογνω-
σίας «δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες Ἕλληνες ἐρευνητῆς, ἱστορικοῦς, ἀρχαιολόγους,
φιλολόγους, ποὺ θὰ καταπιαστοῦνε μὲ τὸ μεγάλο ἔργο», (σ. 62). Ἀφοῦ διάβασε
ὁ Ἰβριώτης τὰ χωρία αὐτά, διατύπωσε τὴν ἐπιφύλαξίν του διακριτικὰ. Ἐβρισκε
μονόπλευρὴν καὶ παρεξηγήσιμην αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν, δηλαδὴ τὴν προσήλωσίν μας
κατὰ τρόπο σχεδὸν ἀποκλειστικὸν στὴν καλλιέργειαν καὶ ἀξιοποίησιν τῆς ἀρχαιογνω-
σίας. Δὲ συμφωνοῦσε γὰρ μὲ τὴν ἄποψιν, ὅτι δὲ μπορούμε σὰν μικρὸ ἔθνος ποὺ
εἴμαστε νὰ προαγάγουμε καὶ τὶς φυσικὰς καὶ τὶς τεχνολογικὰς ἐπιστῆμας, γιὰτὶ δὲν
διαθέτουμε ὑλικά μέσα. Ἀντίθετα ἡ Ἑλλάδα, ὑποστήριξε, μπορεί καὶ πρέπει καὶ
στὸν τομέα τοῦτο νὰ παρουσιάσει σπουδαῖα ἐπιτεύγματα, ὅπως καὶ ἄλλα μικρὰ
ἔθνη. Καὶ γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀγωνιστοῦμε, ἐπέμενε. Ἐβρισκε ἀποξένωσιν ἀπὸ
τὶς πραγματικὰς τεχνικοοικονομικὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου γιὰ ἀναγέννησιν. Πρόσθεσε,
μάλιστα, ὅτι «ἦταν δυνατὸ τέτοια χωρία νὰ δώσουν φτερὰ καὶ στηρίγματα στοὺς
προγονόπληχτους, τοὺς γλωσσαμύντορες καὶ νὰ κρατήσουν τὴν Παιδείαν στὸν ἴδιον
στραβὸ δρόμον. Μοιάζουν σὰν νὰ ὑποστηρίζουμε, πὼς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲ μπορεί
νὰ ἔχει ἄλλη προκοπὴ καὶ ἐπίδοσιν παρὰ τὴν ἀπασχόλησιν μὲ τὴν ἀρχαιογνωσίαν...».
Ἡ συζήτησι κράτησε τρεῖς ὥρας, στὸ ἀναμεταξὺ εἶχε ἔρθει καὶ ὁ Χ. Θεοδωρίδης.
Ὁ Γληνὸς ἔφυγε σὺλλογισμένον. Χωρίσαμε μὲ κάποιο συναίσθημα βαρείας, κα-
ταπιεστικῆς θὰ λέγαμε, εὐθύνης σὰν συμπαραστάτες στὸν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ καὶ
σὰν πνευματικοὶ ὁδηγοί.

Ὁ ἐθνεγέρτης

Ὁ Γληνὸς ἀνήκει πιά στὸ Κομμουνιστικὸν Κόμμα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦτο
τὸ θαυμαστὸν κίνημα τίτλο τιμῆς. «Βλέπω φῶς!» εἶπε, καὶ τοῦτα τὰ δύο λόγια ἔδειχναν
τὴν ὑπέροχην χαρὰ τῆς λύτρωσιν. «Γίνεσαι — μοῦ εἶπε — ἐπὶ μαθητῆς καὶ ὁ
λαὸς ἀπλῶ καὶ σοφῶ σὲ μιᾶζει στὸ μεγάλο σχολεῖον τῆς ζωῆς». Ὅταν τὸν βοήθηκα
στὸ Πολιτικὸ Νοσοκομεῖον τὸ 1941 ἄρρωστο καὶ ὑπὸ περιορισμὸν, ἔμενε σ' ἓνα
δωματίον τῶν ἐτοιμοθανάτων. Κρατοῦσε στὰ χέρια του ἓνα τόμον «Ἠθικῆς» καὶ ἓνα
κομματίον χαρτί γιὰ σημειώσεις. Τραπέζιν του ἦταν τὸ κρεβάτι. Κοίταξεν ταραγμένη
καὶ ἄφωνη. Μὰ κείνος ἄρπαξε τὴν εὐκαιρίαν καὶ εἶπε: «Ἐδῶ δίπλα στὸ θάνατον
γεννιέται μέσα μου τὸ νόημα τῆς ζωῆς». Ἡ ὑγείαν του ἦταν πιά κλονισμένη ἀνε-
πανόρθωτα. Οἱ ἀλλεπάλληλες ἐξορίες στὸν Ἄη Στράτη καὶ ἔπειτα στὴν Ἀνάφη
καὶ στὴν Ἀκροναυτιλία καὶ στὴ Σαντορίνη, τὸν εἶχαν σακατέψει σωματικὰ, μὰ
ἡ ψυχικὴ του ἀντοχὴ ἦταν ἀκατανίκητη. Πρῶτος ἀπὸ τοὺς πρώτους, ὅταν ὁ κα-
τακτητῆς ρήμαξε τὴ χώρα μας, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀντίστασιν τοῦ
λαοῦ. Ὁργανώνει, ὑποστηρίζει μὲ τὸ λόγον καὶ μὲ τὰ ἔργα τὴν ΕΘΝΙΚΗΝ ἈΝΤΙ-
ΣΤΑΣΙΝ. Βοηθοῦσε τὸ Κόμμα μὲ τὴν προσωπικότητά του καὶ τὸ κῦρος του. Ἐἶναι
μέλος πιά τοῦ Π.Γ. τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Ε. Δραματικὰς ἦταν οἱ συναντήσεις του μὲ
παλαιοὺς φίλους, μὲ προσωπικότητες τοῦ ἀστικοῦ κόσμου, μὲ παλαιοὺς πολιτι-
κοὺς. Ἐπρεπε νὰ ὑψώσει τὶς φωνὰς στὸ ὑπέροχον χρέος. Πάλευε μὲ τοὺς δει-
λοὺς, τοὺς ἀναβλητικὸς, τοὺς ἀρνητικὸς, γιὰτὶ δῆθεν τέτοιο τόλμημα ἦταν πα-
ράλογον καὶ καταστρεφτικόν. Ἀγωνίζοταν νὰ πείσει ὅλους, ὅτι «ὁ φοιητότερος ἐχθρὸς
τούτῃ τῇ στιγμῇ θὰ ἦταν ἡ ἀποδοχὴ τῆς μοίρας μας». Ἐπειθε, ἀνατάραξε συνει-
δήσεις, ξεσήκωνε, εἶχε γίνεαι ὁ ἐθνεγέρτης. Τότε ἔγραψε τὸ ἀπλό, μὰ γεμάτον
παλμὸν τελευταῖον κείμενον: «Τί εἶναι καὶ τί θέλει τὸ ΕΑΜ» μὲ τὸ μῦθον τοῦ Ρήγα:

«Καλιτέρα μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ...».

Ἐνα κείμενον ποὺ πρέπει νὰ διδάσκειται μέσα στὰ Σχολεῖα καὶ νὰ γίνεαι ἱερὴ
παράκαταθήκη. Τὸ νόημά του εἶναι φρονηματισμὸς γιὰ τοὺς νέους καὶ ὁδηγητικὸς

μίτος για τη ζωή τους. Είναι η συνέχιση, λέει, του αγώνα του 1821, που κάνει ο λαός να λευτερωθεί από τον κατακτητή και να γίνει αφέντης στο σπίτι του. «Όχι!» γράφει, «δεν υπάρχει συμβιβασμός και μοιρολατρική αποδοχή της σκλαβιάς. Ένας και μόνος δρόμος ανοίγεται μπροστά μας: ο δρόμος της ενεργητικής αντίστασης. Ο δρόμος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Αντίσταση ενεργητική...». «Μά ο αγώνας δε μπορεί να σταματήσει ως εδώ. Δεν αρκεί να κατακτηθεί η λευτεριά, πρέπει να στερευθεί και να κατοχυρωθεί. Κι αυτό δε μπορεί να γίνει αλλιώς, παρά αν ο λαός κρατήσει στα χέρια του τη λευτεριά του και εξασκεί τα κυριολεκτικά του δικαιώματα απεριόριστα και στον καιρό της ειρήνης». Ο Γληνός ανήκε στο Κ.Κ.Ε., δηλαδή στο νοῦ και στην καρδιά που ένωσε και καθοδήγησε στο σωστό δρόμο το Έθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ - ΕΛΑΣ). Και έστηνε το άρρωστο κορμί του και φώναζε: «Νά είστε έτοιμοι για τον υπέρτατο αγώνα και για κάθε θυσία». Αγαναχτούσε με τους πολιτικούς ηγέτες που είχαν σχεδόν εξαφανιστεί πάνω στην κρίσιμη ώρα: «Αν σήμερα, στην πιο κρίσιμη στιγμή της εθνικής ζωής σταθούνε μακριά από το λαό, το ξεσκέπασμά τους θα είναι οριστικό και ο πολιτικός τους θάνατος θα επισφραγιστεί από την άδυσώπητη πραγματικότητα». Κι ενώ αγωνίζεται για την απελευθέρωση από το βάρβαρο κατακτητή, προσπαθεί μέσα στο κόμμα του να βρεθούν οι σωστές λύσεις στα νεοελληνικά προβλήματα. Συζητεί με φίλους, με διανοούμενους, με το λαό. Είναι πιο ώριμος και έτοιμος ο Δάσκαλος για ν' αντικρύσει το θέμα. Και έτοιμάζει ένα από τα τελευταία του κείμενα, μινερμένο σε σχέδιο και αφιερωμένο στα «Σημερινά προβλήματα του Ελληνισμού». Ο Γληνός άφησε το σχέδιο, τα άχνάρια, για την ανοικοδόμηση και πραγμάτωση του ιδανικού του: την προκοπή και την ευτυχία του λαού. Πάντα για τη δημοκρατική ανάπτυξη της χώρας, σαν ύποδομή του όλου του έργου, θεωρούσε τη μεταρρύθμιση της παιδείας, σαν ύποδομή για την καταπολέμηση κάθε σκοτεινής δύναμης που είχε συμφέρον να ανακόψει το πνευματικό ανέγασμα του λαού. «Η λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση δε μπορεί να έχει άλλο κοινωνικό φορέα, παρά εκείνες τις τάξεις που σαν άδικημένες αγωνίζονται να λυτρωθούν και να κατακτήσουν τα δικαιώματά τους».

Ο Δάσκαλος υψώθηκε στο νόημα της ξαναγεννημένης Ελλάδας. Ο Γληνός δεν είδε το όραμά του να πραγματώνεται, όμως είχε απόλυτη πίστη πως θα 'φαινε ή ώρα: «Όσοιδήποτε δοκιμασίες κι αν περάσουμε κι όσοιδήποτε κι αν χριστοστούν, εμείς θα νικήσουμε». Δεν είχε άδικο. Ο σπόρος που ρίχτηκε τότε κάρπισε. Σήμερα ή Νεολαία πρωτοπόρα βυθίζει στ' άχνάρια που άφησε εκείνος. Από το Δάσκαλο κι από τη Νεολαία ζητούσε βοήθεια, συμπαράσταση στο λαό. «Βέβαια μόνο ή σοσιαλιστική κοινωνία μπορεί, έγραφε, να πραγματοποιήσει το μελλοντικό σχολείο. Μά αυτό δε θα πεί, ότι πρέπει ήσυχoi και μακάριοι να περιμένουμε να μās ρίξει το μέλλον στα πόδια μας το ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ».

Ήταν ο Γληνός ο έραστής της ανθρώπινης τελειότητας, που με αγάπη και πίστη έβλεπε στις νέες ψυχές τη δυνατότητα μιας καλύτερης ανθρωπότητας. Πέθανε στις 26 Δεκεμβρίου 1943 ο καταλυτής και οικοδόμος και μέσα στο πασιμλητό του φώναζε: «Ο λαός, ο λαός πρέπει να φωτιστεί». Ο Δάσκαλος έζησε και πέθανε σαν ΑΝΘΡΩΠΟΣ. Αυτό ήταν και ή αρχή σ' ολόκληρη τη ζωή του: «Ο μόνος τρόπος για να ζήσει και να πεθάνει κανείς σαν ΑΝΘΡΩΠΟΣ, είναι να ζήσει και να πεθάνει για ένα ΙΔΑΝΙΚΟ».

Ο Α. Γληνός θα μείνει στην ιστορία σαν το «άξιο παιδί του λαού», σαν «άξιος γιός της Ελλάδας».

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΣΟΦΙΣΤΗ»*

Τοῦ Χ. Λογάρη

Στην εισαγωγή τῆς μετάφρασης τοῦ «Φαίδρου» τῆς Βιβλιοθήκης Φέξη (1912) εἶχα ἄλλοτε διαβάσει ὅτι «καὶ ὁ νεαρὸς φιλόσοφος κ. Δ. Γληνὸς» εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἠθικὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ εἶχε μελετήσει τὸν ἀρχαῖο φιλόσοφο μὲ βάση τὶς νέες ἔρευνες (μετάφραση καὶ εισαγωγή ἔχουν γίνεи ἀπὸ τὸν Κ. Σ. Γούναρη, φιλόλογο καὶ ποιητὴ, ποὺ σκοτώθηκε στοὺς βαλκανικοὺς πολέμους· ἦταν μέλος τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου» καὶ τὸ «Δελτίο τοῦ Ε. Ο.» τοῦ 1913 εἶνε ἀφιερωμένο καὶ στὴ μνήμη του· μιὰ φωτογραφία του τὴν προσέχουμε ἀπὸ φοιτητὲς στὸ διάδρομο τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας). Τὰ λόγια αὐτά, ποὺ φέρνουν μαζί τους κάποιον ἀέρα ἀπὸ τὰ δημιουργικὰ ἐκεῖνα καὶ αἰσιόδοξα χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ ἀστισμοῦ, ἦταν φυσικὸ νὰ τὰ θυμηθῶ, ὅταν ἔμαθα λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ὅτι ὁ Γληνὸς ετοίμαζε γιὰ τὴ σειρά τοῦ Ζαχαρόπουλου μερικὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους καὶ πιὸ δύσκολους διαλόγους τοῦ Πλάτωνα. Στὰ τριάντα χρόνια ποὺ εἶχαν περάσει, ὁ Γληνὸς γινόταν ὄλο καὶ λιγότερο νεαρὸς καὶ ὄλο περισσότερο φιλόσοφος — ὁ ἀστισμὸς ὅμως γινότανε ὄλο καὶ λιγότερο δημιουργικὸς καὶ ὄλο καὶ πιὸ ἀπαισιόδοξος, φαρμακομύτης, ἀντιδραστικὸς. Καὶ ὁ Γληνὸς, ποὺ «νεαρὸς φιλόσοφος» εἶχε πάρει στὰ σοβαρὰ τὰ ἰδανικὰ ἐκεῖνα τῆς ἀναδημιουργίας καὶ ἤθελε νὰ βοηθήσει νὰ πραγματοποιηθῶν, σιχάθηκε κάποτε γιὰ τὴν ἱστορικὴ προδοσία του τὸν ἀστισμῶ, τοῦ γύρισε ἀποφασιστικὰ τὶς πλάτες καὶ ἔκαμε δικό του τὸ ἰδανικὸ τῆς καινούριας ἀπελευθερωτικῆς προσπάθειας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ πρωτοπόρο εἶχε τὴν ἐργατιά. Ἔτσι πλουτισμένος καὶ σὰν ξαναγεννημένος ὁ Γληνὸς, πῶς θὰ μετουσίωνε τώρα τὸ μεγάλο ἀρχαῖο φιλόσοφο καὶ πῶς θὰ τὸν ἔδινε ζωντανὸ στὸ λαὸ μας;

* Ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸ ἀφιέρωμα «Στὴ Μνήμη Δημήτρη Α. Γληνοῦ» Ἐκδ. «Τὰ Νέα Βιβλία» Α.Ε. Ἀθῆναι, 1946.

Στα 1940 βγήκε ο «Σοφιστής» μεταφρασμένος και με μακρά και πολύπλευρα προλεγόμενα. Πρέπει να σταθούμε πρώτα στο έργο το ίδιο, δηλαδή στη μετάφρασή του, όπως θα ήθελε και ο Γληνός ο ίδιος και όπως το απαιτεί και η φιλοσοφική του μέθοδος, που είναι και δική μας: ο μαρξισμός πρώτα-πρώτα αναγνωρίζει και σέβεται το αντικείμενο και την ιδιομορφία του και απαιτεί τη σωστή του γνώση και εκτίμηση.

Ήξαιρε βέβαια ο Γληνός καλύτερα από κάθε άλλον με πόσο τρομαχτικά δυσκολο έργο καταπιανόταν. Ήξαιρε, επειδή ήταν και καλός φιλόλογος, πώς ο άφηλός, αλλά γεμίτος ζωντανούς χιμούς στοχασμός του Πλάτωνα παλεύοντα μ' ένα θαυμαστό, πλαστικό, μα άδρό ακόμα γλωσσικό όργανο (θημηθεΐτε το Θουκυδίδη) κατόρθωσε να το δαμάσει, να το κάμει υπάκουο σε κάθε του κέρ και να βρει μιá έκφραση τόσο πλούσια, αλλά και τόσο μοναδικά ταιριαστή με το περιεχόμενό της, που φοβερίζει, θαρρείς, κάθε στιγμή το μεταφραστή να το χαντακώσει. Ήξαιρε όμως κιόλας ο λαγαρός εκείνος φιλοσοφημένος νους και παλαίμαχος δημοτικιστής, πώς οι γλώσσες δέν είναι μόνο μοναδική ή καθιερωμένη παρά και συγγενικές μεταξύ τους; πώς την πάλη εκείνη του Πλάτωνα έχουμε χρέος να την κάνουμε και εμείς αδιάκοπα για να έχουμε το κέρδος και το πλούσιό να το κάμουμε πιο δικό μας και το δικό μας να το εκφράσουμε καλύτερα; και πώς ή πάλη αυτή μόνο με τη ζωντανή γλώσσα του λαού έχει νόημα να γίνεται γιατί μόνο σ' αυτή βρίσκεται ακόμη πολλή αρχαία ουσία και αυτή μονάχα είναι ικανή να δώσει καρπούς. Και πήρε θαρρετά τον κίντυνο απάνω του.

Το αποτέλεσμα ήταν μιá μεγάλη επιτυχία. Ο «Σοφιστής» του Γληνού είναι στα νεοελληνικά μιá χαρά αληθινή, γιατί πολύ λίγα είναι τὰ μέρη που βγήκαν κάπως αφύσικα και μᾶς κάνουν να θημηθοῦμε πώς διαβάζουμε μετάφραση. Πιτυχε να εκφράσει φυσικά στα νεοελληνικά το σύνθετο στοχασμό του αρχαίου και δέν παρασύρθηκε από την πρόληψη, ότι ή δημοτική μονάχα μικρές παραταχτικές πρότασες σηκώνει, πράγματα που κάνει τόσα σημερινά επιστημονικά γραφτά να κοντανασαίνουν ανηπόφορα. Αισθανόμαστε ακόμα, πώς ο Γληνός μεταφράζοντας ξαναστοχάστηκε όχι μονάχα τόν πλατωνικό στοχασμό, αλλά και τήν έκφρασή του κ' έτσι κατόρθωσε να τή μεταφράσει με τόν τρόπο που ταιριάζει σε κείνον και να κλάξει πολύ από τὸ προσωπικό της χροῖμα. Πολλές από τις ειδικές πλατωνικές λέξεις και από τὰ «μόρια», τις συχνές εκείνες περιήρημες λεξούλες που είναι άφημοί του πλατωνικού διαλόγου και τόν κάνουν να κινείται τόσο ζωντανά, τὰ άριστολογηματικά γυρισμένες στη γλώσσα μας. Ίσως δέν είχε όλες τις φωνές τόν καιρό να ζυγίσει και να εξακριβώσει αν κάποιες εκφρασες ήτανε τῆς καθ' ημερινῆς ομιλίας ή του λογοτεχνημένου ὕφους κ' έτσι έχουμε κάποτε τὸ αίσθημα πώς ο τόνος τῆς προφορικῆς κουθέντας κρατήθηκε στη μετάφραση περισσότερο απ' ὅσο ἔπρεπε. Δέν θὰ φθάσουμε να ποῦμε πώς ή μετάφραση αυτή του «Σοφιστή» είναι ή ὀριστική του νεοελληνική μετάφραση, όπως θὰ μπορούσε ίσως κανένας να τὸ πεί για τόν Αἰσχύλο του Γρυπάρη. Είναι όμως βέβαιο πώς τὸ δύσκολο αὐτὸ πλατωνικό έργο έγινε για μᾶς με ἄξιο τρόπο ζωντανό, αλλά και πώς ή γλώσσα μας βγήκε πολύ πιο δυναμωμένη από τή δοκιμασία αυτή: ὅποιος καταπιανεί να μεταφράσει ἄλλο πλατωνικό έργο έχει τόσα ευκολότερο τὸ δρόμο και ἄνετη βοηθεια (αλλά γι αὐτὸ και μεγαλύτερη ευθύνη) με τή μετάφραση του Γληνού, ἀνάλογη σ' αὐτὸ με τήν Ἰλιάδα του Πάλλη. Για πόσες ἄλλες νεοελληνικές μεταφρασες μπορούμε να ποῦμε τὸ ίδιο;

Για να πετύχει τόσο καλά ο Γληνός στο σπουδαιότατο τούτο έργο, στην πνευματική και στη μετάφραση του αρχαίου φιλοσοφικού κειμένου, είχε στοχαστεί χρόνια πολλά όχι μόνο τὰ προβλήματα που βγαίνουν από τὸ πλατωνικό έργο (πώς είδαμε, από τὰ φοιτητικά του χρόνια ακόμα), αλλά και ὅσα ζητήματα ιστορικά με τήν αρχαία μας κληρονομιά έχει δημιουργήσει ή ιδιότυπη ιστορία του νεοελληνικού πολιτισμοῦ. Και τούς στοχασμούς του αὐτούς σκέφτηκε να δώσει στα μακροί του προλεγόμενα — πολύ σωστά, αφού σὲ ὅλους μας είναι

μερό και μᾶς βασανίζει τὸ γεγονός, ὅτι τόσοσ καιρὸς ἔχει περάσει ἀπὸ τότε ποὺ
νεοελληνικὴ κοινωνία ὁργανώθηκε σὲ ἐλεύτερο κράτος και ὅμως τὰ προβλή-
ματα αὐτά, θεμελιακὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας προκοπή, μένουν ἀκόμα ἅλτα ἢ
(στὰ τελευταῖα μίλιστα χρόνια) παρουσιάζονται και μὲ στραβὴ τοποθέτηση, ποὺ
θὰ ἔχει γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ θροῦν ποτὲ τὴ σωστὴ λύση. Σὺν μαρξιστὴς ποὺ
ἔπαινε ἤξαιρε θέβαια ὅτι ἡ στραβὴ αὐτὴ τοποθέτηση τῶν προβλημάτων δὲν εἶνε
τυχαία, οὔτε μόνο ἀτομικὸ παραστράτημα τῶν «ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος», ἀλλὰ
ὅτι εἶνε σ τ ὁ θ ὁ ς ἀποτέλεσμα ὁρισμένης κάθε φορά στάσης τῶν τά-
ξεων ἐκείνων ποὺ ὁρίζουν ἀπὸ τὸ 21 και δῶθε τὴν κοινωνικὴ μας ζωὴ. Ἠξαιρε
ὅμως ἀπὸ τὸ μαρξισμό πάλι, ποὺ ἡ οὐσία του εἶνε ὅλη διαλεκτικὴ και ρεαλιστικὴ,
πὼς οἱ ἄνθρωποι, ποὺ ἀπ' αὐτοὺς και μὲ τὸ μέσο τους γίνεται κάθε μεταβολή,
εἶνε ὄχι μηχανεὲς παιθητικὲς, ἀλλὰ ὄντα ζωντανὰ μὲ ψυχικὲς ἐνέργειες πολὺπλο-
πες και μὲ πνευματικὴ ζωὴ ποὺ ἔχει ὁρισμένη ἱστορία και δύναμη· ἄρα ἡ μετα-
βολὴ στὸ καλύτερο δὲν θὰ γίνει ποτὲ ὅπως πρέπει ἢ ὅσο θὰ μπορούσε γρήγορα,
ἂν τὰ φορτώσοιμε μοιρολατρικὰ ὅλα στὴν ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν ὄρων και δὲν πα-
ρτίζοιμε στὸ μεταξὺ μὲ ἐπιμονὴ νὰ φωτίσοιμε τὸ νοῦ τῶν ἀνθρώπων βάζοντας
προστώ τους σωστὰ τὰ προβλήματα. Ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση και τὴν ἀνάγκη αὐτὴ,
δείχνει στὰ τέσσερα κεφάλαια τῆς εἰσαγωγῆς μ' ἓνα οὐσιαστικὸ διάγραμμα ὅλο τὸ
πλάτος και τὸ βάθος τῶν προβλημάτων, ποὺ θάζει σὲ μᾶς τοὺς Νεοέλληνες (τοὺς
συγκεκριμένους δηλαδή ἀνθρώπους μὲ τὴ συγκεκριμένη ἱστορία) τὸ ἀντίκρισμα
ἑνὸς σημαντικοῦ φιλοσοφικοῦ και καλλιτεχνικοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν ἀρχαία μας κλη-
ρονομία και τὶς συνέπειες ποὺ τὸ τέτιο ἢ τέτιο ἀντίκρισμα ἔχει γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ
ἐλληνικοῦ λαοῦ. Θὰ προσπαθήσοιμε παρακάτω νὰ δώσοιμε, χρησιμοποιώντας
μάλιστα ὅσο γίνεται τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Ἰλινού, μιὰν ἰδέα γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ
σημασία τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ θεμελιακὸ ἐρώτημα, ἂν μπορούιμε σήμερα νὰ ἐρινηνέ-
ψοιμε στὰ νεοελληνικὰ τὸ «Σοφιστὴ» μὲ τρόπο γόνιμο γιὰ τὸν ἀναγνώστη, σὺλ-
λογίζεταί διαδιὰ τί τεράστια πράγματα ἐκφράζει ἢ κάθε λέξη τοῦ ἐρωτήματος
αὐτοῦ. Καὶ βλέπει ἀμέσως πὼς οὔτε θ' ἀγγίζαμε καθόλου τὴν οὐσία του, ἂν πι-
στεύαμε ὅτι τὴν ἀπάντηση θὰ τὴ βροῖσαμε στὴν ἀτομικὴ ἱκανότητα τοῦ μεταφρα-
στῆ και τοῦ ἀναγνώστη, γιὰτὶ ἡ ἀτομικὴ αὐτὴ ἱκανότητα εἶνε, στὸ πραγματικὸ
της περιεχόμενο, ἡ σινισταμένη ἀπὸ ὄρους ὑπερατομικοὺς, ἀντικειμενικοὺς. Τοῦ-
το τὸν φέρνει νὰ ἐκθέσει στὸ πρῶτο κεφάλαιο τὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπιν-
δῶν στὴν Ἑλλάδα μὲ θαιμαστὴ ξαστεριά και λογικὴ ἀκολουθία.

Μὲ ποῖο κριτήριον θὰ κοιτάξοιμε, γιὰ νὰ τοὺς καταλάβοιμε, αὐτοὺς τοὺς
ἀντικειμενικοὺς και ὑπερατομικοὺς ὄρους, ἀφοῦ ἀνάλογα μὲ τὸ κριτήριον θ' ἄλ-
λάξει και ἡ εἰκόνα μας; Μὲ τὸ κριτήριον τῆς ἀλήθειας, θέβαια. Ἀλήθεια ὅμως εἶνε
μόνο ἐκείνη ποὺ εἶνε σπέρμα ζωῆς και κριτήριό της ἔχει τὴν πράξη — δηλαδή,
ἐπειδὴ μιλοῦμε γιὰ ἱστορικὸ κόσμον, τὴν ἱστορικὴ δικαίωση. Τί μᾶς μαθαίνει ἡ ἱ-
στορία ὡς τώρα γιὰ τὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς; Ἡ ἱστορικὴ μνήμη, ποὺ ἀπο-
τελεῖ σημαντικό παράγοντα στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἔχει διὰ μορ-
φῆς: τὴν ἐπιθίωση, δηλαδή τὴ φυσικὴ και χωρὶς καμμιὰ προσπάθεια
σιντήρηση τοῦ χτεσινού μέσα στὸ σημερινὸ (φαινόμενο γενικὸ σ' ὄλες τὶς ἀν-
θρώπινες κοινωνίες)· και τὴν ἀναβίωση, δηλαδή τὴ σινειδητὴ και σκόπι-
μη στροφὴ πρὸς τὰ περασμένα, ποὺ ζηταί νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ σήμερα και νὰ τὸ
δυναμώσει μὲ τὸ ἐξιδανικευμένο χτές. Στὴ δευτέρη αὐτὴ μορφή τῆς ἱστορικῆς
μνήμης ἀνήκουν οἱ ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς. Καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ γιὰ τὴν ἀνα-
βίωση τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ (ποὺ τὴ βλέπομε σ' ὄλες τὶς κοινωνίες
τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα και δῶθε) εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς
ἀληθινὰ παραδειγματικῆς και ὑποδειγματικῆς σημασίας τῆς ἀρχαίας (προπάντων
τῆς ἐλληνικῆς) ἱστορίας γιὰ ὁλόκληρη τὴν κατοπινὴ ἀνθρωπότητα — σημασίας
ποὺ συχνὰ τὴν ἔχουν τονίσει, μὰ ποὺ ὁ Ἰλινὸς τὴν ἐκθέτει ἄλλη μιὰ φορὰ πολὺ
ῶραία και πρὸ οὐσιαστικά.

Το πῶς ὁμως καὶ τί θὰ μετουσιώσουμε ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἀξίες κρέμεται κατὰ
φορὰ ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρητικὴ ἀφετηρία καὶ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ ρόλο τῆς πνευ-
ματικῆς ἡγεσίας, δηλαδὴ τῆς ἀρχουσας τάξεως τῆς κάθε κοινωνίας. Ἐξετάζο-
μεν ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν βλέπουμε πο-
λλοὺς τρόπους θεώρησης τῶν ἀρχαίων: ἄλλοτε γοητεύτηκαν οἱ νεότεροι ἀπὸ τὴν
ἀρχαῖες μορφῆς καὶ θέλησαν νὰ τὶς μιμηθοῦν, ἐνῶ ἄλλοτε (στοὺς πιὸ δημιουργι-
κοὺς καιροὺς) μελέτησαν βαθιὰ καὶ τὴν οὐσία, ποὺ ἐκφράστηκε μὲ τὶς μορφῆς
ἐκεῖνες· ἄλλοτε πάλι ἐνδιαφερόντουσαν μόνο γιὰ ὀρισμένες πλευρῆς τοῦ ἀρχαίου
κόσμου, ἐνῶ ἄλλοτε ἤθελαν νὰ τὸν συλλάβουν ὁλόκληρο συνθετικά· τέλος, ἄλλοτε
τὸν εἶδαν ὡς ἓνα «ἀπόλυτο πρότυπο καὶ ἀξεπέραστο ὑπόδειγμα», ἐνῶ στοὺς πιὸ
δημιουργικοὺς καιροὺς ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἦταν ἓνα «ὑπέροχο παράδειγμα». Στις
ἀρχαῖες, δύο τύποι θεώρησης ὑπάρχουν: ὁ φορμαλιστικός, ποὺ προσέχει μόνο τὸ
ἐξωτερικὸ σχῆμα καὶ τὸ μελετᾷ, εἶνε ὅμως ἀνίκανος νὰ βρεῖ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ
τὴν σχέση τῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ «εἶναι», τῆς οὐσίας καὶ γι' αὐτὸ
ἀρνιέται τὴν τελευταία· καὶ ὁ ρεαλιστικός, ποὺ δέχεται μὲν τὴν ἀντικειμενικὴ οὐσία
ὅταν ὅμως εἶνε στατικός τὴ χωρίζει ἀπὸ τὴ μορφή καὶ ἔτσι μπλέκει πάλι αὐτὴν
πρόβλημα τῆς σχέσεως οὐσίας καὶ μορφῆς. Ἡ λύση βρίσκεται στὸ νὰ δεχτοῦν
τὴν πρωταρχικὴ ἐνότητα οὐσίας καὶ μορφῆς, οὐσίας καὶ γένεσης, τοῦ «εἶναι»
καὶ τοῦ «γίνεσθαι» καὶ νὰ ἐρμηνέψουμε τὴ μορφή πῶς εἶνε «ἡ περαστικὴ κινη-
μένη ἰσορροπία τῶν δυνάμεων». Τὴν ἐρμηνεία ὅμως αὐτὴ εἶνε σὲ θέση νὰ
δώσει μόνο ἡ κοσμοθεωρία ἐκεῖνη, ποὺ ὁ Γληνός, γιὰ νὰ περάσει τότε τὸ γό-
φτό του ἀπὸ τὴ μεταξικὴ λογοκρισία, τὴν ὀνόμασε «δυναμικὸ ρεαλισμὸ», ποὺ
μπορούσαμε ὅμως νὰ τὴ λέμε πιὸ σωστά, νομίζω, μὲ τὸ γνωστότερο καὶ ἱστο-
ρικότερο ὄνομά της «διαλεκτικὸ ρεαλισμὸ ἢ ὕλισμὸ» — καὶ ν' ἀποφύγουμε ἔτσι
τὴ λέξη «δυναμικός», ποὺ τὴν ἐλέρωσε ἐλεεινὰ καὶ τὴν ἔκαμε ἀχρηστὴ γιὰ μᾶς
φασισμὸς (θὰ ἔπρεπε μάλιστα νὰ ἐξοστρακίσουμε ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας, γιὰ νὰ
γενιὰ τουλάχιστο, τὴ λέξη «δυναμικός» καὶ τὶς ὁμοιῆς της γιὰ ν' ἀποχτήσῃ
πάλι σιγά-σιγά τὴν πρώτη τους ἀξία).

Δὲν ἔχει κανένα νόημα νὰ δώσω ἐδῶ περίληψη ἀπὸ τὸ πλούσιο περιεχόμε-
το τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς εἰσαγωγῆς, γιατί πρέπει καθέννας νὰ τὸ διαβάσει ἐπι-
μονετικά γιὰ νὰ τὸ ἀφομοιώσει καὶ νὰ κἀμει τὸν πλοῦτον αὐτὸ δικό του.
ἤθελα μόνο νὰ τονίσω, ὅτι προχωρώντας μὲ τὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο καὶ λεπτὸ ὄργανο
τοῦ διαλεκτικοῦ ρεαλισμοῦ (ποὺ ἀντικρίζει τὴν ἱστορία «ὡς μὴ αἰτιοκρατικὴ
κίνηση καὶ ἀναζητᾷ τὴν ὁλόπλευρη αἰτιακὴ σχέση ποὺ γεννᾷ τὴν κάθε μορφή
τὸ πρᾶγμα, τὸ φαινόμενο, τὸ σύμβολο, τὸν ἄνθρωπο, τὸ ἄτομο, τὴν κοινωνία,
τὴν ὁλότητα,... τὴν κάθε ἀξία) ὁ Γληνός, ποὺ δὲν εἶχε κίβλας τὸν καιρὸ νὰ κά-
νει εἰδικὴ λεπτομερειακὴ ἐξερεύνηση τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν
ἐν νεότερη Ἑλλάδα, πετυχαίνει ὡστόσο νὰ δώσει μιὰν εἰκόνα τοῦ μιστοῦ καὶ
θρονομένη μὲ νόημα καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ τραγικὸ φαινόμενο: ἐνῶ στὸ λαὸ
τὰ σπέρματα ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιβίωση τῶν ἀρχαίων ἦταν ζωντανά, καὶ
στὴν ἐμᾶς ἡ συνειδητὴ προσπάθεια τῆς ἀναβίωσης τῶν ἀρχαίων ἀξιῶν
ἔπρεπε καὶ θὰ μπορούσε νὰ σμίξει ἄμεσα μὲ τὴν ἐπιβίωσή τους, ὥστε
τὰ δύο μαζί νὰ κἀμουν τὸ λαὸ μας τὸν πρώτο καὶ καλύτερο φορέα τοῦ ἴδαν
τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ», ποὺ (πέρα ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς) εἶνε τὸ
φωτικὸ τέρας γιὰ ὅλους τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους — ἀντὶ λοιπὸν νὰ
αὐτὸ, οἱ ἀνθρωπιστικῆς σπουδῆς, ὅπως καλλιεργήθηκαν στὸν τόπο μας τοὺς
τελευταίους αἰῶνες, κατάντησαν νὰ γίνων ἐμπόδιο στὴν προκοπὴ τοῦ λαοῦ
καὶ νὰ τοῦ ἰθολώσουν τὸ νοῦ, νὰ τοῦ παραλίσουν τὴ δημιουργικὴ δύναμη καὶ νὰ
παραπλανήσουν νὰ κνηγάει ἄπιαστες σκιῆς καὶ εἰδῶλα κενὰ (ὀλοφάνερα τα
θηρία ἀποτελέσματα στὴ γλῶσσα — ἀκόμα καὶ σήμερὰ! — ἀλλὰ καὶ γενικῶς
στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ: δὲν ἔχει ἀκόμα κατορθώσει ν' ἀποχτήσῃ σοβαρὴ
οὐσιαστικὴ σχέση μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπως οἱ σημαντικότερες ἐθνικὲς
Ἑλθεῖν εὐθὺν πέφτει ὁλόκληρη καὶ βαρεῖα στὴν παρασιτικὴ ὀλιγαρχία, ποὺ ἐξοστρα-
κίζει τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ στὴν πνευματικὴ τῆς ἡγεσία.

Σήμερα, ἡ ἀπλοϊκὴ καὶ ἀνάβαθη τυπολατρεία τῶν παλιότερων φιλολόγων
μας ἔχει λείψει βέβαια σχεδὸν ἐντελῶς· πάει ἀκόμα νὰ λείπει πιά καὶ ὁ ἀρκετὰ
ἀπλοϊκὸς καὶ στατικὸς ρεαλισμὸς τῶν πρώτων δημοτικιστῶν φιλολόγων, ποὺ ἦρθε
σαν ἀντίδραση στὸ κακὸ τῶν πρώτων. Ἀλλά, ἔτσι ποὺ ἡ πλατεία θεωρητικὴ θε-
μελίωση δὲν ἔχει ἀκόμα βαθιὲς ρίζες στὸν τόπο μας, οὔτε κ' ἔχουμε ἔργα ἀρκετὰ
ποὺ νὰ δημιουργήσουν σχολή, καινούρια ρεῖματα τῆς ἐπιστήμης τῆς κλασικῆς φι-
λολογίας μᾶς ἔρχονται ὁλοένα ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴ μεσοπολεμικὴ
φασιστικὴ ἢ πρωτοφασιστικὴ Γερμανία, ποὺ ὁ Γληνὸς βλέπει μὲ ὀξυδέρκεια τὸν
κίνητό τους: τὴν ὑποτίμηση ἢ περιφρόνηση γιὰ τὴν αἰτιατικὴ καὶ γενετικὴ ἀλλη-
λουχία τῶν ἀντικειμενικῶν ἐκείνων ὄρων (ὕλικῶν καὶ συνειδησιακῶν), ποὺ γέν-
νησαν τὶς μορφές καὶ τὰ γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι τὸν ἀναπόφευκτο
φορμαλισμὸ τὴν ἐκστατικὴν λεξιμαγείαν — ποὺ ὀδηγοῦν καὶ τὰ τρία στὴ συνειδητὴ
ἢ ἀσυνείδητη μυθοπλαστίαν, ἄρα στὴ διαστροφή τῆς ἱστορίας, ἄρα στὸ χτύπημα
τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀλήθειας, τῆς ζωῆς. Ὁρμηνεύει λοιπὸν τὸ δημοτικισμό, ἂν
θέλει νὰ πετύχει στὴν ἀναγεννητικὴν του προσπάθειαν, νὰ ξεπεράσει, κριτικὰ καὶ
μὲ ἀληθινὴ ὀλόπλευρη ἐπιστημονικὴ ἐργασία, καὶ τὸ νεοφορμαλισμὸν αὐτὸ καὶ
νὰ δοῖται μὲ πάθος στὸ ἔργο ἐκεῖνο ποὺ θ' ἀποτελέσει τὸ στεφάνωμα τῶν μόχθων
του στὸ δημιουργικὸ ξαναζήσιμο τῶν ἀρχαίων ἀξιῶν. Τὸ σπουδαιότερο μέσο γι
αὐτὸ θὰ εἶνε ἡ μετάφραση (ποὺ εἶνε καὶ βάσανος τῆς ἐρμηνεύσεως)· γιατί μονάχα
ὅταν μεταφράζουμε σωστὰ κάνοιμε ἀληθινὰ δικό μας, μετουσιώνοιμε καὶ ξανα-
δημιουργοῦμε τὸ ἀρχαῖο καὶ μονάχα μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ μπορούσαν τὰ μεγάλα
ἀρχαῖα ἔργα νὰ γίνουν ἀληθινὰ «λαϊκὰ ἀναγνώσματα», ὅπως μπορούν καὶ πρέπει
νὰ γίνουν.

Καί, στεκόμενος στὸ κατώφλι τοῦ αἴθριο, ὁ καθαρὸς καὶ αἰσιόδοξος νοῦς του
διαπιστώνει, ὅτι, ὅσο κι ἂν ὁ τόπος μας εἶνε μικρὸς καὶ ὁ λαὸς μας ὀλιγάριθμος
καὶ ἡ δυναμικὴ τῆς ὑλικῆς μας ὑπόστασης δὲν ἐπιτρέπει νὰ παίζοιμε βαρυσήμαν-
το καὶ καθυριστικὸ ρόλο στίς κατευθυντήριες γραμμές τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ,
ὅμως «στὸ γεγονὸς ὅτι εἴμαστε οἱ Ἕλληνες» — δηλαδή ὁ λαὸς ποὺ μὲ τὴν ἱστορικὴ
του παρουσίαν ἐπάνω στὴ γῆ ἔχει συνεισφέρει στοιχεῖα τόσο σημαντικὰ γιὰ τὴν
αὐτοεπίγνωση καὶ ἐξύψωση τῆς πολιτισμένης ζωῆς καὶ ἀκατάλυτα ἀπὸ τὸ πέ-
ρασμα τοῦ καιροῦ — στὸ γεγονὸς αὐτὸ μπορούμε νὰ βροῦμε ἀπὸ τώρα ἕνα στα-
θερὸ βάθρο καὶ γιὰ τὴν αὐριανὴν μας ζωὴν καὶ γιὰ τὸ ρόλο μας στὴν αὐριανὴν εἰ-
ρηνικὴν ὑπερεθνικὴν «ἀλληλεγγύην πολιτισμοῦ», ὅπου κάθε λαὸς καὶ κάθε ἄτομο
θὰ συνεισφέρει τὶς ἰκανότητές του γιὰ τὴν κοινὴ εὐτυχία. Καὶ ὁραματίζεται, γερὰ
στύλωμένος στὴν πραγματικότητα, ἕνα «ἑλληνικὸ (καὶ ἀργότερα «διεθνικὸ») Ἰν-
στιτούτο ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν» στὴν Ἀθήνα, κεντρικὴ φωτοβόλα ἐστία γιὰ
τὶς ἀνθρωπιστικὰς σπουδὰς σ' ὅλο τὸν κόσμον, ποὺ θὰ ἐκφράζει ἕναν ἑλληνισμό
γερὰ ριζωμένον στὴν γῆν του καὶ ἄξιο δημιουργικὸν ἐργάτη μέσα στὰ μεγάλα ἐκπολι-
τιστικὰ ρεῖματα ποὺ διασταυρῶνονται τόσα καὶ πάλι ἀνάμεσα σ' Ἀνατολήν, Δύσην,
Βορῆν καὶ Νότον.

Πρώτη προϋπόθεση ὅμως γι αὐτὸ εἶνε ὅτι θὰ ἐργαζόμαστε ἀληθινὰ γιὰ τὴν
προκοπὴν καὶ τὴν ἐξύψωση τοῦ λαοῦ μας, ὅλου τοῦ λαοῦ μας, ὄχι μίαν «πνευματικὴν
ἀριστοκρατίαν» τάχα, ποὺ ἔχει ξεκόψει ἀπὸ τὸ λαὸν καὶ ὅσο φωνάζει πὼς εἶνε ἑ-
θνικὴ τόσο καὶ ξεσκεπάζεται κάθε μέρα πὼς δὲν εἶνε παρὰ μιὰ μιμητικὴ οὐραγία
τῆς ξένης πνευματικῆς ἡγεσίας. Ἡ δευτέρα, τὸ ἴδιο σοβαρὴ, προϋπόθεση εἶνε νὰ
ἔχουμε τὴ δουλειὰν μᾶς αὐτὴ συναισθησθῆναι γιὰ τὴ βαρεῖαν εὐθύνην μᾶς ἀπέναντι
στον λαὸν ποὺ θέλομε νὰ ἐξυψώσουμε καὶ νὰ τοῦ προσφέρουμε ἐργασίας ποὺ μπορούν
ἴσως νὰ μὴν εἶνε τέλειες ἀκόμα (γιὰ λόγους ἀντικειμενικοῦς), δὲν ἐπιτρέπεται
ὅμως, νὰ εἶναι ἐπιπόλαιες, πρόχειρες, ἀντιπνευματικὲς, ἀσυνείδητες. Αὐτὸ πρέπει
ἰδιαίτερα νὰ τὸ συλλογιστοῦν ὅλοι οἱ ἀριστεροί. Σμίγει σ' αὐτὸ ὁ Γληνὸς μὲ τὸ
μεγάλον λόγον τοῦ Μάρξ, ποὺ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἐνγκελς, καὶ τὰ καλύτερά
του ἔργα δὲν τὰ βρίσκει ἀρκετὰ καλὰ γιὰ τοὺς ἐργάτες καὶ θεωροῦσε ἔγκλημα
νὰ τοὺς προσφέρουμε κάτι ποὺ εἶνε παρακάτω ἀπ' ὅ,τι καλύτερον ὑπάρχει (γράμ-

μα στον Konrad Schmidt, 5 Αυγούστου 1890). Και πόσο ο ίδιος ο Γληνός το νιώθε το χρέος αυτό, το δείχνουν τα ακόλουθα κεφάλαια της εισαγωγής.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιέχει κριτικούς στοχασμούς για τον Πλάτωνα, μα ο τίτλος αυτός λέει πολύ λιγότερα απ' όσα δίνει πραγματικά το κεφάλαιο. Ο Γληνός εδώ έχει την ευκαιρία να δείξει, στην πράξη και συγκεκριμένα, όσα νικά είπε στο προηγούμενο κεφάλαιο: τους σοβαρούς κινδύνους που κλείνουν με τους οι πιο πρόσφατες μέθοδοι της φιλολογικής επιστήμης και ιδιαίτερα της γερμανικής, που έχουν για αποτέλεσμα τη φανερό ή άποσκευασμένη άρνηση της επιστήμης και τον αχαλίνωτο ύποκειμενισμό, που κρύβεται κάτω από την αστήλωση του «πνεύματος» (χωρίς για τούτο να παραγνωρίζει τις λεπτομερείες επιτυχίες των μεθόδων αυτών)· κι από την άλλη μεριά την αλήθεια και τη γόνιμη δύναμη της μεθόδου του διαλεκτικού ρεαλισμού.

Με θαυμαστή πάλι ξαστεριά, απλότητα (όχι απλοποίηση) και λογική στηρότητα εκθέτει πρώτα τις γενικές αρχές που πρέπει μ' αυτές να εξετάζονται τα προβλήματα ενός ιστορικού δεδομένου, όπως είνε ο Πλάτωνας. Κάθε ιστορικό δεδομένο έχει μέσα του στοιχεία κοινοσυνειδησιακά (δημιουργήματα της ομακής συνείδησης), στοιχεία ατομικοσυνειδησιακά (ατομικά δημιουργήματα σε κάθε ειδική περιοχή) και στοιχεία από την προσωπικότητα του δημιουργού το έργο της ατομικής δημιουργίας είναι προέχουσα της κοινοσυνειδησιακής, υλικό και η άμεση ή άπώτερη πηγή της ατομικής δημιουργίας μένει πάντα κοινοσυνειδησιακό δημιούργημα.

Να προσέξουμε όμως καλά, ότι ούτε ένας από τους όρους του όρισμού αυτό δεν είνε χωρίς σημασία. Κανέναν λοιπόν δεν επιτρέπεται να παραμελήσει στην έρευνά μας, παρά θα μεταχειριστούμε όλες τις ειδικότερες επιστήμες που χρειάζονται για το κάθε συστατικό του έργου: τη βιολογία και την ψυχολογία (όπως τελειοποιήθηκε με τις νεότερες έρευνες του Freud, του Adler, της ψυχολογικής ψυχολογίας κλπ.), που θα μās εξηγήσουν, όσο τούτο μπορεί να γίνει με τα στοιχεία που έχουμε, την ψυχοφυσική ιδιοσυστασία του δημιουργού, την κοινωνιολογία και την ιστορία, που θα μās εξηγήσουν τις επιρροές του φυσικού και του κοινωνικού (και τὰ δύο μαζί = τὸ ἱστορικοῦ) περιβάλλοντος πάνω στο δημιουργό και την ιστορία της ειδικής περιοχής όπου πραγματώθηκε το ατομικό έργο (πολιτικής ή θρησκείας ή τέχνης ή επιστήμης κλπ.), γιατί μ' αυτά δημιουργήματα της περιοχής αυτής θα λογαριαστεί ο δημιουργός, όλα γίνονται θετικοί ή αρνητικοί παράγοντες για να ανοίξει αυτός το δικό του δρόμο. 'Αλλά η θεώρησή μας αυτή θα ξεκινήσει βέβαια από πολλές πλευρές, πρώτα όμως να είνε ενιαία και να μη χάνει από προστά της το σύνολο, γιατί μόνον έτσι το πόρισμά μας θα είνε πραγματική ανασύνθεση και του προσώπου και του έργου. Μένει βέβαια ακόμα, και ύστερα από τη δουλειά αυτή, η ολοκληρωτική ένατένιση, ή «θέα» και ή «βίωση», τὸ σ υ ν ο λ ι κ ὸ καὶ ἐ ν ε ρ γ η τ ῖ ον αντίκρισμα τὸ ἀντικειμένου μας· και για τὸ ἀντίκρισμα αὐτὸ θὰ χρειαστεῖ πάλι να δουλέψει ή ανασυνθετική φαντασία και ή καρδιά τὸ ἑρμηνευτῆ και τὸ ἑρευνητῆ. 'Αλλά γι αὐτὸ ἴσα-ἴσα, γιὰ νὰ γίνει ή ιστορική αναβίωση ἀληθινὸ «παιδαγωγικό» χρειάζομαστε ἀπαραίτητα ὅλη την ἐργασία πὸν ὑποδηλώσαμε παραπάνω, ὄχι νὰ καταφεύγουμε στὸ «δαίμονα» και στὶς ἔννοιες τῆς πρωτόγονης μαγίας μόνον ή παιδητική ἔκσταση και ή μοιρολατρεία τρέφονται σήμερα ἀπὸ τὸ θάυμα τὸ μυστήριο, κάθε ὅμως «παιδεία», κάθε σκόπιμη και γόνιμη ψυχοκινητική πειραματική σταματάει.

Ύστερα ἀπὸ τὴ γερὴ αὐτὴ θεμελίωση προχωρεῖ στὸ κύριο ἔργο του, Πλάτωνα. Δὲ μπορεί φυσικὰ νὰ δώσει μέσα σ' ἕνα εἰσαγωγικὸ σημείωμα πρὸχειρα τὴν καινούρια εἰκόνα τοῦ Πλάτωνα και τῆς πλατωνικῆς δημιουργίας πὸν θὰ ἦταν τὸ πόρισμα ἀπὸ ἕνα τέτιο καινούριο κοίταγμα και ρίχνει μόνον ἕνα γρήγορο ματιὰ σὲ μερικὰ πλατωνικὰ προβλήματα. Σὲ δεκαπέντε ἐξαιρέτες σελίδες δείχνει τί οὐσίες τερούσιες σὲ πλάτος και σὲ βάθος και πρωταρχικῆς σημασίας

για το πλατωνικό έργο κρύβονται κάτω από μερικές απλές φράσεις — όπως, έξαφνα, το ότι ο Πλάτωνας γεννήθηκε στην Αθήνα, το 428 π.Χ., τον τέταρτο χρόνο του πελοποννησιακού πολέμου, από αριστοκρατικό και πλούσιο σπίτι, πώς ήταν το ύστερογέννητο παιδί του πατέρα του και της μάνας του (που όμως χήρηνε και ξαναπαντρεύτηκε), πώς από τότε που γνώρισε το Σωκράτη έμεινε κοντά του πιστός μαθητής, όπαδός και φίλος ως το θάνατό του κ.τ.δ. Αποδείχνει έτσι πώς ή επιστημονική ιστορία, και γενικά και ειδικότερα για τον Πλάτωνα, βρίσκεται ακόμα στην αρχή της και καθορίζει με υποδειγματική μεθοδικότητα την έχταση και το βάθος του συνολικού πλατωνικού προβλήματος, που περιέχει: την ακριβολογημένη ιστορική θεώρηση ολόκληρου του έργου του την εξέταση της ενότητάς του· το έσωτερικό ξετύλιγμα της πλατωνικής φιλοσοφίας (γιατί τη σκέψη του Πλάτωνα, που δεν έσταμάτησε ποτέ στην αναζήτησή του με κανένα αποτελειωμένο σύστημα και έμεινε πάντα νέος, δεν έχουμε δικαίωμα έμεις από τα ύστερα να την προβάλουμε όλη σ' ένα επίπεδο και να της αφαιρούμε την εξέλιχτική προοπτική)· το συσχετισμό του με την εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας και σκέψης (που μέσα σ' ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία είνε ή πιο πρωτότυπη και ανεχτίμητη προσπάθεια του ελληνικού λαού, αρχίζοντας από το κοσμικό σύμπαν για να γυρίσει προς την κοινωνική ολότητα και το άτομο και τέλος να καταλήξει σε μία συνθετική ένατένιση του συνόλου)· τα σύνορα του πλατωνικού στοχασμού και την επιρροή του στην κατοπινή διανόηση. — όλα δηλαδή όσα είνε απαραίτητα και για την κατανόηση και για την έρμηνεία και για τη μετουσίωση από μās (αξιοποίηση) του πλατωνικού στοχασμού.

Είναι γνωστό, πώς οι περισσότεροι πλατωνιστές των τελευταίων χρόνων όχι μόνο δεν ασχολούνται με το σύνολο τούτων των προβλημάτων (αυτό είνε ίσως πολύ μεγάλη δουλειά για τη ζωή ενός ανθρώπου), αλλά και πετούν στην άκρη τα περισσότερα και σπουδαιότερα απ' αυτά, για χάρη της «έσωτερικής» έρευνας του πλατωνικού στοχασμού καθαρού από κάθε ξένο πράγμα, επειδή εκείνα είνε τάχα μόνο «έξωτερικά», μόνο γύρω από τον Πλάτωνα. Οι άνθρωποι αυτοί ίσα-ίσα (και μάλιστα οι «πλατωνιστές» του τόπου μας) είνε που κατηγορούν το διαλεκτικό ρεαλισμό (ιστορικό ήλιισμό) για μονομέρεια, ανεπάρκεια και θανασιότητα. Όποιος διαβάσει τις σελίδες αυτές του Γληνού θα δει άμέσως που βρίσκεται ή αληθινή ολομέρεια και λεπτότητα της μεθόδου και, ακόμα, που βρίσκεται ο αληθινός, βαθύς και ουσιαστικός σεβασμός προς το αντικείμενο: οι κήρυκες του «έσωτερισμού» θεοποιούν με τα λόγια το αντικείμενό τους, γιατί στο βάθος φαντάζονται πώς μαζί με εκείνο ανεβαίνει έτσι ψηλότερα και ο έαυτός τους· και γελοιογραφούν ταυτόχρονα την επίπονη και γεμάτη αυταπάρηση έρευνα εκείνων που φανερώνουν με την πράξη και σε κάθε στιγμή της δουλειάς τους τον πραγματικό τους σεβασμό στο αντικείμενο: εκείνων που πρώτα-πρώτα του αναγνωρίζουν ύπαρξη αντικειμενική και ανεξάρτητη από το υποκείμενό τους· που δε λυπούνται κανέναν κόπο για να το μελετήσουν από κάθε πλευρά· που μόνο ύστερα από τη δουλειά αυτή αποτολμούν να το αξιολογήσουν και μόνο τότε, δυναμωμένοι από τη μελέτη, αφήνουν ολόκληρο τον έαυτό τους ελεύθερο να «ζησει» το αντικείμενό τους και να το αξιοποιήσει.

Στο τρίτο κεφάλαιο της εισαγωγής τοποθετεί σύντομα το «Σοφιστής» μέσα στο πλατωνικό έργο, όπου ή τετραλογία του «Παρμενίδη», του «Θεαίτητου», του «Σοφιστής» και του «Πολιτικοί» σημαίνει μια καινούρια τεράστια διαλεκτική εξέλιξη του Πλάτωνα και αποτελεί μια χαρακτηριστική φάση, κριτική, μεταφυσική και αναθεωρητική, στην εξέλιξη του στοχασμού του. Επειδή όμως είνε πολύ δύσκολα τα όντολογικά και γνωσιολογικά προβλήματα που έρευνάει ο «Σοφιστής» (και μάλιστα με μέθοδο καινούρια στην ιστορία, τη διχοτομική διαίρεση), ο έρμηνευτής πρέπει να βοηθήσει το μελετητή του διάλογου με μιαν ανάλυση, που να παρακολουθεί τον έσωτερικό ρυθμό της αναζήτησης και να τον δείχνει καθαρότερα και, ακόμα, να δίνει και όσα άλλα στοιχεία ο διάλογος προϋποθέτει. Αυτό κάνει ο Γληνός, φημισμένος τεχνίτης για τέτια δουλειά, στο τέταρτο

κεφάλαιο, όπου εκθέτει το περιεχόμενο του «Σοφιστή». Ἡ ἀριστουργηματικὴ αὐτὴ ἀνάλυση — ἔργο ματιᾶς δυνατῆς καὶ βαθειᾶς, ἀρχιτεκτονικῆς κατακάθαρης καὶ ζωντανίας μοναδικῆς — εἶνε ἀνεχτίμητο βοήθημα γιὰ νὰ καταλάβει ὁ ἀναγνῶστης τὸ δύσκολο γραφτὸ καὶ γιὰ νὰ μπορέσει ἔπειτα νὰ σταθεῖ καὶ μόνος του σὲ δικά του πόδια, νὰ ἀκονίσει τὸ στοχασμὸ του μὲ τὸ ἀκριβὸ ἐκεῖνο ἀκόνι καὶ ν' ἀφήσει μ' ἐμπιστοσύνη τὸν πλατωνικὸ στοχασμὸ νὰ ἐνεργήσῃ ἀπάνω του. Ἡ ἤθελα ἀκόμα νὰ πῶ πῶς ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ ἀνάλυση θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὑπόδειγμα σὲ κάθε παρόμοια ἐργασία γιὰ τὸν τρόπο πὺ μᾶς μαθαίνει, πῶς, ἀφοῦ μποῦν μέσα στὸ ἀντικείμενο καὶ προσπαθήσουμε νὰ καταλάβουμε τὰ δικά του μυστικὰ νὰ θυγοῦμε ἔπειτα πάλι ἔξω καὶ νὰ κοιτάξουμε στὴ σχέση του μὲ τ' ἄλλα καὶ μᾶς.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω πῶς ὁ Γληνός, πὺ στὰ προηγούμενα κεφάλαια μᾶς ἔμαθε θαυμάσια τὴ σωστὴ καὶ νέα (στὸ σύνολό της) μέθοδο τῆς ἐρευνῆς ὡστόσο δὲ μποροῦσε ἀκόμα νὰ εἶνε ὁλότελα πρωτότυπος στὰ πορίσματά της. Ἡ ἐργασία του στὸ «Σοφιστὴ» εἶνε ἕνα παράδειγμα, λαμπρὸ βέβαια, αὐτοῦ τούτου τὴν ἀποψη: ὅτι δείχνει μόνο πῶς, ἅμα μεταχειριστοῦμε τὴ σωστὴ μέθοδο καὶ ἅμα γίνονν μὲ τὴ σωστὴ αὐτὴ μέθοδο ὅλες οἱ μερικὲς προεργασίες ποὺ χρειάζονται, θὰ γίνονν καινούριες ὅλες μᾶς οἱ γνώσεις — αὐτὲς ὅμως τὶς εἰδικὲς προεργασίες δὲν εἶχε βέβαια τὸν καιρὸ νὰ τις κάμει ὁ ἴδιος. Στὰ περισσότερα λοιπὸν ζητήματα πάει μαζὶ μὲ τοὺς σοβαρότερους ὡς σήμερα ἐρευνητὲς, ἀλλὰ τὸ παρακολουθεῖ μὲ θύσμιη κριτικὴ καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶνε ἀκόμα αὐτὸς ἔτοιμος νὰ δώσει ἄλλη λύση γι αὐτὸ εἶπα «πάει μαζὶ», ὄχι «ἀκολουθεῖ»: ἦταν ἱκανὸς νὰ πολὺ λίγοι Ἕλληνες νὰ εἶνε αὐθιπόστατος. Σωστὴ, κατὰ τὴ γνώμη μου, καὶ εἰσαγωγικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Πλάτωνα εἶνε ἡ προσοχὴ πὺ δίνει ὁ Γληνός στὸ ὀντισμὸ πὺ κάνει στὶς ἐρημηνεῖες ἐκεῖνες, πὺ ἐνωσαν καὶ παρακολούθησαν τὸ δυναμογόνον στοιχεῖο καὶ τὴν ἀδιάκοπὴ ζωντανία τοῦ πλατωνικοῦ στοχασμοῦ, ὡς λαδὴ τὴν τάση του καὶ τὴ δυνάμη του νὰ κινιέται ὅλο κατὰ μπρός, νὰ μὴν ἡσυχάζει ὀριστικὰ μὲ καμμιὰ του κατὰχηση, νὰ μετριέται μὲ τὶς ἀντίπαλες δυνάμεις (ἀντίπαλον πραγματικούς, ὄχι ἐννοιολογικὰ κατασκευάσματα, ὅπως προτιμοῦν οἱ «ἔσωτερικοὶ») καὶ στὸ μέτρημά του αὐτὸ νὰ συμπληρώνει, νὰ διορθώνει ἢ καὶ καταδικάζει τὸν παλιότερο ἑαυτὸ του καὶ νὰ τὸν ἀλλάζει.

Κάπου - κάπου στὴν προσπάθειά του αὐτὴ ὁ Γληνός προχωρεῖ σὲ καινούριες ἐρευνῆς, πὺ, γιὰ τοὺς ἀντικειμενικοὺς λόγους πὺ εἶχαμ παραπάνω, δὲν ἔξισω ἀνὰ θεμέλιο ἀρκετὰ στέρεο. Τέτια εἶνε, ἔξαφνα, ἡ ἐρημηνεῖα πὺ κάνει (σελ. 355 σημ.) στὸ χωρίο 231 d-e, πὺ τὸ θεωρεῖ πολὺ σημαντικό ἀπὸ ἀποψη γνωσιολογικῆ καὶ ἐπει νὰ προσεχτεῖ πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅτι ἔγινε ὡς τῶρα, γιατί, λέει, ἐκεῖ ὁ Πλάτων μᾶς δείχνει ἕνα δοαστικότερο μέσο πὺ χρησιμομεῖ γιὰ νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ ὀριοθετεῖ τὴν γνώση καὶ τὸ μέσο τοῦτο εἶνε ἡ πράξη, ἡ ἀμεση ἐπαφή μὲ τὴν πραγματικότητα ἢ πείρα πὺ θγαίνει ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐνέργειάς μας... Ἡ πράξη σὺν κριτικῆ τῆς ἀλήθειας εἶνε μιὰ πολὺ σημαντικὴ γνωσιολογικὴ ἀρχὴ καὶ ἔχει ἐξαιρετικὴ ἀξιοδαιότητα νὰ τὴ βροσκουμε διατυπωμένη καὶ στὸν Πλάτωνα. Τὸ πλατωνικὸ χωρίο πὺ ἀκόλουθε: «...οἱ περισσότεροι [ἀπὸ τοὺς νέους]... δταν περάσει ἀρκετὸς καιρὸς προχωρήσουν τὰ χρόνια τους καὶ πλησιάζουνε κοντύτερα τὴν πραγματικότητα, καὶ παθήματα τοὺς ὀποχρεώνουνε ν' ἀγγίζονε μὲ περισσότερη κατανόηση τὰ πράγματα, ὅ' ἀναγκαστοδν ἀραγεσ ν' ἀλλάξουνε τὶς γνώμες ποδ σχημάτισαν τότεσ, ἔτσι τὸν ν' ἀναποδογουριστοδνε σύρριζα ὅλα τὰ φρασσεολογικὰ ἐκείνα φαντάσματα ἀπὸ τ' ἀποψηματα ποδ παρουσίασεν ἡ πράξη.» Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀμεση συνέχεια τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνα μετριάζει πάρα - πολὺ (ἀν δὲ τὴ σέβσει ὁλότελα) τὴ σημασία τους σὺν τὴν γνωσιολογικῆς: «...καὶ γι αὐτὸ δὲ ἔμετρεσ ὅλοι ἐδῶ θὰ προσπαθήσουμε καὶ προσπαθῶμε καὶ οἱ ἄλλοι νὰ σὲ φέρουμε ὅσο μποροδμε κοντύτερα, χωρὶς τὰ παθήματα.» Ἡ ἀποψη δὲ πὺ δίνει μὲ τὴν πείρα μαθαίνουμε, εἶνε παλιὰ ἑλληνικὴ ἢ ἕλα: θυμηθεῖτε τοὺς ἐπισημοὺς στίχους τοῦ Αἰσχύλου: «τὸν φρονεῖν βροτοδς ἐδώσαντα, τῷ πάθει μέσοσ κυρίως ἔχειν» ('Αγαμ. 176/8) καὶ ἀκόμα πὺ παλιὰ τὸν Ἀλκμαῖνα: «πειρά τοι πάθει ἀρχά» (ἀπ. 109 Diehl). Μὰ ἄλλο πράγμα ἢ λαϊκὴ σοφία καὶ ἄλλο ἡ φιλοσοφία οἱ γνωσιολογικὲς τῆς ἀρχῆς. Λυπεῖμαι μόνο πὺ δὲ βρήκα τὴν εὐκαιρία νὰ σκεφτοῦ μὲ τὸν ἴδιο τὸ Γληνὸ τὸ πρόβλημα αὐτὸ.

νόσ, ώριμασμένος πιά και ξανανωμένος μέσα στον άγώνα του έλληνικού λαού, έφιλοτέγχισε με πόνο και με πόθο για χάρη του λαού και για χάρη του Πλάτωνα. πού και των δυο την αναγεννητική δύναμη την είχε ζήσει βαθιά και λαχταρούσε νά τους ταιριάξει για νά βγούν δυναμωμένοι και οί δυό. Προόφτασε τάχα νά δουνέψει και στους άλλους διαλόγους τής δύσκολης αυτής πλατωνικής τετραλογίας; * Αν δέ βρέθηκε τίποτε στα κατάλοιπά του για τον «Πολιτικό» έξαφνα, πού όπως είχαμε μάθει είχε άρχισει νά τον δουλεύει, ή ζημιά μας είνε κ' έδω άνιπολόγιστη. Μένει τουλάχιστο ό «Σοφιστής» του. Έκείνοι πού είνε ή θά είνε οί πραγματικοί πνευματικοί ήγέτες του λαού, πού άγωνίζεται νά έλευτερωθει, άς ξεφυλλίζουν νύχτα και μέρα τό πλατωνικό κείμενο με τή μετάφραση και την εισαγωγή και τις έρμηνείες και τις όρμήνιες του Γληνού και θά είνε πολύ καλύτερα αρματωμένοι για τό έργο τους.

“Όσο για την περίφημη άστική «πνευματική ήγεσία» πού τή χαρακτηρίζει, στον τόπο μας μάλιστα, παχυλή αυτοϊκανοποίηση και ευαισθησία μωλαριού, αυτή δέν πήρε σχεδόν είδηση από την έργασία του Γληνού αυτή την άληθινά «γένει γενναίαν» (άρχοντογεννημένη) έργασία, πού κρατεί ζωντανή την καλύτερη παράδοση του νεοελληνικού άνθρωπισμού (Κοραή, Δ. Βερναρδάκη), δυναμωμένη από την καλύτερη παράδοση του μαρξισμού. Μονάχα ό Κ. Γιωργούλης (στην αξιόλογη νεκρολογία του για τό Γληνό, «Νέα Έστία» 1944 τ. 398/9) δείχτηκε ικανός νά έχτιμήσει θετικά τή σημασία και του έργου αυτού του Γληνού.

* Αν κανένας βρísκει την παραπάνω κρίση άδικη, άς διαβάσει μιá «κριτική» πού δημοσιεύτηκε στη «Νέα Έστία» (1942 τ. 365) για τό πρώτο κεφάλαιο τής εισαγωγής του Γληνού και έχει συνάχτη τό γνωστό (αυτοδιορισμένο) κείμενο τής πνευματικής μας ζωής, ύμνητή χιτλερικών διδίων πού είνε γραμμένα με αίμα» και άλλων «ήχηρών» παρομοίων. Η «κριτική» αυτή άγωνίζεται νά ρίξει κάτω την κριτική πού είχαμε ό Γληνός στις νεοελληνικές άνθρωπιστικές σπουδές. Μάχεται, φυσικά, με τά αιωνόδια έπλατων. Κριτώνων: άλλοτε με τό (σχεδόν συμπαθητικό) θάρρος τής άγνοιας, άλλοτε με τό (λιγότερο συμπαθητικό) θάρρος τής ήμιμάθειας και άλλοτε με τή φαρμακία τής γελοιοποιημένης από τή ζωή αντίδρασης. Άραδιάζει λοιπόν κάμποσα άκαταλόγιστα πράγματα για τους ευρωπαίους και τους έλληνες φιλόλογους, για τον άνθρωπισμό κλπ. Και πάνω άπ' όλα πυργώνεται μιá απολιθωτική αποκάλυψη: ότι είχαμε και στον τόπο μας έναν από άλλη πνευματική ύλη πλασμένον, με τραγικότητα όμως και παλιό ισάξιο του Winckelmann, του Holderlin ή του Dilthey», τον — Ιωάννη Συκουτρή, τό δάσκαλό του. Τόρα, υπάρχουν κ' ένα - δυό έλαφρυντικά για τό συνάχτη τής παραδειγματικής αυτής κριτικής: πρώτα - πρώτα στην ίδια κριτική χαντακώνα: (συνεχίζοντας και σ' αυτό τον κοντινό του δασκάλου του) και τον Κοραή, πού ή δημοκρατική και προοδευτική του ιδεολογία δαμιονίζει τον κ. συνάχτη («είναι καιρός πρώτα - πρώτα νά σταματήσει ή ύμνολογία του Κοραή ως νεοανθρωπιστή φιλόλογου. Ό Κοραής... κατά τά άλλα είνε: περίεργη και ασφαλώς όχι αξιωματική σύνθεση ευζαντινού φιλόλογου και διανοούμενου του γαλλικού διαφωτισμού κτλ..) — πώς μπορούσε νά υποφέρει και νά καταλάβει τό έργο του Γληνού; ύστερα θέλω, για την τιμή του κ. συνάχτη, νά πιστεύω ότι ό γαλλικός διαφωτισμός, ό Winckelmann, ό Holderlin, ό Dilthey κλπ., δέν είνε για τό συνάχτη άλλο τίποτε από ονόματα, άπό ως ονόματα πάλι πηγαινοερχόντουσαν στο στόμα του δασκάλου.

Θά τελειώσουμε φέρνοντας μπροστά μας ένα από τά «χρυσότερα όνειράτα» του Γληνού, τό Έλληνικό Ίνστιτούτο άνθρωπιστικών σπουδών. Ποιόν άλλον θά μπορούσε κανένας νά φανταστεί καλύτερον έμψυχότη του από εκείνον; Πιστεύουμε πως ή αύριανή Έλλάδα, ή άληθινά έλεύθερη, εκείνη πού θ' άποσπάσει τις ιστορικές της τύχες από τά χέρια τής άνάξιας παρασιτικής ολιγαρχίας και θά τις δώσει στο λαό της — ή αύριανή Έλλάδα θά τό κάμει πράγμα τό όνειρο αυτό. Η ιστορία μās άποδειχνει κάθε ήμέρα την άλήθεια πού έχουν τά λόγια ένός παλιότερου σοσιαλιστή ήγέτη (του Ζωρές, νομίζω) στους αντίπαλους: «εμείς είμαστε οί άληθινοί κληρονόμοι τής έστίας των προγόνων, γιατί εμείς επήραμε τή φωτιά της — κ' έοεΐς έκρατήσατε τις στάχτες της».

Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ

ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐνότητα τοῦ ἔθνους

[Τὸ κείμενο αὐτὸ πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ «Δελτίο τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου», τόμ. 9, Ἀθήνα 1922, μαζί με τὴν εἰσαγωγή ποὺ ἀκολουθεῖ].

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης αὐτῆς δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο 5, 1915, σελ. 47-62, τὸν τίτλο Δ. Φωτεινοῦ: Ἐθνος καὶ Γλῶσσα. Τὸ πρόβλημα ποὺ ἔδωκε ἀφοργὴ τῇ μελέτῃ εἶναι τὸ ἀκόλουθο. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς καθαρεύουσας ὑποστηρίζουν, ὅτι μόνον τὸ πετυχαίνει δύο μέγιστα ἀγαθὰ α) σφιχτὴ ἐθνικὴν ἐνότητα ἀνάμεσιν ἀλλήλοις Ἑλλήνων ποὺ εἶναι διασκορπισμένοι σ' Ἑυρώπη καὶ Ἀσία καὶ πολλοὶ εἶναι ξενόφωνοι β) ζωντανὴ καὶ ἄμεση ἐνότητα μετὰ τὸ δοξασμένον παρελθόν τῆς φυλῆς, ἐπομένως ἱστορικὴ συνέπεια γιὰ τὴ σύγχρονη ζωὴ. Τὰ δύο αὐτὰ ἀγαθὰ καταστρέφει ὁ δημοτικισμὸς, διασπείροντας τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ ἀπομακρύνοντάς μας ἀπὸ τὸ παρελθόν. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης τάσθηκε ἡ πρώτη κατηγορία. Ἀποδείχεται ἐκεῖ, ὅτι τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα τὴν δημιουργοῦν ποῦτ' ἀπ' ὅλα ἡ συνείδησις καὶ ἡ πίστις τῶν ὁμοεθνῶν ἀνθρώπων, πῶς ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιο ἔθνος καὶ εἶναι σφιχτότερα δεμένοι καὶ ὁμοιότεροι ἀναμεταξύ τους παρὰ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ποὺ ἀνήκουν σὲ ἄλλα ἔθνη. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἐπομένως οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ μόνος συντελεστὴς τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας. Μὰ καὶ ἂν τὸν ἀπομονώσωμε καὶ ἐξετάσωμε ἐξ ἰσχυρῶν κοινῶν ἀπὸ τῆς ἀποψη αὐτῆς τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴν δημοτικὴν, ἀποδείχεται καὶ γλῶσσολογικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τῆς καθαρεύουσας στὴ λογοτεχνία καὶ τὴν ἀσχολεσίαν καὶ τὴν ἀφομοίωσιν τῶν ξενοφώνων ἢ ἀνεπάρκειαν τῆς καθαρεύουσας γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἀποδοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ψυχικὴν ἐπαφὴν καὶ ἐνωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι ἡ πρώτη κατηγορία τῶν ὁπαδῶν τῆς καθαρεύουσας ἐναντία στὴ δημοτικὴν ἀντιστρέφεται ἀποκλήσει.

α'. Ουσία τῆς ιστορικῆς ἐνότητος. — Ἡ ιστορικὴ ἐνότης τοῦ ἔθνους εἶναι τὸ δεύτερο μεγάλο ἀγαθόν, πού κινδυνεύει ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς. Καὶ ἂν ὑπῆρχε τέτιος κίνδυνος θάπρεπε καὶ μεῖς οἱ δημοτικιστῆς νὰ παραιτηθῶμε ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνῃ ὄργανο τοῦ γραφτοῦ λόγου ἢ δημοτικῆς, ἀφοῦ ἀγαποῦμε τὸ ἔθνος μας καὶ γιὰ τὸ καλὸ του ἀγωνιζόμεσθε. Μὰ εἶναι ἀραγε ἀληθινὸς καὶ αὐτὸς ὁ κίνδυνος ἢ μόνον φάντασμα πλασμένον ἀπὸ ἰδέες λανθασμένους; Αὐτὸ θὰ ἐξετάσωμε τώρα.

Ἡ ἐνωσις τῆς ιστορικῆς ἐνότητος πρέπει νὰ ξεχωριστῆ σὲ δύο ἰδιαίτερα στοιχεῖα. Στὴν ἀντικειμενικὴν ἱστορικὴν συνέχειαν ἐνὸς λαοῦ καὶ στὴ συνείδησιν αὐτῆς τῆς συνέχειας. Ἀντικειμενικὴ ἱστορικὴ συνέχεια ἔχομε, ὅταν ἓνας λαὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πού φάνηκε στὴν ἱστορίαν ἔξακολουθῆσεν ἀδιάκοπα νὰ ὑπάρχει χωρὶς ὀχλ. νάρθη καμιὰ ἐποχὴ γενικοῦ ἐξολοθρευτοῦ τῆς φυλῆς ἢ χωρὶς νὰ γίνῃ τέτιο ἀνακάτεμα αἱμάτων, πού ὁ πρωτόγονος φυλετικὸς χαραχτῆρας τοῦ λαοῦ νὰ ἔχη στήσῃ μαζί μετὰ τὰ οἰκοδομημένα ἀπάνω σ' αὐτὸν ψυχικὰ ἀποκρυσταλλώματα ἀπὸ τὴν ὡς τότε ἱστορικὴν ζωὴν του.

Τοῦ εἶδους αὐτοῦ τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν μᾶς τὴν ἀρνήθησαν καθὼς εἶναι γνωστὸ μερικὸι νεώτεροι ἱστορικοὶ ὑποστηρίζοντας, πὼς σὲ μιὰ περίοδον τῆς ἱστορίας μας ἐρημώθηκε ἡ Ἑλληνικὴ γῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πού ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ στὴ θέσιν τους ἤρθαν φύλα Σλαβικά, πού ἀποτελοῦν μαζί μετὰ τοὺς Ἀρβανίτες τὸ σημερινὸ πλῆθος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ θεωρία αὕτη πολέμηθη καὶ ἐπέσει. Γιατὶ ἀπόδειξαν ἄλλοι ἱστορικοὶ καὶ ξένοι καὶ δικοὶ μας, πὼς ὁ Ἑλληνισμὸς διατηρήθη, πρὸ πάντων στὶς πολιτείας, μ' ὅλο τὸ κύμα τῶν ξένων λαῶν, πού πλημμύρισε σὲ ὀρισμένους ἐποχὰς τῆς χώρας μας καὶ πὼς ταπομεινάρια τῶν ξένων αὐτῶν λαῶν ἀπορροφήθησαν ὀλοτέλα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν πυρῆνα, ἔτσι πού σήμερον ἡ σλαβικὴ ἐπίδρασις εἶναι ὅπως οὐδὲν ἀσήμερον στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ σημερινὰ τῆς ἐμμεν μόνον σὲ μερικὰς τοπωνυμίας καὶ σὲ μερικὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα ὀρισμένων ἑλληνικῶν τόπων.

Μὰ ὅσοδήποτε πολὺ κι ἂν εἶναι τὸ ξένο αἷμα, πού χύνεται μέσα σ' ἓνα λαόν, ἢ σημασία του δὲν εἶναι ἀπόλυτη (ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν καὶ ὄχι γενικὰ βιολογικὰ), ὅσο δὲν ἐπηρεάζεται τὸ δεύτερον, τὸ πολὺ πῶς σημαντικὸν στοιχεῖον τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος. Καὶ τὸ στοιχεῖον αὐτὸ εἶναι ἡ συνείδησις τῆς ἱστορικῆς συνέχειας. Ὅπως ὅταν ἔχω μέσα στὰ κατάβραθα τῆς ψυχῆς μου τὴν ἀκλόνητον πίστιν, πὼς εἶμαι Ἑλληνας καὶ θέλω νὰ ἐνώσω τὴν τύχην μου μαζί μετὰ τοὺς Ἑλληνας ἀδελφοὺς μου, ἀποτελῶ μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ τοῦ σημερινοῦ, ἔστω ἂν φυλετικὰ εἶμαι Σύρος ἢ Ἀρβανίτης, ἔτσι καὶ ὅταν ἔχω μέσα μου τὴν πίστιν, πὼς εἶμαι ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅταν ἔχω ὀχλ. τὴ συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς συνέχειας, εἶμαι ἀληθινὰ ἀπόγονός τους, ἔστω καὶ ἂν τρέχη στὶς φλέβες μου ὀποιοδήποτε αἷμα, ἀρκεῖ αὕτη τὴ συνείδησις νὰ τὴ στηρίζουν τὰ γενικὰ ψυχολογικὰ κληρονομικὰ στοιχεῖα, πού βρίσκονται μέσα στὰ κοινὰ γνωρίσματα τοῦ χαραχτῆρα, στὴ γλῶσσαν, στὶς παραδόσεις, στὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα καὶ στὶς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ στὰ κοινὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα ὀρισμένων ἑλληνικῶν τόπων. Καὶ αὕτη ἢ ἐσωτερικὴ πίστις, ἢ συνείδησις τῆς ἱστορικῆς συνέχειας ὀσοδήποτε κι ἂν σκοτίστηκε κάποτε ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν, πού σὲ ὀρισμένους ἐποχὰς ἀπὸ θρησκευτικοὺς λόγους ἤρθε σὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, τὸν ἑθνικόν, ὀμως ἔμεινε πάντα στὰ δάθη τῆς ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ γρήγορα ξύπνησε ζωντανὴ καὶ σὰ φωτεινὴ γραμμὴ τὴν παρακολουθοῦμε πότε ὀχρότερη καὶ πότε ζωηρότερη ἀνάμεσα στὸν κόσμον τὸν Βυζαντινόν, γιὰ νὰ τὴ δοῦμε νὰ φωτίζει κηρυγμένη ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αυτοκράτορα ὀλη τὴ σκοτεινὴν νύχταν τῆς ἑλληνικῆς δουλείας.

Ἔτσι λοιπὸν στὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικὸν βρίσκονται καὶ τὰ δύο στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν ὀχλ. ἢ ἀδιάκοπη ζωὴ τῆς φυλῆς μας ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ὡς σήμερον καὶ τὸ ὀποκειμενικὸν ὀχλ. ἢ συνείδησις, πὼς ἐμεῖς εἶμαστε ἢ ἴδια φυλὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὸλο πού

ήρθαν στη χώρα μας σε διάφορες εποχές πολλοί ξένοι λαοί και ανακατώθη-
μαζί μας. Και αφού τόσο βαθιά ριζωμένη βρίσκεται στην ψυχή όλων των Ελλήνων
αυτή η πίστη, δεν μπορεί βέβαια πια σήμερα να κινδυνέψει από πουθενά και οί-
οι φόβοι είναι μάταιοι.

Ας εξετάσουμε όμως ουσιαστικότερα το πρόβλημα. Τί είναι κείνο που γεν-
καί κρατεί ζωντανή την ιστορική συνείδηση μέσα στην ψυχή ενός λαού;

Οι οπαδοί της καθαρεύουσας τονίζουν προ πάντων τη **λόγια παράδοση**
και κοντά σ' αυτή τη **γλώσσα της εκκλησιαστικής**, που είναι στοιχείο
σημαντικό. Και λέγουν: η **λόγια παράδοση** μας ενώνει κατ' ευσθειαν με τον άρ-
χό κόσμο, ενώ η **δημοτική γλώσσα** μας μακριάνει από τη μελέτη των αρχαίων συγ-
φών και από όλα τα σημαντικά δημιουργήματα του ελληνικού πνεύματος. Άρα
σθενίζει την ιστορική μας συνείδηση, μας αποσπά από το παρελθόν και μας
ριορίζει στο παρόν, που είναι τόσο πενιχρό. Μας αποσπά όμως ακόμη και από
γλώσσα της εκκλησιαστικής, ενώ η εκκλησιαστική ήταν το κέντρο της πνευματικής ζω-
του έθνους σ' όλο το μεσαιώνα και τους χρόνους της δουλείας. Άρα μας απο-
μακρύνει η δημοτική γλώσσα και απ' αυτή την ορθόδοξη πίστη που έσωσε
σώζει το έθνος.

Και όμως η ιστορία μας δείχνει πως πολύ σημαντικότεροι συντελεστές
την ιστορική συνείδηση από τη γραφτή γλώσσα και τη λόγια παράδοση και
γλώσσα της εκκλησιαστικής είναι: η **γλώσσα που μιλάει ένας λαός**,
παραδόσεις του, τα **τραγούδια** και τα **παραμύθια** του,
τα **ήθη** και **έθιμα**, τα **κοινά έθνη** και **ιδανικά** και
ψυχική σύσταση και ροπή του. Γιατί αυτά προ πάντων τα στοιχεία
και τον αντικειμενικό χαρακτήρα ενός λαού καθορίζουν και την συνείδησή
δημιουργούν. Η **λόγια παράδοση** και η **γλώσσα της εκκλησιαστικής** πρηνά δεν
τη δύναμη να δώση ιστορική συνείδηση, εκεί που τα άλλα στοιχεία
ήταν ξένα.

Στους Άγγλοσαξωνικούς λαούς ολόκληρη χιλιετηρίδα επενεργούσε η
νική λόγια παράδοση και η λατινική γλώσσα της καθολικής εκκλησιαστικής. Π
απ' αυτούς πήρε Λατινική συνείδηση;

Οι Ρωμαϊκοί όμως λαοί με το να μιλούσαν γλώσσα λατινογενή έφ
όλοι τον έαυτό τους συγγενή προς το λατινικό κόσμο. Τρανό παράδειγμα η Ρο
νία. Χωρισμένος ο Ρουμανικός λαός από τη Λατινική οικογένεια και τοπικά
πνευματικά, έχοντας ορθόδοξη θρησκεία, επηρεασμένος από την ελληνική
παράδοση και την ελληνική εκκλησία, που έβηκε την ψυχική του συγγένεια
την ιστορική του συνείδηση; Εκεί που τον ώδηγοῦσε η γλώσσα που μιλούσε

Κάθε λαός που ζυπνάει μέσα του η φυλετική συνείδηση αναζητάει το
του σ' αυτά τα ζωντανά σημάδια της ψυχής του και της ιστορίας του, στη γλώ
του, στις παραδόσεις του, στα τραγούδια του. Τό ίδιο μας δείχνουν οί Ρουτέ
Φιλλανδοί, οί Ούγγροι, οί Ιρλανδοί. Όλοι εκατοντάδες χρόνια κάτω από
λόγια παράδοση και εκκλησιαστική, μόλις ζυπνήσουν φυλετικά αναγνωρίζου
έαυτό τους σ' εκείνα τα στοιχεία. Και ακόμα βλέπομε πως όπου ένας λαός και
καταχτήθηκε ολότελα κατώρθωσε να μεταδώση στον κατακτητή τη ζωντανή
γλώσσα, τον απορρόφησε ψυχικά και του μετέδωκε τη δική του εθνική συνείδηση

Αυτό έγινε λ.χ. σόλους τους Γερμανικούς λαούς που κατάκτησαν χώρες
τινικές και απορροφήθηκαν εθνικά από τους κατακτημένους, γιατί πήρα
γλώσσα τους και τον πολιτισμό τους στη Γαλλία, στην Ιταλία, στην Ισπανία
ρατηρώντας λοιπόν έξι αντίδιαστικώς τη δύναμη των διαφόρων συ
στών της ιστορικής συνείδησης εκεί που ήταν διαφορετικοί, μπορούμε να
ράνουμε ποιά επίδραση είχε ο καθένας τους στην ύπαρξη και τη ζωντανία
δικής μας. Κι έτσι βρίσκομε, ότι όχι μόνο δεν είναι οί μόνοι παράγοντες
ιστορική συνείδηση ή λόγια παράδοση και η γλώσσα της εκκλησιαστικής, μά
οί σπουδαιότεροι. Βέβαια έχουν τη σημασία τους. Εκεί που προϋπάρχουν τα

τα ουσιαστικώτερα στοιχεία, χωρίς άλλο ενεργούν και αυτοί δυναμιώνοντας τη συνειδητοποίηση.

Υπάρχουν όμως ώρισιμένες ιστορικές συνθήκες και μορφές της ζωής, που οι παράγοντες αυτοί μπορούν άντι να είναι ευεργετικοί να γίνουν επικίνδυνοι στο μέλλον ελόκληρη μιανής φυλής. Αυτό συμβαίνει, όταν από μονομερή υπερτίμηση της λογικής παράδοσης και της εκκλησιαστικής γλώσσας γίνεται προσπάθεια να κανονιστή όλη ή πνευματική του έθνους μόνο από τα δυο αυτά στοιχεία και να παραγνωριστούν και καταπνιχτούν όλοι οι παράγοντες, οι ουσιαστικώτεροι, οι θεμελιωδέστεροι, οι ζωτικώτεροι. Οι περισσότεροι λαοί της Ευρώπης πέρασαν από μια τέτοια επικίνδυνη στιγμή και έγιναν νικηφόροι. Η λατινική λόγια παράδοση και η γλώσσα ή νεολατινική της καθολικής εκκλησίας δε μπόρεσαν να σβήσουν το άνθισμα των εθνικών γλωσσών και της νεώτερης εθνικής λογοτεχνίας στον καθένα τους.

Το Έλληνικό έθνος έχοντας στο παρελθόν του μια παράδοση πιο περίλαιμνη και με περισσότερη απόλυτη αξία από τη λατινική και έχοντας ακόμη την επίδραση από τη γλώσσα της εκκλησίας του, που είναι αποκλειστικώτερα εθνική και σφιγτά δεμένη με την ιστορική ζωή της φυλής, ερέθηκε μπερδεμένο στο πρόβλημα αυτό με όρους θαρύτερους από τα άλλα έθνη. Γι' αυτό όμως και οι κίνδυνοί του ήταν και είναι μεγαλύτεροι.

Το γλωσσικό ζήτημα είναι ζήτημα θαθύτητα και ουσιαστικώτητα εθνικό. Κι αυτό έζηγει το απόλυτο ενδιαφέρον, που προκαλεί σε όλους τους ανθρώπους, που στοχάζονται και πονούν για το μέλλον του έθνους. Γιατί φυσικά εκείνο που ενδιαφέρει υπέρτατα κάθε άνθρωπο από την εθνική άποψη είναι το πως θα ζήσει σε κάθε στιγμή της χρονικής εξέλιξης ή φυλής του, το πως θα συντρέχουν όλες οι πηγές της ψυχικής δυναμικότητας είτε από τα περασμένα είτε από τα τωρινά για ν' άντικρίση ή φυλή του τους πραγματικούς όρους της ζωής και να γίνεται κυρίαρχη, άπάνω σ' αυτούς κατά τέτοιο τρόπο, που και το άτομο να βρίσκει γύρω του ευνοϊκούς όρους για την πλέρια του ανάπτυξη και το σύνολο να προδάνη δημιουργώντας όλαένα ανώτερες και σταθερότερες αξίες πολιτισμού.

Αυτή ή ιδεατή γραμμή, που πρέπει να σημειώνη το δρόμο για την ιστορική εξέλιξη της φυλής, πρέπει να είναι και οδηγήτρα στην κρίση μας για τη θετική πορεία, που παίρνει το έθνος μας. Και κανένα άλλο στοιχείο ρωμαντικό, αγάπες στα περασμένα, υποκειμενικές ροπές και ποιητικές φαντασμαγορίες δεν πρέπει να θολώνουν το μάτι του φιλόσοφου παρατηρητή. Και αυτή ή ίδια γραμμή οδηγάει την κρίση μας και όταν πρόκειται να λύσωμε το τωρινό πρόβλημά μας.

Ότι το αρχαίο παρελθόν είναι ή πλουσιωτάτη από τις ιστορικές πηγές της ζωής μας και ότι ή ορθόδοξη πίστη μπορεί να είναι για το έθνος μεγάλο αγαθό, είναι δόγμα κοινό και σε μας και στους καθαρουμεσιάνους. Η διαφορά μας είναι στην αντίληψη που έχουμε για τα μέσα που μ' αυτά θα μπορούσαμε να μετουσιώνωμε σε πραγματική ήθική δύναμη την επαφή μας με τις ανώτερες αυτές αξίες του πολιτισμού, που έχουμε κληρονομήσει από το παρελθόν. Εκείνοι λένε ότι ή καθαρεύουσα, που είναι κίβλας ή ίδια δημιουργήμα και δείγμα από την επίδραση του αρχαίου κόσμου και τη δύναμη που έχει να πλουτίσει και να πλατύνη τη ζωή μας, είναι και το μόνο μέσο για να διατηρήσωμε την άμεση επαφή μας με τον κόσμο αυτό.

Εμείς λέμε, πως όχι μόνο δεν είναι κανένας κίνδυνος να χάσωμε την επαφή με τον αρχαίο κόσμο, αν υψώσωμε τη δημοτική σε κοινή γλώσσα, μα και αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να πίνωμε άληθινά «ύδωρ ζωής» από τις πηγές και να δυναμώνωμε τον έαυτό μας αφομοιώνοντας όσο είναι δυνατό περισσότερα στοιχεία από τον αρχαίο πολιτισμό. Ός προς την εκκλησία το ζήτημα είναι κάπως διαφορετικώτερο, όπως θα το ιδούμε παρακάτω.

Θέλοντας όμως να βρούμε τη λύση της πρώτης αντινομίας της σχετικής με τον αρχαίο κόσμο, πρέπει να εξετάσωμε το πρόβλημα του ιστορισμού που από τη

μεριά που μάς ενδιαφέρει μπορεί να διατυπωθῆ στο ἑξῆς ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ ψυχικὴ ἐνάγκη λαοῦ ἀπὸ τῆν ἱστορία γενεῶν καὶ ἰδιαιτέρα ἀπὸ τῆν δικήν του ἱστορία;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ πολλές φορές τὸ πρόβαλαν οἱ κοινωνικοὶ ἐρευνητῆς σ' ἐπὶ χῆς διαφορῆς καὶ ἀπὸ ἀφορμῆς καὶ δεδομένα καὶ προθέσεις διαφορετικῆς. Μπορὲν σὲ καμιά ἐποχὴ καὶ γιὰ κανένα λαὸν ποὺ προσπαθεῖ συνειδητὰ νὰ λύσῃ φυλετικὰ του προβλήματα, δὲν εἶχε τὸ ἐρώτημα τοῦτο τόσο βασικὴ σημασία γιὰ τὴ ζωὴ του, ὅσο σήμερα γιὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Καὶ μοιροῦνται μὲ ἔστω καὶ ὑποκειμένη ἀπάντησις στὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι χωρὶς ἄλλο ἢ βάση καὶ τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, ἢ διανόησίν μας ἀπάνω σ' αὐτὸ μόλις βρίσκεται ἀκόμα πρῶτα τῆς δοκιμαστικῆς ψηλαφήματα.

β'. Ἱστορισμός.— Ἡ ζωὴ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν διαμορφώνεται ἀνάλογα μὲ τὴν ψυχικὴ δύναμη, ποὺ κατορθώνουν σὲ κάθε στιγμὴ νὰ βάζουν σ' ἐνέργεια. Ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια τῶν κοινωνικῶν ομάδων ἀποκρυσταλλώνεται σύμφωνα μὲ ψυχολογικοὺς καὶ κοινωνιολογικοὺς νόμους σὲ ὁρισμένους μορφῆς, ποὺ μὲ γενικὸ ὄνομα τίς ὀνομάζουμε ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Γλῶσσος, ῥησικεστικῆς πεποιθήσεις, ἠθικῆς ἰδέες, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ καθεστώτα, δίκαιο, ἠθικὴ καὶ ἔθιμα, φιλοσοφία, ἐπιστήμη, τέχνη, εἶναι οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι τῶν ἀξιῶν αὐτῶν. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ὁ τρόπος ποὺ ἀντιδρῶν σ' αὐτὰ οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἄτομα, μπαίνοντας στὸ κύκλο τῆς ἠθικῆς κρίσεως τῶν ἀνθρώπων γίνονται ἐπίσης ἀξίες ἱστορικῆς.

Στὴ δημιουργία τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ οὔτε ὅλοι οἱ λαοὶ οὔτε ὅλες ἐποχῆς εἶναι ὅμοιες. Γιατὶ κάθε λαὸς ἀνάλογα μὲ τὴν φυσιολογικὴν του ἰδιοσυστάσιν καὶ τὴν ψυχικὴν του δυναμικότητα, ἀνάλογα μὲ τίς ἐπιδράσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος, ἀνάλογα μὲ τίς ἱστορικῆς συνθήκες τῆς ζωῆς του εἶναι λιγώτερο ἢ περισσότερο δημιουργικῆς. Ἡ περὶ τὴν ζωὴν του μάλλον μὲ ἠθικὴν στασιμότητα διατηρώντας παλιὰς ἀξίες κληρονομημένους ἀπὸ τοὺς προγόνους ἢ παριένους ἀπὸ ξένους λαοὺς, ἢ δημιουργεῖ νέες μορφῆς προσαρμόζοντας διαρκῶς τὴν ζωὴν του μὲ τοὺς νέους ὄρους, ποὺ φέρνει ἡ ἀδιάκοπη ροὴ τῆς ἱστορίας, σπυγμένος ἀπὸ τὸ ἐνστικτο, ποὺ ζητᾷ πάντα μέσα στὸ νέο τὸ τελεϊότερο καὶ καλύτερο.

Καὶ κάποιοι λαοὶ σὲ ὁρισμένους ἐποχῆς τῆς ἱστορίας τους φτάνουν σὲ τὴν ἀριότητα ὡς πρὸς μερικοὺς ἢ καὶ ὅλους τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ οἱ μεταγενέστεροι ἄνθρωποι τίς θεωροῦν ὡς τὸ τέλει καὶ ἀνυπερέβλητο, τοὺς δίνουν ἀπόλυτη καὶ μόνιμη ἀξία. Εἶναι οἱ κλασικῆς ἐποχῆς. Μεταξύ σ' αὐτῆς ξεχωρίζει γιὰ τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν ἀπλότητα, γιὰ τὴν ὁλοκληρωμένη καὶ τὴν κλασικοποίηση πολλῶν μαζί ἀντιπροσωπευτικῶν ἀξιῶν ἢ ἀρχῆς Ἑλληνικῆς δημιουργίας.

Ἔτσι ἡ Ἀθήνα στὸν 5^{ον} αἰῶνα ὑψώνεται ἀκτινοβόλα κορυφὴ μέσα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

Τί γίνονται λοιπὸν οἱ ἀξίες αὐτῆς τοῦ πολιτισμοῦ; Ποιὰ σημασία ἔχουν τὸς μεταγενέστερους ἀνθρώπους; Πῶς μποροῦν νὰ ἔχουν ἐπίδραση στὴ ζωὴν καὶ στὴ δημιουργικὴν τους ἐργασία;

Ἡ ἱστορικὴ παρατήρησις, μάς δείχνει πῶς ἕνα μέρος ἀπὸ τίς ἀξίες αὐτῆς ποὺ νοῦν ὑποσυνείδητα στὴ ζωὴν τῶν μεταγενέστερων καὶ διατηροῦν τὴν ζωὴν τους δύναμη, ἄρα κανονίζουν καὶ αὐτῆς ὡς πνευματικὰ ἢ ἠθικὰ ἐλατῆρια τῆς ἐνέργειας τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ὑποσυνείδητη αὐτὴ ἐπιδίωξις τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ γίνεται μὲ συνέχεια ἱστορικὴ καὶ ὄχι ἀλματικά, εἶναι κληρονομία, ποὺ περὶ ἀπὸ γένεσιν σὲ γενιά. Ὅλως διόλου ἀμετάβλητες φυσικὰ δὲ μένουν. Καὶ μόνον ἐπειδὴ σὲ πάρα μὲ ἄλλες ἀξίες νέες, ἀνώτερες ἢ κατώτερες ἀδιάφορο καὶ δὲν ἐπιδρῶν φυσικὰ τὴν πρωτόγονήν τους δύναμη, παρουσιάζονται μὲ περισσότερο ἢ λιγώτερο

παραλλαγμένη συνθετική ποιότητα. Έτσι λ.χ. περνούν στους μεταγενέστερους ως άμεση κληρονομιά πνευματική και χωρίς συνειδητή προσπάθεια γλωσσικοί τύποι, θρησκευτικές και φιλοσοφικές ιδέες, ποιητικοί και λογοτεχνικοί τύποι, μουσικά, αρχιτεκτονικά, γλυπτικά, βιοτεχνικά μοτίβα και γενικά εκφραστικές μορφές και τεχνικά μέσα. Και ως άμεση ή θιική κληρονομιά πάλι ήθη και έθιμα, μορφές κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων, δικαιολογικές αντιλήψεις, γνωμικά και παροιμίες. Ο θρύλος, ή παράδοση, το παρχμύθι, το λαϊκό τραγοῦδι είναι ξεχωριστοί τύποι, που μεταφέρουν τις αξίες του παρελθόντος χωρίς συνειδητή προσπάθεια. Αυτές οι άμεσα κληρονομημένες αξίες αποτελούν το συντηρητικό θεμέλιο κάθε πολιτισμού και το γνησιώτερο δεσμό με το παρελθόν του. Ανάλογα τώρα με τη δύναμη κάθε λαού και τις ιστορικές τους περιπέτειες ή εκφυλίζονται και χάνονται σιγά σιγά, ή διατηρούνται αμετάβλητες για αιώνες, ή μετουσιώνονται στις νέες αξίες που δημιουργεί ο ζωντανός λαός, αδιάφορο αν οι νέες αξίες απόλυτα κρινόμενες είναι ανώτερες ή κατώτερες.

Έτσι από τον πολιτισμό τής αρχαίας Ελλάδας και τις αξίες που δημιούργησε ένα μέρος νεκρώθηκε σχετικά γρήγορα. Σ' αυτό ανήκουν τὰ πολιτικά καθεστῶτα και πρό πάντων τὸ δημοκρατικό πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν, οἱ θρησκευτικές αντιλήψεις, ή καλλιτεχνική δημιουργία.

Άλλο μέρος διατηρήθηκε και έμεινε σὰ ζώπηρο μέσα στις νεώτερες αξίες και με ὅλη τήν τεράστια ἀλλαγή, που ἔφερε τὸ πέρασμα χιλιετηρίδων, τις βρίσκει κανείς εξετάζοντας βαθύτερα στις σημερινές ἀκόμη μορφές τής ζωής του ἑλληνικού λαού. Σ' αυτές ανήκει πολύ μέρος ἀπὸ τοὺς γλωσσικούς τύπους και τή γλωσσική ἔκφραση, ήθη, έθιμα και ήθικες αντιλήψεις, ἀκόμη και μερικές θησκευτικές ιδέες σκεπασμένες κάτω ἀπὸ νέο ένδυμα.

Άλλο μέρος τέλος εξελίχτηκε σιγά - σιγά, μετουσιώθηκε σέ νέες αξίες, ἔδωκε τὰ σπέρματα για νέες μορφές και πρόοδο. Και ἔδῶ βρίσκομε πάλι τή γλώσσα και ἀκόμη ήθικες ιδέες, τή φιλοσοφία, μερικές τεχνικές μορφές.

Έκτός ὁμως ἀπὸ τήν άμεση αὐτή μετάδοση και ἐπιδίωση τῶν ἀξιών, που καθῶς εἶπαμε γίνεται, χωρίς συνειδητή προσπάθεια, ἔχουμε τή συνειδητή προσπάθεια νὰ ξαναφέρουν, νὰ συντηρήσουν και νὰ ἔκμεταλλευτοῦν τις ἀξίες τοῦ παρελθόντος.

Τὸ δεύτερο τοῦτο εἶδος τής ἐπιδίωσης, που στηρίζεται στη μελέτη και ἐπίγνωση τῶν περασμένων ἀποτελεῖ τὸν ἱστορισμό.

Ο ἱστορισμός διαφέρει ἀπὸ τήν ἱστορική ἐπιστήμη. Ἡ ἱστορία αὐτή καθ' ἑαυτήν, ὡς καθαρή γνώση, ἔχει διακοσμητική μόνο και ἔμμεση σημασία για τή ζωή, οὐσιαστική σημασία ἔχει ὁ ἱστορισμός, ή συνειδητή δηλαδή προσπάθεια για νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἀξίες τοῦ παρελθόντος ὡς ἀπόλυτες, ή για νὰ μετουσιωθοῦν και νὰ γίνουν σπέρματα νέας ζωής.

Ἡ ἔργασία αὐτή σπάνια γίνεται με άμεση χρονική συνέχεια. Συνήθως πρέπει νὰ περάσουν κάμποσα χρόνια, νὰ δημιουργηθῇ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τὸ παρελθόν, νὰ ξεχωριστοῦν οἱ ἀξίες του ἀπὸ τὸ μεγάλο ρεῦμα τής σύγχρονης ζωής, νὰ πάρουν ἰδιαίτερη καθαρὰ διαγραμμένη μορφή και νὰ ἐκτιμηθοῦν ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους πολὺ ή λίγο ἀπόλυτα. Φανερό εἶναι πῶς τέτια σημασία δίνεται πρό πάντων σ' ἐκείνες τις μορφές τοῦ πολιτισμοῦ, που ἔχουν και οὐσιαστικά ἀνώτερη ἀξία, δηλαδή στις κλασικές ἐποχές. Τὸ ξαναγύρισμα σ' αυτές, ή ἐνατένιση πρός ένα μεγάλο παρελθόν, παίρνει με τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ὀλοένα μεγαλύτερη σημασία.

Ἐδῶ καθῶς εἶπαμε δὲ χρειάζεται ἄμεση συνέχεια. Αἰῶνες μπορεῖ νὰ περάσουν με στασιμότητα ή με διαφορετική ἐξέλιξη και ἔξαφνα ἔρχεται ένα ζῦπνημα και μιὰ ἀνάγκη φωτισμοῦ ἀπὸ τὸ παρελθόν. Γι' αὐτὸ οἱ κλασικές ἐποχές ἔχουν γενικά

ανθρώπινη σημασία. Λαοί που βγαίνουν από τὰ σκότη τῆς πρωτόγονης ζωῆς τοῦ στρέφουν τὰ μάτια πρὸς αὐτές, τὰ σὲ ἥλιο προωρισμένο νὰ ξεδιαλύνῃ τὰ σκότῃ.

Καὶ κάθε στιγμή πάλι, πού οἱ σύγχρονες ἀξίες κλονίζονται καὶ περνοῦν κάποια κρίση, τὸ συνειδητὸ ξαναγύρισμα πρὸς τὸ παρελθὸν ἔρχεται νὰ τὶς στηρίξῃ ἢ ἀποτελειώσῃ τὸ γκρέμισμά τους καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὶς νέες ἀξίες, πού θὰ γεννηθοῦν ἀπὸ τὴν κρίση αὐτή.

Μὰ εἶναι πάντα τὸ συνειδητὸ αὐτὸ ξαναγύρισμα πρὸς τὶς ἀξίες τοῦ παρελθόντος γόνιμο; Συντελεῖ πάντα στὴ διαμόρφωσιν, στὸ κανονικὸ ξετύλιγμα, στὴν πρόοδον τῆς σύγχρονης ζωῆς. Ἡ μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ ἐπικίνδυνον, νὰ φέρῃ στασιάζημα, νὰ δώσῃ εἰκονικὸ στύριγμα καὶ ψεύτικη λάμψη σὲ κευρασμένους λαούς, νὰ εἶναι φρασὴ ἀδυναμίας καὶ ὄχι δημιουργικῆς ἐριμῆς, νὰ εἶναι στασιμότητα καὶ οὐκ πρόοδος, ἀκίνησις θανάτου καὶ ὄχι σπαρτάρισμα νέας ζωῆς. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δρίσκοιμε τὴν ἀπάντησιν ἂν ἐξετάσωμε τὶς διαφορὰς ἐποχῆς καὶ μορφῆς τοῦ ἱστορισμοῦ, ὅπως παρουσιάστηκε στοὺς διαφορὰς λαούς.

Ἡ ἱστορικὴ παρατήρησις μᾶς δείχνει, πῶς καὶ ὁ ἱστορισμὸς καὶ ἡ οὐσιαστικὴ του σημασία γιὰ τὴ ζωὴ δὲν εἶναι ἑνὸς εἴδους. Ἡ συνειδητὴ στροφὴ καὶ περιστροφή στὸ παρελθὸν ὑπῆρξε γιὰ λαούς πολλούς καὶ γιὰ αἰῶνες πολλούς τὸ κινεσάνα τῆς ζωῆς. Λαοὶ ἐξαντλημένοι, λαοὶ πού ἔχασαν τὴ δημιουργικὴ δύναμιν, ἔμειναν μὲ πείσμα προσκολλημένοι σὲ ἀποκρυσταλλωμένες ἀξίες, πού μορφοῦσαν ὁμοῦ οἱ ἴδιοι ἢ πήραν ἐν μέρει ἀπὸ ἄλλους. Καὶ ἄφησαν τὴ ζωὴν νὰ γίνῃ φτωχὴ, ἀχρωμάτιστη, ταπεινὴ, μαζὶ μ' αὐτές. Νικήθησαν στὴ σύγκρουσίν τους μὲ ἄλλους, ἔπεσαν στὴν ἀφάνεια ἢ ἔμειναν σὲ παράμερη στασιμότητα.

Οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Πέρσες, οἱ Ἀρμενιοὶ μᾶς δίνουν χτυπητὰ παραδείγματα. Μὰ καὶ οἱ δυτικοὶ λαοὶ σὲ ὠρισμένες ἐποχὰς ἢ σὲ ὠρισμένες μορφῆς τῆς ζωῆς τους μᾶς δίνουν ἐπίσης δείγματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοῦ ἱστορισμοῦ. Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ Εὐρώπη, πρὸ πάντων ὅλων πρὸς τὴ φιλοσοφίαν, τὴ λογοτεχνίαν, τὴν ἐπιστήμην, τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ καθ' ἑστῶτα καὶ τὸ δίκαιον, παρουσιάζουν μίαν μακρόχρονην στασιμότητα μὲ χαρακτηριστικὴ δουλείαν σὲ τὴν κληρονομημένους ἀπὸ τὰ περασμένα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πάλι βλέπομε τὴν ἐπιστροφήν πρὸς τὸ παρελθὸν νὰ δώσῃ νέες κατευθύνσεις στὸ παρόν, νὰ χρησιμεύῃ σάν σπῆρα γιὰ νέες ἰδέες, νὰ γινῇ κτηρὶζέται ὡς ἀληθινὴ ἀναγέννησις. Ἔτσι στὴ δυτικὴ Εὐρώπη τὸ ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνα ἡ μελέτη τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος βοήθησεν τὸ ἀνθίσμα τῶν λογοτεχνικῶν τεχνῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ δυναμῶνε τὴ βασιμότητα ἐξέλιξεν τῶν νέων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτων.

Καὶ στὸ ΙΙΙ' αἰῶνα στὸ τέλος νέα πάλι στροφὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα βοήθησεν τὸ ἀποκρυστάλλωμα ἐν ὅς ἐστιν ἡ κλασικισμοῦ πρὸ πάντων στὴ Γαλλίαν καὶ διαμορφώνει τὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, πού δρίσκουν τὴν ἐκφρασὴν τους στὴ λογοτεχνίαν, μὰ καὶ χύνονται καὶ στὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, πού νύουν τὴν πεποίθησιν τοῦ ἀτόμου στὸν ἑαυτὸν του καὶ ἐοικῶς τὸ νεώτερον πάλιν νὰ μορφοῦσιν τὴ συνείδησιν τῶν δικαιομενῶν καὶ τῶν καθηκόντων του. Καὶ στὸ μέσον τοῦ ΙΘ' αἰῶνα ὕστερ' ἀπὸ τὸ ναυάγιον τῆς ρωμαντικῆς φιλοσοφίας νέα στροφή πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐπίγνωσιν τῶν περασμένων δυναμῶνε τὴν κρίσιν τοῦ σπῆρα χρόνου ἀνθρώπου, τοῦ πλατύνει ὅσο ποτὲ πρὶν τὴν πραγματικότητα, ἐπομένως καὶ τὴ ζωὴν.

γ'. **Μορφῆς τοῦ ἱστορισμοῦ.** — Ἔτσι λοιπὸν μᾶς παρουσιάζεται ὁ ἱστορισμὸς πολὺμορφος στὴν οὐσίαν του καὶ στ' ἀποτελέσματά του.

Συστηματοποιώντας ὁμοῦ τὶς μορφῆς του μποροῦμε νὰ διακρίνωμε δύο κύρια εἶδη του:

Τὸ πρῶτον εἶδος τὸ χαρακτηρίζομε ὡς αὐτοῦσια μετὰ φορὰ καὶ μὴ μῆσιν ἀξιών.

Στήν πρώτη μορφή του ιστορισμού κυριαρχεί ή ιδέα, ότι κάποτε σέ μία ώρι-
μένη εποχή ως πρὸς ώρισμένες αξίες του πολιτισμοῦ ή και γενικά ως πρὸς ὅλες
ἕνας λαὸς ἔφτασε στὸ ἀπόλυτο και ἀνυπέροχτο ἰδανικό της τελειότητας, πού
προστά σ' αὐτὸ κάθε παρὸν εἶναι μέτριο, πενιχρό, ἀνάξιο λόγου και προσοχῆς.

Τὸ παρὸν εἶναι διαφθορὰ του παρελθόντος ἐκείνου. Ἐπομένως μόνο περιφρό-
νηση του ἀξίζει και ἀποστροφή. Τὸ ἰδανικό εἶναι ἐκεῖ πρὸς τὰ πίσω. Ἐκεῖ πρέπει
να γυρίσωμε, ἐκεῖνες τίς ἀξίες νὰ πάρωμε αὐτούσιες και ἂν δὲν μπορούμε νὰ τίς
πάρωμε ὅπως διόλου τίς ἴδιες, τουλάχιστο νὰ πλησιάσωμε ὅσο μπορούμε σ' αὐτές.
Ἐπειὸς ἡ ἐπιπέδωση τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ ὅσο μπορεῖ πιστὴ μί-
μηση τῆς πιστῆς τήρησης και ἐφαρμογῆς των ἀντιπροσω-
πευτικῶν τύπων, πού δημιουργήθηκαν τότε. Κάθε παράλ-
λαλη, κάθε τάση γιὰ δημιουργία νέου εἶναι διαφθορὰ, ἐπανάσταση, προσβολὴ στὰ
εἶδη.

Και ἐπειδὴ στήν προσπάθεια αὐτὴ γι' αὐτούσια μεταφορὰ και δουλικὴ μί-
μηση, ἡ οὐσία τὸ πιὸ πολὺ ξεφεύγει, γιατί ἡ οὐσία συνυπάρχει μὲ τὴ δημιουργία
και τὴ ζωὴ, ἐξιδανικεύεται ὁ ἐξωτερικὸς τύπος, ἡ ἐξωτερικὴ μορφή της ἀξίας
και γίνεται προσκόλλησις ἀπόλυτη σ' αὐτήν. Αὐτὴ εἶναι τὸ μέτρο. Ἡ οὐσία σὺν
ἐλπίδι κατανατὰ ἀδιάφορη.

Αὐτὸ εἶναι ὁ ἄγονος ιστορισμός.

Ἡ γλῶσσα μᾶς δίνει τὰ πιὸ χειροπιαστὰ παραδείγματα. Οἱ ἄττικοὶ συγγραφεῖς
ἔφτασαν σὲ ἀπόλυτη ἀρμονία ιδέας και μορφῆς. Ἡ ἄττικὴ γλῶσσα λοιπὸν εἶναι τὸ
γλωσσικό ἰδανικό. Κάθε εὐγένεια, κάθε τελειότητα εἶναι ἐκεῖ. Ὅποιος κατορθώνει
τὴν ἀττικὴν γράφην ἀττικὰ φτάνει και αὐτὸς στήν ἴδια ἀρμονία ιδέας και μορφῆς. Και ἂν δὲν
ἔχη τίς ιδέες του Πλάτωνα ἢ τὴν ποιητικὴν πνοὴν ἑνὸς Αἰσχύλου ἢ τὴν ρητορικὴν
ἐνέργειαν ἑνὸς Δημοσθένους, ἀρκεῖ νὰ γράφῃ ὅπως ἐκεῖνοι, νὰ μιμῆται τὴν γραμματικὴν
και τὴν σύνταξιν, τὰ λεκτικὰ και ἐκφραστικὰ σχήματά τους και ἔτσι γίνεται και αὐτὸς
ὅπως ἔφτασε Πλάτωνας, Αἰσχύλος, Δημοσθένης. Ἡ γλῶσσα του παρόντος δὲν ὑπάρ-
χει· αὐτὴ εἶναι χυδαία, εἶναι διαφθορὰ του παρελθόντος. Ἐτσι γεννιέται ὁ ἄττι-
κισμὸς και μὲ τίς ἴδιες περίπου ἀναλογίας ὁ λατινισμὸς στή δυτικὴ Εὐρώπη, ὁ
ἰσλαμισμὸς στή δυτικὴ Ἀσία και στή ἑσθιακὴ Ἀφρικὴ κλπ.

Οἱ θρησκευτικὲς και μάλιστα οἱ «ἐξ ἀποκαλύψεως» εἶναι πολὺ συσκευώτερο
νὰ κυριαρχοῦν ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ του ιστορισμοῦ. ἀφοῦ οἱ ἀξίες πού ἀντιπρο-
σωπεύουν κύρια γνώριμα και ὅπλα τους ἔχουν τὸ ἀπόλυτο, τὸ αἰώνιο και ἀμε-
τάλητο.

Χαρακτηριστικώτερα ὁμοίως μᾶς παρουσιάζεται ἡ τάση της θρησκείας γιὰ τὴν
ἐξιδανικεύση και ἀποκρυστάλλωση της φόρμης στή γλῶσσα. Ἡ γλωσσικὴ μορφή,
εἴτε ἐκείνη πού μ' αὐτὴν πρωτοπαρουσιάστηκαν τὰ ἱδρυτικὰ νὰ ποιῆμε της θρη-
σκείας ἐξομολογία, εἴτε ἐκείνη, πού πρωτομεταχειρίστηκε μιὰ ἐκκλησία, θεωρεῖται τὸ
ν' ἀποτελεῖ και αὐτὴ μέρος ἀπὸ τὸ δογματικὸ στοιχεῖο της θρησκείας και ἀποκρυ-
σταλλώνεται.

Τὰ σανσκριτικά γιὰ τοὺς Βραχμάνους, ἡ γλῶσσα της Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ
τοὺς Ἑβραίους, ἡ γλῶσσα των Εὐαγγελίων γιὰ τὴν ὀρθόδοξην ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν,
τὰ λατινικά γιὰ τὴν δυτικὴν, τὰ ἀραβικά γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους. Ἐκατομμύρια
Μουσουλμάνοι ἀσχοῦν και ἀποστηθίζουν πολλές φορές τὸ κοράνιο χωρὶς νὰ κατα-
λαβαίνουν μιὰ λέξη ἀπ' αὐτό. Ἡ γλῶσσα γίνεται σύμβολο. Τὸ θρησκευτικὸν σύμβολο
δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κατανόησιν.

Σὲν κάποια ἐξαιρετικὴ και μᾶλλον ποιητικὴ μορφή του ιστορισμοῦ σχετικὰ
μὲ τὴν θρησκείαν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ και ἡ τάση πού φανερώθηκε σ' ἐποχὰς φανα-
τικοῦ κλασικισμοῦ σὲ μερικοὺς ὀπαδοὺς του νὰ ξαναγυρίσουν πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρη-
σκείαν ἢ τουλάχιστον πρὸς κάποια ἐξιδανικευμένη φυσιολατρεία. Ἴσως θὰ μπορούσε
νὰ κατατάξῃ κανεὶς σὲ τὸ εἶδος αὐτὸ του ιστορισμοῦ και τὸ κίνημα του Ἰουλιανοῦ
του Παραβάτη.

Σὲ ἡ φιλοσοφία και τὴν ἐπιστήμην ἡ πρώτη μορφή του

ιστορισμού μᾶς παρουσιάζει επίσης χαρακτηριστικά παραδείγματα. "Όταν ὁ χρ
στιανισμός, ἀφοῦ μετουσίωσε καὶ ἀφωμοίωσε τὰ ζωντανή θρησκεία στὴ δημοσι
γική του περίοδο (καὶ κατὰ τὸ δεύτερο εἶδος τοῦ ιστορισμοῦ, ποῦ θὰ ἰδοῦμε παρ
κάτω) ὅσα στοιχεία ἀπὸ τὴν ἀρχαία φιλοσοφική διανόηση τοῦ ἦταν χρήσιμα γι
τὴ δογματική του διαμόρφωση, ἀφῆσε νὰ γίνῃ ὁπωσδήποτε στοὺς ἀνθρώπους α
σθητή ἢ ἀνάγκη τῆς φιλοσοφίας, στὸ παρελθόν ζητήθηκε καὶ βρέθηκε ἡ ἀπόλυ
κρυσταλλωμένη φιλοσοφική καὶ ἐπιστημονική γνώση.

Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτωνας αἰῶνες καὶ αἰῶνες ἦταν ἡ αὐτούσια φι
σοφία γιὰ τὴν ἀνατολή καὶ τὴ δύση. Καὶ ὄχι μόνο φιλοσοφία μὰ καὶ ἐπιστήμη.
Τίποτα ἔξω ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη. Quod non in Aristotele, non est in orbi.

Ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐξαντλοῦσε ὅλη τὴν προσπάθεια. Ζήτη
φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας ἔξω ἀπὸ τὰ παραδεδομένα κείμενα ἢ
μόνον δὲν ἦταν νοητή, μὰ νομιζόταν καὶ δέδηλη, αἰρετική τάση. "Ἄν ἓνα φαι
μενο φυσικό δὲν εἶχε ἐρευνηθῆ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, δὲν ὑπῆρχε. Καὶ ἂν δὲν ἔδει
τὴν ἐξήγηση καθαρὴ γιὰ ἓνα ζήτημα ὁ Ἀριστοτέλης, ἢ συζήτηση ἀπάνω σ' αὐ
μποροῦσε νὰ κρατῆ αἰῶνες μ' ἐπιχειρήματα ὑπὲρ καὶ κατὰ, μὲ παράθεση χωρὶ
μὲ σπατάλη καταπληκτικῆς διαλεκτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς δεξιότητος, ἔστω καὶ
ἢ πιὸ πρόχειρη ἀντικειμενική καὶ ἀπροκατάληπτη παρατήρηση καὶ ὁ πιὸ πρόχει
πειραματισμός θὰ μποροῦσε νὰ λύσῃ τελειωτικά τὸ ζήτημα. Οἱ ἄνθρωποι δὲν
στευαν τὰ μάτια τους, ὅσο πίστευαν τὴν παράδοση. Περίφημα ἔχουν γίνε
ἀπὸ τὰ προβλήματα, ποῦ ἀπασχόλησαν τότε τὴ σκέψη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐμει
ἄλυτα. "Ἄν σ' ἓνα δοχεῖο νερὸ δάλωμε ἓνα ζωντανὸ ψάρι, γίνεται τὸ σύνολο δα
τερο ἢ μένει τὸ ἴδιο; Τὸ πρόβλημα ἔπρεπε νὰ λυθῆ μὲ χωρία τοῦ Ἀριστοτέλη.
Ζυγαριὰ δὲν εἶχε νὰ πῆ τίποτα σ' αὐτό. Καὶ ἂν κανεὶς ἐπιχειροῦσε νὰ τὴ μα
χειριστῆ, μποροῦσαν νὰ τὸν κάψουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἐκδήλωση τοῦ ἰ
ρισμοῦ τῆς πρώτης μορφῆς.

Ὁ ἄνθρωπος καταντᾷ νὰ περιφρονῆ ὀλότελα τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, τίς ἀ
σώτερες ψυχικές του δυνάμεις. Αὐτὰ εἶναι τὸ χωρὶς καμιά ἀξία παρόν. Δὲν εἶ
ἢ ἐξιδανικευμένη καὶ ἱερὴ παράδοση.

Σ τὴν τέχνην ἔχομε ἐπίσης τὸ φανέρωμα τοῦ ιστορισμοῦ αὐτοῦ. Ἡ
τούσια μεταφορὰ καὶ δουλικὴ μίμηση ἀρχιτεκτονικῶν γραμμῶν, διακοσμητικ
μοτίδων, γλυπτικῶν τεχνοτροπιῶν, ἢ ἀπόλυτη τήρηση τῶν κανόνων τῆς τρα
δίας, ὅπως τοὺς διατύπωσε ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ τρίμετρος ἰαμβικός ὡς τὸ μονα
μέτρο γιὰ τὴν τραγική ποίηση καὶ ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος γιὰ τὸ ἔπος (ὅ
θεωρήθηκαν καὶ στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία σὲ ὠρισμένη ἐποχὴ) καὶ ἄλλα τ
ἄπειρα, ποῦ τάχομε ἄλλως τε μπροστά μας καὶ γύρω μας καὶ τὰ βλέπομε καὶ
ἀκοῦμε κάθε μέρα μᾶς δείχνουν καθαρὰ τὴν οὐσία του καὶ τ' ἀποτελέσματά του.

Ὁ ιστορισμός τῆς πρώτης μορφῆς φανερώνεται καθαρῶτα καὶ στὸ
καίριο. Ἡ προσκόλλησις σύγχρονων λαῶν στὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο αὐτούσιο ἀντ
σ' αὐτὸν τὸν τύπο. Τελευταία μάλιστα ἄρχισε νὰ γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸ ἀπ
δίκαιο, γιὰ νὰ δημιουργηθῆ ἴσως δάση γιὰ νὰ γυρίσωμε καὶ σ' αὐτό.

Μόνο ὡς πρὸς τίς ἠθικές ἀξίες ἢ αὐτούσια ἐπιστροφή στὰ περασμένα
σχεδὸν ἀδύνατη. Καὶ αὐτὸ γιὰ τὴν ἠθικὴν δράσιν τῶν ἀνθρώπων κανονίζεται
περισσότερο ἀπὸ ἐλατήρια συναισθηματικὰ καὶ ἀπὸ κληρονομημένους μακρο
νιες κοινωνικές συνήθειες παρὰ ἀπὸ διανοητικὰ μοτίδα. Ὡς πρὸς αὐτὰς ἄλλως
ἂν ἐξαιρέσωμε ἴσως τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καμιά ἐποχὴ δὲν
ρεῖται κ λ α σ ι κ ἢ .

Τὸ δεύτερο εἶδος τοῦ ιστορισμοῦ, ποῦ τ' ὠνομάσαμε μετουσίωσις ἀξί
φανερώνεται σ' ἐποχὲς δημιουργικῆς ὀριμῆς. Κάθε λαὸς δὲν ἀποτελεῖ ἓνα ὅ
μοιο.

1 Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ οἱ προσπάθειες νὰ φορέσωμε ὅλοι οἱ νεώτεροι "Ἐλληνες τὴν ἀ
γλαμύδα καὶ οἱ κυρίες τὴν ἀρχαίαν ἐσθῆτα, γιὰ νὰ γίνωμε ἔτσι Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς
Περικλῆ.

το σύνολο ατόμων, ούτε επομένως οι συνιστάμενες των κοινωνικών ενεργειών, του τις ωνομάσαμε αξίες του πολιτισμού, είναι γεννήματα του συνόλου των ατόμων ενός λαού. Τις περισσότερες φορές είναι δημιουργήματα στενότερων ομάδων ή κοινωνικών τάξεων. Μια κοινωνική τάξη, που έχει την ηγεμονία μέσα στο σύνολο, όσο και αν έχει κοινές τις ρίζες και άντλει στοιχεία από το σύνολο, δημιουργεί και συντηρεί τις αξίες του πολιτισμού αυτή κατά έναν τύπο σύμφωνο με τα συμφέροντά της, τις επιδράσεις που δέχεται και την πλαστική της δύναμη. Οι γερασμένες λοιπόν κοινωνικές τάξεις κρατιούνται στα περασμένα κατά το πρώτο είδος του ιστορισμού και όσο ο υπόλοιπος λαός από αδυναμία δεν κατορθώνει να σπάτη τα δεσμά, που του θάνει η κυρίαρχη τάξη του, μένει στάσιμος και παρουσιάζει ως σύνολο την εικόνα που δώσαμε παραπάνω, όταν επικρατή ο νοσηρός ιστορισμός. Το ίδιο συμβαίνει και με λαούς νέους, που όταν πρωτοήρθαν σ' επαφή με ανώτερο πολιτισμό, δέχτηκαν την επίδρασή του και υποτάχτηκαν σ' έναν ψυχικό κόσμο ανώτερο με όλες τις αντιπροσωπευτικές του αξίες. Έτσι λ.χ. οι γερμανικοί λαοί ήρθαν σ' επαφή με το ρωμαϊκό κόσμο. Αμα όμως μια υποταγμένη κοινωνική τάξη, παίρνοντας σιγά σιγά στα χέρια οικονομική βάση ανεξάρτητη και επομένως και δύναμη και ολοένα μεγαλύτερη συνείδηση του εαυτού της, τείνει να κυριαρχήσει, αυτή μέσα στο σύνολο του λαού, ή άμα ένα έθνος ώριμάζοντας ολοένα περισσότερο πάρει συνείδηση του εγώ του απέναντι του ξένου ψυχικού κόσμου, που τον κυριάρχησεν ως τώρα, τότε όλες οι δημιουργικές δυνάμεις ξυπνούν και οι προσπάθειες τείνουν να διαμορφώσουν αξίες, που να εκφράζουν ικανοποιητικά τις όριμες και τις ψυχικές ανάγκες καθώς και τα συμφέροντα της τάξης ή του έθνους, που αν ενοαίνε.

Αυτές είναι οι εποχές των κρίσεων, που παλαιοί πολιτισμοί και γερασμένες αξίες κλονίζονται και νέοι γεννιούνται. Τα κινήματα μάλιστα αυτά, όταν συντρέχουν οι ιστορικοί όροι, παίρνουν πολύ πλατύτερη έκταση, ξεπερνούν τα σύνορα λαών και εθνών, απλώνονται σε μεγάλο μέρος ή και στο σύνολο του πολιτισμένου κόσμου και γίνονται παγκόσμια με την περιωρισμένη έννοια που δίναμε στο παγκόσμιο, κλείνοντάς το κάθε φορά μέσα στα όρια της πολιτισμένης ανθρωπότητας. Έτσι λ.χ. το ρωμαϊκό κράτος είχε πλάσει τους καταλλήλους όρους για να εξαπλωθί σ' όλο τον πολιτισμένο κόσμο ή μεγάλη ήθική και πνευματική κρίση, απόπου πήγασε ο χριστιανισμός. Έτσι επίσης στην εποχή της Αναγέννησης ήπρηξαν οι κατάλληλοι ιστορικοί όροι για ν' απλωθί το κίνημα, που φέρνει τ' όνομα τούτο, σ' όλη σχεδόν τή δυτική Ευρώπη.

Σε τέτοιες λοιπόν εποχές δημιουργικής ζύμωσης φανερώνεται πρώτα μια αντίθεση έντονη προς τα καθιερωμένα καθεστώτα, προς την παράδοση, προς τις αντιπροσωπευτικές αξίες, που ως τότε κυριαρχούσαν. Αυτές φαίνονται κενές, πεινυγρές, δεν ανταποκρίνονται πια στις ψυχικές ανάγκες των ανθρώπων, είναι δεσμά που πρέπει να σπάσουν. Κάτι νέο πρέπει ναρθί, κάτι καλύτερο, κάτι απόλυτοτυπικό, και φυσικά όρμουν οι ανώτεροι άνθρωποι κάθε λαού, για να θρούν τήν εκφραση αυτού του νέου.

Τότε δύο πράγματα είναι δυνατόν να συμβούν.

Α') Απαρνιούνται οι άνθρωποι όλως διόλου τήν καθιερωμένη παράδοση. Όλος ο ως τότε πολιτισμός χαρακτηρίζεται νοσηρό γέννημα, παραστράτημα του ανθρώπου από τή φύση. Ξαναγύρισμα στη φύση, αναγνώριση απόλυτη των εϊδολογικών δυνάμεων του ανθρώπου, ανεξάρτητα και αντίθετα προς κάθε καθιερωμένη, εκφραση, είναι τα χαρακτηριστικά σημάδια των εποχών αυτών. Νατουραλισμός, όρθολογισμός, απόλυτος συγχρονισμός είναι οι όροι, που εκφράζουν μια τέτια κατάσταση. Χαρακτηριστικός τύπος τέτιας εποχής ο δέκατος όγδοος αιώνας στη δυτική Ευρώπη. Και ονομάζουμε τήν τέτια τάση απόλυτο συγχρονισμό, γιατί φυσικά ή τέλεια απάρνηση κάθε αξίας δημιουργουμένης ως τότε είναι εικονική. Οι ζωντανές αξίες

του παρόντος και το παρελθόν που ζή μέσα σ' αυτές αποτελούν αναπόσπαστο και αναφαίρετο στοιχείο της ψυχικής ζωής των ανθρώπων.

Έτσι ο Ρουσσώ κηρύσσοντας την απάρνηση του πολιτισμού και την επιστροφή στη φύση, κρατά λ.χ. τη γλώσσα, τη γαλλική γλώσσα του καιρού του, που είναι καταστάλαγμα ψυχικής εξέλιξης μακρόχρονου πολιτισμού και άπειροι θησαυροί και αξίες κληρονομημένες από τα περασμένα ζούν μέσα της.

Β) Συχνότερα όμως η δημιουργική ζήτηση δεν παίρνει το όρθιο του, δεν είναι τίτλια ή πεποιθήση των ανθρώπων στο έγώ τους, στο φυσικό και στην το λόγο, που κηρύσσεται από τους όρθολογιστές ως μόνος οδηγός. Συχνότερα ζήτηση του νέου στρέφεται στα περασμένα και πριν να βρή την ιδιότυπη έκφραση που θα ικανοποιήσει ολοκληρωτικά τις ανάγκες του παρόντος, αναζητά στο παρελθόν τις ιδανικές αξίες, που είναι οι συγγενέστερες και επομένως οι σχετικά ικανοποιητικώτερες για τις σύγχρονες όρμες, και προσπαθεί σ' αυτές να ξεχύση τη δημιουργική πνοή ή αυτές ν' αφημοιώση και απ' αυτές να πάρη τα στοιχεία για πλάση τις νέες αξίες. Τότε το παρελθόν γίνεται σπέρμα ζωογόνο για το παρόν, βοηθεί τη διαμόρφωσή του, δίνει ιδανικά παραδείγματα και όχι καλούπια, να πρέπει αυτόύσια να επιδληθούν και να συντρέψουν κάθε όρμη. Αυτές είναι ληθινά δημιουργικές εποχές και το είδος του ιστορισμού, που φανερώνεται σ' αυτές είναι: ο δημιουργικός ιστορισμός δηλ. ο αρμονικός συνδυασμός των αξιών του παρελθόντος με τις νέες και τις όρμες του παρόντος, έτσι που και περασμένα να δίνουν κάθε στοιχείο, που μπορεί να χρησιμεύη για ιδανικό παράδειγμα και ν' φομοιωνεταί από το παρόν και ή σύγχρονη μή ν' απλώνεται άνετα και να εξουψώνη τα δεικνύστικα στοιχεία σε αξίες πολιτισμού όσο μπορεί περισσότερο ικανοποιητικές για τις σύγχρονες χιτικές ανάγκες.

Αυτή είναι και ή μόνη σωστή έννοια του κλασικισμού.

Ένοείται: ότι ή δημιουργική ζήτηση, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, μπορεί να έχη γενικώτερο ή πιο περιορισμένο χαρακτήρα, μπορεί ν' αποδέληται όλα τα είδη των αξιών του πολιτισμού ή σε μερικά απ' αυτά. Το συχνότερο μπορεί να είναι: ότι ποτέ δε φανερώνεται ταυτόχρονα μιὰ γενική και πολύμηρη δημιουργία, αλλά μιὰ κύρια γραμμή, που τότε είναι θρησκευτική, τότε πολιτειακή, τότε κοινωνική, τότε λογοτεχνική, τότε καλλιτεχνική, τότε βιοτεχνική. Έμμεσα ή πάλι και είτε ταυτόχρονα είτε σε μιὰ άλλη αλληλουχία όχι πολύ μακρόχρονη δημιουργία σ' ένα επίπεδο δεν αφήνει αδιάφορα και μερικά άλλα συγγενή.

Παραδείγματα τέτοιου ιστορισμού μας δίνει πάλι πρώτα πρώτα ή γλώσσα που επειδή είναι το κυριώτερο έκφραστικό μέσο του ψυχικού κόσμου, γίνεται ηθίστερα το όργανο των δημιουργικών κινήσεων. Έτσι λ.χ. όταν οι λαοί της Ευρώπης έφτασαν σε συνείδηση του έγώ τους και πολεμώντας τη λατρεία παράδοσης κινήθηκαν να δημιουργήσουν ιδιότυπο πολιτισμό, αίσθάνθηκαν την ανάγκη να υψώσουν τις εθνικές ή μητρικές τους γλώσσες σε όργανα έκφρασης των ψυχικών αναγκών τους. Οι λογοτέχνες, οι κοινωνικοί και θρησκευτικοί ταρρυθμιστές καλλιέργησαν τις περιφρονημένες ως τότε γλώσσες, που πριν μιλούσαν ή τις χρησιμοποιούσαν στο λαϊκό τραγούδι. Ταυτόχρονα όμως έχασαν ένα άνθισμα του κλασικισμού με ιδανικό ως προς το γλωσσικό μέρος την λατινική πεια. την eloquentiam.

Ο τέτοιος κλασικισμός στάθηκε χρησιμώτατος στη διάπλαση όλων των ειδών των και των νεολατινικών και των αγγλοσαξωνικών και των σλαβικών. Γιατί ή καλλιέπεια, που τα πρότυπά της τ' αναζητούσαν στους κλασικούς φεις της Ρώμης και των Αθηνών, συνειδητά ή υποσυνείδητα βοηθούσε τη φωτισμό των γλωσσών αυτών, τις πλούτιζε με έκφραστικούς τρόπους, τους

ἀρετές του ὕφους, ἀκρίβεια, ἀποχρώσεις, λεπτότητα, σαφήνεια. Ἔτσι ἐγίναν οἱ κλασικοὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης τὸ σχολεῖο τῶν μεγάλων συγγραφέων καὶ αὐτὴ τὴν ἔγνοια εἶχε ὄχι μόνον τότε μὰ καὶ ἀργότερα στὴ Γερμανία τοῦ Γκαίτε λ.χ. καὶ ἔχει καὶ σήμερα ἀκόμη ὁ σωστός γλωσσικὸς κλασικισμὸς γιὰ ὅλα τὰ πνεύματα, ποὺ κήρυξαν τὴν ἀνεκτίμητη ἀξία του.

Ἡ θρησκεία μᾶς δίνει καὶ αὐτὴ δείγματα τέτοιου ἱστορισμοῦ. Ἔτσι ὁ χριστιανισμὸς ὄχι μόνον στὴν ἀρχικὴ του διαμόρφωση ἀφωμοίωσε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμον τὶς θρησκευτικὲς, φιλοσοφικὲς καὶ ἠθικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ συμφωνοῦσαν μὲ τὶς βασικὲς του τάσεις, μὰ καὶ ἀργότερα στοὺς μακροὺς αἰῶνες, ποὺ ἐξακολούθησε ἡ διάπλασή του, ἡ ἀπολογητικὴ του, ἡ διατύπωση τῶν δογμάτων του καθὼς καὶ τῆς λατρείας του, τῆς ἀγιολογίας καὶ ὑμνολογίας του, δεχόταν διαρκῶς καὶ ἀφωμοίωνε τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμον.

Ὡς θυμηθοῦμε λ.χ. ποιά σημασία εἶχεν ἡ ἀρχαία μὀρφωση σὲ διάνοιες καθὼς τοῦ Ἰωάννου Χριστοστόμου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Αὐτὴ ἦταν δημιουργικὴ ἀφωμοίωση καὶ ὄχι νοσηρὸς ἱστορισμὸς.

Ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ καθεστῶτα καὶ ἂν ἀκόμη δὲ λάθομε ὑπ' ὄψει τὰ στηρίγματα, ποὺ ζήτησαν στὶς ἀντιλήψεις τῆς ἰδανικῆς πολιτείας τοῦ Πλάτωνα γιὰ νὰ διαμορφώσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση στὸ μεσαίωνα, ἔχομε τὴν ὀλοφάνερη ἐπίδραση, ποὺ εἶχαν οἱ δημοκρατικὲς ἰδέες τῶν Ἀθηνῶν στοὺς πνευματικὸς πρόμαχους τῆς ἀστικῆς τάξης τὸ 18ο αἰῶνα καὶ ἀκόμη στὴ διάνοια τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τὴν ἐποχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Κοινολογημένη ὁμως εἶναι καὶ ἡ ἐπίδραση, ποὺ εἶχε ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου κόσμου στὶς διάνοιες τῶν Ἀγγλῶν πολιτικῶν, ποὺ σιγὰ σιγὰ μὲ μιὰ μακρόχρονη ἐξέλιξη, ἔδωσαν τὸν τύπον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὅπως τὸν ἔχουν τὰ περισσότερα σημερινὰ κράτη.

Στὴ φιλοσοφία ὁ δημιουργικὸς ἱστορισμὸς γονιμοποίησε τὶς φιλοσοφικὲς μελέτες. Ὅταν ἔπαψε ἡ ἀπόλυτη θρησκευτικὴ πίστη στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, ἔγινεν αὐτῶν τῶν ἰδίων ἡ μελέτη, ἀφορμὴ γιὰ νὰ πλουτίζεται ἡ φιλοσοφικὴ ἐμπειρία καὶ νὰ παίρνη ἀφετηρία τὴν ἀρχαία σκέψη, γιὰ νὰ ἐξετάσῃ μὲ νέα μάτια ὅλα τὰ προβλήματα.

Μὰ καὶ βλῆ ἡ ἀρχαία διανόηση ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ φιλοσοφία τοῦ Δημόκριτου ὡς τὶς μεταφυσικὲς καὶ ἠθικὲς ἀντιλήψεις τῶν Στωϊκῶν, τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν γονιμοποίησε τὰ νεώτερα συστήματα καὶ σήμερα δὲν εἶναι πιὰ νοσητὴ ζωντανὴ φιλοσοφία χωρὶς ἱστορικὸ προσανατολισμὸ, ποὺ ἀπ' αὐτὸν ξεκινᾷ κάθε προσπάθεια γιὰ τὶς νέες τελειότερες λύσεις, ποὺ θέλει νὰ μᾶς παρουσιάσει.

Στὴ λογοτεχνία καὶ στὶς καλὰς τέχνες εἶναι καὶ πιὸ φανερὴ καὶ πιὸ χτυπητὴ καὶ γιὰ πολλοὺς ἡ γονιμοποίησις, ποὺ ἔφερε σ' ἐποχὰς ὀλόκληρες ἀπὸ τὴ Ρώμη ὡς τὴν Ἰταλία τῆς Ἀναγέννησης καὶ ὡς τὴ Γαλλία τοῦ 17^{ου} καὶ τὴ Γερμανία τοῦ 18^{ου} αἰῶνα καὶ φέρνει ἀκόμη καὶ σήμερα σὲ κάθε μεγάλο λογοτέχνη, καὶ καλλιτέχνη, ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων προτύπων.

Στὴν ἀνασχόπησή μας αὐτὴ, ποὺ μᾶς ἔδωσε παραδείγματα τῶν δύο εἰδῶν ἱστορισμοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ ἀπὸ τὴ μιά, τοῦ στεῖρου ἀπὸ τὴν ἄλλη, περιωριστήκαμε στὸν πιὸ συνηθισμένον καὶ γενικώτερον τύπον τοῦ κλασικιστικοῦ ἱστορισμοῦ. Τὰ βιβλ. ὁμως θὰ μᾶς ἔδειχνε, ἂν καὶ σὲ στενωτέρω ὅρια, καὶ τοῦ ρωμαντικοῦ ἱστορισμοῦ ἡ ἐξέτασις.

δ'. Αἷτια καὶ ὅροι μορφῶν τοῦ ἱστορισμοῦ. Ἡ διαφορὰ ὁμως ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον σὲ ἄλλο εἶναι τόσο μεγάλῃ, ποὺ καταστὰ προβληματικὸ γιὰ τὴ μιά φορὰ σ' ἓνα λαὸ ἡ στροφή πρὸς τὰ περασμένα νὰ γίνεταί ἐμπόδιο τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἄλλη φορὰ νὰ τῆς δίνῃ δύναμη καὶ ὄρμη γιὰ νέα δημιουργία.

Εἶναι φανερό, πῶς τὸ βαθυτέρον αἷτιον γιὰ τὴν ἀντίθεση ποὺ μᾶς παρουσιάζεται εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν ὁρῶν, μὲ τοὺς ὁποίους γίνεται ἡ στροφή πρὸς τὰ περασμένα.

Κι επειδή φυσικά ή διαφορά των όρων δέ βρίσκεται στις αξίες του παρελθόντος αυτές καθ' εαυτές, γιατί αυτές ως αντικειμενικά δεδομένα έχουν σταθερότητα απόλυτη ίσως και μεγαλύτερη από τη σταθερότητα των βιολογικών ή φυσικών γένεσών, έπεται χωρίς άλλο πως ή διαφορά όφείλεται στο ύποκειμενικούς όρους, που με αυτούς ένας λαός σε ώρισμένη στιγμή της ζωής του άτενίξει το παρελθόν, είτε δικό του είναι είτε ξένο κλασικό.

Ό δημιουργικός ιστορισμός ποτέ δέν είναι αυτόουσια μίμηση αλλά μεταστροφή των αξιών. Πώς όμως είναι δυνατή μιá τέτια μεταστροφή; Πού βρίσκονται τά στοιχεία που θ' αποτελέσουν τήν άφομοιώτική δημιουργική έκθεση; Και ποιá είναι ψυχική διάθεση, που θά κάνει δυνατή τήν άφομοίωση, και τó χύσιμο των παλαιών αξιών σε νέες;

Όταν τó παρόν περιφρονείται και θεωρείται μηδαμινό και χυδαίο όταν τó παρελθόν λατρεύεται απόλυτα, είναι φανερό, πως ούτε τά άφομοιώτικá στοιχεία υπάρχουν ούτε ή δημιουργική ψυχική διάθεση. Τότε έχουμε τó στερόχορισμό. Όταν ύπάρχη συνείδηση αξίας του παρόντος και πόθος για έξύψωση του σε άνώτερη τελειότητα μορφή, τότε υπάρχουν οί όροι για τήν ανάπτυξη γόνιμου ιστορισμού. Όταν τó χαρακτηριστικώτερο γνώρισμα μιáς δημιουργικής έποχής είναι ή θέση άπέναντι στο παρόν «Τό παρελθόν είναι καλό, αλλά έμεις βοηθούμενοι άπ' αυτό και παίρνοντας μπορούμε θέλομε νά δημιουργήσουμε κάτι καλύτερο, κάτι δικό μας, ογαλμένο τó σημερινό είναι μας, από τó έγώ μας. Αυτή είναι ή θέση του δημιουργικού ιστορισμού.

«Τό παρελθόν είναι τó απόλυτο καλό. Δέν έχουμε νά κάνουμε τίποτε άλλο νά φτάσουμε σε κείνο, νά τó μιμηθούμε. Τό παρόν μας είναι: έλεεινό και άπροσοχής, δημιουργήμα ξεπεσμού». Αυτή είναι ή θέση του άγονου ιστορισμού.

Μόνο ένα δυνατό έγώ, στηριγμένο σε άυτεπίγνηση και άυτοπεποίθηση μπορεί νά γνωρίση τó παρελθόν και νά τήση σ' αυτό τά γόνιμα και χρήσιμα σπέρματα, γιατί και αυτή ή κατανόηση παρελθόντος προϋποθέτει επίγνωση του παρόντος και όρμη ή δημιουργική. Άλλιώς λείπει και αυτό τó μέτρο για νά κριθούν τά περασμένα. «Όλα θεωρούν καλά: άκόμη και τά τιποτένια και τ' άσήμαντα και τά κακά.

Τό τί αξίζει άπό τó παρελθόν κρίθηκε πάντα στις δημιουργικές έποχές άπό τó τί ήθελε τó παρόν. Οί δημιουργικές έποχές δέν παίρνουν τó κάθε τι από τά περασμένα. Έκείνο μόνο ό λέει εκείνο αίσθανόγονται, εκείνο εκτιμούν και εκείνο φομειώνουν, που τούς κάνουν ικανούς νά ιδούν, νά αισθανθούν, νά έπαιρουν και ν' άφομοιώσουν οί άνάγκες του παρόντος. Πάντα παρελθόν ιδώθηκε μέσα από τó πρίσμα του παρόντος. Ό χριστιανισμός έπαιρνε μόνο τά συγγενή και χρήσιμα στοιχεία, φιλοσοφικές, ήθικες και θρησκευτικές τιλήψεις, που συμφορώνονταν με τó είναι του. Οί Άραβες στη δημιουργική έποχή πήραν από τούς αρχαίους τά μαθηματικά και τή φιλοσοφία. Η Αναγέννηση που είχεν άνάγκη από τίς ποιητικές και γλωσσικές μορφές για νά δίνη άνάπτυξη τύπους στις έθνικές γλώσσες και τίς λογοτεχνίες, ζήτησε ν' άντλήση από τή αρχαία ποίηση και τή ρητορική. Ηθελε τήν eloquentiam. Η έποχή του άποστολικού διαφωτισμού άν και άπορρίπτοντας τήν παράδοση, ζητούσε και από τούς αρχαίους τήν ελεύθερη φυσική διάνοξη; ό Ρουσσώ έπλαττεν ένα φανταστικό παρελθόν άρμονισμένο με τίς θεωρίες του, ενώ πάλι ό νεοανθρωπισμός στο τέλος ΙΗ' και τήν αρχή του ΙΘ' αιώνα ζητούσε πρό πάντων τó ιδανικό της καθάριας, του τέλειου άτόμου. Γι' αυτό άκόμη οί πρωτεργάτες της γαλλικής επανάστασης μελετούσαν τίς πολιτειακές ταραχές των Άθηνών και τούς λόγους των πράξεις των δημιουργών του Ε' και του Δ' αιώνα π.Χ.

Γι' αυτό ακόμη ο επιστημονισμός στο δεύτερο ήμισυ του ΙΘ' αιώνα ζητά στην αρχαιότητα τις ρίζες των σημερινών επιστημών. Γι' αυτό ακόμη τώρα, που τα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα είναι φλέγοντα στον Ευρωπαϊκό κόσμο τώρα και μόνον αναζητά το ιστορικό μάτι να δρῆ τα ανάλογα κινήματα και τις λύσεις, που τους δόθηκαν στον αρχαίο κόσμο. Πριν ούτε φαντάζονταν καν οι άνθρωποι πως υπήρξαν τέτια ζητήματα στην αρχαία εποχή.¹

Αυτή ἡ εξάρτηση που ἔχει καὶ ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἐπίγνωση καὶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὸ παρόν, μᾶς ἐξηγεῖ ἀκόμη καὶ τὸ φαινόμενο τοῦ ἐκφυλισμοῦ τοῦ κλασικισμοῦ, που παρουσιάζεται σχεδὸν κανονικὰ ὕστερα ἀπὸ κάθε δημιουργικὴ ἐποχὴ. Ὅταν δηλ. μία ἀνάγκη σύγχρονη, που ὠδήγησε τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀναζητήσουν στὸ παρελθὸν μιὰν ὀρισμένη ἀξία καὶ σ' αὐτὴν κυρίως νὰ προσέξουν καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ ὠφεληθοῦν, ικανοποιηθῆ καὶ πάψη πιά νὰ εἶναι αἰσθητή. τότε ἂν ἐξακολουθήσῃ ἀκόμη μὴ χρονικὰ ἢ προσπάθεια γιὰ ἐκμετάλλευση τῆς ἴδιας ἀξίας, ἐπειδὴ πιά αὐτὴ δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ καμιά οὐσιαστικὴ ἀνάγκη τοῦ παρόντος, ἐκφυλίζεται σὲ αὐτούσια μίμηση τοῦ τύπου μόνο καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ ἐτσι ξεπέφτει στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἄγονου ιστορισμοῦ. Ἐτσι κάθε ἐποχὴ σωστοῦ καὶ γεροῦ κλασικισμοῦ, τὴν ἀκολουθεῖ συνήθως μιὰ ἐποχὴ ψευτοκλασικισμοῦ καὶ τυπολατρίας. Αὐτὸ ἐγίνε στὴν Εὐρώπη τὸ ΙΖ' καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΗ' αἰώνα, αὐτὸ ἐγίνε καὶ στὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα.

Τὴν πρώτη φορά ἐκφυλίστηκε σὲ ψευτοκλασικισμὸ ὁ Humanismus, τὴ δεύτερη φορά ὁ Neuhumanismus.

Ἡ ἴδια ἀκόμη εξάρτηση μᾶς ἐξηγεῖ γιατί ὑπάρχει τόση συγγένεια μεταξὺ ἀρχαιομανίας καὶ ξενομανίας.

Λαοί, που δὲν ἔχουν συνείδηση τοῦ ἐγὼ των καὶ αὐτοπεποίθηση, λατρεύουν κάθε τι ξένο καὶ τὸ μεταφέρνουν αὐτούσιο στὸν ἑαυτό τους. Ἐτσι ἡ ψευτοκλασικὴ Ἑλλάδα τοῦ ΙΘ' αἰώνα εἶναι ταυτόχρονα καὶ ξενολάτρισσα. Σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς βρίσκει κανεὶς τὶς δύο αὐτὲς κύριες γραμμίδες, τυφλὴ ἀρχαιομανία καὶ τυφλὴ ξενομανία, ὅπου καὶ οἱ δύο ἐννοεῖται τάσεις στρέφονται στὸν ἐξωτερικὸ τύπο καὶ ὄχι στὴν οὐσία.

Ἡ προσπάθειά μας γιὰ νὰ ξεκαθαρίσωμε τὸ πρόβλημα τοῦ ιστορισμοῦ, νὰ ἐροῦμε τὰ θαυότερα αἷτια, που καθορίζουν τὴν ἐμφάνισή του μὲ ὀρισμένη μορφή σ' ἐποχὲς ὀλόκληρες ἢ καὶ σὲ ἄτομα, μᾶς ἐδειξέ, πως ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ὅρος που γεννᾷ τὶς διαφορές, εἶναι ἡ σχέση μετὰ τὸ παρόν, ἡ ἐπίγνωσή του, ἡ πεποίθησή του σ' αὐτό. Αὐτὴ ἐπίγνωση καὶ αὐτοπεποίθηση ἀτομικὴ, αὐτεπίγνωση καὶ αὐτοπεποίθηση ἐθνικὴ, ὑψηλὴ συνείδηση τοῦ ἐγὼ καὶ δύναμη, που πηγάζει ἀπ' αὐτά, εὐλιχρίνεια, πόθος τοῦ νέου, καὶ ὀρμὴ δημιουργικὴ εἶναι οἱ ὅροι, που γεννοῦν τὸ γόνιμο ιστορισμό. Καταφρόνηση τῆς πραγματικότητος, ἀπομάκρυνση ἀπ' αὐτή, ἀρχοντοχωριατὰ καὶ ψεύτισμα τοῦ ἀληθινοῦ ἐγὼ, ἰδεολογία ὀπισθοδρομικὴ, προσκόλλησή σὲ ξένες ἀξίες αὐτούσιες, συνωδευμένη μ' ἕνα τυφλὸ καὶ ἄκριτο θαυμασμὸ γι' αὐτές, ἀκοπη μίμηση, αὐταπάτη, δημιοουργικὴ εἶναι οἱ ὅροι, που γεννοῦν τὸ στειρὸ καὶ νοσηρὸ ιστορισμό.

1. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸνομα τοῦ Σπάρτακου, που πήρε ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ ἱστορία ὁ Liebknecht ἀλληγορώντας τὸνομά του (φίλος τῶν δούλων) μὰ καὶ ἀναζητώντας πρότυπο γιὰ τὴ δράση του στὸν ἀρχαῖο κόσμο.

ε'. Ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ τὸ παρελθὸν τῆς φυλῆς μας — Ἡ προσπάθειά μας γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ πρόβλημα τοῦ ιστορικοῦ νὰ ἐροῦμε τὰ βαθύτερα αἰτία ποῦ καθορίζουν τὴν ἐμφάνισή του μὲ ὀριζιέντη μορφοποιήσεις ὀλόκληρες ἢ καὶ σὲ ἄλλα μᾶς ἐδειξε, πῶς ὁ σημιαντικώτερος ὅρος γεννάει τίς διαφορὰς εἶναι: ἢ σ χ έ σ η μ έ τ ὀ π α ρ ὀ ν.

Ἔνα εἶδος ιστορικοῦ εἴδους γεννάει καὶ ἡ σχέση μας μὲ τὸ παρελθὸν φυλῆς μας.

Γι' αὐτὸ τώρα μπορούμε νὰ ξεδιαλύνουμε ἀσφαλέστερα τὸ ἀρχικὸ μᾶς πρόβλημα, ἀν δηλαδὴ ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἐκείνη ποῦ κρατᾷ ζωντανή τὴν ἱστορική μας συνείδηση, ποῦ μᾶς φέρνει πλησιέστερα πρὸς τὸ παρελθὸν μας καὶ μᾶς ἀφαιρᾷ τοὺς πλούσιους ἠθραυροὺς τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἔτσι ποῦ νὰ γίνονται ἐκείνοι προζῶμε γιὰ τὴ δημιουργία νεοελληνικοῦ γνήσιου πολιτισμοῦ μὲ νέες ἀξίες, μὲ ἑναρμονισμό πρὸς τίς ἀνάγκες τῆς σημερινῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ μεξασφάλισι μιανῆς σταθερῆς ἐξέλιξης πρὸς τὸ καλλύτερο μᾶς καὶ ἀν ἡ δημοτικὴ μᾶς καταστρέφει τὰγαθὰ αὐτά, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἀντιπρόσωποι. Καὶ εἶναι φανερὸ πῶς τὸ πρόβλημά μας μπαίνει τώρα ἔτσι: Τί εἶδος ἱστορικοῦ ἀντιπροσωπεύει ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα καὶ ἐπομένως τί εἶδος ἱστορικοῦ μᾶς ἐπιβάλλει ἡ συντήρησι καὶ καλλιέργειά της καὶ τί εἶδος ἱστορικοῦ ἀντιπροσωπεύει ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποῦ μᾶς φέρνει ἡ ἀναγνώρισι καὶ καθιέρωσι.

Τὴν ἀπάντησι θὰ μᾶς τὴ δώσῃ πάλι ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ ἡ παρατηρήσι τῆς πραγματικότητος. Ἀναζητώντας τίς ρίζες τῆς καθαρεύουσας εἰσὶναι πίσω στὴν ἱστορία γιὰ νὰ τῆς δώσουν μεγαλύτερη εὐγένεια καὶ νὰ τῆ στενωτέρα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξι τῆς φυλῆς μας, τὴν παρουσιάζουν τὴν οἱ ὀπαδοὶ τῆς σάν γέννημα τῆς λογίας παραδόσεως: μιᾶς παράδοσεως δηλαδὴ ἀρχίζει ἀπ' αὐτὴς τίς ἐξόδιες πύλες τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ὀσπᾷε ὡς σημιαντικῶς.

Ὅταν ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς ἀρχισε νὰ σῶνῃ καὶ ἡ ἀρχαία γλῶσσα ὀκθόντας τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης νὰ παραλλάξῃ, κάπως σημιαντικῶς τὸν τύπο, ποῦ τῆς ἔδωκαν οἱ κλασικοὶ συγγραφᾶς τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Ε' αἰῶνα, τότε στὰ μάτια τῶν γραμμιατισμένων ἀρχισε νὰ παίρνῃ ἀπόλυτη εὐγένεια τῶν Ἀττικῶν, σάν τύπος ἀντιπροσωπευτικὸς ὀχι μόνο ἐνὸς ἰδανικοῦ πέρτατης γλωσσικῆς τελειότητος, ἀλλὰ καὶ ἐλοῦ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἔτσι γεννήθηκιν ὁ Ἀττικισμὸς, ποῦ μόλις τίς μερικώτερες παραλλαγᾶς ὀκθόντας τῆς ὀσεία του ἔχει τὴν ἰδέα, πῶς ἡ μῆσι τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν Ἀττικῶν εἶναι ἀναλόγη ἀξία καὶ σὲ ὀιοδὴ ποτε πνευματικὸ περιεχόμενον ποῦ ἐκφράζεται μ' αὐτὸν. Ἡ τάσι αὐτὴ περνάει σὲ ἰδανικὸ καὶ σὲν κόσμιο τὸ χριστιανικὸ, συνδέεται μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία καὶ τὴν κλλιέργεια τῶν γραμμιατίων γενικὰ ὀλο τὸ μεσαιωνικὸν κόσμιο, κληρονομικῶς ὀλο ἑλληνισμὸς, ξαναγεννιέται μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀναγέννησι, σὲ ἰδανικὸν αἰῶνα καὶ ἔτσι διαβαίνει μεποχῆς ἐντασεως καὶ χαλάρωσεως ὀλο τὴν ἑλληνικὴν ἱστορία καὶ δημιουργεῖ τὴν ὀλογία παράδοσεως. Καὶ παιδί τῆς παράδοσεως εἶναι ἡ σημερινὴ καθαρεύουσα. Ἔτσι ἐξοικονομῶνται σὲν καθαρεύουσα χιλιόχρονοι τίτλοι ἱστορικοὶ καὶ τῆς ἐξασφαλιζομένης μὲ μιᾶ συνέχεια ποῦ δικαιολογεῖ τὸν ἰσχυρισμὸ πῶς αὐτὴ μᾶς φέρνει εὐγενέστερα πρὸς τὸν ἀρχαῖο. Καὶ ὅμως γιὰ τὰ μάτια τοῦ κριτικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ ὀλο τῆς ἱστορίας μας αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ γενεαλογία τῆς καθαρεύουσας τῆς σημερινῆς ἔναν ἀκόμη τίτλο καταδικᾶς καὶ ἐξηγεῖ ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ποῦ γίνονται τὴν ὀλο τῆς ἀποστοφῆς ποῦ κάθε ἀληθινὰ ὀλο τῆς οὐργῆς καὶ ἀποθάνεται πρὸς τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα.

Ὁ Ἀττικισμὸς καὶ ἡ ὀλογία παράδοσεως, γέννημα τῆς ἰδέας πῶς ἡ ἀναγέννησι τῆς ἐξωτερικῆς γλωσσικῆς μορφῆς δίνει ἐσωτερικὴ ἀξία, εἶναι γέννημα τοῦ στεῖρου ἱστορικοῦ καὶ ἔχει ἀληθινὰ ὀλο τὰ χαρακτηριστικὰ σημιαντικῶς. Ἀπὸ τὴν πρῶτη στιγμῆ, ποῦ φανερίωνεται συνδέεται μὲ περιφρόνησι τὸν

και πρώτα πρώτα της σύγχρονης γλωσσικής μορφής. Η σύγχρονη, φυσικά
ξελιγμένη γλώσσα, που είναι και φορέας όλων των αξιών του πολιτισμού, που με
ποσυνείδητη επιδίωξη κληρονομούνται καθώς είδαμε από γενιά σε γενιά και
ποτελούν το αληθινό ψυχικό θεμέλιο, που άπάνω του μπορεί να δημιουργηθῆ σύγ-
κροτος πολιτισμός, αυτή είναι χυδαία και περιφρονιέται. Ο ἱ γ ρ α μ μ α τ ι -
ο ἰ, οἱ ὀ ἄ σ κ α λ ο ἰ τοῦ Ἄ τ τ ι κ ἰ ζ ε ἰ ν είναι γεμάτοι ἀπὸ τέτιους
ἑστραχισμούς «ἀδοκίμων», χυδαίων δηλ. σύγχρονων στοιχείων. Ὁ Ἄ τ τ ι κ ι σ μ ὸ ς
δηλ. εἶναι τυπικὸ φανέριωμα πνευματικῆς ψ ε υ τ ο α ρ ι σ τ ο κ ρ α τ ι σ μ ο ῦ ἢ
ρ χ ο ν τ ο χ ω ρ ι α τ ἰ ᾶ ς, σημάδι καὶ τοῦτο τοῦ ἄγονου ἱστορισμοῦ.

Γι' αὐτὸ τὰ δημιουργήματά του, ὅπως καὶ τανάλογα δημιουργήματα τοῦ Λα-
τινισμοῦ, δὲν ἔχουν οὔτε πρωτοτυπία οὔτε ἀξίαν ἄλλη ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περισσότερο
λιγώτερο μορφικὸ πλησίασμα στὰ πρότυπα. Γιατὶ οὔτε αὐτὴ ἢ δουλικὴ μίμηση
καὶ καίει κάθε βλαστάρη καὶ κάθε ἀνθὸ πνευματικὸ εἶναι κατορθωτὴ πάντα,
ἀλλὰ μόνον με προσπάθεια μεγάλη πού ἀπορροφᾷ ὅλη τὴν ἰδιοφυῖα τῶν τεχνιτῶν
τοῦ λόγου. Ἡ δημιουργικὴ ἐμπνευση, λείπει, λείπει ἢ παραμορφώνεται καὶ τὸ ὑ-
περβολικὸ τῆς δημιουργίας, ἢ σύγχρονη ζωή.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀρχαῖος κόσμος καθρεφτίζεται ὠχρὸς, θολὸς καὶ παραμορφω-
μένος στὰ δημιουργήματα τοῦ Ἄ τ τ ι κ ι σ μ ο ῦ, καὶ ἂν κάπου ἀπαντήσωμε κανένα
ἀπ' αὐτὰ με ἀξία δική του ὅπως λ.χ. στὴν ὕμνωδία τῆς ἐκκλησίας ἢ στὴ ρητορικὴ
ἐνδὸς Χρυσόστομου, ἐκεῖ σύγχρονες ψυχικὲς ἀνάγκες βρίσκουν τὴν ἐκφρασὴ τους
καὶ τὰ σύγχρονα γλωσσικὰ στοιχεῖα εἰσορμοῦν στὸ λόγο καὶ τοῦ δίνουν κάποια
ζωντανὴ περπατησιὰ, κάποια δύναμη παρμένη ἀπὸ τὴν ἀνόθευτη ψυχικὴ πραγμα-
τικότητά. Ὡς πρὸς τὰλλα ἢ ἱστορία τοῦ Ἄ τ τ ι κ ι σ μ ο ῦ εἶναι ἀπὸ τὴ θετικὴ ἀποψη
μιά θλιβερὴ ἱστορία στείρας καὶ ἄγονης προσπάθειας, ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ ἀποψη
μίας ὑραχνᾶς πού κάθησε στὴ ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους χιλιάδες χρόνια, μιὰ
θανάσιμη πλάνη, πού δὲν ἄφησε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα νανθίσῃ, καὶ νὰ καρπίσῃ,
τοῦ ἄφηκε πενιχρά, περιφρονημένα καὶ ἀκαλλιέργητα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς
ζωῆς ἐνῶ μαυτὰ μπορούσανε νὰ μορφωθοῦν οἱ ἀξίες ἐνὸς ἰδιότυπου, γνήσιου, νεώ-
τερου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Μέσα στὸ Βυζαντινὸ κόσμον ἢ πλάνη αὐτὴ ἔχοντας στήριγμα καὶ συντηρητι-
κὸ θεμέλιο τὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα, πού ἀνάλογα μαυτὰ ἦταν τὰ θεμέλια τοῦ με-
σαιωνικοῦ λατινισμοῦ στὴ Δύση, μπορούσαν ὡς ἓνα βαθμὸ νὰ θεωρηθῆ κατάστασι
φυσικὴ. Μὰ ἢ πλάνη, αὐτὴ ἄρχισε νὰ σκορπίζῃ ἀληθινὸ θανατηφόρο δηλητηρι-
οστὴ ψυχὴ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἢ ξενικὴ κατάχτησι δὲν ἄφησε νὰ προσδέ-
ψῃ ἢ κοινωνικὴ καὶ ψυχικὴ ἀναγέννησι, πού θαμποχαράζει στὰ τελευταῖα χρόνια
τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ πού ἢ ἀνάλογὴ τῆς ἀναγέννησι στὴ Δύση ὑπο-
δοθημένη ἀκριβῶς καὶ ἀπὸ στοιχεῖα, πού ἔδωκε τὸ Βυζάντιο, ἔσπασε τὰ πνευ-
ματικὰ δεσμὰ τῶν δυτικῶν λαῶν, τοὺς ἀπολύτρωσε ἀπὸ τὸν ἄγονο ἱστορισμὸ, τὴ
βουλεῖα στὴν αὐτοῦσια παράδοσι καὶ τοὺς ἔφερε τὸ πολυποικίλο καὶ πολύχρωμο
ἀνθίσμα τῆς ζωῆς, πού καρπὸς του εἶναι οἱ ἀξίες τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ.

Γι' αὐτὸ στὴ δική μας προσπάθεια γιὰ ἐξοδὸ ἀπὸ τὸ μεσαίωνα στὰ τέλη τοῦ
ΙΙΙ' καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα ἢ πλάνη νίκησε καὶ πάλι καὶ ἔτσι ἔχομε ὅλο τὸ
ΙΘ' αἰῶνα ἀντὶς ἀληθινὴ ἀναγέννησι ἓνα φούντωμα τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, ἓνα
κυρίαρχο ψευδοαττικισμὸ, πού ὅταν κορυφώθηκε στὸν Κοντισμὸ, ὅταν ἔφτασε στὸ
ὑπέρτατο σημεῖο τῆς πνευματικῆς στείρωσις, σένα παραλήρημα γραμματικομα-
ρίας, ἔγινε πιά ἀνυπόφορος στὸ ἔθνος καὶ ἔφερε στὰ ζωντανότερα πνεύματα τῆ
αισχρῆ ἀντίδρασι, ζύπνισε ἓνα Δημήτρη Βερναρδάκη, ἓνα Ραΐδη, καὶ τέλος
ἓνα Ψυχάρη.

Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς λόγιας παράδοσις. Καὶ ἢ καθαρεύουσα
πού εἶναι γέννημά της αὐτοῦς τοὺς τίτλους καὶ αὐτὴ τὴ γενεαλογία καὶ αὐτῆς τῆς
ὑποσχέσις ἐνὸς πνευματικοῦ μέλλοντος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ στὸ ἔθνος.

Καὶ με αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸν ἱστορισμὸ καὶ τὴ σύνθεσι με τὸ παρελθὸν ἐξα-
κολουθεῖ νὰ διεκδικῆ τὴν πνευματικὴ κυριαρχία καὶ νὰ κατηγορῆ τὴ δημοτικὴ.

πώς θα μάς αποσπάσει από το παρελθόν μας, θα μάς κλείσει τις πηγές του αρχαίου κόσμου, δεν θ' αφήσει το πνεύμα το αρχαίο να γονιμοποιηθεί όσο μπορεί το παλαιό και θα ρίξει το έθνος σε μιὰ ιστορική άσυνειδησία σε τέτοιο έαθμό, που οι Έλληνες θα πάψουν πιά και να θεωρούν τον εαυτό τους απόγονο των αρχαίων Έλλήνων και κληρονόμο του αρχαίου και μεσαιωνικού πολιτισμού!

Μά τι είναι επί τέλους ή δημοτική γλώσσα, που θα φέρει στον Έλληνα τέτοιες τεράστιες ψυχικές ανατροπές.

Πρώτα πρώτα και αν ακόμη ή δημοτική γλώσσα δεν είχε καμιά άποψη σχέση με την αρχαία, αν ήταν γλώσσα άλλου έθνους ξένη, πάλι δεν θα ήταν άδικο να πούμε ότι αν υπήρχαν σφιάς οι πραγματικοί όροι για ένα δημοκρατικό ιστορικό, θα μάς εμπόδιζε ή γλώσσα να αντλήσουμε από τον αρχαίο πολιτισμό γόνιμα σπέρματα, που θα είχαν ευεργετική επίδραση στη διαμόρφωση της παρούσας ζωής μας. Και πως θα ήταν δυνατό να υποστηρίξουν την αντίληψη αυτή αντίθετοι της δημοτικής, αφού οι ίδιοι ήμολογούν με κάθε ύπερβολή επίθετο μεγάλη την ανυπέροβλητη δύναμη του ελληνικού πολιτισμού, που φωτίσει τους άλλους λαούς της Ευρώπης. που μάλιστα για αυτό χρωστούν σήμερα σε κάθε καλό που έχουν; Αφού εκείνοι δεν εμπόδιστηκαν και δεν εμποδίζονται την ολόκληρη ξένη γλώσσα τους να τρυγοδν κάθε μέρα το γλυκύτερο μέλι από την αρχαία ελληνική πνεύματος, γιατί τάχα θα εμποδίζεν έμιας ή άλλη δήποτε γλώσσα μας, αν είχαμε μόνο τη δύναμη, τη πραγματική, να τρυποδν μεις από το μέλι αυτό; Μά ή δημοτική γλώσσα δεν είναι ξένη από την αρχαία, δεν είναι «γέννημα δουλείας, ράκος απόβλητων», αυτό δεν το λέγουν πιά οι άπαθεί της «λογίας παραδόσεως» εκτός από τους ολόκληρα γλωσσικά άμύρ...

Τουναντίον μάλιστα οι περισσότεροι γλωσσολογικά μορφωμένοι άπ' αυτούς υποστηρίζουν στις επιστημονικές των έργασίες πως ή κοινή νεοελληνική άπο από την αρχαία πολύ λιγώτερο άποτι απέχουν οι νεολατινικές γλώσσες από την αρχαία λατινική, γιατί αυτή στη μακροχρόνια εξέλιξή της από την εποχή του Ξενοφώνος σήμερα έπαθε σχετικά πολύ λιγώτερες αλλαγές και στη φθογγολογία και στη γραμματική και στη σημασιολογία άποτι έπαθαν άλλες γλώσσες σε λίγους αιώνες μέσα. Και αυτό είναι αλήθεια. Αλλά τότε, πως άφοδ κανένας από τους λατινικούς λαούς δεν παραπονέθηκε ποτέ, πως ή γλώσσα του τον άπομαί άπο το λατινικό πολιτισμό και δεν εμποδίστηκε να φωτισθ ή άπ' αυτόν, πως υποστηρίζουμε ότι ή δημοτική θα μάς κλείσει τις πύλες του αρχαίου κόσμου φανερό, πως ο ισχυρισμός αυτός δεν άντέχει στην παραμικρότερη κριτική έπιείρα. Μά ακόμη φανερότερη γίνεται ή άτοπία του άν έξ ε τ ά σ ω μ ε θ ε τ ι έ τ ι ά ν τ ι π ρ ο σ ω π ε υ ε ι γ ι ά τ ο έ λ λ η ν ι κ ο έ θ ν ο ς ή δημοτική γλώσσα. Η γλωσσική έρευνα που εξέλιχνε τις προλήψεις «αυθεντικότητας» της δημοτικής, άπόδειξε κιόλας πως ή δημοτική είναι άπό την αρχαία κοινή, άπως φυσικά εξέλιχτηκε χωρίς συνειδητή προσοχή στο στόμα του ελληνικού λαού, που εξακολούθητικά τη μιλούσε και άπο τότε άπο αυτή τον ψυχικό του όιο σόλοους τους μακρούς και πολυτάραχους αιώνες ιστορικής του ζωής. Και το ρεθμα αυτό το μεγάλο, άγνωσμένο και περιφρονημένο άπο τη λόγια παράδοση, ενώ ήταν ή πηγή άπόπου έπρεπε να ξεχυθ ή δημοτική ζωή του έθνους, μόνο κάπου παράμερα έδινε τη δροσιά του και την αναζωογόνηση του λαϊκού τραγουδιού ή μερικά πιά εξευγενισμένα άπο την εποχή του σαν τη κριτική λογοτεχνία ως που σήμερα πιά ξέσπασε και πλημμύρισε ή μαραμμένη πνευματική μας ζωή. Και έτσι ή δημοτική γλώσσα είναι: το ουσιαστικώτερο και γνησιώτερο και το πιο άπράνταχτο τεκμήριο ιστορικής μας ένότητας, που μόνο αυτό άρχει για να καταπολεμηθή κάθε θεορατόνισμο ή ελληνικής φυλής, μά έπειδή κρύβει μέσα της άλλους τους θεορατούς ύποσυνείδητους έπιόβιους των άειών του πολιτισμού κληρονομημένους άπο γενιά σε γενιά και ή άμεσώτερος δεσμός μας με το μεσαιωνικό

και το αρχαιο παρελθόν μας. Είναι γνωστές πια και πολυειπωμένες οι στενές σχέσεις, που υπάρχουν ανάμεσα στη νεοελληνική λαϊκή και στην αρχαία παράδοση. Και δικοί μας και ξένοι μίλησαν μενθουσιασμό γι' αυτές. Τελευταία ακόμα ο πρόωρα χαμένος φίλος της Ελλάδας και ακούραστος μελετητής της εθνικής μας ζωής Α. Γθυμβ μιλώντας για τους «Νεοέλληνες και την καταγωγή τους» στη δημοτική γλώσσα και το περιεχόμενό της σκιαίχτηκε σά σε άκλόνητο δρόμο για να φανερώση την αδιάκοπη συνέχεια του εθνισμού μας. «Η διατήρηση του ελληνικού εθνισμού είναι φανερώτατη όχι μόνο στη γλώσσα αλλά και στα περιεχόμενα μέσα στον υρο λαογραφία, στη σκέψη, στις πρόληψες και συνήθειες του ελληνικού λαού· ο εθνικός χαρακτήρας των αρχαίων Ελλήνων δέ χάθηκε ούτε κάτω από την ισοπεδωτική επίδραση του χριστιανισμού, μα αναδείχθηκε και ζή ακόμη μέσα στο νεοελληνικό εθνισμό κάποτε με την προστασία των εκκλησιαστικών τύπων». Και φέρνει πολλά και ωραία παραδείγματα για την επίβωση αυτή αρχαίων αντιλήψεων και παραδόσεων θρησκευτικών και συνθημάτων κοινωνικών, που δείχνουν ολοφάνερα πως μέσα στην σημερινή Ελλάδα ζή ακόμη ή αρχαία.

Γι' αυτό ή αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας, που αποτελεί το ιστορικά εξέλιγμένο και δημιουργημένο ψυχικό παρόν της φυλής μας και ζή μέσα της δλα τὰ ζωντανά στοιχεία της επίβίωσης του παρελθόντος είναι ο πρώτος, απαραίτητος και θεμελιωδέστατος όρος για να ωφεληθούμε από το παρελθόν μας και το μεσαιωνικό και το αρχαίο, παίρνοντας από κεί στα σπέρματα μπορούν να γονιμοποιηθούν σήμερα και να μάς βοηθήσουν να πλάσωμε το νεοελληνικό, το σημερινό, το δικό μας πολιτισμό. Ο δημοτικισμός δίνει τους όρους για την ιδανική ένωση ιστορισμού και συγχρονισμού. Έξω από τη δημοτική γλώσσα, που είναι το γνήσιο εθνικό έγώ μας, δέν υπάρχει αυτοσυνειδησία και αυτοπεποίθηση, ειλικρίνεια και ύλικό για τη δημιουργική όρμη. Δέν υπάρχει επομένως ούτε κλασικισμός αληθινός, ούτε ανθρωπισμός, αλλά τυπολατρεία και ψευτοκλασικισμός, παραγραφή και ξεθώριασμα του αρχαίου κόσμου, άρχοντοχωριατιά και «κονιάματα τάφων», σαπίλα έσωτερική, ψεύτισμα του είναι μας και άρλεκινισμός ξενομανίας.

Γι' αυτό ο δημοτικισμός είναι σάλπισμα γενικής αναγέννησης. Φέρνοντας την αναγνώριση του είναι μας, δέν περιορίζεται στη γλώσσα. Η γλώσσα είναι σύμβολο μόνο. Όλη ή ζωή ή νεοελληνική τραγούδια, χοροί, μουσική, αρχιτεκτονική, πλαστικά, έιστεχνικά μοτίβα κάθε τι νεώτερο, κάθε τι δικό μας αναγνωρίζεται, εκτιμείται, υψώνεται, μπαίνει στον κύκλο της διανοητικής ενέργειας και της καλλιτεχνικής προσπάθειας και γίνεται το πρώτο ύλικό για τη δημιουργία του νέου πολιτισμού μας.

Ακόμη και βαθύτερα στα κοινωνικά καθεστῶτα, στην επιστήμη, στη φιλοσοφική διανόηση, στην ήθική μας άγωγή ρίχνει τὰ ζωογόνα του σπέρματα ο δημοτικισμός περιλαβαίνοντας κάθε αξία του πολιτισμού. Θέλει να μάς απολυτρώση από τὰ δεσμά μιανής στείρας και άγονης, πνευματοκτόνας και ψυχοκτόνας παράδοσης, ενός φετιχισμού μοιρολατρικού και να μάς ρίξη στην άγκαλιά της σύγχρονης ζωής με πεποίθηση στις δυνάμεις μας, με αυτοσυνειδησία, με ειλικρίνεια, με άνδρισμό και όχι με φακιρική άναμιονή επιστροφής σταρχαία κλέη. Και ή απολύτρωση δημιουργώντας νέα θέση άπέναντι στην πραγματικότητα φέρνει και νέα αντίληψη της ζωής, νέα αντίληψη των καθηκόντων, μιά νέα εθνική και κοινωνική ιδεολογία.

Μά ἐδῶ δὲν εἶναι τόπος ναπλωθοῦμε οὔτε στὶς βαθύτερες ρίζες τοῦ δημοσιοῦ οὔτε στὰ γενικώτερα ἀποτελέσματά του. Μένοντας στὸ ἀρχικό μας ζήτημα θέλωμε ἀκόμα νὰ δείξουμε πῶς ἡ ἀντιλήψη, ἔργου μᾶς φέρνει ἡ θεωρία καὶ ἡ κριτική ἀνάλυση, πιστοποιεῖται κι ὅλας ἀπὸ τὴν π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ἔ ξ ἔ λ ι σ τ ι κ ῆ.

Ὅτι ὁ δημοτικισμὸς φέρνει μιὰν ἀμεσώτερη, οὐσιαστικώτερη, ἀληθινὴ καὶ γονιμώτερη, ἐπαφή μὲ τὸ παρελθόν μας καὶ τὸ ἀρχαῖο καὶ τὸ μεσαιωνικὸ βλέπομε πραγματοποιημένο σὲ τρεῖς κύκλους ἀπὸ τοὺς στενώτερα συνδεδεμένους μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν, τῶν περασμένων, στὴ φιλολογία ἐπιστήμη, στὴ λογοτεχνία καὶ στὴν παιδεία.

στ'. **Ἡ φιλολογία, ἡ λογοτεχνία, ἡ παιδεία.**— Ἡ ἔρευνα, ἡ μελέτη, ἡ ἐρμηνευτική, ἡ ἐπίγνωσις ἐνός ἱστορικοῦ παρελθόντος εἶναι ἡ βάση τοῦ ἱστορισμοῦ προκειμένου γιὰ τὸ δικό μας ἐθνικὸ παρελθόν καὶ τὸ ὄργανο πού θὰ φωτίσῃ τὴν ἱστορικὴ συνείδησιν καὶ θὰ τονώσῃ τὴν ἱστορικὴ ἐνότητα. Ἀπὸ τὴν πλατεῖαν ἱστορικὴ ἐπιστήμη, πού ξεδιαλύνει κριτικὰ καὶ καθορίζει τὶς ἀξίες τοῦ περασμένου πολιτισμοῦ ξεχωρίζει ἰδιαίτερα γιὰ τὸ θέμα, μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἐπιστήμη, πού ἔργο της εἶναι, βοηθημένη, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἱστορικὴ γνῶσιν, νὰ μελετήσῃ τὰ γραφτὰ μνημεῖα τοῦ ἔντεχνου λόγου ποιητικοῦ καὶ πεζικοῦ, νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ παρακολουθήσῃ τὴ δημιουργία τους, νὰ δείξῃ τὰ κάλλη καὶ νὰ ἔρῃ τὶς ἠθικὰς διανοητικὰς καὶ καλαισθητικὰς ἀντιλήψεις, πού ἡ δημιουργία τῶν σύνθεσίν τους ἐπλασε τὸ καλλιτέχνημα καὶ μεταδίδοντας ὅλα τὰς αὐτὰ τὰ εὐρηστοὺς μορφωμένους τοῦ ἔθνους, νὰ κάμῃ δυνατὴ τὴν ἀφομοίωσιν καὶ μετὰ τῶν κάθε εἶδους ἀξιών, πού βρίσκοντα, μέσα στὸ καλλιτέχνημα, νὰ κάμῃ δυνατὴ νὰ τρυγήσουν οἱ δυνατώτερες φυσικὰ ψυχὰς τὸ μέλι, πού κρύβεται στὰ κλάσματα τοῦ ἔντεχνου λόγου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδανικὸ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Μά ἐπειδὴ κι αὐτὴ σὰν κάθε εἶδος πνευματικῆς ἐνέργειας δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ὅλη ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ διάθεσιν καὶ ροπήν, πού ἔχει ἕνας λαὸς ὠρισμένες ἐποχάς, καθρεφτίζει κι αὐτὴ κατ' ἐξοχήν τὸ εἶδος τοῦ ἱστορισμοῦ, καθὼς εἶδαμε, ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴ σχέση πρὸς τὸ παρὸν εἶναι δυνατὸ ν' ἀναχθῇ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Γι' αὐτὸ τόσο περισσότερο πλησιάζει πρὸς τὸ ἰδανικὸ, πού διαγράφεται ἀνωρᾶν ἢ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ὅσο περισσότερο ὑπάρχουν στὸ ἔθνος οἱ ὄροι δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ καὶ τόσο περισσότερο ἀπομακρύνεται, ὅσο ξεφυλάσσεται ἡ ἱστορικὴ σκέψις σὲ στείρον καὶ νοσηρὸν ἱστορισμὸν. Ἔτσι πάντα τὸ ἀντικείμενον τοῦ κλασικισμοῦ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μιὰ γόνιμη καὶ οὐσιαστικὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων προτύπων ἀπὸ τὴν ἀποψη, πού ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὶς κυριώτερες πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Καὶ κάθε ἐποχὴ δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ ἐπὶ ἐποχὴ ἀκμῆς καὶ φιλολογικῆς ἐπιστήμης, κάθε ἐποχὴ στείρου ἱστορισμοῦ ἐπὶ ἐποχὴν ξηρασιμῆς τῆς. Αὐτὸ βλέπομε στὴν Εὐρώπῃ τὸν καιρὸ τῆς Αναγέννησιν πού ζητοῦσαν σταρχαῖα μνημεῖα πρὸ πάντων τὰ κάλλη τοῦ λόγου, ἐπειδὴ ἐκείνη ἡ ἀνάγκη οἱ δυτικὸι λαοὶ νὰ μορφώσουν καὶ νὰ ὑψώσουν τὶς δικὰς τους ἐθνικὰς ἀξίας καὶ λογοτεχνίας. Ὄταν μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ξεφυλίστηκε ἡ ελογοτεχνία ἀπλῆ μίμησις τῶν τύπων, τότε καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων μνημείων περιορίσθη σὲ λεξιλογικὰς καὶ γραμματικὰς ἔρευνας. Κι ὅταν πάλι στὰ τέλη τοῦ 17^{ου} καὶ ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνα ξανακίχον ἰδιαίτερα στὴ Γερμανίαν οἱ κλασικὲς ἀπορρομημένους ἀπὸ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ τοῦ Γκαίτε, τοῦ Lessing, τοῦ Herder, τοῦ Σίλλερ, τότε καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἀρχίζοντας ἀπὸ Winklermann φτάνει μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Fr. Aug. Wolff σὲ καθαρὴν διατύπωσιν τοῦ ἔργου τῆς καὶ σ' ἐφαρμογὴν τοῦ πληρέστερη ἀπὸ κάθε προηγούμενη. Ἀλλ' ὅταν ἡ ὄρμη τοῦ νεοανθρωπισμοῦ ἰκανοποιήθη καὶ ὁ ρωμαντισμὸς καὶ ὁ ἱστορισμὸς αὐτὸν καὶ ἀπὸ ἀντίδρασιν πρὸς αὐτὸν ἕνας ὑπερόλιθος καὶ μονόπλευρος κλῆρος πραγματισμὸς καὶ κριτικισμὸς ἐστρεψαν ἄλλοῦ ἢ παραπλάνησαν τὴν ἱστορικὴν ὄρμη, ἔχουμε νέον ξέσπασμα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης σὲ τυπολογικὴν ἱστορικὴν ἀνατομία τῶν κειμένων, ὑπερκριτικὴ καὶ γραμματικισμὸν. Ἡ

Ἡ Σχολή τοῦ Cobet (τοῦ Κοδῆτου τῶν Κοντικῶν) μᾶς δίνει τὸν τύπο μιανῆς φιλολογικῆς ἔρευνας πού ὅσο καὶ ἂν θεωρεῖται χρήσιμη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καὶ καθαυτέρη κατανόηση τῶν κειμένων, ὅταν περιορίζεται μόνον στὸν τύπο καὶ μάλιστα φτάνει στίς ὑπερβολές, πού ἔφτασε, εἶναι τόσο ἀγονη, πού μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ τίς κλασικὲς σπουδές. Κι ἀληθινὰ ἡ ἀντίδραση δὲν ἄργησε νὰ γεννηθῇ καὶ ἐναντίον αὐτῆς ἀντιστοιχία μετὰ τὴν ἀνάγκη ἐνὸς συνθετικοῦ ιστορικοῦ ποῦ γίνεται αἰσθητὴ ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῆς ἸΘ' αἰῶνα, ἔχομε πάλι μιὰ νέα ἀκμὴ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μετὰ ταῖς ἀκαταίτητάς ἰδανικά, ὅπως τὰ διατυπώνουν οἱ Wilamowitz Moellendorf, ὁ Zielinski, Wendland καὶ τόσο ἄλλοι.

Ἄν στρέψωμε τὸ μάτι μας εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ δοῦμε τὰ πράγματα νὰ δικαιώσονται ὁλότελα τὴν ἀποψή μας.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔχει μόνον τὸ γενικώτερον ἰδανικὸ σκοπὸν πού διαγράψαμε πάρα πάνω, μὰ καὶ ἰδιαίτη ἔθνικὴ ἀποστολή. Μελετώντας τὰ ἔργα τῶν προγόνων τους οἱ Ἕλληνες συνοδεύονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς υπερηφάνειας, πού ἔργα ἔθνικὰ δικά τους τόσο πολύτιμα γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι τὸ ὑποκείμενον γιὰ τὴν ἔρευνά μας, μὰ καὶ ἀπὸ τὸ συναίσθημα μιᾶς ἱερῆς ὑποχρέωσης στοὺς τιμημένους προγόνους καὶ ἀπὸ τὴν γλυκειὰ ἱκανοποίησιν πού φέρνει ἡ ἐκτέλεσις ἐνὸς ὑψηλοῦ καθήκοντος. Μιὰν ἀγάπην ἀπέραντη πρέπει νὰ γεμίζῃ τὴν ψυχὴν τους καὶ νὰ τοὺς κινήσῃ ὅλα τὰ εὐγενικὰ ψυχόρμητα καὶ ὅλη τὴν διανοητικὴν δύναμιν γιὰ νὰ εἰσδύσων ἐντὸς ἀρχαίου πνεύματος καὶ ναγκαλιᾶσων τὴν ἀρχαίαν ψυχὴν καὶ ἔτσι μετὰ τίς μελέτας τους νὰ κάμωσιν ὅλον τὸ ἔθνος νὰ αἰσθανθῇ τὴν πνοὴν τῆς δημιουργικῆς δύναμης, πού ἔφερον ἐκείνους σὲ τὸσον ὑψηλὸν βαθμὸν πολιτισμοῦ. Θαυμασμὸν ἀπειροπρὸς τοὺς ἀρχαίους δὲ μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς δὲν αἰσθάνθησαν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες φιλόλογοι, μὰ μποροῦμε ἄραγε νὰ ποῦμε, πῶς ἔθεσαν σὲ τέτοια ἱερὴ συγκίνηση τὴν ψυχὴν τους, ὅταν τοὺς μελετοῦσαν καὶ εἶχαν τέτοιο πόθος γιὰ νὰ τοὺς κατανοήσων ἀπὸ ὅλες τίς μεριὰς καὶ νὰ τοὺς ξαναζωντανέψων, ὅσοι θὰ χρειαζόταν γιὰ ἓνα τέτοιο ἔργον;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἡ ἀπάντησις δυστυχῶς εἶναι ἀρνητικὴ γιὰ τοὺς περισσώτερους. Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἔπεσε πρῶτη αὐτὴ θύμα τῆς μεγάλης πλάνης τοῦ Ἀττικισμοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὴ ἔπειτα θύτης τοῦ ἔθνους. Ἡ ἰδέα τοῦ ξαναγυρισμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν δόξαν μετὰ τὴν μίμησιν τῶν γλωσσικῶν τύπων αὐτοὺς εἶχε φορεῖς τῆς καὶ κήρυκός τῆς. Καὶ ἀπορρόφησε σὲ τέτοιο βαθμὸν τὴν πλάνην τῆς διάνοιά τους, πού τοὺς ἔκλεισε τὰ μάτια εἰς τὴν πλούτην τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ψυχῆς, καὶ τοὺς ἄφησε νὰ δοῦνε, καὶ πάλι ὄχι καλὰ, μόνον τὸν ξερὸν τύπον, τὸ γραμματικὸν κανόνα, τὸ δόκιμον καὶ ἀδόκιμον. Ἡ πλάνη κυριαρχεῖ στοὺς φιλόλογους τοῦ τέλους τοῦ III' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ IV' αἰῶνα.

Τοὺς κάνει νὰ ἐπιχειροῦν τὰ πιὸ μάταια ἔργα. Ἐνας Εὐγένιος Βούλγαρης μεταφράζει τὴν Αἰνειάδα σὲ στίχους Ὀμηρικούς. Γιὰ ποιὸν; Γιὰ νὰ κερδίσῃ τί τὸ ἔθνος; Σχολιάζουν καὶ μεταφράζουν τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς σὲ τέτοια γλῶσσα, πού ἔχει καὶ αὐτὴ ἀνάγκη ἀπὸ μετάφρασιν καὶ σχόλια. Μιὰν ἀπέραντη θλιβερὴν ἀγониαν προσπάθεια! Καὶ μέσα σ' αὐτοὺς ξεχωρίζει ἓνας καὶ μόνος. Ἐνας ἀνθρωπιστής, ὁ Κοραΐς. Καὶ γιατί; Γιὰ τὸ μόνος αὐτὸς δὲν εἶναι τυφλωμένος ἀπὸ τὴν πλάνην τοῦ ξαναγυρισμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Γιατί μόνος αὐτὸς ἀναγνωρίζει ἂν καὶ ὄχι ὁλότελα τὸ παρὸν. Μόνος αὐτὸς βλέπει μπροστὰ του τὴν ὑπαρξὴν σύγχρονον ἔθνον, ἔθνον νέον καὶ δὲν περιφρονεῖ τὰ ψυχικά του δεδομένα, τὴν γλῶσσαν του, τὰ ἥθη του. Καὶ αὐτὸ ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ χωρὶς νὰ τὸ περιφρονήσῃ ὅπως κατ' οὐσίαν ἔκαναν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Γι' αὐτὸ ἔχει μάτι καὶ γιὰ τίς ἀρετὰς καὶ γιὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔθνους καὶ ζητεῖ παίρνοντας ἠθικὰ πρότυπα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους νὰ τὸ ἐξευγενίσῃ, νὰ τὸ μορφώσῃ. Βέβαια ἐντὸς δρόμου αὐτὸν ὁ Κοραΐς σταμάτησε εἰς τὴν μέσην. Ἦταν ὑπερβολικὰ συμβιβαστικός. Δὲν ἀναγνώρισε τὸ παρὸν παρὰ σὲ μικρὸν σχετικὸν βαθμὸν καὶ δὲ ζήτησε νὰ δημιουργήσῃ κυρίως ἀπάνω σ' αὐτὸ. Μὰ καὶ ἔτσι πού στάθηκε, μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴν θέσιν πού εἶχε ἀπέ-

ναντι στο παρόν, ξεχωρίζει σαν άστρο λαμπρό πάνω απ' όλους τους σύγχρονους και τους κατοπινούς φιλόλογους και μένει ως τώρα εμόνος "Ελληνας ανθρωπιστής και κλασικιστής". Γιατί ύστερα από αυτόν το κύμα της πλάνης ωγκωμένο ολοένα παρασέρνει την ελληνική επιστήμη και την πνίγει. Ούτε στο επίπεδο του Κοραή δε στάθηκαν οι κατοπινοί φιλόλογοι. Και έτσι τριάντα σαράντα χρόνια μετά τον Κοραή φτάσαμε στο πιο βαθύ σημείο του ξεπεσμού της φιλολογικής επιστήμης στην Ελλάδα, στον Κοντισμό, που άποπροσωπεί: επιστημονικά την άκρα συνέπεια της πλάνης. Για τους Κοντιστές δεν υπάρχουν πιά από τους αρχαίους συγγραφείς παρά μόνο οι λέξεις. Ούτε η σύνταξη. Ο δάσκαλος των έρμηνεύοντας τους αρχαίους συγγραφείς δε φρόνιζε ούτε τη στοιχειωδέστερη μετάφραση να κάνει. Το νόημα δεν υπάρχει. "Οχι και τέχνημα, όχι μνημείο πολιτισμού, όχι δημιουργική σύνθεση θρησκευτικών, ηθικών, κοινωνικών, καλαισθητικών αντιλήψεων δεν είναι πιά το καλλιτέχνημα, μόνο πτώμα νεκρό που άπάνω του θα γίνει ή ανατομία στα λεξείδια για να έρθετε οι δόκιμοι και άδόκιμοι τύποι, να παρθούν από κει οι κανόνες του πώς λένε και πώς γραπτόν, το «κείται ή ου κείται» και να έρθετε ως άγράμματοι όλοι οι Έλληνες από τον Κοραή, ως τον Άσώπιο και ως τον Βαρδάκη, διότι «τοίς έδελυροίς και άποτροπαιοίς και έσφαλμένοις και πονηροίς κεικομένοις χρώνται». Και τότε είδεν ο Έλληνικός κόσμος το θέαμα να γράφει ο δάσκαλος μια συλλυπητήρια έπιστολή από δέκα γραμμές για το θάνατο του Cobet και να γράφει έπειτα έναν τόμο από 600 σελίδες για να δικαιολογήσει τις δέκα γραμμές που μέσα σ' αυτές κατά την ίδια δική του μέθοδο του έρμηνεύει οι αντίπαλοί του τόσα γλωσσικά σφάλματα όσες και λέξεις και προτάσεις. Και τότε αυτό, αυτή η πνευματική άποτελμάτωση και πνευματική άποχολοκύνθωση του έθνους μεταδομένη από τους μαθητές του σ' όλη τη μορφωμένη τάξη, πήρε τέτοια έκταση που κάθε άπολύτρωση από την τέτοια έπαφή προς τον αρχαίο κόσμο ήταν ή καλύτερη εύεργεσία, που θα είχε να προσφέρει κανείς στο έθνος του. Γι' αυτό μπορεί να πη κανείς πως ποτέ ποτέ δεν άπομακρύνθηκε το ελληνικό έθνος από τον αρχαίο πολιτισμό, το αρχαίο πνεύμα και την αρχαία ψυχή τόσο πολύ, όσο τον καιρό της άκμης του Κοντισμού. Αυτή είναι η πραγματική άποσπασή από το παρελθόν μας και η διασπασή της ιστορικής συνέχειας του έθνους. Γιατί εκεί που η αρχαιότητα ήταν πτώμα νεκρό στα χέρια των δασκάλων, σταματάει κι όλος κατά την αντίληψή τους ή εθνική ζωή περίπου στο Δημοσθένη. "Οι κατοπινί δεν ήταν ελληνικά, ήταν βάρβαρα, χυδαία, «περιπτώματα πνευματικά κατά την αυτόουσια έκφραση του δασκάλου. Και άνάλογα προς το τέτοιο παραπτώμα της φιλολογικής επιστήμης δεν μπορούσαν παρά να είναι και κείνα τα έργα, που ήθελαν να είναι κάπως περισσότερο ανθρωπιστές και να προσέχουν σε κάτι άλλο εκτός από τις λέξεις. Τέτοιος ήταν με όλη τη μορφή του και ο Μιστριώτης, που σε μια μακρόχρονη εργασία μεταφράζοντας και συμμαζεύοντας σχόλια από τους Ευρωπαϊούς έβγαλε σε εκδόσεις όλους σχεδόν τους Έλληνες συγγραφείς. Διαβάστε τους μακρούς προλόγους του Μιστριώτη, που κάποτε έβαλαν και στο Άρσάκειο για μορφωτικό άνάγνωσμα συγκρίνοντας με τους προλόγους του Κοραή. Τί καταπληχτική διαφορά. Στον Κοραή ή εθνικότητα, το νηφάλιο πνεύμα, ή θερμή αγάπη για τους αρχαίους μιά και για το μερινό ελληνικό έθνος. Έργασία μέλισσας, που στοργικά μαζεύει το μέλι στοργικά το προσφέρει για τροφή στους νέους της Ελλάδας. Αυτή τη νύχτα η Ελλάδα έχει πάντα στα μάτια του, σ' αυτή μιλάει. Και από την άλλη μεριά ο Μιστριώτης φούσκωμα και τυμπανοκρουσία από λέξεις και φράσεις κενές, παιδιακίσια έξαγγελμένα με τα πιο χτυπητά λόγια, άετοι και κεραινοί δραμοιούντες «αίθεραιοι στοιβάδες» άερολογήματα πραγματικά και άσπαστα άνόητος παραληρηματικός θαυμασμός μακριά από την αρχαία και από την ελληνική και από κάθε πραγματικότητα. Ξηρότητα και στείρωση ψυχική σκεπασμένη

με χρυσόχαρτα. Καί αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ φιλολογία κορυφώνεται ἔπειτα σ' ἕναν ἑγγύονα γλωσσικό, πού ἀνάμεσα σέ «προβοσίε» «ρούβλια» «κινδύνους τῆς θρησκείας καί τῆς πατρίδος» θάφτεται τὸ ἔθνος. Καί τῇ στιγμῇ πού οἱ Βούλγαροι μὲ μαχαίρι καί μὲ κανόνι, μὰ καί μὲ σχολειὸ ἀληθινὸ κατέβαιναν ὁλοένα στὴν Ἄσπρη θάλασσα διώχοντας τὸν Ἑλληνισμό καί διασπώντας τὴν ἑδαφικὴ του ἐνότητα, μῆς ἐδῶ σέρνοντας τὸν ὄχλο στοὺς ὁρμούς τῆς Ἀθήνας ἀκονίζαμε τὰ γλωσσικά σπαθιά καί σφυρηλατούσαμε «τὰ τηλεβόλα τῆς γλώσσας» μὲ τὰ ὅπλα ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ἐπάλξεων μαχόμενοι θὰ τοὺς διώχναμε. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἐθνικὲς ὑπηρεσίαι τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καί τῆς καθαρουσιάνικης ἰδεολογίας.

Ἄς ἐλπίσωμε πὼς θὰ εἶναι οἱ τελευταίαι.

Μὰ ἡ ἐλπίδα αὐτῇ, εἶναι φανερὸ πιά, δὲ στηρίζεται παρὰ μόνον στὴν πιθανότητα πὼς θὰ νικήσῃ ὁ δημοτικισμὸς.

Γιατί; ὁθέαται ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς αὐτοὺς τύπους πού ἐξετάσαμε τὸν Κοραῆ, τὸν Κόντο καί τὸ Μιστριώτη, πού ἀποτελοῦν σὰν νὰ ποῦμε καί τίς ἀκρότητες τῆς ἑλληνικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν καλὴ καί κακὴ τῆς ἀποψη, ὑπῆρξαν σὰ διάμεσα πλῆθος ἄλλοι μελετητὲς καί ἐρμηνευτὲς τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μὰ ἑλληνικὴ φιλολογία ἀληθινὰ ἀνθρωπιστικὴ, ἐρμηνεῖα θαθεῖα, ἐσωτερικὴ, πολύμερη, κλασικισμὸς εὐεργετικὸς γιὰ τὸ ἔθνος δὲν ὑπῆρξε καί δὲν ὑπάρχει ἀκόμη. Ὅπου δὲν ἔχομε ξεφυλισμένα ὑπόλοιπα τοῦ Κοντισμοῦ ἔχομε μιὰ ξερὴ οὔτε καλαισθητικὴ, οὔτε ἀνθρωπιστικὴ, οὔτε φιλοσοφημένῃ ἐρμηνεῖα τῶν συγγραφέων. Λεῖπει ἡ γενικὴ, ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀντίληψη. Καί λεῖπει ἀκόμη ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὴ σημερινὴ ἐθνικὴ ψυχὴ. Αὐτῇ τῇ σημερινῇ ἐθνικῇ ψυχῇ, τὴν ἔρευνά της, τὴν ἀναγνώρισή της σὲ ὅλα της τὰ φανερώματα καί τὴν ἐξύψωσή της ἔχει θεμέλιό του καί σκοπὸ τοῦ ὁ δημοτικισμὸς. Καί μιὰ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη μόνον ἀπὸ τὸ δημοτικισμὸ θὰ ὀρθῇ.

Ἀκόμη καθαρῶτερα διαπιστώνεται αὐτὸ σ' ἕναν ἄλλο κύκλο πνευματικῆς ἐνέργειας, πού μᾶς ἔδωκε κι ὅλας ἔργα, γιὰ νὰ κρίνωμε, στὸν κύκλο δηλ. τῆς **δημιουργικῆς λογοτεχνίας**.

Ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καί ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα γενικὰ ἔργο τους ἔχουν νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν καί νὰ μᾶς κάνουν συνειδητὲς τίς ἀξίες τοῦ περασμένου πολιτισμοῦ. Ὁ τρόπος ὅμως πού τίς ἀφομοιώνουμε καί τίς μετουσιώνουμε σὲ σημερινὲς ἀξίες, φανερίνεται πρὸ πάντων στοὺς διάφορους κλάδους τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας εἴτε τῆς φιλοσοφικῆς καί ἐπιστημονικῆς εἴτε παραπάνω ἀπ' ὅλα τῆς καλλιτεχνικῆς. Στὴν καλλιτεχνικὴ σύνθεση μέσα χύνονται ὅλα τὰ μοτίβα. Καί ἡ ποιότητα ἐνὸς καλλιτεχνήματος, ἡ πρωτοτυπία του, ἡ ἀρτιότητά του στὴν ἐκφραση τῆς ριζικῆς ἰδέας πού τὸ ἐμπνέει, ἡ ἀρμονία μεταξὺ ἰδέας καί ἐκφραστικῶν μέσων, ἡ ἀντιστοιχία πρὸς ὠρισιμένες ψυχικὲς ὀριές εἴτε τοῦ λαοῦ, πού θὰ τὸ ἀπολαύσῃ καί ἐπομένως τὸ ποσὸ τῆς ψυχικῆς καί καλαισθητικῆς συγκίνησης, πού προκαλεῖ ἡ ἀλήθεια καί εἰλικρινεία του, ὅλα αὐτὰ πού εἶναι τὰ κριτήρια τῆς ἀξίας του, εἶναι συνάμα καί τεκμήρια καί γιὰ τὴν προέλευση τῶν μοτίβων καί γιὰ τὸν τρόπο τῆς ψυχικῆς κατεργασίας τους, γιὰ τὸ βαθμῶ, πού ἀφωμοιώθηκαν καί μετουσιώθηκαν στὴν ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνη καί ἀντίστοιχα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, πού τὰ αἰσθάνεται καί συγκινεῖται καί μορφώνεται καί ἐξυψώνεται ἀπὸ τὸ καλλιτέχνημα ἢ μένει ψυχρὸς μπροστὰ σ' αὐτό. Ἔτσι κάθε εἶδος καλλιτεχνικῆς δημιουργίας θὰ μπορούσε νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ καί γιὰ κριτήριον τῆς ἐπιρροῆς, πού εἶχεν ἡ σχέση μας πρὸς τὸ παρελθόν μας τὸ ἀρχαῖον καί τὸ μεσαιωνικὸ στὸ σημαντικώτατον αὐτὸ κύκλον τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λ.χ. θὰ μᾶς ἔδειχνε μὲ τὰ ἔργα της μὲ ποῖόν τρόπο ἀντιληφθήκαμε ταρχαῖα μνημεῖα καί πὼς μᾶς ἔγιναν αὐτὰ σπέρματα νέας ἀρχιτεκτονικῆς δημιουργίας. Καί κεῖ θὰ βλέπαμε πὼς ἡ αὐτούσια μίμηση καί μεταφορά, φανέρωμα κι αὐτῇ τοῦ νοσηροῦ ἱστορισμοῦ μας γέμισε τὴν Ἀθήνα ἀπὸ Προπύλαια καί κολῶνες καί ἀετώματα καί ἀνθήματα σ' ἕναν συμφορμὸ χωρὶς ἀρμονία ἰδέας καί ἐκφραστικοῦ μέσου, χωρὶς καμιά πρωτοτυπία καί πρὸ πάντων χωρὶς καμιά ἀντιστοιχία πρὸς πραγματικὲς ψυχικὲς ἀνάγκες, ἐπομένως χωρὶς ἀλήθεια

και ειλικρίνεια. Και στην αρχιτεκτονική λοιπόν έχουμε ολοφάνερα μπροστά τα αποτελέσματα ενός αρχιτεκτονικού Αττικισμού και καθαρευουσιανισμού, που είναι παραγωγή και επανάσταση στην αληθινά καλλιτεχνική ψυχή ενός Περικλή Γρατικού λ.χ. και γενήθηκε κι εδώ μια ροπή προς το παρόν, προς τη σύγχρονη ελληνική ψυχή, όπως μορφώθηκε αφού πέρασε μέσα από το ζάντιο.

Και μόνο τώρα αρχίζουν με κάποιες προσπάθειες τα πρώτα βήματα προς γνήσια πρωτότυπη νεοελληνική αρχιτεκτονική. Το ίδιο θα είχαμε να ποούμε στη μουσική, το ίδιο για την οικιακή διακοσμητική και βιοτεχνία, που σ' όλα βλέπουμε τα τελευταία τούτα χρόνια ένα σιωπηρό ζύπνισμα, μάν αναζήτηστη του σύγχρονου ελληνικού μοτίβου, ως τώρα τόσο περιφρονημένου από την άρχοντοχωριάτη καθαρευουσιανική ψυχολογία της μορφωμένης δήθεν ανωτέρας κοινωνικής τάξης και όμως τόσο πολύτιμου, τόσο ανεκτίμητου για τον πολιτισμό μας.

Με περισσότερο απ' όλα αυτά τα είδη της καλλιτεχνικής ενέργειας μάλιστα καθαρή τη διαφορά δυο ειδών του Ιστορισμού στην Ελλάδα ή λογοτεχνία. Γιατί αυτή προηγήθηκε και γιατί αυτή αντιπροσωπεύει την ανώτατη, την πιο μερέστερη, την πιο έσώψυχη δημιουργική σύνθεση.

Σ' αυτή φανερώνεται πιο έκδηλα η εθνική συνειδητή, σ' αυτή διατυπώνονται ουσιαστικά και παραστατικά και με την πιο συνειδητή μορφή όχι μόνο οι παραδοσεις και τα ιδανικά του έθνους, αλλά και οι πιο λεπτές και απόκρυφες συναισθηματικές αποχρώσεις. Σ' αυτήν ακόμη και κάθε ιστορική αξία μπορεί αυτόουσια ή μεστωμένη να παρουσιασθή και να μας δωθῆ στο μέτρο της δημιουργικότητας από τη μεριά του ποιητή, που πλαστοουργεί και από τη μεριά του λαού, που δίνεται, αισθάνεται και συγκινείται.

Παρακολουθώντας τη νεοελληνική λογοτεχνία βλέπουμε καθαρά τα δυο βήματα του δημιουργικού και του άγονου Ιστορισμού, από την εποχή που πρωτοανερώθηκεν ο Αττικισμός ως τα σήμερα. Από τη μια μεριά ένα αναμείστωμα των καλών μοτίβων, που κατανατάει στην πιο ανούσια κοινοτυπία, από την άλλη μεριά κάθε φορά που το ρεύμα της σύγχρονης ζωής ξεχύνεται μέσα στη λογοτεχνία σπαρτάρισμα δημιουργικό, μια πνοή νέου και πρωτόγονου, που και μέσα στην αλυσίδα του μας μιλάει με τη μεγαλύτερη υποβλητικότητα. Έτσι, μέσα στην ερωτική Σαχάρα της μικρόλογης και άνοστης και ξεθωριασμένης φλυαρίας των ποιητών του αρχαίου λόγου, σαν δαση ξεχωρίζουν μόνο οι εποχές, που μιλάει ή ψυχή είτε με το στόμα ενός ώνημασμένου λογοτέχνη είτε και ανώνυμα δημιουργική. Η μεσαιωνική ύμνωδία, ή άκριτική έποποιία, ή Κρητική ποίηση, το τραγικό τραγούδι, ή η πρασινάδα και ή δροσιά μέσα στην έρημο και στην ξηρασία. Και το 19^ο αιώνα τα δυο ρεύματα πηγαίνουν παράλληλα ως ένα σημείο.

Σούττοι και Ραγκαβήδες και πληθώρα άλλων λησμονημένων πια και σκελετών μένων ελότελα λογοτεχνών με μια προσπάθεια υπέρτατη και άξια καλύτερης ζωής ξεχύνουν κίματα και καταρράχτες στίχων με ιδανικό τη λόγια παράδοση των αρχαίων καλούπια. Οι ποιητώνημοι διαγωνισμοί δραματοποιούν και έποποιούν την ελληνική ιστορία. Πάρετε για τύπο τον Αντωνιάδη, που ό κ. Χατζόπουλος δὲ δίστασε άλλοτε να τον προβάλλη στα μάτια των νεωτέρων και για τον ποιητή. Πάρετε και τον Άμπελα αν θέλετε, πάρετε και το Δ. Βερνερδάκη.

Άλλοι απ' αυτούς έμειναν μόνο με τα ξερά στεφάνια των διαγωνισμών. Έγνωρίσαν και τη συγκίνησή της λαϊκής επιδοκιμασίας. Πώς αισθάνθηκαν άρχαιο και μεσαιωνικό κόσμο και πώς τον καθρεφτίσανε στα έργα τους: Πώς λησε στην ψυχή τους ο άρχαίος ελληνικός μύθος, ή τραγική ιδέα, το ήρωικό έπος της μεγαλόπνοης ιστορικής ζωής του έθνους από το Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα ως τον Κωνσταντίνο και τον Ηράκλειο, ως το Βασίλειο το Βουλγαροκτόνο, ή Κομνηνὸ και τον Παλαιολόγο; Πώς μίλησε στην ψυχή τους ή σκληρόμενη Έλλάς και ή αντάρτισσα ήρωική Ελλάδα, που έσπασε τα δεσμά της με μια γοργή πάλη; Κι από την άλλη μεριά πώς μετουσιώθηκαν τα ίδια ποιητικά μοτίβα στο Σολωμό, σ' ένα Βαλαωρίτη, σ' έναν Παλαμιά;

Τί είναι ο Ύμνος στην Ἐλευθερία μπροστά σέ κάθε καθαρολόγημα, σέ κάθε εμπάνισμα στίχων τῆς «Τουρκομάχου Ἑλλάδας» λ.χ. τοῦ Σούτσου; Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Πινδάρου εἶπε κάποιος μελετητής τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς, δέ μίλησε τὸ ἐλληνικό πνεῦμα πρὸ μεγαλόστομα ἀπὸτι μίλησε στὸν «Ύμνο» τοῦ Σολωμοῦ. Καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ποὺ αὐτὴν θέλουν οἱ καθαρευουσιάνοι καὶ αὐτὴ τὴ θέλομε ἡμεῖς, πηγὴ ζωῆς, συγκίνησης καὶ φρονηματοποιίας καὶ ἠθοπλαστίας, ποὺ τὴν εὐρίσκουμε ξαναζωντανεμένη, μετουσιωμένη ἔτσι ποὺ νὰ μιλήσῃ στὴ σημερινή μας ὕψι: Στὸς τρίμετρος ἰαμβικούς τῶν Ραγκαδήδων, τῶν Ἀντωνιάδηδων, τῶν Λιπελάδων ἢ στὸν «Ύμνο τῆς Ἀθηνᾶς» τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ ἡ πρωτόγονη ἐλληνικὴ δημιουργία τότε ξανάζησε μέσα του, ὥστε ἕνας χριτῆς μὲ τὴν ὑψηλὴ φιλολογικὴ ἰσχύος καὶ αὐτοῦ καὶ μὲ τὴ γνώση τοῦ ἀρχαίου κόσμου σὰν τὸν Ν. Πολίτη ἀλέη. «Φαίνεται μᾶλλον ὡς τις παράφρασις ἀρχαίου ἀπολεσθέντος ἔργου καὶ οὐχὶ ὡς σύγχρονον ποίημα» ἢ στὸν «Δεξιλέω» του μέσα καὶ στὴν «Ἠγησώ του, ποὺ εἰς ἀνάστησαν τὰ μάρμαρα τοῦ Κεραμεικοῦ;

Καὶ ποιὸς ἄλλος μᾶς ἔκαμε νὰ νοιώσωμε τῆς φυλῆς μας τίς λαχτάρες στὸ δύσκολο, τὸν πολὺξοδο καὶ πολυκύμαντο ἱστορικὸ τῆς δρόμο ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ Παλαμᾶ τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ στὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ». Ποιὸς καθαρευουσιάνος μᾶς ἔδωκε ποτὲ μιὰν ἐσώτερη ἀνάλυση ἀρχαίου δράματος, σὰν ἐκείνη τοῦ «Φιλοκτήτη» ποὺ μᾶς ἔδωκεν ὁ Ψυχάρης στὴν «Ἀρρωστη Δούλα». Ὁ Δημοκρατικισμὸς μᾶς ἐζωντάνεψε τὸ παρελθὸν μέσα στὰ ἔργα τῆς λογοτεχνίας, ὁ δημοκρατικισμὸς μᾶς ἀνάστησε τίς ἀρχαίες ψυχές, ὁχι εἰδικὰ κριμένων, μὰ κορμιὰ ζωντανὰ καὶ σπαρταριστά. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ ἐκείνη, ἡ ἀνώτατη ἐκφραση τῆς φυλετικῆς συνείδησης πιστοποιεῖ μὲ τὴν πραγματικὴ τῆς ἐξέλιξη στὴν Ἑλλάδα τὸ γενικὸ νόμο ποὺ βρήκαμε στὴν ἔρευνά μας, πὸς μόνον ὁ δημιουργικὸς ἱστορισμὸς, ποὺ ἀπαραίτητη ὁδὸς του εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ παρόντος, μᾶς ἐνώνει μὲ τὸ παρελθὸν καὶ μὲ τὴν ἱστορία μας, καὶ τίς ἀξίες τοῦ παρελθόντος καὶ ἐπιμένει τὸνώνει τὴν ἱστορικὴ συνείδηση στὴν κέρτατο βαθμύ.

Μὰ στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καταλήγομε ἐξετάζοντας τέλος καὶ τὴν ἐλληνικὴ παιδεία.

Ἡ παιδεία κάθε λαοῦ σκοπὸ ἔχει νὰ διαπλάσῃ τὴ νέα γενεὰ σύμφωνα μὲ ἰδανικὰ, ποὺ ἐπικρατοῦν στὴ συνείδηση τῶν ὠρίμων ἀνθρώπων. Ἡ παιδεία ἐπιμένει καθρεφτίζει τὰ κοινωνικὰ ἰδεώδη καὶ εἶναι γι' αὐτὸ τίς περισσότερες φορές δευτερόγονος συντελεστὴς στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Ἄν λοιπὸν μιὰ κοινωνία εὐρίσκει σ' ἕνα στάδιο στεῖρου ἱστορισμοῦ καὶ ἡ παιδεία τῆς θὰ φανερώσῃ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τῆς κατάστασης αὐτῆς, ὅπως τὴν περιγράψαμε παραπάνω. Προσκόλλησις ἀπόλυτη στὰ περασμένα, προσπάθεια γιὰ αὐτοῦσια μεταφορὰ καὶ μίμησὴ τους, τυπολατρεία, ἔλλειψη οὐσίας, ἀνελεύθερο πνεῦμα, πνευματικὴ στεῖρωσις, ἠθικὸ ραγιαδισμό.

Ἄν ἡ κοινωνία εὐρίσκει σ' ἐποχὴ ἀπόλυτου συγχρονισμοῦ καὶ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἡ παιδεία τῆς θὰ δείξῃ τὰ ἴδια σημάδια, ἀπόρριψη τῆς παράδοσης, ἐπανάστασις ἐναντία στὰ καθιερωμένα, ἐκτίμησις ἀπόλυτη τοῦ σύγχρονου, κατάρριψη κάθε τύπου, ἀπόλυτη ἐλευθερία στὴν ἀτομικὴ ἐξέλιξη, ὑπερβολικὸ σεβασμὸ τοῦ αἰτισμοῦ, ποὺ φτάνει ὡς τὰ σύνορα τῆς ἠθικῆς ἀναρχίας. Ἄν ἡ κοινωνία περνᾷ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ δημιουργικὴ ἱστορισμὸς, μὲ μιὰν ἐναρμόνιση τοῦ σύγχρονου μὲ τὰ περασμένα, ἕνα σεβασμὸ τῶν παραδομένων ἀξιῶν ὡς πρὸς τὴν οὐσία των καὶ τὰ ζωντανὰ καὶ ζωογόνα στοιχεῖα των καὶ ἡ παιδεία παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα τοῦ κλασικισμοῦ, ἀναγνώρισις τῆς πραγματικότητος, κατανόησις καὶ ἐπίγνωσις τῶν περασμένων ἀξιῶν μὲ δάση τίς ἀνάγκες τοῦ παρόντος, προσοχὴ στὴν οὐσία, προσπάθεια γιὰ μετουσίωση τῶν ἀξιῶν, εὐκρίνεια, σεβασμὸ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας μὲ ἐναρμονισμό πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἰδέη. Καὶ ἐδῶ δέδαια οἱ μορφές σπάνια παρουσιάζονται καθαρές. Τίς περισσότερες φορές ὑπάρχει ἀνακάτωμα τῶν στοιχείων, πάλιν γιὰ τὴν ἐπικράτησις τοῦ

ένος ή τοῦ ἄλλου, πού γίνεται πολὺ ἐντονώτερη σέ κρίσιμες καί μεταδοτικὲς ἐπι-
δημιεὶς μ' αὐτὴ πού ἐπιζοῦμε σήμερα στήν Ἑλλάδα. Μά οἱ κυρίαρχες γραμμὲς
πάντα ἀρκετὰ καθαρὲς καί ἡ ἱστορία τῆς παιδείας μας πιστοποιεῖ τὸν παρα-
λισμὸ ἀνάμεσα σὰ κοινωνικὰ ἰδεώδη καί τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθεστῶτα. Ἔτσι
ἡ ἐλληνικὴ παιδεία μᾶς δείχνει ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ξαναζῆ σὰ τέλη τοῦ
αἰῶνα, τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τοῦ ἱστορισμοῦ, πού ἐπικράτησε σ' ὅλη τὴ
Φυσικὰ τὸ δικό μας πρόβλημα, τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς φυλῆς πρὸς τὸ πα-
θόν τῆς, μᾶς παρουσιάζει τοὺς ὅρους τοῦ στήν ἀνώτερη πρὸ πάντων παιδεία, ἐπι-
πού ἔχει σκοπὸ νὰ μορφώσῃ τὴν κυρίαρχη κοινωνικὴ τάξη καί πού γιὰ νὰ
σοῦμε μὲ τις σημερινὲς ἔννοιες, περιλαμβάνει τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο καί τὸ Γυμ-
καί τὸ Πανεπιστήμιον. Ἄν καί σ' ἐμᾶς ὁ ὀλιγαρχισμὸς καί ἡ καθυπόταξη καί
λαϊκῆς παιδείας στίς ἀνάγκες τῆς κυρίαρχης τάξης συνεπῆρε καί τὸ σχολεῖο
λαοῦ, τὸ καλούμενο δημοτικὸ μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ ἱστορισμοῦ, πού κυρίαρχισε
ἀνώτερη παιδεία καί τὸ ἐκμηδένισε ὀλότελα.

Ἡ παιδεία μας λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν φημισμένων Σχολῶν τοῦ
ἐλληνισμοῦ ἕως σήμερα ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα ἑνὸς στείρου ἱστορισμοῦ. Τὸ
θρησκευτικὰ ἰδανικὰ ἑνὸς Κοραῆ μικρὴ μόνο ἐρῆχαν ἀπήχηση στὸν καιρὸ πού
νὰ ὑποχωρήσουν ἀργότερα ὀλότελα στὸν ψευτοκλασικισμὸ, στὴ λατρεία τοῦ
Ἡ παιδεία μας ἔγινε τὸ κυριώτερο ὄργανο καί τὸ οἰκτρότερο θῦμα τῆς πλάνης
ξαναγυρισμοῦ, στήν ἀρχαία γλῶσσα μὲ τὴ μίμησιν τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀρχαίας
σας. Ἡ ἀρχαϊστὲς στὸ σχολεῖο στηρίζουν τις ἐλπίδες των, ἀπ' αὐτὸ περίμενα
δυσὸν οἱ ἄνθρωποι, πού θάγραφαν σάν τὸν Ξενοφῶνα, τὸν Πλάτωνα, τὸ
δίδη καί πού φυσικὰ κατὰ τὴ ριζικὴ τους πλάνη θάχαν τὴν ἀξία κεινῶν.

Τὸ σχολεῖο θά μᾶς ἔφερνε καί τὴν ἀρχαία χλαμύδα πίσω, θά μᾶς ἐ-
καί τὸ Φειδία, θά μᾶς ἔφερνε καί τὸν Ἰκτίνο. Καί ἔτσι ἐπὶ ἕναν αἰῶνα τὸ
νικὸ μυαλὸ συντρίφτηκε πάνω στήν ἄγονη προσπάθεια, ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ μὲ
τις δημοουργικὲς πηγές στεριωμένη, μὲ τὴν ἠθικὴ ὀρμὴ κολοσωμένη καί παρα-
τημένη κυνηγοῦσε ἕνα ἤσκιον ἄπιαστο γιὰ νὰ μείνῃ στὸ τέλος μὲ κενόμυα
ἀρχαίων στὸ κεφάλι, μὲ φουσκωμένα μυαλά καί μὲ κενότητα ἠθικὴ.

Οἱ μέλλοντες Ξενοφῶντες καί Πλάτωνες ὀγαίνοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο
ἀπὸ ἔντεκα χρόνια δὲν ἤξεραν νὰ γράψουν μιὰ σελίδα χωρὶς ἀσυναξίαις καί
θογραφίαις ἔχι στήν ἀρχαία μᾶ σὲ καμιὰ ἐλληνικὴ γλῶσσα. Καί πῶς νὰ γ-
λιῶς ἀφοῦ οἱ πρωτοδασκαλοὶ, πού ἔφαγαν ὅλη των τὴ ζωὴ καί ἄσπρισαν τὰ μ-
των ἰπάνω στὴ μελέτη των ἀρχαίων κειμένων, κατηγοροῦσαν ὁ ἕνας τὸν
ἀγράμματο καί ταπόδειχναν μὲ χιλιάδες σελίδες καί ἔστειλε ὁ ἕνας τὸν ἄ-
Κόντος τὸ Βερναρδάκη καί τὸ Φίλιππο Ἰωάννου καί τὸν Ἀσώπιο καί τὸν
ζίδη, ὁ Βερναρδάκης τὸν Κόντο καί Χατζιδάκη, ὁ Μιστριώτης τὸν Πα-
πάν σὲ γραμματοδιδάσκαλο γιὰ νὰ μάθουν τὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς; Ἡ
μεγαλύτερη ὁμολογία χρειάζεται γιὰ νὰ πεισθῇ ὀλόκληρο τὸ ἔθνος, πῶς τὸ
τῆς γλωσσικῆς ἐπιστροφῆς εἶναι ἀπραγματοποίητο καί πῶς τὰ μυαλά ἐπι-
ρίων Ἑλληνοπαίδων θυσιάζονται στὸν πιὸ ἀνόσιο προκρουστισμό πού ἐπι-
ποτὲ σὲ παιδεία λαοῦ;

Καί τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα τί γίνεται σ' ὅλα αὐτά; Τὸ πρωτόγονο ἔν-
ἀνθρωπότητος πού μ' ἀνυπέροκλητῃ ποιητικῇ χάριτι ζωγραφίζεται στὸν Ὀμη-
σα, τότε τὸ αἰσθάνθηκα καί τὸ ἀπόλαυσαν τὰ ἐλληνοπούλα καί τότε ἡ
ψυχὴ τους ἡ τραγικὴ συγκίνηση ἑνὸς Αἰσχύλειου ἢ Σοφοκλείου δράμα-
σπαρτάρησε μέσα τους μιὰ Πλατωνικὴ ἰδέα, τότε ἀγγίξε τὸ μυαλὸ τους
ρικὰ ἡ ἠμορφία ἑνὸς Παρθενῶνα; Πού ἔφησε ἡ γραμμικὴ καί
ταχτικὸ καί ἡ θεματογραφία νὰ φωτίσῃ καί μιὰ κἂν ἰδέα καί
γραμμὴ καλλιτεχνικὴ τὴν παιδικὴ ψυχὴ; Πῶς νὰ στηθῇ μπροστά τους ἡ
κορμωστασιά τοῦ Ἀχιλλέα, ἡ παθητικὴ καί ἀνήσυχη ψυχὴ τοῦ Ὀδυσσεῦ
τῆς νοικοκυροπούλας Ναυσικῆς, ἡ τιμημένη πίστη τῆς Πηνελόπης τῆ
οἱ 500 περίπου Ὀμηρικοὶ στίχοι, πού διαδράζουν τὰ παιδιὰ σ' ὅλο τὸ

αφοῦ περάσουν ἀπὸ τὸν ἀποτεφρωτήριον φούρνον τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς καὶ λεξιλογικῆς ἀνάλυσης χύνονται τὸ πολὺ πολὺ σὲ μιὰν ἀνούσια, ψυχρὴ, καθαρευουσιάνικη μετάφραση, πού μόνον ὡς ἐμετικὸν μπορεῖ νὰ διαδαστῆ;

Καὶ πού ἀφίγουν τὰ συνώνυμα, οἱ ἐτυμολογίες, τὸ δίγαμμα, τὰ εἶδη τοῦ ὑποκειμένου λόγου, τὰ κριτικὰ σχόλια, τὰ «οὕτως ἔγραψε καὶ διωρθώσατο ὁ Ἐρουερ-
την» νὰ γλυκοχαράξῃ στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἢ ἔννοια τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ; Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο μέσα, ὅπως δὲν ὑπάρχει στὴν ἐλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴν καθαρευουσιάνικη τέχνη. Πού εἶναι οὐκ οὐκ ἡ συσχέτιση πρὸς τὸ ἀρχαῖο παρελθόν, ἢ ἀναζωογόνηση καὶ ὁ φρονηματοποιός διὰ τοῦ ὑψηλοῦ παραδείγματος τῶν προγόνων, ἢ ἀνύψωσις εἰς τὰς αἰθερίους τοιβάδας ἐνθα ἀεταὶ καὶ κεραινοὶ δολιχοδρομοῦσι; Ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ «τεμένη τῶν Μουσῶν» λείπουν ὅλες οἱ Μοῦσες. Ἡ γλαυκὰ τῆς Ἀθηνᾶς ἔγινε κουκουδάγια.

Γιὰ τὸ μεσαιωνικὸ μας παρελθόν δὲ μιλοῦμε γιατί καθὼς εἶδαμε αὐτὸ γιὰ τοὺς Ἑλληνας Ἀττικιστὲς δὲν ὑπάρχει. Καὶ αὐτὴ ἡ κατάστασις τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, πού βασιλεύει σ' ὅλη τὴν ἐλληνικὴ παιδεία μας δίνει καὶ τὸ μέτρο γιὰ τὴν ἐκτιμῆσιν τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν καθαρευουσιάνων, ὅτι ἡ καθαρεύουσα πρέπει νὰ διατηρηθῆ γιατί μᾶς φέρνει εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐπομένως στὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸν.

Ἡ καθαρεύουσα, δηλ. τὸ δημιούργημα τῆς πλάνης, πού ἀφοῦ ξοδέψῃ τὸ παιδί τὰ καλύτερα χρόνια προσπαθώντας νὰ τὴ μάθῃ, ἀφοῦ ξεγλωσσίσῃ τὸν ἑαυτὸν, στὰ ὕστερα ἀνακαλύπτει, ὅτι πρέπει νὰ μάθῃ πρῶτα τὴν ἀρχαία γιὰ νὰ κανονίξῃ τὸ τυπικὸ καὶ τὴ σύνταξιν τῆς καθαρεύουσας σύμφωνα μ' αὐτὴ καὶ νὰ μὴ ἀράξῃ ἀδόκιμα καὶ πονηρῶς κεκομμένα». Ἡ καθαρεύουσα, γύρισμα δηλαδὴ μέσα εἰς ἓνα φυτό κύκλον. Ἡ καθαρεύουσα, πού δημιουργημένη ἀπὸ τὸν κλασικώτερον τύπον τοῦ ἄγονου ἱστορισμοῦ διαρκῶς τέτιον παράγει καὶ ὅσο καθαρώτερον προσπαθοῦμε νὰ τὴν κάνωμε τόσο βυθίζομαστε βαθύτερα στὸ τέλμα καὶ ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Καὶ γι' αὐτὸ μόλις τὸ ζωογόνο φῶς τοῦ δημοτικισμοῦ φωτίσει τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖο ἀλλάξῃ ὅλη ἡ θέσις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Μὲ τὸ δημοτικισμὸ δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆσθῇ ἄγονος ἱστορισμὸς. Ἡ πλάνη τοῦ ξαναγυρισμοῦ στὸν ἀρχαῖον κόσμον μὲ τὴν αὐτοῦσια μεταφορὰ καὶ μίμησην εἴτε γλωσσικῶν εἴτε ἄλλων ἀξιών ἔδεται ἀπὸ τὴ ρίζαν. Ὁ δημοτικισμὸς εἶναι ἐναρμόνισις τοῦ παρόντος μὲ τὸ παρελθόν. Ἀναγνώρισις τοῦ παρελθόντος διὰ μέσου τοῦ παρόντος, ἐπομένως ἀφομοίωσις καὶ μετουσίωσις κάθε ζωογονήσιμης ἀξίας. Καὶ πρῶτα πρῶτα ὁ δημοτικισμὸς ἀναγνώριζει ὁλόκληρον τὸ παρελθόν μας, γιατί τὸ παρὸν εἶναι γέννημα ὁλόκληρης τῆς ἱστορικῆς μας ἐξέλιξις καὶ ἀφοῦ ἀναγνωρίζομε τὸ παρὸν δὲ μπορούμε νὰ περιφρονήσωμε τίποτε ἀπὸ τὰ περασμένα. Δεύτερον, ὁ δημοτικισμὸς στρέφεται πρὸς τὴν οὐσίαν, πρὸς τὴν ἰδέαν, πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀξίαν καὶ ἀπὸ κεῖ ζητᾷ σπέρματα γιὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ παρόντος. Γιατί ὁ δημοτικισμὸς εἶναι δημιουργία, θέλει νὰ πλάσῃ τὸ παρὸν παίρνοντας ἀπὸ παντοῦ, ὅπου εἴσκει ἀξία ἀναδιώσιμη. Τρίτον, ὁ δημοτικισμὸς μορφώνει τὸ γλωσσικὸ ὄργανον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ κάθε πνευματικὴ ἀφομοίωσις, μᾶς δίνει γλῶσσα δική μας, σύγχρονον, αἰσθητὴν, ζωντανήν, πού περιέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας, ὅσα μὲ φυσικὴν ἐξέλιξιν ἔζησαν στὴν ψυχὴν καὶ στὸ στόμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπομένως ἐγάζει ἀπὸ τὴ μέση τὸ ἀχρηστοποιήμενον, τὴν καθαρεύουσαν. Ἀπὸ τὴ δημοτικὴν πηγαινεὶ τὸ παιδί στὴν ἀρχαία καὶ σὲ κάθε μορφῇ τῆς γλώσσας μας ἄμεσα, σταθερά, μὲ σίγουρον περπατησιὰ χωρὶς παραστράτηματα, γιατί ἡ δημοτικὴ εἶναι ριζωμένη στὴν ψυχὴν του. Καὶ τέταρτον τέλος, ὁ δημοτικισμὸς μᾶς δίνει ὅλες τὴς σύγχρονες ἀξίας πού μέσα σ' αὐτὰς μὲ ὑποσυνείδητη καὶ ἐν μέρει μὲ συνειδητὴ ἐπιδίωξιν (μὲ τὴ νεώτερον δημοτικὴν λογοτεχνίαν) ἡ ὁ κόσμος ὁ ἀρχαῖος καὶ ἐπομένως μᾶς φέρνει μὲ τὰ συγγενῆ στοιχεῖα σὲ ἄμεση επαφὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰγαθὰ τοῦ δημοτικισμοῦ μᾶς τάδειξε ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς στὸ σχολεῖον τοῦ Δελμούζου. Ἄν καὶ δὲν ἦταν Γυμνάσιον παρὰ μόνον

ανώτερο Παρθεναγωγείο τριτάξιο. Αν και πήρε τα παιδιά στρεβλωμένα από
 έξατάξιο δημοτικό σχολείο, που τότε καθώς είδαμε εκφυλισμένο ή καθυπότακτο
 του στο ψευδοκλασικό ιδανικό της ανώτερης τάξης. Αν και λειτούργησε τρία χ
 νια μόνο μας έδωσε και στον τύπο και στην ουσία όλα τα σημάδια ενός γόνιμου
 ιστορισμού, ενός γερού κλασικισμού. Το πρόγραμμά του εικονίζει τη ριζική επί
 του δημοτικιστικού ιστορισμού. Τον πρώτο χρόνο νέος έλληνισμός,
 β' χρόνο μεσαιωνικός έλληνισμός, τον γ' χρόνο άρχαίος
 ληνισμός. Όλο το παρελθόν, δλτ, ή φυλή. Το παιδί με μιá πολύμικρη έπι
 προς όλες τις άξίες του πολιτισμού, με μιá μελέτη λογοτεχνικών, γλυπτικών
 χιτεκτονικών ζωγραφικών μνημείων άγκαλιάζει τα περασμένα της φυλής
 αισθάνεται να ζωντανεύει μέσα του ή Ελλάδα και μαζί της κάθε μεγάλη
 "Όταν ο Περικλής Γιαννόπουλος ρώτησε τα παιδιά του Δελμούζου ποιός Έλ
 νας ποιητής τους άρέσει, άπάντησαν όλα μι' ένα σόμα: ο Όμηρος και ο Ψ
 μός. Η άρχαία και ή νεώτερη Ελλάδα. Τις είχαν γνωρίσει, τις είχαν αίσια
 και τις δυό.

Από την αναμορφωτική έργασία που έγινε στο Κρυφό σχολ
 του Βόλου δεν έχωμε παρά λίγα μόνο κομμάτια εν και τόσο χαρακτηριστικά
 κόμμα δεν μας έδωκεν ο δημιουργός του την ολοκληρωτική του εικόνα, που
 δέβαιος, πώς ήμια φανερωθή σ' όλο της το πλάτος και το βάθος θά φωτίσει
 γλυκοχάραια νέας ζωής την έλληνική παιδεία.

ζ'. Έκκλησία και Γλώσσα.— Όπου έχει μόνο ή ιστορική έρευνα
 θεωρία μας απέδειξε, πώς το είδος της έπαφής με το παρελθόν που άντιπα
 πεύει ή καθαρεύουσα γλώσσα και ή λόγια παράδοση, είναι άσημείωτο με τη
 τικότητα της φυλής και με τις ανάγκες του πολιτισμού της, μα και ή εξέλι
 τρεις από τους πιο σημαντικούς κύκλους της πνευματικής ενέργειας που
 ζονται άμεσα με την επίγνωση και εκμετάλλευση του παρελθόντος, μας
 ποιήσαν ως τώρα την αλήθεια την ακλόνητη που έχει για θεμέλιό του ο δη
 κισμός. Και θά μπορούσαμε να σταματήσουμε ως εδώ την έρευνά μας, άρσ
 καμε και ως προς την ιστορική συνείδηση, πώς έχει κίνδυνο εθνικό με τη
 εθνική σημαίνει ή επικρότηση της δημοτικής γλώσσας. Μένει όμως άκόρη
 τασθή κάποιος ίσχυρισμός των υπαδών της καθαρεύουσας, που τριμάζει με
 τους άπλοικούς, γραμματισμένους και αγράμματους και με την εκμετάλλευση
 του έγινε έχει λίγο έδρασαν ως τώρα το ζήτημά μας.

Τή θρησκεία και την εκκλησία δεν είναι ή πρώτη
 που την ανακατώνουν στην τελευταία τούτη περίοδο στους γλωσσικούς
 Και στην άρχή του ΙΘ' αιώνα κατώρθωσαν να παρασύρουν τον εθνομάρτυρα
 γόριο τον Ε' σ' επίσημη κατάκριση, του Κόραη, για τις
 σικίες του ίδιες, που ήταν άλλως τε και τόσο ύπερβολικά συμβιβαστικές και
 τλος του άθεου και του έχθρου της θρησκείας από τότε δόθηκε στους υπαδ
 ζωντανής γλώσσας.

Τα τελευταία χρόνια το ζήτημα ξαναγεννήθηκε από τη μετάφραση του
 γαλιέου, που έχωμε ο Πάλλης, έφερε παραχίε οχλακρατικές στην Αθήνα και
 την κυβέρνηση του Θεοτόκη στα 1901. Αργότερα, όταν επρόκειτο κατά
 να επιδληθθ στο κράτος ή περιφρούρηση της καθαρεύουσας με το νέο
 ανακατώθηκεν επίσημα το Πατριαρχείο με την επίδολή μάλιστα Γουαγι
 Και το εκκλησιαστικό επιχείρημα με διάφορες μορφές πότε άόριστα και
 τητα και άπλως για να εξεγερθή ο λαός, όπως λ.χ. στάθεικά του Βόλου
 με κάποιαν άπόπειρα λογικοφάνειας και πρακτικότητας, όπως λ.χ. ο
 άρθρα και μελέτες του κ. Σιαά ξαναγυρίζει στην πολεμική των καθαρεύουσας

Τι σχέση έχει ή γλώσσα με τη θρησκεία;

Από πρώτη άποψη δεν φαίνεται νάχη καμιά. Κι όμως οι καθαρεύουσας
 βρίσκουν πολλή και ποικίλη. Από τη μιá μεριά φτάνουν να σχετίζουν το
 μ' αυτή τη δογματική ύπόσταση της όρθοδοξίας και να ίσχυρίζονται

άνωτερο Παρθεναγωγείο τριτάξιο. Αν και πήρε τα παιδιά στρεβλωμένα από
έξατάξιο δημοτικό σχολείο, που τότε καθώς είδαμε εκφυλισμένο ή καθυπότακτο
του στο ψευδοκλασικό ιδανικό της ανώτερης τάξης. Αν και λειτούργησε τρία χ
νια μόνο μας έδωσε και στον τύπο και στην ουσία όλα τα σημάδια ενός γόνιμου
ιστορισμού, ενός γερού κλασικισμού. Το πρόγραμμά του εικονίζει τη ριζική επί
του δημοτικιστικού ιστορισμού. Τον πρώτο χρόνο νέος έλληνισμός,
β' χρόνο μεσαιωνικός έλληνισμός, τον γ' χρόνο άρχαίος
λληνισμός. Όλο το παρελθόν, δλτ, ή φυλή. Το παιδί με μιá πολύμικρη έπι
πρός όλες τις αξίες του πολιτισμού, με μιá μελέτη λογοτεχνικών, γλυπτικών
χιτεκτονικών ζωγραφικών μνημείων άγκαλιάζει τα περασμένα της φυλής
αισθάνεται να ζωντανεύη μέσα του ή Ελλάδα και μαζί της κάθε μεγάλη
Όταν ο Περικλής Γιαννόπουλος ρώτησε τα παιδιά του Δελμούζου ποιός Έλ
νας ποιητής τους άρέσει, άπάντησαν όλα μι Ένα σόμα: ο Όμηρος και ο Ψ
μός. Η άρχαία και ή νεώτερη Ελλάδα. Τις είχαν γνωρίσει, τις είχαν αίσια
και τις δυό.

Άπό την αναμορφωτική έργασία που έγινε στο Κρυφό σχολ
του Βόλου δεν έχωμε παρά λίγα μόνο κομμάτια εν και τόσο χαρακτηριστικό
κόμμα δεν μας έδωκεν ο δημιουργός του την ολοκληρωτική του εικόνα, που
δέβαιε, πώς ήμια φανερωθή σ' όλο της το πλάτος και το βάθος θά φωτίσει
γλυκοχάραια νέας ζωής την έλληνική παιδεία.

ζ'. Έκκλησία και Γλώσσα.— Όπου έχει μόνο ή ιστορική έρευνα
θεωρία μας απέδειξε, πώς το είδος της έπαφής με το παρελθόν που άντιπα
πέυει ή καθαρεύουσα γλώσσα και ή λόγια παράδοση, είναι άσημείωτο με τα
τικότητα της φυλής και με τις ανάγκες του πολιτισμού της, μα και ή εξέλι
τρεις από τους πιο σημαντικούς κύκλους της πνευματικής ενέργειας που
ζονται ήμια με την επίγνωση και εκμετάλλευση του παρελθόντος, μας
ποίησαν ως τώρα την αλήθεια την ακλόνητη που έχει για θεμέλιό του ο δη
κισμός. Και θά μπορούσαμε να σταματήσουμε ως εδώ την έρευνά μας, άρσ
καμε και ως προς την ιστορική συνείδηση, πώς έχει κίνδυνο έθνικό με πα
έθνική σημαίνει ή επικρότηση της δημοτικής γλώσσας. Μένει όμως άκόρη
τασθή κάποιος ίσχυρισμός των υπαδών της καθαρεύουσας, που τριμάζει με
τους άπλοικούς, γραμματισμένους και αγράμματους και με την εκμετάλλευση
του έγινε έχει λίγο έδωκεν ως τώρα το ζήτημά μας.

Τ ή θρησκεία και την εκκλησία δεν είναι ή πρώτη
που την ανακατώνουν στην τελευταία τούτη περίοδο στους γλωσσικούς
Και στην άρχή του ΙΘ' αιώνα κατώρθωσαν να παρασύρουν τον εθνομάρτυρα
γόριο τον Ε' σ' επίσημη κατάκριση, του Κόρα ή, για τις
σικίς του ίδιες, που ήταν άλλως τε και τόσο ύπερβολικά συμβιβαστικές και
τλος του άθεου και του έχθρου της θρησκείας από τότε δόθηκε στους υπαδ
ζωντανής γλώσσας.

Τά τελευταία χρόνια το ζήτημα ξαναγεννήθηκε από τη μετάφραση του
γαίου, που έχωμε ο Πάλλης, έφερε παραχίε οχλακρατικές στην Αθήνα και
την κυβέρνηση του Θεοτόκη στα 1901. Αργότερα, όταν επρόκειτο κατά
να επιδληθή στο κράτος ή περιφρούρηση της καθαρεύουσας με το νέο
ανακατώθηκαν επίσημα το Πατριαρχείο με την επίδολή μάλιστα Γουατέρ
Και το εκκλησιαστικό επιχείρημα με διάφορες μορφές πότε άόριστα και
τητα και άπλως για να εξεγερθή ο λαός, όπως λ.χ. στάθεικά του Βόλου
με κάποιαν άπόπειρα λογικοφάνειας και πρακτικότητας, όπως λ.χ. ο
άρθρα και μελέτες του κ. Σιαά ξαναγυρίζει στην πολεμική των καθαρεύουσας

Τί σχέση έχει ή γλώσσα με τη θρησκεία;

Άπό πρώτη άποψη δεν φαίνεται νάχη καμιά. Κι όμως οι καθαρεύουσας
δρίσκουν πολλή και ποικίλη. Άπό τη μιá μεριά φτάνουν να σχετίζουν το
μ' αυτή τη δογματική ύπόσταση της όρθοδοξίας και να ίσχυρίζονται

Ἔτσι λοιπὸν διατυπώνονται καθαρὰ τὰ ζήτηματα τῶν καθαρουμεσιάνων. Περὶ τὸ ἔθνος ν' ἀπαρνηθῆ τῇ γλώσσᾳ του χάριν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἂν ἀκόμη ἡ μουσικὴ αὐτῆ γλώσσα ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀληθινὴν ψυχὴν του, ὅλην τὴν πνευματικὴν του ὑπόστασιν ὅλο τὸ μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ του. Ἐνῶ εἶδαμε, πῶς ἡ ἐκκλησία στέκεται στὴ γενικὴ τῆς ἀντίληψης ἀνώτερα ἀπὸ γλωσσικὰς μορφάς, προτίθεται στὸ ἔθνος ἐν ὀνόματι μιανῆς γλωσσικῆς μορφῆς οὐσιαστικὰ ἀσχετοῦ περιεχομένου τῆς θρησκείας ἢ τοῦ θανάσιμου γιὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν του καὶ πολιτισμοῦ του ἀπαίτησιν.

Μὰ τὸ ζήτημα εἶναι ἀρά γε τόσο ἀπλό; Πρῶτα θάπρεπε ν' ἀποδειχθῆ ἡ θρησκευτικὴ πίστις στηρίζεται στὴν κατανόησιν τῶν ἱερῶν κειμένων καὶ λειτουργικῆς γλώσσας. Καὶ σ' αὐτὸ ὄχι μόνον ἡ ψυχολογία τῆς θρησκείας, ἴσως καὶ αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιὰ θάδιναν διαφοροτικὴ ἀπάντησιν ἀπὸ τοῦ ἀποτελεῖ τὴν βάση τοῦ συλλογισμοῦ τῶν καθαρουμεσιάνων. Ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιὰ ἀπαγορεύοντας τὶς μεταφράσεις τοῦ Εὐαγγελίου ἔδωκε κι ὅλας διαπολιτιστικὴ ἀπάντησιν. Ὅχι ἄμεσθι κατανόησιν τῶν κειμένων, λέγει ἡ ἐκκλησιὰ. Ἡ μάλιστα προσπάθεια εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰτι μὴ ποῦν νὰ γεννηθῶν αἰρετικὰς παραγῆσεις. Ἑρμηνεῖα τῶν κειμένων. Μὰ ἡ Ἑρμηνεῖα τῶν κειμένων εἶναι θεόδοια ἱερὸν κείμενον κι αὐτὴ καὶ ἐπομένως μὴ ποῦν νὰ γίνῃ σὲ κάθε γλῶσσᾳ. Ἔτσι καὶ ἡ τοῦ δογματικῆς καὶ αὐθαίρετης στὰ ζήτηματα αὐτὰ Καθολικῆς ἐκκλησιᾶς διατηρεῖ παντοῦ καὶ πάντα τῇ λατινικῇ γιὰ γλῶσσᾳ τῆς λειτουργίας, ἔρμηνεῖα ὅμως τὰ κείμενα καὶ κηρύσσει τὸ θεῖον λόγον σὲς ἔθνικὰς γλώσσας. Δὲν θάπρεπε ν' ἀποδειχθῆ κι ἂν εἶχαν δίκιον στὸ πρῶτον οἱ καθαρουμεσιάνοι, τὴν καθαρουμεσιανὴν γλῶσσᾳ μαθαίνεταί ὅπως δὲποτε στὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς λειτουργικῆς γλώσσας περισσότερο τῇ δημοτικῇ. Κι αὐτὸ ὄχι μόνον δὲν ταπόμενον οἱ καθαρουμεσιάνοι ἐνῶ ἴσχυρται πῶς ἡ δημοτικὴ θὰ μᾶς ἀποσπᾶσθαι ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰν, μὰ ἔχουν καὶ ὅλην ἐκπαιδευτικὴν πείραν ἐναντίον τους.

Κι ἂν ὅμως ὑποθέταμε πῶς σ' ὅλα αὐτὰ ἔχουν δίκιον, πῶς θάπρεπε νὰ τὸ ἔθνος τὴν ἀπαίτησίν των;

Τὴν ἀπαίτησιν δηλαδὴ ποῦ λέει, πῶς κι ἂν ἔθνικὴ λογοτεχνία δὲ μὴ ὑπάρξῃ στὴν καθαρουμεσιανὴν γλῶσσᾳ, κι ἂν ἔθνικὴ παιδεία δὲ μὴ ποῦν νὰ ὑπάρξῃ στὴν καθαρουμεσιανὴν γλῶσσᾳ, κι ἂν χάσωμε σιγὰ σιγὰ ὅλους τοὺς ἀλλόγλωσσους Ἕλληνας μὲ τὴν ἐπιμονὴν μᾶς στὴν καθαρουμεσιανὴν γλῶσσᾳ, κι ἂν νεκρωθῶμεν ματικὰ τυλιγμένοι στὸ σάβανον τῆς καθαρουμεσιανῆς γλώσσας, ὅλα αὐτὰ πρέπει γίνεσθαι γιὰ νὰ διατηρήσθαι ἡ ἐκκλησιὰ τὴν ἀρχαίως ἑλληνικὴν τῆς ὡς ἑλληνικὴν γλῶσσᾳ τῆς;

Τὴν ἀπάντησιν σὲ μιὰ παρόμοια ἀπαίτησιν τῆς Καθολικῆς ἐκκλησιᾶς ἔδωκε οἱ λαοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης τὸν καιρὸν τῆς Ἀναγέννησης.

Καὶ καὶ ἡ Καθολικὴ ἐκκλησιὰ ἐννοοῦσε νὰ κρατήσθαι τοὺς λαοὺς στὸ πνευματικὸν σκοτάδι σφραγισμένους μὲ τὶς ἀλυσίδες τῆς δικῆς τῆς νεολατινικῆς καθαρουμεσιανῆς προσπάθειας γιὰ νὰ ὑψωθῶν οἱ ἔθνικὰς γλώσσας τῇ θεωροῦσαν αἰρετικὴν τὴν ἐπιγιγεσθαι αἷμα.

Μὰ οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι ἔχοντας μέσα τους ζωὴν καὶ δημιουργικὴν πνοὴν ἐπὶ αἰῶνας ὀλόκληρους, ἔχοντας ποτάμια ἀπὸ αἷμα μὰ στὸ τέλος ἔσπασαν τὰς αλυσίδας τους καὶ ἐγῆσαν ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ σκοτάδια. Καὶ ὅμως στοὺς νεολατινικοὺς χρόνους μεταξὺ ἐκκλησιᾶς καὶ ἔθνους δὲ γεννήθηκε γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Δὲν ἔβησαν οὔτε οἱ Ἕλληνας οὔτε οἱ Ἰταλοὶ, οὔτε οἱ Ἰσπανοὶ, οὔτε οἱ Πορτογάλλοι οὔτε οἱ Γάλλοι οὔτε οἱ καθολικοὶ Γερμανοὶ, οὔτε ὅλοι οἱ ἄλλοι καθολικοὶ λαοὶ τῆς γῆς. Ἡ ἐκκλησιὰ ἔχει ἄλλη γλῶσσᾳ καὶ τὰ ἔθνη γιὰ ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτικὰ ῥώματα ἄλλη.

Κι ἂν σήμερον διατύπωνε κἂν παρόμοια ἀπαίτησιν ἡ Καθολικὴ ἐκκλησιὰ τερᾶσιος καγχασμοῦ θὰ τῆς ἀπαντοῦσεν ἀπ' ὅλα τὰ καθολικὰ ἔθνη. Μὰ ἡ ἐκκλησιὰ κἂν ποτέ, γιὰτι σωφρονίστηκεν ἀπὸ τὴν πείραν καὶ πρὸ πάντων ἐδάχθη

Όσο αγωνίζεται ή εκκλησία νά πνίξη τήν ἐλεύθερη λειτουργία τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, τόσο ριζικώτερα ἐργάζεται γιά νά μακραίνει ἀπό τόν ἑαυτό της τοὺς λαούς, πού δέν εἶναι νεκροὶ καὶ δέν ἐννοοῦν νά πεθάνουν. Ἐνῶ πάλι ὅσο προσαρμόζεται ή εκκλησία στίς ζωτικῆς ἀνάγκες τῶν λαῶν, τόσο περισσότερο διατηρεῖ τήν πνευματική της κυριαρχία στόν κύκλο πού εἶναι ἀποκλειστικά δικός της, δηλ. τὸ θρησκευτικό. Αὐτὸ διδάσκει τήν Καθολική εκκλησία καὶ κάθε εκκλησία ή ιστορική ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας. Ὅποιος ἔχει τή δύναμη διδάσκεται ἀπό τήν ἱστορία.

Μὰ μήπως καὶ σ' ἐμᾶς τάχα ή ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων δὲ μᾶς δείχνει τὸ σωστό δρόμο; Ἡ δημιουργική μας λογοτεχνία δὲ γράφεται σήμερα στή δημοτική γλῶσσα καὶ ή παιδεία μας δέν ἀρχίζει νά δέχεται τή ζωογόνο πνοή της, χωρίς νά γίνεται οὔτε πιά ἄθρησκος ὁ λαός οὔτε νά περιφρονῇ τήν εκκλησία του; Τὸ ἐνάντιο μάλιστα θά μπορούσε νά δείχτῃ καὶ δῶ πέρα. Ὅτι δηλαδή ὁ δημοτικισμὸς φέρνοντας μιὰ γενική ψυχική ἀναζωογόνηση στήν ἑλληνική φυλή, ξεριζώνοντας κάθε ψευτιά καὶ κάθε νεκρὸ τύπο ἀπὸ μέσα μας, θά ὠφελήσῃ καὶ τή θρησκευτική ζωή, γιατί θά κἀνῃ τὸ λαὸ εἰλικρινέστερο καὶ ἀληθινώτερο καὶ σ' αὐτό. Θά χτυπήσῃ τή θρησκευτική ὑποκρισία, τήν καπηλεία τῶν ἱερῶν, πού ἀπὸ ἀσυνεῖδητους καὶ ἀπιστους ἀγύρτες ὑψώγεται σάν προστασία τάχα τοῦ θεοῦ, ἐνῶ στήν πραγματικότητα εἶναι προκάλυμμα ἐγωισμῶν καὶ συμφερόντων ὕλικῶν.

Ὁ δημοτικισμὸς εἶναι λατρεία τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ἀλήθειας.

Ὁ δημοτικισμὸς δέν περιφρονεῖ τή θρησκεία, οὔτε τήν εκκλησία, οὔτε τήν εκκλησιαστική παράδοση, οὔτε τή γλῶσσα τῆς εκκλησίας. Ἀπεναντίας ἀναγνωρίζοντας πόσο στενὰ ἐνώθηκεν ή ἐξέλιξη καὶ ἀνάπτυξη τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μετὰ τήν ἑλληνική φυλή, πόσες πνευματικῆς ἀξίες δημιούργησεν ὁ χριστιανισμὸς στὸ μεσαιωνικὸ Βυζάντιο, θεωρεῖ καὶ τήν εκκλησιαστική λογοτεχνία καὶ τήν ὑμνωδία τῆς εκκλησίας πολύτιμα πνευματικὰ ἀγαθὰ τῆς φυλῆς, ἀξία σεβασμοῦ καὶ μελέτης ἀντίθετα μετὰ τοὺς καθαρευουσιάνους, πού περιφρονοῦσαν κάθε πνευματική ζωὴ πέραν ἀπὸ τὸ Δημοσθένῃ ή τὸ πολὺ πολὺ τὸν Πλούταρχο.

Τὸ χάσμα μεταξὺ εκκλησίας καὶ ἔθνους πού φοβοῦνται οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρῆς πῶς θά φέρῃ ή ἐπικράτηση τῆς ζωντανῆς γλῶσσας, οὔτε σὲ κανένα λαὸ γεννήθηκε ἀπ' αὐτὸ τὸ λόγῳ οὔτε σὲ μᾶς θά γεννηθῇ.

Κι ἂν ὁμως ἦταν δάσιμος ὁ φόβος αὐτός, ἔστω καὶ σ' ἐλάχιστο βαθμὸ, δέν εἶναι τὸ ἔθνος πού πρέπει ν' αὐτοκτονήσῃ πνευματικὰ γιά χάρι μιανῆς γλωσσικῆς μορφῆς ἀσχετῆς μετὰ τήν οὐσία τῆς θρησκείας, μὰ ή εκκλησία θάχε τὸ ὑπέρτατο καθήκον νά δώσῃ τή σωτήρια λύση εἰσάγοντας στήν τελετουργία της τή ζωντανή γλῶσσα στὰ σημεῖα ἐκεῖνα, πού φέρνουν τήν πνευματική ἐπικοινωνία λαοῦ καὶ εκκλησίας, ἦτοι στὸ κήρυγμα, τήν εκκλησιαστική διδασκαλία γενικά, στήν ἔρμηνεία τῶν κειμένων καὶ σὲ κάποιες προσευχές. Ἔτσι θά προσαρμοζόταν στή ζωὴ καὶ θά γινόταν γιά τὸ λαὸ ἀληθινὴ ψυχρῶστρα.

Αὐγουστὸς 1916

Ὁ Γληνός (δ' ἀπὸ ἀριστερὰ α' σειρά) μὲ τοὺς συνεργάτες καὶ μαθητὲς του τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας. Διακρίνονται:
'Αλέξ. Δελμούζος (δ' ἀπὸ δεξιὰ β' σειρά), Μανώλης Τριανταφυλλίδης (δ' ἀπὸ δεξιὰ γ' σειρά ἀπὸ πάνω), Χαρ.
Θεοδωρίδης (γ' ἀπὸ ἀριστερὰ α' σειρά), Καίνα Παπᾶ (δίπλα σὸν Γληνό).

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1928

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 1^ο

ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

ΓΡΑΦΗΤΕ ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΑΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ!

ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΑΣΚΑΛΟΙ

ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΤΕ ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΕΦΙΑΛΤΗ!

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

"Άλλοι θά γελάσουν ειρωνικά για την υπερφίαλη αξίωση. Άλλοι θά κινήσουν ύσπιστα τὸ κεφάλι καὶ θά ζαρώσουν καταφρονετικά τὸ στήμα για τὴν ἄγονη προσπάθεια. Άλλοι θά κοκκινίσουν ἀπὸ ἀγανάχτηση για τὸν κούφιο λόγο. Άλλοι θά υψώσουν ἀδιάφορα τοὺς ὄμιους.

Αναγέννηση! Ποῦ; Στὴ σημερινήν Ἑλλάδα τοῦ αἰταμικισμοῦ, τῆς ιδιοτέλειας, τοῦ πνευματικοῦ μαρσαμοῦ, τῆς ἡθικῆς νάρκης;

Αναγέννηση! Ποιανὸ ἄλοπον πράγματος; Καὶ ἀπὸ ποιούσ τάχα; Μήπως ἀπὸ τὰς, ποὺ μιλάτε μὲ τόσην εὐκολία γι' αὐτήν;

Αναγέννηση! Μὲ ποιά μέσα καὶ πρὸς ποιούσ σκοπούσ; Ποῦ εἶναι τὰ ἰδανικά τὰ ζωντανά; Καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ προφήτες των; Ποῦ εἶναι ἡ πίστη; Ποῦ εἶναι ἡ ἱερὴ φωτιά; Ποῦ ἡ ἀπόφαση για θυσίες; Ποῦ εἶναι ἡ εὐψυχία καὶ ἡ καρτερία για ἕναν ἀγῶνα σκληρό;

Τὰ ἐρωτηματικά αὐτά χωρὶς ἄλλο ἀνεβαίνουν καὶ σὲ χεῖλη ἀνθρώπων, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ φυσική διάθεση ἀρνητικοί, ποὺ δὲν τοὺς τυφλώνει συμφέρον ἢ πάθος.

Εἶναι ὅμως λιγόπιστοι. Καὶ εἶναι μιὰ μορφή λιγοπιστίας νὰ ζητᾶς τὸ ἀπόλυτο χωρὶς νὰ αγωνίζεσαι για τὸ σχετικό.

Γιατί τὸ σύμβολό μας δὲν εἶναι ὑπόσχεση, δὲν εἶναι ἐπαγγελία.

Τὸ σύμβολό μας δὲν εἶναι ἐτικέτα ἀξίας, ποὺ προσφέρουμε. Εἶναι αἶτημα.

Εἶναι πόνου καὶ πόθου κραυγή. Καὶ ὁ πόνος, ὅταν εἶναι ἀληθινός, εἶναι δικαίωμα. Καὶ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ τὸν πνίξει στὰ στήθη ἐκείνων, ποὺ τὸν νοιώθουν.

Ἀναγέννηση! Είναι μιά λέξη. Μά δὲν εἶναι λέξη κενή. Βρίσκεται ἡ καρδιά τῶν Ἑλλήνων, ἀκοίμητη ἔγνοια, αἰῶνες τώρα. Ἀφοῦ ὁ λαὸς αὐτὸς δὲν θανε κάτω ἀπὸ τὴν σκλαβιά, ἀφοῦ κράτησε μέσα στὴν ψυχὴ του ἀσθηστὴ τὴν σκλαβιά τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὠραματίστηκε χρόνια καὶ χρόνια τὸ καλύτερο μέλλον, ἀφοῦ ἔχει τὸ αἷμα τῆς καρδιάς του στὴ γῆ, ὅπου περιμένει νὰ βλαστήσῃ τὸ ὄνειρό του, ἔχει δικαίωμα νὰ ζῆ καὶ νὰ παύσῃ. Τὸ σύμβολό μας εἶναι ἡ ἀπαίτησή του. Είναι λαὸς καὶ ἐπίκληση ἑνὸς λαοῦ.

••

Ἀναγέννηση! Είναι ἡ ἐπίκληση, ποὺ ἄκουσαν οἱ διαλεχτοὶ τοῦ λαοῦ αἰῶνες τώρα. Τὴν ἐνωτίστηκαν καὶ τὴν ἔζησαν πολλοί.

Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ γένους, τῆς μούσας οἱ εὐλογημένοι, τῆς θρησκείας οἱ ἱεροφάντες, τῆς ἐπιστήμης οἱ μύστες, τῆς τέχνης οἱ τελετουργοί, τῆς δημόσιας ζωῆς οἱ ρυθμιστές. Τὴν ἄκουσαν. Καὶ ὅσοι ἀπ' αὐτοῦς ἦταν ἀληθινοὶ καὶ τὴν ἔκαμαν τῆς ζωῆς των σκοπὸ καὶ ἰδέα καὶ ἀγωνίστηκαν γιὰ νὰ τῆς δώσουν μορφήν. Μά πόσο διαφορετικὰ ἕνας Νεόφυτος Δούκας, πόσο διαφορετικὰ ἕνας Καραϊσκάκης, πόσο διαφορετικὰ ἕνας Σολωμός! Μιὰν Ἑλλάδα ὄνειρεμένη περνοῦσε σὰν ὄνειρο μπροστὰ στὰ μάτια τους. Τὸ «θεῖον δράμα!». Μά σᾶλλους ἦταν σικιά καὶ ἐπιπατηλό, σὲ ἄλλους μορφὴ ζωντανή καὶ ἐλπιδοφόρα.

••

Κι ἂν πέρασαν οἱ καιροὶ καὶ ἄλλαξαν τὰ πρόσωπα καὶ ἦρθαν ἄλλοι διδάσκαλοι καὶ ὠραματίστηκαν καὶ αὐτοὶ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐπίκληση μένει ἀκέρια, ἡ λαὸς ὀλόθερμη, ὁ πόθος ἀσθηστός, τὸ ὄνειρο πάντα μακρυνὸ καὶ ἄπιαστο καὶ πάντα ἀπαιτητό.

Καὶ ὅσοι νοιώθουν μέσα τους νὰ ζῆ τοῦ λαοῦ των ὁ πόνος, ἔχουν μέσα τους ἕνα σκοπὸ ζωῆς πλούσιο, μεγάλο, γεμάτον ἀγῶνα καὶ δημιουργικὴ χάρη.

Ἡ Ἀναγέννηση εἶναι ἕνα σύμβολο ἐνέργειας καὶ ζωντανίας.

Ἄς τὸ ἀκολουθήσουν ὅλοι ὅσοι πιστεύουν καὶ ὅσοι ἐλπίζουν, ὅσοι θέλουν νὰ ζήσουν, ὅσοι ἔχουν στὰ στήθη θερμὴ καρδιά καὶ στὸ νοῦ μιὰν ἀκοίμητη φλόγα.

ΔΗΜΟΚΟΠΙΑ, ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ, ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἡ μνήμη εἶναι χωρὶς ἄλλο ἓνας ἀπὸ τοὺς δημιουργικοὺς παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ συνειδητὴ θέσαια μνήμη καὶ ὄχι ἡ ἔμπειρία, ποὺ περνάει στὴν ἔξη καὶ γίνεται ἔνστιχτο. Ὅσο κατεβαίνουμε τὴ ζωικὴ κλίμακα, εἰσκόμουμε λιγότερη μνήμη. Ὅσο κατεβαίνουμε τὰ σκαλοπάτια τοῦ πολιτισμοῦ τὸ ἴδιο. Ἐνας λαὸς χωρὶς ὀρθοκίνητη μνήμη δὲν αὐτοελέγχεται, δὲ συγκρίνει, δὲ σχηματίζει ὀρθολογικὰ συμπεριφορὰς ἐν τῇ ζωῇ του. Σὲ τέτοιους λαοὺς εἰσκόμουν εὐκόλα θέσθαι οἱ δημαγωγοί, ὅσοι ἐπαινετοῦν τὰ ταπεινὰ ἔνστιχτα, ὅσοι φοβίζονται τὸ δειλὸ ζῶο, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ κινήθῃ, νὰ συγκρίνει καὶ νὰ κρίνει. Ἡ αὐτοσυνειδησία λείπει στοὺς λαοὺς, ποὺ δὲν ἔχουν μνήμη.

Σαυτὸ τὸν ὑπολογισμὸ στηρίζεται ἡ δράση ὄλων τῶν κακοποιῶν, ποὺ, γιὰ νὰ στηρίξουν τὸ ἄνομο συμφέρο τῶν ὀλίγων, μορφοποιεῖται συστηματικὰ τοὺς πολλοὺς.

Τὸ ἴδιο γίνεται σήμερον καὶ γύρω στὸ εκπαιδευτικὸ πρόβλημα, ὅπως ἔγινε πρωτίτερα σὲ τόσα ἄλλα.

Στὸν ἐλληνικὸ λαὸ, ἀπὸ τὰ 1800 καὶ ἔπειτα, λόγιοι του, οἱ διανοούμενοι του, οἱ μεγάλοι του δάσκαλοι πρόβαλαν ἰδανικὰ σφαλερὰ καὶ ἀπόλυτα ἀπροσάρμοστα ἐν τῇ ζωῇ του. Τὸν δίδαξαν, πῶς, γιὰ νὰ ζήσει, νὰ γίνει μέγας καὶ δοξασιμένος ἄν τὸς μεγάλους καὶ δοξασιμένους προγόνους του, πρέπει νὰ ξαναζωντανέψῃ τὶς ἐπιτεύξεις τῆς ζωῆς τους. Ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ! Στὴ νεότερη Ἀθήνα ἐπὶ ξαναπερπατήσουν πάλι Σωκράτηδες καὶ Πλάτωνες, Φειδίτες καὶ Ἰκτίνοι, Πλάτωνες καὶ Σοφοκλήδες καὶ Δημοστένηδες καὶ Θεωκυδίδηδες. Ἀρκεῖ νὰ ξαναγράψουμε καὶ νὰ ξαναμιλήσουμε τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ὅτι ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἦταν ἰδανικὸ ἰδέτωμα κούφιο, ὃ λαὸς δὲν ἦταν σὲ θέσθαι νὰ τὸ κρίνει. Ἀρχαῖος πολιτισμὸς, χωρὶς τὴν ἀρχαία θρησκεία; Χωρὶς τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ σύστασιν, χωρὶς τὴν ἄμεση ἀρχαία παράδοσιν; Ἀρχαῖος πολιτισμὸς μὲ Χριστιανισμὸ; Ἀρχαῖος πολιτισμὸς καὶ ἀνάστασιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας; Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ρωμαϊκὸ δίκαιο; Ἀρχαῖος πολιτισμὸς χωρὶς γένη καὶ φυλὰς καὶ φυλὰς καὶ ἄστυ; Ἀρχαῖος πολιτισμὸς, χωρὶς δούλους; Ἀρχαῖος πολιτισμὸς μὲ σιδηροδρομοὺς καὶ μηχανεὶς καὶ μὲ κάρβουνο τοῦ Κάρντιφ; Μόνον λίγοι ρομαντικοὶ εὐρωπαῖοι φιλόλογοι, μόνον καλλιτέχνες ποὺ νοσταλγοῦν χαμένες μορφὲς τῆς ζωῆς, μόνον ἀφιλοσόφητοι φιλόσοφοι καὶ ἀνιστόρητοι ἱστορικοὶ μπορούσαν νὰ ἔχουν μὲ κάποια ἐλπίδα νὰ πραγματοποιηθῇ ἓνα τέτοιο ἰδανικόν. Καὶ ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ καταστήσει ὄλη αὐτὴ ἡ παράλογη μεταρσίωσιν σὲ ἀστεία μίμησιν μὲσῶν ἀορίστων καὶ ἀτυκῶν ἀναδιπλασιασμῶν, σὲ κάποιες ἀντιγραφὰς ἀπὸ ἀρχαῖες κολόνες καὶ στὸ ἀπ' ὅλα ἀστεϊότερο μασκάρεμα μερικῶν κυριῶν μὲ τὸν ἀρχαῖο χιτῶνα καὶ τὰ σαντάλια. Αὐτὸ ἦταν ὄλο.

Και όμως ξεχνάμε, πώς εκατό χρόνια ή ελληνική παιδεία δε γνώρισε ιδανικό, ούτε άλλον τρόπο προσαρμογής στη ζωή από την κενόλογη μορφική ταμία μερικών σελίδων από τους αρχαίους συγγραφείς, και πώς ως τα σήμερα επίσημη διανόηση, το Πανεπιστήμιο της νεότερης Ελλάδας, δε γνώρισε είδους αντίληψη του αρχαίου κόσμου, ούτε άλλου είδους προσανατολισμό πέρας της σύγχρονης ζωής. Αυτά τα λησμονάμε ολότελα. Και λησμονάμε πώς ή ανάγκη να πάρουμε όπως όπως κάποιους μηχανισμούς των κοινωνικών τουργιών, που δε μας τούς δίνει ο αρχαίος κόσμος φυσικά ούτε σε φόρμες. Ήχουμε να τούς πάρουμε έτοιμους από τους ευρωπαίους. Και πώς ένας από τους μηχανισμούς αυτούς είναι και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, που μας έδωσαν οι Βουαριό στα 1836 και που ακόμη μένει το ίδιο και अपαράλλαχτο.

Και ξεχνάμε ακόμη, πώς πολύ πριν να υψωθεί ο δημοτικισμός πνευματικό επαναστατικό κίνημα, πολύ πριν να φανερωθούν όποιοιδήποτε σοσιαλισμοί και κομμουνισμοί, ή ζωή είχε ξεκουραστεί και το ιδανικό του αρχαίου και το βουαριό εκπαιδευτικό μας πλαίσιο. Από τα 1880 ακόμη και πολύ μέσα στη μικρή τότε Ελλάδα με τους άσημαντους θρύλους της ζωής της, είχαν ξει τη χρεωκοπία και του αρχαϊσμού και του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Παιδαγωγοί και πολιτικοί και λόγιοι και επιστήμονες, σαν τον Παπαμιχαήλ, τον Ζαγγογιάννη, τον Τρικούπη και το Θεοτόκη και τον Εύταξία, το Βερνίκι και το Ροΐδη.

Βέβαια άλλοι απ' αυτούς έβλεπαν το ένα και άλλοι το άλλο, και μόνον δημοτικισμός είχε άργότερα το πρόβλημα ολόκληρο.

Ξεχνάμε λοιπόν το έσχατο κατάντημα, και το ουσιαστικό, πνευματικό, οργανωτικό και το διοικητικό και το μορφωτικό και το επαγγελματικό της νικητής παιδείας, τη φριχτή άγραματοσύνη του ελληνικού λαού, που πιστεύουν όλες οι στατιστικές, την υπερωρία της μέσης παιδείας τη μονιμέρεια του έσχατου (του ψευδοκλασικισμού δηλ.) την έλλειψη πραχτικού πνεύματος, που γείλαν με έντονα λόγια και οι Έξαρχόπουλοι ακόμη.

Ξεχνάμε το ξέφτισμα και της πατριωτικής και της ηρωικής μας στην κενολογία των πανηγυριστών της 25 Μαρτίου, στις παπαρθεοκρατικές ύπαιθριων ρητόρων, που απ' αυτές καμιά ουσιαστική διαφορά δεν είχαν ροφούσκωτες τιράντες των ρητορικών λόγων του Μιστριώτη.

Ξεχνάμε, πώς ενάντια σ όλα αυτά υψώθηκε τιμητής ο δημοτικισμός και Φωτιάδηδες και τους Δραγούμηδες και ζήτησε ουσία και πράματα, ζήτησε αντίληψη της πραγματικότητας και αλήθεια και ζωντάνια και δημιουργικότητα προσαρμογή και των ιδανικών και των οργανισμών μας στην ουσία της ζωής.

Ξεχνάμε, πώς ο δημοτικισμός παρουσίασε ολόκληρο πρόγραμμα εκπαιδευτικής αναδημιουργίας μέσα στο πλαίσιο του άσπικου καθεστώτος στα 1913. Και από τότε άγωνίστηκε να πείσει το κράτος, να πείσει την κοινωνία, να αλλάξει αλλά να αναμορφώσει τους θεσμούς και το περιεχόμενο της παιδείας του.

Ξεχνάμε, πώς ο άμόρφωτος όχλος των επίσημων διανοούμενων, και των πολιτικών έκμεταλλεζών και των δημοσιογράφων αντίστέθηκε λυσσαλέα προσπάθεια αυτή. Πώς μόλυβε από την πρώτη στιγμή, με άθετες και με και με αντίθετες και με ρούδια και πανολαϊσμούς, τους πρωταρχικούς προσπάθειας.

Ξεχνάμε, πώς στα 1911, που δεν υπήρχε κομμουνισμός, πατριάρχες, σκοπιάδες και αρχιδικαστές και καθηγητάδες στο Πανεπιστήμιο συντάραξαν όλο με όλα τα μορμολύκεια, που τον τρομάζουν σε μικρό παιδί, και τον έλυν στους δρόμους, για να μουντζώνει το Βενιζέλο, που δεν ήθελε να κατέλθει με συνταγματικές διατάξεις την «πατροπαράδοτον ή μων γλωσσών».

Ξεχνάμε, πώς στο πρώτο φύσημα της αντίδρασης μέσα στη Βουλγαρία, πλουτοκράτη στα 1914 τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Τσιριμάνκου με το χρονικό διάστημα.

Ξεχνάμε, πώς έχτος από την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα τέσσερα πρώτα χρόνια του δημοτικού σχολείου, που με χίλια θάσανα και διακοπές και ύβριση αντίδραση έγινε και αυτή, τίποτα άλλο, μὰ τίποτα άλλο, δὲν γάξε σὸ μηχανισμό της ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τὰ 1836 ὡς τὰ σήμερα, ἐχτός ὁ κάποια, μισή κι αὐτὴ και καταστρατηγημένη, διοικητικὴ ἀποκέντρωση.

Ξεχνάμε, πὼς ἡ φιλοσοφικὴ σχολή, πὼς ἔχει σήμερα τὴν ἀνήκουστη ἀναντιπυντία νὰ ὑψώνεται κατήγορος γιὰ τὸ κατάντημα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, αὐτὴ, πὼς ἀπὸ τὰ 1880 ἀντιστέκεται πεισματάρικα σὲ κάθε ἐκπαιδευτικὴ ἀναδιοργάνωση, αὐτὴ, πὼς ἔχει καταντήσει ἕνα ξεφτίδι και τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ ἀκόμη, πὼς ἡ καστρόπυργος κατοχυρωμένων μέσα στὴν πρόληψη ἀφιλολόγητων φιλολόγων, ἀνιστόρητων ἱστορικῶν και ἀφιλοσόφητων φιλοσόφων, αὐτὴ και μόνη αὐτὴ ἀρρῶνει ἀδιάκοπα και ἀνενόητα ὡς τὰ σήμερα τοὺς δασκάλους τῆς μέσης παιδείας και τοὺς δασκάλους τῶν δασκάλων τῆς δημοτικῆς παιδείας.

Ξεχνάμε, πὼς τὰ πολιτικὰ κόμματα, πὼς αὐτοτιλοφοροῦνται προοδευτικὰ ἢ κεντρικὰ ἢ φιλελεύθερα, ἢ πολέμησαν μὲ λύσσα, ἢ ἀφῆσαν στὴ μέση ἀτέλειωτη, ὑπεράσπιστη, μισή, κουτσουρεμένη, κάθε γενναία προσπάθεια ἀλλαγῆς.

Ξεχνάμε, πὼς ὁ Βενιζέλος και οἱ διάδοχοί του διόριζαν και διορίζουν ἀπὸ τὰ 1917 ὑπουργοὺς τῆς παιδείας καθαρεῶσιανους, γιὰ νὰ ἐφαρμόσουν τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση, ὑπουργοὺς ἀντιδραστικούς, γιὰ νὰ κάμουν ἐκπαιδευτικὴ ἀναδιοργάνωση.

Μιλᾶμε γιὰ δεκαπεντάχρονη διχτατορία τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν παιδεία, ἐνῶ, ἐν ἑξαίρεσει κανεὶς τὸ τετράμηνο διάστημα τῆς ὑπουργίας τοῦ κ. Γόντικα και τὸ σύγχρονο διάστημα τῆς πρωθυπουργίας τοῦ κ. Παπαναστασίου μὲ ὑπουργὸ τὸν κ. Λυμπερόπουλο, ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ὁ καιρὸς ἢ ἡ σοβαρὴ διάθεση σὲ πολιτικούς ἀρχηγούς, σὲ ὑπουργοὺς και σὲ κόμματα νὰ κάνουν κάτι γενναῖο γιὰ τὴν παιδεία. Καὶ ὅ,τι ἔγινε στὰ ἐλάχιστα αὐτὰ φωτεινὰ διαλείμματα γκρεμίστηκε ἀλύπητα ὑπὸς ἔπειτα ἀπὸ δῆθεν δημοκρατικούς ἀρχηγούς και ἀπὸ ἀλητες διχτάτορες.

Και ἐνῶ ὅ,τι ζοῦμε σήμερα ἀπὸ ἐκπαιδευτικὴ και μορφωτικὴ ἀποψη, ἡ καταπολεμητικὴ και ἐάρδαρη ἀγραμματοσύνη τριῶν ἑκατομμυρίων ἑλλήνων, ἡ ἀμορφωσιά τοῦ ὑπόλοιπου λαοῦ, τὸ παραφύσκωμα τῆς μέσης παιδείας, ἡ δημιουργία προσοντούχων ἀγράμματων ἀπὰ τὰ γυμνάσια μας, τὸ πνευματικὸ προλεταριάτο, ἡ ἀποτροπὴ ἀπὸ κάθε δημιουργικότητα, ὁ φοβερὸς παρασιτισμὸς, ἡ ἀνικανότητα γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ ἠθικὴ ρευστότητα, ἐνῶ ὅλα αὐτὰ εἶναι οἱ καρποί, αὐτούσιοι οἱ καρποὶ τοῦ ἑκατοντάχρονου, ἀπροσάρμοστου, ἀερόλογου και ψυχροφθόρου ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος, ὀγαίνουν τὴν νῆρα οἱ νέοι δημαγωγοί, οἱ νέοι δηλητηριαστές τοῦ λαοῦ, οἱ νέοι ἐχθροὶ του νὰ τοῦ ὑψώσουν πάλι τὴν αἰώνια κεφαλὴ τῆς Μέδουσας, γιὰ νὰ τὴν ἀπολιθώσουν. Καὶ τὰ νέα πλοκάμια τῆς μεδούσεας κεφαλῆς εἶναι σήμερα ὁ κομμουνισμὸς, ἡ ἀνατροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, ἡ πατρίδα πὼς κιντυνέει, ἡ οἰκογένεια πὼς διαλύνεται, ἡ θρησκεία πὼς καταρέει. Οἱ ἀναίσχυντα πούλημένοι σὲς ξένες προπαγάντες ἐφημεριδογράφοι ἐγγήκαν προστάτες τῆς πατρίδας. Οἱ μυκτηριστὲς τῆς θρησκείας, πὼς τὴ θεωροῦν καλὴ μόνον γιὰ τὸ λαὸ, ἐγγήκαν προστάτες τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κοινωνικῆς τάξης, ὅπου ἀνθίζουσαν τὰ οἰκογενειακὰ τρίγωνα, ἐγγήκαν προστάτες τῆς οἰκογένειας. Ἔτσι εἶναι. Γιατὶ εἶχαν στήριγμα τους τὴν ἀμορφωσιά τοῦ λαοῦ, και τὸν θέλουν ἀμόρφωτο. Γιατὶ τρέμουν τὸ ξύπνημά του και τὸν θέλουν μορφινισμένο. Γιατὶ ὁ λαὸς θὰ ἀναγεννηθεῖ και ἡ θρησκεία θὰ ζωντανέψει σὲς θρησκευτικὴς ψυχὲς και ἡ ἠθικὴ, ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἠθικὴ, θὰ ἀναστρωθεῖ, ὅμως λείφουν οἱ τέτιου εἶδους ὑποστηρικτὲς τους. Οἱ κάπηλοι, οἱ γαντοφορεμένοι μὲ λευκὰ γάντια κάπηλοι κάθε ἀνθρωπισμοῦ.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

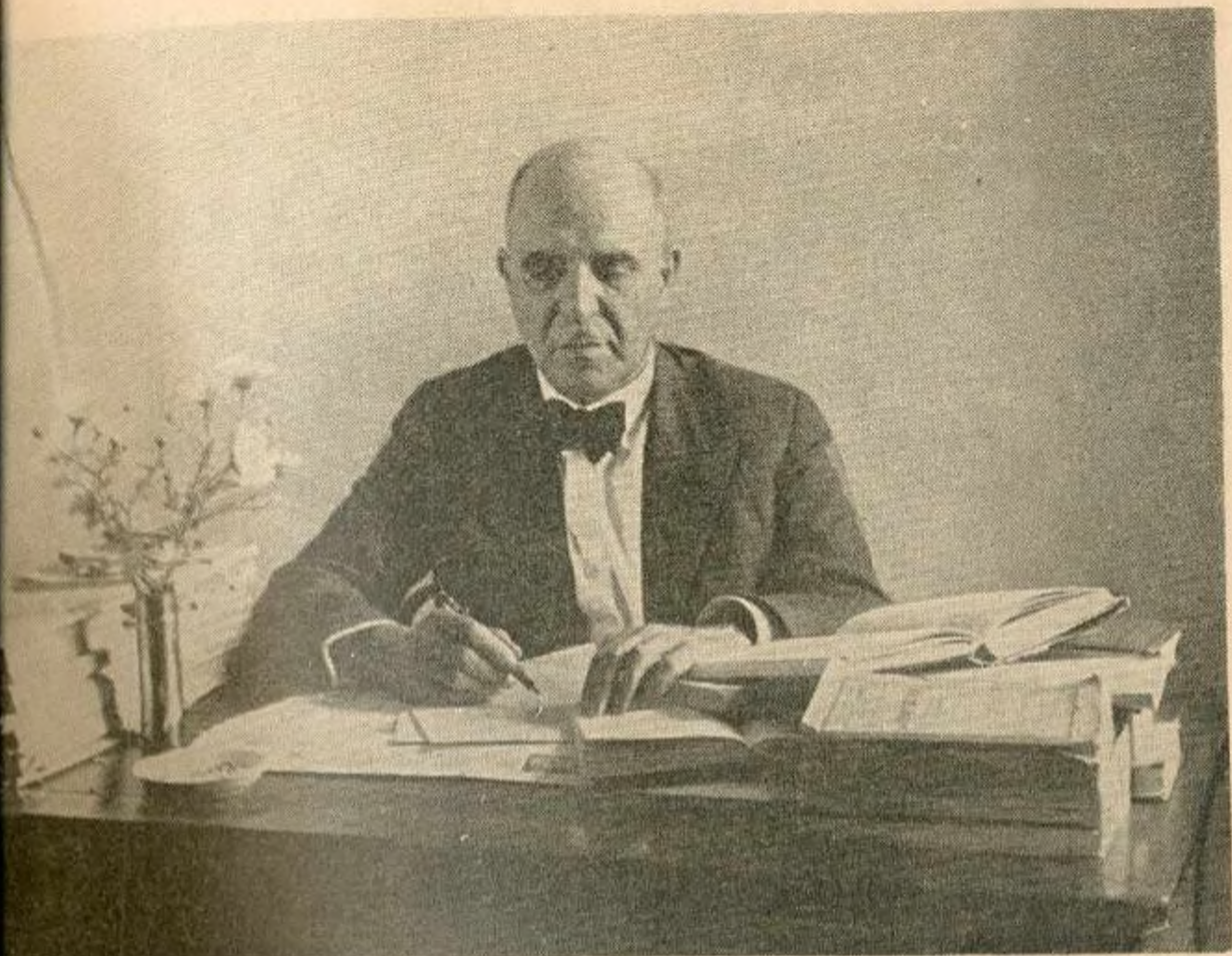
ΠΟΙΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΟΙΓΟΝΤΑΙ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

Ἀγαπητοί μου νέοι,

Μ' ἐρωτᾶτε νὰ σᾶς πῶ κ' ἐγώ, ποιοὶ δρόμοι ἀνοίγονται μπροστά σας καὶ σκά, ποιόν ἀπ' ὅλους θὰ σᾶς συμβούλευα ν' ἀκολουθήσετε. Ἴσως ἀρμεδιότεροι ὄντες ἐμᾶς τῆς ὄριμης γενιάς, εἰσάγετε σεῖς οἱ ἴδιοι, γιὰ ν' ἀπαντήσετε σ' αὐτὸ ἐρώτημα. Γιατί τὸ ἀντίκρουσμα τῆς ζωῆς, πού ζεῖτε τώρα σεῖς στὰ εἴκοσι ἔτη σας καὶ στὴ σημερινή κρίσιμη θέσι τοῦ κόσμου, ἐμεῖς δὲν τὸ ζήσαμε κι ὄχι βρούσαμε νὰ τὸ ζήσουμε. Ὅταν εἴμαστε στὴ δική σας θέσι στὰ πανεπιστημιακὰ γυμνάσια Γ: αὐτὸ μπορείτε βέβαια ν' ἀκούσετε τί θὰ σᾶς ποῦμε ἐμεῖς οἱ ἄλλοι. καὶ ἀκούετε ἕως τὸ δρόμο, πού θὰ νοιώσετε μέσα σας νὰ σᾶς δείχνει μὲ ἰσχυρὰ καγκαιριότητα ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός σας. Ν' ἀκολουθήσετε τὴ φωνή τῆς συνείδησός σας, γιατί μέσα σ' αὐτὴ θὰ μιλάει καὶ κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὸ ἄτομό σας, ἢ καὶ καὶ ταξικὴ συνείδησι, πού ζεῖ χωρὶς ἄλλο μέσα σας.

Οἱ δρόμοι πού ἀνοίγονται σήμερα μπροστά σας, δὲν εἶνε πολλοί. εἶνε εἴτε θελήσετε νὰ τοὺς ἀναγνωρίσετε εἴτε ὄχι, εἴτε προσπαθήσουν νὰ σᾶς πείσουν μέσα στὴν ἀμίχλη τῶν ἰδεαλιστικῶν σοφισμάτων, οἱ δρόμοι, πού ἀνοίγονται μπροστά σας, εἶνε καὶ μένουνε δύο: ἢ θὰ πάτε μὲ τὸ μέρος τῆς συντήρησις καὶ ἀντίδρασις, ἢ θὰ πάτε μὲ τὸ μέρος τῆς ἐπανάστασις. *Tertium non datur.*

Μὰ θὰ μοῦ πεῖτε: Τί δουλειὰ ἔχομε μεῖς μὲ τὴν ἀντίδρασις ἢ μὲ τὴν ἐπανάστασις; Πολιτικὰ κινήδες ἤρθαμε νὰ γίνουμε; ἤρθαμε νὰ σπουδάσουμε μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ νὰ ζήσουμε ἔπειτα στὴν κοινωνία μὲ τὴν ἀσκήσι τῆς ἐπιστήμης;

Ο Γληνός στο γραφείο του.

της. Τι δουλειά έχει ή μελέτη της επιστήμης μας με την πολιτική;

Αλήθεια υπάρχουν άνθρωποι, που θά σ'ας μιλήσουνε με φρίκη και αηδία και με ξεγλατη περιφρόνηση για την «πολιτική» και θά σ'ας ξορκίσουνε νά μὴν ἔχετε καμιά σχέση μ'αυτή τήν κατάρρα του καιροῦ μας, τήν «πολιτική», που γίνεει σάν τό Μεφιστοφελή τήν σούρα της στήν «καθαρή φιλοσοφία», στήν «καθαρή επιστήμη», στήν «καθαρή τέχνη» και τ'α μολύνει όλα.

Και ὅμως και ὅμως! Δέν πιστεύω νά σ'ας ξέφυγε, ἀγαπητοί μου νέοι, πῶς και ἄλλοι συμβουλάτορες, που προηγήθηκαν ἀπό μένα, ἄς ἀναφέρω τοὺς κ.κ. Λούβαρι, Θεοδωρακόπουλο και Κανελλόπουλο, κάτω ἀπό τίς θαυματοχαστες φιλοσοφουμένους συμβουλές, που σ'ας ἔδωκαν, δέν ἔκαμαν τίποτα ἄλλο ἀπό πολιτική, ἀπ'αυτή τήν καταραμένη πολιτική, που πάει νά χωθεῖ σήμερα και μέσα στο $2 + 2 = 4$. Και οἱ τρεῖς τοὺς κρατώντας ἀπό μιὰ φιλοσοφική ἀγιστοσύρα ἐβόριζαν τὸν «ἱστορικό ὕλισμό» και τίποτα ἄλλο. Ἔβριζαν καθαρή, καθάρτατη, ἀλλά... ἀνομιλόγητη πολιτική.

Ἐγὼ πάλι ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά πιστεύω, πῶς εἶνε τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νά ξεχωρίσει κανεὶς ὅποιοδήποτε κλάδο τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς ἐνέργειας ἀπὸ τήν πολιτική. Γιατί ὁ ἄνθρωπος οὔτε σάν ἄτομο (που οὐσιαστικά δέν ὑπάρχει) οὔτε σάν σύνολο, μπορεῖ νά μεταβληθεῖ ποτέ σ'ἓνα ἀπλό και μόνο θεωρητικό πλάσμα. Ζωή σημαίνει ἐνέργεια και τρόπος ἐνέργειας. Τρόπος ἐνέργειας σημαίνει πολιτική, εἴτε συνειδητή, εἴτε ὄχι. Γιατί δέν ὑπάρχει ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, που δέν εἶναι κοινωνικά καθορισμένη. Ὁ τρόπος λοιπόν, που πραγματώνεται ἢ ὁμαδική βούληση, εἴτε μέσα στίς ὁμαδικές, εἴτε μέσα στίς ἀτομικές ἐνέργειες, εἶνε πολιτική, ἀφοῦ στὸν ἕναν τρόπο μπορεῖ νά ἀντιταχθεῖ ἕνας ἄλλος τρόπος.

Μά ἄς ἐξετάσομε τὰ ζητήματα κάπως εἰδικότερα με τὴ δική σας περίπτωση.

“Ας υποθέσουμε λοιπόν, «Εξω από κάθε πολιτική», ότι ό ό πού άνοίγεται μπροστά σας και τό μοναδικό χρέος πού έχετε, είναι νά γίνεται στή μοναξιά. Τι είναι όμως επιστήμη; Θά μού άπαντήσετε: Ένα συστηματικό σύνολο από γνώσεις, πού αναφέρονται σε μία περιοχή από φαινόμενα φυσικού κόσμου ή της ανθρώπινης κοινωνίας. Ορατά. Ποιάς είναι λοιπόν ό πός σας, όταν λέτε πώς πρέπει νά γίνεται επιστήμη; Θά μού άπαντήσετε οικειοποιηθούμε αυτό τό συστηματοποιημένο σύνολο σε μία περιοχή του έπιστήμης και ν’ άποχτήσουμε την Ικανότητα από τή μία μεριά νά τό πλουτίσουμε με έρευνες και από τήν άλλη νά εφαρμόσουμε ένα μέρος από τίς γνώσεις αυτές τήν ωφέλεια των συναθρώπων μας. Έτσι λοιπόν αντιλαμβάνεσθε τήν κάθε στήμη σαν ένα άθροισμα από μερικές θεωρητικές και πρακτικές Ικανότητες. Θά σας προσπερρίζουμε και τά μέσα της ζωής σας.

(1) επιστήμονες είναι ούσιαστικά για σας ένας δεξιότεχνος γιατρός, ένας δάσκαλος, θεολόγος κλπ.

Μά εδώ άμέσως γεννιέται: μία σειρά από άπορίες. Πώς δημιουργήθηκε τό συστηματοποιημένο σύνολο από γνώσεις, πού τό καλοσώμει επιστήμη; Γιατί τούτη τή μορφή, πού έχει σήμερα και τούτη τή θέση, πού έχει σήμερα στή

Και οι άπορίες αυτές μας φέρνουν άμέσως έξω από τό γυάλινο πύργο καθαράς επιστήμης: και μας οδηγούνε ν’ αναζητήσουμε τά κοινωνικά αίτια, εύνοούνε τή γέννηση, τήν ανάπτυξη και τή θέση, πού έχει σήμερα ή κάθε στήμη στή ζωή.

Έπειτα μία δεύτερη άπορία. Με τόν τρόπο της ζωής σας έξω από τήν αὐτή της δεξιότητας, πού θά άσκαίτε για επάγγελμα, δέν έχει νά κάνει τίς επιστήμη; Η επιστήμη διαλύεται: σε άτομικές δεξιότητες και δέν επιδρά θόλω άπάνω στον τρόπο της ζωής, πού πρόκειται νά ζήσετε σά μέλη μιας κοινωνίας; Η επιστήμη είναι χωρισμένη από τή ζωή;

Εδώ και σας οι έθιοι, όταν δέν είσαστε διαλεκτικοί ματριολιστές, μέν ελόττητα έσως από τους δασκάλους σας, θά άπαντήσουνε μ’ ένα σόμα: Ναι. Τή ζωή τή ρυθμίζουνε, θά σας πουνε, άλλες «άξίες», γθικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτικές. Και οι άξίες αυτές δέν πηγάζουν από τή γνώση. “Ας έπιστήμη μπορεί νά μελετήσει τίς άξίες σά θέματα, ποτέ όμως δέ μπορεί νά γίγει ρυθμιστής τους. Μά αν ρωτήσετε ποιά είναι ή πηγή αυτών των άξιών, θά πάρειτε τις σκοτεινές, τίς πιό άόριστες, τίς πιό θολές άπάντησεις, άπάντησεις, πού μέ τή τή τον άλλο τρόπο όλες οδηγούνε στο μυστήριο, στην άποκάλυψη, στο ύπαικό και φανταστικό.

Αυτή όμως ή επίμονη τάση νά χωριστεί ή άξία, πού ρυθμίζει από τή γνώση, φαντάζεσθε πώς δέν είναι και αυτή κοινωνικά καθορισμένη. Είναι γνώρισμα όλων των κοινωνιών, πού είναι χωρισμένες σε κοινωνικές και στηρίζονται στην κυριαρχία μιας τάξης άπάνω στις άλλες. Και τό άπο χωρισμού θά τόνε δείτε παρακάτω.

Αν όμως ακολουθήσετε μίαν άλλη σειρά στοχασμών, θά φτάσετε σε ένα πικρό συμπέρασμα. Για θέτετε παρακαλώ τό έρώτημα, ποιά είναι ή σχέση, πού φράδα, σε κάθε ιστορική στιγμή της ανθρώπινης ζωής, υπάρχει άνάμεσα στο «είναι» στο «νοεΐν» και στο «πράττειν»: Η μόνη άπάντηση, πού μπορεί να έσέ μίαν αντικειμενική έρευνα του προβλήματος αυτού, είναι, πώς σε κάθε ιστορική διαδρομή, σε κάθε ανθρώπινη κοινωνία τό «είναι», τό «νοεΐν» και τό «πράττειν» είναι άλληλένδετα και άλληλοεξαρτημένα. Τό είναι λαδύ οι αντικειμενικοί όροι της ανθρώπινης ζωής, καθορίζουνε τή γνώση, αυτή οδηγεί τήν πράξη, πού από τήν άλλη μεριά κι αυτή είναι κάθε κίνητρο και τό κριτήριο της γνώσης. Και ή πράξη πάλι με τή γνώση μας άπάνω στην πραγματικότητα και τήνε μεταβάλλουν.

αι νέα γνώση και θγαίνει ένα καινούριο πρέπει, ξεσπάει ή αντίθεση με το
αλιό και δημιουργιέται ή ανάγκη μιās καινούριας σύνθεσης. Γι αυτό και ή τάξη,
οὐ ἄργει κάθε φορά, θέλει από τή μιὰ μεριά νά μονοπωλεῖ και νά κοντρολάρει
ή γνώση, δηλαδή τήν ἐπιστήμη και από τήν ἄλλη μεριά νά χωρίζει απ' αὐτή
ό «πρέπει» (τό «πρέπει» πού τῆς συμφέρει) και νά τῆς ἀνάγει σέ θεία
αυταγωγή, για νά μὴν ἐπηρεαστεῖ από τήν ἀλλαγὴ τῆς γνώσης (δέκα ἐντολές δο-
μμένες από τὸ Θεὸ στὸ Μωϋσῆ, ἡ θι κ ὁ ς νόμο ς, πού πηγάζει από τήν ὑπερβα-
νική φύση τοῦ ἀνθρώπου κλπ. κλπ.) .

Ἄν αὐτὸ εἶνε ἔτσι, τότες ή ἀντίληψη, πού περιορίζει τήν ἔννοια τῆς ἐπι-
τήμης στήν κατάκτηση μιās περιορισμένης περιοχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, ξεχωρισμέ-
νης με σινικά τείχη από κάθε γενική ἐπισκόπηση τοῦ ἐπιστητοῦ και από τήν
ἄλλη μεριά χωρίζει με στεγανά και ἀδιαπέραστα χωρίσματα τήν ἐπιστήμη από τή
ῤθμιση τῆς ζωῆς, ή ἀντίληψη λοιπόν αὐτὴ τῆς «καθαρῆς ἐπιστήμης» εἶναι και
ὕτῆ μιὰ «πολιτικὴ ἀντίληψη» τῆς ἐπιστήμης. Ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Δικαιούμαστε λοιπόν σ' αὐτὴ τήν ἀντίληψη τῆς ἐπιστήμης ν' ἀντιτάξουμε τῆ
ική μας, πού δὲ χωρίζει τήν ἐπιστήμη από τή ρύθμιση τῆς ζωῆς. Και τήν ἀντί-
ληψη τούτη για τήν ἐνότητα ἐπιστήμης και πράξης τῆ βλέπουμε νά ἐφαρμόζεται
έρα για περα στή μόνη χώρα, πού θέτει τὰ θεμέλια μιās νέας ἀταξικῆς κοινω-
ίας, πού καταργεῖ τήν ἐκμετάλλεψη και βαδίζει πρὸς τὸν κομμουνισμό, δηλαδή
ή Σοσιετικὴ Ἐνωση.

Σύμφωνα με τήν ἀντίληψη αὐτὴ ή σπουδὴ τῆς ἐπιστήμης εἶνε ἀναπόσπαστα
ωμένη με γενικὴ θεώρηση τῆς φυσικῆς και κοινωνικῆς πραγματικότητας. Και ή
ενική αὐτὴ θεώρηση εἶνε μιὰ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία.

Ἐπιστημονας χωρὶς τέτια ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία εἶνε ἕνας ἀπλὸς δε-
οτέχνης, ἕνας ἐπαγγελματίας, πολὺ κατώτερος από ἕναν ἐργάτη, γιατί ὁ τελευ-
αίος, ἔταν εἶνε συνειδητός, ἔχει, ἔστω και στίς γενικὲς γραμμές, τήν ἐπιστημο-
ική θεώρηση τοῦ κόσμου.

Με τήν ἔννοια αὐτὴ μπορῶ λοιπόν νά σᾶς πῶ κ' ἐγώ: Ὁ δρόμος, πού
νο! γεται μπροστά σας εἶνε νά γίνετε ἐπιστήμονες.
οὐ ἄρκει αὐτό. Γιατί εἶμαι δέδοιος, πῶς τότες τὰ ἐννιὰ δέκατα από σᾶς θὰ δε-
οῦνε για μόνη ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία, πού θὰ τοὺς ἱκανοποιήσει, τὰ δι-
εχτικὸ ματεριαλισμό. Κ' ἔτσι λέγοντάς σας νά γίνετε ἀληθινοὶ ἐπι-
τήμονες, εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νά σᾶς λέω: Γενεῖτε ὁπαδοὶ τοῦ διαλεχτι-
οῦ ὕλισμοῦ.

Κ' ἔχω τούτη τήν πεποιθηση, γιατί αὐτὰς εἶνε και ὁ μόνος γνήσιος κοινωνι-
ὲς σας καθορισμός.

Ἀλήθεια! Σκεφτεῖτε λιγάκι. Ἄπό πού ἐρχεστε σεις, παιδιά μου; Ἄπό ποιὰ
οινωνικὰ στρώματα; Ποὺ ἀνήκετε; Τὸ μεγαλύτερο πλῆθος από σᾶς εἶνε φτωχὰ
αιδιά. Ἡ ἀστικὴ τάξη δέδαια ὑψώνει μπροστά στὰ μάτια ὄλων σας τὸ τμήμα τῆς
ροδοσίας: θέσεις κρατικῆς, πελατεία, ἀξιώματα, τίτλους, για νά γίνετε οἱ πνευ-
ατικοὶ στυλοβάτες τῆς. Ἐνα τραγικὸ παιδομάζωμα! Ἐτσι και οἱ Γιανίτσαροι γί-
ονταν οἱ πιὸ φανατικοὶ διώγτες τῶν χριστιανῶν, ἔπως τὰ παιδιά τῶν φτωχῶν, πού
ευδάξουν στὰ πανεπιστήμια και ἀλλάζουν κοινωνικὴ κατάσταση, γίνονται οἱ πιὸ
αντικει ἀντιδραστικοὶ.

Ἄν ὄμως ἀκούσετε τί σᾶς λέει κατάβαθα τὸ αἷμα σας, δὲ θ' ἀλλαξοπιστήσετε,
ὲ θὰ προδώσετε τήν τάξη σας. Θὰ πάτε με τὸ μέρος τῶν φτωχῶν και θ' ἀγωνι-
τετε και σεις για νά θεμελιώσετε τή νέα ζωὴ.

Και τότε θὰ βαδίσετε με ὄμμα ἀκλόνητο στὸ μόνον δρόμο, πού ἀληθινὰ
νοίγεται μπροστά σας.

Μιά βραδιά στο σπίτι του Γκόρκ

«Σήμερα το βράδι θά μας δεχτεί στο σπίτι του ο Γκόρκι. Συγκέντρωση 8 μ.μ. στο χώλλ του ξενοδοχείου».

Έτσι βρεθήκαμε όλοι μαζί οι καλεσμένοι ξένοι με πολλούς ρούτους σφαις και ξεκινήσαμε για το σπίτι του Γκόρκι.

Εγώ δέν είχα ιδέα, πού κατοικεί ο Γκόρκι και είμωνα περίεργος με πόσα θεμάτια του έχουν παραχωρημένα. Όταν όμως είδα, πώς ή μακριά από τα σίτακ'ιητά μας τραβούσε δξω από την πόλη, ρώτησα τον Γκόρκι είτανε δίπλα μου: «Πού πάμε;» «Πάμε στο Γκόρκι. Είνε κάποιος λόφος δεικός ως εξήντα χιλιόμετρα δξω από τη Μόσχα. Εκεί ανάμεσα δρίσκεται το παλιό σπίτι του Μοροζώφ, πού τό 'χουν δώσει τώρα για να κάθεται ο Γκόρκι. Πάντα μείνει στην έξοχή, γιατί είνε άρρωστος και πρέπει να 'χει και ήσυχία».

—«Και δέν σκοπεύει πιά να ξαναπάει στην Ίταλία;»

—«Ίσως πάει κάποτε για να ξεκουραστεί. Μά τώρα μένει εδώ. Έντάξει: τόσα έργα οργανωτικά! Είνε τόσο πολύτιμη ή παρουσία του! Έτσι χαρίσει στο κράτος όλα τα εισοδήματά του από τα συγγραφικά του δικαιώματα στο έξωτερικό και στο έσωτερικό. Δέν κρατάει παρά ό,τι του χρειάζεται για ζήσει ο ίδιος».

—«Και ή οικογένειά του;» — «Ο γιός του πέθανε πριν λίγους μήνες ή νύφη του, ή χήρα του γιού του, ζει τώρα μαζί του. Ο θάνατος του γιού έχει χτυπήσει βαριά. Κρύδει όμως βαθιά τον πόνο του. Μόνο στον τρόπο λάει με τα παιδιά και τα χαϊδεύει, βλέπει κανείς, πώς τώρα έχει για όλα τα παιδιά της Σοβιετικής Ένωσης.»

Τ' αυτοκίνητά μας περνούνε τώρα ανάμεσα σε δυο σειρές από πεύκα και από λεύκες. Αρχισε να βρέχει. Ο ούρανός έσιμγε με τη γη. Άνοιξε ο θυρο μπαίνει ο ύγρος άέρας. Μά δέν μυρίζει παρά μόνο ύγρο χόρτο. Και αναθυμίσθηκα δρεμένο χώμα άττικό μέσα σε πευκοδάσος. Και άναγώνισα μου μόνο με τη θύμηση.

Βρισκόμαστε μπροστά σε μια πανόψηλη πράσινη ξυλένια διπλή πόρτα γει διάπλατη και τ' αυτοκίνητα περνούν και άραδιάζονται μπροστά σε ξυλένια πύλη.

—«Μὰ ἐδῶ εἶν' ἕνα παλάτι» λέει ὁ χοντρὸς τσεχοσλοβάκος ποιητῆς Νεζδάλ.

—«Τὸ μόνο παλάτι, ποῦ κατοικεῖ σήμερα στὴ Ρωσία ἕνας ἄνθρωπος. Καὶ αὐτὸς εἶνε ὁ ἀπλὸς καὶ ταπεινὸς πνευματικὸς πατέρας τῶν προλεταρίων ὄλου τοῦ κόσμου, ὁ Γκόρκι» λέει μὲ κάποιον στόμφο ὁ Ἐφρός. «Ὁ μόνος πρίγκιπας, ποῦ ὑπάρχει σ' ἐμᾶς, εἶνε ἕνας πρίγκιπας τοῦ πνεύματος».

Στὴν εἴσοδο στέκεται ὁ Γκόρκι, ψηλὸς σὰν κολόνα, λίγο γυρτός. Χαιρετάει ὄλους θερμὰ μὲ τὸ χέρι. Μαρμαρένια σιάλα διπλῆ φέρνει στὸ ἀπάνω πάτωμα. Σὲ λίγο ὀρυσχόμαστε σὲ μιὰ σάλα - βεράντα μὲ πελώριο τζαμιωτὸ γυρισμένο κατὰ τὴ νοτιὰ. Πέρα ἀπλώνεται ἡ πράσινη χλόη ὡς τὴν ἄκρη τοῦ ὀρίζοντα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὸ δάσος. Στὸ βάθος τὸ καμπαναριὸ κάποιου χωριοῦ. Ἐνα μακρὸ τραπέζι σὲ σχῆμα πῖ πιάνει ὄλη τὴ σάλα. Ἐπίπλωση καμιὰ. Μόνο καρέκλες. Ἄλλοι κάθονται γύρω στὸ τραπέζι, ἄλλοι στέκονται ὄρθιοι. Βρίσκονται τώρα ἐκεῖ ὄλοι οἱ ξένοι: καλεσιμένοι στὸ συνέδριο καὶ ἕνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς πῖ διαλεχτοὺς ρούσους συγγραφεῖς.

Ὁ Γκόρκι κάθεται ἀνάμεσὸ μας. Ἀκουμπᾶ τὰ χέρια στὸ τραπέζι. Σκύβει. Μιλᾷει σιγὰ, σχεδὸν μέσα στὸ στόμα του. Θὰ ἤθελε νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς μιλήσει καθενὸς στὴ γλῶσσα του, μὰ δὲ μιλάει παρὰ μόνο ρούσικα. Δὲ χρειάζονται λόγοι ρητορικοί. Ὁ καλύτερος τρόπος νὰ συνεννοηθοῦμε εἶνε μιὰ ἀπλὴ κουδέντα. Ἄς ρωτήσῃ ὁ καθένας ὅ,τι θέλει καὶ ὁ Γκόρκι θ' ἀπαντήσῃ σὲ ὄλους. Δίπλα του κάθονται ρούσοι συγγραφεῖς ποῦ ξέρουν ξένες γνῶσσεσ γιὰ νὰ κάνουν τὴ μετάφραση.

Στρέφω τὸ βλέμμα καὶ κοιτάζω ὄλη τὴ συγκέντρωση. Νὰ κάτι, ποῦ σπάνια ὄσως ἔγινε ἡ ποτέσ. Γύρω ἀπὸ ἕναν τεχνίτη τοῦ λόγου ξακουστὸ σ' ὄλο τὸν κόσμον μαζεμένοι ἀντιπρόσωποι τῆσ τέχνησ καὶ τῆσ διανόησῃσ ἀπ' ὄλα σχεδὸν τὰ ἔθνη. Μιὰ σιωπὴ ἐαθειὰ, μιὰ συλλογὴ κατέχει ὄλους. Ποιὸσ ν' ἀρχίσει; Καὶ τί νὰ πῆ σὲ μιὰ τέτια στιγμή;

Ἐξαφνα εἶδα τὴν ἐγγλέζα νὰ στριφογυρίζῃ στὴν καρέκλα τῆσ. Φοροῦσε πράσινο γτυπητὸ φουστάνι, πράσινο καπέλλο, πράσινες χάντρες στὸ λαιμὸ, πράσινα δαχτυλίδια στὰ ζαρωμένα δάχτυλά τῆσ. Αὐτὴ ἔχει πάντα καὶ παντοῦ πλούσια παρακαταθήκη ἀπὸ ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίες. Εἶπαμε, πὼσ ἐδῶ θὰ λύση τώρα ὄλα τὰ προβλήματα τοῦ μελλοντικοῦ ἀγγλικοῦ κομμουνισμοῦ. Ρωτᾷει τὸ Γκόρκι, ποιὰ εἶνε ἡ θέση τῆσ γυναίκασ στὴ σοδιετικὴ λογοτεχνία. Ὁ Γκόρκι δέχεται ὄλεσ τίσ ἐρωτήσεις μὲ τὴν ἴδια συμπαθητικὴ προσοχὴ, ἀπαντᾷ ἡσυχᾶ, στοχαστικὰ καὶ ἀργὰ, χωρὶσ καμιὰ ρητορικὴ, γυρεύοντας πολλὲσ φορὲσ τὰ λόγια του.

Λίγο λίγο ξεθαρρεύουν ὄλοι καὶ οἱ ἐρωτήσεις ἔρχονται ἀπ' ὄλεσ τίσ μεριὲσ. Λίγο λίγο πλησιάζουν τὰ κεφάλια. Τώρα γέρνουν ὄλοι πάνω στὸ τραπέζι καὶ ἀπὸ πίσω ἄλλοι καὶ ὄλα τὰ μάτια γυρισμένα κατὰ κείνον. Καὶ μόνο ἕνας τριγυρίζῃ πίσω ἀπ' ὄλους μόνος του. Κοιτάζῃ μ' ἕνα μάτι πονηρὸ καὶ εἰρωνικὸ πίσω ἀπὸ τὰ γυαλιὰ του τὰ μεγάλα, περασμένα ἀπὸ τ' αὐτιά. Τὸ πρόσωπό του στοργυλοῦται καὶ φρεσκοξυρισμένο ἔχει ἕνα παράξενο καστανόξανθο στεφάνι ἀπὸ γένια κατὰ τὸ σύστημα τῶν ὄλλανδῶν φαράδων. Τὸ μουστάκι, τὸ σαγόνι καὶ τὸ μισὸ μάγουλο ξυρισμένο καὶ ἕνα κοντὸ γενάκι ἀπὸ τὰ ζουλούφια, γύρω γύρω στὸ πρόσωπο. Στὰ χεῖλη του δαγκάνει μιὰ μαύρη πίπα ὄλλανδέζικη. Ἡ φαλᾶκρα του γυαλίζει. Εἶνε κοντοῦλὸσ καὶ λίγο παχουλὸσ.

Τὸσ φέρνει γύρω ὄλους, ἀκροάζεται, ιωρίζεται, φερμιάρει, καὶ ἀκονίζει τὰ μαχαίρια του.

—«Ποιὸσ εἶν' αὐτὸσ;» ρωτᾷ τὸν Μπλόκ, ποῦ εἶνε δίπλα μου.

—«Ἄ! δὲν τὸν ξέρεις; Εἶνε ὁ Κάρλ Ράντεκ.»

..

Τώρα μιλάει μὲ τὸν Γκόρκι ὁ Μαλρώ. Τοῦ θέτει μιὰν ἐρώτηση ἀπὸ μέρος του καὶ ἀπὸ τὸν Μπλόκ καὶ ὄλλοσ Γάλλοσ. «Τί γίνεται; ἡ προσωπικὸτητα τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κομμουνισμό;» Ὁ Ράντεκ στέκεται καὶ ἀκούει μὲ προσοχὴ. Ὁ γέρω Γκόρκι δέχεται τὴν ἐρώτηση μὲ τὴν ἴδια πάντα ἡρεμία

—Προτιμῶ σὲ τέττα ζητήματα νὰ παίρνω τὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὰ πράγματα. Πάρτε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τῆ μέρα ποῦ θὰ γεννηθεῖ καὶ ἀρχίστε νὰ ἐξετάζετε, τί γίνεται ἢ προσωποικότητά του μέσα στὸ δικό μας καθεστῶς καὶ μέσα στις δικές κοινωνίες εἰς ἀστικές. Ἐδῶ σὲ μάς, ἀνεξάρτητα ἂν θὰ γεννηθεῖ παιδί ἀγροτοῦ ἢ ἐργάτη, ἢ μηχανικοῦ, διευθυντῆ σὲ ἐργοστάσιο ἢ τμηματάρχη σὲ κομισσαρίατσο, οἱ δρόμοι εἶνε ἀνοιχτοὶ μπροστά στις ἱκανότητές του. Οὔτε ἡ κοινωνικὴ οὐδὲ οἰκονομικὴ θέσι, τοῦ πατέρα του εἶνε ἐμπόδιο γιὰ νὰ τραυτῆξει τὸ δρόμο, ὅπου ὀδηγεῖ ἢ ἰδιοφυα του. Ἀκόμα οὔτε ἡ μόρφωσι τῶν γονιῶν του. Γιατί ἄς ἔχουμε ποῦ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο ἀνέτηκε παντοῦ καὶ στὰ χωριά καὶ στις πόλεις, ὑπάρχουνε τόσοι κοινωνικοὶ ὁργανισμοί, ποῦ παρακολουθοῦνε τὸ παιδί, ποῦ κανένα ἀληθινὸ ταλέντο, καμιά ἰδιοφυα δὲν πάει χαμένη. Πάρτε τὴν γυναικα θέλει καὶ συζήτησι, πῶς μόνο σήμερα μὲ τις συνθήκες ποῦ δημιουργήθηκαν αὐτὴν στὸν τόπο μας, μὲ τὴν ἰσοτιμία μὲ τὸν ἄντρα σ' ὄλα, ἔνοιξαν ὄλα οἱ δρόμοι γιὰ τὴ δράσι τῆς γυναικας καὶ τὴν ἀνάπτυξι τῆς προσωποικότητάς της. Ἀντίθετα τὸν ἄντρα σὲ κάθε εἶδος δράσι, σὲ κάθε ἐπάγγελμα, ποῦ ἄλλοῦ κίσθησαν ἐαυτὸ του περισσότερο νὰ ὄρασει, περισσότερο σπρωγμένο ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ καθεστῶς γιὰ νὰ ξεδιπλώσει ὄλας τῶν τῆς ἱκανότητες; Σήμερα στὸν τόπο μας εἶν' ἀνοιχτοὶ ἀπέραντοι προοπτικὴ σὲ κάθε ἄνθρωπο. Εἶσαι μηχανικός; Σχεδιάσει ἕνα ἀεροπλάνο, ἕνα πλοιοκίνητο, ἕνα Μαγνητοκίνητο. Εἶσαι συγγραφέας, καλλιτέχνης, ἱστορικός, φιλοσοφικός, ἐπιστήμονας, εἶσαι ἐφευρέτης, εἶσαι ὁργανωτής; Ὅλα σοῦ φωνάζουν ἐμπρός! Δείξε ὄλα τὴ δύναμίν σου. Ἀνοιξε ὄλα τὴν προσωποικότητά σου. Πάρτε καὶ μὲ ὄλα μου τὴν ψυχὴ, ὅτι ποῦθενὰ τὸ άτομο δὲν εἶνε τόσο ἐλεύτερο καὶ ἔχει ὄλας τῆς δυνατότητες νὰ ἐξελιχτεῖ, ὅσο μέσα στὸ καθεστῶς τὸ κομμουνιστικόν.

Οἱ Γάλλοι σὴσασαν. Μὰ κανεῖς δὲν ἔξερε, ἂν ἡ ἀπάντησι τοῦς εἶχε ποιήσει. Οἱ ὄρες περνοῦσαν. Ἡ μοναδικὴ αὐτὴ συντροφιά ἀρχισε νὰ παίρνω χαραχτήρα ὑψηλῆς πνευματικῆς ταλειτής. Ἐτσι νὰ εἶταν ἀραχες καὶ τὴν φιλοσοφικὰ συμπόσια: Ἐλεγα μέσα μου. Μὰ ἐδῶ οὔτε φαγητό οὔτε πιωτό οὐκ ἔχουν παροῦσιασται ἀκόμα.

Ἡ συντροφιά σιγὰ σιγὰ μεγάλωνε.

Ὅλο καὶ νέες μορφές γλιστροῦσανε μέσα στή σάλα. Μὰ νὰ τώρα ποῦ κάποια πρόσωπα γνωστά. Μορφές γνωστές μὰ ποιοὶ νὰ εἶνε: Αὐτοὺς πρώτῃ τοῦς βλέπω ἢ τοῦς ἔχω ξαναδεῖ; Μπρὲ τοῦς ἔχω ἰδεῖ πολλές φορές σὲ ποῦ ἔτσι. Ἐποῦτοι ἐδῶ εἶν' ἐπίτροποι τοῦ λαοῦ. Νὰ ὁ Μολότωφ, ὁ πρόεδρος τῶν ἐπιτροπῶν τοῦ λαοῦ, ὁ πρωθυπουργός σα νὰ λέμε. Νὰ καὶ ὁ Βοροσίλωφ, ὁ ἀρχηγός τοῦ κόμου, ὁ Καγκάνοβιτς, γραμματέας τοῦ Σοβιέτ τῆς Μόσχας καὶ πρῶτος ἀπὸ τῆς Πρωσίας, ὁ Μπουμπινωφ, ὁ ἐπίτροπος σὲ κομισσαρίατσο τῆς Πολωνίας, Ζντάνωφ, τρίτος γραμματέας τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμου, ποῦ μίλησε σὲ τὸ συνέδριο, ὁ Μιχογιάν, ὁ Ὄρτζονικίτς. Μπα! Ἐδῶ εἶνε ὄλα ἡ κυβέρνησις τοῦς! Κάθισαν ἀθήρυθα ἀνάμεσά μας ὅπου μπόρεσαν νὰ ἔρουν μιά θέσι, ἄλλοι μωρημένοι, γιατί δὲν χωροῦσαμε, κοντά μας γόνατο μὲ γόνατο.

Παρακολουθοῦν τὴ συζήτησι, παίρνουνε μέρος.

Ὁ Μολότωφ φορεῖ γυαλιά. Ἐχει λίγη φαλάκρα καὶ μουστάκι ἀκριβῶς τὸ ἴδιον. Φορεῖ μιά γρίζα φορεσιὰ μὲ ἄσπρο κολλάρο μαλακὸ καὶ μαύρο μολέτι φιδόγκο. Μὰς κοιτάζει ὄλους μὲ ἀγαθότητα καὶ ἐμφορῆσι.

— «Il a l'air d'un bon fonctionnaire français μὲ ψιθυρίζει τὸ ἴδιον ποῦ κἀθεταί δίπλα μου.

Ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ εἶταν στή συζήτησι μιά ἐρώτησι, ποῦ εἶχε γίνει ἔχαναν οἱ προλετάριοι συγγραφείς τῶν ἀστικῶν χωρῶν σὲ μιά στιγμὴ ποῦ γινόταν πόλεμος ἐναντία στή Σοβιετικὴ Ἐκωσι; Μιά ἐρώτησι λίγο σὲ ποῦ λίγο ὅταν πρόκλησι. Κανεῖς δὲν ἔξερε, πῶς ἔπεσε στή μέσι. Κάποιος ἐπὶ τῆσι νὰ ὁργανωθεῖ μιά λεγεῶνα τῶν ξένων, ποῦ θὰ ἴθελαν νὰ ἔρουν ἐδῶ νὰ λεμήσουν γιὰ τὴ σοβιετικὴ πατρίδα τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου. Ἡ ἐρώτησι μύριζε λίγο παλληκαρισμὸ ρομαντικόν. Εἶτανε φανερό, πῶς δὲν ἔχουν

τοῦν νὰ μετατρέψουνε τὸν πόλεμο τῶν καπιταλιστῶν σὲ πόλεμο ἐνάντια στοὺς καπιταλιστὲς μέσα σὲ κάθε χώρα. Ἐτέλος μίλησε καὶ ὁ Μολότωφ σιγά, ἀργά, ἤρεμα. — Μοῦ φαίνεται πὼς οἱ ἐπαναστατικοὶ καὶ προλεταριακοὶ συγγραφεῖς, οἱ φωτισμένοι συγγραφεῖς σὲ κάθε χώρα, ἔχουνε χρέος νὰ διαφωτίσουνε τὰ πλήθη γιὰ τὶς ἀληθινὲς αἰτίες καὶ τ' ἀληθινὰ ἔλατῆρια τοῦ πολέμου καὶ γιὰ τὰ κριχτὰ ἀποτελέσματά του. Ἔχουνε χρέος νὰ διαφωτίσουνε τὰ πλήθη, γιὰ νὰ ἐκφοδίσουνε αὐτὰ τὸν πόλεμο. Νὰ ἡ μεγαλύτερη ὑπηρεσία, πού μποροῦνε σήμερα νὰ προσφέρουνε καὶ στὸν ἐργαζόμενον λαὸ τῆς χώρας τους καθὼς καὶ σ' ὅλο τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον.

Ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ φάνηκε στὴν εἴσοδο μιὰ γυναίκα. Φοροῦσε τουαλέττα σκούρα μπλέ ἀπλῆ, χυτῆ, μὲ κλειστὸ λαιμὸ καὶ μακριὰ μανίγια. Στολίδι κανένα. Ἐίτανε ψηλῆ, λεπτή, λαμπαδιστῆ, μαῦρα μαλλιά στη μέση χωρισμένα καὶ γύρω γύρω στο λαιμὸ τῆς ἀνασηκωτά. Μάτια μαῦρα φωτεινά βελουδιωτά. Πρόσωπο λευκό, ὠχρό, λεπτό, στόμα μικρὸ, στὰ μάγουλα ἑλαφρὸ λακάκι. Μιὰ γλυκιὰ μελαγχολία ἀδιόρατη εἶτανε στὸ πρόσωπό τῆς καὶ σ' ὅλο τὸ εἶνε τῆς.

Περίμενε στὴν εἴσοδο νὰ τελειώσῃ ὁ Μολότωφ τὰ λόγια του.

Ἔστερα προχώρησε. Χαμογέλασε σ' ὅλους γλυκά.

—Σύντροφοι, περάστε, παρακαλῶ, στὸ κάτω πάτωμα νὰ πάρουμε κάτι».

Ἄλλοι γύρισαν τὰ μάτια ἐπάνω τῆς. Ποιὰ εἶνε αὐτή;

—Εἶνα: τοῦ Γκόρκι ἡ νύφη, ἡ χήρα τοῦ παιδιοῦ του.

—ὦ! τί δραμα! μοῦ λέει ὁ γάλλος, πού καθόταν δίπλα μου. Καὶ ἡ φωνή του τούτῃ τῇ φορῇ σὰ νὰ εἶπαμε λιγάκι.

Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ

ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Τὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ, γραμμένο ἀπ' τὸ Γληνό, ἀποτελεῖ σημαντικό ντοκουμέντο γιά τὴν ἐποχὴ του. Ὁ δάσκαλος, μὲ τὴν τετάρτη ἀπόφασή του, ἀναλύει τὴν φύση καὶ τὴν σημασία τῆς διατύπωσης, πού τὸν ἐκθέτει, τοποθετῶν ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά τόσο σωστά ἐνὰ ἀπ' τὰ σημαντικότερα προβλήματα, τῆς ἐποχῆς του, ξεχωρίζοντας καθαρά τὴν ἐποχὴ του μὲ τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ πραγματικότητα. Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή αὐτὴ τὸ κείμενο εἶναι γιὰ τὴν ἐποχὴ του πραγματικῶς ἀποκαλυπτικόν. Ἦταν ἡ ἐποχὴ, ὅπου παρόμοια προβλήματα πρόβαλλαν μὲ ἀκαταπίπτει δέξυτητα, καὶ ἡ λύση τους δὲν ἦταν πιά δυνατὸν νὰ χωριστασθῶν ἀυτόνομα, τὰ καθεαυτὰ πλαίσια, ὅπου τὰ τοποθετοῦσε ὁ καθ' ἑαυτὸν κοινωνικὸς προβληματισμὸς μας. Αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτερη ἀξία του. Μπορεῖ μερικὰ ἀπ' τὰ ἐπὶ μέρους σημεῖα ἔχασαν πιά τὴν σημασίαν τους καὶ ἡ σύγχρονη τεχνικὴ ἀνάπτυξίς περᾶσε τὴν χρησιμότητά αὐτῶν. Ἀκόμα ἡ δέξυτητα στὴ διατύπωση ἀσπόμενων ζητημάτων μπορεῖ σήμερον νὰ ξενίζει. Μένει ὅμως ἀσπόμενὴ ἡ σημασία του, ὅπως μένει ζωντανὸς καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἱστορικοῦ γραφέα, καὶ γι' αὐτὸ σκεφτήκαμε πῶς θὰ ἔταν, χρήσιμο νὰ ἐκδοθῶν καὶ σήμερον. Κι ἀλλοίμονο, ἀρκετὰ ἀπὸ κείνα πού σημειώνει ἡ ἀπόφασίς τοῦ Γληνοῦ, πρὶν ἀπὸ 35 περίπου χρόνια, μένουν ἀκόμα πῶς ἀπὸ τὸν πλῆρωτον τοῦ λαοῦ, γιὰ τὴν Παιδείαν του.

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ὕστερον ἀπὸ τὴν ἀπόφασή της ἐφετηνῆς γενικῆς συνέλευσής τοῦ Φλεβάρη καὶ τοῦ Μάρτη ἔλαβε τὴν ἀπόφασή της, πού ψηφίστηκαν στὴ συνεδρίασίν της, πού ἐγένετο στίς 24 τοῦ Μάρτη ὑποχρέωσίν της νὰ ἀνακοινώσῃ στὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου, πού δὲν παρακολούθησαν τὴν γενικὴν συνέλευσίν, στὸν ἑλληνικὸν δασκαλικὸν κόσμον καὶ στὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἱστορικὸν χαρακτῆρα τῆς διάσπασής καὶ τὴν νέαν προγραμματικὴν γραμμὴν τοῦ Ὁμίλου.

ΤΟΥ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ,"

Α'

1. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος και η δράση του.

Στά 1910, εποχή, πού η ελληνική αστική τάξη βρίσκεται στη δημιουργικώτερή της στιγμή προπαρασκευάζοντας την εξόρμησή της για την ολοκλήρωση του «έθνικου» της έργου, ιδρύεται ο «Έκπαιδευτικός Όμιλος» για να καταπολεμήσει και να κατανικήσει, οριστικά τον πνευματικό μεσαιώνα, πού κυριάρχησε στην Ελλάδα όλο το 19ο αιώνα. Γύρω από τον Έκπαιδευτικό Όμιλο συσσωματώνονται όλα τα ζωηρά και πύθοντα δημιουργικά στοιχεία του τόπου, έθνικιστές του τύπου του Δραγούμη και του Μανίλη, φιλελεύθεροι και σοσιαλιστικά διαφωτισμένοι άστροί, όπως οι λεγόμενοι «κοινωνιολόγοι» της εποχής εκείνης. Ακόμα και καθαροί θεωρητικοί σοσιαλιστές, σαν το Σκληρό, παρακολουθούσαν συμπαθητικά και ένισχυτικά το έργο του.

Κυριώτερο σύμβολο και δπλο του αγώνα ή γλώσσα.

Αντίπαλοι του δημοτικισμού και του Έκπαιδευτικού Όμιλου ύψώνονται τότε ή Έκκλησία, το Πανεπιστήμιο και ο Παλιός πολιτικός κόσμος, ή τριαδική εκπροσώπηση της μεσαιωνικής παράδοσης, πού κρατούσε ψυχικά άποναρκωμένο και σκλάβο τον Έλληνα μικροαστό και μικροαγρότη, καθώς και τον εργατικό και αγροτικό προλετάριο.

Από τη σύγκρουση των δυο αυτών κόσμων φάνηκε να νικάη ο δημοτικισμός παράλληλα με την πολιτική επικράτηση των διαφωτισμένων αστικών στοιχείων. Έτσι ή δεκαεπενταετία από τα 1910 ως το 1925 μ' όλες τις περιπέτειες των εξωτερικών και εσωτερικών αγώνων, παρουσιάζει μια επίμονη αναγεννητική προσπάθεια μέσα στην ελληνική παιδεία. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος, μ' όλο πού στην αρχή φαινότανε περιορισμένος μόνο στη γλωσσική μεταρρύθμιση, όμως γρήγορα δυναμωμένος από ειδικούς παιδαγωγούς, άρχισε να ζητάη ουσιαστικώτερες μεταβολές στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος. (Πρόγραμμα Δημοτικών Σχολείων 1912, Νομοσχέδια 1913).

Στά 1914 τὸ πρόγραμμά του ζητάει δημοκρατικό ἀπλωμα τῆς παιδείας πρὸς τὸ λαό. συγχρονισμό ὅλων τῶν στοιχείων τῆς ἀγωγῆς, στρουφή στὸ φυσικὸ καὶ ἐπιστημονικὰ μέσα ἀγωγῆς, μελέτη τοῦ Ἑλληνόπουλου καὶ τῶν ὁρῶν τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Στὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἔμεινε πιστὸς ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς καὶ τοῦσε καὶ περίμενε τὴν πραγμάτωσή του ἀπὸ τοὺς προσδευτικούς πολιτικούς ἀρχουσας τάξης.

Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, πού περιλάβαινε στοὺς κύκλους του τοὺς ρισσώτερος ἀπὸ τοὺς πολιτικούς αὐτοῦς, πότε δειλὰ καὶ σκεπασμένα καὶ πότε νερώτερα δεχότανε καὶ ὑποστήριζε τὴν ἐκπαιδευτικὴν πολιτικὴν Ὁμίλου.

Ὅμως, ἂν καὶ τὸ κόμμα αὐτὸ κυβέρνησε μὲ κάποιες διακοπὲς τὴν Ἐκπαιδευτικὴν δεκαετία, πολὺ λίγα ἦσαν τὰ θετικὰ του ἔργα, πού ἀπέμειναν μέσα πρὸς τὴν παιδείαν.

Τὴ νέα ὀργάνωσι τῶν σχολείων πού μελέτησε καὶ σχεδίασε στὰ 1913 (Νομοσχέδια Τσιριμώκου), τὴν ἔζησε ἐκλιετὴ καὶ ἀπὸ τότε ποτὲ ἔβλεπε νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ, εἴτε τὸ ἴδιο σχέδιο, εἴτε ἄλλα ἀπορρημένον.

Τὴ δημοτικὴ γλῶσσα τὴν καθιέρωσε στὰ δημοτικὰ σχολεῖα δυὸ στιγμὲς ἐπαναστατικῆς του ἐράσης, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1917 καὶ στὰ 1923. Τόχρονα ὅμως ἔζησε τὸ ἔργον αὐτὸ νὰ χτυπηθῇ, νὰ συκοφαντηθῇ καὶ νὰ ἐκλειετὴ μέσα ἀπὸ τοὺς ἰδίους του τοὺς κόλπους. Καὶ ὅπως διόλου ἀναπάντως Σεπτέμβριον τοῦ 1926 ξανάφερε τὴν καθαρῆς οὐσίας ἐκπαιδευτικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὰς ἀνώτερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖου.

Τὸ μεγάλο πρόγραμμα γιὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ νέου διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ, πού ψηφίστηκε καὶ ἀρχιστοὺσε νὰ πραγματοποιήσῃ στὰ 1923 καὶ 1924 (Νέα Διδασκαλεῖα πολυτάξια καὶ ἐπιτετατάξια με ὑποτροφίας ὅλων τῶν μαθητῶν, Τεχνικὸ Διδασκαλεῖον καὶ τεχνικὴν παιδείαν, Δημοδιδασκάλων, Πρότυπον Πειραματικὸν Διδασκαλεῖον (Μικροπαιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, Ἐκπαιδευτικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν Εὐρώπην), τὸ ἔργον αὐτὸ χτυπηθῇ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ἀπὸ τὸ φτηνόπωρον τοῦ 1924. Ἀπὸ τὴν μετὰ τὴν πρότασιν τῶν οἰκονομῶν τὸ κατακομμάτισε (Κυβέρνησις, Μιχαλακόπουλος). τὴν ἀλλοί, ἀφοῦ τὸ συκοφάντησε με σημαντικὰ δημοσιογραφικὰ καὶ ὁμιλιακά (στία), τὸ εἶδε ὅχι δυσάρεστα νὰ συντρίβεται ἀπὸ τὴν Παγκαλικὴν διχτατορικὴν οὐσιαστικὰ πραγματοποιήσῃ μ' αὐτὴ τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων τῶν δραστηκῶν στοιχείων.

Καὶ τὸ μόνον ἀληθινὰ σημαντικό κέρδος τῶν ἀγῶνων αὐτῶν, πού εἶναι τὸ ζῆλον τοῦ δασκάλου. Ὁ δασκάλος, ξένος πρὶν πρὸς κατὰ τὴν καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν καὶ τὰ ἀληθινὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, ἀποναρχωμένος ἐκ τῶν ἄνω μὲ τὰ ἀερολογήματα «περὶ τῆς νικῆς εὐκλείας» καὶ «περὶ τῆς ἀθανάτου τῆς ἡμῶν τῆς σῆς», καταδικασμένος νὰ περαίνῃ τὸ νεοελληνικὸν ἐγκέφαλον μὲ τὸ γραμματικὴν, ἀνοιξε σήμερον τὰ μάτια του καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε, πὺς οἱ σότεροι δασκάλου σήμερον ἀκούνε μὲ περιφρόνησιν τοὺς ἀερολόγους καὶ τοὺς λους «ιδανικῶν» νὰ τοὺς μιλῶν γιὰ ἰδανικά, πού καὶ οἱ ἴδιοι δὲν τὰ πιστεύουν καὶ τὰ ὑποστηρίζουν ἀπὸ συνειδητὸ ὑπολογισμὸν ἀτομικὸν ἢ ταξικόν.

2. Ἡ ἀντιδραστικὴ μεταστροφὴ τῆς ἀρχουσας τάξης

Γιὰτὶ ἔμεις οἱ δεκαπεντάχρονα αὐτοὶ ἀγῶνες τοῦ Ὁμίλου δόσαν τὸ θετικὸν κέρδος, μ' ὅλο πὺ πολλὰ μέλη του ἐργάστηκαν ἀρκετὰ μέσα πρὸς τὴν ἀπὸ τὰ αἴτια εἶναι βαθύτερα.

Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, πού ἀπὸ τὰ 1910 ἀντιπροσωπεύει τὴν «ἀνορ-
τικὴν κίνησιν» στὴν Ἑλλάδα, σὲ ὅλες τὶς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις του (ἐργα-
τικὴ πολιτικὴ, ἀγροτικὴ πολιτικὴ, ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ) δάδισε δειλὰ καὶ ἀντι-
δικαίως, ἔχοντας ἀδιάκοπα νὰ ὑπερνικήσῃ ἐσωκομματικὴ ἀντίδραση ἔντονη καὶ
ἐπιτελεσματικὴ. Τὴν ἀδυναμία του αὐτὴ τὴν μεγάλωσαν οἱ ἑλληνικὲς περιπέτειες
τοῦ παγκόσμιου ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου, γιατί δώσανε εὐκαιρία στὰ παλιὰ ἀντι-
δικαστικὰ στοιχεῖα νὰ παρασύρουν μὲ τὸ μέρος τους τὴν πλειονοψηφία τῶν μικρο-
δικτῶν καὶ τῶν λαϊκῶν τάξεων, πού ὑποφέρανε φοβερὰ ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὸ
πρασμό.

Κοντὰ σ' αὐτὰ τὰ αἰτία ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ἡ σχετικὴ ἀνά-
μειξη τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ βιομηχανισμοῦ στὴ χώρα μας, ἡ προσφυγικὴ
κρίσις, ἡ ἀτελεῖς λύσις τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος, δημιούργησαν καὶ ἐδῶ αἰσθητὸ
κοινωνικο-ἀγροτικὸ κίνημα, πού ἐγένετο ἀφορμὴ μεγάλης ἀνησυχίας στὴν ἄρχουσα τάξιν,
ὡς τὸ παγκόσμιον ἐργατικὸν κίνημα ἔστρεψε στὴ συντηρητικὴν ἀντίδραση ὅλο
τὸ κυρίαρχον ἀστισμόν.

Ἡ βίαιη ἀνατροπὴ καὶ ἡ ἐξόντωσις τοῦ φεουδαρχικοῦ καὶ ἀστικοῦ κοινω-
νικοῦ καθεστώτος τῆς Ρωσίας, ἡ ἔντονη δράσις τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων
ἐν Δύσει, οἱ ἰσχυρότατες καὶ βαθιῆς μεταπολεμικὲς κρίσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ
ἐπιπέσεισις γὰρ τὸν κλονισμόν καὶ τὴν κατάρρευσιν ὅλου τοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ ἠθι-
κοῦ ἐπιστημολογικοῦ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, γένησαν στίς εὐρωπαϊκὰς ἀστικὰς τά-
ξεις μιὰ συντηρητικὴν καὶ ἀντιδραστικὴν κίνησιν καὶ θεωρητικὴν πρακτικὴν, πού
ἀπέβλεπε εἰς τὴν ἀστικὴν ἀπολυταρχίαν. Διχτατορίες, φασισμοί, οἰκουμενικὲς κυβερνήσεις, προετοιμά-
ζον καὶ πραγματοποιοῦν τὴν περίοδον τῆς ἀστικῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ
ἀστικὴ τάξις αἰσθάνεται γὰρ ἐνοχλητικὰ καὶ ἐπικίνδυνες καὶ καταργεῖ τὶς ἐλευ-
θερίας, πού αὐτὴ ἡ ἴδια εἶχε κατακτήσει καὶ καθιερώσει στὴν ἐπαναστατικὴν τῆς
περίοδον, καθὼς καὶ τὶς ἐλευθερίας, πού εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς τὴν ἐργα-
τικὴν τάξιν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ αἰτία, πού ἐνεργώντας ὅλα μαζί, στρέψανε καὶ τὴν ἑλληνικὴν
ἀστικὴν τάξιν, ὕστερον ἀπὸ μιὰ δραχύχρονον περίοδον σχετικοῦ φιλελευθερισμοῦ, στὴν
ἀντίδρασιν, πού ὀλοένα καὶ ἐδῶ μεγαλώνει.

Κάθε προοδευτικὴ ἰδέα χαρακτηρίζεται κομμουνισμός, κάθε ἐλευθερία εἶναι
ἐνοχλητικὴ καὶ εἴτε μὲ σοφιστικὰ πλαγιοβαδίσματα οὐσιαστικὰ «ἀνααιρεῖται», εἴτε
καταλιέται μὲ τὴν ἄμεση βία. Ἡ ἄρχουσα τάξις καὶ ἐδῶ γίνεται ὀλοένα συντηρη-
τικώτερη καὶ σήμερον ὅλα τὰ κόμματα τῆς, δίχως καμιά σχεδὸν οὐσιαστικὴ δια-
φορὰ, ταυτίζονται καὶ συνεργάζονται. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μὲ τὴν συνειδητοποίησην
τῶν προβλημάτων στὴν ἐργατικὴν τάξιν καὶ μὲ τὸ σχετικὸν ζύπνημα τῶν δασκάλων,
ἀπαιτήσεις γὰρ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν γίνονται ὅσο πάει καὶ οὐσια-
στικώτερες. Καὶ ἔτσι τὸ λίγον, πού δόθηκε στὴν ἐκπαίδευσιν φαίνεται μηδαμινόν
καὶ οἱ ἐλπίδες γὰρ κάποια ἄμεση πρόοδον στὴν παιδείαν κάθε μέρα καὶ λιγιστεύουν.
Ἐν αὐτῷ ὀλέπουμε πόσον ἐπιμόνα χαρακτηρίζεται καὶ πιστεύεται γὰρ κομμουνισμός
καὶ ἡ γλωσσικὴ μόνον μεταρρύθμισις στὴν ἐκπαίδευσιν,
πού στὴν πραγματικότητι, ἦταν παντοῦ γινώρισμα τοῦ ἀστικοῦ ἀπολυτρωτικοῦ
κινήματος. Ἔτσι ἐξηγγιέται ἡ μικρὴ ἐπιτυχία, πού εἶχε ὡς τὴν τῶρα τὸ ἐκπαιδευτικόν
πρόγραμμα τοῦ Ὁμίλου.

Ταυτόχρονα ὅμως αὐτὴ ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων δημιούργησε
καὶ μετὰ τὸν Ἐκπαιδευτικόν Ὁμιλον, συζητήσεις καὶ συζητήσεις, πού φέρανε στὴν
ἐπιπέσεισιν τῆς φετεινῆς Γενικῆς Συνέλευσις.

Β'

Ἡ φετεινὴ συζήτησις στὸν Ἐκπαιδευτικόν Ὁμιλον.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1920, μὲ τὶς ὀδομαδιατικὰς
ἐργασίας, ὁμιλίας καὶ συζητήσεις τῶν μελῶν του ἦταν σ' ἀδιάκοπὴ ἐπαφὴ

μέ τα ρεύματα τών ιδεών, που κυκλοφορούσαν και στον τόπο μας και στον πολιτισμένο κόσμο.

Οι ζυμώσεις αυτές, που έγιναν μάλιστα έντονότερες στα τελευταία τρία χρόνια (1924, 1925, 1926) φέρανε μιὰ ριζική διχογνωμία και μέσα στη Διευκρινιστική Επιτροπή και στον πλατύτερο κύκλο τών μελών του Όμιλου.

Έτσι παρουσιάστηκε από δυο μεριές ή απαίτηση ν' αναθεωρηθούν οι γραμματικές αρχές του Όμιλου α) από στοιχεία συντηρητικά, άρχισαν να θεωρούν επικίνδυνο πιά για όλη την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, να έχουν μέσα στον Όμιλο μέλη, που τείνουν να συσχετίζουν το εκπαιδευτικό πρόβλημα με το κοινωνικό. Τα μέλη αυτά τα θεωρούσαν υπεύθυνα και για τους κρατικούς διωγμούς τών μεταρρυθμιστών. Και β) από στοιχεία ριζοσπάστες, που ήθελαν ίσα ίσα να ξεκαθαρίσουν την άοριστη και συχυσμένη κοινωνική βάση, που είχαν ως τώρα τα αίτήματα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, προσπάθεια για να κρατηθῆ ὁ Όμιλος ενωμένος γύρω στο πρόγραμμα τοῦ ἀποδείχτηκε μάταιη και ἄσκοπη. Και είναι: πολύ χαρακτηριστικό για τὴν φοβία και τὴν αντιδραστικὴ μεταστροφή τών συντηρητικῶν, ὅτι αὐτοὶ ἐπέβαλαν με πείσμα νὰ ξεκαθαριστῆ ὁ Όμιλος ἀπὸ κάθε προοδευτικὸ στοιχείο.

4. Τί ζητούσανε οἱ συντηρητικοί

Οἱ ἀπαιτήσεις τών συντηρητικῶν συγκεντρώθηκαν σὲ τρία σημεία.

Τὸ πρῶτο ἀναφέρεται στὸν ταξικὸ χαραχτήρα τῆς Παιδείας καὶ τὸν χαραχτήρα τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Κάθε προσπάθεια νὰ σχετιστῆ καὶ τὸ ἔργο τοῦ σχολείου καὶ ὁ ἀγῶν τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση με τὴν κοινωνικὴ βάση καὶ κοινωνικὴ κατάσταση καὶ τοὺς ἀγῶνες τών κοινωνικῶν τάξεων, τὴ θεωροῦσαν γιὰ μεταστροφή τοῦ Όμιλου σὲ ἐπιχειρήσει πολιτικὴ. Τὸ καθαρὸ παιδαγωγικὸ ἀντικείμενο πραξιμάτων, εἶπαν, εἶναι ἐλδότελα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ σύνθεση καὶ κοινωνικοὺς ἀγῶνες, εἶναι ὑπερταξικὸ. Γι' αὐτὸ εἶναι μισητὴ καὶ ἡ ὑπαρξὴ ταξικῆς παιδείας ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ κοινωνικῶν τάξεων. Ἐπομένως εἰσέχονται, πῶς ἄλλοι οἱ κοινωνικὲς ὀργανώσεις καὶ ἡ παιδεία εἶναι ἐξαρτημένες ἀπὸ τὴ μορφή τῆς κοινωνικῆς σύνθεσης, δὲν εἶναι παιδαγωγικὸι ἢ ἀκόμα χειρότερα «πολιτεύονται». Ὁ Όμιλος λοιπὸν ἢ πρέπει νὰ λύσῃ καὶ ν' ἀναγράψῃ, στὸ πρόγραμμά του, ὅτι στέκεται ὑπὲρ πάντων ἢ πάντων νὰ εἶναι εκπαιδευτικὸ σωματεῖο, ἀλλάζει σκοπὸ καὶ κατεύθυνση καὶ γίνεται σωματεῖο πολιτικὸ.

Τὸ δεύτερο σημεῖο ἀναφέρεται στὴ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν μαθημάτων. Ζητοῦσανε δηλαδὴ οἱ συντηρητικοί νὰ μὴ ἀναθεωρηθῆ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Όμιλου, πῶς ἡ καλλιέργεια τῆς θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεία τῆς παιδείας καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ χωριστῆ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀγωγῆς ἢ εἰδικῶς τῆς θρησκευτικῶν μαθημάτων στὰ σχολεῖα. Ἔργο τοῦ Όμιλου ἔκ τῆς ἀρχῆς ἔχει τὴν ὡς τὰ τώρα ταχτικὴ του, νὰ προτίσῃ νὰ γίνῃ τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ ἔργο τῶν θρησκευτικῶν, ὅσο μπορεῖ πρὸ μεθοδικῆς.

Τὸ τρίτο σημεῖο ἀναφέρεται στὴν ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς.

Διατυπώσανε δηλαδὴ οἱ συντηρητικοί τὴν ἀπαίτηση νὰ ξεκαθαριστῆ τὸ πρόγραμμα τοῦ Όμιλου, πῶς με τὸν ἔρο ἐθνικῆς ἀγωγῆς, πρέπει νὰ μὴ ἀναθεωρηθῆ καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ συνειδητοῦ ἐθνισμοῦ καὶ πῶς ὁ σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ «ἐθνικὴ αὐτοσυντήρησις» καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοσυντήρησις εἶναι ἀπαραίτητο πάντων ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ τὴν ἀλληλεγγύη μιᾶς κοινωνικῆς τάξης, νὰ ἀναθεωρηθῆ τὸ αἴτημα τοῦ «ἐθνικοῦ συνόλου».

Τις απαιτήσεις αυτές τῶν συντηρητικῶν τίς πολέμησαν ἔντονα τὰ προδευ-
τικὰ στοιχεῖα τοῦ Ὀμίλου. Ἡ μακρότατη δεκαήμερη καὶ διεξοδική συζήτηση, ποῦ
γενετὴς πάνω σ' αὐτὰ τὰ αἰτήματα δικαίωσε τοὺς προδευτικούς, γιατί κανένα ἀπὸ
αἰτήματα αὐτὰ δὲν ἄνθεξε στὸν ἐπιστημονικὸ ἔλεγχο, ποῦ τοὺς ἔγινε.

Οἱ προδευτικοὶ εἶδαν στὶς απαιτήσεις αυτές καθαρώτατα τὰ σημάδια τῆς
παιδαγωγικῆς μεταστροφῆς.

Ἐχει σχέση ἡ παιδεία μὲ τίς κοινωνικὲς τάξεις;

Τὸ πρῶτο αἶτημα σχετικὰ μὲ τὸν ταξικὸ χαρακτήρα τῆς παιδείας δὲν εἶχε
κανένα ἄλλο σκοπὸ, παρὰ νὰ διώξῃ κάθε ὑποψία, πὼς ὁ Ὀμιλος καὶ ἡ Ἐκπαι-
δευτικὴ μεταρρύθμιση ἔχουν ὁποιαδήποτε σχέση μὲ τὸν κομμουνισμὸ καὶ τὴν κομ-
μουνιστικὴ κίνηση, ἀφοῦ ἡ ἀναγνώριση τῆς πάλης τῶν τάξεων εἶναι ἡ βασικὴ
σχέση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, λοιπὸν καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἀστήριχο αἶτημα γιὰ νὰ πετύχῃ ἀδέδαιτο ἀποτέλεσμα.

Γιατί, γιὰ νὰ σταθῇ τὸ αἶτημα αὐτό, θάπρεπε νὰ ἀποδειχτῇ ἐπιστημονικὰ
πρῶτα πρῶτα ἂν κομιὰ ἀπὸ τίς ἱστορικὰ μελετημένες σύνθετες κοινωνίες ἦταν
πολλὲς κοινωνικὲς τάξεις, ἔπειτα ἂν στάθηκε μέσα σ' αυτές παιδεία, ποῦ νὰ μὴν
ἦταν ταξικὰ καθωρισμένη, τρίτο ἂν μπορῇ νὰ λείψῃ ὁ ταξικὸς χαρακτήρας τῆς
παιδείας, χωρὶς νὰ λείψουν οἱ κοινωνικὲς τάξεις, τέταρτο ἂν ὑπάρχῃ καθαρὰ παι-
δαγωγικό. (δηλαδὴ ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε σχέση μὲ τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση).

Ἐπίκρισμα τῶν πραγμάτων γιὰ μιὰ παιδεία δημοσια καὶ κρατικὰ ὀργανωμένη.

Ἡ θεωρία «τὸ κράτος ὑπεράνω τῶν τάξεων» τῆ στιγμῆ, ποῦ
ὑπάρχουν τάξεις, εἶναι καθαρὸ ξεγέλασμα, γιὰ νὰ κρύψῃ τὴν πραγματικότητα,
δηλ. «τὸ κράτος ὑπὲρ τῆς ἀρχουσας τάξης». Τὸ ἴδιο εἶναι
ἡ θεωρία καὶ ἡ θεωρία «ἡ παιδεία ὑπεράνω τῶν τάξεων» ἐκεῖ
ποῦ ὑπάρχουν κοινωνικὲς τάξεις, γιὰ ν' ἀποσκεπάσῃ τὴν πραγματικότητα δηλ.
«ἡ παιδεία ὄργανο τῆς ἀρχουσας τάξης».

Γι' αὐτὸ ἡ θεωρία, πὼς ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος ἄμα δεχτῇ εἰλικρινὰ τὴν
σχέση τῆς πάλης τῶν τάξεων, παύει νὰ εἶναι ἐκπαιδευτικὸ σωματεῖο καὶ γίνεται
πολιτικόν, δὲ σημαίνει τίποτα ἄλλο παρὰ πὼς ὁ Ὀμιλος δὲν πρέπει ἴσα ἴσα ν' ἀντι-
στέλλῃ τὸ συμφέρον τοῦ «συνόλου», παρὰ μίαν μόνον τάξιν, τῆς ἀστικῆς καὶ
ἐπιχειρηματικῆς μελετῆς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα μέσα στὸ πλαίσιο μόνον τῶν δικῶν τῆς
ἀστικῆς ἀρχουσας τάξης.

Μόνον λοιπὸν ἄμα ἀναγνώριση καὶ δεχτῇ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν κοινωνικὸ κα-
ραχτῆρ τῆς παιδείας, τότε καὶ μόνον τότε ἐργάζεται πραγματικὰ γιὰ τὸ σύνολο,
ὅτε καὶ μόνον τότε ἀγκαλιάζει δλόκληρο τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας.

Γιατί τότε βλέπει ὁ Ὀμιλος τὴν ἀλήθεια καὶ ἐρμηνεύει σωστά. Βλέπει, ὡς
καὶ σημεῖο μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ ἡ ἀρχουσα τάξι στὴν ὀργάνωση τῆς παιδείας
καὶ ἀλήθεια, πὼς τὸ σημεῖο αὐτό, ποῦ ἄγρυπνα φυλάγεται, εἶναι ἡ γραμμὴ τοῦ τα-
ξικοῦ συμφέροντος.

Βλέπει, πὼς κανένας ρωμαντικὸς φιλανθρωπισμὸς καὶ μόνον ὁ ἀγῶνας μπορεῖ
νὰ εἶναι ἓνα μέρος ἢ τὸ σύνολο ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, σὲ καινοὺς ποῦ σήμερα
ἂν τάχουν, ὅπως μόνον μὲ τὸν ἀγῶνα μποροῦν νὰ καταχτήσουν οἱ ἀδικημένοι ἓνα
μέρος ἢ τὸ σύνολο ἀπὸ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ.

Βλέπει, πὼς αὐτοὶ ἀποτελοῦν σήμερα τὰ ὀχτὼ δέκατα τοῦ λαοῦ καὶ όμως ἡ
δικαίω ὑπάρχει. Ἐκπαιδευτικὴ πρόοδος καὶ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση δὲ σημαίνει
τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ καταχτήσουν ἀληθινὰ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ὅλοι ὅσοι ἔχουν
ἐπιστημονικὰ τὴ δυνατότητα μέσα τους. Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος λοιπὸν δὲ μπο-
ρεῖ νὰ λέγεται καὶ νὰ εἶναι ἀληθινὰ προδευτικὸ σωματεῖο, ἂν δὲ μελετῆσῃ τὰ
πρόβληματα καὶ δὲ ἐρηθίσῃ μ' ἄλη του τὴ δύναμη, γιὰ νὰ λείψῃ πιά αὐτὴ ἡ ἀδικία.
Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς Λαϊκῆς Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρύθμισης. Καὶ ὁ Ἐκπαι-
δευτικὸς Ὀμιλος, ὅταν πάψῃ νὰ ἐπιδιώκῃ καὶ νὰ προετοιμάζῃ μιὰ σοσιαλιστικὴ

λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, τότε ίσα ίσα θα γίνει έξω από το σχολείο και αλλάζει κατεύθυνση.

Τις ιδέες αυτές διατυπώσανε οι προδευτικοί του Όμιλου με την ακόλουθη αρχή.

«Κάθε σημαντική κοινωνική μεταρρύθμιση, έρα και η εκπαιδευτική, γίνεται με μέσο την πάλη των κοινωνικών τάξεων.

Η ελληνική άστική τάξη, όπως έδειξε ή ως τα τώρα πείρα του Έκπαιδευτικού Όμιλου, η καταπολεμάει άμεσα ή δεν επιδιώκει ειλικρινά μίαν ουσιαστική λαϊκή εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. Γι' αυτό ο Όμιλος βλέπει, πώς η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, δε μπορεί να έχη άλλο κοινωνικό φορέα και παρά τις κοινωνικές εκείνες τάξεις, που σαν άδικημένες συνειδητοποιούν τα κοινωνικά προβλήματα και αγωνίζονται για την πραγματοποίησή και μεταρρυθμίσεων, αναγκάζοντας έτσι και την άρχουσα τάξη να βελτιώνει τα σπουδές της. Γι' αυτό ο Έκπαιδευτικός Όμιλος, σε σωματείο εκπαιδευτικής τοπορείας έχει χρέος να εργάζεται για να εκφράζει τα εκπαιδευτικά αίτήματα να διαμορφώνει την εκπαιδευτική συνείδηση των λαϊκών τάξεων (εργατικής, μικροαστικής)».

6. Πολιτικό Σωματείο ή Σωματείο Έκπαιδευτικής Πολιτικής;

Με το να δεχτεί ο Όμιλος αυτή την αρχή δε γίνεται πολιτικό αλλάζει μόνο την εκπαιδευτική του πολιτική.

Γιατί ο Όμιλος δίχως να είναι ποτέ ίσως τώρα πολιτικό σωματείο, δίχως να άντηκη ποτέ σε κανένα πολιτικό κόμμα ή να προπαγανδίζει ωρισμένη πολιτική γραμμή, ήταν πάντα σωματείο εκπαιδευτικής πολιτικής.

Κάθε άτομο και κάθε ομάδα, που επιδιώκει να επηρεάση την πραγματική και να μεταβάλη σε πράξη ένα θεωρητικό αίτημα κάνει πολιτική. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος ποτέ δεν ήταν σωματείο για να μελετάη μόνο θεωρητικά εισηγητικά θέματα. Πρώτα πρώτα τα μέλη του δεν ήταν μόνο ειδικοί επιστήμονες με διανοούμενοι, πολιτικοί και επιστήμονες όλων των κλάδων. Έπειτα ο σκοπός του ήταν να δοτηθή η αναγεννηθή η ελληνική παιδεία δηλαδή να θεωρητικές εκπαιδευτικές αρχές, που αναγνωρίζονται για σωστή από τον λαό, να γίνουν πραγματικότερα καθολική μέσα στην ελληνική παιδεία. Και λοιπόν αυτά έκαμαν όλοφάνερα τον Όμιλο σωματείο εκπαιδευτικής πολιτικής.

7. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος σωματείο πνευματικής πρωτοπορίας;

Όχι πάλι μπορεί να νοηθή, πώς το σωματείο αλλάζει σκοπό και κατεύθυνση επειδή οι αρχές του θα ήταν δύσκολο να εφαρμοστούν άμεσα. Τότε θα έπρεπε να υπάρξει ένα μικρό ή μεγάλο στάδια προπαρασκευής. Για τον καιρό, που ιδρύθηκε ο Όμιλος, οι αρχές του φαίνονταν πολύ μακριά άμεσα, πραγμάτωσι, και ο βασικός χαρακτήρας του σωματείου ήταν πνευματικός.

Ο Όμιλος ιδρύθηκε σαν ένα σωματείο πνευματικής πρωτοπορίας, που πρέπει να παραμείνη. Αν η εξέλιξη της πραγματικότητας ανάγκασε για μία στιγμή να δεχτεί μερικά τα γλωσσικά πρόγραμμα του Όμιλου αλλόθρια πλάνη να γίνει, γι' αυτό εξάρτημα του Κράτους και να υποστηρίξει εκείνα τα αίτήματα, που μπορούν να έχουν άμεση εφαρμογή μέσα στο Κράτος. Τότε ίσα-ίσα θα έχανε τον προδρομικό του χαρακτήρα και θα έπαινε σκοπό και κατεύθυνση, επειδή θα θυσίαζε τα ούσιαστικότερα αίτήματα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Αυτή η σύχυσή, ανάμεσα στον Έκπαιδευτικό Όμιλο και στο Κράτος, δηλ. ανάμεσα στον Όμιλο σε σωματείο προδευτικής εκπαιδευτικής και στην εκπαιδευτική πολιτική του σημερινού κράτους, θέλει να ληφτεί ώριμμένων κρατικών υπαλλήλων και πρακτικών παιδαγωγών και να πιστέψουν, πώς ο Όμιλος δε μπορεί να ζητάη πράγματα, που δε

σημερινό κράτος να τὰ ἐφαρμόσουν ἀμέσως στὰ σχολεῖα ἢ καὶ θὰ τοὺς παδίωκε γι' αὐτό.

Τις ἀντιλήψεις αὐτές γιὰ τὸ χαρακτήρα τοῦ Ὀμίλου τίς διατυπώσανε οἱ σοφιστικοὶ στίς ἀκόλουθες ἀρχές:

1) Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου παραμένει ὁ ἴδιος, δηλ. νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀναμορφωθῆ ἢ Ἑλληνικὴ Παιδεία.

2) Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς δὲν εἶναι πολιτικὸ σωματεῖο, δηλ. δὲν εἶναι προσκολλημένος σὲ κανένα πολιτικὸ κόμμα. Εἶναι σωματεῖο μελέτης τῶν ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων καὶ κοινωνικοῦ διαφωτισμοῦ πάνω σ' αὐτά. Καθορίζει λοιπὸν καὶ ἀσχεῖ ὠρισμένη ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ γιὰ νὰ πετύχῃ τὴν πρακτικὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ σκοποῦ του.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς καὶ τὰ θρησκευτικὰ.

Ἡ δεύτερη ἀπαίτησις τῶν συντηρητικῶν, σχετικὰ μὲ τὰ θρησκευτικὰ, ἦταν τὸ ἴδιο ἀπαράδεχτη.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς δὲν εἶχε ποτὲ ὡς τώρα δημιουργήσει ζήτημα θρησκευτικῶν. Αὐτὸ εἶχε εἰδικὰ αἷτια.

Ἡ θρησκευτικὴ ἐπιπέδωσις τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ εἶναι γενικὰ ἐξωτερικὴ καὶ υπολατρικὴ. Ἡ ἐκκλησία σὰν καθαρὸς θρησκευτικὸς ὀργανισμὸς ἔμεινε σχεδὸν νεκρὴ. Ἡ ἴδια ἐκκλησία νομίζει, πὼς ἔχει δικαιώματα νὰ τὴν εὐγνωμονοῦν οἱ Ἕλληνες πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν πολιτικὴν τῆς δράσιν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ὑποδούλωσης ὡς σήμερα, παρὰ γιὰ τὴν καθαρὴν θρησκευτικὴν.

Κληρονόμος καὶ πιστὸς φύλακας τῆς μεσαιωνικῆς παράδοσης, δὲν εἶχε σύμμαχο ὀρθόδοξη φεουδαρχικὴ τάξις γιὰ νὰ ἐπιφέρει ὑποστηρικτὴς τῆς, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τὴν Δύση μὲ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔτσι νὰ καταπιέσῃ τὰ δίκαια τῆς ἀστικῆς τάξεως ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς. Τῆ στιγμῇ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἀγῶνα (1821) ἀγωνίστηκε καὶ αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο ἔθνος καὶ διατήρησε τὴν πνευματικὴν τῆς ἐξουσίαν χωρὶς ἐπιπέδωσιν, ἀντίθετον μὲ τὴν νέα τάξις. Στὸ λεύτερον μάλιστα βασίλειον εὐκολὰ ὑποτάχτηκε τὸ Κράτος καὶ ἐγένετο ὄργανόν του. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἀστοὶ ἔχοντας μπροστὰ τοὺς ἑαυτοὺς τὴν ἐκκλησίαν οὐσιαστικὰ νεκρὴν, μὴ θρησκείαν περιορισμένην ἐπὶ τοὺς τύπους καὶ ἀνεπιτέλετη γιὰ νὰ συγκρατῇ τὰ λαϊκὰ στρώματα (ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀστοὶ ἐμολογοῦν στίς ἰδιωτικὰς τοὺς ὀμιλίαις, πὼς οἱ ἴδιοι δὲν πιστεύουν, θεωροῦν ὅμως τὴν θρησκείαν χρησίμη γιὰ τὸ λαόν). ὁ δὲ βρέθησαν ποτὲ ἐπὶ τὴν ἀνάγκην νὰ κάμουν ἀγῶνας ἀπολυτρωτικὸς ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς θρησκευτικῆς παράδοσης. Ἡ ἀντίθεσις ἀνάμεσα πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, πρὸς τὴν Δύση ἐγέννησε τόσους ἀγῶνας, τόσους διωγμοὺς, τόσες θυσίας, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, πρὸς δὲν εἶχε ἐπιτελεσθῆ ἀληθινὴ ἀστικὴ ἀναγέννησις, πέρασε σὰν ἀδύνατος ἀντίχτυπος.

Γιατὶ ἐδῶ δὲν εἶχαμε οὔτε θρησκείαν ζωντανήν, μὴ οὔτε καὶ φιλοσοφίαν καὶ ἐπιστήμην ζωντανήν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς ζητώντας τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν δὲν ἐνίσχυσε τὴν ἀνάγκην νὰ καταπολεμήσῃ ἄμεσα θρησκευτικὴν ἐπιπέδωσιν.

Ἐπὶ τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν δὲν ἤρθε ποτὲ στίς προγραμματικὰς τῶν ἀρχῶν.

Ἡ Ἐκκλησία ὅμως, συντηρητικὴ πάντα καὶ προστάτρια τῆς μεσαιωνικῆς παράδοσης, πρὸς μέσα σ' αὐτὴν ἦταν καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ μορφή τῆς γλώσσας, εὐτὺς ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμῇ καὶ ἐπὶ διάφορες περιστάσεις (1901, 1908, 1911, 1918, 1927) πῆρε ἐχθρικὴν στάσιν ἀπέναντι καὶ ἐπὶ τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὀμιλόν καὶ ἐπὶ τὴν Ἐκπαιδευτικὴν Μεταρρύθμισιν. Γιατὶ καὶ μόνον ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις, πρὸς ζητοῦσα ὁ Ὀμιλὸς, φαινότανε τρομερὸν χτύπημα ἐναντίον τῆς παράδοσης.

Σ' αὐτὸ συνέτελεσαν πολὺ καὶ οἱ ἀντιδραστικὸι γλωσσολόγοι καὶ ἀρχαῖστοι, καὶ ὠρισμένοι δημοκόποι καὶ κάπηλοι τοῦ συντηρητισμοῦ.

Οἱ ἀντιδραστικὸι γλωσσολόγοι γάνοντες τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἐπὶ καθαρά

ἐπιστημονικό γλωσσικό επίπεδο, ανακάλυψαν τὴ θρησκεία στὰ γλωσσολογικά ἐπιχειρήματα, γιὰ νὰ ὀχλαγωγήσουν. Ἡ ἐκκλησία μὴ μποροῦντας νὰ ἐπιβάλῃ πνευματικὴ τυραννία στὸ καθαρὰ γλωσσικὸ ἐπίπεδο μόνον « ἐν ὀνόματι ἀρχαϊσμοῦ » καταπολεμοῦσε τὴ μεταρρύθμιση γιὰ « ἐπικίνδυνη θρησκεία ». Ἐπίμονες ἔρευνες, ἀνακρίσεις, δίκες δὲν κατώρθωσαν ποτὲ ν' ἀξουν οὔτε τὴν παραμικρὴ ἀνιθρησκευτικὴ ἐνέργεια ἀπὸ μέρους τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, γιὰτὶ πραγματικὰ δὲν ἔγινε ποτὲ τέτια ἐνέργεια. Δὲ θὰ μπορούσε κανένας νὰ ὑποθέσῃ, πῶς μόνον ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκρούσων τὴν ἀστήριχτη κατηγορία ἔκαμε τοὺς συντηρητικοὺς νὰ διατυπώσουν τὸ αἴτημά τους γιὰ τὰ θρησκευτικά. Πολὺ περισσότερο τοὺς ἔσπρωξε σ' αὐτὸ ἡ ἀνάγκη νὰ ὑψώσουν ἀπὸ τὰ προσδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ Ὀμίλου ἓνα ἀπαράδεχτο αἴτημα, γιὰ νὰ τὰ ἐκλείψουν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν ἔτσι τὴ συντηρητικὴ στροφὴ τοῦ σωματείου.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως ποὺ δημιουργήθηκε μέσα στὸν Ὀμιλο τὸ ζήτημα θρησκευτικῶν σὰ ζήτημα ἀρχῆς, τότε δὲ χωροῦσε σ' ἓνα σαματεῖο πραγματικῶν προσδευτικῶν ἀνθρώπων ἄλλη λύση παρά ἐκείνη ποὺ δόθηκε. Ἡ θρησκεία εἶναι ζήτημα συνείδησης, καὶ τὸ ἴσως περισσότερο ἀτομικὸ, ποὺ καμιά γενικὴ ἀναγκαστικὴ λύση δὲν ναι ἀνεχτή. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀμιλος δὲ μπορεί παρά νὰ διακηρύξῃ, ὅτι ἡ χρηστικὴ διδασκαλία ὠρισμένου θρησκευτικοῦ δόγματος δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς δημόσιας ἀγωγῆς.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς προσδευτικούς στὴν ἀκόλουθη ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. « Ὁ Ἑκπαιδευτικὸς Ὀμιλος ἐπιδιώκοντας ὡς τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμιση, ποτὲ δὲ ὁδηγήθηκε σὲ ζήτημα διδασκαλίας θρησκευτικῶν. Ἐπειδὴ ἡ ἀντικρίσει ἐπίμονα γιὰ ἔμπόδιο στὸ ἔργο του ἀποκοπὲς κατηγορίαι γιὰ ἀθεΐα, ἀνιθρησκευτικὴ ἐπιδοῦλή κατὰ τῆς θρησκείας κ.τ.τ. νομίζει χρεὸς νὰ διακηρύξῃ, ὅτι τὸ θρησκευτικὸ ζήτημα τὸ θεῖον κατ' ἐξοχὴν ζήτημα ἐλευθερίας τῆς συνείδησης ἐπομένως δὲν θεωρεῖ ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς δημόσιας ἀγωγῆς τὴ διδασκαλία θρησκευτικῶν μαθημάτων στὰ Σχολεῖα ».

9. Ὁ ἀντεθνικὸς Ὀμιλος.

Ἡ τρίτη ἀπαίτησι τῶν συντηρητικῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐθνικὴν ἀγωγήν σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ κάθε ὑπόνοια, ὅτι ὁ Ἑκπαιδευτικὸς Ὀμιλος καὶ αἱ ἄλλαι ἔχουν ὁποιαδήποτε σχέση μὲ τὸν κομμουνισμό. Ὁ Ἑκπαιδευτικὸς Ὀμιλος ἔθηκε ἀπὸ πολλοὺς ἐθνικιστὰς καὶ σὲ μιὰ ἐποχὴ, ὅπου ἡ ἐλληνικὴ ἀρχὴ ἔκαμε τὴν ἰσχυρότατην ἐθνικιστικὴν προσπάθειά της. Ὁ Ὀμιλος ἐπιδοῦσε γενικὴ ἐθνικιστικὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς, νὰ συμπίεσουν ἀπόλυτα τὰ ἄλλα ἐκτὸς κράτους. Ἐπιδοκίμαζε ἀκόμα οὐσιαστικὰ καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν « ἰστορικῶν δικαιομάτων » καὶ τῶν « ἰστορικῶν ὀρίων τοῦ κράτους ».

Ταυτόχρονα ὅμως μερικὰ μέλη τοῦ ὑποστήριζαν μιὰ ἀνώτερη « ἀντιεθνικὴ » ἀντίληψη τῆς πατρίδας. Δὲν ἤθελαν νὰ καλλιεργῆ τὸ σχολικὸν φλὸ ἐθνικὸν μίσος.

Καὶ ὅμως, ὅπως καὶ στὰ θρησκευτικά, ἀντιμετώπιζε πάντα ὁ Ὀμιλος τὰς κατηγορίας γιὰ « ἀντεθνικότητα ». Τὰ ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα τῆς ἐκπαιδευτικῆς κοινωνίας ποὺ κυριαρχοῦσαν πνευματικὰ ὡς τότε, θεωροῦσαν γιὰ κίνηση ἀντιεθνικίας τοὺς τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς. Ἄλλοι ἐθνικιστὰς, παρὰ τὴν δημοτικὴν ἀντιεθνικότητα, γλωσσολόγοι, ποὺ ἔχον τὸ ζήτημα στὸ καθαρὰ ἐπιστημονικὸν ὑψῶνα γιὰ ἐκφοδιστικὸ ἐπιχειρήμα στὴν ἀδιαφώτιστη λαϊκὴ μάζα τῶν κινδύνους.

τόν, πού ως τὰ 1912 παρουσίαζε τούς δημοτικιστές για εξαγορασιμένα ὄργανα τοῦ Πανσλαβισμού καὶ μόλις ἄλλαξε τὸ καθεστῶς στὴ Ρωσία δὲ δίστασε νὰ τούς παρουσιάσῃ για ὄργανα τοῦ κομμουνισμού, ἦταν καὶ εἶναι πάντα ὄπλο δοκιμασιμένο καὶ ἀποτελεσματικὸ στὰ χέρια τῶν ἐκμεταλλευτῶν.

10. Ἐθνικιστές, σοσιαλιστές, κομμουνιστές.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἄλλη. Ὁ Ὀμιλος εὐτὺς ἀπὸ τὴν ἴδρυση του εἶχε μέσα στοὺς κόλπους του ἐχτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ συντηρητικὰ μέλη του καὶ μερικὰ μέλη σοσιαλιστικὰ διαφωτισμένα. Ἀπὸ τὰ μέλη αὐτὰ ἄλλα ἔμειναν μόνο θεωρητικοὶ ἢ ρωμαντικοὶ σοσιαλιστές καὶ συμμορφώθηκαν σὲ ὄλα μὲ τὰ κινήματα τῆς ἐλληνικῆς ἀστικής τάξης. Ἦταν οἱ «κοινωνιολόγοι», διαφωτισμένοι ἄστοι ἀνάλογα μὲ τούς «διαφωτισμένους φεουδάρχες» τῆς Εὐρώπης στὸ 18ο αἰῶνα. Αὐτοὶ σήμερα ταυτίστηκαν μὲ τίς ἰδέες τῶν συντηρητικῶν τοῦ Ὀμίλου κοιμίζοντας ἀκαιρῆ καὶ ὀλέθρια κάθε οὐσιαστικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων για λόγους «σκοπιμότητος».

Ἄλλα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ὀμίλου ἦταν ἐξελιχτικοὶ σοσιαλιστές, πού ἐπειδὴ βλέπανε, πῶς ὁ λαὸς ἦταν ὀλότελα καθυστερημένος καὶ πῶς δὲν ὑπάρχαν κινήματα οἱ ἀντικειμενικοὶ ὄροι για μιὰ πραγματικὴ σοσιαλιστικὴ κίνηση, συνεργάστηκαν στὸ δημοτικιστικὸ ἀγῶνα, πιστεύοντας τὸν σὰν ἓνα ἀναγκαῖο προπαρασκευαστικὸ στάδιο ὡς πού νὰ δημιουργηθοῦν οἱ ὄροι ἐκεῖνοι.

Αὐτοὶ ἐμάχοντο για μόνη προϋπόθεση τῆς συνεργασίας τους νὰ μὴ ὑψώση ποτὲ ὁ Ὀμιλος ἔρια πρὸς τὰ ἀριστερά».

Ἐπὶ τὸν τελευταῖο καιρὸ, πού δημιουργήθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα κίνημα κομμουνιστικὸ, ἦταν στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὀμιλο καὶ λίγα μέλη μὲ καθαρὴ κομμουνιστικὴ ἰδεολογία ἢ συμπαθητικὰ στὸν κομμουνισμό. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπόλυτα ἀντικειμενικὴ κατάστασι τοῦ Ὀμίλου. Ἡ κατάστασι αὐτὴ, πού ἀντικαθρεφτίζει καὶ τὴν κοινωνικὴ σύνθεση τοῦ τόπου καὶ τὴν κίνηση τῶν δημιουργικῶν στοιχείων τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἐξηγεῖ, πῶς ἡ γραμμὴ καὶ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς δράσης τοῦ σωματείου δὲν εἶχε ἐγῆ ὡς τῶρα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ ἀστικού ἔθνικου. Ἐπικρατοῦσαν τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα.

Ταυτόχρονα ζωῆς ἢ ἐξέλιξη τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς ἐξηγεῖ, γιατί τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα σιγὰ σιγὰ πλῆθαιναν καὶ δυνάμωναν μέσα στὸν Ὀμιλο, ἔτσι, πού στὴν κρίσιμη στιγμὴ ἀντιτάχτηκαν ἀποτελεσματικὰ στίς ἀπαιτήσεις τῶν συντηρητικῶν. Γι' αὐτὸ, ὅταν διατυπώθηκε ἡ ἀπαίτηση νὰ γραφτῆ στὸ πρόγραμμα τοῦ Ὀμίλου ἡ «συνειδητὴ ἐθνικὴ ἀγωγή» σὰν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς ἔννοιας τῆς ἀγωγῆς, τότε για ὄλα τὰ προοδευτικὰ μέλη τοῦ Ὀμίλου γεννήθηκε ζήτημα ἀρχῆς. Εἶδαν νὰ ὑψώνονται καὶ μ' αὐτὸ, ὅπως καὶ μὲ τὰ ἄλλα δύο αἰτήματα, τὰ «ἔρια πρὸς τὰ ἀριστερά», δηλαδὴ ἡ κατάλυσι τοῦ προοδευτικοῦ χαρακτήρα τοῦ σωματείου.

11. «Ἐθνικὴ ἀγωγή», «ἐθνικὸ σύνολο», «ἐθνικὴ αὐτοσυντήρησι».

Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ξεκαθαριστῆ τὸ πολυσήμιαντο περιεχόμενο τῶν ὄρων «ἐθνικὴ ἀγωγή», «ἐθνικὸ σύνολο», «ἐθνικὴ αὐτοσυντήρησι».

Γιατί γύρω ἀπὸ τίς ἔννοιες αὐτές, ὅπως καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοια «θρησκευτικὸ συναίσθημα» μπορεῖ νὰ γίνετα ἓνα παιχνίδι ἀπὸ λέξεις, πού ν' ἀποσκοπέζῃ καὶ τίς πρὸ ἀκρατεῖς πσιωδρομικὲς ἀντιλήψεις.

Ἡ ἔννοια τοῦ «συνόλου», πού χρησιμεύει για σύνορο στὴν κοινωνικὴ συνείδησι τῶν ἀνθρώπων κάθε ἐποχῆς, ἀλλάζει κάθε φορά. Σ' ἄλλους καιροὺς ἦταν τὸ γένος, ἡ πατρία, ἡ φυλὴ, τὸ ἄστυ, τὸ κράτος, ἢ θρησκευτικὴ ὁλόγησι. ὁ μισθός.

Τὸ «ἔθνος» σὰν ὄργανικὸ σύνολο, πού μ' αὐτὸ πρέπει νὰ ταυτίζεται καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ πολὺ πλατειὰ κοινωνικὴ συνείδησι για τούς ἀνθρώπους, πού ἀνήκουν σ' αὐτὸ, εἶναι δημιουργήματα τῶν νεώτερων χρόνων. Καμιὰ ἀπόδειξι δὲν ὑπάρχει,

πώς αυτή θα είναι ή τελική μορφή του συνόλου. Ίσα - Ίσα υπάρχουν άπειρες κειμενικές ενδείξεις, πώς ή έννοια του συνόλου γίνεται [κι όλας πολύ πιο πλα υπερεθνική, Πανευρώπη, Βαλκανική, (Ομοσπονδία.)]

Δέ μπορεί λοιπόν να σταθ ή απόλυτη αντίληψη, πώς ή καλλιέργεια τή νείδησης του έθνικού συνόλου, είναι κάτι αναπόσπαστα ένωμένο με τήν ή άγωγης.

Αν μάλιστα ή έννοια του έθνικού συνόλου χρησιμοποιείται από τή μια για να στηρίζωνται αντίθεσεις, μίσση φυλετικές προκαταλήψεις, που γίνονται πόδιο στην ανάπτυξη των αντικειμενικών όρων, που τείνουν να ένώσουν τους θρώπους σε υπερεθνικές ένότητες και από τήν άλλη μεριά χρησιμοποιείται να σκεπάζη τις έσωτερικές αντίθεσεις των συμφερόντων και να δικαιολογη διατήρησι της κοινωνικής άδικίας και της έκμετάλλευσης, που υπάρχει, τή έννοια του έθνικού συνόλου γίνεται έμπόδιο στην ανάπτυξη του ανθρωπισμού είναι άσημείωσθη με τήν ανθρωπιστική άγωγη. Δέν πρέπει να ξεχνάη κα πώς με τó πρόσχημα του « συμφέροντος της ολότητας » με όλες οι τυραννίες σε όλες τις εποχές. Και ή σημερινή άρχουσα τάξη δέν εξαίρεση σ' αυτό. Γι' αυτό ή έννοια του έθνους πρέπει να περιοριστή μέσα περιοχή της παιδείας σε ό,τι πραγματικά άποτελεί τήν ιδιοτυπία και τήν τητα του πολιτισμού ενός λαού.

Γλώσσα, τέχνη, ήθη και έθιμα, όσο είναι ζωντανά και όπως διαμορφών από τήν εξέλιξη των αντικειμενικών όρων της ζωής και από τήν αλληλεπίδραση των σημερινών πολιτισμένων λαών, πρέπει ν' άποτελούν τά στοιχεία της άγωγης.

Με τήν ίδια προσοχή πρέπει ν' αντικρίσωμε και τήν έννοια της « έθνικ αὐτοσυντήρησης » ή « τήν αὐτοσυντήρηση του κοῦ συνόλου ».

Γιατί κι εδώ ή άορισία του όρου μπορεί να χρησιμέψη για ν' άποκα τήν πιο μαύρη κοινωνική αντίδραση. Η αὐτοσυντήρηση του συνόλου δέν αξία απόλυτη, εξαριέται από τήν ποιότητα του συνόλου. Όσο τó είναι χωρισμένο σε ανταγωνιζόμενες κοινωνικές τάξεις, τότε, όπως βεβαιώνουν και τά σήμερα ιστορική έμπειρία, οι κοινωνικές τάξεις θα προτιμοῦν τή δια αὐτοσυντήρησι από τή συντήρησι του συνόλου.

Γι' αυτό ή έννοια της αὐτοσυντήρησης του συνόλου δέ μπορεί να στα κάτι αὐτονόητο παρά μόνο σε μια κοινωνία, που δέ θάχη κοινωνικές τάξεις.

Αν λοιπόν ύψώνη κανένας σήμερα τήν έννοια αυτή σαν κάτι άποκα κάνει τίποτα άλλο παρά να κρύβη κάτω άπ' αυτήν τήν συντήρησι της τάξης και των συμφερόντων της.

Δέ μπορεί λοιπόν σήμερα να χρησιμέψη για απόλυτη αξία της έννοια αυτή.

Αυτό όμως δέ σημαίνει κήρυγμα θεληματικής ύποταξης σ' έναν ξένο χτητή.

Η σοσιαλιστική κίνησι, που ζητάει να μεγαλώση τή λευτεριά του λαού να ντι στην έσωτερική σκλαδιά. όχι μόνο άποκρούει φυσικά κάθε μορφή κής σκλαδιός παρά να ζητάει με τó να δυναμιώνη τήν αλληλεγγύη των κοινωνικών τάξεων, να αύξήση τή λευτεριά σ' όλους τους λαούς.

Τις αντίληψεις αυτές διατυπώσανε οι προσδευτικοί στην ακόλουθη έκφραση.

«Ός προς τó πρόβλημα της έθνικής άγωγης και τις κατηγορίες γιά κότερα, που επίσης αντίκρισε ο Όμιλος, θεωρεί χρέος του να διακηρύξει για περιεχόμενο της έννοιας «έθνικ ή άγωγη» αναγνωρίζει: μόνο τó να τή παιδεία στα ζωντανά στοιχεία του πολιτισμού, που άποτελούν τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του λαού μας, όπως αυτά κάθε φορά διαμορφώνονται. Έπειτα πρέπει να γίνεται έκμετάλλευσι της έννοιας του έθνισμού, είτε και τή άγωγης με τήν καλλιέργεια του κοδόνισμού, ούτε να ταυτίζεται ή έννοια τή με τά συμφέροντα της άρχουσας τάξης.»

12. Ο δάσκαλος και η λευτεριά της σκέψης του.

Πάνω στη συζήτηση όμως παρουσιάστηκε και ένα τέταρτο σημείο αντιγνωμίας, όμοια χαρακτηριστικό. Οί συντηρητικοί δηλαδή έφεραν ένα έξιμισσο έπιχειρημα για τις απόψεις τους.

Ο δάσκαλος, έλεγαν, ούτε μπορεί, ούτε είναι σωστό να δεχτή αντιλήψεις, πού τον εγάζουν έξω από το έργο του, τον κάνουν πολιτικό.

Η επαγγελματική μάλιστα αντίληψη του δασκάλου για τη σχέση του με το κράτος, να το θεωρή δηλαδή ο δάσκαλος το κράτος για εργοδότη του και τον εαυτό του για εργάτη, αφαιρεί τον καθαρά ιδεολογικό χαρακτήρα αυτής της σχέσης. Ο δάσκαλος παύει να είναι έροφάντης μιας ύψηλης κοινωνικής λειτουργίας και γίνεται ένας μισθωτός, ένας εργάτης με συμφέροντα αντίθετα με τον εργοδότη του.

Το καθύτερο νόημα της επιχειρηματολογίας αυτής ήταν, πώς ο δάσκαλος δε θα μπορεί να είναι μέλος του Έκπαιδευτικού Ομίλου, αν γίνει σωματείο προσδευτικό, όπως τον θέλουν οι ριζοσπαστικοί και ακόμα περισσότερο, πώς το κράτος έχει το δικαίωμα και να έμποδίσει με τη βία και να τιμωρήσει το δάσκαλο, πού δε ήθελε να είναι μέλος ενός τέτοιου σωματείου.

Έτσι συμπληρώνοντας την αντιδραστική τους μεταστροφή τα συντηρητικά μέλη του Ομίλου, έφτασαν να δεχτούν και να υψώσουν την κρατική βία φόβητρο και έμπόδιο στην ελεύτερη σκέψη.

Γι' αυτό ήταν ανάγκη να τονιστή, πιά και μέσα στις προγραμματικές αρχές του Ομίλου το δικαίωμα του δασκάλου πρώτα-πρώτα να στοχάζεται και να έχη γνώμη, για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, μά και ακόμα τη γνώμη του αυτή να την ανακοινώνη στους συναδέλφους του και να συνεργάζεται μαζί τους για να διαφωτισή, την κοινωνία γι' αυτά. Γιατί ο δάσκαλος δε γίνεται ποτέ πολιτικός με το να κέφεται, πώς θα καλύτερέψη ή παιδεία και να ζητάη να φωτίση και τους άλλους. Έτσι πού η σκέψη του να γίνει αναγνωρισμένη πράξη ή κατάσταση. Έτσι μόνο έχτελεί σωστά το χρέος του απέναντι και στο Κράτος και στην κοινωνία. Η αντίθετη αντίληψη, ίσα-ίσα είναι εκείνη, πού κάνει το δάσκαλο ένα απλό και ψυχρό μισθωτό όργανο, του αφαιρεί την κυριώτερη προϋπόθεση της προσωπικότητας δηλαδή τη λεύτερη σκέψη και τον κάνει από έροφάντη μιας κοινωνικής λειτουργίας ένα απλό πνευματικό προλετάριο, πού δουλεύει μηχανικά για να κερδίσει ένα καμιάτι ψωμί.

Και ούτε είναι διαφορετικό το αποτέλεσμα, αν πη κανένας, πώς έχει το δικαίωμα να στοχάζεται λεύτερα ο δάσκαλος, όμως δεν έχει το δικαίωμα ν' ανακοινώνη σε άλλους τη γνώμη του και να συνεργάζεται μαζί τους για να αλλάξη την πραγματικότητα. Πώς θα αφαιρέσουμε από το δάσκαλο το δικαίωμα αυτό, πού έχει κάθε άνθρωπος και κάθε μέλος της κοινωνίας;

Μπορεί δέδαια ή βία της άρχουσας τάξης να πνίγη το δικαίωμα αυτό. Το κράτος όμως, πού γίνεται όργανο αυτής της βίας, πώς θα δικαιολογηθή; "Αν, όπως είπα αντιπροσωπεύη το σύνολο, τότε δεν έχει το δικαίωμα να καταπνίγη τη γνώμη της μειονότητας, πού μπορεί με τον καιρό να γίνη και πλειονότητα. "Αν όμολογήσει ότι είναι κράτος βίας, τότε θα του αντιταχτή δικαιωματικά μια άλλη οποιαδήποτε βία, μικρή ή μεγάλη. Ο δάσκαλος, πού θα ύποχρεωθή να καταπνίγη τη σκέψη του, θα γίνη διπλά σκλάβος και η θα καταντήση ένας ψυχικά άναπηρος άνθρωπος άνικανος πιά να μορφώσει τους άλλους, η θα γίνη ένας κρυφός επαναστάτης γεμάτος πίκρα και μίσος, πού θα περιμένη τη στιγμή για να τινάξη στον έρα το καθεστώς, πού του αφαιρεί όλότελα τον άνθρωπισμό του.

Δε θα κέρδιζε λοιπόν τίποτα το κράτος και η παιδεία με μια τέτια ταχτική. Απλή ή λογική ανάγκησε λαούς πολιτισμένους σαν τον Άγγλικό, το Γαλλικό, το Γερμανικό να αναγνωρίζουν άπόλυτα στο δάσκαλο το δικαίωμα της ελεύτερης σκέψης και γνώμης. (Στη Γαλλία π.χ. η έμοσπονδία των σοσιαλιστών δασκάλων έχει 40 χιλιάδες μέλη, και η κομμουνιστική 40 χιλιάδες).

Τις αντιλήψεις αυτές διατυπώσανε οι προοδευτικοί του Όμιλου στην λαϊκή αρχή.

Φυσικός και κύριος εργάτης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είναι ο δάσκαλος. Επειμένως, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος φρονεί, ότι ο δάσκαλος χωρίς να οραβαίνει τους νόμους και τα προγράμματα του Κράτους κατά την εκτέλεση έργου του μέσα στο σχολείο, έχει όχι μόνο το δικαίωμα της ελεύτερης εκδήλου ακόμα και το δικαίωμα σαν άτομο και σαν ομάδα να διαφωτίζει την κοινωνία να συνειλή στην αναμόρφωση της παιδείας. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θεωρεί την ηθική του υποχρέωση να προστατέψη τα δικαιώματα αυτά του δασκάλου.

13. Η τελική ψηφοφορία και το συμπέρασμα από τη συζήτηση.

Η τελική ψηφοφορία για την εκλογή της διοικητικής Επιτροπής του Ιδρύματος τή νίκη στις αρχές των προοδευτικών.

Γιατί αναγνωρίστηκαν από την πλειονοψηφία των μελών της γενικής συνέλευσης τα ακόλουθα βασικά γεγονότα.

A.) Ότι ο Όμιλος με το να αναγνωρίζει, οδηγημένος από την κοινωνική επιστήμη, τις πραγματικές κοινωνικές δυνάμεις, που μπορούν να κινήσουν για να πραγματοποιηθή ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, δεν αλλάζει χαρακτήρα γίνεται σωματείο πολιτικό και δεν παύει να είναι σωματείο εκπαιδευτικό. Ισα αποχτάει το μόνο πραγματικό στήριγμα για την εκπαιδευτική του πολιτική.

B.) Ότι αν ο Όμιλος μείνη τυφλά προσκολλημένος στις γραμμές της δράσης μερικών μελών του μέσα στο κράτος ως τώρα, αφήνει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση να εκφυλιστή σε καθαρά μορφική. Η γλωσσική μεταρρύθμιση μόνι της δεν αποτελεί ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Γ.) Ότι η απλή μεθοδολογική μεταρρύθμιση, δηλ. η εισαγωγή των μεθόδων του σχολείου εργασίας, αίτημα που το διατυπώνουν και οι καθαροί παιδαγωγοί, δε φτάνει, κι αν ακόμα είναι συνδυασμένη με τη γλωσσική μεταρρύθμιση, για να δώση, ουσιαστικό χαρακτήρα στη λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Δ.) Ότι οι αρχές των συντηρητικών για τον υπερταξικό χαρακτήρα της παιδείας, για τη θρησκευτική και για την εθνική αγωγή αποτελούν αναγνωρίσιμα αντιδραστικής μεταστροφής, που θα οδηγήσουν σιγά-σιγά σε μιιά ουσιαστική σύμπτωση με τους καθαρευουσιάνους, με και θα ακολουθήσουν το δρόμο στον εκπαιδευτικό φασισμό, στην εκπαιδευτική θεωρία της άποψης της αριστοκρατίας. Ένας παραλληλισμός με τις εκπαιδευτικές θεωρίες του Ιταλικού φασισμού δείχνει το πράμα ολοφάνερα.

Ε.) Ότι αν γίνονταν δεχτά τα αίτήματα των συντηρητικών ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θα άλλαζε χαρακτήρα, σκοπό και κατεύθυνση, και αντί να αγωνιστεί στην αναμόρφωση της ελληνικής παιδείας με την τάση να υψώση το λαό, να στερεωνεται ουσιαστικά ή κυριαρχία των λίγων εις έαρος του λαού η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θα γινόταν αντιλαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

ΣΤ) Και τέλος ο Εκπαιδευτικός Όμιλος φαινομενικά μόνο με τον τρόπο τον ελληνικό μεσαίωνα, πραγματικά θα ήταν σύμμαχος του φασισμού.

Έτσι με τη νίκη των προοδευτικών στοιχείων του ο Εκπαιδευτικός Όμιλος πέτυχε να διατηρήση το βασικό του χαρακτήρα, σε σωματείο εκπαιδευτικό υπερταξίας, πέτυχε να συγχρονιστή με την κοινωνική κατάσταση της Ελλάδας να πατήση σε βάση ακλόνητη, πέτυχε να πλατύνη και να βαθύνη την δράση του και να σταθή πραγματικά δίπλα στο λαό, στις ανάγκες και στις στερήσεις του, στους πόθους του και να τον βοηθήση στην εξύψωση του να ανοίξη το δρόμο στη συνεννόηση με τα ανάλογα εκπαιδευτικά κινήματα των λαών, που αγωνίζονται για να εξυψωθούν σπάζοντας τα παλαιά τους. Πέτυχε να ερεθθί πραγματικά δίπλα στο δάσκαλο, συλλογιστή του αγώνα, σύμβουλος και οδηγητής του και πέτυχε τέλος να

μόνες αληθινές δυνατότητες για μιὰ θετική δράση για τὴν παιδεία καὶ τὸν πολιτισμό μας.

Καὶ τώρα μπορεῖ ν' ἀντικρίσῃ δημιουργικὰ καὶ ἀναπλαστικὰ τὴ σύγχρονη παιδεία μας καὶ τὰ προβλήματα τῆς.

Γ'

14. Ἡ ἀποσύνθεση τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς παιδείας

Ποιά εἶναι ἡ σημερινὴ κατάσταση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας;

Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία παρουσίαζε ἐντονα ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἀθλιότητος τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ καθεστῶτος, ποὺ κυριάρχησε ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Φεουδαρχισμὸς μὲ κούφιας ἀστικές φόρμες στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀρχαϊσμός, ὀλιγαρχικὸ πνεῦμα καὶ ἀντιλαϊκότητα στὴν παιδεία.

Μετὰ ἑκατὸ χρόνια λεύτερης ζωῆς ὁ περιούσιος λαὸς εἶναι κατὰ τὰ 55% ἀναλφάβητος, δηλαδὴ στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς ἀγγραμματοσύνης μέσα στὴν Ευρώπη. Οἱ ἄρχοντές του καὶ οἱ ἐπίσημοι πνευματικοὶ τοῦ ἀντιπρόσωποι τὸν ἀπατοῦν ἀναίσχυντα. Δισεκατομμύρια, στραγγισμένα ἀπὸ τὴν ἰδρύτα τοῦ λαοῦ, μεταμορφώθηκαν σὲ πολυτελέστατα ἰδιωτικὰ μέγαρα σὲ κολοσσιαῖες περιουσίες τοποθετημένες στὸ ἐξωτερικὸ ἀφορολόγητες, καὶ στὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ τὸ κράτος παρέχει ὡς σήμερα σταύλους γιὰ σχολεῖα, θρανία στρεβλωτικὰ καὶ ἄχυρα γιὰ πνευματικὴ τροφή. Καὶ ὁ λαὸς προτιμᾷ τὴν ἀγγραμματοσύνη ἀπὸ τὸν ὀλεθροῦς ὑγείας του καὶ ἀπὸ τὸ στρέβλωμα τοῦ νοῦ του. Τὸ μόνον, ποὺ προσπάθησε νὰ ὀργανώσῃ ὁ κοτζαμπασισμὸς, μιὰ ὑπερτροφικὴ Μέση Παιδεία, ἔχει κι αὐτὴ ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ μεσαιῶνα καὶ εἶναι τὸ ἴδιο ἀντιλαϊκὴ στὴν οὐσία τῆς, παραστρατημένῃ, καὶ ἄκαρπῃ.

Ὅσο γιὰ τὸ βαθύτερο πνευματικὸ τῆς περιεχόμενον περνᾷ κι αὐτὴ τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια μιὰ περίοδο καθαρὰ ἀποσυνθετικῆς.

Τὰ παλιὰ τῆς ἰδανικά, ποὺ τὴν κυριάρχησαν ὅλο τὸ δέκατο ἕνατο αἰῶνα ἔπασαν συντρίμια καὶ κανένα δὲν πιστεύει εἰλικρινὰ σ' αὐτά.

Ποιὸς πιστεύει σήμερα στὴν ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ποιὸς πιστεύει κἂν εἰλικρινὰ στὴν ἀνάσταση τῶν ἐξωτερικῶν μορφῶν του, ποιὸς πιστεύει εἰλικρινὰ καὶ σ' αὐτὸ τὸ ξερὸ γλωσσογραφηματικὸ ἰδανικόν;

Μὰ ἐνῶ ἔλειψε ἡ πίστις σ' αὐτὸ τὸ ἄπιαστο, ρωμαντικὸ καὶ σχολαστικὸ κατασκευάσμα, μήπως ἀναπληρώθηκε μὲ μιὰ σωστὴ ἀντίληψη καὶ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἱστορικὴ κατανόησι, τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἔτσι ποὺ αὐτὴ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ συντρίμιον εἰδωλόν;

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου οὔτε στὸν φευτοκλασικισμό πιστεύει πραγματικά, οὔτε ἓνα νεοκλασικισμό συγχρονισμένο καλλιεργεῖ, οὔτε ἀπὸ μιὰ καθαρὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἔχει ἰδέα. Ἐνα τυφλὸ ἐπαγγελματικὸ πείσμα κρατᾷ σήμερα κλειστὰ τὰ μάτια τῶν κλασικιστῶν. Ἡ ψυχὴ τους εἶναι ἄδεια, μὰ δὲ τολμοῦν ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τους καὶ ν' ἀντικρίσουν τὴν πραγματικότητά.

Μὰ δὲν εἶναι μικρότερη ἢ ὀλιγοπιστία καὶ ἡ κενότητα μέσα στίς ψυχές καὶ τὰ ἰδεολογικὰ καὶ γιὰ τὸ πατριωτικὸ ἰδανικόν, χωρὶς στή θέση τους νὰ ἔχῃ ἀπὸ τίποτα ἄλλο.

Καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ ἰδανικόν τῆς ἀπλῆς πολυμιάθειας ἢ τῆς ἀκριβολογημένης γνώσεως εἶναι ξεπεσμένο.

Ὅλος ὁ μηχανισμὸς τῆς παιδείας μας κινεῖται αὐτόματα καὶ μηχανικὰ πάνω στὰ παλιὰ κελύφια, μὰ δὲν ἀλέθει πιά οὔτε στᾶρι οὔτε κἂν σκύβαλα. Τρίζουν ἀπαίσια τὰ σκουριασμένα σιδερικά του.

Αὐτὸ τὸ ἀποσυνθετικὸ φαινόμενο μὴ μποροῦντας ἢ μὴ θέλοντας νὰ τὸ ἐξηγή-

σουν οι πρόμαχοι των περασιένων, τὸ ἀποδίνουν στοὺς «μαλλιαροὺς»
στὴν «ὀλίθηρια» εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Ἐνῶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις, ποὺ ἀντιπροσώπων
ιδέες τῆς νέας ἀστικῆς τάξεως, δὲν πρόφτασε νὰ φέρῃ μέσα στὴν παιδεία τίς
τῆς ιδέες.

Δὲν κατάχτησε τὸ Πανεπιστήμιον, οὐτε τὰ Διδασκαλεῖα τοῦ Κράτους,
ἔκαμε προγράμματα νέα, ὀργάνωσι, σχολείων νέα. Δὲν ἄλλαξε τὸ ἔθνος
πνεῦμα τῆς παιδείας.

Δὲν πρόφτασε παρὰ μόνον νὰ φέρῃ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα στίς τέσσαρις
τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ νὰ κρούσῃ τὴν ψυχὴ τῶν δασκάλων, φέρ-
τάς τους τὸ μήνυμα καὶ τὴ λαχτάρα κάποιου νέου κόσμου, ποὺ δὲν τοὺς ἀνέχε-
ἀκόμα.

Ἔτσι σήμερον ἔχομε παιδεία χωρὶς ἰδανικά καὶ ἰδανικά νέα χωρὶς παι-
Νεοκλασικισμός, Δημοτικισμός, Συγχρονισμός, Δημοκρατικὴ Παιδεία,
στημονισμός, Πραχτικὴ Παιδεία, Τεχνικὴ Παιδεία, Καλαισθητικὴ Ἄγασθι,
πρόφτασαν κἀν νὰ πάρουν καθαρὴ μορφή στὴ συνείδησι τῶν φτωσιένων
ἀστικῆς τάξεως καὶ αὐτὴ ἔγινε κι ὅλας δὺσπιστη σ' αὐτά, ἔλασε κάθε παι-
στίς «νέες ιδέες», γιατί ἔγινε συντηρητικὴ καὶ καχύποπτη καὶ ἀναγκάσει
πνευματικούς τῆς ἀντιπρόσωπους νὰ στραφοῦν πίσω, νὰ ἀναζωογονή-
τὸ Μεσαίωνα, νὰ ξαναταριχέψουν τοὺς νεκρούς.

Δισταχτικὴ, ἀναποφάσιστη, πισωδρομικὴ ἢ ἄρχουσα σήμερον τάξι ἀπὸ
ξεπέσι, ὀριστικά ὅλας ὁ εκπαιδευτικός τῆς ὀργανισμός σὲ μιὰ συμφεροντο-
βιομηχανία προσοντούχων ἀγραμμάτων.

Τὴν παιδεία τὴν ἀπέναντι γιὰ ἕαρος ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία.
Ὅτε νὰ δαπανήσι, γι' αὐτὴ θέλει, οὐτε νὰ στοχαστῇ τίς ἀράς. Ἡ ὀργ-
τῆς εἶναι παλιά, ἀχρηστῇ, ἀντιλαϊκὴ, τὰ προγράμματα καὶ οἱ μέθοδοι τῆς
στερημένες, ἡ διοίκησὴ τῆς κακὴ, ὁ δάσκαλος φτωχὸς βιοπαλαιστής καὶ
μορφωμένες, τὰ χεῖρια τῆς σταθλοὶ, τὰ διδαχτικὰ μέσα πρωτόγονα ἢ ἀνά-
Καὶ ὅμως τὸ κράτος θέλει οἰκονομίεις ἀπὸ τὴν παιδεία, τὸ κράτος, σ'
ἐξήμισυ ἑκατομμύρια ψυχὰς ξοδεῖ σήμερον ἀκόμα γιὰ δλόκληρη τὴ μέση
δημοτικὴ παιδεία του, τὰ μισὰ ἀπὸ ὅσα ξοδεῖ μόνον ἡ συντηρητικὴ
πόλεμο πόλη τῆς Βιέννης, μὲ πληθυσμὸν 1.800.000, γιὰ τὰ βικά τῆς δημο-
ρητὰ σχολειά!

15. Τὰ τρία μεταρρυθμιστικὰ ρεύματα.

Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι ἔχομε τρία μεταρρυθμισ-
ρεῖματα:

- A) Τὸ καθαρευουσιάνικο.
- B) Τὸ συντηρητικὸ δημοτικιστικὸ.
- Γ) Τὸ ριζοσπαστικὸ δημοτικιστικὸ (Σοσιαλιστικὸ)

A. Ἡ καθαρευουσιάνικη μεταρρύθμισις.

Οἱ καθαρευουσιάνοι δὲν ἀρνοῦνται τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ
τικὴ μεταρρύθμισις. Μόνον στὰ 1892, ἐποχὴ τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας
πισμῶ, ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου «ἀπεφάνθη» πὺς «καί-
τῆς ἡμετέρας παιδείας ἔχουσι καλῶς καὶ οὐδὲν
χρήζουσι μεταβολῆς».

Τώρα ὅμως ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὴ γενικὴ δυσἀρέσκεια δέχονται
ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἀλλαγὴ σὲ οὐδὲ μόνον σημεία, ἀ' τὴν ὀργάνωσι,
τῆς διδασκαλείας.

Γιὰ τὴν ὀργάνωσι δέχονται νὰ αὐξηθοῦν τὰ χρόνια τῆς ὀργάνω-
τῆς σὲ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ σὲ 6 καὶ σὲ 8. Μὲ τὸ ἄλλο ὅμως χί-
ζουν αὐτὴ τὴν ἐνίσχυσι τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, γιατί ὀπισθε-
...

δύναμη τους, ότι τὰ παιδιά, πού θά φοιτήσουν στά σχολεία τῆς Μέσης Παιδείας, πρέπει νά φεύγουν ἀπό τὸ δημοτικό σχολεῖο μόλις τελειώσουν τὴν τέταρτη τάξη. Ἔτσι τὰ «Ἑλληνικά Σχολεῖα» θά διατηρηθοῦν ἢ ὅπως εἶναι τώρα ἢ καὶ θά μεταρρυθμιστοῦν. Καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γκρεμίζεται κάθε προσπάθεια γιὰ τὸ δημοτικό σχολεῖο καὶ ὁ ὀλιγαρχικός χαρακτήρας τῆς παιδείας μας μένει ἀκέραιος. Δέχονται ἀκόμα οἱ καθαρουμενιστὰς νά διαιρεθοῦν τὰ Γυμνάσια σὲ κλασικά καὶ πρακτικά. Ὅσο γιὰ τὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀγωγῆς τὸ μιμητικὸ καὶ ἀντιγραφικὸ πνεῦμα, πού κυριαρχεῖ σ' ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ καθαρουμενισμοῦ, τοὺς ἔκαμε σήμερα φανατικούς ὑποστηρικτὲς τοῦ «σχολείου ἐργασίας». Μὰ πόσο εἶναι ἐξωτερικός καὶ ἐπιπόλαιος ὁ τρόπος, πού τὸ καταλαβαίνουν, φαίνεται ἀπὸ τὸ καταπληχτικὸ γεγονός, πού πιστεύουν, πὼς μπορεῖ νά υπάρξῃ σχολεῖο ἐργασίας μὲ τὴν καθαρουμενιστὰ.

Τὸ καθαρουμενιστικὸ λοιπὸν μεταρρυθμιστικὸ ρεῦμα εἶναι καθαρὰ ἐξωτερικό. Δὲν ἀγγίζει κανένα ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ προβλήματα τῆς παιδείας.

Δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν κίνησι, τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τίς κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ ροπές, μὲ τίς ἰδεολογικὲς μεταβολές, πού ἔγιναν στὸ σύγχρονο κόσμο καὶ στὸν ἑλληνικὸ καὶ στὸν ξένο. Ἡ βασικὴ τους ἀρχὴ μπορεῖ νά διατυπωθῇ ἔτσι: «Ὅλα τὰ παλαιὰ εἶναι καλὰ φτάνει νά στηριχτοῦν, ὅπως πρέπει, μὲ μιὰ καλὴ μέθοδο διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς».

Καὶ φυσικὰ περιμένουν κάθε μεταρρύθμιση ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση ἐκείνων, πού κυβερνοῦν.

Β. Τὸ συντηρητικὸ δημοτικιστικὸ ρεῦμα.

Τὸ συντηρητικὸ δημοτικιστικὸ ρεῦμα, ὅπως μάλιστα παρουσιάστηκε στὴν τελευταία γενικὴ συνέλευσι, τοῦ Ὁμίλου, παρουσιάζει μόνο τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀστικῆς ἀναγέννησις. Ὅσο γιὰ τὴν οὐσία ὅμως φανερώνει καθαρὰ τὴν ἀντιδραστικὴ μεταστροφή.

Ἡ σπουδαιότερη διαφορὰ τοῦ ἀπὸ τοὺς καθαρουμενιστὰς εἶναι στὴ γλῶσσα, διαφορὰ καθαρὰ μορφικὴ. Ἡ δευτέρη διαφορὰ, ἢ κάπως θαυτέτερη, πού παρακολουθεῖ τὴ γλῶσσα δηλ. τὴ ἀναγνώρισι, τῆς νεοελληνικῆς παράδοσις, τῆς «νεοελληνικῆς πραγματικότητος», πού ὡς τώρα τὴν ἀρνοῦνται οἱ καθαρουμενιστὰς, καταναίει τὸ ἴδιο τυπικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ὕστερα ἀπὸ τὸ στατικὸ καὶ ἀναδρομικὸ χαρακτήρα, πού θέλουν νά δώσουν σ' αὐτὴ τὴν παράδοσι, οἱ συντηρητικοὶ δημοτικιστὰς.

Ἡ τυπικὴ προσκόλλησι, σὲ μιὰ παράδοσι, εἴτε ἀρχαία, εἴτε νέα, εἶναι οὐσιαστικὰ τὸ ἴδιο πρᾶμα καὶ ἡ διαφορὰ εἶναι ἐξωτερικὴ.

Ὅσο μάλιστα οἱ συντηρητικοὶ δημοτικιστὰς ἀρνοῦνται τὴν προσαρμογὴ τῆς παιδείας στὸν ἀντιθετικὸ δυναμισμό τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὅσο δέχονται τὴν καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τὴ διδασκαλία ὠρισμένου θρησκευτικοῦ δόγματος, ὅσο καθιερώνουν ἕνα στατικὸ ἔθνος γιὰ ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἀγωγῆς, οὐσιαστικὰ δὲν γίνεται τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ προσπάθεια νά στηριχτοῦν αξίες, πού σήμερα πιά ἐξυπηρετοῦν τὴ συντήρησι, ὠρισμένου κοινωνικοῦ καθεστώτος.

Γι' αὐτὸ τὸ συντηρητικὸ δημοτικιστικὸ ρεῦμα σὲ ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ σημεῖα δὲν παρουσιάζει καμιά διαφορὰ ἀπὸ τὸν καθαρουμενισμὸ.

Τὸ ὅτι δέχεται καὶ ὑποστηρίζει τὴ μέθοδο τοῦ σχολεῖο ἐργασίας ἢ τὴν ἀλλαγὴ τῆς σχολικῆς ὀργάνωσις, δὲν ἀλλάζει τίποτα στὸ βάθος.

Γιατί, ὅσο γιὰ τὴ σχολικὴ ὀργάνωσι δὲν ξέρομε ἀκόμα, ποιά μορφή θά δεχτῆ ὀριστικά, ὥστε νά κρίνομε, ἀν δὲν θά ταυτιστῇ μὲ τὰ ὀλιγαρχικὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια, πού καὶ ἐδῶ καὶ στὴν Εὐρώπη μὲ ἐπιστημονικὰ τάχα ἐπιχειρήματα, παρμένα ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, ὑποστηρίζονται.

Κι ὅσο γιὰ τὴ μέθοδο τοῦ σχολεῖο ἐργασίας φτάνει ν' ἀναφέρωμε, ὅτι ὁ

αντιδραστικώτατος Ίταλικός Φασισμός δέχεται και καλλιεργεί την ιδέα αυτή θεωρητικά και πρακτικά πολύ έντονα.

Έτσι ο συντηρητικός δημοτικισμός μόνο εξωτερικές διαφορές παρουσιάζει από τον καθαρουμενισμισμό. Χαρακτηριστικό για την ούτοπία του είναι, ότι μένει και αυτός κάθε καλύτερή της παιδείας από την «καλή θέληση» και το «διαφωτισμό δλων των κομμάτων».

Γ. Το σοσιαλιστικό δημοτικιστικό ρεύμα και οι εκπαιδευτικές αρχές

Το σοσιαλιστικό δημοτικιστικό ρεύμα, όπως είναι σιάστηκε στην τελευταία γενική συνέλευση του Όμιλου και όπως τείνει να διαφωθί τώρα, αντιπροσωπεύει την πιο εάσιμη, την πιο επιστημονική, την πιο οσιαστική αντίληψη για μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που σκοπός της είναι ύψωση πραγματικά το επίπεδο του πολιτισμού του ελληνικού λαού.

Το σημαντικώτατο στήριγμα του σοσιαλιστικού δημοτικιστικού ρεύματος ή επίγνωση των όρων και των συντελεστών μιας λαϊκής Εκπαιδευτικής ταρρύθμισης. Από την επίγνωση αυτή πηγάζουν οι ακόλουθες αρχές:

1) Έπειδή η σημερινή κοινωνία είναι αναμφισβήτητα ταξικά οργανωμένη και την κυριαρχία έχει η άστική τάξη, έλοι οι κρατικοί οργανισμοί, έρα και παιδεία, είναι συμμορφωμένοι με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Το δε μπορεί να γίνει ενάντια στα συμφέροντά της από καλή της θέληση. Έτσι, που θα γίνει για το συμφέρο άλλων κοινωνικών τάξεων, θα προέλθη άδυναμική επίβολή.

2) Η τάξη, που κάθε φορά κυριαρχεί, έχει συμφέρο να μονοπωλή τα πνευματικά αγαθά, όπως έχει την τάση να συγκεντρώνη αποκλειστικά στον έαυτο και τα υλικά αγαθά. Η πνευματική εκμετάλλευση είναι παρακολούθητρο μέσο της υλικής εκμετάλλευσης. Όπου παρουσιάζεται προοδευμένη λαϊκή ταπήγασε από τη δυναμική επίβολή των λαϊκών τάξεων.

3) Παιδεία λοιπόν αληθινά δημοκρατική με απόλυτη ισότητα και συμμετοχή όλων των πολιτών, άγοριών και κοριτσιών, στα πνευματικά του πολιτισμού και με αντίστοιχη καλλιέργεια των Ικανοτήτων των, δε μπορεί ύάρξη παρά μόνο σε κοινωνία, που δε θα υπάρχουν κοινωνικές τάξεις και τάλλευση. Το Ιδανικό της σωστής παιδείας μόνο σε μια σοσιαλιστικά οργανωμένη κοινωνία μπορεί να πραγματοποιηθή.

4) Η σημερινή οργάνωση της ελληνικής παιδείας είναι από λόγους οικονομικής καθυστέρησης άσήφορη και για την ίδια την άστική τάξη, πολύ περισσότερο είναι ελίθρα για την πνευματική πρόοδο όλων των λαϊκών τάξεων έργατη, του άγρότη, του μικροαστού. Αυτοί, τα όχτώ δέκατα του λαού, άσπυμερα οι πραγματικά άδικημένοι.

Με την πνευματική άδικία, όπως και την υλική, έχουν συμφέρο να απομακρυνθουν από όλους τους άλλους να την τινάξουν εκείνοι, που υποφέρουν περισσότερο αυτή, δηλ. οι έργατες και οι άγρότες. Αυτοί λοιπόν μαζί με τους μικροαστούς είναι το ίδιο άδικημένοι. όσο συνειδητοποιούν τα προβλήματά τους και άρπυ για την εξύψωσή τους, μπορούν και πρέπει να είναι οι άπαιτητές για μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Η άστική τάξη μόνο όσο αναγκάζεται απ' αυτούς, θα δίνει στους κρατούς λαϊκώτερο χαρακτήρα και θα πραγματοποιή εκπαιδευτικές μεταρρύθμιση.

5) Η παιδεία πρέπει να προπαρασκευάζη όλους τους πολίτες, έργατες και κορίτσια, με απόλυτη, οργανικά εκφρασμένη, άμεροληψία και ισότητα στα στοιχεία με τις φυσικές Ικανότητές τους, για τη ζωή και με τη βοήθεια των υλικών μέσων.

6) Οι δύο κυριώτατες μορφές της σημερινής ζωής είναι ο τεχνικός έργατης και ο γεωργικός πολιτισμός, που και οι δύο γίνονται όλο και περισσότερο τερροι με τη βοήθεια των φυσικών και των οικονομικών επιστημών.

Χρηστέ. Γι' αυτό κυριαρχική έννοια και ιδανικό της σύγχρονης παιδείας πρέπει να είναι η έννοια της δημιουργικής εργασίας.

7) Τήν παιδεία πρέπει να κυβερνάη πνεύμα επιστημονικό, ή εξελικτική αντίληψη του φυσικού και του ιστορικού «γίγνεσθαι», ή κατανόηση και κυριάρχηση του φυσικού και ήθικου κόσμου.

8) Το να κάμη τον άνθρωπο ικανό με βάση τη δημιουργική εργασία και την κοινωνική δικαιοσύνη να υφωθή μαζί με το κοινωνικό σύνολο προς την ελευθερία και τη χαρά της ζωής, αυτός είναι ο ιδανικός σκοπός της αγωγής.

9) Η κοινωνικότητα, που ολοένα αυξάνει μέσα στον πολιτισμό επιβάλλει στην παιδεία να καλλιεργή συστηματικά το πνεύμα της ομαδικής εργασίας, της ευθύνης, της κοινωνικής αλληλεγγύης, του καθολικού ανθρωπισμού.

10) Στην ελληνική παιδεία πρέπει να χτυπηθή το ίδιο και ο ρομαντικός ψευτοκλασικισμός και ο ρομαντικός δημοτικισμός και ελληνοκεντρισμός. Η καλλιέργεια των στοιχείων του έθνικου πολιτισμού μας δεν πρέπει να γίνεται εμπόδιο για το ξάπλωμα και την αφομοίωση των στοιχείων του υπερεθνικού πολιτισμού. Το να εργαστούμε δημιουργικά και να ζήσουμε έντατικά μέσα στον πολιτισμένο κόσμο, επιδιώκοντας μία ενότητα ανθρώπινου πολιτισμού, πρέπει να νικήη την τάση του να υφώνουμε εμπόδια στην ενότητα αυτή ιδιότυπα έθνικα στοιχεία, που μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα μπορεί να έχουν.

Οι αρχές αυτές καθορίζουν δέδαια μία εξέλιξη της παιδείας με μακριά προοπτική και η πραγμάτωσή τους θα χρειαστή μεγάλους αγώνες και πολύν καιρό.

Γι'α το άμεσώτερο όμως μέλλον και μέσα στους σημερινούς αντικειμενικούς όρους, το δημοτικιστικό σοσιαλιστικό ρεύμα θα προσπαθήση με δλη του τη δύναμη να πραγματοποιηθούν τ'α ακόλουθα αίτήματα:

α) Το Κράτος να ξοδεύη για την Παιδεία και μάλιστα για τη λαϊκή ανάλογα με τη σημασία του οργανισμού αυτού. Οι σημερινές δαπάνες για την παιδεία πρέπει τουλάχιστο να γίνουν ανάλογες με τις δαπάνες των άλλων αστικών κρατών της Δυτικής Ευρώπης.

β) Η Διοίκηση της Παιδείας να περάση στα χέρια των δασκάλων και του λαού. Ζητούμε συνολική αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση, όχι μόνο στα ζητήματα, που άφερουν την υποχρεωτική φοίτηση, τ'α σχολικά χίρια, τ'α σχολικά μέσα και υλικά, τις υποτροφίες και τ'α βοηθήματα, τ'α βιβλία και τ'ο υλικό διδασκαλίας, που πρέπει να δίνονται δωρεάν στα άπορα παιδιά, καθώς και τ'α συσσίτια γι' αυτά όχι μόνο στα καθυστερημένα ζητήματα, μά και στα ζητήματα των προγραμματικών, των διδαχτικών βιβλίων και όλου του οργανισμού της παιδείας.

γ) Ζητούμε νέα οργάνωση της παιδείας με βάση την εξύψωση του λαϊκού Σχολείου. Ζητούμε από το κράτος να στρέψη δλη την προσοχή του και να διαθέση όλα τ'α μέσα για να λειτουργήση κανονικά και άνετα ένα συγχρονισμένο οχτάχρονο λαϊκό σχολείο. Ζητούμε να οργανωθή υποχρεωτική μετεκπαίδευση και επαγγελματική εκπαίδευση όλων των ειδών. Ζητούμε να αναδιοργανωθή η Μέση Παιδεία και τ'α σχολεία της να γίνουν πολύμορφα, αντίστοιχα με τις ικανότητες των παιδιών και τις κοινωνικές λειτουργίες.

Ζητούμε ακόμα ν' αναδιοργανωθή σύμφωνα με τις παραπάνω αρχές και πρό πάντων τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημιουργικής εργασίας η ανώτερη παιδεία και μάλιστα η Πανεπιστημιακή.

δ) Ζητούμε να αναθεωρηθούν τ'α προγράμματα των σχολείων. Γλώσσα της Παιδείας πρέπει να είναι η Δημοτική από τ'ο νηπιαγωγείο ως τ'ο Πανεπιστήμιο και όλα τ'α διδαχτικά και τ'α βοηθητικά βιβλία όλων των τάξεων να γράφονται στη δημοτική γλώσσα.

Η υποχρεωτική διδασκαλία των θρησκευτικών να καταργηθή από τ'α δημόσια σχολεία.

Από τ'α διδαχτικά βιβλία και τ'α προγράμματα να λείψη κάθε καλλιέργεια έθνικου φανατισμού και μίσους ενάντια σε άλλους λαούς.

Νά δοθῇ ἐξαιρετικὴ σημασία στὴν ὑγιεινὴ καὶ στὴ σωματικὴ ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν τοῦ λαοῦ χωρὶς ὅμως ὑποταγὴ τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς σὲ σκοποὺς πολιτικούς.

ε) Ζητοῦμε νὰ μελετηθῇ σοβαρὰ καὶ νὰ εἰσαχθῇ σὲ ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχολειῶν ἡ μέθοδος τοῦ σχολεῖου ἐργασίας καὶ οἱ σχολικὲς κοινότητες, νὰ ἐκπαιδευθῶν πρότυπα σχολεῖα ἐργασίας καὶ νὰ γίνῃ κατάλληλη μετεκπαίδευση ὅλου τοῦ σωματικοῦ.

στ) Ζητοῦμε ν' ἀναδιοργανωθῇ ἡ μορφωσιμὴ τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ. Νά ἐτοιμάζονται μὲ κρατικὰ μέσα καὶ μὲ τὴς ἀνάλογες σπουδὲς ἀρκετοὶ δασκῶν σὲ ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχολειῶν καὶ τῶν μαθημάτων.

Οἱ δασκῶνι κάθε βαθμῶ πρέπει νὰ μορφώνονται «κατ' ἀρχὴν» σὲ ἐπιμορφωσιμὴ. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναδιοργανωθοῦν ριζικὰ οἱ Πανεπιστημιακὲς σχολαί, νὰ μορφώνουν δασκῶνι, καθὼς καὶ τὰ διδασκαλεῖα τοῦ Κράτους καὶ νὰ γίνῃν σοβαρὲς ἐκπαιδευτικὲς ἀποστολὲς σὲ ἐξωτερικὸ.

ζ) Ζητοῦμε νὰ ἐξομοιωθοῦν καὶ νὰ διαβάθμιστοῦν ἐνιαῖα οἱ δασκῶνι τῶν σχολειῶν.

η) Ζητοῦμε νὰ χτυπηθῇ ριζικὰ ἡ ἀγραμματισμὴ καὶ ἀμορφωσιμὴ τοῦ λαοῦ. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ὀργανωθῇ πλατειὰ Λαϊκὴ Μετεκπαίδευση, γενικὴ καὶ ἐπιμορφωσιμὴ σὲ ὅλο τὸ κράτος.

..

Οἱ ἀρχὲς καὶ τὰ αἰτήματα τοῦ σοσιαλιστικοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος σήμερα τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Ἡ συζήτηση τους, ἡ ἀπόφασί τους, ἡ τροποποίησι τους, ὁ λεπτομερέστερος καθορισμὸς τους, ἡ διατύπωση περιεχομένου τους σὲ κάθε τι. Θὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα τοῦ Ὁμίλου ἐπιτροπὲς μελέτης, σὲς συγκεντρώσεις του, σὲς διαλέξεις του, σὲς συζητήσεις του.

Ἐνα πρόγραμμα πλατὺ θετικῆς καὶ γόνιμης ἐργασίας ἀνοίγεται πρὸς τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλὸ καὶ τὰ μέλη του.

Ἐνα πρόγραμμα, ποῦ θὰ φωτίσῃ τὸ λαὸ γιὰ τὰ πνευματικὰ δικαιώματα του, θὰ ζώσῃ σὲν ἐργάτη τῆς Παιδείας βαθειὰ ἐπίγνωσι τοῦ ἔργου του, θὰ τὸν ἐκπαιδευθῇ τὴν ψυχὴ μὲ ἓνα ἰδανικὸ, θὰ τὸν προετοιμάσῃ ψυχικὰ γιὰ νὰ γίνῃ ἐκπαιδευτικὸς ἐργάτης τοῦ γενικοῦ καλοῦ. θὰ τὸν ὀπλίσῃ μὲ αὐτοπεποιθῆσι καὶ ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ ἀπλὸ πνευματικὸ μεροκαματιάρη, ποῦ τὸν θέλει ἢ ἀντίδραση, θὰ τὸν αὐτοσυνείδητο, ὑπερήφανο οἰκοδόμη μιᾶς καλύτερης κοινωνίας.

Ὅλοι τῶρα ἔχουν μπροστὰ τους ὀλοκάθαρα καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν ὁδὸν τῆς θύνης τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου.

Ἄς κρίνουν, ἄς ἀποφασίσουν καὶ ἄς τοποθετήσουν τὸν ἑαυτὸ τους ἐπὶ τῆς ἑσωτερικῆς τους ὀρμῆς καὶ κλήσι τους ὀδηγεῖ.

Ἀθήνα, 20 Ἰουνίου 1927

920 - 1922

«Ένας Λαός πεθαίνει ἄσχημα»

5 ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΛΕΚΟ ΔΕΛΜΟΥΖΟ

Παρουσιάζονται ἀπὸ τὸν Γιώργο Κ. Γάτο

Οἱ ἐκλογές τῆς 1ης Νοεμβρίου 1920 ξαναζωντανέψανε τὸν παλαιοκομματικό καὶ γροθεύσανε ὅ,τι, χωρὶς τὸ θαρραλέο βῆμα τῆς ριζικῆς ἀλλαγῆς μὰ μὲ πῶσαις ἀγῶνες ἀλλὰ καὶ δισταγμοὺς καὶ ἀντιδράσεις, εἶχε κερδηθεῖ ἀπ' τὴν πάλῃ τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τὴν ἡγεσία τῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ εἶχε φέρεи στην ἐξουσία ἢ ἐπαρτία στο Γουδι καὶ τὸ κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ πανίσχυρο βενιζελικό κόμμα τῆς ἐλληνικῆς ἀστικῆς τάξης τοῦ ποῦ, στήν ἀδυναμία της, δὲν εἶχε τὴν ἠθικὴ ἀντοχὴ νὰ κρατηθεῖ στὸν κουραστικό καὶ ἀνηφορικό δρόμο (ποὺ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἢ ἴδια εἶχε, ὡς ἓνα σημεῖο, προετοιμάσει, καὶ τὸν εἶχε ἔπειτα ἀκολουθήσει) ἐγκαταλειμένο ἀπ' τὸ Λαό, ἔχασε ἀπρόοπτα στὶς ἐκλογές. Τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα ἦταν μιὰ τραγικὴ ἀποκάλυψη γιὰ τοὺς πὸ πολλοὺς. Ἡ κυρίαρχη τάξη, χωρὶς τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη, τὸ φωνημένο πνεῦμα καὶ ἰδίως τὸν ἠθικό χαρακτήρα ποὺ ἀπαιτοῦσε ἢ προσπάθεια τῆς ἐναδημιουργίας, κάτω ἀπ' τὸ πρωτόγονο ἔνστικτο τῆς καλοζωίας καὶ τῆς μακαριότητος, ξαναγύριζε στὸν παλιὸ ἐαυτό της. Ὁ Λαός, ἀποκαμωμένος ἀπ' τοὺς καμῆρους, μὲ ἔντονο τὸ αἶσθημα τῆς μισοξενίας, ποὺ τὸ εἶχε δημιουργήσει ἢ

νέα αστική πολιτική του βενιζελικού κόμματος, και χωρίς να βλέπει και προκοπή και διέξοδο, παρασύρθηκε απ' την προπαγάνδα του παλαιοκομματισμού και της αιλής κι από «καθαρή αντιπολιτευτική διάθεση» ψήφισε τον μένο παλαιοκομματισμό προσδοκώντας — με την έλάνοδο του Κωνσταντίνου την ειρήνη.

Μά η παλινόρθωση του Κωνσταντίνου και η διακυβέρνηση του παλαιοκομματισμού μόνο την ειρήνη δεν έφεραν. 'Απ' την πρώτη κιόλας μέρα, η κυβέρνηση του παλαιοκομματισμού δάλλθηκε, με μανία φανατικού, να καταστρέψει το τότε είχε δημιουργηθεί. Ένα αίσιαστο κίμα πολιτικής άκολασίας, φανατισμού, μεταθέσεων, πολιτικών διώξεων και πολιτικών δολοφονιών (Φιτσέας, Καραγιάννης, απόπειρα Π. Κοιντουριώτη) κατακλύζει τη χώρα. Ένας τυφλός φανατισμός σαριώνει τα πάντα με άποκορύφωμα τους τάφους, τις στήλες, τη ντροπή, τους πρόσφυγες και τα αίματα της τραγικής Μικρασίας. Καθώς φωνάζει ο Γληνός «Ένας λαός πεθαίνει άσχημα»!

Στόν τομέα της εκπαίδευσης, η καταστροφική μανία του παλαιοκομματισμού εκδηλώθηκε με τον πιο άδιάλλακτο, προκλητικό και φανατικό τρόπο. Το άριστο έργο της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης, που τόσα άναδημιουργικά έκλεισε μέσα του, γκρεμίστηκε συνθέμελα. Οι καθαρολόγοι που ήρθαν στο γείο Παιδείας, με έρασιτεχνική άφέλεια και άπροκάλυπτο μίσος, ίσασαν όλα τα πάντα. Στην εκκλησία πάτησε ο μητροπολίτης Αθηνών, το άνώτερο πνεύμα του Έθνους διώχτηκε, στο Πανεπιστήμιο πάτησαν όσοι καθηγητές αντιστάθηκαν απ' τον Ιούλιο του 1917 και μετά, οι δημοτικιστές του κέντρου έπεσαν και μετατέθηκαν και οι προσωπικές μεταβολές στη δημοτική και στην παιδείνη επήραν το χαρακτήρα δημοσίου κινδύνου και κίνησαν γενική άγανάκτηση. 'Ο πολιτικός φανατισμός όργιασε. «Είναι ζήτημα άν 30 ο)ο απ' τους καθηγητές της παιδείας έμειναν στη θέση τους; άκόμη και νεκροί μειώνονται ο Γληνός.

Μά το φοβερότερο πλήγμα το δέχτηκε το εκπαιδευτικό σύστημα με κάποιον άκατανόητου πατριωτισμού καταλυθήκαν τα πάντα. Πατρίς και θρησκεία! Για τους παλαιοκομματικούς η τρίτη κλίση έδινε χροιά στην άσπρη. Έτσι, με το πρόσχημα της επισιτιστικής κρίσης, το ίδιο το κράτος έκλεισε τα σχολεία και δημιούργησε την περιβόητη «έπιτροπεία» που θύρινε τάνταγνωστα καταργούσε τη λαϊκή γλώσσα απ' το δημοτικό.

Η Έκθεση της Έπιτροπείας της διορισθείσης προς εξέταση της άνω και κάτω δασκαλίας των δημοτικών σχολείων δημοσιεύτηκε την άνοιξη του 1920 και περιλάμβανε «δώρεάν» σε 20.000 αντίτυπα. Στις 160 σελίδες της περιλάμβανε τάνταγνωσια τής δημοτικής «ως έργα ψεύδους και κακοβούλου» και ζητούσε με έτημηγορία μεσαιωνική και καλογεμικό πιάθος «να έκλειστον τα πάντα των σχολείων» και να «εξασίσουν» σε πύρα ιεροεξουσιαστική.

Στα σχολεία ξαναγύρισαν τα όσα και τα ία και ξανάπεισε η άσπρη η άπατριότητα. Η «Έκθεση της Έπιτροπείας» — ιστορικό θλιβερό μνημείο νεοελληνικής σκέψης και έπιστήμης και άδιαφιλονίκητο χαρακτηριστικό της άσπρης — έδωσε τη χαριστική βολή στο μεταρρυθμιστικό εκπαιδευτικό έργο. Η άσπρη ολόκληρα χρόνια άκόνιζε ο κ. Χατζηδάκης το μαχαίρι που θύρινε τάνταγνωστα τής λαϊκής παιδείας για να σταματήσει τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια μειώνει ο Τριανταφυλλίδης.

Μέσα απ' αυτή την κατάσταση ο πρωτοπόρος μαχητής και καθόδηγος του δημοτικισμού, Δημήτρης Γληνός, όρθώνεται άσυμπίστολα και άκαταμάχητος. Προσπαθεί, τώρα, με κάθε τρόπο, να σπείρει την ειρήνη και κερδήθηκε με τη μεταρρύθμιση. Να συνεχίσει την παράδοση του Κράτους.

ργείου. Στις 5 Νοεμβρίου 1920 παραιτείται, μαζί με τὸ Δελμούζο καὶ τὸν Γριανταφυλλίδη, ἀπ' τὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο. Μὰ δὲν παραιτεῖται ἀπ' τὸν ἀγώνα. Ἀγώνας διπλὸς τώρα. Ἀγώνας γιὰ τὴ μεταρρύθμιση. Ἀγώνας γιὰ τὴ δημοκρατία.

Κέντρο τοῦ καινούριου ἀγώνα του ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος ποῦ γίνεται ψυχὴ του. Ἐτοι ἀρχίζει μιὰ ἐπικὴ πορεία, δύσκολη, κάποτε μαρτυρική. Μένει ἄνθρωπος. Ὁ συναθλητὴς καὶ ὁ φίλος, ὁ Ἀλέκος Δελμούζος, ἀηδιασμένος φεύγει γιὰ Γερμανία. Ὁ τρίτος τῆς μεταρρύθμισης, ὁ Γριανταφυλλίδης, προτιμᾷ τὸ συμβιβασμό. Ἐχοντας κατὰ νοῦ τὸ Πανεπιστήμιο, χάνει τὴ μαχητικότητά του, ἀμφιβλαντεύεται καὶ παίρνει τὸ δρόμο τῆς ὑποχώρησης γιὰ νὰ μὴ ξαναγυρίσει ποτέ πάλιν στὴν πρωτοπορία. Στὸν Ὀμιλο ἐπικρατεῖ μιὰ ἀτιμόσφαιρα συμβιβασμοῦ καὶ ἀντιρητικότητας. Οἱ παλιοί, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο, ἐγκαταλείπουν τὴ μάχη. Ἐτοι μὴ δίνει στους νέους. Τοὺς ὀργανώνει, τοὺς καθοδηγεῖ, τοὺς ἀναθέτει εὐθύνες. Ἐ καθοδηγητὴ τὸ Γληνὸ, τὸ λάβαρο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ περνᾷε στα χεῖρά του. Στὸν Ὀμιλο μπαίνει νέο αἷμα.

Ὀργανώνονται διαλέξεις, συζητήσεις, φιλολογικὲς συγκεντρώσεις. Ὀργανώνεται ἡ πολεμικὴ καὶ ἡ ἄμυνα τοῦ γλωσσικοῦ καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Δημιουργοῦνται οἱ νέοι μαχητὲς τῆς γλωσσοεκπαιδευτικῆς καὶ, γιατί ὄχι, τῆς δημοκρατικῆς πάλης. Ψυχὴ ὅλων ὁ Γληνός.

Βουνὰ θεόρατα τὰ ἐμπόδια, φοβερὴ ἡ ἀντίδραση μὰ προχωρεῖ. Κάποτε πιναίνεται, πολλὲς φορὲς ἀηδιάζει μὲ τίς μικρότητες. Ἀντιμετωπίζει ἀξεπέραστα οικονομικὰ προβλήματα. Ἄλλοτε πάλι κρίσεις συνείδησης ἂν ἔχει δικαίωμα χάρις τὸ ἀγώνα του νὰ ρουφᾷ «τῶν παιδιῶν του τὸ αἷμα». Γιὰ νὰ τὰ φέρει βόλτα κάνει ἐπιλήματα στὸ Λύκειο τοῦ Κωνσταντινίδη καὶ παίρνει οἰκότροφο στὸ σπίτι του. Πλεισταῖα νοιώθει τὴν ὑγεία του χτυπημένη. Μὰ δὲ γονατίζει, δὲν ὑποχωρεῖ, δὲν συμβιβάζεται: «Τὸ μπαστάρδεμα τὸ νοιώθω βαριά», γράφει στὸ Δελμούζο. Καὶ ἄλλο του γράμμα: «Ὅσο κι' ἂν κουράστηκα ἐφέτος αἰσθάνομαι τόση τὴ σημασία τοῦ ἔργου αὐτοῦ ποῦ εἶμαι γεμάτος ὄρεξη γιὰ δουλειά. Εἶναι ὠραῖο, εἶναι δημιουργικό! Δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ζητήσουμε καλύτερη ἔκφραση τοῦ ἑαυτοῦ μας».

Μὰ ἡ δράση του δὲν σταματᾷε στὸν Ὀμιλο. Μαζὶ μετὰ τὸ Δελμούζο ἔχουν ἐκδιδάσει τὴ δημιουργία ἐνὸς Ἐλεύθερου Πανεπιστημίου ποῦ νὰ δουλέψουν ἔξω ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἡ ἰδέα εἶναι καταπληκτικὴ. Μὲ ὑπόμνημα κοινὸ στὸ Βενιζέλο (τὸ ὑπόμνημα βρίσκεται ἀνέκδοτο στὸ Ἀρχεῖοφ. Βιβλ. Ἀμφίσσης) ζητᾷνε τὴ συνδρομὴ του. Ἐχουν ἐλπίδες ποῦ ὡστόσο δὲν δικαιώνονται. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ποτελεῖ ἱστορικὸ μνημεῖο γιὰ τὴ σύλληψή του καὶ τὴν ὀρθὴ κρίση του. Τῶχει ἀρραμμένο ὁ Δελμούζος μετὰ αὐτὸ συνεννόηση μετὰ τὸ Γληνὸ.

Μὰ ἡ ἀπάντηση τοῦ Βενιζέλου ἀργεῖ καὶ δὲ θᾶρθε ποτέ. Ἐτσι ὁ Γληνὸς αποφασίζει τὴν ἴδρυση τῆς Ἀνωτέρας Γυναικείας Σχολῆς. Μετὰ ἀπ' τὸν Ὀμιλο ἔρχεται ὁλόκληρα στὸ πρωτοποριακὸ ἔργο τῆς Σχολῆς. Θεωρεῖ πὼς ἡ δουλειά σ' αὐτὴ «εἶναι τὰ Προπύλαια γιὰ τὸ γενικώτερο ἔργο». Καὶ πραγματικά. Μέχρι τὰ ἡμέρη ἡ Α. Γ. Σχολὴ ἀποτελεῖ ἓνα ἀνεπανάληπτο καὶ πρωτοποριακὸ ἔργο στὰ παιδευτικὰ μας χρονικά.

Νέοι λοιπὸν ἀγῶνες, καινούριες πικρίες, περισσότερα βύρη. Πρῶτα ὁ Ὀμιλος. Τότερα καὶ ἡ Σχολὴ. Στὴ συνέχεια ἡ πάλη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας ποῦ ὀργανώνεται ἀπὸ τοὺς δημοκράτες καὶ τὸν Παπαναστασίου. Πρῶτος καὶ καλύτερος ὁ Γληνὸς στὴ δημιουργία τῶν «Δημοκρατικῶν Συλλόγων» καὶ τὴν πολιτικὴν πάλη γιὰ τὴ Δημοκρατία. Μαζὶ μετὰ πολλοὺς ἄλλους ἀγωνιστὲς - δημοκράτες ὀργανώνει τὴν ἐπίθεση στὸν παλαιοκομματισμό. Γιὰ πρώτη φορὰ σημεῖρα γίνεται γνωστὸ πὼς τὴν παράγραφο δ' τοῦ ἀρθροῦ 8 τῶν γενικῶν προγραμμάτων ἀρχῶν τῶν «Δημοκρατικῶν Συλλόγων» ποῦ ἀφορᾷ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν δημοσιότητα, λογοκρινήθηκε, στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες στίς 15 Ἀπριλίου 1922 εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ Γληνὸ: «Τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ πρέπει νὰ γίνονται τὴν ἴσῃ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ παιδεία πρέπει νὰ βασίζεται στὴν ἀλήθεια...» γράφει

Ἐν Ἀθήναις τῆ 25 Ἰανουαρίου 1921

Ἀγαπητέ μου Ἀλέκο,

Εἰδήσεις σου ἀκόμα δὲν εἶχαμε. Ἐλπίζω ὁμως, πὺς θὰ φτάσατε ὅλοι καλὰ καὶ θὰ δουλεύηκατε. Ἐν τῇ μεταξύ ἴσως θάμαθες, ὅτι δημοσιεύτηκε περίληψη¹ ἀπὸ τὴν περίφημη ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Ὑπουργείου, πὺ λέγει πὺς πρέπει νὰ ρηξοῦν τὰ βιβλία τῆς Δημοτικῆς ἀμέσως «εἰς τὸ πῦρ» ὡς ἔργα ἀπάτης καὶ κοροδοῦλου διαθέσεως. Αὐτὴ τους ἠ ὑπερβολὴ τοὺς ἔδραψε, γιατί σχεδὸν ὅλοι οὗς πῆραν στὸ μαζὲ καὶ σχεδὸν κανεῖς δὲν τοὺς ὑπερασπίστηκε.

Τούναντίον ἔκανε. φαίνεται, καλὴ ἐντύπωση, τὸ ὑπόμνημα τῶν δημοτικιστῶν². Ἐπεβλήθη στὸν κ. Γούναρη καὶ τώρα περιμένουν νὰ δεχτῆ τὴν Ἐπιτροπὴ (Βαμβέτσος, Καμπάνη³ κλπ.) γιὰ νὰ μάθουν τὴ γνώμη του. Μὰ στὸ μεταξύ ἔτυχε ἡ βουλευτικὴ μεταβολὴ καὶ ὁ κ. Γούναρης δὲν εἶχε τὸν καιρὸ νὰ δεχτῆ τὴν Ἐπιτροπὴ. Ὁ Βαμβέτσος, πὺ ἰδωθήκαμε καὶ κουβεντιάσαμε γιὰ τὰ ζητήματά μας, ἔχει πολλὰς ἐλπίδες νὰναδληθῆ γενικὰ τὸ ζήτημα. Ἐγὼ ὁμως νομίζω, πὺς γρήγορα θὰ τὸ φέρουν στὴ Βουλὴ οἱ ρήτορες γιατί εἶναι μία variation τοῦ τροπαρίου τῆς Τυραννίας καὶ τοὺς δίνει θαυμάσιο θέμα γιὰ εὐκόλα χειροκροτήματα καὶ ἐνθουσιασμούς κι ἔτσι θὰ χαθῆ πρὸς τὸ παρόν. Ὁ Μανόλης⁴ μοῦ εἶπε, πὺς σὺ στείλει τὴν ἐφημερίδα μὲ τὴν περίληψη τῆς ἔκθεσεως τῆς Ἐπιτροπῆς⁵.

Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου προχωρεῖ. Εἶδα τὸ Βαμβέτσο. Μείναμε σύμφωνα καὶ στὰ πρόσωπα καὶ στὶς ἐνέργειες. Τὴν Παρασκευὴ⁶ 14 Ἰαν. μίλησα ἐγὼ (ἦταν ἀκριβῶς ἡ μέρα πὺ δημοσιεύτηκε ἡ ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπείας) καὶ ἔδειξα συγκριτικὰ μὲ τὰ παλιὰ βιβλία τὴν ἀξία αὐτῶν, πὺ ἔπρεπε νὰ παρῶν. Τὴν τελευταία Παρασκευὴ μίλησα πάλι ἐγὼ, ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ὑπόμνημα τῶν δημοτικιστῶν μὲ θέμα «Ὁ Δημοτικισμὸς καὶ τὰ κόμματα⁷». Μίλησε καὶ ἡ κ. Θεοδωροπούλου⁸ γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τοῦ «Συνδέσμου τῶν Γυναικῶν⁹». Στὴ συζήτηση ἀπάνω στὸ πρῶτο θέμα μίλησε καὶ ὁ Γιαννῆς¹⁰ καὶ ὁ Παπανδρέου¹¹ (ἦρθε ἀπὸ τὴν Πόλη) πολὺ καλὰ.

Στὶς 5 Φεβρ. θὰ γίνῃ ἡ γενικὴ συνέλευσις¹² γιὰ νὰ ἐκλεγῆ ἡ νέα Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ. Ἔτσι λοιπὸν ὁ Ὀμιλὸς ξαναζυπνάει σιγά σιγά καὶ ὁλοένα μᾶς ἔρχονται καὶ νέα μέλη. Μένει νὰ κανονιστῆ τὸ ζήτημα τοῦ Δελτίου¹³. Ὁ Μανόλης δατάει τὴν ἴδια ταχτικὴ. Γιὰ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ¹⁴ δὲν μοῦκαμε λόγο καὶ ἐγὼ, σύμφωνα μὲ τὸ γράμμα σου, δὲν τοῦ μίλησα καθόλου ἀπάνω σαυτό. Τὰ βιβλία καὶ τὸ λεξικὸ μοῦ τᾶστειλε ὁ κ. Παπαχρηστός¹⁵.

Καὶ τώρα ἂς μιλήσουμε καὶ γιὰ τὰ δικὰ σου. Τακτοποιήθηκες; Εἶστε ὅλοι καλὰ; Βρῆκες τὸν καιρὸ νὰ γράψῃς τὸ ὑπόμνημα¹⁶; Νομίζω, πὺς πρέπει νὰ σταλθῆ ἔτσι καὶ ἂν ὁ ἐνδιαφερόμενος¹⁷ εἶναι ἀσχολημένος μὲ ἄλλα θέματα. Ἐτοίμασέ το ἐπὶ ἐν τῇ μεταξύ. Ἐτοίμασε ἴσως καὶ ἕνα γράμμα γιὰ νὰ τὸν εἰσαγάγῃς στὸ θέμα καὶ νὰ τοῦ δείξῃς ποιὰς περιστάσεις μᾶς ἔκαναν νὰ σκεφτοῦμε ἔτσι καὶ γὼ θὰ σοῦ γράψω σὲ δυὸ - τρεῖς ἡμέρες σὲ ποιὰ διεύθυνση μπορεῖς νὰ τὸ στείλῃς. Τὴ διεύθυνση μπορεῖ νὰ σοῦ τὴν πῆ καὶ ὁ κ. Μίλλερ, ἂν τὸν γνώρισες¹⁸.

Οἱ παιδαγωγοί¹⁹ ὅπως τοὺς ξέρεις. Σοῦ γράφω καὶ ἕνα νόστιμο. Ὁ κ. Ἄν. Σακελλάριος²⁰, πὺ οὔτε προσφερόμενον καφέ δὲν πίνει ἀπὸ τὴν τσιγκουνιά του, δήλωσε προχτὲς στὴ συνεδρίαση τοῦ Ἐκπ. Συμβουλίου, πὺς θὰ κάνη γεῦμα σ' ὅλους τοὺς συμβούλους ἐπὶ τῆ... ἐπανόδῳ τῶν ἀγαπητῶν συναδέλφων στὸ Συμβούλιο. (δὴλ. Καπετανάκη, Μπουντιῶνα κλπ.)²¹.

Χαιρετισμούς ἀπ' ὅλους μᾶς στὴ γυναίκα σου. Φίλα μᾶς τὰ παιδιὰ σου.

Σὲ φιλῶ μὲ ἀγάπη

Δ. Γληνός

1. Πρὸς ἐφημερίδα «Πολιτεία» 15 Ἰανουαρίου 1921, ὅπου παρουσιάζεται συντομοτάτη περίληψη ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῆς ἐπιτροπείας τῆς διορισθείσης πρὸς ἐξέτασιν

της γλωσσικής διδασκαλείας των δημοτικών σχολείων» που ανακοινώθηκε απ' το υπουργείο στον τύπο και που καταλήγει πώς τα σχολικά αναγνωστικά της δημοτικής θα πρέπει ανά έκβλησιν πάραυτα εκ των σχολείων και καύσι... ως έργα και κακοβούλου προθέσεως.

2. Υπόμνημα δημοτικιστών στην κυβέρνηση για να διατηρηθούν τ' αναγνωστικά της δημοτικής. Δόθηκε σαν απάντηση στη δημοσιευθείσα περίληψη της έκθεσης επί της πείρας και υπογράφηκε από 39 αντιβενιζελικούς δημοτικιστές με ημερομ. 3.1.1921 κείμενο του υπομνήματος είναι δημοσιευμένο στην εφημερίδα «Πρωτεύουσα» της 5.2. και στο Δελτίο Εκπαιδευτικού Όμιλου (Δ.Ε.Ο.) τόμος 9, αριθ. 1-3 του 1921 153 - 156.

3. Άλ. Βαμβέτσος. Αντιβενιζελικός δημοτικιστής. Στη Γ. Συνέλευση Εκπαιδευτικού Όμιλου (5.2.1921) εξέλεγε αντιπρόεδρος της Διοικητικής Επιτροπής του (Δ.Ε.Ο. τ. 9, αρ. 4, σ. 346). Καθηγητής της Α.Σ.Ο.Ε.Ε. (1922) και ιδρυτικό μέλος του κόμματος των Ελευθεροφρόνων (1921-24).

4. Άριστος Καμπάνης. Αντιβενιζελικός δημοτικιστής. Λογοτέχνης, συγγραφέας κ' εκδότης της εφημερίδας «Πρωτεύουσα». Μαζί με τον Α. Βαμβέτσο εξέλεξε αντιπρόεδρος της Διοικ. Επιτροπής του Εκπ. Όμιλου στα 1921. Από τους 39 αντιβενιζελικούς δημοτικιστές (Βαμβέτσο, Καρβούνη, Κόκκινο, Παρρέν, Φώτο Πολίτη, Λάμπρο Πορφύρα, Κ. Δάρη) που υπογράφουν το υπόμνημα.

5. Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Γλωσσολόγος. Απ' τα βασικά μέλη του Όμιλου. Μαζί με το Γληνό και το Δελμούζο αποτέλεσαν τους ιδρυτές του δημοτικού δημοτικισμού στην Ελλάδα και τα στελέχη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (1920). Συγγραφέας πολλών γλωσσολογικών μελετών, διατέλεσε καθηγητής της Σχολής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

6. Από τα μέσα Νοεμβρίου μέχρι τις αρχές Μαΐου γίνονταν στην αίθουσα του Όμιλου κάθε Παρασκευή συγκέντρωση των μελών όπου, μετά από εισήγηση ενός μελούς ακολουθούσε συζήτηση και διατυπώνονταν γνώμες και σκέψεις. Για τις Παρασκευές του χρόνου 1920-21 το Δ.Ε.Ο. (τ. 9, αριθ. 4, σ. 348) γράφει: «Οι συγκεντρώσεις φέτος μεγάλη επιτυχία».

7. Πρβλ. Δ.Ε.Ο., τ. 9, αριθ. 4, σ. 348: «...δύο φορές έγινε συζήτηση όπως παλιά και τα νέα αναγνωστικά με εισηγητή τον κ. Γληνό...».

8. Ο π. Προφανώς το θέμα τούτο αποτελεί το δεύτερο μέρος της παραπάνω συζήτησης μιά και δεν αναφέρεται στις καταγραφές των εισηγήσεών του.

9. Αύρα Θεοδωροπούλου. Μουσικός και κοινωνιολόγος. Απ' τα μέλη του Ε.Ο. Έκ των ιδρυτών του Συνδέσμου για τα δικαιώματα της γυναίκας. Για την ομιλία της αυτή πρβλ. Δ.Ε.Ο. δ.π. «...συζητήθηκε ακόμα το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Συνδέσμου ελληνίδων υπέρ των δικαιωμάτων της γυναίκας με εισηγήτρια την κ. Θεοδωρούλου...».

10. Πρόκειται για τον «Σύνδεσμο Ελληνίδων υπέρ των δικαιωμάτων της γυναίκας» που ιδρύθηκε το Γενάρη του 1920 με σκοπό την πολιτική και κοινωνική χειραφέτηση των ελληνίδων. Αντιπρόεδρος του Συνδέσμου ήταν η κ. Αύρα Θεοδωροπούλου.

11. Νικ. Γιαννιός. Δημοσιολόγος, πολιτευτής, ιδρυτής του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδος, εκδότης σοσιαλιστικών εφημερίδων και περιοδικών και δημοτικιστής.

12. Πρόκειται για τον τωρινό πρωθυπουργό κ. Γεώργιο Παπανδρέου και δημοτικιστής και, καθώς φαίνεται, μέλος του Εκπ. Όμιλου.

13. Πρόκειται για την τακτική Γενική Συνέλευση του Όμιλου που γινέται το Γενάρη. Ωστόσο, σύμφωνα με το Καταστατικό, η έκλογή της Διοίκησης γίνεται κάθε τρία χρόνια.

14. Δελτίο Εκπαιδευτικού Όμιλου (Δ.Ε.Ο.). Τρίμηνο όργανο του Όμιλου, εκδιδόμενο με το Ζάππειο δραβείο. Κυκλοφόρησαν το όλο 11 τόμοι. Τους εκδίδει επιμελήθηκε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Τους υπόλοιπους ο Γληνός.

15. Η Εκπαιδευτική Επιτροπή άπαρτίζονταν απ' τους Μανόλη Τριανταφυλλίδη κ' είχε σκοπό την έκδοση εκπαιδευτικών διδασκάλων στη δημοτική. Για το σκοπό αυτό είχαν διατεθεί οι τόκοι όμολογιών της Τράπεζας από χρήματα που κρατούσε ο βουλευτής Αθηνασάκης και που με τη βοήθεια του Λογοθέτη - Μερλιέ και της Πηνελόπης Δέλτα και τη συγκατάθεση του Βασιλείου είχαν στην Εθνική Τράπεζα για το σκοπό τούτο. Η Εκπ. Επιτροπή είχε συσταθεί το 1919.

16. Ναύαρχος. Συγγενής του Δελμούζου.

17. Πρόκειται για την κοινή πρόταση Γληνού - Δελμούζου στο Βασιλικό Ίδρυμα Ελεύθερου Πανεπιστημίου. Πρβλ. ιστορική εισαγωγή.

18. Υπονοεί τον Έλ. Βενιζέλο.

19. Προφανώς έννοει το δημοσιογράφο και ιστορικό Ούίλλιαμ Μίλλερ στην Ελλάδα απ' τα 1903 μέχρι τα 1940 σαν ανταποκριτής ξένων εφημερίδων.

20. Υπονοεί τους νέους εκπαιδευτικούς που είχαν συνεχίσει παιδαγωγικές σπουδές στο εξωτερικό.

21. Αναστ. Σακελλάριος. Εκπαιδευτικός Σύμβουλος στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο — τμ. δημοτικής εκπαίδευσης απ' τὰ 1918 καὶ μετὰ. Ἦταν ἀντίθετος τῆς σταθεροποίησης καὶ παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν πολιτικὴ μεταβολὴ (1.11.20).

22. Μὲ τὴ μεταπολίτευση ἔφυγαν ἢ διώχθηκαν οἱ δημοτικιστὲς Εκπαιδευτικοὶ Σύμβουλοι ἀπ' τὸ Ἐκπ. Συμβούλιο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ ἀντικαταστάθηκαν μὲ φίλους τῆς κυβέρνησης. Ἔτσι ἔγιναν εκπαιδευτικοὶ Σύμβουλοι καὶ οἱ καθαρολόγοι παιδαγωγοὶ Ν. Κωνσταντίνου καὶ Εὐθ. Μπουντώνας.

2

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ 4 ΛΕΚΑ

ΑΘΗΝΑ 20-2-21

Αγαπητέ μου Ἀλέκο,

Ἔγραψα μιστελειωμένο ἓνα μου γράμμα γι' ἀπάντησιν στὸ δικό σου τῶν 20 Φεβρ. Ἦταν πῆρα τὴν κάρτα σου τῶν 26 καὶ εἶδα πὼς φεύγεις γιὰ τὴ Βιέννη. Εἶναι περὶ τοῦ λοιποῦ τώρα πιά νὰ σοῦ γράψω, ὅσα σοῦ γράφα ἐκεῖ.

Ἔχω τὴν ἰδέα, πὼς ἡ περίστασις δὲν εἶναι τόσο ἀκατάλληλη γιὰ νὰ τυπώσῃς τὸ βιβλίον μας, ὅσο νομίζεις. Ἰσα ἴσα τώρα νομίζω πὼς εἶναι ἡ καταλληλότερη στιγμή καὶ θὰ διαδοσθῇ μὲ τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον. Γι' αὐτὸ νομίζω, πὼς πρέπει νὰ τὸ στείλῃς χωρὶς ἄλλο στὸ τυπογραφεῖο, ἔστω καὶ ἀπὸ τὴ Βιέννη καὶ νὰ παρακαλέσῃς ἂν ἐγκρίνεται κατ' ἀρχὴν τὸ τύπωμα νὰ σὲ εἰδοποιήσουν γιὰ νὰ πᾶς ὁ ἴδιος νὰ συνεννοηθῇς. Τὰ ἔξοδα, ὅσα κι ἂν εἶναι θὰ τὰ κάμουμε ἀπὸ κοινού. Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ ξεκαθαρίσουμε, ὅσο μπορούμε γρηγορώτερα τὸ ζήτημα αὐτό γιὰτί, καθὼς ξέρεις, δὲ μπορῶ γιὰ πολὺν καιρὸ νὰ μένω στὴν ἀβεβαιότητα.

Ὁ ἐρχόμενος Σεπτέμβριος δὲ μπορεῖ νὰ μὲ βρῇ στὴ σημερινὴ κατάστασις. Βρέθηκα στὴν ἀνάγκη καὶ ὄλας γιὰ νὰ ἐξοικονομῶ κάτι, νὰ πάρω μαθήματα στὸ Λύκειο τοῦ Κωνσταντινίδου, 14 ὥρες τὴ βδομάδα. Ἀμειβῆ γελοία. Μοῦ τρώει δὲ ὄλο τὸ προῖ. Ὑπάρχουν κάποια σχέδια νὰ πάρω τὴ διεύθυνση κανενὸς ἰδιωτικοῦ σχολείου. Ἐννοεῖται, ὅτι ὄλα αὐτὰ τὰ θεωρῶ ἓνα παραστράτημα ἄθλιο ἀπὸ τὸ κύριον ἔργον μας. Μὰ ἡ ἀνάγκη θὰ μᾶς φέρῃ καὶ αὐτά.

Σήμερα, αὐτὴ τὴ στιγμή ἀκριβῶς, δημοσιεύεται ἡ εἶδησις ὅτι ὁ κ. Γούναρης ἐκλήθη στὸ Λονδίνο. Τὰ ἔθνικα λοιπὸν ζητήματα θὰ λυθοῦν καλὰ καὶ ὑπάρχει ἔτι ἡ ἰσχυρὰ γιὰ νὰ κοιτάξουμε τίς ἐπιστημονικὰς μᾶς ἐργασίαις. Γι' αὐτὸ κοίταξε τὸ γρηγορώτερον νὰ τυπωθῇ τὸ βιβλίον μας.

Ὁ Εκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς προβαίνει στὴν ἀναδιοργάνωσίν του συστηματικῶς. Ἔγινε στίς 5 Φεβρουαρίου ἡ τακτικὴ γενικὴ συνέλευσις. Ὁ Μανόλης μίλησε καλὰ γιὰ τὸ ἔργον τοῦ Ὀμιλοῦ στὰ 10 χρόνια τῆς ζωῆς του. Ψηφίστηκε προπολιτευτικὸς κλπ. καὶ ἐγγήκε ἡ νέα Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ. Σοῦ ἐσωκλείω ἓνα ψηφισμάτιον μὲ τὰ ὀνόματα. Ἔγινε καὶ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ: Βασιδέτσος, Καμπάνης, (Δαλιμῆς), Τριανταφυλλίδης, Θεοδορίδης, Κλεάνθους, Γληνός. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Ὑπουργείου δημοσιεύεται στὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, μὰ δὲν κυκλοφορεῖ ἀκόμη. Λένε ὅτι θὰ εἶναι ὁλόκληρον βιβλίον. Τὸ ὑπόμνημα τῶν ἀντιδημοκρατικῶν δημοτικιστῶν δημοσιεύτηκε στὴν «Πρωτεύουσα» καὶ τὴν «Πολιτικαί». Ὁ Σακελλάριος ἐγγήκε καὶ τοῦς ἔδρισε μαζί μὲ μᾶς στίς ἐφημερίδας. Γίνεται λοιπὸν θόρυβος πρὸς τὸ παρὸν μεταξύ των.

Οἱ Παρασκευαῖς κρατήθησαν ἕως τώρα μόνο ἀπὸ μένα. Μόνο τὴν προηγουμένη Παρασκευὴ μίλησε ὁ Δ. Λῶλος διατυπώνοντας σχέψεις τοῦ ἀπάνω σὲ ὅσα εἶπεν ὁ Τριανταφυλλίδης γιὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ὀμιλοῦ. Ὁ Βασιδέτσος ἐργάζεται μὲ ζήλον. Μαζί μου δείχεται πολὺ φιλικός. Σχεδιάζουμε συστηματικὰς διαλέξεις γιὰ τὸ νεοελληνικὸν πολιτικόν. Μὰ κυρίως θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἡ πολεμικὴ γιὰ τὸ

γλωσσικό ζήτημα. Ἐλπίδες λίγες υπάρχουν ἢ μάλλον καμιά. Μά πρέπει ν' αντιστοιχῶμε. Στὸ σπῖτι: εἴμαστε καλὰ καὶ σὰς χαιρετοῦμε. Ἐφημερίδες θὰ λάβω.
Σὲ χαιρετῶ
Μήτσος

1. Δυστυχῶς παρ' ὄλες τὶς εξουχιστικὰς ἐρευνὰς μου δὲν στάθηκε μπορετὴ νὰ διασταυρώσω ἀκόμα τὴν πληροφορία ἐτούτη. Πάντως τὸ ἐκδοθὲν ἔργο καὶ τῶν ἐμὲ ἐπιτρέπει καμμιάν ὑπόθεσιν κοινῆς ἐκδόσεως τοῦ ἄλλωστε θὰ μνημονευόταν. Τὸ πιθανὸν νὰ κατάστρεφαν ἢ νὰ καταχώνιασαν τὰ χειρόγραφα μετὰ τὴ διάσπαση τοῦ Ε.Ο. στάθηκε καὶ διάσπαση τῆς στενῆς των φιλίας.

2. Πρόκειται γιὰ τὸ «Πρότυπον Ἐκπαιδευτήριον Ἀθηνῶν», Λεωφ. Ἀλεξάνδρου 2 τοῦ δημοτικιστῆ Ἡλία Κωνσταντινίδου.

3. Ἡ πληροφορία αὕτη ὑπάρχει καὶ σὲ ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Βαχαβιόλου στὸ Δελμοῦζο (Φ: Νο Ε' 3-2) ὅπου: «...Φροντίζομε ν' ἀνοίξωμε ἐν τῷ σχολεῖο. Μέχρι σήμερα ὁμῶς προσκόπτομε στὴν ἔλλειψιν σπιτιοῦ. Ἄν βροῦμε τὸ σπῖτι θὰ γίνῃ κι ἔτσι θάχωμε δουλιὰ καὶ ψωμί...». Τελικὰ τὸ σχολεῖο δὲν ἐγένετο.

4. Πρὸς Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 1-3, 1921, σ. 5-26: Μ. Τριανταφυλλίδης ἐπὶ τὸν χρόνιον καὶ σὲ ὑποσημείωση (σ. 5): «Μὲ τὸν τίτλον αὐτὸ δημοσιεύομε ἐδῶ τὸν ἀπολογισμὸν γιὰ τὶς ἐργασίας τοῦ Ἐκ. Ὁμίλου ποῦ ἔκαμε ὁ κ. Μ. Τριανταφυλλίδης λογοδοτῶν τῇ Διοικ. Ἐπιτροπῇ στὴν Ταχτική γεν. συνέλευσιν τῶν μελῶν τοῦ Ὁμίλου, στίς 2 βρουαρίου 1921...».

5. Πρὸς Δ.Ε.Ο., τ. 9, ἀριθ. 4, 1921: Γιὰ τὸν ἀπολογισμὸν καὶ προϋπολογισμὸν σ. 345-6. Γιὰ τὴ νέα Διοικ. Ἐπιτροπῇ, σ. 347, ὅπου ἐξελέγησαν: 1. Θεοδορίδης (Πρόεδρος). Ἄλ. Βαμβέτσος (ἀντιπρ.). Δ. Γληνὸς (γεν. γραμματέας), Ἐλένη Καραύλου (μίας) καὶ μέλη οἱ Κυρ. Βαρβαρέσος, Ἄλ. Δελμοῦζος, Αὔρα Θεοδωροπούλου, Ε. Βου, Ἄρ. Καμπάνης, Δημ. Λαμπράκης, Βέθρα Λέκκα, Δ. Σαπουντζής, Ἄλ. Σβώλος, Νόλης Τριανταφυλλίδης καὶ Γ. Χαριτάκης.

6. Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπῇ ἦταν δημιούργημα τῆς τροποποιήσεως τοῦ παλαιῦ ταστατικού τοῦ Ὁμίλου (Μᾶς 1910 — ἀναγνώριση δικαστικῆ 16.2.1915), καὶ στὴν ἔκτακτὴ γενικὴ συνέλευσίν του στίς 8.1.1921. Σ' αὐτῇ, αὐξήθησαν καὶ τὰ μέλη τῆς Διοικ. Ἐπιτροπῆς ἀπὸ 7 σὲ 15. Πρὸς: Δ.Ε.Ο. δ.π.

7. Πρὸς Δ.Ε.Ο. σχόλια 3 καὶ 4, γρ. 1.

8. Θεοδορίδης Χαράλαμπος: Ἀπ' τὰ νέα στελέχη τοῦ Ὁμίλου ἡγετῆς, ἀργότερα, τῆς Φιλοσοφίας στὸν Παν. Θεσσαλονίκης. Ἐργαστὸν τὸ ἔργον στὴ δημοτικῇ.

9. Μυρσίνη Κλεάνθους Παπαδημητρίου. Παιδαγωγὸς ἀπὸ τὸν Ὁμιλόν.

10. Πρὸς Δ.Ε.Ο.: ἐφημ. «Πρωτεύουσα» 5.2.1921 καὶ «Πολιτεία» 5.2.21.

11. Σωτ. Σακελλαρόπουλος. Καθαρολόγος γυμνασιάρχης καὶ γεν. γραμματέας τοῦ Ἰν. Παιδείας ποῦ, μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν, ἀντικατέστησε τὸν Γληνόν.

12. Πρὸς Δ.Ε.Ο.: ἐφημ. «Ἐστία», «Σκριπ», «Ἐμπρός» κλπ. Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1921.

13. Πρὸς Δ.Ε.Ο. σχόλιο 6 γρ. 1 καὶ Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 4, σ. 348 ὅπου: «...Στὴν ἐκτελεστικὴν αὐτῆς ὁμῶς ἄλλωστε συζητήθηκα τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ δράσις τοῦ Ὁμίλου ἐπὶ τὴν κ. Γληνόν...».

14. Πρὸς Δ.Ε.Ο. δ.π.: «...ὁ κ. Λώλος μίλησε γιὰ τὴν δημοτικῇ στὰ ἀπολογισμῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως...». Δημοσθ. Λώλος. Καθηγητῆς καὶ δημοτικιστῆς τοῦ Ἐκπ. Ὁμίλου.

15. Προφανῶς ἐνοεῖ τὸν ἀπολογισμὸν ποῦ ἔκαμε ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης ἐπὶ τὴν συνέλευσιν τοῦ Ε.Ο. στίς 5.2.1921 καὶ ποῦ δημοσιεύθηκε στὸ Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 4, 1921, σ. 5-26, μετὰ τὸν τίτλον «Δέκα χρόνια».

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

4 ΛΕΚΑ

ΑΘΗΝΑ 13 Μαρτίου 1921

Ἀγαπητέ μου Ἀλέκο,

Πρὸ καιροῦ σὺςτεῖλα στὴ Βιέννη, Postlagernd ἕνα γράμμα καὶ ἕνα πακέτο μὲν ημερίδες, χεῖς σὺςτεῖλα τὴν ἐκθεσὴν τῆς περιφημοῦς Ἐκπ. τοῦ Ἰπουργείου καὶ ἕνα ἄλλο δεματάκι: μὲ δυὸ φυλλάδια τῆς Κοινωνίας τῆς Ἐπιθεώρησης».

504

Ἐσὺ τί γίνεσαι: Βολεύτεγχε: τέλος πάντων στὴ Βιέννη: Πῶς εἶναι

Αγαπητέ ο Αχιλλεύς,

Είχα υπολογισμένο να σε γράψω
πρώτα να σου πω ότι τον 10 φεβ.
δεν πήγα στο σπίτι σου 20 και
πάλι, με γρήγορα να με βέννα.

Είμαι πρώτο γουρνοί σου για να σε
γράψω, να σου γράψω και. Έχω την
θέση πως η εργασία σου είναι τόσο

αυτοπροσώπως α μωρόν το βίβλος σου
δου κομίζω. Για να σου γράψω.

Εννοώ η εργασία σου είναι
σε διαφόρων ή σε εργασία
επιλογών. Πρώτο κομίζω σου

αυτοπροσώπως, σου και σου η βέννα

και να παραμαρτυρήσει ή γρηγοράς
με μέχρι το βίβλος σου σε σου.

Επίσης σου σου σου σου σου

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

καινιά ειδήσή σου; Έδω τὰ πράγματα είναι ήσυχα. Στὰ έξωτερικά πιστεύω νά πληροφορησαι από τις έφημερίδες τή στάση τής Ελλάδας. Στὰ έσωτερικά τὸ γενικό και χτυπητότερο ξεχαρβάλωμα έγινε αισθητό στην εκπαίδευση. Κοντεύουν νά γίνουν 8 χιλιάδες μεταβολές στη μέση και δημοτική εκπαίδευση. Αυτό προκάλεσε αγανάκτηση και στους Κυβερνητικούς κύκλους και πολλές Έφημερίδες, «Πολιτεία», «Νέα Ημέρα», «Πρωτεύουσα», ζήτησαν επίμονα νά φύγη ὁ Ζαΐμης και ὁ Σακελλαρόπουλος. Για μιὰ στιγμή μάλιστα φάνηκε αποφασισμένο νά φύγη ὁ Σακελλαρόπουλος και οἱ έφημερίδες γράψανε, πὼς γίνεται γενικός ὁ Βαμβέτσος, αντιπρόεδρος τοῦ Έκπαιδευτικοῦ Όμίλου. Μά ἡ υπόθεση σταμάτησε. Ίσως κάτι γίνη με τὸ γυρισμό τοῦ Γούναρη.

Ὁ Όμιλος πάει αρκετὰ καλά. Οἱ Παρασκευές του έχουν κόσμο και κρατιούνται. Μίλησε κι ὁ Τζούφης δυὸ φορές, μά δὲν τὰ κατάφερε καλά και βρήκα γιὰ τὸν μπελά μου, πὸν τὸν έβαλα νά μιλήση. Έγγραφές μελῶν έχουμε. Αὐτὲς τίς μέρες θά κυκλοφορήση μιὰ εκκλήση πὸν κάνουμε. Θά σοῦ στείλουμε αντίτυπα. Ὁ Παπαμαύρου πήγε στη Λάρισα, Διευθυντὴς Διδασκαλείου. Ὁ Σωτηρίου μετέτεθη, ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος εἰς Ἀστρος Κυουρίας.

Μένω λοιπὸν ἐδῶ. Ἡ Έκτελεστική Έπιτροπή συνεδριάζει ταχτικά. Πρόκειται: τώρα νά εγάλουμε ἕνα διδλιαράκι: γιὰ τἀναγνωστικά. Έπίσης θάπαντήσουμε στην εκθεση τής Έπιτροπείας. Μ' ὄλα αὐτὰ ἂν και τὸ γλωσσικό ζήτημα έγασε πολὺ ἀπὸ τὴν δξύτητά του, στη Βουλή, φοβοῦμαι πὼς θά χάσουμε τὸ ζήτημα.

Γενικώτερη δουλειά με τὸν Όμιλο δὲν μπορεί νά γίνη. Μόνο με τὸ σχέδιο τοῦ σχολείου, πὸν σχεδιάσαμε μαζί. Μά ἐσὺ γιατί δὲν ἀκούγεσαι; Περνάει πολὺς πολύτιμος καιρός. Ένέργησε με τὸν ἐξῆς τρόπο. Στείλε τὸ υπόμνημά σου στη λαίδη Crossfield μίνα γραμμιάτακι: ἐκ μέρους μου και με τὴν παράκληση νά σταλθῇ, ἢ νά δοθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὸν πρὸς δν ὄρον και ζήτησε νά σοῦ γράψουν ἂν πρέπη νά πᾶς και σὺ γιὰ νά συνεννοηθῆς προφορικά. Ἄν δὲν ἐγκρίνης αὐτὸ τὸν τρόπο, γράψε μου ἂν ἔγης ἄλλο καλύτερο ἢ ἂν θέλῃς νά στείλω ἀπὸ δῶ κανένα γραμμια στη Crossfield μιλώντας της γιὰ τὸ ζήτημα. Αὐτὴ θά ξέρη πάντα νά μιλήση ἐκεῖ πὸν πρέπει.

Εἶνα: ἀνάγκη γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ τοῦ σχολείου νά γίνη σύντονη ἐνέργεια. Δὲν βλέπω ἄλλη διέξοδο ἀπὸ τὴ σημερινή κατάσταση. Ἀναγκάστηκα νά πάρω μαθήματα στοῦ Κωνσταντινίδη τὸ σχολεῖο. Χάνω ὄλο μου τὸ πρωῒ και σκοτώνω, γιὰ 350 ὄρχ. τὸ μῆνα. Τοῦ χρόνου θά είναι χειρότερα τὰ πράματα. Θά σαλαλίωσι ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα, 7-8 ὄρες τὴν ἡμέρα, γιὰ νά κερδίζω ὄτι μου χρειάζεται γιὰ νά ζῶ με στέρηση. Ἡ ζωὴ κάθε μέρα ἀκριβαίνει. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν φέρται, έχουμε σημαντική αὔξηση ὄδλα. Ὁ Κωνσταντινίδης μου ζητάει κι ὄλας νά συνεταριθῶ μαζί του, νά χαθῶ δηλαδή ὄλότελα κυνηγώντας τὸ ψωμί. Δὲν εἶπα. Εἶνα: κρίμα. Ἐνῶ εἶνα μπροστὰ μας τόση δουλειά σοβαρή.

Χαίζω μάλιστα, πὼς σήμερα ἡ κατάσταση ξεκαθάρισε πολὺ περισσότερο ἀπὸ πρὶν. Καὶ ἡ πρότασή μας γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ σχολείου πὸν λογαριάζουμε θά ἐρῇ πολὺ περισσότερη ἀπήχηση και πολὺ καταλληλότερο τὸ ἔδαφος. Γι' αὐτὸ πρέπει νά ἐνεργήσουμε σύντονα και νά μὴ χάνουμε καιρὸ. Ἀῤριο θά μιλήσω και με τὴν Κα Δέλλα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ.

Περμένω λοιπὸν εἰδήσεις σου. Στὸ σπίτι μου ὄλοι καλά και σὲ χαιρετοῦν. Ὁ Μανδύλης και ἡ ἄλλη παρέα σὲ χαιρετοῦν. Τὰ σέβῃ μου στη γυναίκα σου. Φιλίε μου τὰ παιδιὰ σου.

Σὲ φιλῶ
Μήτσος

Υπουργεῖον Έκκλησιαστικῶν και Δημοσίας Έκπαιδευσεως. ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ τής διορισθείσης πρὸς ἐξέτασιν τής γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν Δημοτικῶν Σχολείων. (Μῶ) τής Έπιτροπείας: Σ. Σακελλαρόπουλος, Γ. Γραμματεὺς τοῦ

Υπουργείου. Α. Σκιάς, Καθηγητής του Πανεπιστημίου. Ν. Ξεραρχόπουλος, Καθηγητής του Πανεπιστημίου. Θ. Μιχαλόπουλος, Διότης Διδασκαλείου. Ι. Μεγαρεύς, Τμηματάρχης της Δημοτ. Εκπαιδύσεως. Χρ. Οικονόμου, Έκπασδ. Σύμβουλος). Έν Άθήναις — του τυπογραφείου Μ. Μαντζαβελάκη — 1921 σφ. 8ο σελ. 160.

Κυκλοφόρησε σέ 20.000 αντίτυπα και ζητάει ενά κηρυχθώσιν αυτοδικαιώς άνω ως αντισυνταγματικοί, οι Νόμοι καθ' ους έγένετο ή άλλαγή τής γλώσσας... να έκδιώγη πάραυτα έκ τών σχολείων και καώσι... τά σήμεραν έν χρήσει ύπάρχοντα άναγνωστικά βλια... να άναθεωρηθή τó πρόγραμμα τών δημοτικών σχολείων... και να καταδικωθή ποινικώς οι ύπαιτιοι τών πρós διαφθοράν τής έλληνικής γλώσσας και παιδείας τώσιν των πραξικοπημάτων».

2. «Κομμουνιστική Έπιθεώρηση», μηνιαίον θεωρητικόν όργανον του Κομμουνιστικού Κόμματος τής Ελλάδας. Πρωτοκυκλοφόρησε στα 1921.

3. Πραγματικά. Τό κομματικό όργιο τών μεταθέσεων στάθηκε χωρίς προηγούμενο. Ο Γληνός γράζει για τούτο: «...Λίγοι παύτηκαν. Έπεκράτησε ή ειλιανθρομυώπότερη άληψη ν' αντικαταστήσουν την καρμανιόλα με τó πριόνι, την παύση με την μετάθεση, μακρυνή, πολλές φορές άπανωτή και σέ θέσεις άνώπαρχτες. Είναι ζήτημα άν τά 30% λειτουργών τής παιδείας έμειναν στή θέση τους' άκόμα και νεκροί μετακινήθηκαν...» ΔΕ.Ο. τ. 9 άριθ. 1-3, 1921 Δ.Φ. «Παιδεία και πολιτική» σ. 95. Ίδιαίτερα διώχτηκαν οι εκπαιδευτικοί του Κέντρου

4. Θεόδωρος Ζαίμης. Καθηγητής Πανεπιστημίου και Υπουργός Παιδείας στα χρόνια 1920-1922.

5. Πρδλ. σχόλιο 11, γρ. 2.

6. Πρδλ. σχόλιο 3, γρ. 1.

7. Νίκ. Τζούφης. Έκπαιδευτικός και μέλος του Όμίλου. Πρδλ. και ΔΕ.Ο. τ. 9, άρ. 4, 1921, σ. 348: «...ό κ. Τζούφης διηγήθηκε άναμνήσεις άπ' τή διδασκαλία του πείρα, προπάντων με τούς ξενοφώνους...».

8. Μιχαήλ Παπαμαύρος. Έκπαιδευτικός και μαχητικός δημοτικιστής, γραφέας πολλών προοδευτικών παιδαγωγικών μελετών και μέλος του Όμίλου.

9. Κώστας Δ. Σωτηρίου. Παιδαγωγός δημοτικιστής. Άπ' τά κείνα στελέχη του Όμίλου άλλα κι άπ' τά πιό ζωντανά. Στενός συνεργάτης του Γληνού τó 1920 και στή συνέχεια διότης του Υπ. Παιδείας, Διδασκαλείων, Παιδαγ. Άκαδ. Πειραιώς, στέλεχος τής εκπαιδευτικής προσπάθειας στήν Έλεύθερη Ελλάδα και λευτής Αττικής στα 1958 (Ε.Δ.Α.).

10. Έννοεί τήν Έκτελ. Έπιτροπή του Έκπ. Όμίλου. Πρδλ. γρ. 2.

11. Πρόκειται για τó διβλίο που κυκλοφόρησε ό Γληνός με τó ψευδώνυμο Γαβριήλ: Άντ. Γαβριήλ — δημοδιδασκάλου. «Οι χοίροι υΐζουσιν, τά χοιρίδια κολλοδφεις υΐζουσιν» (Γλωσσική-κριτική μελέτη στα αλφαθητάρια και στα σχολικά βιβλία πριν άπ' τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ύστερ' άπ' αυτή). Έν Άθήναις 8ο μ., σελ. 72. Δεύτερη έκδοση στα 1924 με ενυπόγραφο προλογικό σημείωμα.

12. Η άπάντηση έγινε άπ' τó Μανόλη Τριανταφυλλίδη με τή μελέτη «Πρόσκληση» (ή άλήθεια για τ' άναγνωστικά τής δημοτικής) Δ.Ε.Ο. τ. 9, άρ. 4, 1921, σ. 177-322. Κυκλοφόρησε και ξεχωριστά.

13. Έξαιτίας τών πολιτικών γεγονότων τó θέμα τής κατάργησης ή μή τής τικής άπ' τά δημοτικά σχολεία δέν είχε πύει άκόμα στή Βουλή τής 1.11.20.

14. Υπονοεί τήν πρότασή τους στο Βενιζέλο για τó Έλεύθερο Πανεπιστήμιο. Ίστορική εισαγωγή.

15. Στενή φίλη του Έλ. Βενιζέλου. Έιχεν έρθει στήν Ελλάδα μαζί με τήν αδελφή της που ήταν μέλος τής καυτικής αποστολής που είχε φέρει ό Βενιζέλος. Κάθε φανερό ή κυρία αυτή θα έπηρέαζε σημαντικά τó Βενιζέλο.

16. Πρδλ. σχόλιο 2, γρ. 2.

17. Πηνελόπη Σ. Δέλτα. Συγγραφέας και ένεργό μέλος του Όμίλου. Αίσθησιακή φίλη του Έλ. Βενιζέλου.

Άθήνα 15-3-21

Άγαπητέ μου,

Άχμη χαμιά ειδηση άπό σένα. Άνησυχούμε. Χθές ήμουν στήν εκδήλωση μιλήσαμε πολλά. Άπορεί κι εκείνη, πώς δέν γράφεις τίποτε.

508 Σοῦσπειλα προχτές τήν έκθεση τής γλωσσικής Έπιτροπής τού Υπουργείου. Η γνώμη μου είναι πώς πρέπει να δοθή άπάντηση σάφως.

καὶ γράψε μου τὴ γνώμη σου καὶ ἂν θέλῃς κανένα ἄρθρο γιὰ ἑφημερίδα μὲ τὸνομά σου ἢ καὶ χωρὶς.

Ἄν δὲν ἔστειλες τὸ χειρόγραφό σου στὸν ἐκδότη μου φαίνεται πὼς θὰ χάσης τὴν εὐκαιρία γιὰ ἐφέτος. Ἄν θέλῃς γράψε ἀμέσως στὴν κ. Κρόσφιλδ' στὴ διεύθυνση: Lady Dom. Croshfield 41 West Hill Highgate — N. England.

Νομίζω, πὼς ἡ ἔκδοσή ματαιώθηκε. Ἔπρεπε νὰ πᾶς ἀμέσως νὰ ὄρῃς τὸν ἐκδότη σου καὶ ἔχει νὰ πᾶς στὴν Αὐστρία.

Χαιρετισμούς στοὺς δικούς σου.

Σὲ χαιρετῶ
Μήτσος

1. Πρὸλ. γρ. 3 καὶ σχόλιο 17 γρ. 3.
2. Πρὸλ. σχόλιο 1 γρ. 3.
3. Πρὸλ. σχόλιο 1 γρ. 2.
4. Πρὸλ. σχόλιο 15 γρ. 3.

5

Ἐν Ἀθήναις τῆ 15 Μαΐου 1921

Ἀγαπητέ μου,

Ἔλαβα τὸ γράμμα σου 14) 4 ἀπὸ τὸ Μόναχο καὶ τρεῖς κάρτες. Ἔλαβαν ἐπίσης τίς κάρτες σου, οἱ Παπαντωνίου, Βαχασιόλοσ, Παπαδάκης, Χαντέλης. Ἐπίσης ἡ κ. Δέλτα μου εἶπε ὅτι ἔλαβε τὸ γράμμα σου. Χαρήκαμε πολὺ στὸ σπῆτι, γιατί δολεφτήκατε τόσο καλὰ στὸ Μόναχο. Πόσο καλὰ ἐκάματε. Τώρα ἐμεῖς μείναμε μὲ τὴ λαχτάρα. Νοιώθω τόσο ὀρθειὰ τὸ τί λέν τὰ γράμματά σου καὶ οἱ κάρτες σου. Μὰ τώρα δυστυχῶς μὲ τὸ ὄροιο πού πῆρε τὸ συνάλλαγμα καὶ μὲ τὴν κάποια κρίση, στὰ νοίκια ἐπιπλωμένων σπιτιῶν, πού ἄρχισε κι ὄλας, εἶναι πολὺ δύσκολο ἂν ἔχει ἀδύνατο, νὰ σκεφτοῦμε γιὰ ταξίδι. Μένουμε λοιπὸν ἐδῶ.

Τὸ τί σημαίνει αὐτὸ γιὰ μένα, δὲ μπορῶ νὰ στὸ ξεδιαλύνω τώρα καταλεπτῶς καὶ μάλιστα μέσα σὲ γράμμα. Τὸ ἐσωτερικὸ ἀηδίασμα, ἡ κούραση καὶ ἡ ἀπογοήτευση ἀπὸ μιὰ δουλειὰ — νὰ κάνω μαθήματα σὲ ἰδιωτικά σχολεῖα καὶ νὰ προγυμνάω παιδιὰ — πού μοιάζει μὲ ἀγχαρεία, ὄλ' αὐτὰ ξεσποῦν σένα ἐσωτερικὸ ἀπονεύσμα, σὲ κρίσεις μελαγχολίας γιὰ ἓνα κοίμισμα αἰώνιο, γιὰ μιὰ παραίτηση ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ κάθε τι, πού τὴ συνοδεύει.

Κρατήσαμε στὸν "Ὀμιλο, τίς Παρασκευές του", ταχτικά. Πῆγαν καλὰ. Γεννήθηκε κάποιο ἐνδιαφέρον. Εἴχαμε πάντα τὴ σάλα γεμάτη, 60 - 70 πρόσωπα. Τώρα τελειώνει κι αὐτό. Μὰ δὲν κάναμε καὶ τίποτε ἄλλο σπουδαῖο ἔξω ἀπ' αὐτό.

Στείλαμε τὴν ἔκκληση² σὲ 5000 ἀντίτυπα παντοῦ. Ὡς τώρα μικρὴ ἢ ἀνταπόδοση. Βέβαια ἔγιναν φέτος στὸν "Ὀμιλο καμὰ 150ριά, νέα μέλη, μὰ κι αὐτὸ εἶναι σχεδὸν τίποτε. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα περνάει κάποια κρίση ἀδιαφορίας. Εἶναι τόσο πολλὰ καὶ μεγάλα τὰ ζητήματα, πού ἐνδιαφέρουν ἀμεσώτερα τὸν κόσμον καὶ κινεῖν τίς ψυχές, πού αὐτὸ περνάει πιά κάπως ἀπαρατήρητο. Οἱ ἑφημερίδες τοῦ ἀφιερώνουν μικρὰ σχόλια.

Ἡ συνταγματικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς³ δέχτηκε τὴ γνώμη τοῦ κ. Λεβίδη⁴ καὶ εἶζει λογῆς ἄρθρα καὶ ἀπαγορεύσεις στὸ Σύνταγμα.

Ὁ Στράτος⁵, — τὸν εἶδα καὶ ἐγὼ καὶ μιλήσαμε κάμποσο γιὰ τὸ ζήτημα — κάνει δική του διατύπωση πολὺ πετυχημένη. Γράφει καὶ θὰ τὸ ὑποστηρίξῃ «ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ. Ἀλλόγλωσσοι πολῖται ἔχουν δικαίωμα νὰ μεταχειρίζωνται τὴν γλῶσσαν των ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν θρησκευτικῶν των καθηκόντων, τοῖς σχολείοις των κ.τ.λ.». Κάνει δηλ. ἀντιδιαταλὴ μὲ τὴν Τούρκικη, Ἑβραϊκὴ, Βουλγάρικη κτλ. πού εἶναι γλῶσσες ἑλληνικῶν μειονοψηφῶν.

Ἡ Κυβέρνησις, πρὸ δικῆς τῆς προσχέδιο δὲν λέει τίποτε γιὰ τὴ γλῶσσα. Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας πῆγε νομοσχέδιο πρὸς τὴν Βουλὴν. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ἀπὸ 1921 - 1922 στὰ σχολεῖα ξαναπαίρνουν τὰ πρὸ τοῦ 1917 ἀναγνωστικά. Μία ἐπιτροπὴ ἐγκρίνει τὰ καλύτερα ἀπ' αὐτά. Αὐτὸ θὰ ψηφιστῆ χωρὶς ἄλλο. Ἦδη ὅμως καὶ τὸ Σύνταγμα θὰ μὴ διατάξῃ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἢ ἄλλο ἀπὸ τὴ συνέλευσις.

Ἰσως ὅμως νὰ εἶναι καὶ καλύτερα — στὸ κάτω κάτω — νὰ γίνουν δὲν τώρα γιὰ νὰ ξεκαθαριστοῦν ἀκόμα καθαρώτερα οἱ δύο κόσμοι. Τὸ μπιστάρισμα νοιώθω ἐπιεικῶς. Γράφοντας προχθὲς κάποιον ἀρθρον γιὰ τὸ Δελτίο μὲ τὸν τίτλον «Παιδεία καὶ Πολιτικὴ» ἐνωιωθα κατὰ μέσον μου ὡς εὐνουσίον, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκδοσίν σου δώκαμε στὸν «Ὀμίλον. Ὁ Μανόλης» ἔμεις ἦταν εὐχαριστήμενος ἀπὸ τὸν ἀρθρον σου.

Ἐπίσης κρατήσαμε φέτος ὅλο τὸν καιρὸ καὶ τὶς συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑλληνίδων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς, πού τοῦ δώσαμε σχετικὸ Ἐκπαιδευτικὸ χαρακτηρισμόν.

Γράψε μου ἂν σοῦ εἶναι εὐκολο νὰ μὰς στέλνῃς βιβλία χωρὶς τοὺς πρόσθετους δασμοὺς ἐξαγωγῆς. Στείλε μου καταλόγους νέων βιβλίων.

Σὲ δύο μέρες θὰ σοῦ γράψω κι ἄλλο γράμμα. Ἔχω νὰ σοῦ πῶ κι ἄλλο τὸ χαρτί τελειώνει.

Χαιρετισμοὺς ἀπὸ Μυρσίνην, Σωτηρίου, Θεοδωρίδην.

Ὁ Σωτηρίου ἐξελίσσεται θαυμάσια.

Χαιρετισμοὺς ἀπὸ τοὺς δικούς μου στοὺς δικούς σου.

Σὲ φιλῶ

Μήτσος

1. Ζαχαρίας Παπαντωνίου. Γνωστὸς συγγραφέας, τεχνοκρίτης καὶ νογράφος. Εἶχε συνεργαστῆ τότε μὲ τὴν ἐκπ. μεταρρύθμισιν πρὸς τὴν σύνταξιν τῶν σχολικῶν βιβλίων πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν.

2. Ἰάκωβος Βαχαβιόλος. Φιλολόγος καὶ Ἐκπ. Σύμβουλος πρὸς τὸν καιρὸν τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρύθμισης.

3. Κωνστ. Παπαδάκης. Καθηγητὴς Μαθηματικῶν. Ἐκπ. Σύμβουλος πρὸς τὸν καιρὸν 1917 - 1920.

4. Ἰωάννης Χαντέλης. Φιλολόγος καὶ Ἐκπ. Σύμβουλος πρὸς τὸν καιρὸν 1917 - 1920.

5. Στὶς Παρασκευὰς τοῦ Ὀμίλου (πρὸς τὸν ἀρθρον 6, γρ. 1) ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀπόφασιν τῶν Γληνοῦ (σχ. 7 γρ. 1 καὶ σχ. 13 γρ. 2), Αὔρας Θεοδωροπούλου (σχ. 9 γρ. 1), Δ. Λώλου (σχ. 14 γρ. 2) καὶ Ν. Τζούφη (σχ. 7 γρ. 3), εἶχαν μιλήσει ἀκόμα ὁ Γλαβόνας μὴν ἅρῃς ἑνὸς ἀπὸ τὰ πρόγραμμα τῆς Ἑπιτροπῆς Nouvelle τῶν γάλλων Comragues καὶ ὁ Κούδης. Σβῶλος καὶ Δοξιάδης γιὰ τὴν παιδείαν πρὸς τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν, ὁ Κώστας Σωτηρίου μὲ θέμα σοσιαλισμὸς καὶ δημοτικισμὸς, τρεῖς φορές κι ὁ Κώστας Σωτηρίου μὲ θέμα «Ψηλὰ Βουνὰ» καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς. Πρὸς τὸν Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 4, 1921.

6. Ἡ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» τοῦ Ε.Ο. εἶναι τυπωμένη πρὸς τὸ Β' ἐξώφυλλον τοῦ Δ.Ε.Ο. τ. 1 - 3, 1921, φέρει πρὸς τὸ τέλος τὴν ἡμερομηνίαν «Ἀθήνα 24 Φεβρουαρίου 1921» καὶ ὑπογράφει τῆς Διοικ. Ἐπιτροπῆς καὶ ζητᾷ ἐπὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ἡλικίαν ὑποστήριξιν ἀπὸ τὴν κοιν. τάξιν... ἀπ' ὅλους τοὺς ζωντανούς Ἑλληνας, ἀπ' ὅλους ἐκείνους πού ἐπιθυμοῦν τὸ πρόγραμμά του καὶ πού τοὺς θερμαίνει τὴ ψυχὴ ἢ ἀγάπην γιὰ τὸ γενικὸν καὶ ἰδίως τὸν ἑθνικόν.

7. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ξαναφέρει τὸν Κωνσταντίνον ἢ τὴν Βουλὴν τῆς 1.11.1920 ἢ ἄλλο κηρύξει ἐαυτὴν ἢ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.

8. Νικ. Δ. Λεβιδης. Νομικὸς ὑπουργὸς καὶ βουλευτὴς τοῦ παλαιοῦ κοινοβουλίου.

9. Προφανῶς ὁ Νικ. Στράτος, πού τουφεκίστηκε πρὸς τὸν Γουδί.

10. Νόμος 2678 τοῦ 1921.

11. Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 1 - 3, 1921, πρὸς τὴν μελέτην Δ. Γληνοῦ μὲ τὸν τίτλον «Παιδεία καὶ Πολιτικὴ», 694 - 98.

12. Πρὸς τὸν «Ἱστορικὴν Εἰσαγωγήν».

13. Μυρσίνη Κλεάνθους (πρὸς τὸν ἀρθρον 9 γρ. 2).

14. Κώστας Δ. Σωτηρίου (πρὸς τὸν ἀρθρον 9 γρ. 3).

15. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης (πρὸς τὸν ἀρθρον 8 γρ. 2).

Ἀθήνα 27-5-21

Ἀγαπητέ μου Ἀλέκο,

Εἶναι λίγες μέρες, πού σοῦ ἔγραψα ἕνα γράμμα καί μιὰ κάρτα ἀπαντώντας στό δικό σου γράμμα καί τίς κάρτες. Σήμερα πήρα στόν Ὀμιλο, τὸ ἄλλο σου γράμμα τῶν 25-5-21. Πολύ γρήγορα. Τὰ προηγούμενα εἶχαν ἀργήσει. Σημείωσε, δεῖ: ὅλα ἀνοίγονται κρυφά καί διαδίδονται, γι' αὐτὸ ἀργοῦν καμιά φορά.

Στὸ παραπέρα σοῦλεγα κάμποσα γιὰ τὸν Ὀμιλο. Σήμερα θὰ σοῦ μιλήσω γι' ἄλλα. Ὁ ἔρχομός μου αὐτοῦ δυσκολεύεται ἀπὸ πολλὰ αἷτια. Τὴν ἰδέα τοῦ ἰδιωτικοῦ σχολείου, πού σοῦγραψε καί ὁ Βαχαβιόλος εἶναι ἀλήθεια πῶς τὴ συζήτησα καί μαζί του καί με ἄλλους. Μὰ τὴν ἄφησα. Τὸ ἔκανα γιὰ νὰ πείσω τὸν ἑαυτό μου πῶς δοκίμασα μὲ κάθε μέσο ἀξιοπρέπειας νὰ ζήσω τοὺς δικούς μου. Μὰ θὰ σκοτωνώμεν ἄδικα. Ἐπρεπε νὰπαρνηθῶ τὸν ἑαυτό μου. Στὸ τέλος τοῦς εἶπα δριστικά ὄχι.

Εἶναι λυπηρό, πού δὲν εἶχες καμιά ἀπάντηση ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα*. Ἐγὼ θὰ γράψω στὴ γνωστή μου κυρία στὴ Λόντρα*. Ὁ Ἰσοδερὸς* δὲν ἦρθε ἀκόμα. Περιμένοντας τὴν ἀπάντησή σου, ἔδωλα μπροστά, μαζί με τὸ Σωτηρίου, κάποια ἄλλη δουλειά*. Πρέπει νὰ ξέρης πῶς ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους φέρνεται καλύτερα ὁ Σωτηρίου. Βγήκε ἀνοιχτὰ στόν Πόλεμο. Ἐκανε ὁμιλίες στόν Ὀμιλο* καί τώρα δημοσιεύει στὴ «Νέα Ἑλλάδα», μιὰ μελέτη πολεμικώτατη γιὰ τὰ «Ψηλὰ Βουνά». Θὰ τὴ λάθης. Λοιπὸν μαζί του καί με τὴν Κλεάνθους** καί τὸ Θεοδωρίδη** ξαναεξετάσαμε τὴν ἰδέα τῶν cours γιὰ κορίτσια. Σήμερα ἀκριβῶς εἶχαμε στόν Ὀμιλο μιὰ σύσκεψη καί δάλαμε δριστικώτερα τίς θέσεις.

Ἰδρύομε πέντε ἰδρυτὲς Κλεάνθους, Σωτηρίου, Θεοδωρίδης, Γληνός, καί Σὺ — ἂν τὸ ἐγκρίνης — ἕνα Ἰνστιτούτο* γι' ἀνώτερες σπουδές, φιλοσοφικὲς καί κοινωνικὲς με τὴν ἠθικὴ προστασία τοῦ Ἐκπ. Ὀμίλου καί τοῦ Συνδέσμου ὑπέρ τῶν δικ. τῆς γυναικός. (Γιὰ τὸ α' τμήμα ἀνώτερη γυναικεία σχολή). Τὸ τμήμα αὐτὸ θ' ἀρχίσῃ τίς ἐργασίες του ἀπὸ τὸν ἐρχόμενον Ὀκτώβρη. Ἡ Κλεάνθους καί ὁ Θεοδωρίδης ἐξαρτοῦν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴ τοῦς ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητριῶν καί τὴ γενικὴ κατάστασι τότε. (Πρὸς τὸ παρὸν διατηροῦν τίς θέσεις των καί ἐννοοῦν νὰ τίς διατηρήσουν ὅσο μποροῦν περισσότερο). Θὰ γίνουν δεκτὰ κορίτσια ἀπὸ 18 χρονῶν καὶ ἀπάνω. Κύκλος σπουδῶν κατὰ. Κύρια μαθήματα. Ἱστορία - Ἱστορία τῆς Τέχνης - Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία (Ἀρχ. Μεσ. Νεωτέρα). Εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία - Κοινωνιολογία - Ψυχολογία (Γενικὴ καί ἰδιαίτερα τοῦ Παιδιοῦ καί τῆς Γυναίκας).

Αὐτὰ τὰ κύρια μαθήματα θὰ τὰ κάνουμε μεῖς. Συμπληρωματικὰ με μορφή διαλέξεων θὰ γίνουνται διάφορες σειρές. 1) Γενικὴ φυσιογνωσία 2) Πολιτειολογία 3) Ἀστικὰ καί Πολιτικὰ Δικαιώματα 4) Φυσιολογία - Ὑγιεινὴ - Παιδολογία 5) Συγκριτικὲς φιλολογικὲς μελέτες (ξένες φιλολογίαι). Αὐτὰ θὰ γίνουνται ἀπὸ ἑνα ἢ δύο ἐκείνων πού ἡα πληρώνονται.

Τὰ cours θὰ διαρκοῦν Ὀκτώβρη - Μάη. Ἐγγραφὴ 100 δρ. τὸ μῆνα. Ὁρεσ τὸ ἐπιπλέον τὸ πολὺ κάθε κύκλος.

Ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ μικτὴ δηλ. ἀπὸ μέλη τοῦ Ὀμίλου καί τοῦ Συνδέσμου θὰ παραστή τὰ μαθήματα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ σχέδιον στὶς γενικὲς του γραμμῆς. Τοῦς τὸ ὑπόβαλον, τὸ συζητήσαμε μῆνα ἡμέρη. Ἀπὸ τὸ ὄραδι γίνεται στόν Ὀμιλο κοινὴ συνεδρίαση ἢ ἂν ὁ Σωτηρίου γιὰ νὰ τοῦς ὑποβάλῃ τὸ σχέδιον. Ἐλπίζω πῶς τὰ δύο Σωματεία θὰ συμφωνήσουν.

* Ὁ Σύνδεσμος τῶν Γυναικῶν ἐργάστηκε πολὺ καλὰ ἐφέτος. Ἐγινε μιὰ ἐξέλιξη σπουδαία. Ἐκανε III διαλέξεις. Ὅλες στὴ δημοτικὴ, καθαρῶτατες. Ἀπ' αὐτὰς ἡ ἐκτα ἢ κ. Κορύλλου** γιὰ τὸν Ἰψεν. Μὲ μεγάλη καί πραγματικὴ ἐπιτυχία.

Νά φαντασθής ότι ή αίθουσα του Έλληνικού Ωδείου γέμιζε κάθε φορά και πολλοί ξεφυγαν μη βρίσκοντας θέση. Επίσης έγινε στο Σύνδεσμο μια καλούτσικη συζήτηση περί φεμινισμού σε πολλές συνεδριάσεις. Τόση εξέλιξη έγινε εκεί μέσα, ότι στην τελευταία συνεδρίαση ή κ. Νεγρεπόντη μίλησε από χειρόγραφο σε δυο τικτή γλώσσα, υπερδημοτική μάλιστα.

Τώρα ή κ. Κορύλλου καταγίνεται σε συστηματικές μελέτες της νεοελληνικής φιλολογίας από το μεσοίωνα κι έδω. Της έδωκα το θέμα και πολλές οδηγίες. Ελπίζω πώς θα σγή μια καλή σειρά από διαλέξεις για το χρόνο.

‘Ο Βάρναλης’ γύρισε απ’ έξω. ‘Ανάρτης. Μίλησε στον ‘Ομιλο. Ρίζου’ στικά. Μίλησε και στο Σύνδεσμο των Γυναικών. Κοινωνιολογικά πολύ άριστα. Ξαναεγγήκε και ό Θεοδωρίδης στο Σύνδεσμο των Γυναικών τις προάλλες και Κλεάνθους επίσης. ‘Όλοι άριστερά.

‘Ελπίζω πώς θα έγκρίνης το σχέδιο των cours. ‘Όσο λείπεις, θα εαδίσαι μόνος μας. Γράψε μου τή γνώμη σου άπάνω σαυτό τά σχέδια. Γράψε μου, ή κρίνης να δάλω τόνομά σου στους ίδρυτές του ‘Ινστιτούτου από τώρα έπιτα λείπης.

Τό Δελτίο τυπώνεται. Αυτές τις μέρες όγαίνει. Δέκα τυπογραφικά και φυλλάδια. ‘Ο Μανόλης λείπει σε κάποια έκδρομή. ‘Αμα γυρίση θα το πω τώ μου γράφεις. Η Κλεάνθους παραπονιέται πώς δεν τής έγραψες τής ίδιας.

‘Επίσης ό Σωτηρίου και ό Θεοδωρίδης. ‘Ανώτερος έπόπτης’ — μόνος και ναχάρης — έμεινε ό Μακρής.

Στό σπίτι μου όλοι καλά και σάς χαιρετούν.

Στη γυναίκα σου και στα παιδιά σου χαιρετισμούς απ’ όλους μας.

Με αγάπη
Μήτσος

1. Πρβλ. γρ. 2 και ανέκδοτο γρ. 1. Βαχαβιόλου (‘Αρχειοφυλακείο Βιέλοθης φίσσης — ‘Αρχείον Α. Δελμούζου Φ. Νο Ε’ 3-2) όπου: «...Υποθετω ότι θα σκ... και ο κ. Γληνός ότι φροντίζομε ν’ ανοίξομε ιδιωτικά σχολεία...».
2. Πρόκειται για το υπόμνημα Δελμούζου-Γληνού στο Βενιζέλο. Στο οποίο που κρατάει το ‘Αρχειοφυλακείο της Βιβλιοθήκης ‘Αμοίσης σημειώνεται ότι σταόθη Βενιζέλο απ’ το Μόναχο στις 13.3.1921 και ή παρατήρηση απάντηση όμως δέν έδωκε. Πρβλ. ‘Ιστορική Είσαγωγή.
3. ‘Υπονοεί προφανώς τή λαίδη Crossfield.
4. Τσουδερός Έμμ. Οικονομολόγος και πολιτικός.
5. Προφανώς για τήν ίδρυση της ‘Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής.
6. Κ. Δ. Σωτηρίου. Πρβλ. σχόλιο 9 γρ. 3.
7. Πρβλ. Δ.Ε.Ο. τ. 9, άρ. 4, 1921, σ. 348: «...ό κ. Σωτηρίου τέλος... τά «Ψηλά Βουνα» και τήν έκθεση τής έπιτροπείας».
8. Κ. Δ. Σωτηρίου. Τά Ψηλά Βουνα — απάντηση στην έπιτροπή Διευθυντή 14 άρθρα στην έφημερίδα «Νέα Έλλάς» Μαΐου-‘Ιουνίου 1921 (σουλ. 2368-2370) πώθηκε και πωο. στο (‘Εκδ. Οίκος «ΑΘΗΝΑ» Α. Ι. Ράλλη, ‘Αθήνα, 1923).
9. ‘Η απάντηση περιορίζεται κυρίως στο μέρη εκείνα τής έκθέσεως έπιτροπείας κριτικάρεται το άναγνωσματόριο τής δημοτικής «Ψηλά Βουνα» του Ζαχαρία Παπαγιάννη (άναγνωστικό γ’ δημοτικού, ‘Αθήνα 1918).
- 10 και 11. Πρβλ. σχόλια 8 και 9, γρ. 2.
12. ‘Ιδρύθηκε με τόν τίτλο «‘Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή». Λειτουργούσε έως 1921-23). Πολλά απ’ τά μαθήματά της δινονταν τά βράδια στο «Όμιλο» για τήν Α. Γ. Σχολή πρβλ.: «‘Ανωτ. Γυν. Σχολή (Σκοπός, πρόγραμμα) και λειτουργία» άρθρο στο συλλόδιο Δ. Γληνού «Γυναικείος άνθρωπισμός», ‘Αθήνα 1921, σ. 29-32.
13. Για τή δράση του Συνδέσμου πρβλ.: «Διά τά δικαιώματα τής Έλλάδος έτος δράσεως του Συνδέσμου. Σύνδεσμος έλληνίδων ύπερ των δικαιωμάτων τής Έλλάδος 1921, σ. 52.
14. Πρόκειται για τή συγγραφέα ‘Αλκη Θρύλα, τή γένος Νεφέλη και κ. ‘Ελένη χ. Κώστα Ουράνη. ‘Απ’ τά ενεργά μέλη του ‘Ομιλου τότε.
15. ‘Ο.π.

16. Ο γνωστός ποιητής Κώστας Βάρναλης. Τον καιρό εκείνο ήταν καθηγητής στην Αίγυπτο. Γιά τήν ομιλία του στον "Ομιλο πρβλ.: Δ.Ε.Ο. τ. 9, άρ. 4, 1921, σ. 348, όπου: «...δ κ. Βάρναλης με θέμα Σοσιαλισμός και Δημοτικισμός τρεις φορές (μίλησε)...».

17. Δελτίο 'Εκπαιδευτικού 'Ομίλου. Πρόκειται για τον τ. 9, 1921, άρ 1-3. Το 1-3 τυπώθηκε σε 10 τυπογραφικά. Κυκλοφόρησε στις 15.6.1921.

18. Για τό θεσμό τών 'Ανωτέρων 'Εποπτών πρβλ.: Δ. Γληνού. «'Ο θεσμός τών ανωτέρων έποπτών τής δημ. έκπαιδεύσεως», περ. «'Εκπαιδευτική 'Επιθεώρησις» τ. Α', τ. 1-6, 1917-18. Μετά τήν παραίτηση τών Δελμούζου και Τριανταφυλλίδη μπήκε ο Μακρής.

7

Αθήνα 4 Αυγούστου 1921

Αγαπητέ μου Αλέκο,

Έλαβα σήμερα και τό γράμμα σου τών 7) 8) 21 με τό ερώκλειστο για τον Ανάργυρο. (λείπει στην Άγγλία. Οί υπότροφοί γυρίσανε. Είδα τό Μακρυγιάννη και τό Χριστόπουλο. Η 'Επιτροπή τούς παράπεμψε νά ζητήσουν θέση στο 'Υπουργείο, γιατί τό σχολείο τών Σπετσών δέ θά γίνη πρὸς τό παρόν. Τό 'Υπουργείο τούς παράπεμψε στην 'Επιτροπή, πού τούς έστειλε νά σπουδάσουν για νά τούς δώσει και θέση).

Αρχίζω λοιπόν κι εγώ τό γράμμα μου, πού πάντα τό γράφω, κάθε μέρα, και ποτέ δέν αρχίζω. Μου φαίνεται πώς αρχίζω νά παθαίνω κάποια παθολογική άδουκία. Στο μεταξύ θάλαβες τά διάφορα, πού σουστειλα έκτός από τό Δελτίο⁵ δηλ. δύο άποστολές «Νέας 'Ελλάδας» με τέλειωτα άρθρα του Σωτηρίου, τήν άγγελία της 'Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής» γραμμένη στην καθαρεύουσα για τούς περιφημους λόγους σκοπιμότητας, καθώς και του «Γαβριήλ» τό φυλλάδιο. 'Απ' αυτά θά κατάλαβες τήν έργασία, πούγινε στο μεταξύ. Σε λίγες μέρες κυκλοφορεί και τό 4ο τεύχος του Δελτίου 1921 με άπάντηση του Μανόλη στην 'Επιτροπή «Πρὶν καὶ», καμιά κασοστή, σελίδες.

Άπάντηση στην 'Επιτροπή έγραψε και ο 'Ελ. Γιαννίδης, καθώς μάθαμε στην Πόλη, μά δέν τήν λάβαμε άκόμα.

Νά γραφή, έτσι ο «Γαβριήλ» δηλ. έντυπώσεις ενός δασκαλάκου bonhomme πού νά φιλοσοφή άπάντω στην κίνηση με άπλοϊκότητα και πειραχτικό πνεύμα, ήτο θέα δική μου και φυσικά τό ύφος ήπρεπε νά προσαρμοσθή στην ψυχολογία τού δασκάλου. Δέν ξέρω αν τά κατάφερα. Είναι ή πρώτη φορά, πού καταπιάνομαι τέτοια δουλειά. 'Ελπίζω όμως νά διαδαστή από τούς δασκάλους ευχάριστα. Για τό άρθρο «Παιδεία και Πολιτική» μολονότι πολύ σωστά μάντεψες τή δυσφορία μου, πού τόγραψα και κάποια συναίσθηση ταπεινώσεως, γιατί μπασταρδέψαμε τον 'Ομιλο, είχαμε και παρατηρήσεις στην Διοικητική 'Επιτροπή από τον Χαριτάκη και τό Βασιέτσου⁶.

Γενικά στον 'Ομιλο από τήν άποψη αυτή έχουμε ένα ξεθώριασμα, ένα σταμάτημα έργατικότητας σύμφωνα με τήν ψυχολογία του Μανόλη, μά έχι τή δική μου.

Με τίς έκδόσεις αυτές Δελτίο 1, 2, 3 και 4 και τό «Γαβριήλ» δάλαμε χρέος τον 'Ομιλο 12.000 δρχ. στον Καργαδούρη. Στο ταμείο έχουμε 2.500 χιλ. τί θά γίνη για νά πληρωθούν αυτά κι εγώ δέν ξέρω. Προχτές έβρηκα τήν κ. Δέλτα, ή οποία δήλωσε πώς δίνει⁷ άκόμα 500 δρ. 'Επειτα έδωκε 200 ή Κορύλλου, 300 ή Θεοδοπίδης⁸ ή Πρίεδρός μας, 200 ή Βασιδέτσος, 100 ή Κυρ. Βαρδαρέσος. 'Ο Μανόλης μόλις αυτά έπέμεινε νά πληρώσουμε τούς συγγραφείς του Δελτίου. ('Ο θύκος θάπαιρη 400 δρ. περίπου για όσα έχι γράψει στον άρ. 1, 2, 3) και έτσι άποφασίστηκε νά πληρώσουμε και τούς συγγραφείς 1200 δρ. περίπου.

⁵ Μανόλης διαζεται: νά κυκλοφορήσει και τό 4ο τεύχος για νά φύγη για

τη Γερμανία". Έχει δε την ιδέα να σταματήσει το Δελτίο. Όσο θα λείπει αυτός ή και για πάντα. Έκανε την έσθης δήλωση: "Το Δελτίο καλύτερα να μη βγαίνει όσο θα λείπω εγώ, και όταν θα γυρίσω επιθυμώ να δηλώσω αν θα το εξακολουθήσω. Αν αρχίσουν να το αγοράζουν άλλοι και αλλάξει φυσικά τύπος, εγώ πια δεν το ξαναπαίρνω. Από αυτό καταλαβαίνεις, πώς προτιμά να μη βγαίνει το Δελτίο και δε βλέπει με δυσάρεστο μάτι, ότι χρεώθηκε ο Όμιλος για δυο χρόνια για να μη μπορεί να αγοράσει το Δελτίο.

Αποφασίσαμε με την Επιτροπή να κάνουμε ένα προσωπικό γράμμα σε μερικούς ζητώντας τους να ευχθίσουν τον Όμιλο για να ξεχρεωθεί και να συνεχιστεί το έργο του. Η ιδέα μου είναι να συνεχιστεί το Δελτίο. Εγώ βλέπω τον Όμιλο πλέον και πιο ζωντανό. Ο Μανόλης έχει δικό του τρόπο να βλέπει τα πράγματα. Φαίνεται: άλλως τε πώς σκοπεύει στην Ευρώπη να γυρίσει στην "Επιστήμη του" να κοιτάξει να μπει στο Πανεπιστήμιο".

Αυτά για τον Όμιλο. Το χειμώνα θα είμαι μόνος. Και τώρα ακόμα, έχω και ο Χόρβατ" στην πατρίδα του, κρατώ τα βιβλία, κάνω την άλληλογραφία συνδρομητές κλπ. Ο Πετρούκκιος είναι αναντικατάστατος. Τώρα βλέπω τι αξία είχε. Ακόμα έασταξε τον Όμιλο στο μικρόλογό μου απαραίτητα, μέντοι — δέκα χρόνια.

Μά ο Όμιλος δεν πρέπει με κανένα τρόπο να πεθάνει. Έχει μπροστά του μεγάλη, σπουδαία δουλειά. Αν τον κρατήσουμε δυο-τρία χρόνια με ύπαις ή ποτε θυσίες θάρχησι να δίνει πλουσιώτερους από πριν καρπούς. Να ένας από λόγους, που όσο κι αν θυσιάζομαι, πρέπει να μείνω. Είναι μοιραίο να απάνω μου το αγάριστο μέρος της δουλειάς. Έχει μόνο την εσώτερη ικανότητα κάποιος ανώνυμης θυσίας, έστω και σε μικρό βαθμό, μα πάντα θυσίας, ανώνυμης έννοια για τους μετγενέστερους.

Στον Όμιλο ο Σωτηρίου σίκεται καλά δίπλα μας και η Κλεάνθου άσφαλά. αν δεν λογαριάζουμε τον αγαλλιωτο και ανυπόφορο εγωισμό της. Ο δωριδης καιροσκοπει λ.χ. στην "Ανώτερη Γυναικεία Σχολή" δεν ήθελε να πώσουμε τον Όμιλο.

Κι έρχομαι στην Ανώτερη Σχολή. Σούχα εκθέσει στο προηγούμενο γράμμα το σχέδιο. Θα είδες από την αγγελία πώς ή δουλειά προχώρησε. Αν και μόλις σε πώς δε θεωρείς σκόπεμο να ανακατοωθεί από τώρα, επειδή η Κλεάνθου Θεοδωριδης ζήτησαν να κάνουμε κάποιον συμπωνητικό. Ένα είδος εταιρείας για Σχολή, δήλωσα, πώς έννοια να μετέχης και τού από την αρχή ως έταίρος ήμισα με μας δικαιώματα χωρίς να κάνης χρήση όσο λείπει και με το έργο σου να υποχωρήσης. Ήποτε θέλεις, ήμα γυρίσης και ίδης πώς δεν σάρεται ή λειά. Έτσι ή εταιρεία έγινε από τους πέντε: Δελμούζο, Γληνό, Σωτηρίου, Κουθου, Θεοδωριδης".

Ο Μανόλης ίσως αντικαταστάσει και θόσπιστος στην αρχή, παραπλήσια ήμα είδε το έργο να προβαίνει, ότι δεν τον πήραμε μαζί. Τότες το ήθη ή σπάση του ήσαν διαλυτική και όχι έθιαρρυντική και το υπέθεμα δε ν υπέγραψε και πάλιν μερικούς μήνες το υπέμνημά μας. Όσοι τώρα δε νά παραπονιέται. Η Κλεάνθου και ο Θεοδωριδης κράτησαν την επιστήμη θούν στη Σχολή το Σεπτέμβρη, ήμα ίδουσι πόσες μαθήτριες θα γραφθούν.

Για την Κλεάνθου έχω κάποιες ελπίδες, πώς θαρθή. Για το Θεοδωριδης. Αδτή τους ή επιφύλαξη δημοσύργησε και το παράξενο να μην είναι τα ματα των καθηγητών στην αγγελία και να είναι των όμιλητών. Ας είναι της Σχολής ή οργάνωση, διατηρείς ελπίδα μου. Ο Θεοδωριδης παραθεωρείται λ.χ. ο Σωτηρίου πύ Μαρκόπουλο, ή Κλεάνθου κτεβαίνει από το πύ φορές τη βδομάδα.

Νά φανταστής ότι με την έκκληση του Όμιλου (8000 αντίτυπα), 2, 3 (600 αντί.), αγγελία Σχολής (3000 αντί.), «Γαβριήλο» (3000 αντί.) και 514 καούν (4500 αντίτυπα), Δελτίο 4 (600 αντί.), ο Όμιλος έγινε γρηγο

...της εντύπων. Όλη αυτή η δουλειά έγινε από μένα άγγαρεύοντας πότε τη μια πότε την άλλη. Η κ. Κορύλλου^π έκανε τεράστια δουλειά. Θάχη γράψω από την άρχη ως τώρα 5000 επιγραφές και αυτή φέρνει και άλλες και δουλεύουν.

Αυτή είναι η besogne. Στα γράφω και σένα Αλέκο, για να ξεσκάνω. Είναι μικρά και ταπεινά, μάπαραίτητα. Στο μεταξύ έχω να ετοιμαστῶ και για την Εισαγωγή στη Φιλοσοφία^π. Θα σου γράψω παρακάτω γι' αυτό.

Έρχομαι σάλλα. Ο νόμος της Δημοτικής έπεσε^π. Του χρόνου θα μπουν από τα έγκριμένα πριν τα 1917, ίσως της Καζαντζάκη^π. Η νομοθετική εργασία του Υπουργείου ως τώρα, δοῦρκος προσωπικός. Δείγμα. Διά ειδικού Νόμου ο Μελιδόνης — προσωπικῶς — έγινε δέκατος τρίτος εκπαιδευτικός Σύμβουλος. — Σαλλαρόπουλος — Μακρής^π — Μελιδόνης^π. Trio!! Οι εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι (π.λ. Λάμπας^π, Καφάλης^π, Βαχαδ.^π Γεωργακάκης^π, — σ' αυτούς αποτάθηκα — συνήθησαν να υπογράψουν μιὰ διαμαρτυρία παιδαγωγῶν πού είχα ετοιμάσει, δέν έπαινε αν τή θυμάσαι. Προτιμᾶν να φύγουν από το Υπουργείο ὕστερ' απ' όλες τις ταπεινώσεις άδιαμαρτύρητοι και διωγμένοι.

Ο Έλευθερουδάκης^π βγάξει μιὰ Βιβλιοθήκη^π, από πρωτότυπα και μεταφράσεις φιλολογική, επιστημονική κλπ. Είχε πριν διευθυντή άλλον, τώρα πήρε το Κουράση^π. Σαυτόν μπορούσες να μεταφράσης κάτι. Ο Δημητράκος μάλλον παραιτείται από τις εκδόσεις. Ο Έλευθερουδάκης μου δίνει για το Μευσιανη έφάει 2000 ἔργα. Έχω όμως κάποιους δισταγμούς για την αξία του έργου ὕστερ' από τόσα χρόνια πού δέν το έπεξεργάστηκε ο Μ. ούτε κανεις άλλος ὕστερ' από το θάνατό του. Έσύ τί ιδέα έχεις; Αξίζει να το δώσουμε; Γράψε μου.

Ο Έλευθερουδάκης λοιπόν βγάξει κι ένα περιοδικό. «Ο Παιδαγωγός»^π και πήρε Διευθυντή τον... Κυριακάτο^π, ο οποίος απλούστατα συνέχισε τον «Έρευνή του». Στο πρώτο φύλλο βρήκε πως η έκθεση της Επιτροπείας, έργο φωτεινό, έπαινε το μεγάλο εκπαιδευτικό ζήτημα. Στα α' και β' φύλλο ο κ. Καλλιάρης^π γράφοντας για τη σύγχρονη Έκπ. Κίνηση στην Ευρώπη, γαρακτῆρισε άγνοοσία (Charlatanerie) τη νομοθετική μας εργασία και τη σημασία πού δώσαμε στο γλωσσικό ζήτημα, πού είναι «τμήμα μόνο της μεθοδικής της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας εν τῷ δημοτικῷ Σχολείῳ». Πήγα, βρήκα τον Έλευθερουδάκη. Τὸν έβρισα πατόκορφα, πού τη στιγμή του άγῶνα μας, αυτός έμοιζόταν μέλος του Έκπαιδευτικοῦ Όμίλου, δημιουργεί τῶργανο των αντιθέσεων και μαλώσαμε. Τὸν είπα μπακάλη. Τώρα μου κάνει μούτρα. Τὸν λέγω. Παλιανθρωπιές και άηδίες!!

Νά γι αυτά όλα και γι άλλα πολλά άπειρα, πού δέ γράφονται και πού κάθε φορά μου γεννᾶν τὸ αίσθημα του degoût. Θάπρεπε να φύγω κι εγώ, να μην τὰ γράφω να ζανάβρω κάποια δημιουργική φλέβα μέσα μου και να τήν άνοίξω να πηγή κάποιας δημιουργίας, έστω και μικρής μὰ πάντα δημιουργίας.

Μὰ δέν είναι μόνο αδυναμία βούλησης η και κάποια δειλία, πού δέν μ' αφήνει να ξεκινήσω. Είναι κάποια θαθύτερα δεσμά, πού δέν ξέρω αν έχω τὸ δικαίωμα να τὰ πῶ ανθρωπιστικά. Σέ μένα ελειψε η άμοιβαίότητα της θυσίας. Γιατί να κατηγορῶ; Ας δοῦμε και την άλλη ὄψη. Τι έδωκα; Τι πήρα; Και τὸ πρώτο μου ταξίδι στην Ευρώπη τρία χρόνια, ήταν θυσία άλλουνοῦ. Και τώρα πάλι γίνονται θυσίες. Και η Θεσσαλονίκη ήταν κάποιο ριζικόρισμα όχι άσημαντό. Και από την άλλη η φύση μου είναι τέτοια, πού δέν είναι την ικανοποίηση με κάποια εσωτερη άφοσίωση.

Με ξέρεις άλλως τε τόσο καλά. Νάνοι ὄλ' αυτά προφάσεις αδυναμίας και δειλίας; Σέ σένα τὰ λέω όλα, όλα. Δέν έχουν αλήθεια μέσα τους αυτοί οί στοχασμοί; Και θά είχα ίσως να δώσω στην κοινωνία ένα τέτοιο αντιστάθμισμα πού να διορθώσει τη θυσία πού ζητώ άδιάκοπα από τῆτομα πού δέθησαν μαζί μου για τη

Και τί θα γίνει του χρόνου; Αν πετύχη η Σχολή καλά. Αν δέν πετύχη; Μα... με 25 ὄρ. τὸ μήνα για κάθε βδομαδιάτικη ὥρα;

Νά σοῦ πῶ, Ἀλέκο. Καταλαβαίω πόσο δύσκολα, τραγικά δύσκολα ἐγ-
τά πράγματα καί γιά σένα μέ τήν τιμή τοῦ συναλλάγματος, μάλιστα. Ἐνα ἔυ-
σεις σου στό προηγούμενο γράμμα μᾶγγιξαν ἑαθ.ά.

...Μέσα σέ μιάν ἐποχή τόσο οὐκέρως ἐκμετάλλευσης τῶν πάντων, ὥστε
ἐκλεκτοί καί χειροκροτούμενοι καί μέλλοντες καί νῦν πρωθυπουργοί αὐτοῦ
Λαοῦ νά παίρνουν ἀποζημίωση ἀπό τὸ Κράτος καί γιά τή Βουλὴ τῆς 31 Μα-
ποῦ δὲν τὴν ἀναγνώριζαν καί γιά τὴ δουλὴ τῆς 6 Δεκεμβρίου ποῦ δὲν λειτο-
σε (!) καταντάει ἡλιθιότητα ἀσυγχώρητη γι' ἀνθρώπους ποῦ δουλεύουν μέ
ψυχὴ τους καί τὸ εἶναι τους αὐτὴ τὴν κοινωνία, νά πίνουν τὸ αἷμα τῶν παιδι-
γιά νά ζήσουν. Σέ δεῶσαι εἶναι ἡλιθιότητα ἀσυγχώρητη.

Ὅταν θά λάβῃς τὸ γράμμα μου θά εἶναι αὐτοῦ καί ἡ Θεολογική
θά σοῦ πῆ καί πολλὰ προφορικά. Τὴν παρακάλεσα νά μοῦ φέρῃ μερικὰ
(Τὸν κατάλογο ποῦ μοῦ γράφεις δὲν τὸν ἔλαβα).

Βοήθησέ την νά τάγοράσῃ. Ἐχομε 500 ἔρ. δωρεὰ τῆς Χαριτάκης καί
τῆς Δέλτα ὑπόσχεση γιά τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς.

1. Ἀπ' τὸ γράμμα λείπουν οἱ 4 τελευταῖες σελίδες. Τοῦτο καταφαίνεται ἀπ'
ἴδιο ποῦ κλείνει ἀπότομα καί χωρὶς ὑπογραφή κι ἀπ' τὸ ἐπόμενο τῆς 17.8.21
ἐπ. ἀρ. 8) ὅπου διαβάζουμε: «...Θάλαδες ἐλπίζω... καί τὸ δεκαεξαεθλί-
γράμμα μου...».

2. Προφανῶς ὁ Σ. Ἀναργυρος, θαύπλουτος σπετσιώτης, φίλος τοῦ Σπ
καί δωρητὴς γιά τὴν ἀνέγερση τῆς Ἀναργυρείου καί Κοργιαλενίου Σχολῆς Σπ

3. Ὑπότροφοι ἐκπαιδευτικοὶ ποῦ σπούδαζαν στὴν Ἀγγλία μέ κληροδότημα
Τὸ πιθανότερο ἀπ' τὸ Κοργιαλενιο κληροδότημα.

4. Ἔννοεῖ τὴν Ἀναργυρεῖο καί Κοργιαλενιο Σχολὴ Σπετσῶν ποῦ λειτούργη-
στά 1927.

5. Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 1-3, 1921.

6. Ἐφημ. «Νέα Ἑλλάς», φ. 2368-2385, ὅπου τὰ ἀρθρα Κ. Δ. Σατιρίου
«Ψηλὰ Βουνά».

7. Ἀντ. Γαβριήλ (Δ. Γληνοῦ): «Οἱ χοῖροι ὑΐζουσιν κλπ.», πρβλ. σκέλ. 11

8. Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 4, 1921, ποῦ κυκλοφόρησε τὸ «Σεπτέμβρια 1921» ὡς
ἀπάντηση τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη στὴν ἐπιτροπεία μετὸν τίτλο «Ἐπὶ τῆς
177-322. Τυπώθηκε καί ξεχωριστὰ σὲ ἀνάτυπο.

9. Πρβλ. περ. «Λόγος» ποῦ ἔβγαине στὴν Πόλη ἀπ' τὰ 1918 ἀπ' τὸ Γίανη
τ. 3, 1921: Ἐλισαίου Γιαννίδη, «Οἰκοδόμοι καί Ἐμπρηστὲς ἢ ἡ ἐκπαιδευτική
θμηση καί ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπείας». Κυκλοφόρησε καί χωριστὰ μετὸν ἴδιο τίτλο
1921. Καί σὲ β' ἐκδοση, «Κύκλος», Ἀθήνα 1933, σχ. 80, σ. 52.

10. Πρβλ. Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 1-3, 1921, σ. 94-98: Δ. Φ(ωτεινοῦ) [Δ
«Παιδεία καί Πολιτική».

11. Ἀλ. Βαμβέτσος-Γ. Χαριτάκης Μέλῃ Διοικ. Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὁμίλου
ρητικοί. Πρβλ. σχόλιο 5 γρ. 2.

12. Γιά τὴν στροφή τοῦ Τριανταφυλλίδη στὸ συντηρητισμὸ, πρβλ. Ἱστορ. Ἑλ

13. Προφανῶς εἶναι ὁ τυπογράφος.

14. Στὸ Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀριθ. 4, 1921, καί στὴ σελ. 348 εἶναι δημοσιεύματα
δωρεῶν στὸν Ὁμιλο γιά τὸ 1921, Ἀνάμεσα σ' ἄλλους σημειώνονται: «Ἐφημ. Δι-
Ἑλ. Κορύλλου 700, Ἰω. Θεοδωρίδης 300, Ἀλ. Βαμβέτσος 200, Κυριάκος
Ἄλλα μαζί δρχ. 5265».

15. Πρόεδρος τοῦ Ὁμίλου. Πρβλ. σχόλιο 5 γρ. 2.

16. Ὁ γνωστὸς οἰκονομολόγος. Μέλος τοῦ Ὁμίλου.

17. Ἐφυγε γιά τὴ Γερμανία λίγα ἀργότερα. Ὡστόσο τὴν ἐκδοση τοῦ Δ.Ε.
συνέχισε ὁ Γληνός, ὅπως καταφαίνεται: ἀπὸ σημειώσεις στὸν 10 καί 11 τ.

18. Ἡ ἐκτίμηση τοῦ Γληνοῦ δὲν ἔσπευξε σωστὴ μετὰ ἀπὸ μερικὰ χρόνια.

19. Χόρβατ. Ἐμμισθος γραμματέας τοῦ Ὁμίλου. Ἀργότερα ἔγινε
Νέας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας σὲ Πανεπιστήμιο τῆς πατρίδας του, Οὐνταβίτς.

20. Δ. Πετροκρόκκινος. Ἀπ' τοὺς ἐμπνευστὲς καί ἱδρυτὲς τοῦ Ὁμίλου
τῆς Διοικ. Ἐπιτροπῆς ἀπ' τὰ 1911. Παρατήθηκε ἀπὸ ταμίας στὸ 1920
τὴ θέση του σταῦς νέους, ὅπως ἔγραψε στὸ Δελτίο.

21. Γι' αὐτοὺς πρβλ. σχόλια 8 καί 9 γρ. 2, καί 9 γρ. 3.

22. Πρβλ. σχόλιο 14 γρ. 6.

23. Στην Α. Γυν. Σχολή ὁ Γληνὸς δίδασκε φιλοσοφία.
24. Μὲ τὸ ν. 2678)1921. Πρβλ. καὶ Δ.Ε.Ο. τ. 9, ἀρ. 4, 1921, σ. 342: «Μιά ἀδόξη
στὴν Ἐθνοσυνέλευση. — Πῶς καταργήθηκε ὁ νόμος γιὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα».
25. Γαλάτεια Καζαντζάκη. Συγγραφέας. Ἐγραψε καὶ ἀναγνωσματάρια
26. Πρβλ. σχόλιο 11 γρ. 2, καὶ 18 γρ. 6.
27. Καθαρολόγος καθηγητὴς στὸ Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.
28. Δημ. Λάμπας. Δ)τῆς Διδασκ. Δημοτικιστῆς καὶ πρόεδρος στὸ τμήμα δημ.
ἔκπ. Συμβουλίου στὴν περίοδο τῆς ἐκπ. μεταρρύθμισης.
29. Γερ. Καψάλης. Γυμνασιάρχης, δημοτικιστῆς καὶ Ἐκπ. Σύμβουλος στὸ
1917-20.
30. Ἰάκωβος Βαχαδιόλος. Πρβλ. σχόλιο 2 γρ. 5.
31. Δημ. Γεωργακάκης. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος στὰ χρόνια τῆς μεταρ-
ρύθμισης. Παιδαγωγὸς στὴ Σμύρνη. Ὅλοι τοὺς παύτηκαν μὲ τὴ μεταπολίτευση.
32. Κώστας Ἐλευθερουδάκης. Ἐκδότης, μέλος τοῦ Ὁμίλου.
33. Προφανῶς ὑπονοεῖ τὴ μεγάλη λογοτεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σειρά τοῦ Ἐλευθε-
ρουδάκη ἀπὸ 52 τόμους, ποὺ κυκλοφόρησε μὲ τὴν προμετωπίδα: «Γράμματα — Ἐπιστῆ-
— Τέχναι», Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἐλευθερουδάκης» Α.Ε. Ἐν Ἀθήναις.
34. Ι. Ε. Χρυσάφης. Τμηματάρχης τοῦ Γυμναστικοῦ στὴν περίοδο τῆς μεταρρύ-
θμισης ποὺ διώχτηκε μὲ τοὺς ἄλλους δημοτικιστῆς.
35. Ernest Meumann καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Μελέτη παιδαγωγικὴ - φιλοσοφικὴ. Στὸ πίσω
ἔνθετο τοῦ περ. «Ἀγωγή» ἀγγέλλεται ὅτι θὰ δημοσιευτεῖ ἀργότερα. Τὸ ἔργο αὐτὸ
τοῦ Γληνοῦ παραμένει ἀκόμα ἀνέκδοτο. Ὡστόσο στὸ ἴδιο περιοδικὸ βρίσκουμε μετάφρα-
μα ποὺ ἔμεινε ἀτέλειωτο μὲ τὸ σταμάτημα τοῦ περιοδικοῦ. Πρβλ.: Ernest Meumann.
Ἐπιχειρῶν πειραματικὴν παιδαγωγικὴν. Κατὰ μετάφρασιν Δ. Γληνοῦ, διευθυντοῦ τοῦ Δι-
δακτοῦ μέσης ἐκπαιδεύσεως. 1915, 8ο, σ. 96. Παρ. τῆς «Ἀγωγῆς».
36. Περ. «Ὁ Παιδαγωγός». Κυκλοφόρησε ἀπ' τὰ 1921 ὡς τὰ 1922.
37. Καθαρολόγος κι ἀντίθετος τῆς μεταρρύθμισης.
38. Περ. «Ἐκπαιδευτικὸς Ἐρευνητής». Διδασκαλικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον δις
ἐβδομάδων. Κυκλοφόρησε στὰ 1916 καὶ μετὰ στὰ 1919 στὸν Πειραιᾶ.
39. Σ. Καλλιᾶφας. Καθαρολόγος παιδαγωγὸς καὶ τελευταῖα καθηγητὴς Πανε-
πιστημίου. Γιὰ τὸ ἀρθρο του αὐτὸ πρβλ.: περ. «Ὁ Παιδαγωγός», τ. 1 καὶ 2, 1921, Σ.τ.
Καλλιᾶφα: «Ἡ σύγχρονος ἐκπαιδευτικὴ κίνησις ἀλλαχού καὶ παρ' ἡμῖν».
40. Οἱ τελευταῖες τούτες παράγραφοι ἀφοροῦν προφανῶς τὴν οἰκογένειά του ποὺ ἡ
ἀπόφασί του τὴν ἐξέθετε σὲ περιπέτειες καὶ δυσχέρειες οικονομικῆς.
41. Αὔρα Θεοδωροπούλου. Πρβλ. σχόλιο 9 γρ. 1.

Ἀθήνα 17-8-21

Ἀγαπᾶί μου Ἀλέκο,

Θύμισος ἐπέμψεν τὸν «Γαβριήλα» τὴν ἀγγελία τῆς Ἀνωτέρας Γυναικείας Σχολῆς
καὶ τὸ δεκαεξαεπίσημο συστημένο γράμμα μου. Περιμένω τὴ γνώμη σου γιὰ δλα. Ὁ
«Γαβριήλα» διαβάζεται καὶ κάνει καλὴ ἐντύπωση. Ὁ Μανόλης τελείωσε τὸ «Πρὶν
κατὰ». Σὲ λίγες μέρες θὰ τὸ λάβῃς. Κρατάμε τὸν ἀγῶνα. Στὴ συνείδηση τῆς Κοι-
νότητος ὄχνησε κερδίσει τὸ ζήτημά μας. Χρειάζεται πλάτος καὶ βάθος στὶς ἰδέες μας.

Ὁ Παπακωνσταντῆ εἶναι στὸ Παρίσι. Θάρθη καὶ στὴ Γερμανία. Εἶδε τὸ φίλο μας.
Ἐκεί χαρακτηριστικὸ τὸ ἐξῆς. Ἐνώ ὀριστικῶς εἶπε πῶς δὲν θὰ ξανακαταβῆ στὴν
ἐπιπέδῃ τῆς Ἑλλάδος, τόνισε πῶς γιὰ ἓνα καὶ μόνο ζήτημα θὰ ἐνδιαφερθῆ
καὶ σὲ μέλλον καὶ θὰ ἐνεργήσῃ, τὸ ἐκπαιδευτικόν.

Ἀπὸ τοὺς ἐγγλέζους εἶδα τὸ Πανέτσο, τὸ Μακρυγιάννη καὶ τὸ Χριστόπουλο.
Ὁ Βίσπιος εἶναι ἐκεῖ στὸν Ὁμιλο. Ὁ Σουγλέρης καὶ ὁ Ζέρβας δὲ γύρισαν ἀκόμη.
Ὁ Πανέτσος καὶ ὁ Μακρυγιάννης εἶναι καλὰ παιδιὰ. Ὁ Πανέτσος εἶναι καθηγητῆς...
στὸν Ἐρλίτσα καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖ κατὰ τὰ φαινόμενα. Ὁ Χριστόπουλος στὰς
Καίσαρες.

Ὁ Μακρυγιάννης ζητεῖ θέσιν δημοδιδασκάλου σὲ ἰδιωτικὰ σχολεῖα στὴν Ἀθή-
να. Ἐπιπέδῃ πῶς θὰ βρῆ. Σκεπεύω μάλιστα νὰ συστήσω στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ὁμίλου

νά τον πάρη Γραμματέα. Θάρχεται ταχτικά 1-2 ώρες την ημέρα, θα κρατάη
άλληλογραφία, θα ενεργή τις αποστολές και θα με απαλλάξη και μένα από τα
αυτά. Είναι παιδί αξιο εμπιστοσύνης και θα γίνη καλός συνεργάτης μας. Θα προ-
νω νά του δώσωμε 200 δρ. τὸ μῆνα ἀντὶ τῆς 100 πού δίνουμε στὸ Χόρβατ. Δὲν εἶ-
σύμφωνος; Είναι και πολὺ εὐπρόσωπος και σοβαρὸς.

Πῶς σοὺ φάνηκαν τὰ ρηθρα τοῦ Σωτηρίου; Ἄκόμα γράφει. Πλατειάζει πολὺ
παίρνει κάπου κάπου και ὕφος ὕβριστικό. Μὰ λέω πῶς εἶται χρειάζονται αὐτοί
τοιοι πού εἶναι, γιὰ νά νοιώσουν τὸ μαστίγιο.

Τὸ γράμμα τοῦ Ἀνάργυρου δὲν τοῦ τῶσταιλα γιὰτὶ βρίσκειται στὴν Ἀγ-
Εἶναι ἄλλως τε και λίγο ἀργά πειά, ἀφ' οὗ γύρισαν οἱ ὑπότροφοι. Τὸν Μπ-
τὸν βλέπεις καθόλου;

Οἱ Θεοδωρόπουλοι^ο τί γίνονται; Πότε φεύγεις γιὰ τὴ Λειψία;

Οἱ δικοί μου σέ χαιρετοῦν καθὼς και τὴ γυναίκα σου και τὰ παιδιὰ σου.

Σέ φιλῶ μὲ ἀγάπη

Δ. Γληνὸς

1. Πρὸβλ. σχόλιο 11 γρ. 3.
2. Πρὸβλ. σχόλιο 1 γρ. 7.
3. Γ. Παπανδρέου.
4. Ἐνωσεὶ τὸν Ἑλ. Βενιζέλο.
5. Πρόκειται γιὰ τοὺς παρακάτω ἀναφερομένους πού ἦταν ὑπότροφοι στὴν
γλία. Πρὸβλ. και σχόλιο 3 γρ. 7.
6. Πρὸβλ. σχόλιο 8 γρ. 6. Πρόκειται γιὰ τὰ 14 ἄρθρα του γιὰ τὰ «Ψηλά Βα-
7. Σ. Ἀνάργυρος. Πρὸβλ. σχόλιο 2 γρ. 7.
8. Νικ. Μπέρτος. Ἐκπαιδευτικός, ἀρχαιολόγος και αἰσθητικός, Δ-
κιστής.
9. Πρόκειται γιὰ τὸ Σπύρο Θεοδωρόπουλο (Ἅγιος Θέρος) μὲ τὴ γυναίκα του
Πρὸβλ. σχόλιο 41 γρ. 7.

Ἄθ. 5) 18 Νοεμβρ. 1921

Ἀγαπητέ μου Ἀλέκο¹.

Αὐτὴ τὴ στιγμή λαβαίνω τὴν κάρτα σου τῶν 10) 11) 21. Σ' εὐχαριστῶ
καθὼς και τὴν Κα Φροσύνη² γιὰ τῆς εὐχές σας³. Λυποῦμαι πολὺ και γὰ, π-
εἴμαστε κοντά, γιὰ πολλοὺς λόγους.

Ἡ κάρτα σου μ' ἀφίνει σὲ κάποια ἀμφιβολία ἂν πῆρες ἓνα γράμμα⁴, π-
στείλα ἀπὸ δῶ κατὰ τῆς 4 Ὀκτωβρίου πού σοῦ γραφα μέσα κει γιὰ πολλὰ. Ἡ-
χαρτί τῆς Ἀν. Γυν. Σχολῆς 8 σελίδες.

Σοῦ γραφα γιὰ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπή⁵, γιὰ τὰ διβλία πού εἶχα
τότε, γιὰ τὸν ἐναρκτήριο τῆς Ἀν. Γυν. Σχολῆς⁶, γιὰ τὸν Ἐκπ. Ὁμιλ-
ὑπόμνημα τοῦ Τσουδεροῦ, πού τὸ εἶχα λάβη κεινες τῆς μέρες και ἀκόμα πῆς
σα στὸν Ἐλευθερουδάκη τὰ παραμύθια τοῦ Ἐβαλτ⁷ γιὰ μιὰ ἐκδοσὴ ἀντὶ
Δὲ μοῦ τῆς ἔδωκε ἀκόμη.

Μετὰ λίγες μέρες ἔλαβα γράμμα σου ἐπ' αὐτοῦ μὲ ἡμερομηνία 9) 10) 21.
λάβει κι ὄλας τὸ δικό μου; Ὅχι. Δὲν τῶλαβες ἀργότερα; Γράψε μου
ἐνδιαφέρει πολὺ αὐτό.

Ἡ Σχολὴ πάει πολὺ καλά. Ἐχομε 75 ταχτικὲς φοιτήτριες και 60
τριες. Ὁ ἐναρκτήριος στὸν Παρνασσό⁸ πέτυχε. Γέμισε ἀσφυκτικὰ ἡ ἀθήνα
ἔφυγαν πολλοὶ γιὰτὶ δὲ βρῆσαν θέση. Τυπώνεται τώρα και θὰ σοὺ τῆς
Ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀκροατήριος 120-130 πρόσωπα κάθε φορὰ. Ὁ Σωτηρίου
κρατάει τὴν ψυχολογία πολὺ καλά. Θὰ λάβης σὲ λίγες μέρες γράμμα μου.
νά ξέρω ἂν ἔρχονται τὰ γράμματα.

Χαιρετισμούς στους δικούς σου.

Σε χαιρετώ με αγάπη

Δ. Γληνός

1. Το γράμμα είναι σε επιστολικό δελτάριο. Στη μιὰ πλευρά φέρνει τὴ διεύθυνση τοῦ Δελμούζου στὴ Λειψία: Herrn Dr phil. Mechos Delmouzos Leipzig Kaiser-Friedrichstr. 38¹¹. Δίπλα τὴ διεύθυνση τοῦ ἀποστολέα Γληνοῦ: Abs. D. Glinos, Κοδρικτῶνος 24α — Athen Griechenland.

2. Φ ρ ο σ ύ ν η Δ ε λ μ ο ύ ζ ο υ . Γυναίκα τοῦ παιδαγωγοῦ.

3. Προφανῶς εὐχὲς γιὰ τ' Ἄη Δημητριοῦ, τὴν ὀνομαστικὴ γιορτὴ τοῦ Γληνοῦ.

4. Καθὼς φαίνεται ἀπ' τὰ ἐπόμενα γράμματα τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν ἔφτασε ποτὲ στὰ χέρια τοῦ Δελμούζου.

5. Πρβλ. σχόλιο 15, γρ. 1.

6. Δόθηκε στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρνασσού» τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1921. Θέμα τοῦ ἐναρκτήριου λόγου του «Ὁ γυναικεῖος ἀνθρωπισμός». Κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιο μετὸν ἴδιο τίτλο καὶ μετὰ παράρτημα κανονισμοῦ τῆς Α.Γ.Σ. «Γυναικεῖος ἀνθρωπισμός». Ἀθῆναι 1921. 8ο σελ. 32. Στὴν προμετωπίδα: Ἀνωτέρα Γυναικεῖα Σχολή. Ἀφιερωμένο στὴν Πηνελόπη Σ. Δέλτα. Ἀπὸ σελ. 29-32 παράρτημα «ἀγγελίας»: Ἀνωτέρα Γυναικεῖα Σχολή. (Σκοπός, πρόγραμμα, κανονισμός).

7. Ἑβραϊκ: «Παραμύθια». Μετάφραση Α. Δελμούζου. Ἀθήνα 1915. Στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου «Παιδικὴ Βιβλιοθήκη».

8. Ὁ.π. σχ. 6.

9. Ὁ Κ. Δ. Σωτηρίου (πρβλ. σχόλιο 9, γρ. 3) δίδασκε Ψυχολογία.

10

Ἰαν. 3 Δεκ. 1921

Ἀγαπητέ μου,

Ἐλάδα τὸ γράμμα σου τῶν 3) 12) 21.

Πόσο με λυπεῖ, ποὺ δὲν πῆρες τὸ προηγούμενο γράμμα μου. Λίσθανομα: μιὰ φοιητὴ μείωση, μέσα σὲ τέτοιες συνθηκὲς ζωῆς'.

Ἐλάδα κάμποσα πακέτα βιβλία καὶ σ' εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴ φροντίδα. Ζήτησα νὰ μοῦ δώσουν ἄδεια νὰ σοῦ στείλω 4.000 Μ. γιὰ νὰ πληρώσω τοὺς λογαριασμοὺς αὐτοὺς καὶ μοῦ ζήτησαν δικαιολογητικά. Γράψε μου ἕνα γράμμα, πὲς εἶναι ἀνάγκη νὰ σοῦ στείλω πέντε χιλιάδες μάρκα, ἀφ' οὗ ζῆς αὐτοῦ καὶ ἔχεις ἀνάγκη, γιὰ τὴν οἰκογενεῖά σου γιὰ νὰ μπορέσω νὰ σοῦ τὰ στείλω. Εἶναι ἀνάγκη τώρα νὰ γράψω καὶ ἄλλα βιβλία, πολλά.

Τώρα πρέπει νὰ κάνουμε τὴ Βιβλιοθήκη μας. Ἀλλὰ πὲς τοῦ βιβλιοπώλη νὰ τὰ στείλῃ συστημένο, γιατί εἶναι θαῦμα πῶς ἔρχονται κι αὐτά.

Τὸ ἑπόμενον ἦταν πολὺ καλὸ. Ἡ Σχολὴ πάει καλά. Ἔχουμε ἑκατὸν ἐξήντα φοιητῆρες καὶ ἀκροάτριες. Ἡ Φιλοσοφία συγκεντρώνει ἑκατὸν σαράντα ἀκροάτριες. Ἡ Κλεάνθους δὲν πέτυχε στὸ μάθημά της. Ὁ Κουγέας μέτριος, πολὺ ἀκαδημαϊκός. Ὁ Παπαντωνίου δὲν ἄρχισε ἀκόμα, πάντα καθυστερημένος. Εἶναι ἀλήθεια, πὲς τὸν πῆραμε ἀργά.

Ὅσο εἶναι. Ἡ Σχολὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς ἐσένα. Μοῦ λείπει ἄλλως τε περισσότερο ἡ προσωπικότητά σου. Δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι γύρω μας. Σὲ περιμένω ἀπερίμενα. Θὰ σοῦ γράψω καὶ γράμμα. Ἔχω τόσα νὰ σοῦ πῶ.

Ἀρχίσαμε πάλι συγκεντρώσεις στὸν Ὁμιλο. Ὁ Ὁμιλος ἔμεινε μετὰ χρέος πρὸς Καργαδουρὸν, ἑξῆς χιλ. δραχμῆς. Ἄν δὲν τίς κατεβάσω σὲ πέντε χιλιάδες δὲν μπορῶ νὰ συνεχίσω τὸ Δελτίο.

Ἡ γυναίκα μου, τὰ παιδιά καλά. Σας χαίρετο με δλους.
Δικός σου με ἀγάπη
Δ. Γληνός

1. Ἐνωσεῖ τὸ γράμμα πού δὲν ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Δελμούζου (πρὸλ. γρ. 9) καὶ γιὰ τὴ λογοκρισία πού ἔκανε στὴν ἀλληλογραφία ὁ παλαιοκομματισμός: «ὄλα ἀνοίγονται κρυφὰ καὶ διαβάζονται...» πρὸλ. γρ. 7.
2. Πρόκειται γιὰ τὸ ὑπόμνημά των στὸ Βενιζέλο. Πρὸλ. Ἰστ. εἰσαγωγή.
3. Μυροσίη Κλεάνθους. Πρὸλ. σχόλιο 9, γρ. 2. Στὴν Α.Γ.Σχ. δίδαξε ἀρχαία λογοτεχνία.
4. Σωκράτης Κουγέας. Καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας στὸ Παν. Ἀθηνῶν τότε. Ἀκαδημαϊκὸς σήμερα. Δίδασκε στὴν Α.Γ.Σ. ἱστορία πολιτισμοῦ.
5. Ζαχ. Παπαντωνίου. Πρὸλ. σχ. 1, γρ. 5. Δίδαξε ἱστορία τῆς τέχνης.
6. Πρόκειται γιὰ τὴ Παρασκευὴ τοῦ Ὁμίλου. Πρὸλ. σχόλιο 6, γρ. 1.
7. Ὁ τυπογράφος πού ἐξέδιδε τὸ Δ. Ε. Ὁμίλου καὶ τὴς ἄλλες ἐκδόσεις του.

11

Ἀθήνα 16 τοῦ Γενάρη 1922

Ἀγαπητὸ Ἀλέκο.

Ἀρχίζω τέλος πάντων τὸ γράμμα μου. Καὶ πρῶτα θὰ σοῦ μιλήσω γιὰ ἐπιμοῦσαι: ρωτήσαι στὰ τελευταία γράμματά σου.

Γιὰ φυλλάδια τοῦ «Παιδαγωγοῦ» θὰ τὰ λάβης. Εἶχα παρακαλέσει ἐπιλημμένως τὸν Ἐλευθερουδάκη καὶ τὸ Χρυσάφη (διευθυντὴ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου) νὰ σοῦ τὰ στείλουν, μὰ ὄλε ξεγνοῦσαν. Θὰ σοῦ τὰ στείλω ἐγώ.

Ὁ Ἐλευθερουδάκης με πληροφόρησε ὅτι τυπώνει τὰ παραμύθια τοῦ Ἐλευθερουδάκη 500 ἑρ. γιὰ μιὰ ἐκδοσι. Ἀμὰ μοῦ δώση τὰ λεπτά θὰ σοῦ τὰ στείλω ἀμέσως. Ὁ Ἐλευθερουδάκης ἔβρουσε ληστάρχαις γιὰ τοὺς συγγραφαις, τοὺς γένη.

Γιὰ τὸ γράμμα τοῦ Καλλιάρη καὶ τὸ συγκινητικὸ ἐνδιαφέρον του εὐχαριστοῦμαι. Σὲ τιμὰ ὀφείλαι προσωπικά. Θὰ ἦταν τὸ ἴσχατο γαϊδούρι ἂν δὲν τόκαμα. Ἀπὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ ὀνομάζῃ τὴν ἐργασία μας Charlatanerie.⁶

Τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἀλφαιδπαρίου, Β' μέρος, τὸ πῆρε πίσω ὁ Ἀνδρέας ἀπὸ τὸν Παπαντωνίου. Ἴσως γιὰ νὰ τὸ γράψῃ στὴν καθαρεύουσα γιὰ νὰ τὸ δάλω τώρα. Τοῦ τὸ ζήτησα. Μοῦ εἶπε πὼς θὰ συνεννοηθῇ ὁ ἴδιος μαζί σου καὶ δωκα τὴ διεύθυνσὴ σου. Θεσσαλός!

Γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βόλου, συνεννοήθηκα μετὰ τὸν Παπαχρήστου. Ὁ πρῶτος τρόπος νὰ σταλθῇ μετὰ ἐπιβάτη. Ἐχω τὸ νοῦ μου νὰ βροῦ. Σὲ καίνα μετὰ ἐπιφυγή γιὰ τὴ Λειψία ἕνας ξάδελφος τοῦ Θεοδωρίδη, πού ἡ οἰκογένειά του πρὸ αὐτοῦ. Λέγεται Μουσταφᾶ. Ἴσως τὸ στείλω μ' αὐτόν, ἂν δὲ ὀρῶ καλύτερο φροντιστὴ.

Ἀπὸ τὴ Deutsche Bank θὰ πάρῃς ἐπιταγὴ τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν γιὰ λίρες Ἀγγλικές. Πλήρωσε ὄσα εἰδὴ μούστειλες. Στείλα μου καὶ τοὺς λογαριασμούς. Νομίζω πὼς θὰ περισσεύῃ ἀρκετὸ ποσὸ καὶ γιὰ τὴς νέες μου παραγγελίες. Κάνε μου τὴ χάρη σὲ παρακαλῶ καὶ πέρασε ἀπὸ τὸ Erhard Liebisch, Prinzstr. 6. Ἐχω ἕνα μικρὸ λογαριασμὸ 200 - 300 Μ. πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ πρὸ φλησέ τον καὶ πές του νὰ με συγχωρῇ γιατί ἐν τῷ μεταξύ δὲ ὄρηκα τρέμα καὶ πληρώσω. Αὐτὸς ἔχει καὶ θαυμάσιο Antiquariat. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο πού δὲν καὶ ἐκπτώσῃ ἀπάνω στὰ εἰδὴ 20%. Ρώτησέ τον, ἂν μπορεῖ νὰ μὲς ἀρκετὰ καὶ τώρα εἰδὴ με τοὺς ἴδιους ὄρους. Εἶναι πολὺς καιρὸς καὶ ἔχει καὶ πάλι ἑλληνες πελάτες μεταξύ αὐτῶν καὶ τὸν Βασιλέτσο.

Ἰσθῆτω, πὼς θὰ ἔλαβα ὄλα τὰ εἰδὴ πού μούστειλες. Θὰ κάνω τὴν ἀπόστολὴν ἐπὶ τῆς ἐπιβάτης, δταν λάβω τὰ τιμολόγια. Δὲν ἔλαβα κανένα εἰδὴ τοῦ Spranger. Ἐστὶν ἀπὸ τοῦ Ueberweg τὸ Grundriss der Geschichte der Philosophie.⁷ Ἐστὶν

το Α' και Β' τόμο. Μου λείπουν ο Γ' και ο Δ'. Νειότερα και σύγχρονη φιλοσοφία και τους χρειάζομαι πολύ. Κοίταξε σε παρακαλώ, τί συμβαίνει. Αν εξαντλήθηκαν οι εκδόσεις των και πρόκειται να δοθούν σύντομα νέες ως περιμένουμε. Αλλιώς πές το διδλιοπώλη να μου τὰ στείλη.

Πιστεύω πως θάλαβες «Γυναικείους Ἀνθρωπισμούς»." Μοίρασε αὐτοῦ. "Αν ἔλθεις κι ἄλλα γράψε μου νὰ σοῦ στείλω. Τυπώθηκε μ' ἔξοδα τῆς κ. Δέλτα σὲ 5000 ἀντίτυπα. Θάλαβες και τοῦ Ράλλη¹² τὴν «Ἐφημερίδα». Ὁ Ράλλης στὸ δάθος κάνει πειρίρηση. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκετὰ χρήσιμη. Δὲν ξέρω σὲ τί θὰ ἐξελιχτῆ. Κρατᾷ τὸ Δημοτικισμό. Νομίζω πως πρέπει νὰ τὸν βοηθήσουμε.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Παπαμάρκου¹³ γιὰ τ' ἀνώτερα Παρθενσγωγεῖα δὲν τὸ ἔχω. Προτίσω νὰ τὸ ἔρω και θὰ σὲ στείλω.

Ἡ πληροφορία τοῦ Παπαμαύρου¹⁴ γιὰ τὴ δημοτικὴ στὶς δύο πρώτες τάξεις τοῦ σχολείου, εἶναι κάποια γνώμη ἀόριστη, ποὺ εἰπώθηκε στὴν ἐπιτροπὴ ποὺ συνεκάλεσε: στὸ Ἰπουργεῖο και συντάσσει νέα σχέδια νόμων. Στὸ δάθος θὰ πρόκειται νὰ τὴν περὶφημη μεταβατικὴ θεωρία." Ὑποθέτω, πως σοῦ ἀπάντησε σὲ δια τὰ ἐρωτήματά σου.

Ὁ Παπαμαύρου δὲν ἦλθε στὸν "Ὀμιλο, ἀν και πέρασε ἀπὸ θῶ. Ὁ Κακούρος¹⁵ εἶναι ἀκόμη στὴν Ἑλβετία. Τώρα τελευταῖα εἶχε πάει και στὴ Γερμανία. Ὁ Μαργιάννης ἐργάζεται στὸν "Ὀμιλο και εἶναι πολύτιμος βοηθός." Ὁ Πανέτσος εἶναι καθηγητῆς στὴν Κρήτη, ὁ Χριστόπουλος ἐφεδρος ἀνθυπολοχαγός, ὁ Σουγλέης καθηγητῆς στὰ Γιάννενα, ὁ Ζέρδας (μαθηματικός) ἔμεινε ἀκόμη στὴν Ἀθήνα. Ὁ Βόστιμος (δημοδιδάσκαλος) ὑπηρετεῖ ἐφεδρος ἀξιωματικός.

Πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἰδέα τοῦ σχολείου στὶς Σπέτσες φαίνεται ναυαγημένη. Πόσα κόπια, φίλε μου!! και τί κρυφοὶ δεσποῖ ἐνώνουν τὴν ἐθνικὴ πρόοδο μὲ κάθε μετὰ ἐκδῶλον, τῆς ζωῆς.

Κοντὰ μου δὲ μένει τώρα παρὰ μόνο ὁ Σωτηρίου. Αὐτὸς δουλεύει. Ἔχει δὲ κα τὸς σκοπούς του και αὐτὸς. Μὰ γίνεται χρήσιμος μιὰ φορὰ και αὐτὸ εἶναι ἴσως ἀρκετὸ και πολὺ στὴ σημερινὴ ἐποχῆ. Ἡ Κλέανθους δὲν πέτυχε στὰ μαθηματικά. Ἔχασε δύο σχεδὸν τὸ ἀκροατήριό τῆς. Τὸ μυαλό τῆς εἶναι ἄτακτο. Ἔχει κα και συναίσθημα, μὰ τῆς λείπει τὸ χαλινάρι. Τῆς λείπει ἡ ἀνώτερη συνθετικὴ δύναμη. Δὲν ξέρω ἀν θὰ μᾶς χρησιμέψη πολὺ. Ὁ Παπαντωνίου ἔρχισε καλά. Πρώτα τὸ μάθημα μάλιστα ἦταν πολὺ ὠραῖο. Γράφει ἐλόκληρο τὸ μάθημά του και ἔχει τὰ πλεονεκτήματα ἀπὸ τὸ ὕφος του. Γιατί εἶναι stylist πρώτης τάξης. Ἡ Σχολὴ γενικὰ στάθηκε.

Ἐπιπλέον, ὅτι ἀρχίσει ἀντίδραση ἀπὸ διάφορες μεριές. Μὰ ὡς τώρα δὲ μᾶς φέρει τὸν. Κυρίως ἡ ἀντίδραση προέρχεται ἀπὸ τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων.¹⁶ Περὶ κα τὸς σχετικὸς ἀνώτερους κύκλους.

Ἡ Σχολὴ θὰ δώσῃ στὸν κάθε συναργάτῃ 7 - 8 χιλ. δρ. τὸ χρόνο τὸν ἐφετεινὸ. Καὶ πάλιν.

Στὸν "Ὀμιλο γίνονται ταχτικά τὰ Σάββατα¹⁷ οἱ συγκεντρώσεις. Φέτος ἰδρύθηκε τὸ προπαιδευτικὸ τοῦ "Ὀμίλου, τὸ φιλολογικόν. Μάζεψα τοὺς νέους ποὺ φιλοσοφία Μαρμάτη, Κλ. Παράσχο, Καρζῆ, Δρίδα, Χιλιαλάκη κλπ.¹⁸ και τοὺς ἔβαλα νὰ δουλέψουν κάπως συστηματικά. Κάνουμε και φιλολογικὰ Σάββατα. Προτίσω νὰ Μαρμάτης ἀνάλαβε τὸ «Βασικόν» τοῦ Μάταση. Κόσμος ἔρχεται πολὺς.

Μὰ ὁ "Ὀμιλος ἔχει τὴν οικονομικὴ πληγῆ. Ἔχουμε φέτος χρὸς 9 χιλ. δρ. κα κα προτίσω μπερὶ: θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ βοηθήσουμε ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπῆ.

Και κα τ' ἔρθουμε δὴ ἀκουσε μιὰν ἄλλη ἱστορία. Ποῦ νὰ τὰ θυμᾶμαι και νὰ κα τὸν ἑα. Κάθε μέρα ἔχω και καινούργια. Θάθελαν ἐδῶ νὰ κάνουν ἐκκαθάριση τοῦ Δημοτικισμοῦ. Νέα πάλι ἐκκαθάριση. Μιὰ καλὴ μέρα ἀρχίζει ἡ «Πρωτοβουλία» νὰ δημοσιεύῃ τὴν ἐκθεσὶ μου ὅταν ἔμουν γενικός γρ. γιὰ τὴν ἐκκαθάριση τοῦ Δημοτικισμοῦ. ἔχουν ἐπὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντίτυπο τοῦ Βεν." στὸ πολιτικὸ του γραφεῖο. Κατα-

λαβαίνεις τί έγινε. Τήν ἄλλη μέρα με ἀπέφευγαν ὅλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Πή-
θηκε γύρω μου ἡ ἀτιμώφαιρα τοῦ μίσους. Μεταξὺ ἄλλων ἕνας ἀπὸ τοὺς φανα-
τικούς ἦταν ὁ κ. Δ. Αἰγινίτης, γιατί; γιατί δὲν τὸν παίνεσα καὶ β' γιατί τὸν
φερα ὡς πηγὴ πληροφωριῶν μου. Μετὰ δύο μέρες λαβαίνω γράμμα τοῦ Ἀθανασίου
Μοῦ ζητοῦσε ἀπολογία τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς
Καταλαβαίνεις τί εἶχε συμβεῖ. Τοῦ πῆγα τὸν ἀπολογία. Ἄρχισε νὰ μοῦ
γλωσσικὲς παρατηρήσεις, ὅτι τραβοῦμε πολὺ τὸ σχολιόν, ὅτι ἐξερεθίζουμε τὴν
νοινία, ὅτι ὁ Μανόλης εἶναι σχολαστικὸς κλπ. Στὸ Γυναικεῖο Ἀνθρωπισμὸν, πα-
ρουσίασα δὲ τόσο γλωσσικὸν συμβεῖασμὸν, εἶχε καμιά πενηνταριά γλωσσικὲς πα-
τηρήσεις. Τὸν εἶχε κουρδίσει γιὰ καλὰ ὁ Αἰγινίτης. Μοῦ εἶπε ἀκόμα, πῶς να
κυρίως νὰ συνεχίσουμε τὰ μαθησιακὰ καὶ νὰ διαθέσουμε σ' αὐτὰ τὰ χρήματα
Ἐπιτροπῆς, πού περισσεύουν. Συζήτησα μαζί του γιὰ τὴ γλώσσα, τοῦ ἐξέτα-
στοιχεῖα γιὰ νὰ κρίνη τὸν Αἰγινίτη.

Στὸ γράψω αὐτὸ γιὰ νὰ ἰδῆς, ὅτι ἴσως πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ἀν θὰ διαθέ-
χρήματα τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν Ὀμιλο. Ἐγραψα καὶ στὸ Μανόλη ἕνα γράμμα
γιὰ τὴν Ἐπιτροπὴ. Στὴν 1 Μαρτίου θάχη ἡ ἐπιτροπὴ στὸ ταμεῖο τῆς 5000
δραχμῆς. Στὰ 1922 μετὰ τὴ σημερινὴ τιμὴ τῆς λίρας θὰ εἰσπράξουμε 15.000
δραχμῆς. Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ δώσουμε μετὰ τὸ Δελτίο τοῦ Ὀμίλου
κὴ ἐπιπλέον. Ἡ τουλάχιστον νὰ δώσουμε στὸν Καργαδούρη 4 - 5000 χιλ. ἐκ-
τοῦ χρεωστάτου τῶρα 9 χιλ. γιὰ νὰρχίστη νὰ μᾶς τυπώνη τὸ νέο Δελτίο.

Στοῦ Κωνσταντινίδη ἡ πᾶψω νὰ πηγαινω. Μολονότι ἡ ζωὴ ὁλοένα
βαίνει καὶ γιὰ νὰ βγάλω τὸ ψωμί τῶν παιδιῶν πῆρα καὶ μιὰ μαθήτρια τῆς
ἀπὸ τὴ Σάμο, οἰκότροφο, στὴ σπιτι, δὲ μπορῶ νὰ τὰ κάμω ὅλα. Δὲ θὰ
στοῦ Κωνσταντινίδη.

Ἐδῶ Ἀλέκο, μετὰ τὸ νοῖκι μαζί, θὰ χρειάζεσαι ἀπάνω ἀπὸ 2000 δρ. καὶ
Ἐγὼ χρειάζομαι πάνω ἀπὸ 1500 καὶ μόλις πάει νὰ κάνη ἕνα ρούχο ἡ γυναίκα
καὶ ἐγὼ πέφτουμε ἔξω. Εἶναι φοδερή, φοδερὴ βιοπάλη.

Ἡ Σχολὴ γιὰ νὰ μᾶς ζήση χρειάζεται ἐνίσχυση οἰκονομική.

Ἐγὼ μπῆκα στὴ φουρτούνα τῶρα καὶ παλαίδω. Καλύτερα νὰ εἶχα
τὸ σπιτι καὶ νὰ ἤμουν αὐτοῦ τῶρα.

Μὰ τί τὰ θέλεις. Θὰ τὰ χτυπήσω καμιά ὥρα κάτω. Τὸν τελευταῖα καιρὸς
νομα: κουρασμένος. Ἐχω πόνους στὸ στήθος καὶ μιὰ δύσπνοια, πρὸ πάντων
ξεδιπνέομαι. Ἐκοψα τὸ κάπνισμα. Μὰ κουράζομαι πολὺ. Δὲν ξέρω ἀν ἔχω
λή ὑγεία.

Ἡ Ἄννα καὶ τὰ παιδιὰ εἶναι καλά.

Χαιρετισμοὺς στὴ γυναίκα σου καὶ στὰ παιδιὰ σου καὶ καλὴ χρονιά.

Ἡ Ἄννα εὐχαριστιέται ἰδιαίτερως, πού ἡ κ. Φροσύνη εἶναι τόσο
Χαιρετισμοὺς στὴ γυναίκα σου καὶ στὰ παιδιὰ σου καὶ καλὴ χρονιά.

Σε χαιρετῶ μετὰ ἀγάπη

Δ. Γλιγός

1. Ἐκπαιδ. περιοδικό. Πρὸβλ. σχ. 36, γρ. 7.

2. Κώστας Ἐλευθερουδάκης. Πρὸβλ. σχ. 32, γρ. 7.

3. Ι. Ε. Χρυσάφης. Πρὸβλ. σχ. 34, γρ. 7.

4. Πρὸβλ. σχ. 7, γρ. 9.

5. Γιὰ τὸν Σπ. Καλλιόφα πρὸβλ. σχόλιο 39, γρ. 7. Ὁ
γράμμα αὐτὸ τοῦ Καλλιόφα στὸ Δελμοῦξο ἀφίξει νὰ σημειώσουμε
χειροφυλακίον Βιβλιοθήκης Ἀμφίσσης, ε' Ἀρχεῖο Α. Δελμοῦξου — Φ. Νο 7.
11.12.1921): Μετὰ τίς τυπικὲς πρωτοχρονιάτικες εὐχὲς γράφει ὁ Καλλιόφης
δὲ τὴν μεγαλοφυξίαν σας, τῆς ὁποίας ἔχω ἐγὼ τεκμήρια ἀλόβητα καὶ δα

αίσθάνομαι τὸν ἑαυτὸν μου ὑποχρεωμένον εἰς βαθεῖαν ἐκτίμησιν...» καὶ σημεῖω-
νει δίπλα ὁ Δελμοῦζος: «Εἶναι ἡ ἐπιθεώρηση τοῦ τοῦ ἕκαστα Γιάν-
νενα καὶ ἡ σχετικὴ εὐνοϊκὴ ἐκθεσὶ μου στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο. Χειροπιαστὴ ἐκ-
δήλωση τῆς «βαθείας του ἐκτιμήσεως» ἔδωσε σὲ λίγα χρόνια μὲ τὴν καθ' ἑστέατη ἐκ-
θεσὶ του γιὰ τὰ Μαρασλειακά». — Πρβλ. καὶ «Ἀναίρεσις τῶν Μαρασλειακῶν τοῦ ἀρεο-
παγίτου κ. Γ. Ἀντωνακάκη παρὰ τῆς Α' ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐκ τῶν πρώην
ἐκπ. συμβούλων κ.κ. Π. Ι. Θεοδωροπούλου, Ἄγγ. Παπαζαχαρίου καὶ Σπ. Καλλιόφρα».
Ἐν Ἀθήναις 1926.

6 Πρβλ. σχ. 39, γρ. 7.

7. Πρόκειται γιὰ τὰ χρφ. τοῦ Β' μέρους τοῦ Ἀλφαθηταρίου τῆς Συντακτικῆς Ἐπι-
τροπῆς (ποῦ δὲν κυκλοφόρησε ποτέ). Πρβλ. μόνο τὸ πρῶτο μέρος: «Ἀναγνωστικά τοῦ
Κράτους. ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟ, πρῶτο μέρος. Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ: Δ. Ἀνδρεάδης, Α.
Δελμοῦζος, Π. Νιρδάνας, Ζ. Παπαντωνίου, Μ. Τριανταφυλλίδης, Κ. Μαλέας (εἰκόνας)».
Ἐκδ. Οἶκος Δημητράκου — Ἀθήναι, 1919.

8 Προφανῶς γιὰ τὰ χρφ. μελέτης τοῦ Δελμοῦζου γιὰ τὸ Ἀνώτερο Παρθεναγωγεῖο
βόλου ποῦ τυπώθηκαν σὲ διδλίο πολὺ ἀργότερα: Α. Δελμοῦζου «Τὸ Κρυφὸ Σκολεῖο —
1908-1911», Ἀθήνα, 1950. 8ο, σ. 324.

9. Πρβλ. σχ. 16, γρ. 1.

10. Ueberweg, Fr. Grundriss der Geschichte der Philosophie, Berlin. Σὲ πολλὰς
ἐκδόσεις.

11. Δ. Γληνοῦ: «Γυναικεῖος Ἀνθρωπισμός», Ἀθήναι, 1921.

12. Α. Ι. Ράλλης. Ἐκδότης κειμένων δημοτικιστῶν καὶ προσδευτικῶν συγγρα-
φῶν καθὼς καὶ ἐκπαιδευτικῶν περιοδικῶν ὅπως τῆς «Αὐγῆς» κλπ. Ἐδῶ προφανῶς πρό-
κειται γιὰ τὴν ἑβδομαδιατικὴν διδασκαλικὴν ἡμερησίαν «Διδασκαλικὸς Ἀγώνας».

13. Χαρίσιος Παπαμάρκου. Παιδαγωγὸς καὶ συγγραφέας ἀναγνωσμα-
ταρίων. Καθαρευουσιάνος.

14. Μιχ. Παπαμαῦρος. Πρβλ. σχ. 8, γρ. 3.

15. Ἡ θεωρία βαθμιαίας ἀπλούστευσης τῆς γλώσσας. Πρόκειται γιὰ παλιὰ θεωρία
τοῦ Χατζηδάκη ποῦ ποτέ δὲν ἐφαρμόστηκε.

16. Βαγγέλης Κακοῦρος. Δημοτικιστὴς ἐκπαιδευτικὸς. Ὁ κύριος
συντάκτης τῶν ἐκπ. νομοσχεδίων τοῦ 1929. Πρβλ.: Α. Δελμοῦζου, «Βαγγέλης Κακοῦρος»,
περιοδικὸ «Δημοκρατικὴ Ἐπιθεώρηση» 1.3.1945.

17. Πρβλ. γράμμα ἀρ. 8.

18. Οἱ ὑπάτροφοι ποῦ ἔχαν σταλεῖ στὴν Ἀγγλία, οἱ «ἐγγλέζοι» ὅπως τοὺς λέγαν.
Πρβλ. σχ. 3, γρ. 7 καὶ σχ. 5, γρ. 8.

19. Ἡ ἴδρυση τῆς Ἀναργυρείου καὶ Κοργιαλενίου Σχολῆς ποῦ κατορθώθηκε μό-
νο στὰ '27.

20. Γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τὰ μαθήματά τους στὴν Α. Γ. Σχολὴ πρβλ. προηγούμε-
νο γράμμα.

21. Πρόκειται γιὰ τὸ καὶ σήμερα γνωστὸ «Λύκειον τῶν Ἑλληνίδων» ποῦ ἱδρύθηκε
στὰ 1911 ἀπ' τὴν Καλλιρρὴ Παρρὲν γιὰ νὰ σπουδάζουν τὰ κορίτσια τῶν μεγαλοαστι-
κῶν οἰκογενειῶν.

22. Ἀντὶ γιὰ τίς καθιερωμένες Παρασκευὲς τοῦ Ὁμίλου. Πρβλ. σχ. 6, γρ. 1. Λίγα
ἄλλοτε οἱ συγκεντρώσεις μετατέθηκαν τίς Δευτέρες.

23. Πρόκειται γιὰ τοὺς Γιάννη Μηλιάδη, ἀρχαιολόγο, Κλέωνα Παράσχο, δημοσιο-
γράφο καὶ λογοτέχνη, Λίνο Καρζῆ, λογοτέχνη καὶ σκηνοθέτη, κλπ.

24. Ἐνωεὶ τὸν Ἑλ. Βενιζέλο.

25. Δ η μ . Α ἱ γ ι ν ἱ τ η ς . Καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας. Ὑπουργὸς καὶ
πρῶτος πρῶτος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

26. Α θ α ν α σ ἄ κ η ς . Διαπρεπὴς δικηγόρος τῶν Μεικτῶν Δικαστηρίων
Ἀ. Γ. Γ. Ἐναγύρισε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνάπτυξε κοινοβουλευτικὴ καὶ κοινωφελὴ δράση.
Ἦταν τὸ πρῶτο ἀπ' τὰ συντηρητικότερα στελέχη τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος. Διαχειρίζετο τὰ
ὄργανα τῆς Ἐκπ. Ἐπιτροπῆς. Πρβλ. σχ. 15, γρ. 1.

27. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Δελτ. Ἐκπ. Ὁμίλου 1922.

28. Πρβλ. σχ. 2, γρ. 2.

29. Ἄλλα Γληνοῦ, τὸ γένος Χρόνη. Γυναίκα τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ.

30. Ὁ Γληνός — μὲ τὴν γυναίκα του — δρίσκονταν στὴ Γερμανία ἀπ' τὸ 1908
καὶ τὸ 1911 καὶ παρακολούθησε φιλοσοφία καὶ μαθήματα γιὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ πο-

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
4 ΛΕΚΑ

ΑΘΗΝΑ 19-2-22

Ἀγαπητέ μου Ἀλέκο,

Αὐτὴ τῇ στιγμή λαβαίνοι τὸ γράμμα σου τῶν 11)2)22. Τὸ περίμενα τόσο πολὺ. Σοδγραψα προχτές μιὰ κάρτα. Ἐτοιμάζω τὸ μάθημά μου γιὰ μεθαύριο. Ἔχω τὴν Σπινώζικὴ φιλοσοφία¹. Στοιχάζομαι, πὼς θὰ μπορούσε νὰ ὀγῆ ἓνα ἔργο ἀπὸ τὰ μαθήματά μου. Εἰσαγωγή στὴ φιλοσοφία σὲ δύο μέρη: Α' ἱστορικὴ εἰσαγωγή Β' συστηματικὴ εἰσαγωγή. Αὐτὸ τὸ δρόμο ἀκολουθῶ καὶ στὸ μάθημα. Εἶδα πὼς ἦταν ἀπαραίτητὴ ἡ ἱστορικὴ εἰσαγωγή, ὅπως τὸ κάνει καὶ ὁ Wundt com Einleitung. Περισσότερο ἀκόμη ἐδῶ, πού τὸ κοινὸ εἶναι: τόσο ἀπροετοίμαστο.

Μ' εὐχαρίστησε πολὺ ἡ γνώμη σου γιὰ τὸ «Γυναικεῖο Ἀνθρωπισμὸς». Εἶχα πραγματικὴ ἀγωνία, ὅσο δὲν εἶχα τὴ δική σου γνώμη, ὅσα καὶ ἂν μου λέγαν οἱ ἄλλοι.

Μόλις τίς στενοχώριες σου εἶναι φανερό, πὼς ἡ διαμονή σου ἐξῶ σὲ ξαναγένησε. Καὶ τὸ βλέπω μὲ χαρὰ μου μεγάλη. Μοῦ φαίνεται, πὼς εἶναι ὁ καιρὸς τῆς μεσιώματος. Τώρα πρέπει νὰ μᾶς δώσης τὰ ἔργα, τὴν ἀληθινὴ ἀκτινοβολία τῆς πνευματικῆς σου καὶ ἠθικῆς προσωπικότητος. Πρὸ πάντων τώρα. Εἶναι ἀνάγκη. Θᾶξ:ζε ἐέβαια κάθε θυσία γι' αὐτό.

Σὲ μένα προσωπικὰ καὶ στὸ ἐδῶ ἔργο λείπεις πάρα πολὺ. Λείπει τὸ ἀποκομῆ φωμα, τὸ στρογγύλεμα. Ἐμένα μοῦ λείπει ὁ μόνος φίλος, ὁ μόνος ἄνθρωπος, dimidium animae meae². Πόσο οἱ ψυχῆς, ἐκταίνονται καὶ ἀπλώνονται πέρα ἀπὸ τὴν ὕλική τους ὑπαρξή!! Δὲ μπορῶ νὰ ἀισθανθῶ τὸν ἑαυτὸ μου μόνον.

Αἰσθάνομαι, πὼς ζῶ μὲ μιὰν ἀναγκαῖα προσπόθεσι, τὴν ὑπαρξή τῇ δική σου. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶμαι ἥσυχος. Καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο λείπεις πάντα ἐσὺ. Θὰ ἤθελα νὰ χόσουνα τὸ καλοκαίρι. Νὰ δουλεύαμε τοῦ χρόνου μαζί. Μοῦ φαίνεται πέραστος ἀπέραστος ἓνας χρόνος ἀκόμη δουλειᾶς χωρὶς ἐσένα. Βλέπω πάλι ἐπὶ τῆς δυσκολίας καὶ ἔλους τῶς κινδύνους νάρθης ἐδῶ χωρὶς σπῖτι, νὰ παλαίης, νὰ πηματήσης τὴ γαλήνη καὶ τὴ δημιουργικὴ ἀνάπλασή σου. Καὶ λέω, πὼς καλύτερα μείνης αὐτοῦ.

Δὲν ἔχω ὄρεξη σήμερα νὰ σοῦ μιλήσω γιὰ negotia³. Σοῦ ἐπωκλείω ἓνα τάλωρο ἀπὸ βιβλία πού μοῦ χρειάζονται. Δώσε τον στὸ Βιβλιοπωλὴ καὶ παραίτησε τον νὰ τὰ σταίλη τὸ γρηγορότερο. Σήμερα ἔχουμε καὶ γενικὴ συνάλευση⁴ στὸ Ὀμιλο. Πάμε καλὰ ἀπὸ κίνηση, περάσαμε τὰ 500 ἐνεργὰ μέλη.

Τὸ χρέος στὸν Καργαδάρη⁵ τὸ ἐλαττώσαμε σὲ 7 χιλ. Ὁ Καργ. μοῦ δῆλωσε πὼς μᾶς πιστώνει: γιὰ τὸ νέο Δελτίο. Θὰ τὸ δάλω μπρός. Θὰ εἶχες τίποτε νὰ δώσης. Τὸ βρίσκω ἀναγκαῖο νὰ δώσης κάτι, ἔστω καὶ μικρό⁶.

Στὸ σπῖτι ὄλοι καλὰ καὶ σὰς χαιρετοῦν.

Χαιρετίσέ μου τοὺς δικούς σου.

Δ. Γληνός

1. Ἐννοεῖ τὸ μάθημά του τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἀ. Γυν. Σχολή.

2. Γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Σπινώζα δημοσίευσε ἀργότερα ὁ Γληνός. Πρόβλ. τὸν χεῖρον οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν 7ος 1927, σελ. 183 - 184. Ἐπισημάνει τὴν κοινωσὴς του στὴ συνεδρία τὴν ἀφιερωμένην στὸ Σπινώζα στὶς 29.3.1927 μετὰ τὸν τίτλο: «Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινώζα».

3. Δυστυχῶς ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δράση τοῦ Γληνοῦ καὶ ὁ πρόεδρος ἴσως του, οἱ κατατρεγμοὶ καὶ οἱ ἐξορίες, δὲν ἔδωσαν τὸν απαιτούμενον χρόνον στὸν δάσκαλο νὰ μᾶς δώσει τὸ μεγάλο ἔργο πού εἶχε σχεδιάσει. Γιὰ τὴν ἐβδελύξασα τὸν Γληνοῦ πρόβλ. «Στὴ μνήμη Δημ. Γληνοῦ» (τὰ Νέα Βιβλία Α.Ε.) Ἀθήνα 1946 σελ. 131 - 150.

4. W. Wundt (Γουλιέλμος Βούντ). Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ ουσιαστικῶς πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο του «Εἰσαγωγή στὴν Φιλοσοφία» (Einleitung in die Philosophie) πού κυκλοφόρησε σὲ πολλὰς ἐκδόσεις.

αυτή δούλεψε πολύ. Μά η προσφορά της άτακτη, κάπως νευρική, αντιπαθητική. Έδωξε από την αρχή του χρόνου έλε σχεδόν το ακροατήριο δέν την άκουαν ούτε 2 μαθήτριες. Στο τέλος είχε 20-25 ακροατρίες.

Εμείς οι τρεις είμαστε από τους ιδρυτές της Σχολής. Ο Θεοδώριδης δέν έλαβε μέρος, τον αποκλείσαμε από ιδρυτή. Έγιναν συζητήσεις, φασαρίες, άηδεια. Τώρα πάλι ζητάει να ξανάρθει.

Οικονομικά η Σχολή έδωσε από 7000 δρ. περίπου στους ιδρυτές και 2000 ιδιαίτερη αμοιβή σε μένα για τη διεύθυνση. Κρατήσαμε και 1000 δρ. για το καλοκαίρι. Δηλ. έδωσε καθαρά. 24.000 δρ. τη χρονιά.

Ο Κουγέας¹ έκαμε καμιά 30 Μαθήματα. Δίδαξε ιστορία του πολιτισμού ως τους Ρωμαίους. Έγινε πολλή, αρκετά καλή, λίγη έλλειψη δάθους και εμψυχρότητα στην προσφορά. Κράτησε καλό ακροατήριο, 35 έως 40 μέχρι τέλους. Το μάθημα αυτό δέν επαναλαμβάνεται το έραδο. Ο Κουγέας έπαιρνε 300 δρ. το μήνα για ένα δίωρο μάθημα τη εβδομάδα.

Ο Παπαντωνίου έκαμε... 13 μαθήματα μονόωρα και αυτό ήταν έλα. Έπαιρνε 100 δρ. την ώρα. Ξολεύαμε άλλες 70-80 για προβαλλεί. Και ήθελε να παίρνη και άλλα. Στο τέλος μής άφησε έκτακτους στις μαθήτριες γιατί δέν έλειψαν τα μαθήματά του. Δίδαξε προϊστορική τέχνη έως το μυχναϊκά... ο άθεόφοβος.

Από τις διαλέξεις έγιναν μέπιτυχία όλες της φυσιολογικής σειράς. (Κι άλλες δέν τράβηξαν κόσμο. Ούτε η κ. Κορύλλιου, ούτε ο Γρυπάρης) μής έκαμε διάλέξεις για τη νεοελληνική λογοτεχνία.

Τέχνη και Λογοτεχνία έμειναν άνοιχτά. Αυτό είναι πρόβλημα. Και δε έλέπω γύρω μου κανέναν άνθρωπο, που θα μπορούσε να τα δώσει. Ο Θεοδώριδης λέει: Ήτι θα δίδασκα καλά την νεώτερη Τέχνη. Ίσως τής δεικιμάσουμε. Να πέσω πάλι σάργασιλόγους για την κλασική Τέχνη;

Ο Μπέριος² τί γίνεται αλήθεια; Μούγραφε, πώς καταγίνεται στην Τη. Έχω μήνες να λάβω λέξη του.

Άλέκο, σταματώ εδώ. Τη συνέχεια θα τη λάβης από την Άνδρο. Έχω λά να σου πω.

13 Ιουνίου. Δευτέρα, φεύγω για το Κόθρι.³

Όλοι στο σπίτι καλά. Είδα τη Μέλπω Λογοθέτη.⁴

Σε φιλώ
μέ αγάπη
Μήτσος

Στη γυναίκα σου τα
δέονται απ' όλους μας.
Διεύθυνσή μου

Δ. Γληνόν, καθηγητήν
Κόρθιον, Άνδρου
(έως τέλη Αύγουστου)

Πες σε παρακαλώ στο Βιβλιοπωλή να στείλη από τα πρώτα πράτα του Fröbes. Lehrbuch der experimentellen Psychologie⁵ 1920.1. Είναι ένα θαυμάσιο έργο. Τό χρειάζεται ο Σωτηρίου.

1. Παναγιής Δελμούζος. Ο πρώτος γιος του παιδαγωγού.

2. Ζαχαρίας Παπαντωνίου. Δίδασκε στην Α. Γ. Σχ. τέχνη. Πρβλ. σελ. 1. 1920.

3. Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή. Πρβλ. σελ. 12, γρ. 6.

4. Καθώς είπαμε τα μαθήματα στον Όμιλο δίνονταν δωρεάν.

5. Καρλ (Έμμανουήλ Κάντιος). Γερμανός φιλόσοφος και ιδρυτής του ιδεαλισμού.

6. Πρβλ. γρ. 6, όπου είχε προγραμματιστεί το μάθημα της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Φαίνεται πως δε δρέθηκε ο κατάλληλος καθηγητής.

7. Πρβλ. σχ. 3, γρ. 12.

8. Κ. Δ. Σωτηρίου. Πρβλ. σχ. 9, γρ. 3.

9. Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ Σωτηρίου δὲ δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο Ἑκπ. Ὁμίλου αὐτῆς τῆς νεοετίας (Δ.Ε.Ο. τ. 10ος 1-4, 1922) ἀλλὰ στὸ ἐπόμενο πού στάθηκε καὶ τὸ τελευταίον. Πρβλ.: Δ.Ε.Ο. τ. 11ος ἀριθ. 1-4, 1923-1924. Κ. Δ. Σωτηρίου: Ἐπιχειρηματικὰ Μελετήματα σ. 94-124.

10. Πρβλ. σχ. 9, γρ. 2. Καθὼς καὶ προηγούμενα γράμματα.

11. Γιά τοὺς ἰδρυτὲς πρβλ. γρ. 6 καὶ 7.

12. Χαρ. Θεοδωρίδης. Πρβλ. σχ. 8, γρ. 2. Τοὺς φόβους του γιά τὴ μῆ, τελικά, συμμετοχὴ τοῦ Θεοδωρίδη στὴ Σχολὴ τοὺς ἔγραψε ὁ Γληνὸς στὸ Δελμούζο ἀπ' τὴν ἀρχὴ. Πρβλ. γρ. 7, 4.8.1921.

13. Σωκράτης Κουγέας. Πρβλ. σχ. 4, γρ. 10.

14. Γιά τις διαλέξεις τῆς Ἀν. Γυν. Σχολῆς πρβλ. γρ. 6.

15. Ἑλένη Κορρύλου (Ἄλκης Θρύλος). Πρβλ. σχ. 14, γρ. 6.

16. Γιάννης Γρουπάρης. Ποιητὴς, φιλόλογος καὶ συνεργάτης στὴ μεταρρύθμιση.

17. Πρβλ. γρ. 6: Ὅπως καὶ ἡ Κοινωνιολογία εἶχαν προβλεφεῖ μὰ δὲν ἔγιναν.

18. Νίκος Μπέρτος. Πρβλ. σχ. 8, γρ. 8.

19. Ὁ Γληνὸς ξεκαλοκαίριαζε πάντα στὸ χωριὸ Κόρθι τῆς Ἀνδρου.

20. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ. Μουσικὸς καὶ λαογράφος. Φίλη μεταρρύθμισης καὶ τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. Ἰδρυσε τὸ «Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο» ἔγραψε πολλὰ λαογραφικὰ μελέτες.

21. Josef Fröhner. Ψυχολόγος καὶ φιλόσοφος. Στὴ χρονολογία ἐκδόσεως τοῦ ἀναφερόμενου ἔργου του ὑπάρχει κάποιον λάθος. Τὸ σωστό: Jos. Fröhner, Lehrbuch der experimentellen Psychologie (Ἐγχειρίδιον πειραματικῆς Ψυχολογίας) 1ος τόμ. 1917, 1920. (Καὶ ὅχι 1920,1).

ΑΝΙΟΤΕΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΧΟΛΗ

Γιαλὸς Κορθίου (Ἄντρος) 18.6.22

Ἐπιπέ μου,

Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα σοῦστεῖλα τὴν περασιμένη βδομάδα ἓνα γράμμα μισοτελειω-
μένο. Σὺ μίλησα ἐκεῖ γιά τὴν Ἀνιοτέρα Γυναικεία Σχολή.

Ἐ: πάλι, μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐνα ὁμαδικὸ ἔργο εἶναι τὸ κριτήριον τῶν χαρα-
κτηρῶν. Ὅλη τὴ βδομάδα κείνη εἶχα συζητήσεις, ξεδιαλύματα, μαλλώματα, παρε-
κλήσεις. Ζητήματα φιλοτιμίας, ζητήματα συμφερόντων.

Ἐπιπέ: καὶ ἡ Κλεάνθους μὲ παιδεύσαν. Ὁ πρῶτος, τὸ πιστοποιῶ καὶ
εἶναι ἄλλος χαρακτήρας. Τοῦ λείπει εὐθύτητα. Ἡ δευτέρα εἶναι τρομερὰ ψυρο-
μένη. Ἄν καὶ τὸ μάθημά της δὲν πέτυχε, δὲ δέχεται τὴν ἐλάχιστην ὑπόδειξη.
Ἐπιπέ: καὶ τὰ λάθη στὶς μαθήτριες. Κοντέψαμε νὰ τὰ χαλάσουμε.

Ἐπιπέ: ἄρα πρὶν νὰ φύγω, κανόνισα τὴν ἐρχόμενη χρονιά. Ἐλπίζω νὰ
καταστήσῃ ἀπὸ φέτος, ὅχι τόσο στὶς μαθήτριες, ὅσο στὸ δικό μας παρουσιαστικόν.
Ἐπιπέ: καὶ τὸν μαθητικόν — ὅσο καὶ νὰ ξεπέση κανεὶς ἓνα μεγάλο ποσοστὸ, πού ἔρ-
χεται ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητον ἢ παραμένει μὲ παθητικὴ διάθεση, — πάντα μὰς δίνει κά-
τι καλὸν ἢ κακόν γιά τὸ μέλλον. Ἀρχισαν κι ἔλας καμιά δεκαριά νὰ δουλεύουν
ἐπιχειρηματικὰ ἔργασιες. Ἄν ἐπιμεινόμεθα θάχουμε ἀποτελέσματα. Μὰ εἴμα-
στε καὶ ἀπὸ πάντων ὅχι ὄλοι διαλεχτοί.

Ἐπιπέ: καὶ τὸ ξαναλέω καὶ πάλι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία σου. Δὲ μπο-
ροῦν νὰ γίνουν τὰ ἔργα τῆς Ἑλλάδος ἓνα τέτοιο ἔργο χωρὶς ἐσένα. Πρέπει νὰρθῆς.
Ἐπιπέ: καὶ τὰ ἔργα τῆς Ἑλλάδος θὰ κινῶνται διαφορετικὰ ἂν ἴσους ἔδῳ. Ἐπειτα, ὅσο καὶ νὰ
ἔρχεται ἡ Ἀν. Γυν. Σχολή, νὰ μιλῶ, πὼς εἶναι τὰ Προπύ-
λαια τῆς Ἑλλάδος. Ἐπιπέ: καὶ τὸ γένιο ἔργο μὰς. Ἐδῶ ἐτοιμαζόμεστε
καὶ τὸ κοινὸ πού θὰ μὰς δεχτῆ.

Ἐπιπέ: καὶ τὸ ξαναλέω καὶ πάλι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία σου. Δὲ μπο-
ροῦν νὰ γίνουν τὰ ἔργα τῆς Ἑλλάδος ἓνα τέτοιο ἔργο χωρὶς ἐσένα. Πρέπει νὰρθῆς.
Ἐπιπέ: καὶ τὰ ἔργα τῆς Ἑλλάδος θὰ κινῶνται διαφορετικὰ ἂν ἴσους ἔδῳ. Ἐπειτα, ὅσο καὶ νὰ
ἔρχεται ἡ Ἀν. Γυν. Σχολή, νὰ μιλῶ, πὼς εἶναι τὰ Προπύ-
λαια τῆς Ἑλλάδος. Ἐπιπέ: καὶ τὸ γένιο ἔργο μὰς. Ἐδῶ ἐτοιμαζόμεστε
καὶ τὸ κοινὸ πού θὰ μὰς δεχτῆ.

νικηθή. "Αν σέ δια ξοδεύεις αυτό, (από εισοδήματα έννοω), προστεθούν και
θα πέρνης από τή Σχολή (ίσως 10 χιλ. δρ. του χρόνου) γίνεται μιὰ δάση. Υ-
χουν όμως και κάποιοι άλλοι συνδυασμοί, που θα έλυναν τὸ ζήτημα. Τὰ χρή-
της "Επιτροπής" με τή σημερινή τιμή τῆς λίρας δλοένα αυξάνουν. "Από του
τίου τὰ τοκομερίδια εισπράξαμε άπάνω από 8 χιλ. δρ. Τὸ Σεπτέμβριο θά εί-
ξουμε άπάνω από 10 ίσως και 12. "Η "Επιτροπή θά φτάση νάχη 25 - 30 χιλ.
εισοδήματα τὸ χρόνο. Δουλεύοντας για τὰ διδαχτικά βιβλία, όπως και πρέπει νά
λέξουμε, θά είναι δυνατόν νάχουμε και από και ίνα συμπλήρωμα για τὰ έξοδα
Σκέψου λοιπόν και πάλι τή σημασία του έργου και αποφάσισε.

"Εγὼ ὁ ἴδιος, όσο κι αν κουράστηκα ἐφέτος, αισθάνομαι τόσο τή σημασία
έργου αυτού, που είμαι γεμάτος από όρεξη για δουλειά. Είναι ωραίο, είναι έπι-
γικό. Δι θα μπορούσαμε νά ζητήσουμε καλύτερη έκφραση του έργου μας.

Κ: Έρχομαι τώρα σ τὸ ν "Ομιλο. Κρατήσαμε και φέτος ὅλο τὸ χρό-
να τὰ Σαββατιόβραδα. Προσθέσαμε τὰ φιλολογικά βράδια. Σαυτό μας εοήθηκα
λύ. ίνας από τούς καλύτερους νέους. "Ο Ι. Μηλιάδης," φιλόλογος και ιστορ-
τῶν ἀρχαιοτήτων. Μίλησε για τήν ανάγκη φιλολογικό φροντιστηρίου, για τὸ
παιδιό του Μάττα, και τὸ Χάση του Γουζέλι, για τούς χαρακτήρες τῆς
οιγέντης του Παλαμά, κλπ. Μίλησαν κι άλλοι νέοι.

Οικονομικά ὁ "Ομιλος σταθήκε. "Από τὸν καιρό, πο-
γατε έκανα χρέη γενικό Γραμματεία. Τὸ Σεπτέμβριο πὸς παρατήρησα τὸ
ρύλλου έκανα χρέη και ταμεία. "Η κ. Δέλτα τούτη τή χρονιά δώρησε 6000 δρ.
"Ομιλος έδωσε ὅλο τὸ χρέος του στὸν Καργαδούρη 17.700 δρ. Προχίτις, πο-
φευγα για τὸ Κόρθι, παράδωκα τὸ ταμείο στὴν κ. Θεοδοροπούλου. Έχω
ταμείο 3500 δρ. και πληρωμένο τὸ νοίκι ὡς τέλος Αύγουστου. Τὰ μέλη
τὰ 500.

Τὸ Δελτίο τυπώνεται. Θά είναι: εἰσαίμο τίτ-
π τ έ μ ε ρ η. Πρὸς τὸ παρὸν έχουμε τήν ἐξῆς ὕλη: 1) Προλεγόμενα
2) "Ο ποιητής Κ. Καβάφης μελέτη του Τέλλου "Αγρα. 3) "Εντυπώσεις
μοτικέ μας σχολεία. Από μιὰ διασκέασις (πολύ καλές παρατηρήσεις)
Θεοδωρίδης. "Ιστορική Εισαγωγή στη σημερινή ψυχολογία (αν τή
ὡς τίς 31 "Ιουλίου). 5) Δ. Γληνοῦ, ἡ μελέτη "Ιώσσα και "Εθνος τὸ
6) Κ. Σωτηρίου. "Η σημερινή ψυχολογία (από τὰ πρώτα μισθήματα
στη Σχολή ξαναδουλεμένα. 7) Γ. Σπαταλά, "Ο ποιητής Στεφ. Μαρ-
Ι. Μηλιάδης. Τὸ φιλολογικό φροντιστήριο.

Αυτὰ είναι ὅλα για τὸ πρώτο μέρος. Για τὸ β' μέρος έχουμε λιγώτερη
"Εσὺ δε θάστάνεις τίποτε είτε για τὸ πρώτο είτε για τὸ δεύτερο μέρος.

"Ο Μανόλης θέλει νάγνωσῆ τὸν "Ομιλο και τὸ Δελτίο. Πόσο είναι γι
Τώρα, που έγινε ὁ "Εξαρχόπουλος" γενικός γραμματείας λογαρέξο
ταρρυθημιστικά νημοσχέδια. "Εἰσαίμο και ὁ Σκιάς τὸ γινιστό του φιλό-
λογου.

Λογαρέξω πὸς δε θά ήταν άσχετο νάδωξα τίνα φυλλάδιο τῆς
Νομ. Τριτομύχου. μαζί με τὰ άρθρα μου στη Νέα "Ελλάδα" και ίνα πρῶτο
μιλάει για τή σημερινή θέση τῶν ζητημάτων. "Εγκρίνεις τήν ἔξοδα
λογο φυσικά θά τὸν γράφω στη Δημοτική, μα τὰλλα θά μείνουν στη
Για τή σημερινή θέση τῶν ζητημάτων στη Γερμανία έχω ἔξοδα
Reichsschulkonferenz.¹⁹ τὸν προγραμματικό και ἀποσταλέματα. Είπα
Tews. Die Einleitschule.²⁰ Πές μου μήπως θάπρεπε νάχω ὡς ἔξοδα
ἄλλο; Έχω και τὸν kerschensteiner. Grundlagen der Schulkonferenz.
Μά πᾶψτρα στην "Αθήνα. Θά τὸ ἔξω σὸ γυρισμό μου. "Αν έχω
άπάνω σὲ ὄργανωτικά αὐτὰ ζητήματα στείλε μούτο.

Τίς τελευταίες μέρες έλαδα στην "Αθήνα από τὸ [...] ἔξοδα
ραγγελιά τῶν βιβλίων. Βλέπω πὸς τὸ ζήτημα έχει τρομερές διαστάσεις.
χωρίς βιβλία είναι αδύνατο νά κινηθῶμε ἐπιστημονικά. "Εγὼ, μάλιστα,
δέκα χρόνια είχα σχεδόν τέλεια παραμελήσει και τὰ βιβλία και τή
Σωτηρίου έχει φέρει μαζί του πλουσιώτατη ψυχολογική Βιβλιοθήκη

παραγγέλνει. Σέριο, πώς είναι και για σένα κόπος. Καμιά φορά εξυπηρετούν καλό-
τερα κάποιου μικρού συνδικιακού διδασκάλου. Όπωςδήποτε όμως κινήθηκε λίγο το
ζήτημα των διδίων. Θα σου στείλω και άλλα χρήματα για τους λογαριασμούς αυ-
τούς. Μά δσο άργούν να μ'ας τ'α στείλουν τόσο ξεπέφτει και το Μάρκο και ή
Δραχμή.

Σου γράφω και ένα νέο αρκετά παράξενο. 'Ο Καλλιόφας² διά μέσου του
Γκούρ³ ζήτησε να γίνει μέλος στον 'Εκπαιδευτικό 'Ομιλο. Του ζητήσαμε να υπο-
γράψη τή δήλωση που κάνουν όλα τ'α μέλη. Μά δε λάδαμε απάντηση ως τώρα.

'Ο 'Ελευθερουδάκης έπρεπε να σου στείλη 500 δρ. για τήν έκδοση των παρα-
μυθών.⁴ Σούστειλα 500 Μ. Είναι το ίδιο; Το διδίο δεν κυκλοφόρησε ακόμη. Το-
καμα και εγώ μ'α μετάφραση. «'Ελληνικοί μύθοι»⁵ του Schwab. Τυπώνεται τώρα.
'Ο 'Ελευθερουδάκης τυπώνει μερικά από τ'α διδία του στη Γερμανία.

Και σ'ι τί γίνεσαι; Είδα τή Μέλπω Λογοθέτη.⁶ Μιλήσαμε πολύ και για σένα.
Μοδεύει κι ένα κομμάτι από τή μελέτη, που καταπιάστηκε για τ'ο λαϊκό τραγούδι.
Τ'ο κεφάλαιο που διάδασα μ'αρεσε. Μά τ'ο σύνολο, πώς θ'α τ'ο καταφέρη; Λοιπόν μ'ο
είπε, πώς αίσιοδοξείς και δουλεύεις. Γράφεις τ'α γράμματα εκείνα τ'α παιδαγωγικά
για τ'ο Σ κ ο λ ο ι ο τ ο υ Β ο λ ο υ ;⁷ Τί άλλο γράφεις; 'Επειτα έγινες
μπιμπάς. Βαριέσαι τ'α συγαρίκια; Μά τ'ο νέο παιδί ήταν μ'α ψυχική ανάγκη και
για σένα και για τή Φροσύνη. Νά τ'ο χαρήτε πολύ και θατιά!!

Παρακολουθείς τ'α έδω; Και τήν κίνησή μας μαζί με τόν 'Αλέκο;⁸ Είδες τ'ο
πρόγραμμά μας; Τ'ο εκπαιδευτικό άρθρο πώς σου φάνηκε; Τ'ο διατύπωση εγώ.⁹
Μά μ'ο τάλλαξαν λίγο. 'Η κίνηση αυτή, μ'α μικρή παρηγοριά μέσα στην όλη κα-
ταποινή, έχει κι αυτή τίς ολέθριες αδυναμίες της. Θα σου τ'α γράβω άλλοτε.

'Ο 'Αλέκος είναι θαυμάσιος άνθρωπος. Βαθύς, εύγενικός, ανώτερος τύπος,
λλά δεν είναι καιωμένος για άρχηγός. Κάτι του λείπει.

Σου γράφω ή ώρα πάντα τ'ο πρωί. Μπροστά μου ανοίγεται τ'ο Αιγαίο. 'Αντίκρυ
μ'α ραχάλα. Από τήν 'Ανατολή μέσα από τ'ο κήμα θγαίνει ένας ήλιος ύγρορρόδι-
να. Δροσερές πνοές πελαγήσιες έρχονται άπανιστά. Τ'α σπιτάκια του γιαλού ά-
σπίζουν. Γαλήνη. Θεία Γαλήνη. Και όμως οί άνθρωποι πονούν. 'Αν μπορούσαν
ν'αρμοστούν με τή φύση; Μά γιατί δεν μπορούμε να κοιμίσουμε μέσα μας τήν άνη-
συα; Μέσα σ'ενα κόσμο τόσο ωραίο γιατί να είμαι εγώ γεμάτος πόθους άνικανο-
παιχτός, γεμάτος χρέη που με βαρύνουν;

Σε χαιρετώ και τή γυναίκα σου και τ'α παιδιά σου.

Οί ήκκοί μου κοιμούνται ήσυχα μέσα στην κάμαρη. Είναι καλά.

Μήτσος

1. Πηκείται για τ'ο γράμμα 13 όπου «...Τή συνέχεια θ'α την λάβης άπ' τήν 'Αντρο».

2. Για τόν Θεοδωρίδη πρβλ. σχ. 8, γρ. 2. Για τήν Κλεάνθους, σχ. 9 στο ίδιο

3. Πρβλ. σχετικά σχ. 15, γρ. 1.

4. Για τ'α Σαββατόερα πρβλ. σχ. 22, γρ. 11.

5. Γιά τήν Μεγίσθη. 'Αρχαιολόγος Δ)τής του Μουσείου 'Ακροπόλεως.

6. Για τίς έκλογές του 'Ομίλου 5)2)21 και για τή διάρθρωση τής Διοικ. 'Επιταο-
όπου έλαχτηκαν γραμματίες του 'Ομίλου ό Γληνός και ταμίας ή 'Ελένη Κορύλλου
θραϊός) πρβλ. σχ. 5, γρ. 2.

7. Γενεόλογη Δέλτα πρβλ. σχ. 17, γρ. 3. 'Όσο για τή δωρεά της τ' αναφέρει ό
θραϊός) πρβλ. σχ. 11ος, άριθ. 1-4, 1923-24, σελ. 266 και στο κεφάλαιο «Δω-
000 κ. άχι 6000 δρ.

8. Τ'ο κείνος στην τυπογράφο
9. Αίσα Ελευθερουδάου. Πρβλ. σχ. 9, γρ. 1.

10. Δ.Ε.Ο. τ. 10ος άριθ. 1-4, 1922 "Άγνωστο για παιδιό λόγο, κυκλοφόρησε ένα χρόνο αργότερα. Καθώς αναγράφει «Κυκλοφόρησε τον Αύγουστο του 1923». Την δε έκδοσή του στην φρόντισε ο κ. Δ. Γληνός.

11. Από την ύλη π' αναφέρεται δημοσιεύθηκαν στο Δελτίο δ.π. τα κείμενα: τού Τέλλου "Άγρα, Χ. Θεοδωρίδη (Χρίστου Θρακιά), Γερ. Σπαταλά της δασκάλισσας Κ.Ο. και τού Δ. Γληνού τὸ 6^ο μέρος ἀπ' τὴ μελέτη του «Έθνος και Γλώσσα». (Τὸ α' μέρος εἶχε δημοσιευθεῖ παλιότερα πρὸλ. Δ.Ε.Ο. τ. 5, 1915 σ. 47-62 με τὸ ψευδώνυμο Δ. Φωτεινός. Τυπώθηκε και χωριστά Τυπογρ. Έστία, Αθήνα 1922). Δέν δημοσιεύθηκαν τὰ προλεγόμενα τού Γληνού, ἡ μελέτη τού Σωτηρίου και τὸ κείμενο τού Γιάννη Μηλιάδη. Ὡστόσο τὸ μελέτημα τού Σωτηρίου δημοσιεύθηκε στο ἄλλο Δελτίο (πρὸλ. Δ.Ε.Ο. τ. 11ος άριθ. 1-4, 1923-24. Κ.Δ. Σωτηρίου, «Ψυχολογικά μελετήματα», σ. 94-124. Το ἴδιο και τὰ προλεγόμενα τού Γληνού που καθὼς μαθαίνουμε ἀπὸ γράμμα του στο Δελμοῦζο (Κόρθι 15)8)22 Ἄρχ. Βιβλ. Ἀμφίσσης — Ἄρχ. Δελμ. Φ: Νο 1Γ' 25) «...εἶδη καταπιόστηκα νὰ γράμω ἕνα πρόλογο γιὰ τὸ φετεινὸ Δελτίο κι αὐτὸ ἀπλώθηκε σὲ ἄλλο κερη μελέτη...» και σὲ συνδυασμὸ με τὴν πληροφορία «...καλοκαίρι στήν Ἄντρα γράμω τὴν κρίση τού Δημοτικισμοῦ...» (πρὸλ. Στὴ μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού, Ἀθήνα 1946 σ. 203) θὰ πρέπει νάσαι ἡ μελέτη του «Ἡ κρίση τού δημοτικισμοῦ» που δημοσιεύθηκε στο Δ.Ε.Ο. τῆς ἄλλης χρονιάς, τ. 11ος.

12. Μελέτη δέν ἔγραψε καμιά ὁ Δελμοῦζος στο χρόνια που βρισκόταν ἐξω. Ὡστόσο μετὰ τὴν παράκληση τούτῃ τού Γληνού υποπτεύομαι πὼς ἡ διδλοκρισία τού Δ.Ε.Ο. τ. 10ος και με τ' ἀρχικά «Α.Δ.» εἶσαι δική του. Πρὸλ. Δ.Ε.Ο. τ. 10ος, άριθ. 1-4, 1922 Βιβλοκρισία β) Παιδαγωγικά, σελ. 279-283.

13. Ὁ Τριανταφυλλίδης ἀρχίζει τότε νὰ ξεκάθει ὀριστικά ἀπ' τὸ μαχόμενα δημοτικιστικὸ κίνημα και συντηρητικοποιεῖται.

14. Νικ. Ἐξαρχόπουλος. Ἀντιδραστικὸς καθαρολόγος καθηγητῆς τῆς Παιδαγωγικῆς. Κράτησε γιὰ πολὺ λίγο καιρὸ τὴ Γ. Γραμματεία τού Ὑπ. Παιδείας.

15. Ἄνδρέας Σκιαῆς. Ἀντιδραστικὸς καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς «φανατικὸς πολεμιὸς τῆς μεταρρύθμισης. Ὅσο γιὰ τὸ φυλλάδιο προφανῶς τὸ «Ἔνωσις περὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς μέσης ἐκπαίδευσως» 1921.

16. Κυκλοφόρησε ἀργότερα σὲ τόμο με μικρὸ πρόλογο. Δ. Α. Γληνού. «Ένας ἔσφος νεκρὸς — μελέτες γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα» Ἀθήνα 1925.

17. Τὰ νομοσχέδια αὐτὰ ὑποβλήθηκαν στὴ Βουλὴ τὸ Νοέμβρη τού 1913 ἀπ' τὸ Ὑπουργὸ Παιδείας Ι. Τσιριμώκο και καταψηφίστηκαν. Κύριος συντάκτης των ὁ Πλάτ.

18. Δ. Α. Γληνού Διευθυντὸ τού Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαίδευσως. «Ἐπιθετικὴ Ἀνόρθωσις» ἔφημερίς «Νέα Ἑλλάς» 18 Μαρτίου μέχρι 15 Ἀπριλίου 1914

19. Reichsschulkonferenz δηλ. πρακτικὰ τού συνεδρίου τών κρατικῶν σχολείων

20. J. Tews, Die Einleitschule (Ἐνιαίον σχολεῖον).

21. G. Kerschensteiner. Γερμανὸς παιδαγωγός. Ὁ πρῶτος που θεμελιώθηκε ἀνάπτυξε τὸ σχολεῖο ἐργασίας «Grundlagen der Schulorganisation» (βάση ἔργου τού Σχολείων).

22. Προφανῶς τὸ ἐπώνυμο τού διδλοισπώλη.

23. Σπ. Καλλιθέας Πρὸλ. σχ. 39, γρ. 7 και σχ. 5, γρ. 11.

24. Μέλος τού Ἐκπ. Ὁμίλου

25. Πρὸλ. σχ. 7, γρ. 9 καθὼς και τὸ σχετικὸ γράμμα.

26. G. Schwa b (Γουσταῖος Σδάμπ). Γερμανὸς φιλόλογος και θεολόγος. Πρὸλ. καθὼς τὸ μετάφρασμα τού Γληνού εἶσαι ἐκλογή ἀπ' τὸ ἔργο του Σδάμπ «Θρύλοι τῆς σικῆς ἀρχαιότητος 1838-1840». Κυκλοφόρησε στὴ σειρά τών 30 εἰκονογραφημένων δικῶν ἐδόσεων που ἐγκαινιάστηκαν στο 1921, με τὸν τίτλο «Ἑλληνικοὶ Μῦθοι». Στὸ μετάφρασμα τούτο δέν περιλαμβάνεται στις μέχρι τώρα ἐκδοθεῖσες διδλογραφεῖς τού Γληνού.

27. Πρὸλ. σχ. 14, γρ. 13. Νὰ πρὸκειται γιὰ τὰ «Τραγαῦδια τῆς Ροῦμῆς».

28. Προφανῶς τὰ γράμματα τών μαθητριῶν του στο Α. Παρθεναγωγεῖο ἔδωκε δημοσίευσε στο βιβλίο του Α. Δελμοῦζου «Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο» Ἀθήνα 1950

29. Ἐνωσι τών Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου και τὴν ὀργάνωσι δημοκρατικὸ ἀγῶνα με τὴ δημιουργία τών «Δημοκρατικῶν Συλλόγων».

30. Πρὸκειται γιὰ τῆς γενικῆς προγραμματικῆς ἀσχῆς τών δημοκρατικῶν Σχολείων που δημοσιεύθηκαν στις ἀθηναϊκῆς ἔφημερίδες στις 15 Ἀπριλίου 1922. Καθὼς στὸ γράμμα τούτο φαίνεται, τὴν παράγραφο δ' τού άρθρου 8, που μιλάει γιὰ τὴν ἀποδουση, τὸ διατύπωσε ὁ Δημήτρης Γληνός. Πρὸλ. Ἰστ. Εἰσαγωγή.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
4 ΛΕΚΑ

ΑΘΗΝΑ 8 Νοεμβρίου 1922'

Ἀγαπητέ μου Ἀλίκο,

Ἔλασα τὸ τελευταῖο συστημένο σου γράμμα καθὼς καὶ τὰ προηγούμενα. Θὰ σοῦ ἀπαντήσω πλατειά. Θὰ σοῦ γράψω ἰδιαίτερος καὶ ὁ Σωτηρίου² καὶ ὁ Κακούρος³ καὶ ἡ Μυρσίνη⁴. Μάθε, ὅτι ὄρισκομαι μὲ 12 πρόσφυγες στὸ σπίτι μου, μάννα, πατέρα, 4 ἀδερφές, τρεῖς ἀδερφοὺς, 2 γαμπροὺς καὶ 1 νύφη. Μόνο αὐτὸ θὰ σοῦ ἐξηγήσω γιατί δὲ σουγράψα προτύτερα.

Σοῦ γράφω τώρα βιαστικά. Δημοσιεύτηκε στὶς 5 Νοεμβρίου Νομοθετικὸ Διάταγμα. Κατὰ τὸ Α' ἄρθρο ἐπανερχοῦνται αὐτοδικαίως στὶς θέσεις πού εἶχαν τὴν 5 Νοεμβρίου 1920 ὅλοι οἱ παυμένοι καὶ παραιτημένοι ὑπάλληλοι. Ὅσοι εἶναι σὶ ἐξωτερικὸ πρέπει σὲ 30 μέρες νὰ δηλώσουν ἂν δεῖχονται τὴ θέση.

Ἡ δήλωση μπορεῖ νὰ γίνη καὶ στὸ Προξενεῖο καὶ θὰ ἔχη τὸν ἐξῆς τύπο: «Σύμφωνα μὲ τὸ 1ο ἄρθρο τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 5ης Νοεμβρίου 1920 δηλώνω, ὅτι ἐπανερχομαι στὴ θέση τοῦ Ἀνωτέρου Ἐπόπτου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης πού κατείχα στὶς 5 Νοεμβρίου 1920.»

Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνετε καὶ σεῖς αὐτὴ τὴ δήλωση. Ἄν ἀποφασίσετε ὀριστικὰ νὰ μὴν ἔλθετε ἢ νὰ ζητήσετε ἄλλη θέση, ἔχετε ὅλο τὸ δικαίωμα ξαναπαραιτηθῆτε.

Τώρα εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμετε τὴ δήλωση. Μὰ ἔχει μόνον αὐτὸ, μὰ καὶ νῆρθα ἔδω. Γίποτε δὲ δικαιολογεῖ τώρα τὴν ἀπουσία σας. Γιατί τώρα γίνεται ὁ ἀγὼν. Ἐκτός ἂν ἀποφασίσετε ὀριστικὰ νὰ δουλέψετε ὡς ἄτεμα καὶ θεωρητικὰ μόνον.

Ἡ κατάσταση ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας.

Σὲ φιλῶ μὲ ἀγάπη

Δ. Γληνός

1. Τὸ γράμμα εἶναι τὸ τελευταῖο τῆς σιρᾶς πού δημοσιεύουμε. Χρονολογεῖται σὲ τὴν ἐποχὴ πού ἡ συμφορὰ τῆς Μικρασίας γκρέμισε καὶ τὸν παλαιόκομματο.

2. Πρὸβλ. σχ. 9, γρ. 3.

3. Πρὸβλ. σχ. 16, γρ. 11.

4. Πρὸβλ. σχ. 9, γρ. 2.

5. Ὁ Γληνός, ὁ Δελμούζος καὶ ὁ Τριανταφυλλίδης εἶχαν παραιτηθεῖ στὶς 5.11.1920. Οἱ δύο τελευταῖοι ἀπ' τὴ θέση τοῦ Ἀνωτέρου ἐπόπτη τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσης. Ὁ Γληνός ἀπ' τὸ Ἐκπ. Συμβούλιο. Τὴν παραίτησή του ἀπὸ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Παιδείας, ἐπειδὴ ἡ θέση θεωροῦνταν πολιτικὴ, τὴν εἶχε υποβάλει ἀμέσως μετὰ τὸ τέλοςματα τῶν ἐκλογῶν. Τὴν 1.11.1920.

ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ

Σ τ ῆ ν ἐ ξ ο ρ ί α

(Ὀκτώβρης 1935)

Τοῦ ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

Μᾶς σιδεροδέσανε τὰ χέρια
καὶ μᾶς κλείσαν ὀλοῦθε μαλιγχέρια.

Μᾶς μετρήσανε, κάπου ἐξηνταριά,
καὶ μᾶς ζυγιάσαν τὴν ψυχὴ — βαριά!

Μουδιάσανε σφιχτόδετα καιρὸ
χέρι δεξιὸ μὲ χέρι ἀριστερό.

Μουδιασμένο καὶ τ' ἄλλο μας ποῦ ἐκράτει
βαλίτσα ἢ δέμα γιὰ τὸν Ἕλλη - Στράτη.

Κατάχαμι Ἄρετή, Μυαλὸ καὶ Νιάτα,
τὸν κάλλιον ὁ χειρότερος ἐπάτα...

Τυχερέ, κείνο τ' ἄθλιο δειλινὸ
σὲ δέσαν μὲ τὸ Δάσκαλο Γληνὸ.

Μεγάλα μάτια ἀστραφτερά, στητὸς
κι ἀτάραχος πάνου ἀπ' τὴ Μοίρα ἀφτός.

Κοιτοῦσε τὴν ἐρχόμενην εὐδία,
σὸ νεῦρικὸς ἀπὸ τὴν ἀηδία.

Μαζί μας, τελεφταῖοι, μὲ τὸ θαπόρι
πρεζάκηδες, ἀλάνια, λαθρεμπόροι,

Ξεπίτηδες, γιὰ νὰ φανεῖ, πὼς ἴσια
λογιοῦνται ἢ Λεφτεριά καὶ τὰ χασίσια.

Μὰ τὸ καλογεράκι ἀπ' τ' Ἀγιονόρος
πὼ πέταξε τὰ ράτσα ὁ θεοφόρος

καὶ τὸ πιάσανε νύχτα στὴν Ὀμόνοια
μὲ ξουρισμένα χεῖλια καὶ σαγόνια,

μαζὶ μας δὲν τὸ δέσανε. Βλακεία
νὰ πεμπέψουν Πατριδα καὶ Θρησκεία!

Ἔτσι μὰς ἐφορτώσαν στὸ θαπὸρ:
τοὺς πατριώτες οἱ πατριδεμπόροι.

Ἐξορία στὸ Λαό, χέρια δεμένα,
γιὰ νὰ ῥθει ὁ Ἐξορισμένος ἀπ' τὰ ξένα.

νὰ χωρίσει τὸ Ἔθνος καὶ νὰ θάλει:
τὴ μιά μεριὰ νὰ πολεμάει τὴν ἄλλη.

Ἀναμνήσεις συναγωνιστῶν του

Στὸν Ἄη - Στράτη

Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1935, μετὰ τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου, ὁ Κονδύλης γιὰ νὰ παλινορθώσῃ τὴ μοναρχία ἔκανε πραξικόπημα, τὴν ἐκκοσμογονία, καὶ κατέλαβε τὴν ἐξουσία. Κατάργησε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 καὶ ἐπέφερε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, ἀνέστρεψε τὶς δημοκρατικὲς καὶ συνδικαλιστικὲς ἐλευθερίες καὶ ἔκανε πολυάριθμες συλλήψεις. Ἐστὶ τὸ δημοψήφισμα, ποῦ ἔγινε ἀργότερα, ἐπέφερε τὴν μοναρχία μὲ τὸ 99%! τῶν ψήφισαν.

Στὴν Ἀθήνα πιάστηκαν πολλοὶ δημοκρατικοὶ πολίτες. Σὲ μιὰ νύχτα μόνο, 10 - 11 τοῦ Ὀκτώβρη, πιάστηκαν γύρω στοὺς 1000, ποὺ ἦταν μεγάλος ἀριθμὸς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀνάμεσά τους ἦταν ἀρκετοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἀπορροῦμενοι. Στὸ τμήμα Μεταγωγῶν τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ συναντηθήκαμε, καὶ ἐπὶ τὸν τόπο καράβι ταξιδεύαμε μαζί μὲ τὸν Κονδύλη, τὸν Βάρναλη, τοὺς δικηγόρους Ν. Μαυροπούλου, Γ. Ραφτόπουλο, Τάκη Στέλιο, Γιάννη Κατσανωτό, Ἀγγελόπουλο, κλπ., τὸ δημογράφου Τάκη Κόντο, τὸν ὀφθαλμίατρο Δημησιάνο, τὸν γιατρό Μανώλη Σιγανέ, τὸν τεχνικό κριτὴ Ἀντώνη Στρατηγόπουλο, ποῦ λίγες μέρες πέρασε πολιτικὸς πρόσφυγας ἐπὶ τὸ ἐξωτερικόν, τὸν Χρήστο Κανάκη, γραμματέα τοῦ συλλόγου τῶν ἐμποροῦντων, καὶ μερικοὺς ἐργάτες καὶ ἐπαγγελματίες.

Τὸ καράβι μᾶς ἄφησε στὴν Μυτιλήνη γιὰ νὰ πάρεται ἀργότερα τὸ καράβι τῆς ἀγρονομίας ποῦ ἔπαινε στὸν Ἄη - Στράτη τὴν βδομάδα. Στὰ κρατητήρια τοῦ τμήματος τῆς Μυτιλήνης μείναμε ἀσπόμερες καὶ δεχτήκαμε πολλὰ ἐπισκέψεις ἀπὸ δημοκράτες τοῦ νησιοῦ.

Τὸν Ὀκτώβρη φτάσαμε στὸν Ἄη - Στράτη. Στὸ μουράγιο, ποῦ ἀποβιβάστηκαμε, περιμέναν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἐξοριζομένους ἀπὸ τὸ νησί. Μᾶς δεξιάκαμε μὲ μεγάλη ἐγκαρδιότητα καὶ ἀγάπη καὶ συγγνώμη. Μεταφέρανε τὸ καράβι μᾶς στὸν «κεντρικὸ» θάλαμο. Μᾶς ἔβαλαν φαγητὸ καὶ φάγαμε. Μέχρι τὸ ἔσπασμα τῆς βδομάδας μᾶς εἶχανε τακτοποιήσει οἶκα οἴκια καὶ εἶχανε φροντίσει ἀπὸ τὸν Ἄη - Στράτη ἀνάγκες τῆς ἐγκατάστασής μας. Προσγειωθήκαμε κάπως ἀπὸ τὴν ἐξορία, ποῦ ὅλοι μᾶς ἔμαθαμε γιὰ πρώτη φορά.

Τὸν Ἄη - Στράτη, ἐμῶς οἱ καινούριοι, «οἱ δημοκράτες» μᾶς ἔλεγον οἱ «παλιοί»,

περνούσαμε πολλὰς ὥρες τὴν μέρα ψαρεύοντας στὰ βραχάκια ἢ κάνοντας βόλτες στὴν ἀμμουδιὰ καὶ παρακολουθώντας τὸ ψάρεμα τῆς τράτας. Σιγά - σιγά ὁμως ἡ ζωὴ μᾶς ἄρχισε νὰ ὀργανώνεται καὶ νὰ προγραμματίζεται. Ἡ παρουσία τοῦ Γληνοῦ ἀνάμεσά μας ἦταν μιὰ εὐκαιρία ποῦ ὅλοι προσπαθήσαμε νὰ τὴν ἀξιοποιήσουμε. Ὁ ἴδιος στὸ δίμηνο διάστημα, ποῦ μείναμε στὸ νησί, ἔκανε ἀσπόμερη προγραμματισμένη ζωὴ. Ἀπόφευγε τὶς πολλὰς βόλτες, ποῦ κάναμε οἱ ἄλλοι, καὶ τὸ καφενεῖο τοῦ μπάρμπα - Θύμιου, ὅπου ὁ Βάρναλης περνούσε πολλὰς ὥρες παίζοντας τάβλι. Μελετοῦσε πολλὰς ὥρες. Βοήθησε πολὺ στὴν κατάστρωση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ ἑνὸς προγράμματος μαθημάτων καὶ στὴν καλύτερη ὀργάνωση τῆς ζωῆς μᾶς. Ἐκανε δυὸ διαλέξεις. Τὴν μία μὲ θέμα «Πῶς νὰ μιλάμε» καὶ τὴν ἄλλη μὲ θέμα «Πῶς νὰ γράφουμε». Στάθηκε ὑπόδειγμα σὲ ὅλα καὶ γιὰ ὄλους μᾶς.

Θυμᾶμαι χαρακτηριστικὰ:

Στὶς πρώτες μέρες, ποῦ φτάσαμε στὸ νησί, ἔγινε ἐξόρμησις γιὰ ξύλα. Οἱ ἐξοριστοὶ κουβαλοῦσαν στὸν ὠμο καὶ ἀπὸ μακρινὴ ἀπόσταση, μιὰ μέχρι δυὸ ὥρες, τὰ ξύλα γιὰ τὸ μαγειρεῖο καὶ τὶς ἄλλες τοὺς ἀνάγκες. Ὁ Γληνὸς, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ «ἐπιπευθύνου» νὰ τὸν πείσει νὰ μὴν πάρει μέρος σ' αὐτὴν τὴν βαρεῖα καὶ κοπιαστικὴ δουλειά, δὲ δέχτηκε νὰ ἐξαιρεθεῖ. Κουβάλησε ἰδρωκοπώντας τὸ ξύλο του, καὶ συνέχισε μέχρι τὸ τέλος, ποῦ φύγουμε, νὰ παίρνει μέρος σὲ ὅλες τὶς παρόμοιες «ἐξορμήσεις».

Λίγο ἀργότερα ἀρχίσαμε διάφορα πολιτικὰ μαθήματα. Καὶ ὁ Γληνὸς ὁ μεγάλος δάσκαλος καὶ διανοητὴς ἔγινε μαθητὴς. Κάθησε δίπλα - δίπλα μὲ ἐργάτες καὶ ἀγρότες καὶ παρακολουθοῦσε μὲ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια τὸ μάθημα, ποῦ δίδασκε ἕνας παλιὸς καπνεργάτης.

Ὁ Γληνὸς μὲ τὸν τρόπο του ποῦ προσαρμόστηκε στὴ ζωὴ τῆς ἐξορίας καὶ μὲ τὴν ὑποδειγματικὴ ζωὴ καὶ συμπεριφορὰ του μπήκε στὴν καρδιὰ ὄλων τῶν ἐξοριστῶν καὶ ἀνέθηκε πρὸς πολὺ στὴ συνείδησή τους ὡς ἐθνικὸς πνευματικὸς ἡγέτης. Καὶ ὅταν φύγαμε ἀπὸ τὸ νησί, τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1935, γυρίζοντας στὴν Ἀθήνα, εἶχαμε ὅλοι τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Γληνὸς εἶχε μπεῖ πιά ἀποφασιστικὰ μὲ ὄλους τοὺς ἰκανότητες καὶ τὶς δυνάμεις στὴν ὑπηρεσία τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ προοδευτικοῦ κινήματος τῆς χώρας μᾶς.

*Ἡ Ὀμάδα Συμβίωσης τῶν ἐξοριστῶν τοῦ Ἄη Στράτη στὰ 1935. Ἡ πρώτη σειρά
διακρίνονται οἱ Βάρναλης καὶ οἱ Γληνός.*

Αρχές 'Οχτώβρη 1935. Η «Κοσμογονία» του Κουνδύλη στο φόρτε της. Καθημερινή κατάσταση εφημερίδων, σε σημείο που κάθε δεύτερη μέρα ο «Ριζοσπάστης» έβγαινε με άλλο τίτλο. Συλλήψεις, διώξεις, τρομοκρατία, με πάντα την ίδια αντίσταση του λαού. Πριν λίγες μέρες εκατοντάδες δικηγόροι της 'Αθήνας, με το Σβώλο επικεφαλής, πραγματοποίησαν την πορεία της έντονης διαμαρτυρίας προς το υπουργείο Δικαιοσύνης.

Έτσι, βρεθήκαμε εκείνη τη νύχτα απ' την «Ειδική 'Ασφάλεια» του Κομποχόλη στο μεγάλο κρατητήριο - μπουντρούμι του «Τμήματος Μεταγωγών» της 'Αθήνας καμιά σαρανταριά (μεγάλη υπόθεση για την εποχή) επιστήμονες, γιατροί, δικηγόροι, καθηγητές, συνδικαλιστές, επαγγελματίες.

Άρχισαμε να βολευόμαστε για ύπνο (περασμένη δέκα ή ώρα). Κάποιος που κάπνιζε το τσιγάρο του στο παραθυράκι της πόρτας, είδε κ' έδωσε το «σήμα»:

— Παιδιά, φέρνουν το Γληνό και το Βάρκαλη.

Το πρωί τους είδαμε στην «αύλη».

— Δάσκαλε, του λέω, τώρα θα γράψεις και για την Κοσμογονία. Ήταν, φαίνεται, ανάγκη.

Όσο και νά 'ναι δέβαια το πράμα δεν ήταν και τόσο ευχάριστο. Μά ο δάσκαλος το γύρισε στο κεφάλτο:

— Το κακό ήτανε ο λαγός, χαμογέλασε.

— Ποιός λαγός;

— Είμαστε στο τραπέζι, όταν χτύπησαν το κουδούνι. Δεν είχα βάλει ακόμα μπουκιά. Κ' είχαμε λαγό στιφάδο, περίφημο πράμα, ξέρεis ξ, δώρο κάποιου φίλου. Πήγα ν' ανοίξω εγώ, νύχτα δλέπειis και μπερδεμένα τα πράματα... και να μās συγχωράτε... και σās θέλει ο κύριος διοικητής... για μιá στιγμή. Μά είμαστε στο τραπέζι... νά 'ρθω αύριο το πρωί, αργότερα... Δεν πειράζει καθήστε να φάτε, περιμένουμε... Και κάθησαν μέσα... Που να φας... πάει ο λαγός.

Την άλλη μέρα «Τμήμα Μεταγωγών» Πειραιά — μπουντρούμι — δούτα, επισκέψεις για τον «εξοπλισμό» του ταξιδιού τους. Κ' έπειτα κι τα «βραχιόλια» της τιμής, στο καράδι για τον 'Αη - Στράτη νέας Μυτιλήνης. Μαζί κι ο γιατρός ο Μανόλης ο Σιγανός, ο βουλευτής - δικαλιστής Βερβέρης, ο γιατρός ο Δημητράκης και άλλοι πολλοί και έκλεκτοί, μά του να τους άραδιάζω.

Στη Μυτιλήνη είμαστε κάπως πιό άνετα. Ξάφισαμε κάμποσες μέρες — λόγω καρδιαιού. Ξάφισαμε, φρεσκαριστήκαμε και δέ μās έβγαλε το καλό φαί. Οί Μυτιληνιοί ήταν πάντα καλοί και η οργάνωσή τους πάντα καλή — και τα τότεs και πολύ πιό μπροστά. Έπειτα καθημερινές, διανοούμενοι, επιστήμονες, εργάτες, άπλοi άνθρωποι, ολόκληρο το έθνος του Δικηγορικού Συλλόγου με τον πρόεδρό του. Και ο Γληνός λαμποκοπούσε — το κέντρο των έκδηλώσεων και

το χαιρόταν με κέφι και συνείδηση.

Έτσι ήρθε η μέρα (νύχτα ήταν) που «βραχιολυμένοι» και πάλι (ζευγαράκια) μπήκαμε στο καράδι για τον 'Αη - Στράτη. Την άλλη μέρα μέσα σ' ένα νοτισμένο πρωινό ξεμπάρκαραμε στο νησί που κάποτε θα γινόταν μαζί το Μακρονήσι και τα Γιούρα παγκόσμιο σύμβολο - σύνθημα για την κατάργηση των έλληνικων «στρατοπέδων συγκεντρώσεως πολιτικων κρατουμένων».

Ο 'Αη - Στράτης ήταν κιόλας «έπανδρωμένος», με θαριά στελέχη του Λαϊκού Κινήματος, που και αργότερα και σήμερα έπαιζαν και παίζουν το ρόλο τους στην ηγεσία του Κινήματος. Γραμματέας ο Χρήστος ο Καννάκης, που αφού έζησε από τόσα δάσανα και μαρτύρια, βρήκε πριν από μήνες το θάνατο σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στο δρόμο της Σαλονίκης.

Η υποδοχή ήταν ανάλογη με το «ποιόν και το ποσόν», γιατί, όπως είπα, την «ειδυλλιακή» εκείνη εποχή η σαρανταριά των έπιστημόνων πολιτικων έξοριστων, ήταν κάτι το πρωτοφανήσιμο.

Τον Γληνό όμως τον πείραξε το ταξίδι και άρχισαν οι όδυνηρές ενοχλήσεις της χολής του. Έτσι, το βράδι δεν κατάφερε να παρευρεθεί στην πρώτη επίσημη καλωσοριστική δεξίωση. Πλάγιαζε.

Η «δεξίωση» έγινε στο μεγάλο θάλαμο της 'Ομάδας, που αργότερα στις μέρες μας του 1951 οι τρεις χιλιάδες πολιτικοί έξοριστοι το γκρέμισαν κ' έχτισαν ένα μοναδικό για τα χωριά και όσο ήταν δυνατό πρότυπο κτίριο - νοσηλευτικό ίδρυμα, με καμιά τριανταριά κρεβάτια.

Ζεστασιά καρδιάς και σώματος (μιá μεγάλη σόμπα έκαιγε στη μέση) τραγουδία, λόγοι, χαιρετισμοί, αντιχαιρετισμοί, κέφι.

Την άλλη μέρα πήγα να δώ τον Γληνό.

— Δάσκαλε (ήταν ο καλύτερος τίτλος όταν άκουγε να τον προσαγορεύουν) έχασες χθες το βράδι — και του περιέγραψα.

Συγκινήθηκε φανερά.

— Ποιός μίλησε από μās, έσύ;

— Έγώ, δάσκαλε. Αν ήσουνα θα μιλούσες έσύ.

— Που να το ξέρω. Λυπήθηκα πολύ, πάρα πολύ. Αν τό 'ξερα θα 'ρχόμουνα. Δεν είμουν και του θανατά.

Κι άρχισε η ζωή μας, η ζωή των οργανωμένων πολιτικων έξοριστων. Τότεs ήταν αλλιώς τα πράματα, «σφιχτά». Ο Γληνός ήταν ένα απλό μέλος της ομάδας. Κι άμέσως έγινε ο πρόθυμος, υπάκουος, συνειδητός δουλετής. Τη σειρά του ούτε την άρنيόταν, ούτε την άφηνε.

Έπρεπε να πάμε για ξύλα. Μαζί. Και το βουνό ήταν μακριά. Και το κορμάρι του κέρου βαρύ στον ώμο, στον κατεδασμό. Μά ο Γληνός δεν έπαυε και στον άνεδασμό και στον κατεδασμό τη θεωρητική και άνεκδοτολογική περίφημη κουδέντα του.

Κάθε τόσο οι φτωχοί ψαράδες του 'Αη -

Στράτη τραβούσαν την τράτα τους. Σε συμφωνία με την ομάδα πηγαίναμε και βοηθούσαμε στην καλάδα. Περιμέναμε τον κόπο μας «εις είδος» για την ομάδα και κάτι ιδιαίτερο για τον καθένα.

Μιά μέρα νάτος ο Γληνός στην καλάδα.

— Έλα, δάσκαλε, τού φώναξα.

— Γιατί, δηλαδή; άπάντησε. Γι' αυτό έρχομαι, όχι για σεργιάνι.

Πέταξε τὸ παλτό του και ζώστηκε τὸν κρόκο. Σε λίγο είχε συνηθίσει στὸ σβούριγμα και στὸ τράδηγμα.

— Δάσκαλε, τὰ παπούτσια και τὶς κάλτσες τοῦ φωνάζαμε.

— Ἄ, όχι ὡς αὐτοῦ όχι, ἔχω κι ἄλλο ζευγάρι, γελοῦσε.

Τράδηξε ὡς τὸ τέλος και πήρε και τὸ ἰδιότερο μερτικό του. Και τὸ ἐπανελάβε.

Ἄλλιώτικα τὰ πράγματα τότες και «σφιχτά». Σχέσεις και κουβέντες με τοὺς χωριανούς και προπαντὸς τὶς χωριανές, ἀπαγορευτῶν, «ἐπὶ ποινῇ κλπ.». Μονάχα οἱ εκπρόσωποι τῆς Ὀμάδας εἶχαν αὐτὸ τὸ δικαίωμα.

Ἔτσι, τὰ ρούχα μας ἔπρεπε νὰ τὰ πλένουμε μοναχοί μας και νὰ μὴν τὰ δίνουμε στὶς γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, ἐκτὸς ἂν αὐτὸ και με δικιὰ τῆς μεσολάβηση τὸ ἐνέκρινε ἡ «Ὀμάδα», ἡ γραμματεία τῆς.

Ὁ Γληνός δὲ θέλησε, ἂν και τοῦ εἶπαν, νὰ κάνει διάκριση. Δὲν ἤθελε καμιὰ διάκριση.

Και στὸν εἰδικὸ χῶρο, με τὴ σειρά του, στὴν κοινὴ σκάφη, με τὸ νερὸ κουβαλητὸ ἀπ' τὸ διπλανὸ πηγάδι, βλέπαμε τὸ Γληνὸ νὰ κάνει ἀνασκουμπωμένους τὴ μπουγάδα του.

— Ὅλα πρέπει νὰ τὰ κάνει κανεὶς και δὲλα νὰ τὰ μαθαίνει, ἔλεγε.

Μὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο και τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Γληνοῦ, ἦταν πὼς ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἔγινε ἕνας καλὸς, μελετηρὸς, πειθαρχημένος μαθητῆς.

Στὴν Ὀμάδα τοῦ Ἄκατριδῆ γινόντουσαν μαθήματα. Πολιτικά, συνδικαλιστικά, πολιτικῆς οἰκονομίας κλπ. Δασκάλοι, ἀπλοὶ ἐργάτες συνδικαλιστές, πού τὰ σχολικά τους γράμματα δὲν ξεπερνοῦσαν τὸ δημοτικὸ, μὰ πού εἶχαν «μάθει γράμματα» στὰ «Σχολεῖα τῶν φυλακῶν και τῆς ἐξορίας».

Κι ὁ Γληνός, ὁ γενικὸς τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, ὁ διεθνoὺς φήμης παιδαγωγός, ὁ καθοδηγητῆς, ὀργανωτῆς, ἐμπνευστῆς, θεμελιωτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης, ὁ δάσκαλος, καθῆσε στὸν πάγκο ἤσυχος, καλός, πειθαρχικὸς και πάντα «μελετημένος» μαθητῆς και «ἀκούγε» προσεχτικά και με συνείδηση τὸ δάσκαλο - ἐργάτη.

Ἔτυχαν μάλιστα και φορές — νὰ μὴ φαίνεται περίεργο — πού ὁ δάσκαλος - ἐργάτης ἔκανε «διορθώσεις» και «παρατηρήσεις» στὸ δάσκαλο - μαθητῆ του. Και τότες ὁ Γληνός, με πλήρη ἀναγνώριση, δεχόταν τὴν παρατήρηση και τὸ διόρθωνε, ἀναβοκοκκινίζοντας σὰ μικρὸ παιδί.

Ἔπειτα ὁ Κουδύλης, πού ἀπὸ τὶς «ἐπάλλξεις τῆς Δημοκρατίας» κατέβηκε στὸ ἴσωμα

τῶν «λούστρων τοῦ βασιλέως» και ἔγινε «ἀντιβασιλεύς», ἔκανε τὸ περίφημο «δημοψηφισμα» (ναὶ βασιλεία, όχι δημοκρατία), με τὸ 103% στὸ «ναὶ». Οὔτε ἐμεῖς γλυτώσαμε ἀπὸ τὸ «ναὶ» τοῦ «δημοψηφισματος» τῆς Κοσμογονίας.

Ἔπειτα... ἐπανῆλθε ὁ Γεώργιος και «ἀπένειμε» τὸν «μεγαλόσταυρον» στὸν Κουδύλη, «διὰ τὰς ὑπηρεσίας του» κλπ.

Ἔπειτα ὁ κόσμος ὅλος ἤθελε νὰ γυρίσουν οἱ ἐξόριστοι... και «μεῖς δέβαια τὸ θέλαμε... Ἄγῶνας».

Κατὰ τὶς 20 τοῦ Δεκέμβρη, στὸ μεγάλο πάλι θάλαμο τοῦ Ἄη - Στράτη (εἶχαμε τότε φτουρίσει... πάνω ἀπὸ ἑκατὰ) ἔγινε ἡ συνέλευση τῆς Ὀμάδας. Ἄλλο μέσο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή μας ἐμεῖς δὲν εἶχαμε... Και πάρθηκε παμφηφεί και μ' ἐνθουσιασμὸ ἡ ἀπόφαση γιὰ ἀπεργία πείνας διαρκείας.

Γιὰ τὴν ἐποπτεία τῆς ἀπεργίας ἔπρεπε νὰ βγεί μιὰ ἐπιτροπὴ, πού θὰ φρόντιζε γιὰ τοὺς «ἀπεργούς» και τὰ ἄλλα διαδήματα και πού δὲ θὰ ἔκανε δέβαια ἀπεργία.

Μέσα σ' αὐτὴ προτάθηκε ἐπίμονα και ὁ Γληνός. Μὰ ὁ δάσκαλος ἀρνήθηκε.

— Παιδιά, μίλησε, εὐχαριστῶ. Μὰ ἐγὼ θέλω νὰ ἀγωνιστῶ σὰν ἕνας ἀπλὸς ἄνθρωπος, μαζί με ὄλους, ἐνάντια στὴν εὐθαιρεσίᾳ γιὰ τὸ δικίο και τὴ Δημοκρατία...

Ἔτσι ἔμεινε μονάχα στὸ τέλος ὁ Μανώλης ὁ Σιγανός (γιατρός και θηρίο ἀντοχῆς, τότε πού ἔκανε σύγχρονα και ἀπεργία πείνας) μαζί με τὸ γραμματέα τὸν Κανάκη, νὰ γυρίζουνε στοὺς θαλάμους, νὰ ἐπικοινωνοῦν με τὴν Ἀθήνα, νὰ φροντίζουν.

Ὁ Γληνός ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι, ὅπως ὄλοι μας, με ἀλύμπια ἀταραξία, ἔκανε ἀστεία με τὸ Βάρναλη (ἦταν στὸ ἴδιο σπῆτι «θάλαμο»), φιλοσοφοῦσε - δίδασκε, γιὰ τὰ «σημεῖα τῶν καιρῶν».

Ἦρθαν τὰ Χριστούγεννα. Οἱ χωριότες γύριζαν στοὺς θαλάμους, με εὐχές, φαγιά, γλυκά, δῶρα. Ἦταν ἡ τέταρτη μέρα ἀπεργίας. Μαζί τους ἦταν κ' ἕνας «πολιτικὸς ἐξόριστος» τοῦ Ἀχμέτ Ζώγου — Ἀρβανίτης, ντερεκι ἐπὶ μέτρα... Τὰ δάκρυα ἔτρεχαν ποτάμι ἀπὸ τὸ μάτια του, ἀπὸ τὰ μάτια τῶν χωριανῶν...

— Φάτε παιδιά, θὰ πεθάνετε, φάτε... Κατεῦαν νὰ μᾶς πάρουν και μᾶς τὰ δάκρυα... Ἴσως και νὰ μᾶς πήραν.

Κι ὁ Σιγανός κάθε τόσο στὸ προσκέφαλό μας, μ' ἕνα ἀστεῖο, γέλιο, με τὸ στηθοσπάση, μ' ἕνα ποτηράκι κονιάκ.

Κατὰ τὶς 28 ἦρθε ἡ «χάρη» και σταμάτησε ἡ «ἀπεργία». Κοτόζωμο γιὰ ὄλους καπαξιμόδια τοῦ χωριοῦ ἦταν ἔτοιμα γιὰ τὸ «στήλωμα».

Στὴ μπενζίνα γιὰ τὴ Λήμνο ἦταν μαζί μας και ὁ Γληνός (πρῶτη παρτίδα — δὲ μᾶς γοροῦσε ὄλους). Στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ τρέβου ἦταν και ὁ δάσκαλος δέβαια. Φρέσκος, καλός, ὄλος αἰσιοδοξία. Μέρα ἀλκυονίδα, τὸ λασσα λάδι, τραγοῦδι...

— Ἔ, τοῦ λέω, δάσκαλε, τώρα ἔτσι

γράφεις συνέχεια... στο «Ριζοσπάστη» αυτή τη φορά...

(Όταν τον Αύγουστο του 1934 πήγε στη Μόσχα στο Συνέδριο των Λογοτεχνών, μαζί με το Βάρναλη, έγραφε σε συνέχειες τις περιφημες έντυπώσεις του στο «Νέο Κόσμος» του Νικολόπουλου).

—Βέβαια, άπαντά, θα γράψω και πολλά... Μά όχι στο «Ριζοσπάστη». Θα γράψω πάλι στο «Νέο Κόσμος», ή καλύτερα στο «Βήμα». Είναι καλύτερα.

—Έχεις δίκιο, δάσκαλε, σωστά, είναι καλύτερα... Μά δε θα σου τὸ βάλουν τώρα... Ἄλλαξαν τὰ πράματα τώρα...

—Όχι, όχι, θὰ μου τὸ βάλουν. Θὰ δείξ.

—Καλά, δάσκαλε... Κι ὁ Δημητράκος;

—Ἐ, καλά, μὴν εἶσαι υπερβολικός...

Λήμνος. Μιτιλήνη. Ὑποδοχές, ἐκδηλώσεις καὶ εἰσφορές γιὰ «ἐπανορθώσεις». Στὸ καράβι γιὰ τὸν Πειραιᾶ, «συνήλθαμε» ἡ ἐπιτροπὴ γιὰ τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ «ταξιδιού». Ὁ Γληνὸς πήρε κ' ἔστειλε στὴν ὁμάδα τοῦ Ἀη-Στρατῆ κάπου 4-5000 δραχμὲς (μεγάλῃ δουλειᾷ γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ μεγάλη ἀνακούφιση στὴ χρεωμένη ὁμάδα) πού «οἰκονομήσαν» κατὰ τὴν διαδρομὴ τῆς ἐπιστροφῆς.

Ἀπὸ τὴν ἐπαύριο τῆς ἀφιξῆς μας στὴν Ἀθήνα βλέπομαστε καθημερινά. Στέκι τὸ καφενεῖο ἀντίκρου στοῦ «Γαμβέτα» ἐπὶ τῆς Κοραῆ «Ἡ Εὐρώπη» (σήμερα μαγαζιά, μέγαρο κλπ.).

Στὸ πρῶτο ραντεβού μας, ἔσκασε ἡ πρώτη μπόμπα... Καθυστερημένος ἦρθε ὁ δάσκαλος, ὄλο ἀγανάχτηση...

—Εἶχες δίκιο, τώρα δὲν ἔχω δουλειά, εἶμαι ἀνεργός... Ὁ Δημητράκος μὲ παράτησε...

(Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Γληνὸς δούλευε ἀπὸ χρόνια στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Δημητράκου καὶ τελευταῖα ἐπεξεργαζότανε τὸ Λεξικὸ Δημητράκου).

Ἐπειτα ἦρθε ἡ συνέχεια: ὁ Νικολόπουλος ἀρνήθηκε νὰ βάλει τὶς ἐντυπώσεις τοῦ Γληνοῦ καὶ ὁ Λαμπράκης τὸ ἴδιο.

Μά ὁ δάσκαλος δὲν εἶχε τὸν καιρὸ νὰ γράψει τὶς ἐντυπώσεις του. Εἶχαμε ἄλλες δουλειές. Εἶχαμε τὶς ἐκλογές τοῦ Γενάρη τοῦ 1936. Κι ὁ Γληνὸς δέχτηκε νὰ εἶναι ὑποψήφιος τοῦ «Παλλαϊκοῦ Μετώπου» στὴν Ἀθήνα. Καὶ ὄγῃκε βουλευτὴς.....Συνέχεια. Ἀκροναυπλία καὶ ἀπόπειρα δολοφονίας.

T. K.

Λίγα ἀπ' ὅσα θυμᾶμαι γιὰ τὸν Δημήτρη Γληνὸ

Πα τὴν Ἀνάφη

Στὶς 4 Αὐγούστου τοῦ 1936 στὶς 10 τῆς ἡμέρας, διακόπηκαν ὄλο τὰ τηλέφωνα στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ περίχωρα. Ἦταν ἡ πρώτη ἐπέμβαση τῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξᾶ. Ἀπό τότε ἀρχισαν οἱ συλλήψεις. Πρῶτοι στὴν Ἀθήνα οἱ κομμουνιστὲς βουλευτὲς κι ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολίτες ὅσοι εἶχαν ἠγηθεῖ τὸ δημοκρατικὸ ἀγῶνα, κ' εἶχαν μιὰν ἀποστολήν ἀπὸ τὸ λαό.

Τοὺς παίρνουν ἕνα ἕνα ἀπὸ τὰ σπίτια τους, συνοδεύει ἀπὸ στρατιῶτες μ' ἐφ' ὀπίσθῃ καὶ ἕνα ἀξιωματικὸ ἐπικεφαλῆς. Ἐρώτηση: Πού τὸν πάτε; δίνονται στενὴ ἀπάντηση: —Ἐχουμε Διχτατορία.

Μεσανυχτὰ εἶχαν κιόλας μεταφερθῆ ἡ «εἰδικὴ Ἀσφάλεια» πού στεγάζονταν σ' ἕνα σπίτι στὴν ὁδὸ Νικηφόρου, ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Σβώλος καὶ ὁ Δημήτρης Γληνός, βουλευτὴς καὶ ἐπίλεκτο μέλος τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ ΚΚΕ. Ἐπὶ τῆς ἀφῆσει θαθεῖα ἐντύπωση στὴ Βουλὴ ὅτι οἱ ἀγορεύσεις του ὄχι μόνο γιὰ τὴν Παιδείαν ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐπίμαχο τότε σταφιδικὸ ἐρώτημα πού γύρω του εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν λαόν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησο.

Ὑστερα, ἔφθαναν ἕνας ἕνας, ὁ Γιώργης Σιάντος, ὁ Μιλιτιάδης Πορφυρογένης, ὁ Κώστας Θεός καὶ σὲ λίγο ὁ Γιάννης Σοφιανόπουλος κι ὁ Θεμιστοκλῆς Τσάτσος.

Τοὺς σῶριασαν ὄλους σ' ἕνα δωμάτιο, ὅπου ξενύχτησαν καθισμένοι στὸ πάτωμα γιατί οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Ἀσφαλείας ἀρνήθηκαν νὰ δεχτοῦν τὶς λίγες κουβέρτες πού στάλησαν ἀπὸ τὰ σπίτια μερικῶν. Τὴν ἄλλη μέρα ἀκόμα, δὲν ἐπέτρεψαν καμιὰν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς συγγενεῖς τους μὲ τὴν ἀπάντηση: «Βρίσκονται σ' ἀπομόνωση». Τὸ μεσημέρι τοὺς μετέφεραν μὲ κλούβες στὶς φυλακὲς Ἀδέρωφ.

Φαίνεται πὼς ἡ ἀρχικὴ σκέψη τοῦ Μεταξᾶ, ἦταν νὰ τοὺς στείλει σ' ἕκτακτο στρατοδικεῖο. Μά ἴσως ἡ φυσικὴ δειλία τοῦ «ἐλάσσονος» αὐτοῦ διχτάτορα κ' ἡ σκέψη πὼς, μιὰ δίκη σὲ στρατοδικεῖο μὲ κατηγορούμενους ἐπίλεχτους πολίτες, θὰ ἀπόβαινε σὲ δάρος του, ἴσως, γιὰ νὰ περάσει τὸ γεγονός; πρὶο ἀπαρατήρητο στὴ δημόσια γνώμη, ὀδήγησαν, στὴν ἀπόφαση νὰ σταλοῦν ἐξορία στὴν Ἀνάφη, τὸ νησί ἐξορίας τῶν κομμουνιστῶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ 1929 ὅταν εἶχε ψηφιστεῖ τὸ «εἰδιώνυμο».

Στὴ φυλακὴ ἔμειναν ὀχτῶ μέρες. Εἶχα τὴν εὐτυχίαν νὰ δῶ λίγα λεπτὰ τὴν προηγούμενη ἡμέρα τῆς μεταφορᾶς τους στὸν προθάλα-

μό της, τὸ Γληνό, τὸ Σβώλο καὶ τὸ Σοφία νόπουλο. Ἦταν ὄλοι τοὺς χλωμοί, γιατί ὅπως μοῦ εἶπαν, ἔμεναν ἀγρυπνοὶ τὶς νύχτες ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις πού τοὺς ἔκαναν ἀλόκληρες στρατιές ἀπὸ κοριοὺς, πού κ' ἐκείνη τὴ στιγμή περιδιάβαζαν ἀφθονοὶ στὰ σακκάκια τους. Τοὺς τίναζε με νευρικότητα χαριτολογώντας ὁ Σοφιανόπουλος. Ὁ Γληνός κι ὁ Σβώλος νηφάλιοι ὅπως κἀντα, γελοῦσαν...

Μοῦ ἔδειξαν μὲ συγκίνηση μικρὰ πακεττάκια ἀκουμπισμένα ἐκεῖ. Τὰ εἶχε στείλει σ' ὄλους ἡ «Ἐργατικὴ Βοήθεια» τῆς γειτονιάς μὲ κοπέλλες, δῆθεν ἀπὸ μέρους τῆς οἰκογένειας καθενός: Ἕνα τσίγγινο πιάτο, ἕνα κουτάλι, ἕνα πηρούκι καὶ ἕνα προσόψι. Ἦταν ἡ πρώτη λαϊκὴ ἐκδήλωση. Εἶχαν ἀναγγεῖλει πὼς θὰ τοὺς μεταφέρουν στὶς 5 μ.μ. τῆς ἄλλης μέρας στὸν Πειραιᾶ. Μὰ τοὺς φόρτωσαν στὶς κλούβες λίγο ὕστερ' ἀπὸ τὸ μεσημέρι, ὥρα ἀνάπαυσης, γιὰ νὰ μὴν πάρει εἶδηση ὁ κόσμος τοῦ λιμανιοῦ.

Κατάφερα νὰ περάσω ἀπαρατήρητη καὶ νὰ τρυπώσω στὸ πλοῖο τῆς ἀγῶνης γραμμῆς κ' ἔτσι παρακολούθησα τὴν ἐπιβίβαση. Στὴν προκυμαία μεγάλη ἀστυνομικὴ δύναμη εἶχε σχηματίσει ἕνα τετράγωνο. Ἄλλοι ἀστυνομικοὶ ἐσπρωχναν ὀμάδες λαοῦ πού ἔφταναν τρέχοντας ὡς τὶς κλούβες. Σὰν ἀστραπὴ διαδόθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα: «Φέρνουν τοὺς βουλευτές». Ὅπως πηδούσαν ἀπ' τὶς κλούβες δεμένοι δυὸ - δυὸ μὲ χειροπέδες, τὰ στόματα τῶν γύρω μείναν ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὴν κατάπληξη: Κι ὁ Σβώλος, ὁ Σοφιανόπουλος...

Τοὺς ὀδήγησαν, ἔτσι δεμένους, στὸ κατάστρωμα τοῦ πλοίου καὶ στὴ σκάλα του βάλαν φρουροὺς.

Τὸ πλῆθος βούιζε ἀπόξω. Στὰ γύρω πλοῖα τὰ πληρώματα κ' οἱ ἐπιβάτες χειρονομούσαν. Οἱ βάρκες γέμισαν κόσμο. Κι ἀπὸ τὰ κατάρτια τῶν καραβιῶν ὅπου εἶχαν σκαφαλώσει ναυτικοὶ κ' ἐργάτες τοῦ λιμανιοῦ, φώναζαν βλαστημώντας καὶ βρίζοντας τὴ δικτατορία. Ὁ λαὸς δὲν εἶχε νιώσει ἀκόμα τὸν καταπέλτη τῆς κ' ἐκφράζονταν ἐλεύθερα.

Σὲ λίγο ἔφτασε στὸ πλοῖο μιὰ νέα ὀμάδα. Ἦταν λαθρέμποροι ἀπὸ τὴ Μακεδονία, προορισμένοι κι αὐτοὶ γιὰ ἐξορία στὰ νησιά.

Μόλις σαλπάρισε τὸ πλοῖο καὶ κομνιόταν ἀργά, ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς συνοδείας τοὺς ἐνωμοτάρχης τοὺς ἔβγαλε τὶς χειροπέδες, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό. Ὅταν ὁμως ἀντιλήφθηκε πὼς οἱ βουλευτές καὶ οἱ ἄλλοι ἦταν δεμένοι, τοὺς ἔβαλε στὴ γραμμὴ καὶ θέλησε νὰ τοὺς τὶς ξαναβάλει. Ὅμως αὐτοὶ ἀντιστάθηκαν.

— «Δὲν εἶμαστε κομμουνιστὲς — φώναζαν — εἶμαστε λαθρέμποροι».

Τὸ ὄργανο τῆς τάξης ταλαντεύθηκε μιὰ στιγμή στρέφοντας γύρω μ' ἀπορία τὰ μάτια. Ὅμως τὸ βλοσυρὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθυπομοίραρχου τῆς συνοδείας τῶν πολιτικῶν, τὸν ἔπεισε πὼς ἄρχιζε μιὰ νέα τάξη... ἀξιών καὶ δὲν ἐπέμεινε.

Τὸ πλοῖο τῆς ἀγῶνης γραμμῆς ἔπλεε κα-

θῶς ἦταν κατάφορτο ἀπὸ προσκυνητὲς κ' ἑδρομεῖς πού πήγαιναν νὰ γιορτάσουν τὴν Παναγία τῆς Πάρου.

Στὴ Σύρα, δεκάδες νέοι ἐπιβάτες μὲ χοντὰς πού νὰ σταθοῦν ἀνέβαιναν πρὸς τὸ κατάστρωμα ὅπου τοὺς σταματοῦσαν οἱ ὄρσοι καὶ ξανακατέβαιναν κατάπληχτοι μαρμυρίζοντας σὰν μαθαίνανε ποιοὶ βρισκόμασταν ἐκεῖ.

Οἱ «ὄμνηροι» τοῦ Μεταξᾶ ἔφτασαν ἔτσι δεμένοι δυὸ - δυὸ ὡς τὴν Ἀμοργό. Τυχαῖα, ἐκεῖ μπῆκε στὸ πλοῖο ἕνας μοίραρχος τῆς περιφέρειας. Ἀκούοντας πὼς οἱ ἐξόριστοι ἦταν δεμένοι, εἶπε: «Ὁ κανονισμὸς δὲν ἐπιτρέπει χειροπέδες ἐν πλώ». Ἀνέβηκε στὸ κατάστρωμα καὶ διέταξε τὸν ἀνθυπομοίραρχο τῆς συνοδείας νὰ τοὺς λύσει. Ὑστερ' αὐτῆς σχετικῆς λογομαχίας ἐκείνος ὑποχρεώθηκε νὰ ὑπακούσει. Ὁ μαυροκίτρινος αὐτὸς ἀντὺς πού ὁ σκελετὸς του ξεχώριζε σὲ μυτερὰ καὶ καλά μέσα ἀπὸ τὴ θερινὴ του στολή, μουρμυρίζε διαρκῶς ὕστερα, κρυφοβλαστημώντας τὴν Ἀνάφη καὶ μόλις φτάσαμε ἀναφέθηκε ὡς ὅπως φαίνεται — στοὺς προϊσταμένους τα. Γιατί μάθαμε ἀργότερα, πὼς ὁ μοίραρχος πλήρωσε ἀκριβὰ τὸν... γενναίοναρχο κανονισμό. Ἀπὸ μετάθεση σὲ μετάθεση καὶ διασπομότητα, τὸν πέρασαν ἀπὸ Συμβούλιο καὶ τὸν ἀπέταξαν ποιὸς ξέρει μὲ ποιά πρόφαση.

Μεσάνυχτα σχεδὸν ἔφτασε τὸ πλοῖο στὴν Ἀνάφη. Ἐμεινε στ' ἀνοιχτὰ γιατί δὲν ὑπῆρχε λιμάνι. Ξεχωρίσαμε στὸ σκοτάδι μπροστὰ μας, ἕναν πελώριο δράχο. Φάνταζε σὰν τυραμιδα. Ἦταν παράξενα πηχτὸ τὸ σκοτάδι καὶ τὰ σύννεφα μαῦρα γι' αὐγουστηάτικη νύχτα. Ἐφτανε ἴσως καμιά καταιγίδα ἀπ' αἰτῆς πού σαρώνουν τὰ νησιά μαζί μὲ χοντὰ χαλάζι καὶ σὲ μιὰ - δυὸ ὥρες ξαστερέψανε κι ὄλα λάμπουν. Εἶχαμε κιόλας σταντησθῆναι στὸ ταξίδι μας μιὰ νεροποντὴ, πού τὴ βέχτηκαν στὶς πλάτες οἱ κρατούμενοι στὸ κατάστρωμα. Στὴν παραλία τὰ δράχια φάσαν ὡς τὴ θάλασσα καὶ διακρίναμε μόλις σπηλιὰ πού ἀνοίγε τὸ στόμα τῆς, ἀχνὰ ἐπιτισμένω ἀπὸ ἕνα μισοσβυσμένο φανάρι. Ἐκεῖ περιμένε προφυλαγμένη ἀπὸ τὸν δρόμο ἡ «Ἐξουσία». Τὴν ἐκπροσωποῦσε ὁ ἐπιτεταόχης. Κατέβαινε δταν εἶχε νὰ παραλάβει κανένα νέο ἐξόριστο. Ἕνα - δυὸ φανερὰ στὶς ἄκρες τῶν δράχων σὲ μιὰ ὑποδοχὴ ἀμμουδιά.

Ὅπως θγαίναμε ἕνας - ἕνας ἀπὸ τὴν ἐκκα, πού τὴ σκαμπανέβαζε ἡ φυσικοθεραπεία, ἀνιχνεύοντας πού νὰ πατήσουμε τὴν γλιστερὲς κοτρώνας πού 'καναν χρῆση ἐπιτεταόχης, ὑφώνονταν τὰ φαναράκια ὡς τὰ σωπά μας. — «Νὰ ὁ Γέρος» — ἔτσι φώναζαν τὸ Σιάντο πού δὲν ἦταν τότε κατὰ τὸ γέρος. «Νὰ κι ὁ Θεός... Νὰ κι ὁ ψηλὸς Πορφευρογένης. Νὰ κι ὁ Δάσκαλος... ὁ Γληνός. «Μπά μπά κι ὁ Σβώλος, ὁ Σοφιανόπουλος».

Ἦταν τρεῖς ἐξόριστοι. Στὸ ἀκουσμα δικτατορίας ὑπέθεσαν πὼς θὰ ῥθεῖ κα-

Ο Γληνός στην 'Ανάφη επί της Αύγουστου, με τούς άλλους αντιφασίστες εξορίστους. Διακρίνονται: Μαρία Σβώλου, 'Αλέξανδρος Σβώλος, Γ. Σιάντος, Κ. Γαβριηλίδης, Γιάννης Σοφιανόπουλος, Μιλτ. Πορφυρογένης.

κουριά. Καί δεν άπατήθηκαν. Είχαν και δυο γαϊδουράκια, μοναδικά φορτηγά, για κανένα δέμα ή για τίς άποσκευές. Μας τὰ πρόσφεραν, μά δεν τὰ δεχτήκαμε. Μόνο ο Θεός, προστος με πυρεττό, καβαλίκεψε τὸ ένα. Οί άλλοι, πήραμε τὸν κασικόδρομο πὺ ανέβαινε αὐτὸς στὸ βράχο. Φυσούσε δυνατὰ ὁ ἀέρας σευρίζοντας ἐκείνη τὴ νύχτα στὸ ἀνεπαρμένον νησί. Μὲ δυσκολία συγκρατιόμασθε ὄρθιοι. Ἔτσι φτάσαμε ἀπάνω καί ξεχωρίσαμε λίγα σπιτάκια. Δυὸ τρία ἀπ' αὐτὰ ἦταν τὰ καταλύματα γιὰ τούς ἐξορίστους. Ἄνοιξι τους πληρωμένο ἀπὸ τούς ἴδιους. Μας καλοσώρισαν. Ἦταν ὄλοι ξυπνητοὶ περιμέναν τούς καινούριους.

—Θέλετε ἕνα ζεστό; Δὲν ἔχομε τίποτ' ἄλλο.

—Τους εἶχα δεῖ ἀργότερα νὰ μοιράζονται τὸ ἄρο στὰ δύο.

—Εἴσαστε ὄλοι μούσκεμα, εἶπαν βλέποντας τὰ πρόσωπά μας βρεγμένα ἀπὸ τὸν ἴσχυρα τῆς ἀνάβασης.

Ἦταν δεκατρεῖς. Ἀνάμεσά τους καί μιὰ ἑργάτρια ἀπὸ τὴν Καβάλλα, ἑκατομμύρια τοτε τὴ δεύτερη χρονιά τῆς ἐξορίας τῆς ἴσχυρα ἀπὸ δυὸ χρόνια φυλακῆ. Ἱστορία ἀπεργίας στὰ καπνομάγαζα... Ἦταν ἄλλοι πολλοὶ νέοι κι ἀνάμεσά τους δυὸ μάστορες ἄροκοποι.

Μέσα σὲ μισὴ ὥρα ἀδειασαν τὰ δυὸ σπιτάκια, ἀπὸ τὰ τρία πὺ εἶχαν νοικιασμένα. Ἦταν κατάλευκα ἀπὸ τὸν ἀσβέστη, μεθλωτὲς στέγες σοβατισμένες μετὰ πολὺ στρώμα πορσελάνης πὺ ἔφερναν τὰ καΐκια ἀπὸ τὴ Σαντορίνη.

Μας ἔδωσαν τὰ «κρεβάτια» τους, φτιαγμένα ἀπὸ τούς ἴδιους. Στρίποδα ἀπὸ ξύλο πικροδάφνης πὺ φύτρωνε γύρω ἀπὸ τὸ μοναδικὸ πηγάδι τοῦ νησιοῦ, κι ἀπάνω τους δεμένο ἕνα τελλάρο ἀπὸ καλάμια συνδεμένα μετὰ σπάγγους πλεγμένους ἀνάμεσὸ τους, πὺ τὰ συγκρατοῦσαν μετὰ κόμπους — ναυτικοὺς ὅπως ἔλεγε ὁ Θεός ἕνα - ἕνα.

—Κοιμηθεῖτε τώρα κι αὐριο βλέπομε. Πρέπει νὰ νοικιάσουμε κι ἄλλα σπιτία. Θὰ ἔρθουν κι ἄλλοι, μάς εἶπαν. Ὑπάρχουν ἐδῶ ἀρκετὰ σπιτία ἔρημα. Οἱ νέοι κάτοικοι φεύγουν. Ἐδῶ μένουν μόνο γυναῖκες, γέροι καί παιδιὰ.

Πέσαμε κατάκοποι νὰ κοιμηθοῦμε. Σὲ λίγο, ἀνάμεσα στὸ σφύριγμα τοῦ ἀνέμου ἀκούστηκαν κάτι παράξενοι, ἀπόκοσμοι ἡχοί, πὺ ἔκαναν ἀνατριχιαστικὴ τὴν ἀγριάδα τῆς ὄλοσκοτεινῆς νύχτας. Ξεχωρίσαμε σὲ λίγο ἡχοὺς ὄργάνου, κάτι σὰν μπαγλαμαδάκι, κάτι φωνές, ἄλλες βαρεῖες, ἄλλες στριγγές σὰ νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη. Ἔσερναν ἕνα τραγουδι ἄργὸ καί πένθιμο.

Τί νύχτα; σκεφτόμουνα. «Βολπούργεια νύχτα, ή χτεσινή», έλεγε την άλλη μέρα ο Γληνός. Τί ήταν; Χασισοπότες εξόριστοι που όταν δεν δρίσκανε χασίς, έπιναν οινόπνευμο πράσινο. Έκείνη τή νύχτα φαίνεται θά ε'χαν πιεί αρκετό.

Σέ λίγο σ'ώπασαν οι φωνές και τότε στο μικρό παραθυράκι, που 'χε τ'ο δωμάτιο, προβαλαν κάτι μουσούδες. Ήταν ένας σκύλος — ε'ο Γκαίμπελς — όπως τον είχαν ονομάσει — κ' ένα γουρούνι που άμφισθητούσαν την έφημερίδα που είχαμε βάλει στο παράθυρο γιατί δεν είχε τζάμι, για να φυλαχτούμε από τον άνεμο. Τραβούσε κάθε ζώο ένα κομάτι της και τ'ο μασούσε λαίμαργα.

Πεινούσαν και τ'α ζώα σ' αυτό τ'ο νησί, σκεφτόμουνα. Έτσι άρχισε τ'ο δράμα των εξόριστων στη δικτατορία του Μεταξά και κορυφώθηκε στην τραγωδία της κατοχής, όπου ή Άνάφη έγινε ε'το νησί του θανάτου.

Σήμερα όλες αυτές οι μορφές δεν υπάρχουν πιά.

Ό Γληνός, ο Σβάλος, ο «Γέρος», ο Θεός, ο Πορφυρογένης, ο Σοφιανόπουλος. Τόσοι και τόσοι άλλοι. Μά εμείς που μείναμε, κρατάμε σ'α φυλαχτό την ανάμνηση των Άγωνιστών.

Ό Γληνός στο νοσοκομείο

Είμαστε στο 1942. Ό Γληνός ήταν άρρωστος, ξαπλωμένος σ' ένα κρεβάτι του Δημοτικού Νοσοκομείου, κρατούμενος τότε των Ίταλών. Στο διπλανό του κρεβάτι, στριφγύριζε ανήσυχα παραμιλώντας, ένας γνωστός μου, που τον είχαν καταδικάσει οι Ίταλοί, γιατί τρελός όπως ήταν, μια μέρα έβριζε μέσα στο τραμ τον Μουσολίνι. Ένας ρωμιός χαφιές ζηλωτής του, τον είχε καταδώσει.

Είχα μάθει πως ο Ίταλός φρουρός που 'μενε μέσα στο θάλαμο, έφευγε τ'ο μεσημέρι καμιά ώρα για τ'ο φαγητό, αφήνοντας τους κρατούμενους στη φύλαξη των έξω φρουρών, άν και ανάμεσά τους υπήρχαν και μελλοθάνατοι.

Τρύπωνσα στο θάλαμο.

— Ήρθε, μου είπε ο Γληνός σφιγγοντάς μου τ'ο χέρι. Μά μη μείνεις. Όπου νά 'ναι θά ξαναφθεί ο φρουρός, πρόσθεσε, κυττάζοντας κάπως ανήσυχος τήν πόρτα. Κύττα να μη σ'ε πιάσουν. Χρειαζόμαστε τώρα...

Άνασπκώθηκε αφήνοντας τ'ο βιβλίο που διάβαζε ξαπλωμένος. Δίπλα του ο τρελός παραμιλούσε ξεφωνίζοντας τώρα άσυνάρτητα.

— Έχουμε κι αυτή τήν άπαγγελία συνεχώς. Μά συνηθίσαμε. Όταν θέλει κανείς συνηθίζει εύκολα. Μόνο τή νύχτα που δεν μάς άφίνει να κοιμηθούμε. Μήπως θταίει; Θύμα κι αυτός του φασισμού.

Ήταν ήρεμος, με τήν ήρεμία που δείχνει δύναμη κι άπόφαση.

— Διαβάζω βλέπεις και γράφω, δηλαδή κρατώ σημειώσεις για κάτι που έτοιμάζω. Χρειάζεται δουλειά, πολλή δουλειά. Ό λαός

προχωρεί. Μά χρειάζεται στηρίγματα πνευματικά. Σκέψη και δράση, τ'α δυο πρέπει να πάνε μαζί. Πρέπει να τον βοηθήσουμε, όσο κι όπως μπορούμε. Νιώθω μιάν ικανοποίηση όταν μπορώ να τ'ο κάνω και μπροστά στο μάτια του καταχτητή. Φύγε τώρα, πρόσθεσε, κυττάζοντας τ'ο ρολόι του.

Μόλις πέρασα τήν πόρτα, είδα τον Ίταλό στρατιώτη στο διάδρομο να προχωρεί. Δεν με είδε; Ίσως να με είδε και να ήθελε να κάνει κακό.

Στο 1943 ο Γληνός δρισκόταν σ'ε μεγάλη παρανομία. Συναντηθήκαμε ως τόσο πολλές φορές. Έρχόταν σ'ε διάφορα σπιτία σπότης, γεμάτος ζωντάνια κ' αισιοδοξία. Μια μέρα, πήγαμε σ' ένα σπιτί που στο πάτωμα έμεναν δυο Γερμανοί αξιωματικοί. Ύπήρχε ή αντίληψη πως ήταν ασφαλές. Ύλιγότερο ύποπτο για τους Έλληνες, με τ'ο δρο να μη μάς ίδούν εκεί συχνά οι Γερμανοί. Καθώς ανοίξαμε τήν πόρτα πρ'ος τήν κατ' έξοδο, δρεθήκαμε μπροστά τους. Μάς χαιτίσαν στρατιωτικά και μάς άνοιξαν τήν πόρτα. Άνταποδόσαμε ψυχραιμοί τ'ο χαιρετισμό και φύγαμε καθένας άλλη κατεύθυνση. Είναι δυνατό σκεφτόμουνα, στο δρόμο, ή ίδιος άνθρωπος τή μιá στιγμή να οφείπει ευγενικά και τήν άλλη να γίνεται θηρίο άμερο για τ'ο συνάνθρωπό του; Ύστερ' άπε λίγες μέρες ξαναείδα τ'ο Γληνό.

— Ξέρεις, μου είπε, όταν συναντήσαμε τ'ο Γερμανούς σκέφτηκα, πως σήμερα κρέμεται ή ζωή των ανθρώπων σ'ε μιá φιλή κλωστή.

Τον Όχτώδη και τ'ο Νοέμβρη του 1944 είχα αρκετές συναντήσεις με τ'ο Σβάλο. Ή μουν κ' εγώ μερικές φορές. Τον είχα δει πως ανέβαινε τις σκάλες του σπιτιού, να σταματά και ώχρός ν' άσθμαίνει με τήν παύση μη πάνω στο στήθος. Όμως ύστερα σ'ε λίγα δευτερόλεπτα τ'ο πρόσωπό του ξεοπαιρνε τή ζωντάνια του και τ'α μάτια του φεγγοβολούσαν από αισιοδοξία. Στις άρχές του Δεκέμβρη, μιá μέρα που μου φάνηκε πιο ώχρός, τ'ο είπα:

— Τί έχετε; Ύποφέρετε;

— Δεν έχω τίποτα σοβαρό, μου άπάντησε. Μ' ενοχλεί τ'ο σικώτι μου και λέω να πάω σ'ε μιá κλινική για παρατήρηση. Πρέπει κ' ε'μαι καλά στα βουνά. Δεν υπάρχει κ' ε'ρός ν' άσχολούμαι με τον εαυτό μου.

— Όμως, μην κάνετε έγχείριση, τ'α λένε να τ'ο π'ω σ'άν από προαίσθηση. Δεν έχουν τώρα τ'α μέσα.

— Ά δχι, δεν πρόκειται για έγχείριση. Άπάντησε ήρεμα.

Στ'ήν κλινική και τήν παραμονή της χειρίσης ακόμα, είχε πολιτικές συναντήσεις. Μιλούσε μ' αισιοδοξία. Τις πρώτες τέσσερες ώρες, ύστερα, ή κατάσταση φαινότανε, όπως λέγαν οι γιατροί, να ξελίσσεται όμαλά. Όμως τήν τρίτη — όσο θυμάμαι — εμφανίστηκε ύψηλη ρία κ' ή καρδιά ύποχωρούσε... Ήταν

Ὁ Γληνὸς στὴν Ἀνάφη

μένος... Στα παραμιλητά του φώναζε:

—'Ο λαός θά νικήσει!

Αυτή ήταν ή πίστη του, ή έλπίδα του. Καί του γέμιζαν δλόκληρη την ύπαρξη ώς την τελευταία πνοή.

••

Στό πρώτο νεκροταφείο είχαν μεταφέρει τή σορό του στη μέσα μικρή εκκλησούλα. Γύρω του οι συγγενείς, 'Ελάχιστοι οι φίλοι. Οι άλλοι, τά πλήθη, δέν είχαν μάθει τή φοβερή είδηση. Καί πολλοί ήταν παράνομοι.

Πήγα κ' εγώ. Μέσα στα δλα. Μου ήταν αδύναστο νά μή δώ για τελευταία φορά τόν «'Ανθρωπο» που 'χα τή μεγάλη τύχη νά τόν έχω κάποτε «Δάσκαλο».

Σάν είδα πώς δέν υπήρχε κανένα στεφάνι, βγήκα έξω κι άγόρασα τό μοναδικό φτωχό στεφάνι που υπήρχε, καμωμένο από φύλλα δάφνης, μέ μιá μικρή τούφα από κόκκινους σπόρους τριανταφυλλιάς.

Στό μούχρωμα τής κρύας και σκοτεινής αυτής μέρας του Δεκεμβρίου — στις 23 — καθώς βγαίναμε από τό νεκροταφείο, δλοι γνωστοί, μά καθένας μονάχος, για νά μή δλάφουμε ό ένας τόν άλλο μπροστά στους κακούς 'Ελληνες, είδαμε στα Προπύλαια μαζεμένους νέους πολλούς. Στέκονταν εκεί άμίλητοι. Ένα αυτοκίνητο δρίσκονταν παρακει. Μ' έκπληξή μου αντίκρισα νά μπαίνει ένας συνεργάτης τών Γερμανών μέ μεγάλη πόστο. Ήταν σκυφτός και έσκούπιζε τά δάκρυα του. 'Αλλοτε μαθητής του. Τόν θαύμαζε πάντα και τόν είχε βοηθήσει. Μά είχε πάρει τόν άλλο δρόμο. Τι άδυσσος άλήθεια από αντιθέσεις ή ανθρώπινη συνείδηση!

••

Αυτές τics λίγες γραμμές τics έρριξα σήμερα σάν λίγα φτωχά λουλούδια στο μεγαλειονο κενό που άφησε ό Δάσκαλος, ό 'Αγωνιστής, ό 'Ανθρωπος Δημήτρης Γληνός.

ΜΑΡΙΑ ΣΒΩΛΟΥ

Στην 'Ακροναυπλία

Κατά τό Μάη του 1937 φέρανε στην 'Ακροναυπλία μιá μεγάλη άποστολή από τά νησιά τής έξορίας — περι τούς έκατό-έκατόν είκοσι. 'Ανάμεσά τους ήταν και ό Γληνός, που έγκαταστήσανε στο β' θάλαμο, μαζί μέ άλλους διανοουμένους (ό δ' θάλαμος ήταν ό «θάλαμος τών διανοουμένων»). 'Ο Γληνός φορούσε μιá μπλέ ναυτική «βραχεία» και μπερεδάκι.

'Ο Γληνός προσαρμόστηκε άμέσως στη ζωή τής 'Ακροναυπλίας, παίρνοντας μέρος στην ψυχαγωγία και στις υπηρεσίες, πάντο μέ πολύ κέφι και χιουμοριστική διάθεση. Μιá μέρα έκανε υπηρεσία θαλάμου ό Μιλτιάδης Πορφυρογένης. Κάποια στιγμή ό Δάσκαλος είχε φαίνεται λησμονήσει κάτι κι άνέθηκε στο θάλαμο πριν τελειώσει ή καθαριότητα, όποτε δρέθηκε μπροστά σ' έναν Πορφυρογένη πανήφυλο, μ' ένα κοντό μπλέ πανταλονάκι και μ' ένα φανελάκι, νά κρατάει στο ένα χέρι τή σκαύπα και στο άλλο τόν ντενεκέ και ν' άγκομαχάει εύσυνείδητα στην υπηρεσία του. 'Ο Γληνός «συγκινήθηκε» απ' αυτό τό θέαμα και είπε στον Μιλτιάδη σέ άπταιστη καθαρεύουσα:

—Εύγε! Εύγε Μιλτιάδη! Τοιαύτα έργα τιμώσι τήν 'Ελλάδα...

'Ο Μιλτιάδης καταϊδρωμένος και κατακόκκινος φώναζε γελώντας:

—Φύγε δάσκαλε κι άσε με νά κάνω τή δουλειά μου!

Μά ό Γληνός συνέχισε:

—Και ού μόνον τήν 'Ελλάδα αλλά και τήν Ιδιαιτέραν σου έπαρχίαν, τόν Βόλον, ήτις σέ τιμά επί σειράν έτών διά τής φήφου τής.

—Φεύγα δάσκαλε, γιατί θα σέ καταδρέ-

ξω, φώναζε ό Μιλτιάδης μισοσαυντισμένος.

'Ο Γληνός, έκανε τότε μιá κωμική ρεβερβάνσα μπροστά στον Πορφυρογένη:

—Χαίρε εύγενές τέκνον τής Μακρυνίτσας! Καί έφυγε γελώντας.

'Από τics πρώτες μέρες ό δάσκαλος βγήκε μέλος του γραφείου τής 'Ομάδας Συμβίωσης και άνάλαβε τόν μορφωτικό-έκπολιτιστικό τομέα. Άρχισε έέργειες και παραστάσεις στον διοικητή του στρατοπέδου ταγματάρχη Βρετέα ζητώντας νά μάς άποδοθούν τά βιβλία μας που είχαν κρατήσει, τετράδια, σκάκια κλπ., νά παραχωρηθεί ένα μικρό προαύλιο, δίπλα στο μεγάλο, για νά χρησιμοποιηθεί για μελέτη, και νά δοθεί άδεια για μορφωτικά μαθήματα και διαλέξεις. Πραγματικά μάς άπόδωσαν τά βιβλία, μάς παραχώρησαν τό προαύλιο — που από τότε ονομάστηκε «Προαύλιο Γληνού» — και δόθηκε ή άδεια για μαθήματα και διαλέξεις — άδιάφορο αν άργότερα ό Μανιαδάκης ξαναπήρε τά βιβλία άπαγόρευσε τics διαλέξεις και έβλεισε τό προαύλιο μελέτης.

Μόλις δόθηκε ή άδεια ό Γληνός άργάνωσε κανονικές τάξεις από τό δημοτικό ώς τό γυμνάσιο, όπου δίδασκαν κρατούμενοι έκπαδευτικοί τής δημοτικής και μέσης παιδείας και φοιτητές. Τics πρώτες διαλέξεις έκανε ό ίδιος ό Γληνός. Θέματα: «πώς πρέπει νά μιλάμε, πώς πρέπει νά γράφουμε, πώς πρέπει νά διαδάζουμε». Αυτές τics διαλέξεις τics παρακολούθησαν και ό ίδιος ό Βρετέας μέ τή γυναίκα του και έδωσαν τά συχαρητήριά του στο Γληνό. Στο τέλος κάθε διάλεξης έποδώντανε διάφορες έρωτήσεις.

Το «προαύλιο Γληνού» που οι κρατούμενοι της 'Ακροναυπλίας χρησιμοποίησαν για μελέτη.

Ὁ Γιώργης Γρηγοράτος, συνδικαλιστής — βετέστερος ἀργότερα στὸ Κούρνοβο — πλησίασε τὸ Γληνὸ μετὰ τὴ διάλεξη πού εἶχε κάνει γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ διαβάζουμε, ὅπου μίλησε γιὰ τὴν ἀποδελτίωση καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ γίνεται, καὶ ἔκανε στὸ δάσκαλο μὴν ἀναπάντευχη ἐρώτηση:

— Δέ μου λές, δάσκαλε, ἔχεις βιβλιοθήκη σπιτί σου;

Ὁ Γληνὸς ἔδειξε ἀπορία:

— Φυσικά ἔχω...

— Κ' ἔχεις καὶ γραφεῖο;

— Καὶ δέβαια...

— Ἐγὼ ὅμως πού τὰ γραφεῖο καὶ τὴ βιβλιοθήκη μου τὰ σέρνω στὴν τσέπη μου, ἀπὸ πρὸς σὲ νησί κι ἀπὸ φυλακὴ σὲ φυλακὴ, πῶς ἔξω νὰ κάνω ἀποδελτιώσεις κι ὄλα αὐτὰ τὰ βραία πράγματα πού μᾶς εἶπες;

Ὁ Γληνὸς γέλασε μελαγχολικά.

Ὅταν ἀργότερα ἀπαγορεύτηκαν οἱ διαλέξεις, ὁ δάσκαλος ἔκανε παράνομα διάφορες μαρτυρικές ὁμιλίες. Τὰ βράδια, ὅταν ἔκλεινε τὸ θάλαμος καὶ δὲν εἶχε καλλιτεχνική βραδιά.

Οἱ κρατούμενοι μαζεύονταν γύρω στὸ κρεβάτι τοῦ Γληνοῦ κι αὐτὸς ἔλεγε διάφορες ἱστορίες πού τὸς παλιούς του ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐθνικὴ μεταρρύθμιση.

Κάποτε μᾶς διηγήθηκε ἕνα ξενύχτησε στὸ σπιτί τοῦ Ἀλέξανδρου Καραϊσκάκη ἀναστασίου συζητώντας γιὰ τὴν ἐθνικὴ μεταρρύθμιση.

Μιὰν ἄλλη φορά μᾶς ἔλεγε γιὰ μιὰ στιχομυθία πού εἶχε μὲ τὸν Ἐνὸς Βενιζέλο. Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπανά-

στασης τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Γληνὸς εἶχε προσχωρήσει ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ εἶχε εἰσηγηθεῖ στὸ Βενιζέλο σειρά ἀπὸ ριζοσπαστικὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Ὁ Βενιζέλος συμφωνοῦσε σὲ ὄλα καὶ τοῦ ἔλεγε νὰ προχωρήσει στὴ δουλειά. Ὅταν ἀργότερα ἡ κυβέρνηση Βενιζέλου κατέβηκε στὴν Ἀθήνα, ὁ Γληνὸς θύμισε στὸ Βενιζέλο πῶς ἦρθε ἡ ὥρα νὰ μποῦν τὰ νομοσχέδια σὲ ἐφαρμογή. Μὰ ὁ Βενιζέλος ἄρχισε νὰ δείχνει μερικοὺς δισταγμούς. Ὁ Γληνὸς δὲ δάσταξε:

— Μὰ στὴ Θεσσαλονίκη δὲν εἶχατε καμιάν ἀντίρρηση.

— Ἄλλο ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπάντησε τότε ὁ Βενιζέλος. Τότε εἴμαστε ἐπανάσταση.

Στὴν Ἀκροναυπλία ὁ δάσκαλος συγκρότησε καλλιτεχνικὲς ἐπιτροπὲς κατὰ θαλάμους πού ὀργάνωναν τὴν ψυχαγωγία τῶν κρατουμένων στὶς ἀτέλειωτες βραδινὲς ὥρες, ὅταν οἱ θάλαμοι ἦταν κλειστοί. Ὁργάνωσε ἐπίσης καὶ τὴν πρωινὴ γυμναστικὴ πού τὴν προπαγάνδιζε μέ... φανατισμό! Ἀμέσως μόλις ἀνοίγαν τὸ πρωὶ οἱ θάλαμοι, ὁ Γληνὸς χτυποῦσε παλαμάκια καὶ φώναζε στερεότυπα:

— Ὅλα τὰ παλληκάρια στὴ γυμναστικὴ!

Κατάφερε ἔτσι νὰ παίρνουν μέρος ἀκόμη καὶ γέροι, ὅπως ὁ γέρο-Θοδωρῆς Μάγκος, παλιὸς συνδικαλιστής καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας Ἐργατῶν — πέθανε στὴν Ἀκροναυπλία στὴν περίοδο τῆς κατοχῆς —, ὁ μπάρμπα-Μακέδος, καπνεργάτης

Οι κρατούμενοι της
'Ακροπολείας πα-
ρατηρούν γενική αυθαίρε-
τητα στους θαλά-
μους.

και παλιός αγωνιστής, πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου Καβάλας επί δημαρχίας Παρταλίδη — ο Μακέδος εκτελέστηκε από τους Γερμανούς —, ο μπάρμπα-Γιάννης Εύθυμιάδης καπνεργάτης κι αυτός και μέλος του δημοτικού συμβουλίου Καβάλας — εκτελέστηκε κι αυτός από τους Γερμανούς. Ήταν όμως και μερικοί που δεν ένδιδανε στις παραινέσεις του δάσκαλου. Ένας απ' αυτούς ήταν στο β' θάλαμο κι ο Θεοδόσης Χριστοδουλάκης, μεγάλος καπνιστής και λάτρης της ξάπλας: ήταν ο μόνος που είχε... κατακτήσει, όπως έλεγε, τό... δικαίωμα να μη σηκώνεται την ώρα του προσκλητήριου από το κρεβάτι του και να τον μετρούν... ξαπλωμένος. Κι αυτό γιατί ο Χριστοδουλάκης έγραφε τη νύχτα σατιρικούς στίχους για την καλλιτεχνική επιτροπή θαλάμου, με το καλλιτεχνικό ψευδώνυμο Μάγκνους Έμβούζιους (= Μέγας Κρύος). Δίπλα στο κρεβάτι του ο Έμβούζιος είχε, πάνω στο παράθυρο που έδλεπε στον 'Αργολικό, ένα κουτί σανιδένιο, στο οποίο είχε γράψει από τη μιὰ μεριά: ΑΠΟΘΗΚΗ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΑΝΕΥ ΤΡΟΦΙΜΩΝ, κι από την άλλη μερικούς στίχους από ένα μεγαλύτερο ποίημά του, που το τιτλοφορούσε «Αυτοπροσωπογραφία»:

Στο κρεβάτι μου πάντα
μέ την πίπα στην μπάντα
μοναχός παραδέρνω...
'Αν κανείς με ζυγώσει
και τσιγάρο μου δώσει
ευχαρίστως το παίρνω...

546

Ένα πρωί ο Γληνός, μετά τη γυμναστική προχώρησε στο παράθυρο του Έμβούζιου για

να' ανασάνει την πρωινή δροσιά. Δίπλα ο Χριστοδουλάκης, κουκουλωμένος τον παρακολούθησε. Ο Γληνός περιεργάστηκε κάμποση ώρα το κουτί, διάβασε τους στίχους και μουμούρισε χαμογελώντας:

— Μμ... δεν είναι και άσκημοι... Να μη πετάς τα χειρόγραφα. Ο φίλος μου ο Δαμβέργης, όταν τον κλείσαμε στη φυλακή, οι βασιλικοί, έγραψε κάμποσα ποιήματα που το έβγαλε όταν βγήκε σε βιβλίο με τον τίτλο «Τραγούδια της Φυλακής».

Ο Χριστοδουλάκης αναδέυτηκε κι ο Γληνός βρήκε την ευκαιρία να του κάνει τη σχετική προπαγάνδα για τη γυμναστική. Τον ρώτησε:

— Σύντροφε, μήπως είσαι άρρωστος;

— Είμαι θαυμάσια, δάσκαλε.

— Μά τότε γιατί δεν κατεβαίνεις στη γυμναστική;

Ο Χριστοδουλάκης δεν απάντησε. Μά το ίδιο βράδυ, στην φυλαγωγία του θαλάμου ο Ναπολέων Σουκατζίδης — ο ήρωας άργόπαρα του Χαϊδαριού — που έκανε τον κεντρικό απάγγελιλε την απάντηση του Χριστοδουλάκη στην πρωινή έρώτηση του Γληνού:

... Ήθελα νάχα το πρωί δούτυρο μία φέτα
και «αυταπάτη» δυο αυγά ή έστω...
όμελέττα...

Και λίγο γαλατάκι άγνο «βλάχα» απ'
αγέλαδα
κι άλλα τερψιλαρύγγεια και λίγη με-
μελαδα

— που δλα λείπουν απ' εδώ κ' υπέ-
χουν απ' εκεί —

Τότε, σε δεβαιώ, κλεινά
φιλε και σύντροφε Γλημέ

ποτέ μου δεν θα ελειπα απ' τή Γυμναστική!..

(Κείνο τόν καιρό στά νησιά καί στίς φυλακές ὅσοι κρατούμενοι μπορούσαν κ' ἐξοικονομοῦσαν κανένα αὐγό, εἶχαν τή συνήθεια νά χτυποῦν τ' ἀσπράδι επίμονα μέ τὸ πηροῦνι τους μέσα στό πιάτο, ὥσου φούσκωνε σάν ἀφρός καί γέμιζε τὸ πιάτο· ρίχναν στό τέλος καί λίγη ζάχαρι καί τὸ ἀλοῖφαν στό ψωμί καί τὸ τρώγαν. Αὐτὸ ἦταν ἡ λεγόμενη «αὐταπάτη»· Ἡ φράση «ποῦ ὄλα λείπουν ἀπ' ἐδῶ κ' ὑπάρχουν ἀπὸ κεῖ» σήμαινε τὴν πλευρὰ τοῦ θαλάμου πρὸς τὴ θάλασσα — τὴν «παραλία» ὅπως ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ Γρηγοράτος — ὅπου ἔπυχε νά μένουν οἱ περισσότερο φτωχοὶ κρατούμενοι, ἐνῶ ἀντιθέτως «ἀπὸ 'κεῖ» — ἡ ἀντιθετὴ πλευρὰ τοῦ θαλάμου, ὅπου μέναν περισσότερο «εὐποροὶ» — γι' αὐτὸ οἱ κρατούμενοι τὸ λέγαν περιπαιχτικὰ «Κολωνάκι»).

Ὁλος ὁ θάλαμος χειροκρότησε, ἐνῶ ὁ Γληνός, γελώντας καλόκαρδα ἔκανε σύσταση στὸν ἀπεύθυνο τῆς καλλιτεχνικῆς ἐπιτροπῆς νά κρατήσει τὸ χειρόγραφο.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γληνός ἔπαιρνε

μέ ἐνθουσιασμό μέρος στίς καλλιτεχνικὲς καί ψυχαγωγικὲς ἐκδηλώσεις! Χόρευε... πόλκα καί βάλς ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐτοσχέδιας ὀρχήστρας, τραγουδοῦσε καί γενικὰ ἦταν πρῶτος σὲ ὄλα.

Ἕνας τρόπος ψυχαγωγίας ἦταν καί τὰ ἔμμετρα «πορτραῖτα», ποὺ ἔκαναν πολλοὶ κρατούμενοι, σατιρίζοντας τοὺς συντρόφους τους.

Αὐτὰ τὰ πορτραῖτα δὲν ἦταν ἐπώνυμα: τὰ ἀπάγγελνε ὁ κονφερανσιέ καί οἱ κρατούμενοι βρῖσκαν σὲ ποιούς ἀνταποκρίνονταν. Μιά βραδιὰ ὁ κονφερανσιέ ἀπάγγειλε ἓνα «πορτραῖτο» ποὺ εἶχε κάνει ὁ ἀθυρόστομος Χριστοδουλάκης:

Εὐθυτενὴς κι ἀλύγιστος,
ἀκούραστος μελετητής,
εὐρύτερνος σάν ἀθλητής.
«Παλαμοκρούστης» πρωινὸς
καί πάτρων τῆς Γυμναστικῆς...

— Ποιὸς εἶναι; ρώτησε ὁ Σουκατζίδης.

— Ὁ Γληνός! Ὁ Γληνός! ἀπάντησε μέ χειροκροτήματα ὄλος ὁ θάλαμος.

Μ.Ε.

Ὁ Γληνός (στὸ κέντρο καθιστός) στὴν Ἀκρονάουπλια μέ τοὺς ἄλλους κρατούμενους ἐκπαιδευτικούς. Οἱ πρὸ πολλοὶ ἐκτελέστηκαν στὴν κατοχή. Ὁρθιοὶ ἀπὸ ἀριστερά: α' Παῦλος Στανολίδης, δάσκαλος (δολοφονήθηκε στὴν Ἀκρονάουπλια), β' Μπάμπης Κοσκινᾶς, δάσκαλος (ἐκτελέστηκε στὴν κατοχή), δ' Κώστας Βούλγαρης, δάσκαλος, ε' Παναγ. Κορνάος, φιλόλογος, ζ' Βαγγ. Πόλκος, δάσκαλος (ἐκτελέστηκε στὴν κατοχή). Καθιστοὶ ἀπὸ ἀριστερά: α' Μῆτσος Κοσμᾶς, β' Μύρων Παπαδοπούλος, δ' Κώστας Χυτήρης, ε' Γιώργης Τσακιοῖδης, δάσκαλος, (ἐκτελέστηκε στὴν κατοχή).

Ο Δημήτρης Γληνός και η φοιτητική νεολαία τῆς ἐποχῆς του

Ὁ Γληνός! Γιά τὴν οἰστρηλατημένη φοιτητική νεότητα, ἐδῶ καὶ 30 χρόνια, τὸ ὄνομά του καὶ ἡ προσωπικότητά του ἦταν ἕνας ζωντανὸς θρύλος, ἕνα πνευματικὸ ἔναυσμα πού εἶδινε φτερά στὴν καρδιά μας καὶ τὸ στοχασμό μας. Τὰ γραφτά του μᾶς συγκλόνιζαν, ὁ λόγος του μᾶς συνέπαιρνε, ἡ πνευματικὴ του ἀκτινοβολία μᾶς γέμιζε ἐνθουσιασμό καὶ εὐφορία. Ἦταν καμωμένος ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐκείνη πᾶστα πού δημιουργοῦσε πνευματικὸ καὶ συναισθηματικὸ σεισμό στὴ νεολαία δταν ἔγραφε ἢ μιλοῦσε. Δάσκαλος πραγματικός, μὲ τὴν καθαγιασμένη σημασία τοῦ ὄρου ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ νεοελληνικοῦ μας διαφωτισμοῦ, προέκτεινε τὸ μέγα τοῦτο πνευματικὸ χρέος μέσα στὴ φλεγόμενη περιοχὴ τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς μας καὶ μπόρεσε νὰ πετύχει ἐκεῖνο πού εἶχε τάξει σὰ σκοπὸ στὴ ζωὴ του: νὰ δημιουργήσῃ ἀνθρώπους ἐξοπλισμένους μὲ προοδευτικὲς ἰδέες καὶ — τὸ σπουδαιότερο — νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ τὸ χρέος τῆς ἐνταξῆς τους στὴν πνευματικὴ μάχη γιὰ ἕνα καλύτερο αὐριο στὸν τόπο.

Δὲν θὰ μιλήσω γιὰ τὸν στοχαστὴ, δὲν θὰ μνημονεύσω τὸν γλωσσικό, τὸν ἐκπαιδευτικὸ ἢ τὸν κοινωνικὸ ἀγωνιστὴ, οὔτε τὸν ἐμπνευσμένο ἀντιστασιακὸ ἠγέτη. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ γυρίσω τριάντα χρόνια πίσω, δταν νεαροὶ φοιτητὲς, δεμένοι μὲ τὸ προοδευτικὸ κίνημα τῆς χώρας μας, ἀφήναμε μὲ βαθιὰ λυτρωτικὴ ἀνάσα τὰ ἀραχνιασμένα καὶ κεκομισμένα ντουβάρια τῶν αἰθουσῶν τῆς ἐπεριωνύμου τῶν Φιλοσόφων Σχολῆς τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου γιὰ νὰ τρέξουμε μὲ τὸ ἀλάθητο αἰσθητήριό μας νὰ δροσιστοῦμε κοντὰ στὴ δρυοσμίνα τῆς λαγαρῆς σκέψης του.

Εἶναι, ὡστόσο, ἀδικο νὰ δάλουμε ὅλους τοὺς τοτεσινοὺς πανεπιστημιακοὺς μας δασκάλους στὸ ἴδιο τσουβάλι τοῦ λογιωτατισμοῦ. Εἶχαμε στὴ σχολὴ καὶ προοδευτικοὺς καθηγητὲς — τοὺς μακαρίτες Νίκο Βέη, τὸν ὑπέροχο ἐκεῖνο καὶ ἐκφραστικώτατο ἀγωνιστὴ τῆς δημοτικῆς Παναγιῆ Λορεντζάτο, καὶ μερικοὺς ἄλλους ἐξαιρετοὺς ἐπιστήμονες, ὅπως τὸ μακαρίτη Ἀμαντὸ, τὸ Σωκράτη Κουγέα, τὸ Γιάννη Καλιτσουνάκη, τὸ μακαρίτη Νικόλαο Βλάχο, τὸν ἐμπειριοκριτικιστὴ καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας, μακαρίτη ἐπίσης, Θεόφιλο Βορέα, πού ἀπὸ τὴ σκοπιὰ του προσέγγιζε πρὸς τὸν παλιὸ ὕλισμό (σπουδαῖο πρᾶγμα ἂν κριθεῖ σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τοὺς ἄλλους

θεοκράτες δογματιστὲς τῶν ἐδρῶν τῆς φιλοσοφίας...). Καὶ ὅμως, τίποτε δὲ μᾶς κρατοῦσε στὰ θρανία δταν ἐπρόκειτο νὰ πάμε νὰ συναντήσουμε τὸ Γληνὸ. Ἡ διαλεκτικὴ του σκέψη μᾶς γοήτευε, ἡ ἀνθρωπιὰ του μᾶς εἶχε κατακτήσει, ἡ κουβέντα του μᾶς μάγευε. Ἦταν γιὰ τὴ νεότητα ἕνας πραγματικὴ γὰρ τοῦ στοχασμοῦ καὶ τοῦ λόγου.

Μὲ τὸ Γληνὸ οἱ φοιτητὲς πηγαίναμε συχνὰ ἀπαγευματινὲς ἐκδρομὲς στὰ περὶχωρα τῆς Ἀθῆνας. Καθόμαστε σταυροπόδι «καταγῆς» στὴν ἐξοχὴ καὶ τὸν ἀκούγαμε ὥρες νὰ μᾶς μιλά ἀποκαλύπτοντάς μας τὴν ἀκαταδάμαστη γύση τῶν μεγάλων ἰδεῶν καὶ τὴν πιὸ θεομυστηθεὰ τοῦ κόσμου. Τσακίζοντας ἀνυπόλητα τὰ ἰδεαλιστικὲς ἀκροδασίες τῶν νεοφανῶν ἀστέρων τῆς πνευματικῆς δεξιᾶς (νεοκαντωναὶ ἀνθυποφιλόσοφοι τοὺς ἔλεγε...), ὁ Γληνὸς ἐστηνε μπροστὰ στὰ μάτια μας καὶ στὸ νοῦ μας τὸ δρᾶμα μιᾶς δημοκρατούμενης αὐτονομιστικῆς Ἑλλάδας, πού τὸ κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ τῆς ἔδαφος ὀργανώταν βαθιὰ ἀπὸ τὴς ἰδέες τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ.

Τὸν θυμᾶμαι ἐπίσης στὸ Α' Πανελλήνιο Φοιτητικὸ Συνέδριο τὸ Μάη τοῦ 1936. Στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Νομικῆς Σχολῆς στὴν ὁδὸ Σίνα ἡ φοιτητάρια δομοῦσε σὰ χαρᾶμένο μελίσι. Καὶ ξάφνου μπῆκε ὁ Γληνὸς — βουλευτὴς τότε τοῦ «Παλλαϊκοῦ Μετώπου» — προσκαλεσμένος μαζί μὲ ἄλλους ἐκπροσώπων τοῦ πολιτικοῦ κόσμου καὶ σείστηκε ἡ αἴθουσα ἀπὸ τὴς ζητωκραυγῆς καὶ τὰ χειροκροτήματα. Ὁ χαιρετισμὸς του ἔκανε βαθιὰν ἐντύπωση σταὺς φοιτητὲς γιὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴ ὑπερσυστάσια του, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴς ὀμιλίας τῶν ἐκπροσώπων τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς δεξιᾶς, πού ἦταν γεμάτες ἀπὸ φονταχτερὰ γακοπίες καὶ χάρτινες γιρλάντες.

«Ἀγαπητοὶ φίλοι, — μᾶς εἶπε τὸν ἑξῆς ὁ Γληνός — μὲ βαθιὰ συγκίνηση καὶ χαρᾶ καὶ χαιρετίζω τὸ πρῶτο Πανελλήνιο Συνέδριον τῶν φοιτητῶν καὶ σπουδαστῶν ἀπὸ μέρους τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου. Ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ συγκαλέσετε συνέδριον σᾶς τιμᾶ, γιὰ νὰ δείχνει τὴν ὀριμότητά σας κι ἀκόμα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὑμῶν νὰ πάρετε μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ λιγότερο κόσμος τὸ πτυχίον σας καὶ ὅτι τὰ ἐλαττώματα τῶν ἐπινοῶν εἶναι βαθύτερα καὶ ἀποσκοποῦν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὑπὸ τὴν ἐνωσιαν αὐτῆς

χαιρετίζω σαν ένα πρωτοποριακό τμήμα του ελληνικού λαού και ελπίζω ότι τα πορίσματα του συνεδρίου σας θα γίνουν άπαρχή για ένα καλύτερο μέλλον. Σας χαιρετίζω ακόμα σαν άνθρωπος που αφιέρωσε τριάντα χρόνια για την αναδιοργάνωση της μέσης και της ανώτερης παιδείας και σαν υπηρέτης του λαού σήμερα...».

Δεν θα ήταν άσκοπο ίσως να σημειώσω εδώ για την ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος ότι οι «Έλληνες Έλλήνων», που λέει και ο Βάρναλης, σκοταδιστές της εποχής εκείνης έβαλαν τα λυσσιακά τους να ματαιώσουν το φοιτητικό συνέδριο. Έστειλαν τραμπούκους έξω από την αίθουσα, δημιουργούσαν φασαρίες και τελικά η πρυτανεία τρομοκρατημένη μās έκλεισε την αίθουσα της όδου Σίνα. Άλλά εμείς δεν το θάλαμε κάτω. Τίς υπόλοιπες μέρες των εργασιών του το συνέδριο συνεχίστηκε στο υπόγειο ενός καφενείου της εποχής που λεγόταν «Σάριζα», στη γωνιά Ίπποκράτους - Ναυαρίνου. Και εκεί τέλειωσε θριαμβευτικά σά συνέδριο... Καρμπονάρων σε μια απερίγραπτη κατακόμβη, κάτω από το φως καταγμένων λαμπριονίων και κεριών!

Θά κλείσω τούτες τίς αναμνήσεις (με τρόπο διαπιστώνω ότι το πέρασμα των χρόνων με κατατάσσει στους... άπομνημονευματογράφους!) με μιá χαρακτηριστική συνομιλία που είχαμε μιá ομάδα φοιτητών το Πάσχα του 1937 με τον Καζαντζάκη, στο σπίτι του στην Αίγινα, συνομιλία που σχετίζεται με το Γληνό. Μιá γλυκύτατη μέρα εκείνης τής χρονιάς κινήσαμε για την Αίγινα μιá συντροφιά φοιτητών να συναντήσουμε τον Καζαντζάκη στο έρημητήριό του, χτισμένο στο βορειοανατολικό κάβο του νησιού. Μās κράτησε στο σπίτι του όλόκληρη μέρα, μιλήσαμε για το μεγάλο βραχνά του Μεταξικού φασισμού που μās είχε καθήσει στο στήθος. Κάποιος από τη συντροφιά τον ρώτησε τότε:

—Ποιά πρέπει να είναι ή αντίδραση εμās των νέων στο Μεταξά και το καθεστώς του;

Το ερώτημα ήταν καιριο. Ο Καζαντζάκης σκέφτηκε κάμποσο και άποκρίθηκε:

—Μη με ρωτάτε έμένα. Τί μπορώ εγώ να σās πώ; Δεν έχω τα φτερά που χρειάζονται για να πετάξω μαζί σας. Να πάτε στο Γληνό. Έκείνος μπορεί να σās έμπνεύσει δημιουργικά και να γίνει οδηγός στη δράση σας!

Ή γνώμη τούτη του Καζαντζάκη για το Γληνό (που τότε ήταν κλεισμένος στην Άκροναυπλία) είναι το πιό καθαρό πορτραίτο του μεγάλου αναγεννητή, σαν έμπνευστή και οδηγού τής νεολαίας τής εποχής του.

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Δ Η Μ Η Τ Ρ Η Σ Γ Λ Η Ν Ο Σ

Άνοιξη του χίλια έννιακόσια σαράντα τέσσερα. Τ' Άγραφα χιονισμένα. Κατηφορίζαμε με μιá παρέα αγωνιστές που είχαν πάρει μέρος σε κάποια συνδιάσκεψη. Πιό κάτω άπ' το χωριό Σμόκοβο, μπροστά σ' ένα μεγάλο βράχο που σχημάτιζε ανάβαθη σπηλιά, χτύπησε στο μάτι μας άπο μακριά πώς το μέρος ήτανε συγυρισμένο κι άποπάνω κάτι άσπρα σχήματα. Ήταν άραγε το χιόνι που 'χε μείνει άλυωτο κ' είχε κάμει αυτά τα σχήματα; Κοντοζυγώσαμε κ' είδαμε πώς ήταν βότσαλα άπο κείνα που βρίσκει κανείς σε βουνίσσιες πηγές και ποτάμια, κάτασπρα, άστραφτερά, και τα βότσαλα ήταν έτσι τοποθετημένα που έδειχναν ένα χώρο όσος χρειάζεται για ένα μνήμα. Στη μέση στο μνημείο βότσαλα πάλι σχημάτιζαν γράμματα και τα γράμματα τ' όνομα:

ΔΙΜΙΤΡΙ ΓΛΙΝΕ

Κι άπο κάτω τη φράση:

ΜΕΓΑΛΕ ΔΑΣΚΑΛΕ ΚΑΙ ΟΔΙΓΕ
ΕΟΝΙΑ ΣΟΥ Η ΜΝΙΜΗ

Δυό-τρείς Έλασίτες του φυλακίου που ήταν πιό πέρα μās πλησίασαν και στάθηκαν παράμερα με σεβασμό και συνάμα σαν ντροπιασμένοι που το έργο τους ήταν τόσο άπλοικό.

ΒΟΥΛΑ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΥ

Άπο το «Μνημόσυνο».

ΜΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» μ' αὐτὸ τὸ τεύχος της, συμπλήρωσε δέκα χρόνια ζωῆς. Ἔχει πιά πίσω της εἴκοσι τόμους, μὲ 10.000 σελίδες συνολικά, ὅπου καθρεφτίζεται ἡ δυναμικὴ πορεία τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Δέκα χρόνια δὲν εἶναι κάτι τὸ πολὺ συνηθισμένο στὴν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ περιοδικοῦ τύπου καὶ μάλιστα τοῦ προοδευτικοῦ. Γιὰ διάφορους λόγους, οἰκονομικὲς δυσκολίες εἴτε πολιτικὲς ἐναντιότητες, κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ προοδευτικὰ περιοδικὰ δὲν κατόρθωσε νὰ ἔχει μιὰ τόσο μακριὰ ζωὴ καὶ μάλιστα μὲ προοπτικὲς ἀπεριόριστης συνέχισης! Ἡ «Νέα Ἐπιθεώρηση» ἔδραλε λίγα τεύχη, οἱ «Πρωτοπόροι» καὶ οἱ «Νέοι Πρωτοπόροι» ἔζησαν τέσσερα χρόνια, τὰ «Νεοελληνικὰ Γράμματα» κάλυψαν τὴν περίοδο τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ τὰ «Ἐλεύθερα Γράμματα» ποὺ παρουσιάστηκαν στὰ 1945 μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀντίξοη καὶ διαλείπουσα πορεία, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς φλόγες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἔσβησαν στὰ 1951.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ δεκάχρονη ζωὴ καὶ προπαντὸς τὸ ὅτι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» ἔγινε θετικὸς παράγοντας τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ἀκολουθοῦσε ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦσε πνευματικὰ γεγονότα, τῆς δίνει τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ τῆς δημιουργεῖ πρὸ παντὸς τὸ χρέος, νὰ κόνει ἕναν, ἔστω καὶ σύντομο, ἀπολογισμό.

Ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» ὄγηκε μέσα στὸ ἀντιπνευματικὸ κλίμα τῆς ἐπομένης τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἀπὸ δυὸ χρόνια κυβερνοῦσε πανίσχυρη τὸν τόπο ἡ Δεξιά, καὶ τὸ ἀστυνομικὸ κράτος ἀναπτυσσόταν καὶ ὀργανωνόταν καὶ ἔλεγε ὅλη τὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ, ἐνῶ οἱ προοδευτικὲς πνευματικὲς δυνάμεις, διασκορπισμένες στὶς ἐξορίες καὶ στὶς φυλακὲς, ἐκπατρισμένες, παραμερισμένες ἀπὸ τὸ προσκήνιο, χωρὶς ἕνα ὄργανο ἔκφρασης καὶ συσπείρωσης δὲν μπορούσαν παρὰ τὶς ἀτομικὲς προσπάθειες, νὰ προβάλλουν ὀργανωμένη θετικὴ ἀντίσταση στὴν ἀστυνόμευση τῆς σκέψης καὶ στὸ σκοταδισμό. Ἔτσι ὁ κίνδυνος τέλειος πνευματικῆς ἀπονέκρωσης ἦταν ἄμεσος καὶ ἀπειλητικὸς. Καὶ τὸ χειρότερο ἦταν ὅτι ἡ ἴδια ἡ προοδευτικὴ σκέψη παρουσίαζε ἀδυναμίες καὶ κενά: εἶναι γεγονός ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου στὴ μελέτη καὶ στὴν ἔρευνα εἶχε ἀναταράξει βίαια τὴν ἐλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ κ' εἶχε φωτίσει μὲ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τὰ πνευματικὰ φαινόμενα. Μὰ ἐνῶ οἱ παλιοὶ ἀντίπαλοι τῆς διαλεκτικῆς, ποὺ τὴν εἶχαν δεχτεῖ στὴν ἀρχὴ μὲ εἰρωνίες καὶ κατάρεις, δανέζονταν τώρα χωρὶς νὰ τὸ ὁμολογοῦν στοιχεῖα ἀπὸ τὴ μεθοδολογία της, σὲ μερικὸς ὁπαδοὺς καὶ ἐκπροσώπους της εἶχαν παρουσιαστῆ ἀνησυχαστικὰ συμπτώματα αὐτάρκειας καὶ ἐφησυχασμοῦ, στὴν εὐκολὴ προσπάθειά τους γιὰ αὐθαίρετες τοποθετήσεις καὶ γενικεύσεις καὶ γιὰ πρόχειρες λύσεις μὲ ἔτοιμες κατηγορίες καὶ ἐτικέτες.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασις ἔπρεπε νὰ ἀντιδράσει ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης». Ἔταξε λοιπὸν στὸν ἑαυτὸ της τὶς ἀκόλουθες ἐπιδιώξεις:

Α'. Νὰ γίνῃ τὸ ὄργανο καὶ τὸ δῆμα τῆς προοδευτικῆς Σκέψης, νὰ συγκεντρώσει καὶ συσπειρώσει τοὺς προοδευτικοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους, νὰ ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν κατάργησι τῶν ἀνελεύθερων μέτρων στὸν πνευματικὸν χῶρον, νὰ καταπολεμήσῃ τὴ φασιστικὴ, σκοταδιστικὴ ἰδεολογία, νὰ τιμῆσῃ τὴν καταδιωγμένη Ἐθνικὴ Ἀντίστασι, νὰ ἀγωνιστεῖ μὲ τὸν τρόπο της γιὰ τὰ ἰδανικά τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας, τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας.

Β'. Νὰ συμβάλῃ στὴν ἐξυγίανση τοῦ πνευματικοῦ χῶρου, καταπολεμῶν τὸ βεντετισμὸν, τὴν αὐτάρκη ἐπανάπαυσι, τὴ μακάριαν ἀδιαφορία ἀντίκρου στὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ζωὴ. Νὰ συμβάλῃ γιὰ νὰ παραμεριστεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ποικιλώσεως καὶ πολύμορφης σκοπιμοθηρίας ποὺ καταδυναστεύει τὴν πνευματικὴν ζωὴν στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἐπίτευξιν ὑψηλῆς καὶ γνήσιας πνευματικῆς καὶ

καλλιτεχνικής ποιότητας. Αυτό θα έπιδιωκόταν με τον παραμερισμό των προσωπικών φιλοδοξιών, με την ζύμωση των ιδεών, με τον αυστηρό αλλά και καλόπιστο έλεγχο, με την προβολή τέλος των συγχρόνων ιδεολογικών και καλλιτεχνικών ρευμάτων του έξωτερικού και του έσωτερικού και με την προώθηση των νέων δυνάμεων χωρίς να παραγνωρίζονται οι παραδοσιακές αξίες του τόπου.

Γ'. Να αποκαταστήσει το διάλογο ανάμεσα στους ανθρώπους όλων των τάσεων, και τα αντιμαχόμενα ιδεολογικά και καλλιτεχνικά ρεύματα, διατηρώντας όμως ή ίδια την ιδεολογική της καθαρότητα και ελέγχοντας από τη σκοπιά βέβαια της προοδευτικής σκέψης αλλά με πνεύμα άμεροληψίας και αντικειμενικότητας, τα πνευματικά φαινόμενα και τις πνευματικές εκδηλώσεις. Να καθιερώσει ακόμη το διάλογο και τη συζήτηση ανάμεσα στους πνευματικούς ανθρώπους της προοδευτικής παράταξης, για την επεξεργασία και ανάπτυξη της προοδευτικής σκέψης.

Δ'. Να προωθήσει τέλος και βαθύνει την έρευνα των πνευματικών φαινομένων, απορρίπτοντας τις έτοιμες λύσεις και τις όριστικές ταξινομήσεις και προωθώντας την πνευματική άνησυχία προς όλες τις κατευθύνσεις.

Μ' αυτές τις αρχές και επιδιώξεις ξεκίνησε ή «'Επιθεώρηση Τέχνης» κι ακολούθησε το δρόμο της, που δέν ήταν καθόλου εύκολος, με μόχθο και συνεχή αγώνα.

Σήμερα, ανασκοπώντας την πορεία της πρώτης δεκαετίας της ζωής της, διαπιστώνει πως ή πορεία της δέν ήταν ευθύγραμμη: σημείωσε και άλματα και παλινδρομήσεις, και δισταγμούς και λοξοδρομήσεις, γενικά όμως δέν ξέφυγε από τις επιδιώξεις και τους σκοπούς που έταξε.

Μ' όλο που πολλοί είδαν στην αρχή την «'Επιθεώρηση Τέχνης» με κάποια δυσπιστία, ώστόσο το περιοδικό κατόρθωσε στα πρώτα έξη τεύχη του να συγκεντρώσει και συσπειρώσει το σύνολο σχεδόν των κατάσπαρτων εκπροσώπων της προοδευτικής σκέψης, μπόρεσε να παγιώσει τη θέση του σαν όργανο πνευματικό με καθαρά προοδευτική φυσιογνωμία και ν' ανοίξει το δρόμο για τη γεφύρωση του σκόπιμου (από την πλευρά του αστυνομικού κράτους) χάσματος, που χώριζε τον πνευματικό κόσμο. Τελικά στην «'Επιθεώρηση Τέχνης» συνεργάστηκαν όλοι σχεδόν οι άξιοι πνευματικοί άνθρωποι και καλλιτέχνες του τόπου, χωρίς όμως ούτε μιá στιγμή να άλλοιωθει ή φυσιογνωμία του περιοδικού. Και συνεργάστηκαν όχι μόνο με λογοτεχνικές και καλλιτεχνικές εργασίες, αλλά και με κείμενα μάχης, στους αγώνες που έκανε ο πνευματικός και καλλιτεχνικός κόσμος για την ελευθερία της σκέψης, για την κατάργηση των ανελεύθερων περιοριστικών μέτρων, για την κατάργηση της λογοκρισίας στο θέατρο και στον κινηματογράφο, για την ελεύθερη κυκλοφορία του βιβλίου, που παρεμποδιζόταν από τις αστυνομικές αυθαιρεσίες, τις συλλήψεις, εξορίες και δίκες συγγραφέων, εκδοτών και πλασιέ.

Με ιδιαίτερη στοργή αντιμετώπισε ή «Ε.Τ.» τους νέους, ανοίγοντας τις στήλες της χωρίς προκαταλήψεις και προσπαθώντας να γίνει οδηγός τους. Και μπορεί να περηφανεύεται πως πρόβαλε θαρραλέα μερικούς νέους λογοτέχνες και καλλιτέχνες που σήμερα αποτελούν όχι πια έλπίδα αλλά θετικό παρόν στα ελληνικά γράμματα και τέχνη.

Στον πρώτο χρόνο της ή «Ε.Τ.» αφιέρωσε ένα τεύχος στην Έθνική Αντίσταση. Ήταν ή πρώτη επιβλητική ενέργεια αποκατάστασης και δικαιοσύνης απέναντι στη μεγάλη εθνική πράξη, που από τα χρόνια του έμφυλιου πολέμου αντιμετώπιζε τη σιωπή, την περιφρόνηση, τον ανοιχτό διωγμό από το αστυνομικό κράτος. Κ' εκείνο το πρώτο σεμνό, αλλά και ουσιαστικό αφιέρωμα, το ακολούθησε αργότερα το ογκώδες τεύχος για τον πνευματικό αγώνα κατά των ξένων κατακτητών, πραγματική συμβολή στην ιστορία της Έθνικής Αντίστασης.

Για τη μακρυνή Κίνα ή «Ε.Τ.» αφιέρωσε ειδικό τεύχος για να φέρει τον Έλληνα αναγνώστη σε κάποια γνωριμία με την λογοτεχνία, την ποίηση και την τέχνη της χώρας που έβγαине από την ιμπεριαλιστική σκλαβιά και βάδιζε στο δρόμο της ελευθερίας και που μόνον σαν θρύλος μάς ήταν γνωστή.

Για τη συμπλήρωση 40 χρόνων από το κοσμοϊστορικό γεγονός της Σοσιαλι-

στικής Ἐπανάστασης ἢ «Ε.Τ.» ἀφιέρωσε εἰδικὸ τεύχος. Αὐτὸ τῆς στοίχισε τὸν ἀστυνομικὸ διωγμὸ, ποὺ ἀντιμετώπισε ὁμως νικηφόρα, μὲ τὴν αὐθόρμητη συμπαράσταση τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου τῆς χώρας ἀκόμη καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἀπο τὰ πρῶτα τεύχη τῆς ἢ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» καλλιέργησε τὸ πνεῦμα τῆς βαθύτερης διερεύνησης καὶ ἄνοιξε τὶς στήλες τῆς γιὰ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων, χωρὶς ὁμως νὰ γίνεται ἕνας ἄχρωμος χῶρος συζήτησης χωρὶς ἀρχές. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ἀντιμετώπισε τὴν περίπτωση Κοβάφης, ἀνοίγοντας εὐρύτατη συζήτηση καὶ ἀφιερώνοντας ὁλόκληρο τεύχος, γιὰ νὰ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία στὴν προοδευτικὴ σκέψη νὰ ἐπανεξετάσει καὶ ἀνατάμει βαθύτερα μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μορφές τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Μὲ τὴν ἴδιαν ἔννοια ἀντιμετώπισε καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἀφηρημένης τέχνης, ποὺ εἶχε σὲ μιὰ στιγμή βαθύτατα χωρίσει καὶ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς θεωρητικούς, ὑποβάλλοντάς το σὲ καλῶπιστο κριτικὸ ἔλεγχο καὶ κἀνοντάς το ἀντικείμενο τῆς πιὸ εὐρείας ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα θέματα, ποὺ ἀπασχολοῦσαν πνευματικούς ἀνθρώπους, καλλιτέχνες καὶ κοινὸ — τέχνη καὶ πολιτικὴ, μορφή καὶ περιεχόμενο, λαϊκὸ καὶ δημοτικὸ τραγούδι κ.ἄ. — ἢ «Ε.Τ.» δὲν ἀφόρισε, ἀλλὰ ἄνοιξε τὶς στήλες τῆς γιὰ βαθύτερη διερεύνηση. Καὶ τὸ κυριότερο, θέλοντας νὰ φέρει τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη ἐγγύτερα στὰ παγκόσμια ρεύματα καὶ νὰ τὸν κάνει κοινὸν τῶν πνευματικῶν ζυμώσεων καὶ τῶν ἀνησυχιῶν ποὺ συγκλονίζουν τὸν ἄνθρωπο πέρα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, μετέφερε στὶς στήλες τῆς ἀπόψεις πνευματικῶν ἀνθρώπων ἄλλων χωρῶν, παρουσίασε μεγάλες μορφές τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ἔδωσε ξένες συζητήσεις γιὰ φλέγοντα θέματα, συζητήσεις ποὺ διεξάγονται στὶς χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τῆς Δύσης καὶ ποὺ διαμορφώνουν τὴ συνείδηση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἔτσι ἢ «Ε.Τ.» πρωτοπαρουσίασε στὴν Ἑλλάδα ξένους διανοούμενους ὁλκῆς ποὺ ἦταν ἀπλῶς γνωστοὶ σὰν ὀνόματα: ἔδωσε κείμενα θεατρικὰ καὶ θεωρητικὰ καὶ ἀφιέρωσε τεύχος στὸν Μπρέχτ, δημοσίευσε κείμενα τοῦ Λούκατς τοῦ Γκαλδάνο ντέλλα Βόλπε καὶ ἄλλων Ἰταλῶν θεωρητικῶν, ἐπεδίωξε νὰ ἐξοικειώσει τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ μὲ τὸ μεγάλο ἔργο τοῦ Πικασσό, δημοσιεύοντας ἔργα του καὶ ἀφιερώνοντας τεύχος γιὰ τὴν προσέγγισή του, ἔφερε σὲ ἐπαφὴ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη μὲ τὴ σημερινὴ σοβιετικὴ λογοτεχνία, ἀφιερώνοντας ὁλόκληρο τεύχος ποὺ καθρεφτίζει τὶς πνευματικὲς ζυμώσεις, τὶς τάσεις καὶ τὰ ρεύματα στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση, τέλος — καὶ τὸ κυριότερο — ἔδωσε τὶς μεγάλες συζητήσεις τῶν Πολωνῶν, Ἰταλῶν, Ἀγγλων, Τσέχων, Γάλλων καὶ Σοβιετικῶν συγγραφέων καὶ θεωρητικῶν γιὰ τὰ φλέγοντα θέματα τῶν σχέσεων ἰδεολογίας καὶ τέχνης, λογοτεχνικῆς κριτικῆς, τέχνης καὶ πολιτικῆς, παρακμῆς, ρεαλισμοῦ, πρωτοπορίας κ.ἄ.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐπεδίωξε νὰ σφυρηλατήσει τὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνα ἀναγνώστη κι ἀπὸ παθητικὸ δέκτη νὰ τὸν κάνει ἐνεργητικὸ μέτοχο καὶ παράγοντα τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Δὲν τὸ κρύβουμε πῶς ὅλα αὐτὰ, καινοφανῆ ὡς ἕνα σημεῖο πράγματα στὸν ἑλληνικὸ πνευματικὸ χῶρο, ξένισαν πολλοὺς, ἀκόμη καὶ ἀληθινούς καὶ εἰλικρινεῖς φίλους τοῦ περιοδικοῦ.

Μὰ ἡ δεκάχρονη ἱστορία τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης» δικαιώνει τὴ γραμμὴ ποὺ ἀκολούθησε. Δὲν ἦταν καθόλου λάθος ποὺ ἔκανε συζήτηση. Εἶναι λάθος ποὺ δὲν ἔκανε πολλὴ συζήτηση. Δὲν εἶναι λάθος ποὺ ὑπῆρξε τολμηρὴ. Τὸ λάθος τῆς εἶναι ποὺ δὲν ἦταν περισσότερο τολμηρὴ.

Ἄλλὰ δὲν ἦταν αὐτὸ τὸ μοναδικὸ λάθος κ' ἢ μοναδικὴ ἀδυναμία τῆς.

Γιὰ λόγους ἀντικειμενικούς καὶ ὑποκειμενικούς ὑστέρησε ἀφάνταστα στὴν ἐπικοινωνία τῆς μὲ τοὺς ἀναγνώστες τῆς καὶ κυρίως τοὺς νέους. Ἡ Ἀλληλογραφία ποὺ στὴν ἀρχὴ ἦταν πυκνὴ καὶ ἀνελλιπὴς κ' ἢ καθοδήγηση τῶν νέων ποὺ ἐστελναν χειρόγραφα τους καὶ ποὺ γινόταν συστηματικὰ, σιγὰ - σιγὰ ἄρχισε νὰ χαλαρώνει, ὥσπου στὰ τελευταῖα χρόνια ἐξαφανίστηκε σχεδόν. Αὐτὸ εἶναι ἴσως τὸ μεγαλύτερο σφάλμα καὶ ἢ μεγαλύτερη ἀδυναμία τῆς «Ε.Τ.» καὶ ποὺ σὸ μὲλ-

λον, ἂν θέλει νὰ εἶναι ἓνα προοδευτικὸ ἔντυπο μὲ συνεχὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ κοινό, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ τὸ ἐπανορθώσει. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ λεχθῆι καὶ γιὰ τὴν ἀνελλιπὴ ἀναγγελία, κριτικὴ ἂν εἶναι δυνατὸ, τῶν βιβλίων, ποὺ ἔχει τελείως λείψει τὸν τελευταῖο χρόνο.

Ἡ κριτικὴ παρακολούθησις ὄχι μόνον τοῦ βιβλίου ἀλλὰ καὶ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ κινηματογράφου καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν παρουσιάζει μέγιστα κενά, ἐνῶ τῆς μουσικῆς ἔχει ἐκλείψει τελείως. Ἐπιβάλλεται νὰ ἀναδιοργανωθοῦν οἱ στῆλες τῆς κριτικῆς, νὰ πληρωθοῦν τὰ κενά καὶ νὰ γίνῃ ἐπέκτασις καὶ σ' ἄλλους τομεῖς (μουσικούς δίσκους, ραδιόφωνο, ἀρχιτεκτονική).

Μεγάλῃ ἀνωμαλία στὴν ἔκδοσις τῆς «Ε.Τ.» εἶναι τὸ ὅτι δὲ μπόρεσε νὰ ἔχει ποτὲ τακτικὴ ἡμέρα κυκλοφορίας. Καὶ αὐτὸ ὀφείλεται τόσο σὲ ὀργανωτικὰς ὅσο καὶ τεχνικὰς καὶ οἰκονομικὰς δυσκολίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ προσφορὰ τοῦ περιοδικοῦ ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα θετικὴ καὶ δημιουργικὴ. Καὶ αὐτὸ ὀφείλεται ὡς ἓνα μεγάλο βαθμὸ καὶ στὸν δημοκρατικὸ τρόπο λειτουργίας τῆς συνταχτικῆς τῆς ἐπιτροπῆς. Πρέπει ἐδῶ νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἰδιαίτερα τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μέλη τῆς δὲν βρέθηκαν πάντα ὁμόφωνα στὶς καμπὲς τοῦ περιοδικοῦ. Μὰ οἱ διαφωνίες ξεπεράστηκαν μὲ τὴ συζήτησι καὶ τὴν καλὴ πίστιν κι αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴ δύναμιν τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης» καὶ προδικάζει τὴ μακριὰ μελλοντικὴ τῆς ζωῆς.

Στὴ δεκάχρονη πορεία τῆς ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» ἦταν σχεδὸν ἀδύνατον νὰ μὴ δημιουργήσῃ καὶ παρεξηγήσεις καὶ πικρίες καὶ παράπονα, πολλὰς φορὰς καὶ θυμούς. Λυπᾶται γιὰ ὅλα αὐτὰ. Ἴσως ἦταν ἀναπόφευκτα ἐπακόλουθα μιᾶς αὐστηρῆς ἀλλὰ ἀναγκαίας τακτικῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἔγιναν καὶ ἀδικίες καὶ λάθη. Μὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κατηγορηθῆι τὸ περιοδικὸ γιὰ προκαταλήψεις καὶ προσωπικὰς προτιμήσεις ἢ ἀντιπάθειες. Μοναδικὸς γνώμονας στὴν πορεία τοῦ ἦταν ἡ ἀνάπτυξις τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ζητεῖ γι' αὐτὸ κατανόησιν ἀπὸ ὄλους καὶ συμπάραστασις, ὑποσχόμενον ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ὅτι στὸ μέλλον θὰ καταβάλλῃ κάθε προσπάθειαν γιὰ νὰ μὴν παρουσιάζονται παρόμοια περιστατικά.

Τὴν ὥραν αὐτὴν ποὺ ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» μπαίνει στὴ δευτέρην δεκαετίαν τῆς ζωῆς τῆς, σκέφτεται μὲ εὐγνωμοσύνην καὶ ἀπευθύνει τὶς εὐχαριστίας τῆς σ' ὄλους ὅσοι τὴ βοήθησαν στὴ δύσκολη πορεία τῆς. Σ' ἐκείνους πρῶτα - πρῶτα ποὺ ξεπερνώντας τὶς ἀπαγορεύσεις τοῦ ἀστυνομικοῦ κράτους κατόρθωσαν νὰ τὴν ἰδρῦσουν, σ' ἐκείνους ποὺ τὴν στερῶσαν, σ' ὄλους τοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τῆς ποὺ δούλεψαν γιὰ τὴν προκοπὴν τῆς. Μὰ προπαντὸς ἀπευθύνεται στοὺς ἀναγνώστες καὶ στοὺς συνδρομητὰς τῆς ποὺ τὴν περιέβαλαν μὲ τὴν ἀγάπην τους καὶ τὴν στήριξαν οἰκονομικά. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ σαφὴς καὶ καθαρὴ δήλωσις: Ἡ «Ε.Τ.» ἀπὸ τὴν πρώτην μέραν τῆς ἔκδοσός τῆς βασίστηκε ἀποκλειστικὰ στοὺς ἀναγνώστες τῆς. Δὲν εἶχε ἀδηλοὺς πόρους καὶ φυσικὰ δὲν ἦταν εὐνοουμένη τῶν μουσικῶν κονδυλίων. Ἴσα - ἴσα γνώρισε ὄχι μόνον τὸν πολιτικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν οἰκονομικὸν διωγμὸν: Ἀποκλεισμὸν ἀπὸ τὶς διαφημίσεις καὶ δημοσιεύσεις τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, ἀποκλεισμὸν ἀπὸ τοὺς ἀπολογισμοὺς τῶν τραπεζῶν, ἀστυνομικὰς «συστάσεις» σὲ συνδρομητὰς τῆς νὰ διαγραφοῦν κλπ. Καὶ στὸ μεταξύ, μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, τὰ ἔξοδά τῆς ἔχουν ὑπερδιπλασιαστεῖ. Μὰ ἡ «Ε.Τ.» μπόρεσε νὰ ζήσει γιὰ τὴν στήριξαν οἱ ἀναγνώστες τῆς, ποὺ ἀπὸ μερικὰς ἑκατοντάδες στὴν ἀρχὴν, ἔχουν γίνῃ πιά χιλιάδες. Σ' αὐτοὺς ἀπευθύνεται καὶ πάλιν καὶ ζητεῖ πῶς μεγάλην συμπάραστασις: Ὁ κάθε ἀναγνώστης νὰ δημιουργήσῃ ἄλλον ἓναν ἀναγνώστην, ὁ κάθε συνδρομητὴς νὰ γράψῃ ἄλλον ἓναν συνδρομητὴν. Ἔτσι ἡ «Ε.Τ.» θὰ μπόρῃ νὰ συνεχίσῃ τὴν πορείαν τῆς καὶ νὰ ξεπεράσῃ τὶς ἀδυναμίας τῆς. Καὶ νὰ γίνῃ ἓνα περιοδικὸ ὅπως τὸ λαχταροῦν ὄλοι, συντάκτες καὶ φίλοι τοῦ, συνεργάτες καὶ ἀναγνώστες τοῦ, γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς προοδευτικῆς Σκέψης.

Η ΟΡΘΗ ΓΕΝΙΑ

Τοῦ Κώστα Κουλουφάκου

Ὁ ἐχθρὸς

(ἀπόσπασμα)

I

Κατάφορτοι ἦρθαν με νίκες σκοτεινές με σβάστικες
με τρόπαια λιμανιῶν ξεκοιλιασμένων
Πίσω τους τὰ διαλυμένα μέτωπα
καὶ τὰ στρατόπεδα με τίς πικρές σειρές
τῶν αἰχμαλώτων
Πορεύονται με τὸ ρυθμὸ τῶν κινητήρων Ντῆζελ
Ἐπιμνημόσυνοι καπνοὶ σκεπάζουνε
τίς κατερειπωμένες πολιτείες

Ἀποστηθίσαν τὴ γεωγραφία τῆς ἀρπαγῆς
κ' ἔχουν ξεμάθει νὰ γελᾶνε καὶ νὰ κλαίνε
Στὸν ὕπνο τους θὰ βλέπουνε μεταθανάτια παράσημα
ὑπόγειας ἀπεραντοκρατορίας
καὶ τ' ὀρυκτέλαιο ποὺ νόθεψε τὸ αἷμα τους
ἀλλάζει ὅλα τὰ χρώματα σὲ μαῦρο

Ἐχουν λιπᾶνει τίς ἀρθρώσεις τους κι ὀδεύουνε
Τετράγωνοι καὶ συμπαγεῖς ὀδεύουνε
Μεταλλικὰ στιλπνὰ ὁμοιώματα
μηχανοκίνητης δόξας

Ποιὸς σαλπικτῆς θὰ σημάνει
τὴν ὄριμη ἔφοδο ποὺ θὰ τοὺς σταματήσει;

Ποιά χέρια, ποιὰ ὀχυρά, ποιὰ ὀδοφράγματα
ποιὰ ὀπλα δύονται νὰ καταργήσουν
τῶν τεθωρακισμένων τους τὴν ἐφιαλτικὴ στερεομετρία;

II

Ἐχθρὸς

λοιπὸν κι ὁ ἥλιος ἀφοῦ στίλβει
πάνω στὰ κράνη τους

Ἐχθρὸς

τὸ γλαυκὸ ποῦ ἀπατηλὰ πραῦνει
τὰ τσιμεντένια τους πρόσωπα

Ἐχθρὸς

οἱ ὀμορφες, σὰν και πρὶν, βουνοπλαγιές
μιὰ και θροῖζουν
μιὰ και μείναν ὀμορφες χωρὶς νὰ σκοτεινιάσουν
κι δταν αὐτοὶ διαβῆκαν τὰ περάσματα

Κ' οἱ κάμποι μας — πῶς τὸ μποροῦν; —
νὰ εὐωδιάζουν μὲς στὴν πρωινὴ δροσιά!
Κ' ἡ θάλασσα μὲ χίλιες δυὸ μαρμαρυγές
ἀνέγνοιαστη, προσμένοντας τὸ καλοκαίρι!

Και μὴ δὲν εἶν' ἐχθρὸς τὰ μάτια μου...
Και μὴ δὲν εἶν' ἐχθρὸς ἡ κάθε ἴνα σὸ κορμί μου
ποῦ λησμονώντας χαίρεται —
ὅσο κι ἂν δὲν τὸ θέλω — χαίρεται
τὴν ἐξοργιστικὴ λαμπρότητα τοῦ Ἀπρίλη

31 τοῦ Μάη 1941

Στοὺς Μ. Γλέζο και Α. Σάντα

Μέρα, πῶς βγήκες ἔτσι ἀνάμεσα
Οὐρανοῦ και Γῆς;
Ποιὸς σ' ἔντυσε στὰ θαλασσιὰ και στ' ἄσπρα;
Τὴν πρώτη πρώτη ἐλπίδα μας
ποιὰ χέρια νὰ τὴν ἀναψαν;

Πῆρε ἡ μητέρα μου ἀπ' τὸ φῶς
κι ἀναψε τὸ καντήλι

κι άναψε θυδ λευκά κεριά
κ' έστρωσε τδ τραπέζι: μιας γιορτάσιμo

Ή γειτονιά δίνει τδ χέρ: σ' άλλη γειτονιά
και κλαΐνε με καινούργια δάκρυα

Ήρθε κι ο δάσκαλος με την καλή του φορεσιά
κι άνοιξε τά παράθυρα της τάξης διάπλατα
κ' έδειξε την 'Ακρόπολη — ανάμεσα Ούρανοσ και Γης
και τδν έχθρο πιδ χαιτηλά σκιαγμένο

Ήπίγραμμα

Στόν "Αρη Βελουχιώτη

Πατρίδας πηδάλιο
τά θουνά τδν άνέδειξαν
Γενναίων ο Πρωτος
Ήμιθέων Ισάξιος
Μαρτύρων Ισότημος
Στούς αιώνες τδν αιώνων ύψιπετής

Ή Κυριακή τδν Βατών

Σημερώματα ξύπνησε ή πόλη και πλύθηκε
με την άχραντη δρόσο
Ήπίσημα ντύθηκε
τά τριμμένα της φτώχειας της ρούχα
καθώς του Ήμηττου τδ θυμάρι άξιοσπεπής
Και του Γραΐγου γνέφοντας —
του Ήλληνα εκ τδν άνέμων —
νι σιμάνει «Εύλογητός ο λαός» έξεκίνηση

Ήσχεπής ή εκκλησία τδν δρόμων

Πέτρα ορθή της ψυχής που επιστρέφει στο φως
Της αυλής μας θαγιόκλαρο πριν απ' τη δόξα
Ήπό χρόνους παλιούς τδν άνέμων οικεία
τά λάβαρα

Ἐποτάμι ἀπὸ λάδι
ποῦ τρέφει ποῦ καίει ποῦ πληγῆς ἡμερώνει

Ξεχύνεται ἀστείρευτη ἡ πόλη

Ἀπὸ μέρες πολλές τὸ στοχάζονταν
Καὶ τίς νύχτες κρυφὰ τὸ προετοιμάζει
ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα χτυπώντας
κι ἀπὸ στόμα σ' αὐτὶ κι ἀπὸ λάμπα σὲ λάμπα — κρυφὰ
Οἱ μητέρες σιδέρωναν τῶν παιδιῶν τους τὰ ροῦχα
Οἱ κοπέλλες ἐλόγιαζαν δυόσμο
καὶ πεῦχο τ' ἀγόρια — δοκίμαζαν
τῆς γροθιάς τους τὸ μέταλλο

Ἀπὸ ὑπόγεια βαθιὰ καὶ σοφίτες παράνομες
Ἀπὸ σπίτια ἀργαστήρια σχολειὰ
Ἀπὸ τίς φυλακὲς νοερὰ δραπετεύοντας
Ἀπ' τὰ νοσοκομεῖα οἱ ἀνάπηροι ἐγαίνοντας
Ἀπὸ τάφους νωποὺς ἐγειρόμενοι
γτεσινοὶ ἐχτελεσμένοι μὲ τὰ αἵματα
καὶ τίς σφαῖρες ἀκόμα καυτὲς μὲς στὴ σάρκα
κ' οἱ πρισμένοι ἀπ' τὴν πείνα νεκροὶ
κ' οἱ παλιότεροι
ἀπ' τὴν Πίνδο τὸ Ἀρχάδι καὶ τὸ Μεσολόγγι — γιὰτι
στ' αὐτιά τους ἤχουσε τοῦ Γραίγου ἡ σάλπιγγα
ποῦ καλοῦσε στὴ Δεύτερη ἐδῶ Παρουσία

Σὲ φωλιές πολυβόλων μπροστὰ καὶ σὲ τάνκς
μὲ τίς κάννες στραμμένες ἀπάνω τῆς
νὰ χτυποῦν στὸ ψαχνὸ
λειτουργήθηκε ἡ πόλη
Μὲ τῶν τοίχων τῆς τὴν
πιστὴ συμπαράσταση
Μὲ τῶν δέντρων τὴν ἄκρα συμμετοχὴ
Μὲ τῶν ἀναπήρων τὰ δίτροχα στίς πρῶτες γραμμὲς
Μὲ τὸν ἔφηβο Μανωλκίδη νὰ σκαρφαλώνει
στὸ τεθωρακισμένο τῶν Γερμανῶν — κι ἀνεμίζουνε
πύρινη ρομφαία τὰ δεκαοχτώ του χρόνια
Μὲ τὸν ἔφηβο Προβατὰ μὲ τὸν ἔφηβο Ἡλία μὲ τὸν ἔφηβο
Βλάση μὲ τὸν Τίτο παιδί — μορφὲς ἰσοῦψεῖς Ἀρχαγγέλων
Μὲ τὴν Πάτρα τὴν Καλλισθένη τὴν Πολυτίμη τὴ Νόη
τὴ Νίτσα ν' ἀστράφτουν ψηλὰ ὡς ἱερὰ ἐξαπτέρυγα ἐνῶ
ὁ λαὸς ὁ τρισμέγιστος ψάλλοντας
«Ἐσαννὰ εὐλογημένη ἡ ἐρχόμενη Ἐλευθερία»

Κυριακή τῶν Βαίων ποιεῖ τὴν ἐργάσιμη μέρα

Καὶ σ' εἶλα τὰ μέτωπα λάμπει ἡ ἐξαγγελία τῆς Ἀνάστασης

Καταντίκρυ τοῦ ἐχθροῦ
ἱερούργησε ἡ πόλη
Θανάτῳ πατήσασα Θάνατον

Μετ' ἐπὶ τὴν πίστη στοῦ δίκιου τῆ δύναμη
μεταβάλλει τὸ νερὸ σὲ ἅγιασμα
Μοναχὴ τῆς προσφέρει
τὸ σῶμα τῆς ἄρτον
τὸ αἷμα τῆς οἴνον

Μετὰ θάρρους καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέρχαστε
οἱ γενιές τῶν Ἑλλήνων

II

Ἐκτοτε πολλὰς οἱ φορὰς ποὺ λειτούργησε
ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐρόμων
καὶ μετέλαβε ἡ πόλη

Κ' ἡ λειτουργία σχολάζοντας
γυρνοῦσεν ἡ πόλη στὰ σπίτια
νὰ θρηνηθεῖ αὐτοὺς ποὺ θυσιάστηκαν

Καὶ μάζευε δύναμη γιὰ τὴν ἄλλη φορὰ

Καὶ τὴν κάθε φορὰ μεγαλύτερο
τὸ πλῆθος τῶν κοινωνούντων

Κι ἀποροῦσαν οἱ ἀκοινώητοι. Κρύβαν
τὸ πρόσωπο τρέμοντας οἱ δοῦλοι τοῦ ἐχθροῦ
γιατὶ ζύγωνε ἡ ὥρα τῆς κρίσεως
Καὶ μελέταγαν τρόπους νὰ τὴν ἀποφύγουν

Καὶ τὸ μόνο ποὺ δύνονταν πιά ὁ ἐχθρὸς
ἦταν νὰ φυλακίζει καὶ νὰ σκοτώνει

Ἐνῶ ἡ πόλη περνοῦσε ἀπὸ πάνω του
Πλατυτέρα οὐρανῶν καὶ ὑδάτων

Ἄ ν υ π ε ρ ἄ σ π ι σ τ ο ἰ

δ ι ῆ γ η μ α

Τοῦ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

Ἐπεισόδιο ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1947-49 στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κύρια δύναμη τῶν ἀνταρτῶν εἶχε συντριθεῖ στὴ Ροῦμελίη. Κυκλώνοντας τὰ βουνὰ ὁ κυβερνητικὸς στρατὸς τραβοῦσε τώρα σιγὰ καὶ μεθοδικὰ τὴν ἐκκαθάριση, χτενίζοντας ὅλη τὴν περιοχὴ καὶ ἐξοντώνοντας τὶς τελευταῖες δυνάμεις τους, τσακισμένες καὶ σκορπισμένες. Παραπάνω, στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο, ὁ πόλεμος δὲν εἶχε κριθεῖ, συνεχιζόταν μὲ ὅλο τὸ πείσμα μιᾶς τελικῆς ἀναμέτρησης ποῦ θὰ γινόταν σὲ λίγο.

Ἡ μικρὴ ομάδα τῶν ἀνταρτῶν, δεκατισμένη καὶ ξεκομμένη, ἐγιωθε πιά τὸν κλοιὸ καὶ τὴν ἔσφιγγε — ἔκλεινε, μίκραινε γύρω της μὲ θανάσιμη σταθερότητα. Ἡ ξαφνικὴ παγωνιά στὸ τέλος τοῦ Ἀπρίλη — ἀκόμα ἕνας θάνατος πάνω σὲ κεῖνα τ' ἀγριοβούνια. Μιὰ τελευταία δυνατότητα ἐκλογῆς, νὰ πᾶνε νὰ χτυπηθοῦνε — πάλι θάνατος. Νὰ παραδοθοῦν, ἀργὰ καὶ γι' αὐτὸ — τοὺς σκοτώνανε πιά τοὺς αἰγιάλωτους, τοὺς τραυματίες. Οἱ προθεσμίες γιὰ τὴν παράδοση εἶχαν περάσει — τοὺς σκοτώναν καὶ τοὺς αὐτόμολους.

Εἶχανε κάνει καὶ τὴν τελευταία προσπάθεια ποῦ μπορούσαν νὰ κάνουν. Τραβήξαν δεξιά, μέσ' ἀπ' τὸ δάσος, νὰ τὸν σπάζανε τὸν κλοιό, μπορεῖ νὰ βρῖσκαν δικά τους τμήματα. Πέσαν πάνω σὲ φυλάκια μὲ πολυδόλα, τοὺς δέχτηκαν μὲ πυκνὰ πυρὰ. Ἕνας τους ἔπεσε πιάνοντας τὴν κοιλιὰ του. Δὲ μπορούσαν νὰ τὸν πάρουν, νὰ τὸν δοηθήσουν, τίποτα δὲ μπορούσαν νὰ τοῦ κάνουν. Τὸν σκοτώσανε νὰ μὴ βασανίζεται — ἔμεινε κεῖ. Οἱ ἄλλοι γυρίσανε πίσω καὶ ξαναμπήκανε στὴν τρύπα ποῦ τοὺς ἀπόμεινε.

Τρεῖς μέρες βρῖσκονταν ἐκεῖ καὶ δὲν κάνανε τίποτα — μονάχα τρέμαν ἀπὸ τὸ κρύο. Φωτιά δὲν ἀνάβανε, φοβόντανε τὸν καπνὸ. Ξαναμετρήσανε τὰ τελευταῖα τους ἐφόδια, τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ τρόφιμα. Δὲν ἦτανε πολλὰ, δὲν ἦτανε γιὰ πολὺ. Ἀναμετρήσανε καὶ τὶς δυνάμεις ποῦ τοὺς ἀπήμεναν — δὲν ἦτανε πιά γιὰ πολὺ. Ἀπὸ τὴ μέρα ποῦ δοκίμασαν νὰ περάσουν, πρέπει νὰ τοὺς ξέραν πὼς κρυβόντανε σὲ κεῖνο τὸ μέρος τοῦ δάσους, νὰ τοὺς εἶχαν ἐπισημάνει. Αὐριο, μεθαύριο τὸ πολὺ, θ' ἀρχίζανε νὰ τοὺς ψάχνουν, ὀρισμένα, σηματοδεδεμένα γι' αὐτούς. Νὰ μείνουν ἐκεῖ, νὰ μείνουν ἀκόμα — πάλι θάνατος. Μονάχα θάνατος. Ὁλοῦθε. Ἀπ' ὄλοῦθε.

Τὰ μεσάνυχτα εἶχαν περάσει. Χιόνιζε συνέχεια.

—Τὸ πρωὶ θὰ ῥθοῦνε πιά, εἶπε κάποιος.

Κανένας δὲ μίλησε.

—Τί δὲ σκοτωνόμαστε, βρὲ παιδιὰ, μεταξύ μας; εἶπε σὲ λίγο ὁ Σατέλης. Ὁ τελευταῖος κρατᾷ μιὰ σφαῖρα... Καὶ πεθαίνουμε λεύτεροι...

Ὁ Σατέλης ἦτανε κομμουνιστὴς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Φοιτητὴς. Ἐγγραφε καὶ ποιήματα, λέγαν.

—Ἄσε τα αὐτὰ τὰ δικά σου, νὰ ζήσεις, εἶπε ἤσυχα ὁ διμοιρίτης ὁ Γρίδας. Στὰ βιβλία γίνονται, Σατέλη.

Ὁ διμοιρίτης ἦτανε λοχίας στὴν Ἀλβανία. Πολέμησε ὕστερα στὸν ΕΛΑΣ. Καὶ πολεμοῦσε καὶ τώρα — κάπου δέκα χρόνια. Χωρὶς ἔξαρση καὶ χωρὶς φρίκη καὶ τὸν πόλεμο.

Σχέδιο Κ. Αίβα

—Φοβάσαι τώρα. Σατέλη; είπε κάποιος μέσα στο σκοτάδι.

—Ντρέπομαι, είπε αυτός.

—Δεν αυτοκτονούν οι επαναστάτες, Σατέλη, είπε επίσημα ο Αίλης. Όσα ντρέπονται για τις δυσκολίες.

Ο Αίλης ήταν ο πολιτικός επίτροπος του λόχου τους. Στις μάχες ερέθιζε να 'ναι στη δημοκρατία τους, ξεκόπηκαν από τους άλλους — έμεινε μαζί τους. Τα λόγια του ήταν πάντα παρμένα από κομματικές αποξάσεις και μαθήματα πολυγραφημένα.

—Μά προς τί; άκούστηκε πάλι ο Σατέλης. Έπανάσταση τό λες ακόμα; Μας κυνηγούνε πάνω στον πάγο; Σά λύκους;

Σώπασαν όλοι — κι ο Αίλης. Σκεφτόταν τα λόγια του — την επανάσταση, τη ντροπή. Καί σκεφτόντανε καί τους λύκους. Τις τελευταίες μέρες, καθώς άρριαν σαν τά πυρά, άρχισαν να ούρλιάζουνε γύρω τους — ακόμα ένας θάνατος.

—Νά πάμε έμεις να τους βρούμε, είπε ο Στρίμος. Έλπίδα δεν έχει. Είς έχει επίτροπε, κατάλαβέ το... Πεθαίνεις όμως όρθός... Καί ζωντανός, σαν έντρας.

Ο Στρίμος δεν ήτανε κομμουνιστής. τίποτα δεν ήταν. Βρέθηκα να 'ναι μαζί

τους μόνο γιατί 'ταν άντάρτες. Καί δέν έφυγε όταν τό μετάνιωσε — νά μήν πούνε πώς δείλιασε.

— Έγώ δέν πάω πουθενά, εἶπε ὁ Φαρμάκης. Οὔτε αὐτά πού λέει ὁ Σατέλης — παλαβομάρες δικές του. Καθίστε ἐδῶ, νά παραδοθοῦμε.

Ὁ Φαρμάκης ἤθελε νά παραδοθεῖ. Τό 'θελε ἀπό καιρό, μὰ φοβήθηκε νά τό κάνει. Κρατοῦσε ἀκόμα μιὰ ἐλπίδα, δέν θά τοῦς σκότωναν, τουλάχιστο αὐτόν.

— Πᾶμε πού σᾶς λέω 'γώ, ξανάπε ὁ Στρίμος. Ὁ Σατέλης σκοτώνεται κεῖ μοναχός του, ἐσύ παραδίνεσαι...

— ...ευχαριστημένος κι ὁ ἐπίτροπος — δέν αὐτοκτονήσαμε, εἶπε ὁ Βερδέρης. Σηκώθηκε, χτυποῦσε τὰ πόδια του στό χῶμα, χοροπηδοῦσε.

— Τρελλάθηκες; εἶπε ἦσυχά ὁ διμοιρίτης.

— Κρυώνω, εἶπε αὐτός. Μονάχα κρυώνω...

Ὁ Βερδέρης τά μοίραζε ὅλα: φανέλλες, τὰ τσιγάρα, τίς σφαῖρες του. Τώρα εἶχε μείνει ὁ γυμνότερος ἀπ' ὅλους.

— Νά μήν πεθάνουμε ἀκόμα, παιδιά, ἀκούστηκε σέ λίγο σέρνοντας τὰ λόγια του ὁ Βασίλης ὁ Μουλαράς.

Ὁ Βασίλης ὁ Μουλαράς ἦταν ἄνθρωπος τοῦ βουνοῦ κι ἀπό κείνα τὰ μέρη. Μιά φορά τό χρόνο μιλοῦσε. Γύριζαν ὅλοι τὰ μάτια τους καταπάνω του — νά μπορούσαν νά τόν βλέπαν κείνη τήν ὥρα.

— Τήν κορφή τοῦ βουνοῦ, τοῦς εἶπε σέρνοντας πάλι κάθε του λέξη, δέ μπορεῖ νά τήν ἔχουν πιασμένη. Πᾶμε ἀπό κεῖ, νά φύγουμε.

Κανέννας δέ μίλησε. Ὅλοι τους εἶχαν σκεφτεῖ γι' αὐτή τήν κορφή νά φύγουν καί μόνο γι' αὐτή δέν εἶπανε τίποτα. Ἡ διαταγή τους ὅταν ἄρχισε ἡ ἐπίθεση ἦταν αὐστηρή, νά μήν φύγουν, νά μήν ἀφήσουνε τό βουνό, νά κρατηθοῦν ὡς τήν τελευταία τους σφαῖρα, ὅσο νά 'ρθουν ἐνισχύσεις κ' εἶχανε ὅσοι στίς συνελεύσεις πού γίνανε, τό λόγο τῆς ἐπαναστατικῆς τους τιμῆς. Τώρα πιά δέν ξέρανε τίποτα γιά τό λόγο τους, γιά τίς ἄλλες δυνάμεις, γιά ὅλον τόν πόλεμο. Τά πυρά εἶχαν ἀραιώσει πάρα πολύ, φαινότανε κάποτε νά 'χουν ὀλότελα σταματήσει — ἡ σιωπή τοῦ τέλους. Οἱ φωτοβολίδες πού πέφταν εἶχανε μείνει ὁ τελευταῖος τους δεσμός μέ τόν κόσμο — μετρούσανε μ' αὐτές ἀπό νύχτα σέ νύχτα πόσο κοντύτερα φτάσανε τὰ φυλάκια τοῦ στρατοῦ πού τοῦς ζώναν.

— Μπροστά μας βρίσκονται ἴσốtσο, εἶπε κάποιος σέ λίγο. Ἐχουμε φυλάκια ψηλότερα ἀπό μᾶς.

— Δυό μάλιστα, εἶπε ἕνας ἄλλος.

— Ἐχουν, εἶπε ὁ διμοιρίτης. Τό 'να βρίσκεται δῶ, χαμηλά, πολύ κοντά μας. Τό μαρκάρισα ἐγώ — σᾶς περνάω ἀπό δίπλα.

— Τ' ἄλλο βρίσκεται ψηλότερα, στά μισά τοῦ βουνοῦ, εἶπε ὁ Βασίλης. Ἴβναι ἕνα - δυό καλύβια, αὐτά θά 'χουν πιάσει. Σᾶς περνάω ἐγώ μέσα ἀπ' τό δάσος.

— Ἡ διαταγή μας εἶναι νά μείνουμε δῶ, εἶπε ὁ Λίλης.

— Ἦτανε, σύντροφε ἐπίτροπε, εἶπε ὁ διμοιρίτης.

— Οἱ κημμουνιστές δέν αὐτοκτονοῦν, σύντροφε ἐπίτροπε, εἶπε ἕνας ἄλλος. Ἐσύ δέν τό 'πες;

— Μά πού θέλετε νά πάτε; ξανάπε ὁ Λίλης.

Σωπάσαν. Στ' ἀλήθεια, δέν ξέραν πού θέλουν νά πάνε.

— Καλά, εἶπε σέ λίγο ὁ Φαρμάκης, τό περάσαμε αὐτό τό φυλάκιο τό κάτω. Περάσαμε, ἄς ποῦμε, καί τ' ἄλλο. Ἰστερα;

— Ἰστερα, εἶπε ὁ Βασίλης, ξέρω τό μονοπάτι τοῦ γκρεμοῦ, πού περνάει ἀπ' τήν κορφή. Δέν τό 'χουν ἀκόμα πιασμένο, δέν γίνεται νά τό πιάσαν. Μήτε τό περνοῦν. Καί νά τό ξέρανε, δέν προφταίνανε νά τό πιάσουν — κ' εἶναι κι αὐτός ὁ κημμουνιστής...

— Σά νά λέμε, δηλαδή, νά φύγουμε πιά, εἶπε ὁ Λίλης. Πῶς τό μπορεῖτε;

— Πόσο ὀρθίμος εἶναι ὡς ἐκεῖ; ρώτησε ὁ διμοιρίτης σά νά μή τόν ἀκουσε.

— Ὡς τό γκρεμό;

— Ναι, ὡς τό γκρεμό.

—Ύστερα πέφτουμε πίσω...

—Και πίσω; Τί λές εσύ, δέν τό χουν πιάσει;

—'Απ' τήν ἄλλη μεριά τοῦ δουνού; Δέν πιστεύω νά πρόφτασαν. Εἶναι μεγάλα τὰ δάση, τί νά φυλάξουν; Δέ μπορεί νά τὰ πιάσαν ἀκόμα, μήτε πιάνονται αὐτά, τέτοια δάση, τὰ περάσματα θά χουνε πιάσει.

—Και λοιπόν, τὰ μεγάλα τὰ δάση, εἶπε κάποιος. Δηλαδή πάλι κλεισμένοι.

—Ὅχι, εἶπε ὁ Βασίλης. Ἀπό κει περνοῦμε στόν Πίνδο. Γλυτώσαμε.

—Γλυτώσαμε, εἶπε ὁ Φαρμάκης. Καί ποιός σου λέει πῶς δέν τόν πήρανε καί τόν Πίνδο;

—Ὅχι, ὄχι, εἶπε ὁ Αἰλῆς. Οἱ δικοί μας εἶναι κει. Τόν κρατᾶνε τόν Πίνδο.

—Τότε τί μάς λές εσύ νά κάτσουμε δῶ; ρώτησε κάποιος.

—Νά κρατήσουμε καί μεῖς ἐδῶ. Αὐτό.

—Καί γῶ σου λέω πῶς τόν πήρανε καί τόν Πίνδο, μουρμούρισε κάποιος. Ἄκουσέ την αὐτή τήν ἡσυχία τοιγύρω μας... Τέλειωσε ὁ πόλεμος. Μονάχα ἐμεῖς ἀπομείναμε...

—Δέν ξέρω, μπορεί κι αὐτό, εἶπε ὁ Βασίλης. Μ' ἂν τήν περάσουμε μεῖς αὐτή τήν κορφή καί πέσουμε πίσω στή δάση, ὕστερα, ἂν τέλειωσαν ὅλα, σκαρπίζουμε... Εἶναι καί τὰ χωριά... Τί νά σᾶς πῶ;...

—Καί πῶς μπορούμε ἐμεῖς νά τήν περάσουμε τέτοια κορφή; Μὲ τέτοιο κρῦο; Μ' αὐτά τὰ πόδια; ἔκανε μιὰ τελευταία προσπάθεια ὁ Φαρμάκης. Ὅχι, δέν τό μπορούμε...

—Ὅσο μπορούμε, ὅσοι μπορέσουμε, εἶπε ὁ Στρίμος καί σηκώθηκε. Τί τὰ φιλολογᾶτε δῶ πέρα;

—Τί ἔχουμε νά γάσουμε; εἶπε ὁ Βερβέρης καί σηκώθηκε κι αὐτός. Ἄν περάσουμε, ἂν ζήσουμε, πάμε στόν Πίνδο, τοὺς βρίσκουμε...

—Καί μάς περνᾶνε στρατοδικεῖο, εἶπε κάποιος.

—Μονάχα ἐμένα. Ἐγὼ τήν ἔξοσα τῆ διαταγή, εἶπε ὁ διμοιρίτης καί σηκώθηκε. Ξεκινᾶμε.

Σηκώθηκαν ὅλοι, κι ὁ Φαρμάκης. Ὁ Αἰλῆς σηκώθηκε, δέν εἶπε τίποτα, δέν ἔκανε τίποτα. Φορτώθηκαν τὰ ὄπλα τους, τοὺς ἄδειους γυλιούς, τὰ λίγα τρόφιμα ποὺ τοὺς ἔμειναν, συμμάζεψαν πάνω στό σῶμα τους τὸ κουρέλια τους, γτυποῦσαν στό χῶμα τὰ πόδια τους, ἀραιώσαν. Μερικοὶ χάνανε τὸ σταυρό τους μέσα στό σκοτάδι.

Ὁ Βασίλης μπροστά τοὺς ἡδηγοῦσε μέσ' ἀπ' τὴ δάση. Ἄφησε τὸ μονοπάτι. Ἐκοψε ψηλότερα. ἔπιασε τὸν ἀνήφορο, εἴθεῖα. Κάθε λίγο σταματοῦσε, κοιτάζε γύρω, σὰ νά ἔλεπε μέσ' στό σκοτάδι, ἔσκυθε κάτω, σὰ νά μυριζόταν τὸν τόπο — σταματοῦσαν ὅλοι. Κινοῦσε πάλι — κινούσανε πίσω του. Μέσ' ἀπ' τὰ τρύπια τοῦ δῆματα ποὺ φοροῦσαν, ἄλλοι κουρέλια δεμένα μὲ σπάγγους, τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν τους ξυλιάζανε. Ὁ ἀγέρας περνοῦσε μέσ' ἀπ' τίς τριμένες τους γλαῖνες ἕνας ξεπάγιασε. Σταθῆκανε λίγο μπροστά του, τοῦ κλείσαν τὰ μάτια, ὕστερα πήρανε τὸ γυλιό του, ξεκίνησαν πάλι. Πάνω ἀπ' τὰ δέντρα ξημέρωνε ἕνα σῶ σκοτωμένο.

Ὁ Βασίλης σταμάτησε, στάθηκαν ὅλοι, μαζεύτηκαν γύρω του.

—Τὸ φυλάκιο, τοὺς εἶπε, τ' ἀφήσαμε δεξιά. Πάει αὐτό...

—Δρόμος τώρα γιὰ τ' ἄλλο, εἶπε ὁ διμοιρίτης.

—Καί πότε λές νά τὸ φτάσουμε; ρώτησε κάποιος.

—Τὰ βλέπετε; Τώρα διάζεστε κιόλας, εἶπε κάποιος καί γέλασαν λίγο.

—Μιλᾶτε σιγά, εἶπε ὁ διμοιρίτης. Ἡ καλύτερα, μὴ μιλάτε ἀκόμα...

Ξεκίνησαν πάλι, περπατοῦσαν ἀμίλητοι. Ὅλο τὸ πρωί. Πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι φτάσανε στήν ἀκρὰ τοῦ δάσους. Σταθῆθηκαν ἔκει, φάγαν ὄρθιοι λίγο ψωμί, ξεκίνησαν πάλι. Εἶχανε τώρα μιὰ πλαγιὰ ν' ἀνεβῶνε, γυμνή κι ἀπότομη, πνιγμένη στό χιόν. — κ' ἔπεφτε ἀκόμα ἐκεῖνο τὸ χιόνι τὸ πικρὸ, τὸ παχύ ποὺ πέφτει ὀρθά. Πηγαίνανε μὲ τὰ χέρια καί μὲ τὰ πόδια. Κάθε βῆμα γινόταν βαρύτερο, δυσκολότερο. Κάθε λίγο σταματοῦσαν, βοηθοῦσαν, τραβοῦσαν κάποιον.

—“Αχ, δε μείνουμε λίγο, είπε ή Κατίνα.

Ήταν ή τελευταία γυναίκα τής διμοιρίας τους π' άπήμενε ζωντανή. Βραδυπορούσανε στην ούρά τής φάλαγγας με τὸ Σατέλη — πάντα με τὸ Σατέλη. Παλιότερα τούς εἶχανε κατηγορήσει στη συνέλευση τοῦ λόγου — έρωτοτροπίες και μικροαστικά ύπολείμματα. Γώρα τής πήρανε τὸ γυλιό, κάποιος άλλος φορτώθηκε τήν κουδέρτα τής.

—Δό μου τὸ δπλο σου, τής εἶπε ὁ Σατέλης. Έδῶ στον άνήφορο λίγο.

Στάθηκαν. Σήκωσε τὰ δυὸ τής τὰ χέρια και τοῦ τράδηξε τή μάλλινη κουκούλα, πού τοῦ σκέπαζε ὄλο τὸ πρόσωπο, άργά και τήν ἴσιαξε. Χαμογέλασαν ὁ ένας στον άλλο. Τοῦ ἔδωσε τὸ ντουφέκι τής. Πιάστηκαν από τὸ χέρι και κίνησαν νά φτάσουν τή φάλαγγα.

Δέ χρειάστηκε νά τὸ κουβαλάει πολύ. Σέ λίγο στάθηκε, άκουμπώντας τήν πλάτη του σ' ένα βράχο. Ύστερα κάθισε κάτω με τήν πλάτη του, τὸ κεφάλι του άκουμπισμένο στο βράχο. Ή Κατίνα ἔβαλε τις φωνές, σταμάτησαν ὄλοι.

—Σήκω άπάνω, ὁά ξεπαγιάσεις, πρόσταξε ὁ διμοιρίτης.

Ὁ Σατέλης χαμογελοῦσε.

—Έχω μιὰ ζέστη, εἶπε. Εἶναι καλά...

Ὁ Βασίλης ὁ Μουλαράς ἔτρεξε κοντά του. Τὸν άρπαξε από τὰ χέρια, τὸν τίναξε.

—Φτάνουμε στο φυλάκιο... Στο φυλάκιο... Κώστα...

Ὁ Σατέλης τὸν κοιτοῦσε, δέν σηκωνόταν. Χαμογελοῦσε πάντα, εἶχε μιὰ ζέστη και τὰ μάτια του βασιλεύανε μακριά, σὰ νά νύσταζε. Ὁ Βασίλης τήν ἤξερε αὐτὴ τή ζέστα κι αὐτὴ τή νύστα πρὶν άπ' τὸ ξεπάγιασμα — ὄλοι τήν ξέρανε πιά. Τ' άφησε τὰ χέρια, τοῦ ἔδωσε ένα μπάτσο, δεύτερον — μάταια. Ὁ Σατέλης ἔγειρε δίπλα. Τὸν άρπαξε τότε στην άγκαλιά του, κόλλησε τὰ χεἶλια του στο στόμα του. Τὰ χέρια τοῦ Σατέλη κρεμαστήκανε κάτω. Τὸν άκούμπησε στο χῶμα σιγά, σὰ νά τὸν ξάπλωνε, τοῦ ἔλεισε τὰ μάτια, τὸ δικό του τὸ πρόσωπο ἦταν λουσιμένο σὰ δάκρυα — τραθήχτηκε παραπέρα νά μη τὸν βλέπουν. Ή κραυγή τής Κατίνας ξέσκιωσε τήν έρημιὰ τοῦ τόπου. Στάθηκαν ὄλοι, κάπως περισσότερο, μπροστά σ' αὐτὸν τὸ Σατέλη τὸ φοιτητή, με τὰ διδλία και τὰ ποιήματα, τήν επανάσταση, τήν Κατίνα και τὰ μικροαστικά ύπολείμματα — τὸν κυττοῦσαν πού τὸν σκέπαζε τὸ χιόνι. Κάτω από κείνο τὸν ὀλόγυμνο βράχο. Ύστερα, κάποιος ἔσκυψε, τὸν γύρισε, τοῦ ἔγαλε τὸ πουλόβερ — τὸ δόσανε στο Βερβέρη, τὸ φόρεσε. Ψάξανε στις τσέπες του — τὰ δόσαν ὄλα σ' αὐτήν. Κάποιος τοῦ ἔγαλε και τήν κουκούλα, τής τή δόσαν αὐτηνῆς, τή φόρεσε με τὸ ζόρι. Πήραν από τὸ γυλιό του τὸ λίγο ψωμι και τις σφαίρες, ὁ Βασίλης μπήκε μπροστά, ὁ διμοιρίτης ἔμεινε πίσω - πίσω, κινήσανε πάλι. Ή Κατίνα ἔκλαιγε και τὰ δάκρυά τής τρέχανε μέσα στην κουκούλα τοῦ Σατέλη.

Και περπατούσανε πάλι. Ὅλο τὸ μεσημέρι. Με τὰ χέρια και με τὰ πόδια σ' αὐτὴ τήν πλαγιά, ὥσπου φτάσανε πάλι σέ δασωμένο μέρος. Πέσανε τότε ξέπνοοι πάνω σὰ δέντρα, άκουμπούσανε τις πλάτες τους στους κορμούς, τούς άγκάλιαζαν νά σταθοῦν ὄρθοί.

—Μη στέκεστε ὄω, εἶπε ὁ Βασίλης. Φτάσαμε στο φυλάκιο.

—Κουράγιο, παιδιά, εἶπε κι ὁ διμοιρίτης. Νά τὸ περάσουμε γρήγορα. Ἄραιωθείτε. Γρήγορα. Ἄμιλητοι.

—Σταθείτε, εἶπε ὁ Λίλης και ὄγηκε μπροστά. Στάθηκε, γύρισε τὸ κεφάλι του, τούς κύτταξε ὄλους. Σύντροφοι... Θά τὸ γτυπήσουμε αὐτὸ τὸ φυλάκιο.

Ήταν έτοιμος νά τούς θυμίσει τὸ λόγο τής επαναστατικῆς τους τιμῆς νά μην άφήσουνε τὸ βουνό. Ήταν έτοιμος γι' αὐτὴ τή μάχη, γιὰ τή θυσία. Ἀπό τὰ μεσάνυχτα πού ξεκίνησαν και δέν ξαναμίλησε, τή σχεδίαζε μέσα στο νοῦ του αὐτὴ τή μάχη, μιὰ νίκη, νά στήσουν φυλάκιο εκεί, νά σταθοῦν, νά ξαναρχίσουν εκεί, νά τὸν ξαναρχίσουν από κεί τὸν άγώνα στο βουνό, με τὰ ἔφόδια πού θά παίρναν, με τὰ σκορπισμένα τμήματα πού θά μαζεύονταν, με τις ενισχύσεις πού θά φτάναν σέ λίγο — θά φτάναν σέ λίγο. Τὰ δανεισμένα λόγια εἶχαν τελειώσει, δέν εἶχε κα-

θόλου λόγια. "Ανοιξε τὰ χέρια του σὰ νὰ τοὺς ἀγκάλιαζε, τὸ πρόσωπό του ἀκέραιο γίνθηκε φῶς.

—Θὰ τὸ χτυπήσουμε, σύντροφοι... Σύντροφοι...

Ὁ μικρὸς του στρατὸς στεκόταν μπροστά του, ἀσάλευτος, ἀπρόθυμος. Τὸν εἶχανε κάνει τὸν περισσότερο δρόμο, κοντεύανε πιά στὴν κορφή τῆς σωτηρίας. Κανένας δὲ μίλησε, μέναν ὄλοι μὲ τὰ μάτια σκυμένα. Ἰστερα, σὰν ὄλοι μαζί, τὰ σγκώσανε, ζητούσανε τοῦ Βασίλη τὰ μάτια. Σήκωσε τὸ κεφάλι του, γύρισε, κυττούσε τὸ διμοιρίτη — ὄλα τὰ μάτια καρφώθηκαν ἀπάνω του. Στεκότανε δίπλα στὸ Αἴλη καὶ κείνη ἢ θαθεῖα χαρακιά του στὰ φρύδια φαινότανε ν' αὐλάκωνε ὄλο τὸ μέτωπο. Ἡ σιωπὴ φαινότανε νὰ πῆξε, σὰ νὰ πάγωσε γύρω τους.

—Ξεκινᾶμε, εἶπε ὁ διμοιρίτης σὲ λίγο.

—Τὸ φυλάκιο, εἶπε ὁ Αἴλης. Καὶ θὰ τὸ πάρουμε...

Ὁ διμοιρίτης ἔκανε ἓνα ἔημα πρὸς τὰ πίσω. Γρήγορα, δυνατὰ, ζυγαρισμένα, τὸν χτύπησε πίσω στὸ κεφάλι μὲ τὴ λαβὴ τοῦ πιστολιοῦ του. Ὁ Αἴλης ἔγειρε μπρῶς, δεύτερο χτύπημα κ' ἔπεσε.

—Ἐμπρός... Στὴ γραμμὴ... Προχωρεῖτε, εἶπε ὁ διμοιρίτης.

Ἡ ὁμάδα στεκόταν ἀκόμα, ἀσάλευτη, σὰ ριζωμένη, μὲ τὸν ἐπίτροπο μπροστά στὰ πόδια της. Ὁ Βασίλης κίνησε πρῶτος, μπῆκε μπροστά, οἱ ἄλλοι πήγανε πίσω του, ὁ διμοιρίτης ἔμεινε τελευταῖος. Ὁ Βερόβερης πῆγε, στάθηκε δίπλα του. Κυτταχτήκανε στὰ μάτια.

—Πὲς πὼς τὸ 'κανα γώ, εἶπε ὁ Βερόβερης.

Ὁ διμοιρίτης ἀπλωσε τὸ χέρι του στὸν ὤμο του, πῆγαν ἔτσι κοντὰ στοὺς ἄλλους.

Ξεκίνησαν. Περπατούσανε τώρα μὲ τὸ κεφάλι σκυμένο — ὁ νεκρὸς ἐπίτροπος ὄφαινε πάνω στίς πλάτες τους. Μέσα στὸ μέρος τὸ δασωμένο, πού ὄρισκονταν ἀκόμα, ἦτανε λίγο καλλίτερα — δὲν εἶχαν ἐκεῖνο τὸ χιόνι πού τοὺς κουκόλωνε καὶ τοὺς ἐπνιγε. Σὲ λίγο περνοῦσαν ψηλότερα ἀπ' τὸ φυλάκιο, ἔξω ἀπ' τὸν κλοιὸ τοῦ στρατοῦ. Τὸ κρῦο δυνάμωνε. Σγκώσανε τὰ κεφάλια, λευτέρωσαν πρὸς πλάτες τους, νὰ γρηγορέψουνε τὸ περπάτημα, νὰ φτάσουν.

—Ὡς τὸ βράδυ θὰ πεθάνω κ' ἐγώ, εἶπε ἡ Κατίνα καὶ στάθηκε.

Σταθήκανε, τὴν ἀρπάξανε, τὴν τράδηξαν, ξεκίνησαν πάλι. Κάθε λίγο ἔπρεπε τώρα νὰ σταματοῦνε, νὰ μαζεῦουν τὴ μικρὴ τους φάλαγγα πού σπαζε, νὰ χαστουκίζουσαν, νὰ σηκώνουσαν κάποιον πού καθότανε κάτω. Ὅλο τ' ἀπόγεμα. Κατὰ τὴν ὥρα πού πῆρε καὶ βράδυαζε, τὰ δέντρα ἄρχισαν νὰ ἀραιώνων.

—Παιδιά, βγήκαμε πάνω... Μπαίνουμε τώρα στὸ μονοπάτι, ἀκούσανε μπρῶς τὴ φωνὴ τοῦ Βασίλη.

Περπατήσανε λίγο, βγήκαν ἀπὸ τὰ δέντρα, νὰ τὸ δοῦνε τὸ μονοπάτι. Κανένα μονοπάτι δὲν ἦτανε, καμιά κορφή τῆς σωτηρίας. Δὲ χιόνιζε ἐκεῖ. Ἕνας τόπος ὀλόγυμνος ἀπλωνόταν μπροστά τους, ἴσιος πέρα γιὰ πέρα καὶ λυσσασμένος ἀγέρας τὸν ἔδερνε, σγκῶνε σκόνι, τὸ χιόνι καὶ τὸ 'παιζε. Τὸ σύνορό του ἀπ' τὴν ἄλλη μερὴ γανόταν, δὲ ὄλέπανε σύνορο, δὲ φαινότανε κανένα σύνορο σ' αὐτὸ τὸν τόπο, τίποτα δὲ φαινότανε, ἓνα χάος μονάχα μπροστά τους καὶ τὸ χιόνι πού σγκῶνε ὁ ἀγέρας καὶ τὸ 'παιζε. Τὸ τρόμαξαν ὄλοι αὐτὸ τὸ τίποτα π' ἀπλωνότανε μπρῶς τους, κάνανε πίσω, νὰ ξαναμποῦνε στὰ δέντρα.

—Προχωρεῖτε, ἀκούστηκε πίσω ὁ διμοιρίτης μ' ὅση φωνὴ τοῦ 'χε μείνει.

Προχώρησαν. Τὸ δάσος χάθηκε πίσω τους, ξαφνικά, σὰ νὰ ρουφήχτησαν. Τὸς τύλιξε ἡ καταχνιά. Βρίσκονταν τώρα πάνω σὲ κείνη τὴν ἀπλα, πίσω καὶ μπρῶς τους δὲν ἦτανε τίποτα καὶ κάθε ἔημα πού κάναν ὄλο καὶ δοῦλιαζαν μέσα σὲ χάος της. Ξεχυθήκανε μπρῶς, σὰν ἓνα κοπάδι λαχταρισμένα ζῶα. Σέρνονταν ἓνα σέρνοντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Δὲν πηγαίνανε πιά πουθενά. Ὁ κόσμος, ἐπαναστασιαστικὴ διαταγὴ, πόλεμος, ὁ στρατὸς, τὰ φυλάκια, κορφή, σωτηρία, ὄλα — ὄλα εἶχαν τελειώσει στὴν ἀκρὴ ἐκείνου τοῦ δάσους πού δοῦλιαζε. Οὐρλιάζοντας πίσω τους, ἓνας ἄσπρος θάνατος τοὺς κυνήγαγε...

— Ἐγὼ θὰ πεθάνω ὡς τὸ βράδυ, εἶπε ὁ ἐπιλοχίας, ὁ Κύρκας. Ἐκαίμε λίγο νὰ σηκωθεῖ, κύτταξε γύρω του μὲ τὰ σῆσημένα του μάτια κ' ἔπεσε πάλι.

Ὁ Κύρκας ἦτανε μόνιμος στὸ στρατό. Καὶ τὸν ἀγαποῦσε — ὄλα του τ' ἀγαποῦσε, τὴν πειθαρχία, τὴν τάξη, τὸν κανονισμό, τὶς γυαλισμένες ἀρβύλες, τὰ στρατιωτάκια, τοὺς λοχαγούς, τὴν ἀναφορά τὸ πρωί. Καὶ τώρα πῶς θὰ πεθάνει ὡς τὸ βράδυ, γιὰ τὴν τάξη τοὺς τὸ 'πε, σὰ νὰ ἴδινε τὴν ἀναφορά του.

— Ὅλοι θὰ φοφῆσουμε δῶ... Ἀπόψε κ' ἐμεῖς, εἶπε ὁ λοχίας, ὁ Δημάκης.

Κι ὁ Δημάκης μόνιμος ἦταν. Λωποδύτης, ἀγαπητικός, τύραννος στὸ στρατιῶνα, εἶχε τώρα δυὸ παράσημα στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, καὶ τὰ δυὸ προκινδυνεύοντας γιὰ τοὺς ἄντρες τῆς διμοιρίας τους. Πῆγε κοντὰ στὸν Κύρκα, γονάτισε δίπλα του. Ἦτανε πάλι μούσκειμα στὸν ἰδρώτα, κάτω ἀπ' τὶς κουδέρτες τοῦ ἔτρεμε δλόκληρος. Τοῦ σκούπισε τὸ μέτωπο μὲ τὴν πετσέτα ποῦ ἴταν πεταγμένη δίπλα, τοῦ ἴσιαξε τὶς κουδέρτες, ἔσκυψε πάνω του.

— Θέλεις τίποτα; Ἐπιλοχία...

Ὁ Κύρκας δὲν ἀποκρίθηκε. Ἐπεφτε πάλι σὲ βύθος. Ὁ Δημάκης σηκώθηκε, κύτταξε γύρω τοὺς στρατιῶτες μέσα στὴ σκηνή.

— Τέλειωσε τὸ κονιάκ; ρώτησε κάποιος.

Τὸ κονιάκ τὸ ἔχανε τελειώσει μὲ τὴ διανομὴ τῆς περασμένης μέρας. Ὁ Δημάκης ἔσκυψε, πῆρε τὸ δικό του τὸ παγούρι, πῆγε πάλι κοντὰ στὸν Κύρκα, τ' ἀναποδογύρισε στὸ στόμα του. Σηκώθηκε, τοὺς κύτταξε πάλι, τίναξε τὸ παγούρι του ἀνάποδα, τὸ πέταξε στὴν ἄκρη.

— Μὴν τὸν ἀφήνετε μόνο του, τοὺς εἶπε βγαίνοντας.

— Πάει ὁ Κύρκας... Ὁ καλὸς ὁ Κύρκας, μурμουρίσε ἕνας καὶ κουλουριάστηκε στὶς κουδέρτες του.

Ὁ Δημάκης μπῆκε στὴν ἄλλη σκηνή. Ἦτανε καὶ κεῖ μερικοὶ καὶ τουρτούριζαν.

— Τί δὲ δοκιμάζεις πάλι, μωρὲ Γιαννούλη; εἶπε κάποιος.

— Τί νὰ δοκιμάσω, μωρὲ; Δὲν ἔχω ἀσύρματο. Ἀπὸ χτὲς ἀκόμα. Πάρτε τὸ ἀπόφαση.

Ὁ ἀσυρματιστὴς Γιαννούλης εἶχε περάσει τὸν ἐμφύλιο πόλεμο σὲ ζεστοὺς καταυλισμούς, κοντὰ σ' ἐφοδιασμούς καὶ σὲ διοικήσεις. Τὸ ἔχε σίγουρο πῶς θὰ πῆγαινε ἔτσι ἴσαμε τὸ τέλος. Ἡ ἀπίστευτη περιπέτεια νὰ βρῖσκεται τώρα δῶ πάνω, τὸν τρέλαινε, χειρότερα ἀπὸ τὸ κρύο.

— Δὲν γίνεται τίποτα; τὸν ρώτησε κι ὁ Δημάκης.

— Δὲν γίνεται τίποτα, λοχία, εἶπε ὁ Γιαννούλης. Ἐπρεπε νὰ μ' ἀφήνατε χτὲς νὰ κατέβω. Τώρα κλειστήκαμε δῶ...

— Ρίξε μιὰ φωτοβολίδα, εἶπε ἕνας στρατιώτης.

— Ἀπαγορεύεται φωτοβολίδες, εἶπε ὁ Δημάκης.

— Θὰ πεθάνουμε, λοιπόν...

Ἦταν ἡ τρίτη μέρα ποῦ τὸ μικρὸ τμήμα τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ βρισκότανε πάνω σὲ κείνο τὸ πέρασμα τῆς κορφῆς. Δυὸ στοιχεῖα πολυβόλου, δυὸ στοιχεῖα πεζικοῦ, ἕνας ἀσύρματος.

Ὁ λοχαγὸς τους ἦτανε κι αὐτὸς ἀπὸ κείνα τὰ μέρη, ὅπως ὁ Βασίλης ὁ Πυλαρᾶς — καὶ τὰ ἔξερε. Τὸ ἔξερε κι αὐτὸς πῶς ἔχει ἕνα τέτοιο μονοπάτι στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ, πάνω στὸ γκρεμὸ — τὸ ἔχει ἀκούσει μικρὸς μέσα σὲ παλιὲς ιστορίες γιὰ караδάνια, ἀγωγιάτες, κλέφτες καὶ δράκους. Ἐψάξε, τὸ βρῆκε πάλι στὸ χάρτη, τὸ σημείωσε καλά, πῆρε τὸ χάρτη, σηκώθηκε καὶ πῆγε στὴ διοίκηση τοῦ τάγματος — νὰ τὸ πιάσουν αὐτὸ τὸ πέρασμα, πρὶν ἀκόμα τελειώσουν τὰ μάχες στὰ χαμηλώματα τοῦ βουνοῦ.

— Μόνο ἀπὸ κεῖ μποροῦνε νὰ πᾶνε...

Ὁ λοχαγὸς ἦτανε νέος. Καὶ μισοῦσε τοὺς κομμουνιστὲς — δικό του μίσος.

Ἐφεδρος, πρώτη φορά πολεμοῦσε — καὶ πολεμοῦσε σὰν ὄλος ὁ πόλεμος νὰ κρινόταν ἀπ' αὐτόν, ἀπὸ τὸ δικό του τὸ μίσος.

— Καὶ δὲν πᾶνε; εἶπε ἤσυχα ὁ ταγματάρχης κι οὔτε κύτταξε τὸ χάρτη πού του δειχνε. Ποῦ θὰ πᾶνε; Θὰ πεθάνουν ἀπὸ τὸ κρῦο.

Ἄσχημα ἦτανε μόνιμος. Γερασμένος μέσα στοὺς πολλοὺς πολέμους τῆς γενιάς του, δὲν τοὺς ἔβρισκε καμιὰ νοστιμιὰ — νικητές, νικημένοι, οἱ νεκροὶ πού πεθαίνουν, οἱ ζωντανοὶ πού ξεχνᾶνε καὶ πάλι τὰ ἴδια. Ἐτοῦτος ἦταν ὁ τελευταῖος του πόλεμος πρὶν ἀπὸ τὴ συνταξή.

— Τὸ κρῦο, μάλιστα, εἶπε κι ὁ λοχαγός. Μὰ δὲν εἶναι δέδαιο πῶς θὰ φοφῆσουν ὄλοι: τοὺς ἀπ' τὸ κρῦο...

— Κ' οἱ δικοί σου πού θέλεις νὰ στείλεις; Δὲν παγώνουν αὐτοί;

Ἄσχημα τράβηξε λίγο τὶς πλάτες — σωστὸ κι αὐτὸ, μὰ τὴ θέση.

— Θὰ βαστάξουν, εἶπε. Σήμερα, αὔριο, μιὰ - δυὸ μέρες, ἔσο πού νὰ πᾶμε καὶ μεῖς — θὰ βαστάξουν.

— Λογάριασε, τὶς διπλές, τὶς τριπλές, εἶπε ὁ ταγματάρχης. Πάντα τὶς διπλές λογάριαζε...

Ἄσχημα — πάλι τὶς πλάτες — κι αὐτὸ σωστὸ, μὰ τὴ θέση.

— Θὰ διαλέξω καλοὺς, ψωμωμένους, εἶπε. Καὶ τὸν ξέρετε, τὸν ἐπιλοχία τὸν Κύρκα.

— Πάλι τὸν Κύρκα, μωρὲ παιδί μου;

— Δὲν ἔχω καλύτερον.

— Καλύτερον... Αὐτοὶ οἱ καλύτεροι γάνονται πάντοτε στὸν πόλεμο ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Φιλοκτήτη, σ' ὄλους τοὺς πολέμους, αὐτοί, λοχαγέ... Μὰ δὲν εἶναι ἔντιμο νὰ τοὺς σκοτώνουμε μεῖς, μὲ τὰ χέρια μας... ἐπειδὴς εἶναι καλύτεροι...

Ἄσχημα δὲν τὸν ἤξερε ποῖός ἦταν αὐτός ὁ Φιλοκτήτης. Τράβηξε πάλι τὶς πλάτες του, ἀνοιξε λίγο τὰ χέρια — τὴ θέση.

Σωπάσαν. Ἄσχημα στεκόταν ὀρθὸς μὲ τὸ χάρτη στὰ χέρια — ἤθελε νὰ πιάσουν αὐτὴ τὴ θέση. Κ' ἤθελε νὰ στείλει τὸν Κύρκα. Ἄσχημα σήκωσε τὰ μάτια του, τὸν κύτταξε μιὰ φορά, σὰ νὰ τὸν μετροῦσε. Ξανάσκυψε τὸ κεφάλι μὲ τ' ἄσπρα μαλλιά. Ἄσχημα εἶχε δίκιο. Καὶ γιὰ τὴ θέση καὶ γιὰ τὸν Κύρκα — ξανασήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ τὸν κύτταξε.

— Νὰ τὴν πιάσεις τὴ θέση, εἶπε. Στείλε τους. Καὶ τὸν Κύρκα.

— Κ' ἓνα ἀσύρματο, εἶπε ὁ λοχαγός.

— Ἀσύρματο;

— Μάλιστα. Νὰ μὴ ρίξουν ἀπὸ κεῖ φωτοβολίδες.

Ἄσχημα σηκώθηκε.

— Σωστά, λοχαγέ. Τὸ Γιαννούλη θὰ στείλεις.

— Νομίζετε; Αὐτὸ τὸ μόνολο;

Ἄσχημα ἤξερε πῶς αὐτὸς ὁ Γιαννούλης ἦτανε σπιθονος τοῦ λοχαγοῦ. Ἐρριξε στὸ τραπέζι τὸ μολύδι πού κρατοῦσε στὰ χέρια του. Τὸ χεῖλι του ἔτρεμε λίγο.

— Δὲ νομίζω τίποτα, εἶπε. Διαταγὴ τοῦ τάγματος — κ' ἡ φωνή του ἦταν ἐχθρική, σάμπως νὰ ἔτανε νὰ ξεπληρώσει τὸν Κύρκα, μ' αὐτὴ τὴν πράξη δικαιοσύνης γιὰ τὸ Γιαννούλη.

Τὴν ἴδια μέρα ἡ μικρὴ δύναμη τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ ἔφυγε γιὰ τὴν κορφή. Ἄσχημα δὲ θέλησε νὰ τὸ πει πῶς ἦταν ἄρρωστος — κρυωμένος. Ὁ Δημάκης τὸ ἔξερε, πῆγε πάλι μαζί του.

— Πάρτε μπόλικο κονιάκ, τοὺς εἶχε πει ὁ λοχαγός. Γιὰ δυὸ μέρες, γιὰ τρεῖς. Πῆραν γιὰ τέσσερες μέρες, γιὰ πέντε, ἔσο μπορούσαν νὰ κουβάλησαν. Μὲ τὴν ξαφνικὴ παγωνιά τὴ δευτέρη μέρα τὸ γαν τελειώσε.

— Καὶ σπέρτο νὰ πάρετε.

Καὶ σπέρτο πῆραν, πολὺ. Τὸ ξοδέψαν γιὰ τοὺς πρησμένους, τέλειωσε κι αὐτό.

— Ἐπιμελητεῖα μὴν περιμένεις ἐκεῖ πάνω, ἐπιλοχία, ἔσο νὰ ρθῶμε. Πάρτε φαί, λιπαρά, σοκολάτα.

Μήρε. Δὲ βοηθήσαν σὲ τίποτα.

—Τὰ σκαπανικά τὰ πῆρες;

—Ὅλα τὰ γε πάρε: ὁ Κύρκας. Πιράσανε μιὰ νύχτα στὸν μικρὸ καταυλισμὸ στὸ τελευταίον φυλάκιο, ζεσταθήκανε στὰ καλύδια, ξεκουράστηκαν. Τὴν ἄλλη μέρα ἔφτασε πάνω μὲ τὴ μικρὴ του δύναμη. Ἔδωσε τὸ σῆμα μὲ τὸν ἀσύρματο πού λειτουργοῦσε ἀκόμη, ἔστησε τὰ πολυβόλα του ἀκριβῶς ἀπάνω στὸ πέρασμα, ὀργάνωσε θέσεις, ἔσκαψε ὀρύγματα, κανόνισε τίς σκοπιές, τίς περιπολίες ὡς τὴν ἄκρη ἀπ' τὸ πλάτωμα, ἐκεῖ π' ἀρχίζαν τὰ δέντρα. Τὰ ἔκανε ὅλα σωστά καὶ μὲ τάξη, ὅπως εἶναι στὸν κανονισμό. Τὴ νύχτα ἦρθε τὸ κρύο, τοῦ τὰ χάλασε ὅλα. Οἱ στρατιῶτες ξυλιάσανε μέσα στίς σκηνές, οἱ μικρὲς φωτιές μέσα στὰ κράνη δὲ βοηθοῦσαν σὲ τίποτα, οἱ περιπολίες δὲν ξεμύτισαν πέρα ἀπ' τὸ μονοπάτι, τρεῖς σκοποὶ τοῦ πάθαν χρυσοπαγήματα. Τὸ πρῶτ' τὰ ἔπλα, τὰ πολυβόλα ὄρεθήκανε κοκκαλωμένα, τὰ λάδια πῆξανε μέσα, ὁ πάγος εἶχε σκεπάσει τὰ ὀρύγματα. Χωρὶς βλαστήμιες, χωρὶς ὀιασύνη, ἐπίμονα, ἡμερα, χωριάτικα αὐτὸς ξανάρχισε μὲ ψηλὸ πυρετό.

—Πέτρο, εἶσαι ἄσχημα, εἶπε ὁ Δημάκης. Νὰ σὲ κατεδάξουμε στὸ φυλάκιο;

—Κάνε τὴ δουλειά σου, λογία, εἶπε αὐτός.

Τὸ μεσημέρι ὁ πυρετὸς τοῦ ἀνέβηκε στὰ σαράντα, στάθηκε ὀρθὸς ὡς τὸ βράδι, ἔστειλε μιὰ ομάδα, φέρανε ξύλα, ἀνάψαν φωτιές — δὲ βοηθοῦσαν. Ἐπιθεώρησε τίς σκηνές, τίς σκοπιές, τοὺς πρησμένους, τοὺς ἔδωσε ὅλο τὸ σπέρτο. Μοιράσανε τὸ τελευταῖο κονιάκ, ἔπινε τὸ δικό του μονορούφι, κοιμήθηκε ἀμέσως, παραμιλοῦσε ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρῶτ' τῆς τρίτης μέρας ἔκανε νὰ σηκωθεῖ, ἐγῆκε ὡς τ' ἀνοιγμὰ τῆς σκηνῆς — ἔπεσε πιά. Φώναξε τὸ Δημάκη.

—Πάρε τὴ διοίκηση, Σωτήρη, μπόρεσε κ' εἶπε. Κράτα τὴ θέση... Ὅσο νὰ ἴρθουν... Καὶ τὰ παιδιά... Σωτήρη...

Δὲν ξανάνοιξε τὸ σῆμα του ὡς τὸ μεσημέρι πού τοὺς εἶπε πῶς θὰ πέθαινε. Ἡ μικρὴ μονάδα εἶχε ὀλότελα παραλύσει. Οἱ στρατιῶτες γυρνοῦσανε σὰν τρελοί, μπαίνανε στίς σκηνές, κοκκουλώνονταν μὲ τίς κουδέρες τους, τὰ κόκκαλά τους ἀρχίζανε καὶ πονοῦσαν, τότε κάνανε νὰ ἐγοῦνε, ξεπάγιαζαν, ξαναμπαίνανε μέσα, πονοῦσαν πάλι τὰ κόκκαλά τους.

—Ἄς κάνουμε κάτι, εἶπε ἓνας στρατιώτης. Νὰ μὴν πεθάνουμε ἔτσι.

—Τί νὰ κάνουμε, μωρὲ παιδί μου, εἶπε ὁ Δημάκης.

—Νὰ κατεδάξουμε τουλάχιστο τὸν ἐπιλοχία στὸ φυλάκιο. Νὰ μὴ μᾶς πεθάνει ἔτσι, εἶπε ὁ Σαβδόπουλος.

Ὁ Σαβδόπουλος ἦτανε τεράστιος, ἓνας γίγαντας πού ἔτρεμε τώρα. Μποροῦσε νὰ τὸ ἔχει γιὰ σίγουρο — θὰ τὸν βάζανε στὴ μεταφορὰ καὶ θὰ περνοῦσε στὸ φυλάκιο τὴ νύχτα.

—Θὰ σὰς μείνει: στὸ ὄροιο. Μὴν κάνετε τέτοια πράγματα, εἶπε ὁ Κρίκελος.

Ἦτανε ξερακιανός, λειψανάδατος — μποροῦσε νὰ τὸ ἔχει γιὰ σίγουρο, δὲν τὸν βάζανε αὐτὸν στὴν μεταφορὰ.

Ὁ Δημάκης πῆγε νὰ χαμογελάσει: στραβώνοντας λίγο τὰ χεῖλια.

—Ἔτσι κι ἄλλιῶς θὰ πεθάνει, εἶπε κάποιος. Ἐμεῖς τί κάνουμε, νὰ τὴ ἐγάλαμε αὐτὴ τὴ νύχτα...

—Πᾶμε κάτω στὸ φυλάκιο, εἶπε κάποιος.

—Στρατοδικεῖο...

—Στρατοδικεῖο, ναί... Μὰ θὰ λυπηθοῦνε — δὲ μπορεῖ.

Ἦταν ἓνα στρατιωτάκι, ὁ μικρότερος ἀπ' ὅλους, ἓνα παιδί. Ὁ Δημάκης γύρισε καὶ τὸν κτύπηξε — τὸ λυπήθηκε πολὺ.

Ὁ Βαλάκης ὁ δεκανέας ἐγῆκε μπροστά.

—Ν' ἀφήσουμε τὴ θέση, λογία. Νὰ κατεδοῦμε πιὸ κάτω, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά. Τὸ πρῶτ' ξαναρχίμαστε.

Ὁ Βαλάκης ἦτανε δάσκαλος. Βαρὺς ἄνθρωπος, δύσκολος, ἴσιος. Ὅλοι τὸ ἔκανε σκεφτεῖ — κανένας δὲν τὸ ἔπε. Ἡ σιωπὴ φαινότανε νὰ πῆξε, σὰ νὰ πάγωσε γύρω τους.

—Θά μ'ε μαρτυρήσει: αὐτός ὁ Γιαννούλης, εἶπε σέ λίγο ὁ ἀνέσωτος, ἐκεῖνος ὁ Κρίκελος.

—Κάμε το λοχία, εἶπε ὁ Βαλάκης, σά νά μὴν ἀκουσε. Τόσες ψυχές ἐδῶ στό λαιμό σου...

Γύρισε κ' ἔφυγε — οἱ ἄλλοι σκορπίσαν. Ὁ Δημάκης ἔμεινε κεῖ μέ τὸ κεφάλι σχυμένο. Ὑστερα τυλίχτηκε στή μαντύα του, τὸν εἶδαν πού πήρε τὸ μονοπάτι. Τράβηξε ὡς τὴν ἄκρη — κατέβαινε. Στάθηκε κεῖ μιὰ στιγμὴ, κύτταξε γύρω του, πίσω του, σά νά τὸν μέτραγε αὐτὸν τὸν κατ'ἄφορο — ὕστερα ἄρχισε καὶ κατέβαινε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τοῦ δουνου. Κατέβηκε πιὸ κάτω, προχώρησε ἀκόμα. Πάνω στὴν κορφὴ ἀκουγόταν ὁ ἀγέρας πού 'χε ἀρχίσει καὶ λύσσαζε. Εἶδῶ ἦταν ἓνα θαθύλωμα ὁ ἀγέρας κορόταν, τὰ δράχια ἀπὸ πάνω τὸ σκέπαζαν. Γύρισε, κύτταξε ὅλο τὸ μέρος — ἦταν στ' ἀλήθεια ἡμερότερο λίγο.

Ὁ Βαλάκης μπήκε στὴ σπηλὴ τοῦ Γιαννούλη. Ἦτανε πάντα πεσμένος στὴν ἄκρη, κουκουλωμένος μέ τὴ χλαίνη καὶ τίς κουδέρες του. Κανένας ἄλλος δὲν ἦτανε μέσα. Ὁ Βαλάκης πήγε κοντά του, γονάτισε δίπλα του. Ὁ Γιαννούλης ἀνασηκώθηκε λίγο, τὸν κύτταξε — πήγε κάτι νά πει. Εἶδε τὸν ἄλλον πού γύρισε τὸ κεφάλι του κατὰ τὸ ἀνοιγμὰ τῆς σπηλῆς — ἓνας τρόμος πέρασε μέσ' ἀπ' τὰ μάτια του.

—Ἐσὺ τὸν χάλασε; τὸν ἀσύριματο; εἶπε ὁ δάσκαλος.

Δὲν ἀρνήθηκε, δὲν εἶπε τίποτα, εἶχε παραλύσει. Ὁ Βαλάκης ἔσχυψε πάνω του, ἀπλωσε τὰ χέρια του καὶ τοῦ πιασε τὸ λαιμό. Τὰ σφιξε, δυνατά, δυνατότερα. Τότε τράβηξε τίς κουδέρες, τὸν ξανασκέπασε καὶ σηκώθηκε τινάζοντας τὰ χέρια του σά νά 'τανε σκοτισμένα. Ἐξῶ ἀκουγόταν ἡ σφυρίχτρα τοῦ Δημάκη — οἱ στρατιῶτες μαζεύονταν γύρω του. Πήγε κι αὐτός. Ὁ Δημάκης ξανασφύριξε δυνατότερα, μαζεύτηκαν ὅλοι.

—Μαζεῦτε τίς σπηλές, τοὺς εἶπε. Καὶ τὰ πράματά σας...

Οἱ στρατιῶτες τὸν κύτταζαν, κυτταζόντανε.

—Τίς σπηλές σας, εἶπα, μαζεῦτε τίς. Μάρς.

Σκορπίσανε γύρω, ξυλῶνανε τίς σπηλές, τίς διπλῶναν, μαζεύαν τὰ ὄπλα τους, τοὺς γυλιούς, τίς κουδέρες. Ἀπὸ τὴ σπηλὴ τοῦ Γιαννούλη τρέξαν κ' εἶπαν, τὸν βρήκανε μέσα ξεπαγιασμένον.

—Ἀφήστε τον ἐκεῖ, εἶπε ὁ Δημάκης. Τὸ πρωὶ τὸν θάδουμε.

—Τὰ πολυδόλα;

—Τὸ πρωὶ.

Ἐτοιμαστήκανε. Ὁ Δημάκης μπήκε μπροστά, περάσαν τὸ πέρασμα, κατέβηκαν ὅλοι, προχώρησαν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ δουνου, φτάσανε σ' αὐτὸ τὸ θαθύλωμα. Στήσαν ἐκεῖ μιὰ σπηλὴ, στρώσανε κάτω τίς ἄλλες. Ὁ Σαβδόπουλος κι ἄλλοι δυὸ κουβαλήσαν τὸν Κύρκα, τὸν ἀπιθῶσανε κοντά στό δράχο, τὸν σκεπάσανε καλά, βοηθήσανε καὶ τοὺς ἄλλους τρεῖς μέ τὰ πρησμένα πόδια νά κατεδοθῶν. Μαζεύτηκαν ὅλοι μέσα στὴ σπηλὴ — ἦτανε λίγο καλύτερα. Βράδιαξεν ἔξω, μέσα σκοτείνιαζε. Ὁ Δημάκης πήγε καὶ κάθησε δίπλα στὸν Κύρκα.

—Καὶ τὸ ξέρετε, εἶπε, ἐγὼ τώρα πάω ἐπὶ ἐγκαταλείψει...

—Ὅλοι θά πάμε, εἶπε ὁ Σαβδόπουλος. Μὴ φοβάσαι, λοχία. Ἄντρες εἴμαστε...

—Τρίχες, Σαβδόπουλε, εἶπε ὁ Δημάκης.

—Κανένας δὲν πάει στρατοδικεῖο, εἶπε ὁ Κρίκελος, ὁ ξερακιανός. Ὁ Κύρκας ἔδωσε τὴ διαταγή. Τὸν ἀκουσα 'γὼ μέ τ' αὐτιά μου...

—Ψέματα, ρουφιάνε. Κρίκελε, εἶπε ὁ Δημάκης. Μὴν τὸν δάνεις τὸν Κύρκα στό δικό σου τὸ στόμα...

—Μά γιατί; εἶπε ὁ μικρός. Ὁ Γιαννούλης πού θά μαρτυροῦσε...

Δὲν ξαναμίλησαν. Μερικοὶ κἀνανε τὸ σταυρό τους, μαζεύτηκαν ὅλοι, κολλήσαν ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλον κουκουλωθήκανε μέ τίς κουδέρες τους. Σκοτείνιασαν ὁλόκληρα μέσα. Μερικοὶ θύτηκαν ἔξω, πολεμοῦσαν ν' ἀνάψουν φωτιά — χαμένος κόπος καὶ τὰ παράτησαν, ξαναγύρισαν μέσα μέ δόντια πού χτύπαγαν, γόνατα πού πονοῦσαν, ξαναπέσανε δίπλα στοὺς ἄλλους. Ὁ Κύρκας κάθε λίγο παραμιλοῦ-

σε — τὸ Δημάκη φώναζε. Οἱ ἄλλοι τρεῖς μὲ τὰ χρυσαγγήματα εογγούσαν. Ὅλοι νιώθανε τὸς ἄρμιους τοῦ κορμιοῦ τους, ξεκλειδωνόντανε καὶ πονούσαν. Δὲ σαλεύανε πιά. Λίγο ἀργότερα, τὴν ἴδια ὥρα πού οἱ ἀντάρτες χαροπαλεύανε πάνω σὲ κείνο τὸ πλάτωμα, ἦτανε κι αὐτοὶ πέρα γιὰ πέρα ἀνίκανοι ν' ἀντισταθοῦν στὸ ξεπάγιασμα, νὰ πολεμήσουν. Ἡ θανάσιμη νύστα του εἶχε ἀρχίσει καὶ τοὺς κυρίευε...

III

Οἱ ἀντάρτες περᾶσανε τ' ὄσπρο πλάτωμα. Σὲ λίγο νιώσανε τὰ πόδια τους νὰ κατηφορίζουν. Ἦτανε τὸ πέρασμα, τὸ μονοπάτι τοῦ γκρεμοῦ. Περᾶσαν μπροστά σ' ἀφηνιμένα πολυβόλα — δὲν τὰ ἔβλεπε. Μ' ὅση ζωὴ τοὺς ἀπέμεινε ἀφεθήκαν καὶ ροδολοῦσαν, κατακυλιώντας ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ βουνοῦ, κυνηγημένοι ἀκόμα ἀπὸ κείνο τὸ φόβο τοῦ χάους. Κατεβαίναν ὅπως τοὺς πῆγαινε αὐτὸς ὁ κατήφορος. Ἡ σκιανὴ τῶν στρατιωτῶν ἐρισκόταν πρὸς κάτω, μέσα στὸ γούδωμα — δὲν τὴν εἶδαν, δὲ βλέπανε πιά. Ὅταν φτάσανε μπρὸς τῆς, τότε σταμάτησαν. Πέσανε πάνω τῆς, πασπατεύοντας ἐβήκανε τ' ἀνοιγμα, μπήκανε μέσα.

Γιὰ μιὰ στιγμή οἱ στρατιῶτες, σὰ νὰ ξυπνούσανε, κάνανε κάπως νὰ σηκωθοῦνε. Οἱ ἄλλοι στέκαν ἀσάλευτοι, δὲ λέγαν, δὲν κάνανε τίποτα, δὲν προστάζανε τίποτα. Τότε τὸ νιώσαν πὼς ἦταν ἀντάρτες, δὲν ἦταν ὁ λόγος τους πού τρόμαξαν. Μιὰ φωνὴ πνιγμένη, σὰ μούγκρισμα ζώου, ἀκούστηκε μόνο καὶ ξαναπέσαν ἐκεῖ πού ἐρισκόταν.

—Μὴ βαρᾶτε ἐσεῖς, μπόρεσε κ' εἶπε ὁ Βασιλιάης.

Γιὰ μιὰ στιγμή οἱ ἀντάρτες, σὰ νὰ ξυπνούσανε τώρα, νὰ ἐγαίναν ἀπὸ τὸ χάος, πῆγαν νὰ κάνουνε πίσω. Οἱ ἄλλοι δὲν εἶχαν σαλέψει: νὰ τοὺς δεχτοῦνε, νὰ τοὺς χτυπήσουν — τότε ξέρανε πὼς δὲν εἶχαν πέσει σ' ἐδικὰ τους τηρήματα, πού τοομάζαν. Ἄλλη μιὰ φωνὴ πνιγμένη, πάλι σὰ μούγκρισμα ζώου, ἀκούστηκε μόνο.

—Ἀντάρτες εἴμαστε... Μὴ βαρᾶτε, μπόρεσε κ' εἶπε ὁ Βασίλης.

Ἦστερα ὄλοι μαζί! πέσανε δίπλα τοὺς στρατιῶτες. Δὲ βλέπανε τίποτα, δὲν κάνανε τίποτα, κανένας δὲν εἶπε τίποτα. Ἀκουγότανε μόνο τὸ ἐόγγημα αὐτῶν πού πονούσαν, ὄλοι πονούσαν, ὄλοι εογγούσαν. Ὁ ἀγέρας λύσσαζε στὴν κορφή. Τὸ κρῦο δυνάμωνε.

Σὲ λίγο ἀρχίσαν καὶ σάλευαν, κάποιοι ζωντάνευαν — ὄλοι ζωντάνευαν λίγο. Στραμιωνόνταν ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλον πού ἴτανε δίπλα του, νὰ χωρέσουν — δὲ βλέπαν, δὲν ξέραν ποῖος ἦταν, στρατιώτης ἢ ἀντάρτης. Πέφτανε πλάτη μὲ πλάτη, ἀγκαλιάζονταν, μπλέκαν τὰ σκέλια τους, νὰ ζεσταθοῦνε κοντὰ στὸν ἄλλον. Ὁ Βασίλης σχοῦντησε αὐτὸν πού ἴτανε δίπλα του. Δὲ σάλεψε, ἔμεινε ὅπως ἦταν, μπρούμυτα πεσμένος. Ἀπλωσε τὸ χέρι του, τὸ νιώσε ἀπὸ τὴ χλαίνη του πὼς ἦταν στρατιώτης, τὸν ἐπιασε ἀπὸ τὸ σῆρκο, τὸν ἐσφύγγε ὅσο μπορούσε, ζεσταίνονταν κι αὐτὸς μὲ τὸ σφίξιμο. Ὁ στρατιώτης σάλεψε λίγο, γύρισε ἀπὸ τὸ πλευρό, ἐνοιξε τὴν κουδέρτα του, τὸν πῆρε μέσα. Ὁ μικρὸς ἦταν. Κουκουλώθηκαν μαζί, ἔγινε λίγο ζεστότερα.

—Μὴν κοιμᾶσαι, τοῦ πε ὁ Βασίλης.

—Μὴν κοιμηθεῖς, εἶπε κι αὐτός.

Ἡ Κατίνα κρύωνε ἀκόμα πολὺ. Εἶχε πέσει κοντὰ στὸν Κύρκα. Ἀπὸ τ' ἄλλο του πλευρὸ ἦτανε πεσμένος ὁ Δημάκης. Αὐτὴ ἔτρεμε ἀκόμα, ἔτρεμε ὀλόκληρη. Τραυλίστηκε κοντὰ στὸν Κύρκα, πολὺ κοντὰ του. Ὁ φηλὸς πυρετὸς του ἀναδινότανε γύρω του, τὸν ἐνιωθε. Παραμιλοῦσε ἀκόμα — πάντα μὲ τὸ Δημάκη. Ἀπλωσε τὰ χέρια τῆς σὰ σκοτεινὰ καὶ τοῦ σκούπισε τὸ μέτωπο, μουσκεμένο στὸν ἴδρωτα. Ἀφῆσε κεῖ τὴν παγωμένη παλάμη τῆς καὶ τὸ ὄρσιζε, τὸ χέρι τῆς ζεσταίνονταν. Τὸ ξαναπῆρε, τὸ ἔβαλε πάλι — καὶ πάλι. Τὸ παραμίλημα σὲ λίγο σταμάτησε. Ἡ ἀνάσα του ἀκουγότανε μέσα, ξεχώριζε, ἐαρειά, κοιμμένη, δυσκολεμένη. Ἦστερα ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τῆς Κατίνας — σὰν ἐκείνη μέσα στὸ ὄσος.

—Κύρκα μου, ἀκούστηκε ἀπὸ δίπλα κ' ἡ φωνὴ τοῦ Δημάκη.

Τὸ κρῦο δυνάμωσε μονομιᾶς. Ἀπὸ κείνη τὴ γωνιά πού κείτεται ὁ Κύρκας 569

ανεβαίνει κι απλώνεται, περνάει τις κουδέρες, τις χλαίνες και μπαίνει μέσα στα κόκκαλα. Σφίγγονται όλοι κοντά στους άλλους, κοντύτερα, να ζεσταθούνε, να τ' αποδιώξουν. Δε λένε τίποτα, σφίγγονται μόνο κοντά στον άλλον, να ζεσταθούνε, να τον ζεστάνουν, τα χέρια κάποτε τρομαγμένα τον πασπατεύουν — είναι ζεστός ακόμα, αυτός ο δικός τους.

Κοντεύουνε τα μεσάνυχτα.

Το κορμί τους ζεστάθηκε λίγο μ' αυτό τ' αγχάλισμα — αρχίζει τότε κι ο νοός και ξυπνάει. Ξυπνάει λίγο — φοβούνται αμέσως. Οι αντάρτες θέλουνε τότε να σηκωθούνε να φύγουν, να τραβήξουνε το δρόμο τους μέσα στο δάσος, να μην είναι δώ το πρωί με το φως. Οι στρατιώτες ζεσταθήκανε λίγο, θέλουνε τώρα να φύγουν, να ξαναγυρίσουνε σ' αφημένα τους πολυδόλα, να την πάρουν από δω τη σχηνή, να μη μείνει τίποτα το πρωί απ' αυτή τη νύχτα της προδοσίας. Σαλεύουν όλοι, άνασχηκώνονται λίγο, να τ'ο ξεφύγουν αυτό τ' αγχάλισμα, να τελειώσουν. Έτσι που πέρασαν ανάκατοι δεν ξέρουνε τους δικούς τους που βρίσκονται, είναι επικίνδυνο ν' αρχίσουν τώρα να τους φωνάζουν. Η τάξη χάλασε μέσα, ξεσκηπάστηκαν, κρυώνουνε πάλι. Φοβούνται και σφίγγονται πάλι δίπλα στον άλλον. Λουφάζουν. Το πρωί θα βρεθούν εκεί, θα βρεθούν έτσι. Οι στρατιώτες θα ξαναγίνουν στρατιώτες, αυτοί οι αντάρτες θα γίνουν αντάρτες. Ο λόχος, το πέραςμα, τα πολυδόλα, τα τμήματα, ο σκοτωμένος επίτροπος — τα φοβούνται. Οι περισσότεροι και πιο δυνατοί θα τους σκοτώσουνε τότε τους άλλους, τους λιγότερους και λιγότερο δυνατούς — τον φοβούνται αυτόν που βρίσκεται δίπλα τους. Τα χέρια σαλεύουνε μέσα στο σκοτάδι, ψάχνουν τα όπλα τους, να ζεστάνουνε τη σκαντάλη τους, να ξεπαγώσουνε τις θαλάμες με τα χέρια τους που ζεσταθήκανε λίγο, τα πασπατεύουν, τα σιγουρεύουνε δίπλα τους. Ακούγονται που τα σέρνουνε κοντά τους — ένα γυόπημα σε κουμπιά, σε ζωστήρα, ένα κράχ μιας ασφάλειας, κάποιος την άνοιξε. Το κορμί κρυώνει ξανά, οι αρμοί τους αρχίζουν ξανά να πονούνε, στην κορφή ακούγεται εκείνος ο αγέρας, από τη γωνιά που κείται ο Κύρκας ανεβαίνει εκείνο το κρύο και μπαίνει στα κόκκαλα. Και τότε πάλι φοβούνται και σφίγγονται πάλι κοντά στον άλλον που βρίσκεται δίπλα τους. Μικρές γραθιές ακούγονται διασπικές σε μια πλάτη, μια κουδέρα που τραδιέται, ένα χέρι που τρίβεται κάπου, ένα δογγημα — ή ένοχη φωνή σέρνεται πάλι μές στη σχηνή, γυμνή, μητρική:

—Μην κοιμάσαι...

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το πρωί ο καιρός μαλάκωσε κάπως, ο αγέρας έπεσε, χιόνιζε πάλι. Μόλις είχε ξημερώσει όταν από το προχωρημένο φυλάκιο δόσαν στη διοίκηση του λόχου ένα σήμα με τον ασύρματο: Στην κορφή του βουνού ακουστήκαν πριν από λίγο πυκνά πυρά, ήσυχια ύπερα απόλυτη. Κοντά στο φυλάκιο βρήκαν παγωμένον έναν αξιωματικό των ανταρτών, προφανώς επίτροπος, σκοτωμένος από τους δικούς του και περιμένουν διαταγές. Ο λοχαγός έρριξε στην πλάτη τη χλαίνη του κ' έτρεξε στη διοίκηση του τάγματος με το πολύτιμο σήμα.

Ο ταγματάρχης τ'ο πήρε, τ'ο διάβασε, τ'ο τ'ο έδωσε πίσω. Σήκωσε τα μάτια του και τον κύτταξε — λαμποκοπούσε ακόμα.

—Έχουμε δικιο, είπε αυτός, χαρίζοντάς του το μισό του θρίαμβο, που την πιάσαμε αυτή τη θέση.

—Ναί, είπε ήσυχια ο ταγματάρχης. Σκοτώθηκαν εκεί πάνω. Είχατε δικιο λοχαγέ... Μονάχα εσύ... Έσύ — κι αυτός ο επίτροπος θέβαια που τον σκοτώσαν οι δικοί του... Πάρε τσάι... Όσο να μάθουμε τί απόγινε κεί.

—Θα μετακινήσω αμέσως το φυλάκιο στην κορφή, είπε ο λοχαγός, γερμίζοντας ένα τσάι.

—Φυσικά... Ο πόλεμος συνεχίζεται...

ΟΨΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, ΠΡΕΒΕΖΑΣ ΚΑΙ ΒΟΝΙΤΣΑΣ

Του Σπ. Ἀσδραχᾶ

Με τὴ συνθήκη τῆς 21.3.1800 ποὺ ὑπογράφηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ἢ Πρέβεζα, ἢ Βόνιτσα, ἢ Πάργα καὶ τὸ Βουθρωτὸ ἔπαυαν νὰ ἀποτελοῦν ἐξαρτήματα τῆς Ἑπτανήσου καὶ περιέρχονταν στὴν ἡμεστὴ κυριαρχία τοῦ σουλτάνου, ὡς προνομιακὲς κτήσεις (ἐμλιάκι χουμαγιουνίν) ποὺ ἀπαλάμβαναν σειρὰ διοικητικῶν, φορολογικῶν καὶ δικαστικῶν προνομίων. Τὸ προνομιακὸ καθεστῶς τῶν παραπάνω περιοχῶν συνίστατο στὴ διατήρηση τοῦ προγενέστερου καθεστώτος ἀναφορικὰ μὲ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση, τὴ φορολογία, τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴ θρησκεία, ὅπως τὸ εἶχε καθιερώσει ἡ βενετικὴ ἐξουσία στὶς περιοχὲς αὐτές. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ γιὰ μιὰ ρύθμιση σύμφωνη μὲ τὴν ὀθωμανικὴ πρακτικὴ γιὰ τὴν παραχώρηση προνομίων, ρύθμιση ὡστόσο ἀποφασισμένη μὲ διακρατικὴ συμβατικὴ πράξη, συνεπῶς ἔχει καὶ ἀνατρεπτὴ ἀπὸ τὴν κυριαρχικὴ, μόνον, ἰκανότητα τοῦ σουλτάνου. Φορέας τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας στὶς παραπάνω προνομιακὲς κτήσεις ἦταν ἕνας ἑοσεβόδα διορισμένος ἀπὸ τὸ σουλτάνο καὶ τῆς κοινοτικῆς ἕνα Γενικὸ Συμβούλιο γιὰ καθεμιὰ ἀπὸ τίς πόλεις Πρέβεζα, Βόνιτσα καὶ Πάργα καὶ μιὰ Γερουσία, ἀρμόδια γιὰ ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν προνομιακῶν σουλτανικῶν κτήσεων, συγκροτημένη ἀπὸ ἀντιπροσώπους καὶ τῶν τριῶν πόλεων. Ἀλλες, μερικότερες, ἀρχές (διοικητικὲς, φορολογικὲς καὶ δικαστικὲς) ὁλοκλήρωναν τὸν πολιτειακὸ ὀργανισμὸ τῆς γεωγραφικὰ ἀσυνεχοῦς ὡστόσο συνεχοῦς κοινοτικῆς περιοχῆς ὁ ἐκπρόσωπος τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας ἔφερε τὸν τίτλο: «Ἐλέω Θεοῦ Καπουτζήμπασης Σαλαχώρας καὶ Βοσεβόδας τῶν Ἐμλιάκι Χουμαγιουνίνων Πρέβεζας, Βόνιτζας, Πάργας καὶ Βουθρωτοῦ».

Πηγὲς τῶν προνομίων τῶν ἐμλιάκι χουμαγιουνίν Πρέβεζας, Βόνιτσας, Πάργας καὶ (τυπικὰ) Βουθρωτοῦ ἦταν τὰ ἀρθρα 8, 9, 10 τῆς συνθήκης τῆς 21.3.1800, τὸ φερμάνι τῆς 1.4.1800 (ἐκδομένο ἀπὸ τὸ σουλτάνο πρὸς τὸν ἑοσεβόδα τῶν προνομιακῶν κτήσεων Ἀδδουλάχ μπέτη), τὸ χάτ σερίφ τῆς 14.5.1800 καὶ ἡ συνθήκη τῆς 25.12.1800 (συνομολογημένη ἀνάμεσα στὴν Ἑπτάνησο Πολιτεία καὶ τοὺς φορεῖς τῆς σουλτανικῆς καὶ κοινοτικῆς ἐξουσίας στὴν Πρέβεζα, Βόνιτσα καὶ Πάργα). Τὸ περιεχόμενο τῶν προνομίων καὶ τὴ σύσταση τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ τῶν παραπάνω πόλεων διερεύνησαν ὁ Νέστορ Γεωργίτσος καὶ ὁ Ἀρισταῖδης Βρέκογλις οἱ γραμμὲς ποὺ ἀκολουθοῦν ἐπιγειροῦν νὰ διερευνηθοῦν μιὰ ἀπὸ τίς πηγὰς τῶν προνομίων, τὴ συνθήκη τῆς 25.12.1800.

Γιὰ τὴ συνθήκη τῆς 25.12.1800 ἀνάμεσα στὶς τρεῖς πόλεις καὶ στὴν Ἑπτάνη- 571

σο Πολιτεία είχε κάμει: κιόλας λόγω ὃ Ἀνδρέας Μουστοξύδης σὸ ἀνώνυμο ἔργον
 του γιὰ τὴν Πάργα θποῦ, ἀναφερόμενος σὲς διατάξεις τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταν-
 τινούπολης, παραδίδει ὅτι «συνεπεία τῶν διατάξεων τούτων, σύνταγμα κανονίζον
 τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς χώρας αὐτῆς (: τῶν σουλτανικῶν προνομιακῶν κτή-
 σεων) συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀβδουλάχ Βέη, ἀπεσταλμένου τοῦ Σουλτάνου, καὶ τοῦ
 Κυρίου Ἀνδρέα Γονέμη, ἐπιτετραμμένου τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημοκρατίας». Ὁ Π.
 Α. Σαλαπάντας, ἀντλώντας σιωπηρὰ ἀπὸ τὸν Α. Μουστοξύδη, ἀναφέρει: κι αὐτὸς
 ὅτι «συνεπεία τῶν εἰρημένων παραχωρήσεων καὶ διατάξεων συνετάχθη ὑπὸ τοῦ
 Ἀβδουλάχ Βέη διορισθέντος ὑπὸ τῆς Πύλης διοικητοῦ τῶν εἰρημένων πόλεων
 (: Πάργας, Πρέβεζας, Βόνιτσας καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Βουθρωτοῦ) καὶ ὑπὸ τοῦ
 Ἀνδρέα Γονέμη ἐπιτετραμμένου τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημοκρατίας σύνταγμα κανονί-
 ζον τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν ἐν Ἠπειρῷ Δημοκρατικῶν πόλεων». Ὁ Νέστωρ
 Γεωργίτσος, ὁ πρῶτος συστηματικὸς μελετητὴς τοῦ προνομιακοῦ καθεστώτος τῶν
 πρώτων ἐξαρτημάτων τῆς Ἑπτανήσου, θεωρεῖ τὴ συνθήκη τῆς 25.12.1800 ὡς
 μιὰ προκαταρκτικὴ πράξις πού ἀφοροῦσε σὸ σύνολο τῶν προνομίων, συνομιλοῦσα
 μένη στὴν Κωνσταντινούπολη ἀνάμεσα σὸν Ἀβδουλάχ μπέη καὶ σὸς ἀντιπρο-
 σῶπους τῶν προνομιακῶν περιοχῶν καὶ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας: «Τὴν 10ην
 Μαΐου ἐπιόντος ἔτους ἐξεδόθη χάτι - σερῖφ, ἐπικυροῦν τὰ προνόμια, ἀπερ τὴν 25ην
 Δεκεμβρίου 1800 εἶχον συζητηθῆ προκαταρκτικῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει —
 συνωδὰ τῷ παραλαβόντι ἔργῳ τῆς μνησθείσης συνθήκης (: 7ο ἄρθρο τῆς Συνθήκης
 τῆς 25.3.1800) — μεταξὺ τοῦ ὑπὸ τῆς Υ.Π. διορισθέντος διοικητοῦ Ἀβδουλάχ - σέη
 καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς συμπολιτείας (: Πρέβεζας, Πάργας καὶ Βόνιτσας)
 καὶ τῆς Ἰονικῆς Πολιτείας». Ὁ Ἀριστείδης Βρέκωσης, σχολιάζοντας τίς πληρο-
 φορίες τοῦ Σαλαπάντα σχετικὰ μὲ τὴν πράξις τῆς 25.12.1800, παρατηρεῖ ὅτι τα-
 οῦτον σύνταγμα οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ Σαλαμπάντα ἀναφέρει. Τὸ πιθανώτερον
 εἶναι ὅτι σύνταγμα ἀποκαλεῖ ὁ Σαλαμπάντα τὸ ἀπὸ 10 Μαΐου 1800 Χάτι Σερ-
 ρίφ, τὸ ἔποιον ἐξεδόθη κατόπιν διαπραγματεύσεων τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ τῶν Ἠ-
 πειρωτικῶν πόλεων Ἀβδουλάχ Μπέη, τοῦ διορισθέντος ἐκεῖ διὰ τοῦ προρρηθέντος
 ἀπὸ 1 Ἀπριλίου 1800 φερμανίου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημο-
 κρατίας, ὅστις πιθανὸν νὰ ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Σαλαμπάντα ἀναφερόμενος Ἀνδρέας Γο-
 νέμης*. Εἶχα δεῖξει ἄλλοτε τὴν ἐρθότητα τῶν πληροφοριῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὁ-
 παρξὴ τῆς πράξης, πού ὁ Μουστοξύδης καὶ ὁ Σαλαμπάντας χαρακτηρίζουν ὡς σύν-
 ταγμα, καὶ ἀνακοινῶσι τὸ προοίμιον καὶ τὸ τέταρτον ἄρθρον τῆς πράξης αὐτῆς, μιὰς
 «συνθήκης» ὑπογραμμένης στὴν Πρέβεζα (καὶ ὄχι στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως
 παραδίδει ὁ Γεωργίτσος) σὲς 25.12.1800 ἀπὸ τὸν Ἀβδουλάχ μπέη καὶ τοὺς προέ-
 δρους τῆς Πάργας, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸν Ἀνδρέα Γο-
 νέμη ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀπεσταλμένο τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας κάποιον ἄλλα τεκμήρια
 ἐπιτρέπουν τῶρα μιὰ σχετικὰ πληρέστερη, ὡστόσο ὄχι συνολικὴ, προσέγγισις σὸ
 θέμα τῆς συνθήκης αὐτῆς.

Τὸ κείμενον τῆς συνθήκης λανθάνει σὸ σύνολόν του γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ κά-
 ποια ἀντίγραφα, ἀποκείμενα σὸ Ἀρχειοφυλακεῖον τῆς Λευκάδας, τὸ προοίμιον, τὸ
 τέταρτον ἄρθρον καὶ τὰ ὄνδια τὰ ὄσων ὑπόγραψαν τὴ συνθήκη*. Σύμφωνα μὲ τὴ δια-
 τύπωση τοῦ προοιμίου, ὁ βοεθόδας τῶν ἐμλιάκι χουμαγιουνίν Βουθρωτοῦ, Πάργας,
 Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας Ἀβδουλάχ μπέης καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ἑπτανήσου Πο-
 λιτείας Ἀνδρέας Γονέμης «ἠνώθησαν εἰς συνομιλίαν (...) διὰ νὰ στοχασθοῦν περὶ
 τῆς ἁάσεως τῆς νομιθεσίας τῶν αὐτῶν τόπων», δηλαδὴ τῶν παραπάνω πόλεων τὰ
 ἀποτελέσματα τῶν συνομιλιῶν τους, διατυπωμένα σὲ μορφή συνθήκης, θεωρήθηκαν
 σύμφωνα «τῶν ὑπερτάτων θελήσεων», προσαρμοσμένα δηλαδὴ σὸ νόημα τῶν δια-
 τάξεων 8, 9 καὶ 10 τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινούπολης, σὸ φερμάνι τῆς 14.
 1800 καὶ σὸ χάτι σερῖφ τῆς 14.5.1800 τὸ περιεχόμενον τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀ-
 βδουλάχ μπέη καὶ τοῦ Ἀνδρέα Γονέμη εἶχε τὴ συγκατάθεσι τῶν προέδρων τῆς
 Πάργας, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας, οἱ ὅποιοι εἶχαν προσκληθῆ ἐπὶ τούτου ἀπὸ τὸν
 ἐκλαμπρότατον μπέην ἀφέντην* ὡστόσο, καθεμιὰ ἀπὸ τίς τρεῖς πόλεις κρατοῦσε
 γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὸ δικαίωμα σχετικὰ μὲ τὴ διατύπωση αἰτημάτων πού θὰ τὰ

θεωρούσε επικοδομητικά «διά τὸ πλέον καλὸν (...) καὶ εὐτυχίαν» της.

Τὸ περιεχόμενο τῆς «θέσεως τῆς νομοθεσίας» τῶν σουλτανικῶν προνομιακῶν κτήσεις, καθὼς αὐτὸ καθοριζόταν ἀπὸ τὴ συνθήκη τῆς 25.12.1800, δὲ μπορούμε νὰ τὸ γνωρίζουμε στὸ σύνολό του μιά καὶ λανθάνει ἀκόμα τὸ κείμενο τῆς συνθήκης· ὡστόσο μιά πληροφορία τοῦ 1803 μᾶς κάνει γνωστὸ τὸ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς νομοθεσίας ποὺ διαμόρφωσε ἡ συνθήκη, κ' ἔτσι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συναγάγουμε ἕνα μέρος κ' ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς συνθήκης μὲ τὴ διασταύρωση ἄλλων πληροφοριῶν σχετικῶν μὲ τὰ προνόμια τῶν τριῶν πόλεων. Δυὸ σχεδὸν πανομοιότυπα ἔγγραφα τοῦ 1803, ἐκδομένα ἀντίστοιχα ἀπὸ τὰ Γενικὰ Συμβούλια τῆς Πάργας καὶ τῆς Βόνιτσας, κάνοντας μνεῖα τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινούπολης, τοῦ φερμανιοῦ τῆς 1.1.1800, τοῦ χάτ σερίφ τῆς 14.5.1800 καὶ τῆς συνθήκης τῆς 25.12.1800, καθορίζουν σχετικά μὲ τὴν τελευταία ὅτι ρύθμιζε «τὸ σύστημα τῆς δικασίας κάθε τόπου». Ὁδηγῶν τὴ δικαιοδοσία καὶ τὶς ἀρμοδιότητες καθενὸς ἀπὸ τὰ δικαστήρια τῶν τριῶν πόλεων, κ' ὅτι ἔτσι διέσωζε μιά βῆξη ἀπὸ τὰ ἀναγνωρισμένα προνόμια: «(...) σκεπτόμενοι ὁμοίως ὁαλλίως τὰ ἄρθρα ὑπόθετον, ἑνατον καὶ δέκατον τῆς δευτέρας συνθήκης 21 Μαρτίου 1800, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπιστηρίζεται ἡ πολιτικὴ μας τύχη καὶ εἶναι περιγραμμένος ὁ τρόπος τοῦ κρίνει καὶ δικάζει ἐγκληματικῶς καὶ δικαιοδικῶς, ἡ λευθερία τῆς λατρείας καὶ τῆς θρησκείας, τὰ διορισμένα δασύματα, εἰς τὸν τρόπον καὶ τὰ μέτρα διατυρωμένα εἰς τὴν ἑξαπέτην γενετικὴν Ἀριστοκρατίαν» κάνοντας ὁμοίως σκέψιν μὲ αἰσθησὶν χαράς εἰς τὸ προσκυντηρὸν βασιλικὸν φερμάνι τῆς πρώτης Ἀπριλίου 1800 καὶ εἰς τὸ πάνσεπτον χάτ σερίφι 14 Μαΐου ἀκολούθου, μὲ τὸ ὅποῖον ὁ ἀξιολάτρευτος ἡμῶν βασιλεὺς μὲ ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα καὶ εὐσπλαχνία ἐπιθεσάμενος τὰ πολιτικὰ μας προνόμια καὶ τὴν ἐλευθέρην λατρείαν τῆς θρησκείας, τὰ δικαιώματα τῆς φινάντζας καὶ μίαν παντοεινὴν ἀνώδυνον ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν» σκεπτόμενοι ὁμοίως τὰ ἄρθρα τῆς συμφωνίας 25 Δεκεμβρίου 1800, ἐκπέμψαν διὰ βασιλικῆς θελήσεως ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον ἄριστον ἐπίδοτά μας Ἀριστοκράτη μπάη αὐθέντη, δεδαιωμένα καὶ ἐπισφραγισμένα μὲ τὴν ὑπογραφήν τῆς ἀληθευσιότητος τῶν ὡς ἀναφορικῶς καὶ σύμφωνα μὲ τὰς ὑπερτάτας ἐγγράφους προσταγῶς τοῦ ἀπὸ τὸν ἑνδιότον τῆς Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικας καὶ ἀπὸ τοὺς προσεστούς ἐκάστου τόπου, Πρέβεζας, Βόνιτσας καὶ Πάργας, εἰς τὸ ὅποῖον (ἔινν. συνθήκη) ἐδιορίσθη καὶ ἐπικυρώθη τὸ σύστημα τῆς δικασίας κάθε τόπου». Οἱ ρυθμίσεις σχετικά μὲ τὰ δικαστήρια (γνωρίζουμε τὴν ὑπαρξὴ πρωτοβαθμίων καὶ δευτεροβαθμίων: ἀπὸ τὰ πρῶτα τὸ «δικαικὸν κριτήριον τῆς πρώτης ἀπαιτήσεως» καὶ τὸ «ἐγκληματικὸν δικαστήριον τῆς πρώτης ἀναφορῆς», ἀπὸ τὰ δεύτερα τὸ «δικαστήριον τῆς ἐπικλήσεως») θὰ ἀποτελοῦσαν ἐθέσια ἀντικείμενα τῶν ἄρθρων τῆς συνθήκης τὸ ἴδιο θὰ συνέβαινε καὶ σχετικά μὲ τὸ εἶδος τῶν ὑποθέσεων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἐκδικασθῶν ἀπὸ τὸ κάθε δικαστήριον.

Ἡ ὀργάνωσις τῶν δικαστηρίων ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκτελεστικὴ στὴν ἀντίστοιχον τῶν ἐπισημασμένων: «Οἱ διόρισες τῶν ὑψηλῶν βασιλείων ὁποῦ διαφεντεύουν τὸ Κοντινέντ καὶ (...) τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοκράτορος τῆς ὀθωμανικῆς Πόρτας, ἐδικὸς μας σεβάμιος ἀφέντης, θέλουν ὅτι οἱ ραγιαδες τοῦ Κοντινέντε νὰ ἔχουν νὰ πορεύονται μὲ τὸς νόμους τοὺς γενετικούς καὶ ἀναλόγως τὴν διοίκησιν τῆς Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικας» παρατηρεῖ ἕνας παργηγὸς ζητώντας μὲ ἀναφορὰ τοῦ πρὸς τοὺς προέδρους τῆς Πάργας νὰ ἀνασταλεῖ ἡ ἐκτέλεσις τελεσίδικης ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου «τῆς πρώτης ἀγωγῆς» ἢ ἄλλοιῶς «συλλόγου τῶν πέντε» τῆς Πρέβεζας. Τὸ σχετικὸν ἀναφορῶς στηρίζεται στὴν ἀπόψη ὅτι ὁ Σύλλογος τῶν Πέντε δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδει τελεσίδικας ἀποφάσεις γιὰ ἀστικὰς ὑποθέσεις οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος μεγαλύτερου ἀπὸ τὸ ὄριο ποὺ ἴσχυε γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τελεσίδικης ἀπόφασις τῶν ἀντίστοιχα ἐπτανήσιακῶν δικαστηρίων: «Ἡ Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικα ὀργανιστικῶς περιγράφει ὅτι νὰ εἶναι διορισμένα τρία κριτήρια διὰ νὰ διακρίνουν τὶς ἀποφάσεις τῆς εἰρήνης: τὸ κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς, τὸ κολλέγιον τῶν ἑντεκα καὶ τὸ κριτήριον τῶν δεκαπέντε, διορίζοντας εἰς τὰ αὐτὰ κριτήρια τὴν σοφίαν εἰς τὴν ὁποῖαν νὰ ἔμπροσθεν νὰ κρένουν. Διορίζοντας τὴν ἑναπελαμπιλιτὰ τοῦ πρώτου φόρου τῶν Κορυφῶν καὶ Ζάκυνθο εἰς τάλλαρα 50 καὶ διὰ τὰ ἄλλα νησιά ἕως τάλλαρα

30· εις τὸ Κολλέγιο τῶν 11, εις τὸ νὰ ἀποφασίσαι εἰς τάγιο πλάουδο τῆς ἀποφάσεως τοῦ φόρου τῆς πρώτης ἀγωγῆς, εἶναι κριτῆς ἀπαρθνευτικὸς ἕως τάλλαρα 500, καὶ τοῦτο διὰ Κορυφούς καὶ Ζάκυνθο — καὶ διὰ Κεφαλονιά καὶ Ἁγία Μαύρα τάλλαρα 200, Τζιρίγο, Θιάκι καὶ Παξούς τάλλαρα 100· εἰς τὸ κόνσῆλιο τῶν δεκαπέντε ἐπιγράφει νὰ εἶναι κριτήριον τελειωτικὸν τῶν (...) ἀποφάσεων τοῦ πρώτου φόρου περισσότερον, εἴτε τάλλαρα 500 διὰ Κορυφούς καὶ Ζάκυνθο, ἐπεφυλαγμένους διὰ ἑκαθάρσεις τοῦ προειρημένου κεφαλαίου ἐκεῖνες οἱ δίκαιες προφύλαξεις, συστημένους μὲ τὴν ὀργανιζατζιὸν τῆς, προβλέπων διὰ τὰς κακίας καὶ ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ νὰ φυλάττονται τὰ δίκαια τῶν κρινομένων. "(Ὁθεν ἐκεῖ εἰς τὰ κολλέγια τῶν XI τῶν Κορυφῶν τῆς Ζακύνθου, ἐκεῖ ὅπου συνάθονται ὑποκείμενα πεφωτισμένα ἀπὸ τοὺς νόμους, διορίζει νὰ ἴθελαι ἀποφασίζουσι εἰς τάλλαρα μοναχὰ 500 καὶ ἀναλόγως εἰς τὰ ἄλλα νησιά: πῶς ποτὲ τὸ κολλέγιο ἐτοῦτου τοῦ κάστρου τῶν πέντε καὶ ἐκεῖνο τῆς Πρεβέζης, ὅπου συνάθονται ὑποκείμενα ὅπου ὀλίγον ἐγνωρίζουσι τοὺς νόμους, ἴμποροῦν νὰ εἶναι κριταὶ τελειωτικοὶ εἰς τὰς κάουζες ἀπὸ στάτη καὶ ἀπὸ χιλιάδες γροσίων». Προκύπτει ἔτσι ἀπὸ τὸ παράθεμα τοῦτο πῶς αἱ ρυθμίσεις τῶν τριῶν προνομιακῶν πόλεων ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀρμοδιότητα τῶν δικαστηρίων δὲν εἶχαν καθοριστῆι σὲ ὅλα τουλάχιστο τὰ σημεῖα τοὺς μὲ σαφήνεια ἀφοῦ ἐγείρονταν ἀμφισβητήσεις σχετικὰ μὲ θέματα ρυθμισμένα ἀπὸ τὴν πρότυπον γιὰ τὴν πόλιν αὐτὴν νομοθεσία τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Περισσότερο ἐνδεικτικὸ ὡστόσο εἶναι τὸ παραπάνω ἔγγραφο γιὰ τὴν σχέσιν ἀνάμεσα στὴν τελευταία καὶ στὴν γειτονικὴν τῆς σουλτανικῆς κτήσεις σὲ δ.τ. ἀφορὰ, ἐδῶ, στὴν ἀστική νομοθεσία. Ὁ ἐνδιαφερόμενος, ἐκτισμένος στὸ γεγονός ὅτι «οἱ βασιλεῖς τοῦ Κοναίντε πρέπει νὰ δικαιωπρακτοῦν «καὶ ἀναλόγως τὴν διοίκησιν τῆς Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικας», ζητεῖ νὰ τεθεῖ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὑπ' ὄψη τῆς Γερουσίας τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, γιὰ νὰ ἀποφανθεῖ ἡ τελευταία σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθότητα, κατὰ τὸν τύπον καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, τῆς ἀπόφασης τοῦ κολλεγίου τῶν πέντε: «Διὰ τοῦτο συντρέχω εἰς τὴν ἄδολον δικαιοσύνην σας, εὐγενέστατοι πρόεδροι, καὶ ζητῶ εἰς πρῶτον ὅτι μὲ προσκυνητὴν σας γραφὴν νὰ γράψετε εἰς τὸ κριτήριον τῆς πρώτης ἀγωγῆς νὰ ἴθελαι σποσπεντέρει νὰ ἐβάλει εἰς πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν τὴν αὐτὴν κακὴν γινωμένην ἀπόφασιν· καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ἀναζητῶ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης σας, ὅτι νὰ συντροφεύσετε τόσον ἐτοῦτο τὸ ταπεινὸν μου μνημόριον ὅσον καὶ τὰ περιλαμβένοντα χαρτῖα εἰς τὸ ἐξοχώτατο σενάτο τῆς Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικας, διὰ νὰ ἴθελαι θεωρήσουν τὰ δίκαιά μου, τόσον εἰς τὸ ὀρδινε ὅσον καὶ εἰς τὸ μέριτο, ἀνὶ εἶναι ἀπόφασις δικαίως ἀκολουθουμένη καὶ ἂν ἴσως ἐκεῖνο τὸ κριτήριον ὅπου τὴν ἐστημίωσεν, ἴμποροῦσε νὰ τὴν σθμειώσῃ». Οἱ πρόεδροι τῆς Πάργας «καλῶς σκεψάμενα διορίζουσι ὅτι νὰ μείνει σποσπέζα καὶ ἀνεργητος ἀπὸ τὰ κριτήρια διὰ ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀποφάσεως, ἀκολουθουμένη ἀπὸ τὸν εὐγενῆς σύλλογον τῶν ε' Πρεβέζης». Ἔτσι, κάνοντας δεκτὴ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῆς ἀναφορᾶς, ἀναστῆλοντας τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπόφασης τοῦ δικαστηρίου τῆς «πρώτης ἀπαιτήσεως» τῆς Πρεβέζης καὶ ὑποβάλλοντας τὸ ζήτημα γιὰ γνωμοδότησιν στὴν ἑπτανησιακὴ Γερουσία, παρέχουσι μιὰ παραπέρα μαρτυρία γιὰ τὴν στενὴν σχέσιν ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ νομοθεσία τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας καὶ στὴν ἀντίστοιχὴ τῶν δικῶν τοὺς πόλεων καὶ φανερῶν τὴν ἐξάρτησιν τῆς τελευταίας ἀπὸ τὴν πρώτην.

Ἡ παρουσία τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας ἀνάμεσα σὲ ἄλλους ὑπογράφουσι τὴ συνθήκην τῆς 25.12.1800 ὑπαγορευθῆκε ἀπὸ ὅσον τουλάχιστο λόγους: ὁ ἕνας ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι, μιὰ καὶ ἡ πράξις αὐτὴ ἔπρεπε νὰ βασίζεται ἐπὶ ἑπτανησιακὰ πρότυπα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ στὴν ἀντίστοιχὴ γενετικὴν πρακτικὴν ὅπως ἡ τελευταία εἶχε καθιερωθῆ στὰ ἐξαρτήματα τῶν ἰονικῶν νησιῶν, ἦταν φυσικὴ ἡ ἐγκρισθῆ τῆς πράξεως ἀναφορικὰ μὲ τὴν ὀρθότητα τῶν διατάξεων τῆς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας ὁ δεῦτερος λόγος ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι μὲ τὴν πράξιν αὐτὴν ρυθμιζόνταν καὶ ἑπτανησιακὰ συμφέροντα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ρύθμισης τῶν συμφερόντων αὐτῶν ἡ πράξις ἔπαιρνε τὸ χαρακτῆρα τῆς συνθήκης. Τυπικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὰ ἀναφερόμενα στὸ προοίμιον τῆς συνθήκης, τὸ περιεχόμενον τῆς

ζεται από το φορέα της σουλτανικής εξουσίας και τον αποσταλμένο της Έπιτανήσου Πολιτείας και ερίσκει την Έγκριση των προέδρων των τριών πόλεων: «Όθεν μετά απαιτουμένην σκέψιν έσχηματίσθη ή παρούσα, την έποίαν έγνωρίσαν ανάλογον των υπερτάτων ύψηλών θελήσεων τή συναινέσει των προεστώτων έκαστου τόπου, προσκαλεσμένοι (: οί προεστώτες) επί τούτου από τον έκλαμπρότατον μπέην θ-φέντην». Έτσι αφήνεται να φανεί ότι οί πρόεδροι (οί προεστώτες έκαστου τόπου, όπως τους όνομάζει το κείμενο) δεν πήραν άμεσα μέρος στην κατάστροψη της πράξης, αλλά έδωσαν έκ των ύστερων τήν Έγκρισή τους: ωστόσο, στην πραγματικότητα μόνο αυτοί και ο Γουέμης θά μπορούσαν να διατυπώσουν τις διατάξεις της πράξης ή να εισηγηθούν το περιεχόμενό τους στον όθωμανό διοικητή της περιοχής: ή διατύπωση, σύμφωνα με τήν έποία ο δικός τους ρόλος άφορούσε αποκλειστικά στην παραγωγή των διατάξεων της πράξης, είναι περισσότερο με τυπική φράση, υπαγορευμένη από το γεγονός ότι έπρεπε να παρουσιαστεί ο φορέας της σουλτανικής εξουσίας ως ο αποκλειστικός άρμοδιός να διενεργεί, στο πνεύμα «υπερτάτων ύψηλών θελήσεων», νομοθετικές ρυθμίσεις, παρά με άυστηρή κυριολεξία.

Στο τέλος του προοιμίου της συνθήκης, όπως το ίδιο σώζεται στο ένα από τα δυό αντίγραφα του Αρχαιοφυλακείου της Λευκάδας, υπάρχει μια φράση όχι απόλυτα καθαρή: οί πρόεδροι δίνουν τή συναινέσή τους για το περιεχόμενο των διατάξεων της συνθήκης, αναγνωρίζουν δηλαδή, ότι είναι σύμφωνο με τήν έννοια των προνομίων τους «φυλαζόμενον όμως του κάθε τόπου το κάθε ζήτημα όπου γνωρίζει εύλογον διά το πλέον καλόν του και εύτυχίαν του». Η έννοια της φράσης είναι ότι οί πρόεδροι συναινούν με τήν προϋπόθεση, ότι καθειμά από τις τρεις πόλεις διατηρεί το δικαίωμα για τήν πρόταση οίουδήποτε αίτήματος που θά συντελούσε στο «καλό» και στην «εύτυχία» καθειμάς απ' αυτές. Η συνθήκη, όσο μπορούμε να ξέρουμε, άφορούσε στο σύστημα άπονομής της δικαιοσύνης από τα τοπικά δικαστήρια και, μέσα στο σύστημα αυτό, στη ρύθμιση των δικαιοπρακτικών σχέσεων, καθώς άναλυτικότερα θά δούμε, ανάμεσα στους ύπηκόους της Έπιτανήσου Πολιτείας και στους κατοίκους των προνομιακών πόλεων, έφόσον οί πρώτοι είχαν συμφέροντα μέσα στην περιοχή των πόλεων αυτών. Έτσι κάθε έπιφύλαξη από τήν πλευρά των προέδρων άναφορικά με τή ρύθμιση των δικαιοπρακτικών σχέσεων ανάμεσα στους έπιτανήσιους και στους κατοίκους των προνομιακών πόλεων θά έκανε τή συνθήκη έτεροβαρή και κατά τεκμήριο άπαράδεκτη για τήν Έπιτανήσο Πολιτεία. Μια άλλη έκδοχή, όχι όμως και περισσότερο πιθανή, θά ήταν ή ακόλουθη: οί πρόεδροι, μη έχοντας τήν απόλυτη εύθύνη για το περιεχόμενο της συνθήκης και όντας ύπόλογοι άπέναντι στα συμβούλια των πόλεών τους, κρατούν μια έπιφύλαξη σχετικά με τις δυνατότητες κατοπινών βελτιώσεων των διατάξεων της συνθήκης από τήν πλευρά των διοικήσεων καθειμάς πόλης, δηλαδή με τήν τελευταία φράση του προοιμίου άποσκοπούν τόσο στην έξασφάλιση της δυνατότητας μιας κατά κάποιο τρόπο έμμεσης υπαγωγής των διατάξεων της συνθήκης στην Έγκριση των γενικών συμβουλίων όσο και στην δυνατότητα κάποιου δικής τους άποδέσμιυσης από έποια εύθύνη τους παρείχε ή Έγκριση της συνθήκης, μιας άποδέσμιυσης με συνέπειες και προς τήν πλευρά των δικών τους σχέσεων με τα γενικά συμβούλια των πόλεων. Η τελευταία έκδοχή προϋποθέτει άρμοδιότητες από το μέρος των συμβουλίων και των έκτελεστικών τους όργάνων, των προέδρων, ίκανές να ήναίρεθν τις αντίστοιχες του φορέα της σουλτανικής εξουσίας και μάλιστα σε θέματα υπαγόμενα στην άρμοδιότητα του ύπευθύνου για τις έξωτερικές σχέσεις των προνομιακών πόλεων, δηλαδή του όθωμανού διοικητή: ωστόσο, δεν υπάρχουν ένδείξεις για τήν πιθανότητα ύπαρξης από τήν πλευρά των συμβουλίων και των έκτελεστικών τους όργάνων άρμοδιοτήτων τέτοιου έκτασης, ούτε άλλοιώς μπορεί να συναχθεί ή έπικυρωτική ίκανότητα των συμβουλίων άναφορικά με τις πηγές άκριβώς της προνομιακά ρυθμισμένης πολιτικής τους ύπαρξης. Η άναφορά στο δικαίωμα για τήν πρόταση αίτημάτων έποικοδομητικών για το σύστημα δικαιοπραξίας καθειμάς από τις πόλεις, θά πρέπει να υποθέτει σε συνάρτηση με όσες ρυθμίσεις σχετικές με το σύστημα αυτό μπορούσαν να ήρθουν μέσα στο πνεύμα των προνομίων: ρυθμίσεις που ένδεχόμενα θά πρότειναν

τα όργανα της κοινοτικής εξουσίας και θα τύχαιναν την έγκριση της οθωμανικής άρχης από την άποψη αυτή, ή συνθήκη της 25.12.1800 διαμορφώνοντας τον τρόπο της δικαιοπραξίας των κατοίκων των προνομακων σουλτανικών κτήσεων της ηπειρωτικής και στερεοελλαδίτικης παραλίας δεν ήταν σύγχρονα και περιοριστική έσων βελτιώσεων μπορούσαν να προκύψουν είτε με τη συμπλήρωση πιθανών παραλείψεων είτε με την καλύτερη προσαρμογή του δικαιοπρακτικού συστήματος των πόλεων στο πρότυπό τους, στο αντίστοιχο δηλαδή σύστημα της Έπτανήσου Πολιτείας, όσο κι αν το πρώτο φαίνεται ότι είχε απλούστερη διαδικασία. Μιάν ένδειξη, ενισχυτική της υπόθεσης σχετικά με το νόημα της τελευταίας φράσης του προοιμίου, φαίνεται πως παρέχει ο χειρισμός από την πλευρά των προέδρων της Πάργας της ένστασης, που πού πριν αναφέρθηκε, σχετικά με την απόφαση του δικαστηρίου της «πρώτης άπαιτήσεως» της Πρέβεζας: ζητώντας τη γνωμοδότηση της έπτανησιακής Γερουσίας αναφορικά με τη νομιμότητα της τελεσίδικης απόφασης εκείνου του δικαστηρίου, δημιουργούσαν το ένδεχόμενο μιας βελτίωσης για θέμα που, προφανώς, δεν είχε ρυθμιστεί ρητά από το κείμενο της πράξης της 25.12.1800. Ένεργούσαν έτσι μέσα στο πνεύμα της επίδικης φράσης, μέσα στα όρια του εξασφαλισμένου από τη συνθήκη δικαιώματος για βελτιώσεις και, εδώ, προσαρμογές της άστικής νομοθεσίας προς το πρότυπό της, εκφράζοντας έτσι ένα αίτημα που το θεώρησαν «εύλογον διά το πλέον καλόν και ευτυχίαν» του τόπου τους.

Το τέταρτο άρθρο, το μοναδικό που γνωρίζουμε από τη συνθήκη, αφορά αποκλειστικά στην κατ' έφεση εκδίκαση άστικών υποθέσεων είτε ανάμεσα σε κατοίκους των προνομακων πόλεων είτε ανάμεσα στους τελευταίους και σε έπτανήσιους υπηκόους. Η παραδοσιακή επικοινωνία ανάμεσα στα πρώην εξαρτήματα και στα ιονικά νησιά δημιουργούσε την ανάγκη νομοθετικών ρυθμίσεων, ιδιαίτερα μάλιστα σε ζητήματα άστικού και έμπορικού δικαίου, ζητήματα που ήταν φυσικό να παρουσιάζονται όχι μόνο γιατί υπήρχε έμπορική διακίνηση ανάμεσα στις δυο περιοχές, αλλά και γιατί οι έπτανήσιοι κατείχαν ακίνητα στην περιοχή των προνομακων σουλτανικών κτήσεων. Η συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, παίρνοντας υπ' όψη αυτή την πραγματικότητα, διελάμβανε ότι «επειδή αυτές οι περιφέρειες ανήκουν κατά πλήρη κυριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κ' επειδή πολλοί από τους υπηκόους των ενωμένων Έπτανήσων έχουν κτήματα στις παραπάνω περιφέρειες, ή Ύψηλή Πύλη υπόσχετα: να καθορίσει από τώρα την τάξη αυτού του άξιωματικού (: του δικαστηρί των σουλτανικών κτήσεων), τη φύση και την έκταση των αρμοδιοτήτων του, καθώς και τον τρόπο της διαμονής του» (άρθρο 7). Βέβαια, το άρθρο της συνθήκης δεν προδικάζει την αντίστοιχη πράξη της 25.12.1800, προδίδει όμως ένα από τα αντικείμενά της, τα έπτανησιακά συμφέροντα μέσα στις σουλτανικές κτήσεις σε συνάρτηση με τα όποια θα καθοριζόταν, ως ένα βαθμό, και ή έκταση των αρμοδιοτήτων του φορέα της σουλτανικής εξουσίας σ' αυτές. Το 4ο άρθρο της συνθήκης της 25.12.1800 διαλαμβάνει ότι αποφάσεις εκδομένες από δικαστήρια της «πρώτης άπαιτήσεως» για διαφορές άνωτερες των 50 γροσιών, είτε ανάμεσα σε έπτανήσιους υπηκόους και κατοίκους των σουλτανικών κτήσεων είτε αποκλειστικά ανάμεσα στους τελευταίους, μπορούν να έφεσιδληθούν σε έφετείο («κρίτηριον της άπελατζιόνος ήτοι επικλήσεως») μιας από τις τρεις πόλεις, όχι όμως και σε όποιο έδρεύει στην ίδια πόλη όπου έδρεύει και το δικαστήριο του οποίου έφεσιβάλλεται ή απόφαση: ότι έφόσον οι πρωτοκλήτως εκδικαζόμενες υποθέσεις ανάμεσα σε έπτανήσιους υπηκόους και κατοίκους των τριών πόλεων άφορούν σε ακίνητα, ή εκδίκασή τους γίνεται στο δικαστήριο της πόλης όπου δρίσκονται τα ακίνητα και ότι οι έφέσεις γίνονται στο έφετείο μιας από τις άλλες δυο πόλεις.

Η συνθήκη της 25.12.1800 είχε ισχύ νόμου, δεσμευτικού τόσο για τους κατοίκους της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας όσο και για όποιους υπηκόους της Έπτανήσου Πολιτείας είχαν διαφορές με τους πρώτους προβλεπόμενες από τις διατάξεις της. Είδαμε ότι τα γενικά συμβούλια Πάργας και Βόνιτσας την επικαλούνταν μια από τις πηγές των προνομίων και σαν μια από τις προϋποθέσεις της πολιτικής ύπαρξης των προνομακων σουλτανικών κτήσεων. Ένα ακόμη τεκμήριο

την ισχύ αυτής της πράξης προσφέρεται από αναφορά ενός πριβεζάνου προς τους προέδρους της ίδιας πόλης, όπου αυτός επικαλείται το 4ο άρθρο της συνθήκης για να ανατρέψει την επιχειρηματολογία του επτανησίου αντιδίκου του, ο οποίος τον καλούσε να λύσουν τη διαφορά τους σε επτανησιακό δικαστήριο: «Ζητεί να με κατασύρει εκεί (: στη Λευκάδα) να κριθώ, επί σκοπῶν να με βασανίσει έναντίον εις τὸ καθαρὸν νόημα τοῦ νόμου καὶ τοῦ Δου ἄρθρου τοῦ πιάνου ὅπου ἐσχηματίσθη μεταξύ τοῦ ἐκλαμπροτάτου μπέτη ἐφέντη, τοῦ εὐγενεστάτου ἰνδιάτου τῆς ἐξοχωτάτης Ἐπτανήσου Ρεπούμπλικας καὶ τῶν προεστώτων καθ' ἑκάστου τόπου κατὰ τὸν Δεκεμβρίου μῆνα τῶν 1800. "Ἄν ὁ ρηθεὶς κληρονόμος ἔχει δίκαιον, τί τὸν ἐμποδίζει νὰ ἔλθῃ νὰ κριθῇ εἰς ἕναν τόπον ὅπου διορίζει ὁ νόμος, ὅπου πολιτεύεται μὲ τὴν ἴδιαν νομοθεσίαν τῆς Ρεπούμπλικας καὶ μὲ τὴν αὐτὴν μέθοδον, μάλιστα ὅπου αὐτὴ εἶναι πλέον ἀπλή καὶ διὰ τοὺς ξένους συνταμιωτέρα;". Οἱ πρόεδροι τῆς Πρέβεζας, κίνοντας δεκτὴ τὴν επιχειρηματολογία τῆς ἀναφοράς, ἀπευθύνονται μὲ ἔγγραφο τῆς 20.3.1801 στὴν προεδρία τῆς Λευκάδας καὶ ζητοῦν νὰ ἐκδικαστῇ ἡ διαφορά στὴν Πρέβεζα, «διὰ νὰ ἔχουν τόπον καὶ δύναμιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δικαιοσύνης».

Στὰ 1803 τὰ προνόμια τῶν σουλτανικῶν κτήσεων κινδύνευσαν, καθὼς φαίνεται, νὰ καταργηθοῦν μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ρυθμίσεων σχετικὰ μὲ τὸ φορολογικὸ σύστημα τῶν προνομιακῶν κτήσεων, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκπνοή (1803) τῆς φορολογικῆς ἀσυδοσίας. Στις 7. 5.1803 ὁ Ἀβδουλάχ μπέτης καλοῦσε μὲ γράμματα τοὺς προέδρους τῶν τριῶν πόλεων νὰ στείλουν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ ἕνα ἢ δυὸ ἀπεσταλμένους ἢ καθεμιά γιὰ νὰ συνομιλήσουν μὲ τὸ Μεγάλον βεζῆρ, «ἐπάνου εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ εὐνομίαν ἑκάστου τόπου». Τὸ γενικὸ συμβούλιο τῆς Πάργας ἐξέλεξε στις 28.6.1803 ὡς πρέσβη τὸ Νικόλαο Ἀναστασίου Δεσίλα, τῆς Πρέβεζας τὸν Πέτρο Βαλεντινῆ καὶ τῆς Βόνιτσας τὸν Πέτρο Τζιγαρίδη (28.6.1803). Στὰ ἔγγραφο τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποσταλμένων, συνταγμένα ἀπὸ τοὺς προέδρους τῶν πόλεων καὶ ἐπικυρωμένα ἀπὸ τὰ γενικὰ συμβούλια, καθορίζεται τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀποστολῆς στὴν Κωνσταντινούπολη στὴν ἐξῆς δάση: «πρέπει ν' ἀφιερῶσμεν πάντα κόπον καὶ πόνον διὰ τὴν τῆς πατρίδος εὐτυχίαν, ὄντας παντὶ ἀσύμφερον εἰς τὸ κοινὸν ὄφελος νὰ μεταλλαχθοῦν καὶ ἄλλοιωθοῦν εἰς τὸ παραμικρὸν μέρος τὰ περὶ (: παρὰ) τοῦ αὐτοκράτορος νομοθετηθέντα ἄρθρα ὄγδοον, ἕνατον καὶ δέκατον τῆς συνθήκης 21 Μαρτίου 1800, τὸ πάνσοπον φερμάνι πρῶτη Ἀπριλίου ἀκολούθου, τὸ ἱερὸν γὰτ σερῖφι: 14 τοῦ ἐπομένου Μαΐου καὶ ἡ ἐδῶ ἐκτεθεῖσα ἀνωειρημένη συμφωνία 2ῆ τῆς ἐκατοστάτου Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ χρόνου· εἰς τὰ ὅποια ἡ ἀποστολὴ χρεωστῆ νὰ σταθῇ ὑπερακριβῶς προσκολλημένη καὶ ἀνάγκης τυχούσης νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ ἀνήκοντα καὶ προσφυγῇ μέσα διὰ τὴν προεπιβῆ διατήρησίν τους, μὴν ἠμπερώνοντας κατὰ ἕνα τρόπον νὰ ἐκτείνεταί καὶ ὑπερβαίνει ἡ δύναμις τῆς πληρεξουσιότητός τῆς ἐκτεθέντα μέτρα καὶ ὄρια». Σαφέστερα τὸ, κατὰ τὰ ἄλλα πανομοιότυπο μὲ τὸ παραπάνω, ἔγγραφο τῆς ἐκλογῆς τοῦ παργινοῦ ἀπεσταλμένου ὀρίζει ποιὰ εἶναι τὰ ἀνήκοντα καὶ προσφυγῇ μέσα· εἶναι ἡ παρέμβαση, ἂν χρειαστῇ, τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας: ἡ ἀποστολὴ «ἀνάγκης τυχούσης νὰ ἐπικαλεσθῇ ἀνυπερθέτως καὶ σταθερῶς τὰ ἀνήκοντα καὶ προσφυγῇ μέσα τοῦ ρωσικοῦ πρέσβους καὶ τοῦ ἀντιστοίχου «τῆς Ἐπτανήσου Ρεπούμπλικας». Στὸ ἴδιο ἔγγραφο παρῶνται μὲ φράση ποὺ κι αὐτὴ λείπει, ἴσως ὄχι τυχαία, ἀπὸ τὸ ἔγγραφο τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Βόνιτσας: «Περιπλέον θέλει ἔχει πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ ἀποστολὴ τὰς καταδρομὰς καὶ ζημίας ὅπου ὑπόφερε καὶ ὑποφέρει ἡ πατρίς ἑναντίον τῆς βασιλικῆς θελήσεως, διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ βραχίονά τῆς τὴν ὑποχρεώσαν εἰς ἡμᾶς θεραπείαν καὶ διόρθωσιν». Οἱ πρόεδροι τῆς Πάργας μὲ ἔγγραφο τοῦ 1.7.1803 πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Θεοτόκη, «πρίγκιπα τῆς Γαληνοτάτης Ἐπτανήσου Ρεπούμπλικας», γνωστοποιοῦν τὴν ἐκλογὴ τῶν ἀπεσταλμένων Πάργας, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας καὶ ζητοῦν νὰ ἐπιφορτισθῇ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴν προστασία τῆς ἀποστολῆς τῶν τριῶν πόλεων: «Ταπεινῶς περικαλοῦμεν ἵνα καὶ κατὰ τὴν στενὴν ταύτην περίστασιν περιεργασθῆτε ἡμᾶς τῇ δραστικωτάτῃ σας προστασία καὶ σκέπη, συνεδεύοντας μὲ σε-

δάσμιά σας κρεδεντζιάλια τήν δεπουτατζιόν κοντινεντάλε εις τόν έξοχωτάτον πρέσβυν εις Κωνσταντινούπολιν, διά να συνεργήση εις υπεράσπισιν και βοήθειαν τής αώτης χρειωδεστάτης βοηθείας. Στίς 22.7.1803 επανέρχονται στο ίδιο ζήτημα και ζητούν τις πιστοποιήσεις τής επτανησιακής κυβέρνησης προς τόν πρεσβευτή της στην Κωνσταντινούπολη, τώρα «όπου είναι έτοιμος ο ειρημένος δεπουτάτος μας και οι έτεροι όμοιως τής Πρέβεζας και Βόνιτζας». Αρχικόν καιρό άργότερα, στις 15.1.1804, οι πρόεδροι τής Πάργας γνωστοποιούν στην επτανησιακή Γερουσία αντίστοιχικές ειδήσεις για τά σχέδια τής Πύλης σχετικά με τά προνόμια, σταλμένες από τόν «δεπουτάτο» τής Πάργας στην Κωνσταντινούπολη Νικόλαο Δεσίλα, και συνομολόλουν και δική του επιστολή, για τις διαθέσεις τής Πύλης αναφορικά με τά προνόμια, απευθυνόμενι στην επτανησιακή Γερουσία: «Αποδίδοντας τή δυσμένεια τής Πύλης πέν ένεργειες των γειτόνων τους, δηλαδή τού Άλη πασά, παρατηρούν ότι «έκείνο όπου τήν πατρίδα μας ενίοτε ταράττει δεν είναι άλλο παρά τά πάνθη άπιστωτών γειτόνων μας αποτελέσματα: έλπίζομεν όμως εις τήν ύμετέραν πρόβλεψιν να μήν ενοχληθώμεν πλέον. Πρò ημερών έκτώ έλάδομεν επιστολάς από Κωνσταντινούπολιν, μεθ' ών ήν περιχλεισμένη και ή παρούσα προς τήν ύμετέραν έξοχον Γερουσίαν. Ο ήμέτερος δεπουτάτος μας γράφει ότι ή Ύψηλή και λαμπρά θωμανική Πόρτα θέλει να έξηλείψη παντελώς τά χαρισθέντα ήμιν παρά των αυτοκρατόρων προνόμια καταστεινόντάς μας υπό τόν τέλειον ζυγόν. Δεν άμφιδόλλομεν ότι ή έρωθεν να μήν σάς κάμη γνωστά τά εκείσε συμβαίνοντα, τά όποια ή σοφωτάτη και φιλόφρωνος ήμιν διοίκησις έλπίζομεν να τά οικονομήση προς τόν συμφέρον μας». Στίς ενέργειες τής άποστολής στην Κωνσταντινούπολη επίκουρος ήταν ο επτανήσιος πρεσβυτής εκεί Αντώνιος Λευκόκοιλος: «Μένει πολλά ευχαριστημένος και υπόχρεως — συνεχίζουσιν οι πρόεδροι τής Πάργας στο ίδιο έγγραφο — ο έν Κωνσταντινουπόλει δεπουτάτος μας παρά τού ύμετέρου έξοχωτάτου πρέσβεως, δογθούμενος παρ' αύτου εις όλα τά τής πατρίδος μας δίκαια».

Τά προνόμια των τριών πόλεων τή φορά αυτή σώθηκαν. Ευχαριστώντας οι πρόεδροι τής Πάργας τόν πρίγκιπα τής Έπτανήσου Πολιτείας Αντώνιο Κομοδού (ο Σπυριδών Θεοτόκης είχε πεθάνει στο μεταξύ) για τήν άποτελεσματική συμπαραστάση τού Αντώνιου Λευκόκοιλου γράφουσιν σέ επιστολή τους τής 1.10.1804 ότι «η γενναία προστασία και τά ευγενή κατορθώματα τού άξιωτάτου έν Βασιλευούση ύμών πρέσβεως έξοχωτάτου κυρίου Αντωνίου Θωμά Λευκοκοίλου, άποδειγμένα προς τόν ήμέτερον δεπουτάτον κύριον Νικόλαον Δεσίλα, υποχρεώνουσιν τήν έδικήν μας ταπεινότητα να δώσωμεν τήν πρέπουσαν ευχαριστείαν τή σή φιλανθρώπη Γαληνότητι σόν τώ έξοχωτάτω σενάτω, ως πρόξενοι των προς ήμιάς άειρρώνων ευεργεσιών...».

Παράρτημα

1

[Τό καταχωριζόμενο απόσπασμα τής συνθήκης τής 25.12.1800 έρίσκεται στο Άρχειοφυλακείο τής Λευκάδας, στη Filza confinarie NO n. 101 atti. Amministrazione governativa del N(obile) H(omo) Demetrio Foscardi Pritano di Santa Maura και φέρει άριθμό πρωτοκόλλου 161. Δημοσίευση: Σ π . Ι . Ά σ δ ρ α χ ά ς . Η συνθήκη τής 25 Δεκεμβρίου 1800 μεταξύ Έπτανήσου Πολιτείας και τών Έμιλάκι Χουμαγιουνίν Πρέβεζας, Πάργας και Βόνιτζας, «Ρομιελιώτικο Ημερολόγιο», 4 (1960), σ. 149 - 50. Άλλο αντίγραφο απόσπασματος τής συνθήκης (πρόομιο και 4ο άρθρο) έρίσκεται επίσης στο Άρχειοφυλακείο τής Λευκάδας, στο φάκελλο Amministrazione del Governo Provvisorio Settinsulare di S. Maura Filza lettere confinarie dal 1° Febbraro 1797al 4 Ottobre 1802, άριθ. έγγράφου 289. Τό απόσπασμα δημοσιεύεται εδώ με άποκαταστημένη τήν όρθογραφία και τή σήση του].

Ἠνώθησαν εἰς συνομιλίαν ὁ ἐκλαμπρ(ότατος) Ἀλδουλάμπτης ἐφέν-
 τῆς, δοιβόντας τῶν ἐμίλακι χουμαγιανίνων τῶν τεσσαύρων τόπων, Πρέβεζας,
 Βόνιτζας, Πάργας καὶ Βοθρωντοῦ καὶ ὁ εὐγενὴς κύριος Ἀνδρέας Γονέμης,
 ἰνδιάτος τοῦ πανευγενεστάτου Σενάτου τῆς ἐξοχ(ωτάτης) Ἑπιτανήσου Ρε-
 πούμπλικας, διὰ νὰ στοχασθοῦν περὶ τῆς θάσεως τῆς νομοθεσίας τῶν αὐτῶν
 τόπων. "Ὅθεν μετὰ ἀπαιτιομένην σκέψιν ἐσχηματίσθη ἡ παροῦσα, τὴν ὁ-
 ποίαν ἐγνώρισαν ἀνάλογον τῶν ὑπερτάτων ὑψηλῶν θελήσεων τῆ συναι[νέ]σει
 τῶν προεστώτων ἐκάστου τόπου, προσκαλεσμένοι ἐπὶ τούτου ἀπὸ τὸν ἐκλαμ-
 πρ(ότατον) μπέην ἀφέντην φυλαζόμενον ὁμως τοῦ κάθε τόπου τὸ κάθε ζή-
 τημα ὅπου γνωρίσει εὐλογον διὰ τὸ πλεον καλόν του καὶ εὐτυχίαν του.

ἀφέντη

Δον. Εἰς τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τῆς Ἑπιτανήσου Ρεπούμ-
 πλικας καὶ τῶν τριῶν τόπων, Πρέβεζας, Βόνιτζας καὶ Πάργας, νὰ ἡμπο-
 ροῦν ἀμοιβαίως τὰ μέρη νὰ ἀπελάρουν τὰς ὑποθέσεις ὅπου ὑπερβαίνουν τὴν
 ποσότητα τῶν 50 γροσιῶν εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἀτελατζιόνος ἥτοι ἐπικλήσε-
 ως τῶν ἄλλων δύο τόπων καὶ αὐτὸ νὰ γίνεται καὶ εἰς τὰς διαφορὰς τῶν κατοί-
 κων τοῦ ἐνὸς τόπου τῶν εἰρημένων τῆς Στεριᾶς μετὰ τῶν ἄλλων, δηλοποι-
 οῦντες ὅτι ἐξάπαντος: αἱ διαφοραὶ, ὅπου ἀποβλέπουσι εἰς ὑποστατικά μετα-
 ξὺ τῶν νησιώτων καὶ τῆς Στεριᾶς, νὰ κρίνονται καὶ ἀποφασίζονται εἰς τὸν
 τόπον ὅπου εὐρίσκονται τὰ ὑποστατικά, ἔχοντας ὁ παραπονούμενος τὸ δικαί-
 ωμα νὰ ἀπελάρει εἰς τοὺς ἄλλους δύο τόπους.

1800 Δεκεμβρίου 25, Πρέβεζα.

Τόπος τῆς ὑπογραφῆς καὶ σφραγίδος τοῦ μπέην ἐφέντη.

Ἀ ν δ ρ έ α ς Γ ο ν έ μ η ς ἰνδιάτος τῆς Ρεπούμπλικας τῶν ἑπτὰ
 Νησιῶν

Ἰ ω ά ν ν η ς Κ ε χ ρ ά ς πρόεδρος Πρεβέζης

Μ ό σ χ ο ς Κ ο υ ρ έ α ς πρόεδρος Πρεβέζης

Ν ι κ ό λ α ο ς Ρ έ ν τ ζ ο ς πρόεδρος Πρεβέζης

Ἀ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς Β α λ ε ν τ ί ν η ς πρόεδρος Πρεβέζης

Ἰ ω ά ν ν η ς Γ ε ν ο β έ λ η ς πρόεδρος Πρεβέζης

Ν ι κ ό λ α ο ς Χ α λ ι κ ι ό π ο υ λ ο ς πρόεδρος Βόνιτζας

Ἀ λ έ ξ η ς Μ έ ν τ ζ η ς πρόεδρος Βόνιτζας

Π έ τ ρ ο ς Τ ζ ι γ α ρ ί δ η ς πρόεδρος Βόνιτζας

Θ ε ο δ ω ρ ή ς Μ π α ρ μ π ά λ η ς πρόεδρος Βόνιτζας

Γ ε ώ ρ γ ι ο ς Β α σ ι λ ά ς πρόεδρος Πάργας

Π α ν α γ ι ώ τ η ς Δ ε σ ί λ α ς πρόεδρος Πάργας

Ἰ ω ά ν ν η ς Δ ε σ ί λ α ς πρόεδρος Πάργας

2

[Ἀρχεῖο Ἰονίου Γερουσίας (Κέρκυρα). Ἑπιτανήσου Πολιτεία, φάκ. 4,
 δεσφ. 1].

Κόπια

1803 Ἰουνίου 28, Ἔ(τος) Π(α)λ(αίον). Πάργα

Οἱ εὐγενεῖς πρόεδροι πρὸς τὸ ἐκλαμπρότατον Κοινὸν Συμβούλιον
 τῶν ψηφοφόρων παρασταίνει ὡς ἀκολουθεῖ.

Ἡ συνένωσις τῆς σεβασμίας ταύτης ὁμηγύρεως εἶναι ὑπόθεσις μεγά-
 λης σκέψεως ἐπειδὴ ἀποβλέπει τὸ κοινὸν ὄφελος τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο
 ἡμεῖς λαμβάνομε τὴν τιμὴν νὰ παραστήσομεν εἰς τὴν φρόνησιν τούτου τοῦ
 σεπτοῦ συνεδρίου καὶ τὴν ἐνεστῶσαν ὑπόθεσιν ὅπου ἡ τῆς πατρίδος ἀγάπη
 καὶ ἡ τῆς διαδέσεως καθαρότης μᾶς ὑπαγορεύει.

Ὁ ἐνδοξότατος βουβόδας μας Ἀπτιουλάχ μπέη ἐφέντης ἀπὸ ὄνομα τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Μεγίστου βεζίρη τῆς λαμπρᾶς Ὑψηλῆς Πόρτας μᾶς προστάζει μὲ πανέκλαμπρον γράμμα του 7 Μαΐου τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς ἢ δύο ὑποκειμένων, τὰ ὁποῖα μὲ πληρεξουσιότητα καὶ μὲ τίτλον ἀποστολῆς νὰ παρασταθοῦν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς λαμπρᾶς Ὑψηλῆς Πόρτας, διὰ νὰ συνομιλήσουν μὲ τὸ ὕψος τοῦ Μεγάλου βεζίρη ἐπάνω εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ εὐνομίαν ἐκάστου τόπου, τῶρα ὁποῦ ἐτελείωσεν ἡ ἐποχὴ τῆς ἀσυδοσίας ἀπὸ τὸν παρελθόντα Μάρτιον.

Ἡμεῖς προσφέροντας εἰς τοῦτο τὸ Συμβούλιον τὴν ὑπόθεσιν καὶ συγκρίνοντας, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν ὁποῦ θέλει κάμομεν τοῦ ἀνωειρημένου προστάγματος, εἴμεθα εἰς χρέος νὰ σᾶς ἐνθυμίσωμεν, τὸ ὅσον εἶναι ἀναφορετικὸν εἰς τὴν πολιτικὴν μας ὑπαρξίν τόσοσιν τὴν ἐσωτερικὴν ὅσον τὴν ἐξωτερικὴν, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τοὺς ψήφους σας εἰς τούτην τὴν διόρισιν, τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων ὁποῦ στοχάζεσθε ἀρμόδια εἰς τὴν χρεῖαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι διορισμένα, καὶ τέλος πάντων μέλλει νὰ ἐπιζητήσωμεν ποῖα εἶναι ἡ γνώμη σας διὰ τὰς ἐρμηνείας καὶ ἐξουσίας ὁποῦ θέλετε νὰ τοὺς δώσει.

Ὅλη ἡ πολιτικὴ μας ὑπαρξις εἶναι θεμελιωμένη εἰς τὴν βασιλικὴν Συνθήκην 21 Μαρτίου 1800, εἰς τὰ ἄρθρα 8, 9 καὶ 10. Ἡμεῖς βλέπομεν, ἐνόσω ἡ συνδρομὴ τῶν αὐγούστων θελήσεων μᾶς διορίζει, νὰ εἴμεθα ὑπήκοοι εἰς τὸν μεγαλειότατον αὐτοκράτορά μας, πρὸς τὸν ὁποῖον χρεωστοῦμεν νὰ προσφέρωμεν ἐκείνην τὴν λατρείαν, τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπακοὴν ἱμνοῦντες τὸ ὕψος του διὰ τὴν εὐτυχιστάτην τύχην μας νὰ ὑποκείμεθα μὲ τὴν διατήρησιν καὶ ἀκρίθειαν τῶν ἐξαιρέτων προνομίων μας.

Μὲ ἀγαλλίασιν τῆς ψυχῆς μας ἀνακράζομεν εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας τὸ ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι πρῶτη Ἀπριλίου 1800 καὶ τὸ πάνσεπτον χὰτ σερίφ 14 τοῦ ἀκολοιθοῦντος Μαΐου, ὁποῦ ὄλες ἐκεῖνες οἱ σεπτῆς διόρισες ἐστάθησαν ἕως τῶρα μὲ μεγάλην μας εὐχαρίστησιν πεπληρωμένες ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐπιμέλειαν καὶ συνδρομὴν τοῦ πανεκλαμπροτάτου Ἀμπτουλάχ μπέη ἐφέντη μας, πληρεξουσίου τοῦ αὐγούστου βασιλέως μας, ὑποκάτου εἰς τὴν σκέπην τοῦ ὁποῖου μέλλει νὰ ἐλπίσωμεν τὴν πλέον στερεὰν εὐτυχίαν, πασχίζοντας τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὁμόνοιαν ὡς διεφυλάχθη εἰς τὴν πληρεστάτην δύναμιν.

Ἡ ἐμπιστοσύνη, τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ πανσέπτου αὐτοκράτορός μας βεβαιώνει ἡμᾶς τῶν καλλίστων ὑπηκόων του τὴν εὐτυχίαν, τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν διατήρησιν τῶν προνομίων μας. Τούτη εἶναι ἡ αἰτία ὁποῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ προσφέρωμεν τοῦ ζήλου σας τὸ σχέδιον τῆς ἐπομένης ψήφου, διὰ νὰ συνκατανεύσει ἡ ἀρετὴ σας καὶ ὁ πατριωτικὸς ζήλος σας νὰ πράξει τὴν ἐκλογὴν τῆς ἀποστολῆς εἰς ὑποκείμενα γνωρισμένα ζήλου, πίστεως καὶ ἀξιότητος διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς ὑποθέσεως τόσοσιν μεγάλης.

Ἀναστάσιος Πετζάλης ὑποσεκρετάρης.

3

[Καταχωρίζεται: ἐδῶ τὸ ἐγγράφο τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρέσβη τῆς Πάργας σὲ ἕσα σημεῖα μόνον παρουσιάζει διαφορὰς ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο (ἀριθ. 4), ποῦ δημοσιεύεται παρακάτω, τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρέσβη τῆς Βόνιτσας].

...εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀποστολὴ χρεωστεῖ νὰ σταθεῖ ὑπερακριβῶς προσκολλημένη καὶ ἀνάγκης τυχούσης νὰ ἐπικαλεσθεῖ ἀνιπερθέτως καὶ σταθερῶς τὰ ἀνήκοντα καὶ προσφνῆ μέσα τοῦ ρωσικοῦ πρέσβεως καὶ τοῦ τῆς Ἑπτανήσων Ρεπούμπλικας διὰ τὴν πρέπουσαν διατήρησίν τους, μὴν ἱμπορώντας κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐκτείνεται καὶ ὑπερβαίνει ἡ δύναμις τῆς πληρεξουσιότητός τους τὰ ρηθέντα μέτρα καὶ ὅρια. Περιπλέον θέλει ἔχει πάντοτε πρὸ

ὀφθαλμῶν ἢ ἀποστολὴ τὰς καταδρομὰς καὶ ζημίας ὅπου ὑπόφερε καὶ ὑποφέρει ἢ πατρὶς ἐναντίον τῆς βασιλικῆς θελήσεως, διὰ τὸ ζητῆσαι ἀπὸ τὴν δυνάμιν καὶ βραχίονά της τὴν ὑποσχεθεῖσαν εἰς ἡμᾶς θεραπείαν καὶ διόρθωσιν.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ θεσπίσματος ὅλοι οἱ ψηφοφόροι, ὅπου ἦτον τὸν ἀριθμὸν 125, ἔδειξαν τὴν μεγαλυτέραν ἀγαλλίασιν καὶ μὲ κοινήν φωνὴν ἐκύρωσαν τὸ θέσπισμα προσφέροντες ἴμνους τῷ θεῷ διὰ τὴν αἰώνιον δόξαν τοῦ πανσεβάστου ἡμῶν ἄνακτος.

Εἰς ἐνέργειαν τοῦ ἄνωθεν θεσπίσματος ὀνομάσθη διὰ πρέσβυς πληρεξούσιος διὰ τὴν Βασιλείουσαν καὶ διὰ τὸ ἐνεργῆσαι μὲ ἕλην τὴν ἀκριβείαν τὰ ὅσα περιέχει τὸ ἄνωθεν θέσπισμα

Ὁ εὐγενὴς κύριος Νικόλαος Ἀναστασίου Δεσίλας.

Καὶ περιερχομένου τοῦ ψηφοδοχέως ἐπῆρεν εἰς τὸ ναὶ 114 καὶ εἰς τὸ ὄχι 11, ὥστε ὅπου ἔμεινεν μὲ κοινήν εὐχαρίστησιν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα καὶ εὐθύς, κατὰ τὴν τάξιν, ἐκηρύχθη.

Ἀναστάσιος Πετζάλης ὑποσεκρετᾶριος.

4

1803 Ἰουνίου 28

Οἱ εὐγενεῖς πρόεδροι πρὸς τὸ πανέκλαμπρο Γενικὸν Συνβούλιον.

Ἡ συνένωσις τῆς σεβασμίας ταύτης ὀμηγύρεως εἶναι ὑπόθεσις μεγάλης σκέψεως, ἐπειδὴ ἀποβλέπει τὸ κοινὸν ὄφελος τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς λαμβάνομεν τὴν τιμὴν τὴν παραστήσομεν εἰς τὴν φρόνησιν τούτου τοῦ σεπτοῦ συνεδρίου καὶ τὴν ἐνεστῶσαν ὑπόθεσιν καὶ συμβουλὴν [ὅπου] ἢ τῆς πατρίδος ἀγάπη καὶ ἢ τῆς διαθέσεως καθαρότης ἡμᾶς ὑπαγορεύει.

Ὁ ἐνδοξότατος βόιβοντάς μας Ἀμπτουλάχ μπέη αὐθέντης, ἀπὸ ὄνομα τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Μεγίστου δεζίρη, μᾶς προσιτίζει μὲ πανέκλαμπρον γράμμα του 7 Μαΐου ἀπελθόντος τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς ἢ δύο ὑποκειμένων, τὰ ὅποια μὲ κυριότητα καὶ μὲ τίτλον ἀποστολῆς τὴν παρασταθοῦν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς λαμπρᾶς Πόρτας, διὰ τὸ σινομιλήσοιν μὲ τὸ ἴψος τοῦ Μεγάλου δεζίρη ἐπάνου εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ εὐνομίαν ἐκάστου τόπου, τὴν ὅπου ἐτελείωσεν ἢ ἐποχὴ τῆς ἀσυδοσίας ἀπὸ τὸν παρελθόντα Μάρτιον. Εἶναι βέβαιον καὶ πασίδηλον, ἔντιμοι καὶ εὐδοκιμότατοι κυριοὶ μας, ὅπου τὸ κύριον χρέος ἐκάστου ὑπηκόου πρὸς τὸν βασιλέαν του εἶναι ἐκεῖνο τῆς λατρείας, τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑπακοῆς. Αὐτὰ τὰ καθήκοντα (...) συνάπτοντάς τα μὲ τὴν ἀγάπην καὶ χρέος ὅπου ἢ εὐπειρία, ἢ θεοσέβεια καὶ ἢ φιλανθρωπία τοῦ πανσεβάστου βασιλέως μας ἐνπνέει εἰς τὰς ψυχὰς μας ὡς ὀλοκαυτώματα τῆς εὐκρινότητός μας διὰ τὴν δόξαν του.

Ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν τὸ ἀναγνώσομεν τὸ ὄγδοον, ἔνατον καὶ δέκατον ἄρθρον τῆς αὐτοκρατορικῆς Συνθήκης 21 Μαρτίου, ἀποβλέπουσα τὴν πολιτικὴν μας κατάστασιν, χωρὶς αἴσθησιν μιᾶς ἀεμνήστου καὶ ζώσης εὐχαριστίας.

Δὲν ἠμποροῦμεν ὁμοίως τὸ προσφέρομεν τὸ βασιλικὸν φερμάνι, πρώτη Ἀπριλίου 1800, καὶ τὸ πάνσεπτον ἱερὸν χᾶτι σερίφι 14 τοῦ ἀκολουθῶντος Μαΐου χωρὶς τὸ ἀνακράξομεν εἰς τὰς ἐνθυμήσεις μας τὴν πλέαν τερπνὴν καὶ γλυκεῖαν ἀγαλλίασιν τῆς ψυχῆς μας.

Εἶναι ἀληθέστατον καὶ ὁμολογούμενον ὅπου μὲ ὅλην τὴν πατρικὴν καὶ ἐνγκάρδιον ἐπιμέλειαν τοῦ ἀμμήτου βόιβοντά μας Ἀμπτουλάχ μπέη ἀρέντη, μὲ ὅλην τὴν ἀσκησίαν του καὶ σταθερότητά του εἰς ἀνωμαλίας τοῦ καιροῦ καὶ ἐθλιβερὰς περιστάσεις, δὲν ἐσυγχώρησαν τὸ μείναι διατηρημένους εἰς ὅλα τὰ μέρη παρόμοιες προσταγὰς. Ἡμεῖς πρέπει τὸ ἔχομεν ὅλην τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ἐκλογὴν, ὅπου ἢ ψηφοφόροι σας μέλλει τὸ κάμει, θέλει λάβουν τέλος οἱ ἀτυχίες μας καὶ τὰ κακά μας. Ἡ ἐμπιστοσύνη, τὸ μεγαλεῖον καὶ ἢ

ἕνατον καὶ δέκατον τῆς συνθήκης 21 Μαρτίου 1800, τὸ πάνσεπτον φερμάνι
πρώτη Ἀπριλίου ἀκολούθου, τὸ ἱερόν χάτ σερίφι 14 τοῦ ἐπομένου Μαΐου
καὶ ἡ ἐδῶ ἐκτεθεῖσα ἀνωειρημένη συμφωνία 25 τοῦ ἐπακολούθου Δεκεμ-
βρίου τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀποστολὴ χρεωστεῖ νὰ σταθεῖ ὑπερ-
ακοιβῶς προσκολλημένη καὶ ἀνάγκης τυχούσης νὰ ἐπικαλεσθεῖ ἀνυπερθέ-
τως καὶ σταθερῶς τὰ ἀνήκοντα καὶ προσφυγῆ μέσα διὰ τὴν πρεπόδη δια-
τήρησίν τους, μὴν ἠμπορώντας κατὰ τινὰ τρόπον νὰ ἐκτείνεται καὶ ὑπερ-
βαίνει ἡ δύναμις τῆς πληρεξουσιότητός της τὰ ρηθέντα μέτρα καὶ ὄρια.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ θεσπίσματος ὅλοι οἱ ψηφοφόροι, ὅπου ἦτον
τὸν ἀριθμὸν ἐξήκοντα, ἔδειξαν τὴν μεγαλύτερην ἀγαλλίασιν καὶ με κοινήν
φωνὴν ἐκύρωσαν τὸ θέσπισμα προσφέροντας ἕνους τῷ θεῷ διὰ τὴν αἰώ-
νιον δόξαν τοῦ πανσεβάστου ἡμῶν ἄνακτος.

Εἰς ἐνέργειαν τοῦ ἄνωθεν θεσπίσματος ὀνομάσθη διὰ πρέσβυς πληρε-
ξούσιος διὰ τὴν Βασιλείουσαν, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ με ὅλην τὴν ἀκρίβειαν τὰ
ὅσα περιέχει τὸ ἄνωθεν θέσπισμα

Ὁ εὐγενὴς κύριος Πέτρος Τζιγαρίδης

καὶ περιερχομένου τοῦ ψηφοδοχέως, ἐπῆρεν εἰς τὸ ναι 58 εἰς τὸ ὄχι 2, ὥστε
ὅπου ἔμεινεν με κοινήν εὐχαρίστησιν διὰ τὸ αὐτὸ/ἐπάγγελμα καὶ εὐθύς,
κατὰ τὴν τάξιν ἐκηρύχθη.

Νικολὸς Λογοθέτης πρόεδρος
Κώνστας Μπαρμπάλης πρόεδρος
Δημήτριος Μέντζης πρόεδρος
Ἀθανάσιος Θεόφιλος ἐξ ἀπορρήτων

6

Adi 3 Luglio 1802 Rece (pta)

Ἐξοχώτατε καὶ Γαληνότητε Πρίγκιψ.

Ψηφίσαντες με κοινήν γνώμην διὰ δεπουτάτον εἰς Κωνσταντινούπολιν
τὸν εὐγενὴ Κ:ῶ Νικόλαον Δεσίλα καὶ στήσαντες τὴν κομμεισὸν με τὴν ὁποίαν
μέλλει νὰ πραγματεύεται συνενωμένος με τοὺς ἑτέρους δεπουτάτους τῆς
Πρόβεζας καὶ Βόνιτζας, εἶναι χρέος ἀπαραίτητον τῆς ἡμετέρας μετριότη-
τος νὰ προσφέρωμεν τῆς ἡμετέρας Γαληνότητος τὸ ἀντίγραφον, ὡς καθὼς
τὸ προσάγομεν διὰ τοῦ ἡμετέρου εὐγ. Κ:ῶ Ἰωάννου Μάστρακα Δεσίλα, τὸν
ὅποιον ἐξεπίτηδες ἀποστέλλομεν ἐνταῦθα, ἵνα καὶ στοματικῶς παραστήσῃ
ὅσα ἠμποροῦν νὰ εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς εἰδησίν σας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν
μας· θαρροῦντες δὲ τῇ φιλευσπλάγχχνῳ καὶ φιλογενεῖ ἡμῶν εὐνοία τε καὶ κα-
λοκάγαθία, ταπεινῶς περικαλοῦμεν ἵνα καὶ κατὰ τὴν στενὴν ταύτην περι-
στασιν περιτειχίσῃτε ἡμᾶς τῇ δραστηκωτάτῃ σας προστασία καὶ σκέπη, συνο-
δεύοντες με σεβάσμαί σας κρεδεντζιάλια τὴν δεπουτατζιὸν κοντινεντάλε εἰς
τὸν ἐξοχώτατον πρέσβυν σας εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ συνεργήσῃ εἰς
ὑπεράσπισιν καὶ βοήθειαν τῆς αὐτῆς χρειωδεστάτης βοηθείας. Καὶ με τὸ
πλέον βαθύτατον σέβας καταμαρτυροῦμεθα

παρὰ τῆς προεδρίας Πάργας, πρώτη Ἰουλίου 1803

εἰλικρινέστατοι καὶ ταπεινοὶ

Ἀθανάσιος Πετζάλης πρόεδρος
Κωσταντῆς Δεσίλας πρόεδρος
Κωσταντῆς Βασιλάς πρόεδρος

Τῷ Ἐξοχωτάτῳ καὶ Γαληνοτάτῳ Κῶ Σπυρίδωνι Θεοτόκῃ
Πρίγκιπα τῆς Γαληνοτάτης Ἑπτανήσου Ρεπούμπλικας

Γαληνότητε Πρίγκιπα,

Με έτεραν ταπεινήν μας σās είχαμε συντροφεύσει τὰ συγγράμματα ὑποῦ τοῦτο τὸ συμβούλιο ἐσύνθεσε διὰ τὴν ἀποστολήν τοῦ δεπουτάτου μας εὐγενοῦς κυρίου Νικολάου Δεσίλα διὰ Κωνσταντινούπολιν, κραγμένοι ὁμοῦ καὶ ἐκ τοὺς έτέρους τόπους τῶν ἀκρωτηρίων ἀπὸ τὴν Ἵψηλὴν Αὐλήν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ προσταγὴν τοῦ ὑπερτάτου Μεγάλου Βεζίρη, διὰ τέλη ὁποῦ εἰσιν γνωστὰ τῆς ἐξοχότητός σου. Τώρα λοιπὸν ὁποῦ εἶναι ἔτοιμος ὁ εἰρημένος δεπουτάτος μας καὶ οἱ ἔτεροι ὁμοίως τῆς Πρέβεζας καὶ Βόνιτζας, ὁποῦ διὰ γραφὴν τοὺς μās εἰδοποιήσανε, παρακαλοῦμεν καὶ θερμῶς ἱκετεῖομεν ἵνα διὰ ἄκραν φιλανθρωπίαν σας νὰ συντροφεύσετε με σεβάσμια κρεδεντζιάε σας τὴν δεπουτατζιὸν κοντινεντάλε εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον πρέσβυν σας, διὰ νὰ προστατεύσει εἰς τὴν προφύλαξιν τῆς ιδιότητός μας καὶ τῶν προνομίων μας.

Ἡ φιλανθρωπία σου, ὁποῦ πάντοτε ὑπερμάχησες διὰ τὴν σωτηρίαν μας, προστάζει καὶ εἰς ἐτούτην τὴν περίστασιν παραδίδοντας τὶς σεβασμίες σας τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Γιαννούτζου Μαυρο[ο]γιάννη ὁποῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ πέμπτομε, διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν με ἀσφάλειαν τῆς δεπουτατζιόνος κοντινεντάλε. Οὕτως με ὄλον τὸ σεβας καὶ εὐλάβειαν δοιλικῶς προσκυνοῦμεν

παρὰ τῆς προεδρίας Πάργας, 1803 Ἰουλίου 22

Οἱ ταπεινοὶ καὶ εὐλικρινοὶ δοῦλοι σου

: [Λεῖπει τὸ ὄνομα]

Ἀθανάσιος Πετζάλης πρόεδρος
Κωνσταντῆς Δεσίλας πρόεδρος

Τῷ Γαληνοτάτῳ καὶ Ἐξοχωτάτῳ Κ:Φ Κ:Φ
Κόντε Σπυρίδων Γεωργίῳ Θεοτόκῃ πρίν-
γκιπα τῆς Γαληνοτάτης Ἑπτανήσου
Ρεποίμπλιζας

Κοοφοῦς

Κέρκυραν, Τῇ Ἐξοχωτάτῃ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας Γερουσία τὴν σε-
βασμίαν προσκύνησιν.

Addi 22 Gennaro 1804

Καὶ πρόιων ὑμᾶς προθύμους προστάτας ἐγνωρίσαμεν ἐν ταῖς τῆς πα-
τριδος μας ἐνοχλήσεσι καὶ τώρα ἐγορηγορότας κηδεμόνας κηρύττομεν.

Τὰς πατρικὰς συμβουλὰς καὶ προσταγὰς, ὁποῦ παρὰ τοῦ ἐξοχωτάτου π.ηρεξουσίον ἀσμένως ἐδέχθημεν ἔτι καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐξόχου καὶ σεπτῆς Γερουσίας, θέλει τὰς φυλάξομεν σταθερὰς διὰ τὴν κοινήν μας εἰρή-
νην καὶ ὠφέλειαν.

Ἐκεῖνο ὁποῦ τὴν πατρίδα μας ἐνίοτε ταράττει, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τὰ πάντῃ ἄπιστα τῶν γειτόνων μας ἀποτελέσματα· ἐλπίζομεν ὅμως εἰς τὴν ὑμετέραν πρόβλεψιν ὅτι νὰ μὴν ἐνοχληθῶμεν πλέον.

Πρὸ ἡμερῶν ὁκτὼ ἐλάβομεν ἐπιστολὰς ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν, μεθ' ὧν ἦν περιζλισμένη καὶ ἡ παροῦσα πρὸς τὴν ὑμετέραν Γερουσίαν. Ὁ ἡμέ-
τερος δεπουτάτος μās γράφει ὅτι ἡ Ἵψηλὴ καὶ λαμπρὰ ὀθωμανικὴ Πόρτα θέλει νὰ ἐξαλείψῃ παντελῶς τὰ χαρισθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων προνόμια, κατασταίνοντάς μας ὑπὸ τὸν τέλειον ζυγόν.

Δεν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ ἔσωθεν νὰ μὴ σὰς κάμῃ γνωστὰ τὰ ἐκεῖσε συμβαίοντα, τὰ ὅποια ἡ σοφωτάτη καὶ φιλόανθρωπος ὑμῶν διοίκησις ἐλπίζομεν νὰ τὰ οἰκονομήσῃ πρὸς τὸ συμφέρον μας.

Μένει πολλὰ εὐχαριστημένος καὶ ὑπόχρεως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει δεπντάτος μας παρὰ τοῦ ὑμετέρου ἐξοχωτάτου πρέσβεως, βοηθούμενος παρ' αὐτοῦ εἰς ὅλα τὰ τῆς πατρίδος μας δίκαια, τοῦ ὁποίου τὴν προθυμίαν εὐφημοῦμεν καὶ τὴν ὑμετέραν ἐγρηγορότητα σεβόμεθα ἀφιερώνοντας τὸν ἑαυτὸν μας ὑπὸ τὴν φιλόανθρωπον ὑμῶν σκέπην.

Ἐξ αἰτίας τῶν τῆς Ἵψηλῆς Πόρτας προβλημάτων, ἰδοὺ πέμπομεν τὸν παρόντα συμπατριώτην μας κύριον Γεώργιον Βασιλὰν συντροφεύοντας αὐτῷ καὶ τὰ ἴσα τῶν ἐπιστολῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὅποια θέλει σὰς πληροφορήσουν καταλεπτῶς τὰ τῆς πατρίδος μας μελετώμενα δυστηχῆματα. Ταῦτα μὲ ὄλον τὸ σέβας καὶ ξαναπροσκινούντες ἐσμέν.

Ἐκ Πάργης τῆ 15 Ἰανουαρίου 1804 Ἑ(τος) Π(αλαιόν).

Τῆς ὑμετέρας ἐξόχου Γερουσίας
Εὐπειθεῖς καὶ ἐξηρητημένοι οἱ κατὰ
Πάργαν Πρόεδροι
Ἀναστάσης Βασιλὰς
Νικολὸς Βέργος
Σπύρος Δημουλίτζας

9

Γαληνότητε Πρίγκιπ, δουλικῶς προσκινούμεν σε.

Ἡ γενναία προστασία καὶ τὰ εὐγενῆ κατορθώματα τοῦ ἀξιωτάτου ἐν Βασιλευούσῃ ὑμῶν πρέσβεως, ἐξοχωτάτου κυρίου Θωμᾶ Λεικόκοιλου, ἀποδειγμένα πρὸς τὸν ἡμέτερον δεπντάτον κύριον Νικόλαον Δεσίλα, ὑποχρεώνουν τὴν ἐδικὴν μας ταπεινότητα νὰ δώσωμεν τὴν πρέπουσαν εὐχαριστίαν τῇ σῇ φιλανθρώπῳ Γαληνότητι σὺν τῷ ἐξοχωτάτῳ Σενάτῳ ὡς πρόξενοι τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀειρόων εὐεργεσιῶν καὶ νὰ ξανατυπώσωμεν εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας τὴν ἀπειρον πατρικὴν καλοκάγαθίαν τῆς, ὑψοῦντες ὅλοι πρὸς θεὸν τὰς χεῖρας διὰ τὴν στερέωσιν καὶ ἀύξησιν τῆς χριστιανικωτάτης ὑμῶν Γερουσίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀενάως παρακαλοῦμεν τὴν φιλόανθρωπον προστασίαν τῆς. Οὕτως καὶ μὲ ὄλον τὸ σέβας ἀσπαζόμεθα τὰς χεῖρας τῆς.

Ἐκ Πάργης τῆ αἰ Ὀκτωμβρίου 1804. Ἑ(τος) Π(αλαιό)ν.

Τῷ Γαληνοτάτῳ Πρίγκιπι τῆς Ἑπτανήσου Κυρ. Ὡ Κυρ. Ὡ Ἀντινίῳ Κοιούτῳ

Πρόθυμοι καὶ εὐπειθεῖς οἱ κατὰ Πάργαν πρόεδροι
Γεώργιος Βασιλὰς
Δημήτριος Δεσίλας
Ἀναστάσιος Δημουλίτζας
Ἰωάννης Μαυρογιάννης

Σχόλια

Ἐγγραφο 1. Οἱ λίγες διαφορῆς ἀνάμεσα πρὸς τὰ δύο ἀντίγραφα δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῶν ὑποχρεωτικῶς κάποια ἐπεξεργασία τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τῆς συνθήκης τῆς ἰσως τὸ ἀρχικὸν κείμενον διατυπώθηκε πρὸς ἰταλικὰ καὶ οἱ λεκτικαὶ διαφορῆς τῶν ἀντιγράφων ὀφείλονται στοὺς μεταφραστές. Σημειῶνω τὶς κυριότερες: ἡνιώθη — ἡνωμένος, ὁ εὐγενὴς κύριος — ὁ εὐγενὴς κόντες κύριος, περὶ τῆς βίσεως — τῆς βίσεως, μετὰ ἀπαιτουμένην — μετὰ τὴν ἀπαιτουμένην, φυλαζόμενον... εἰς — εἰς τὸν ἑαυτὸν, λείπει ἀπὸ τὸ ἑνα ἀντίγραφο τῶν εἰρημένων τῆς Στεριάς — τῶν

ειρημένων τόπων της Στεριάς. έχοντας δ παραπονούμενος — έχοντας πάντοτε δ παραπονούμενος, να απειλάρει εις τους άλλους — να απειλάρει ως ἄνωθεν εις τους άλλους.

Ινβιάτος (inviato) ἀπεσταλμένος.

κριτήριον της ἀπελαιοζιόνος ήτοι επικλήσεως: (tribunale di appello) ἐφετείο· ἀπελαιοζιόν: (appellazione) ή ἐφεση.

Πρόεδροι: τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα τῶν γενικῶν συμβουλίων κάθε πόλης. Ὁ Βρέκοσης ἀναφέρει ὅτι «οὗτοι ἦσαν τρεῖς εἰς ἐκάστην κοινότητα. Τούτων προέβητο κατά τετράμηνον ἀνά εἰς φέρων τὸν τίτλον τοῦ ἀρχοντος ή τοῦ πρυτάνεως. Οὗτοι ἐξελέγοντο πάντοτε μεταξὺ τῶν εὐγενῶν». Στὴ συνθήκη, ὡστόσο υπογράφονται 5 πρόεδροι: τῆς Πρέβεζας, 3 τῆς Βόνιτσας καὶ 3 τῆς Πάργας· σὲ ἄλλες περιπτώσεις υπογράφονται 4 πρόεδροι: τῆς Πάργας καὶ 3 γιὰ τὴν Πρέβεζα καὶ Βόνιτσα. ὁμοῦς τὰ ἐγγράφα τῶν προεδριῶν δὲν υπογράφονταν πάντα ἀπὸ ὅλους τοὺς πρόεδρους.

Ἐγγραφο 3. Εἰς τὰ ὅποια: στὴν τήρησιν τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινούπολης, τοῦ φερμανιοῦ τῆς 1.4.1800, τοῦ χάτ σερίφ τῆς 14.5.1800 καὶ τῆς συνθήκης τῆς 25.12.1800· πδ. τὸ 5ο ἐγγραφο.

Ἐγγραφο 4. Εἰς Πρέβεζαν... ἔκλεξαν: Σχετικὰ μετὰ τὰ ἐπεισόδια τοῦ συνόδουσαν τὴν ἐκλογὴ τοῦ πρεβεζάνου ἀπεσταλμένου Πέτρου Βαλεντίνη, βλ. ὑποσημείωση 17. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Πέτρου Τζιγαρίδη, ἀπεσταλμένου τῆς Βόνιτσας, ἔγινε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Πάργας.

Ἐγγραφο 6. κομμεισιόν: (commissione) ἐντολή.

κρεδεντζιάλια: (lettere credenziale)· πιστωτήριον: ἐπιστολές, διαπιστευτήρια.

δεπονιατζιόν κοντινεντάλε: (Deputazi ne Continentale) ή ἀποστολὴ τοῦ Κοντινέντε· ή περιοχὴ Βουθρωτοῦ, Πάργας, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας ὀνομαζόταν Κοντινέντε (Ἀκρωτήρι), ἀπ' ὅπου καὶ ή ὀνομασία, ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους, τοῦ προνομαχοῦ τῆς καθεστῶτος ὡς «Συμπολιτείας τοῦ Ἀκρωτηρίου».

Ἐγγραφο 6. τῶν ἀκρωτηριῶν: βλ. τὸ προηγούμενον σχόλιον.

Ἐγγραφο 8. μεθ' οἶν περικλησιμένη: Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Δεσίλα πρὸς τὴν Ἐπικτησιακὴν Γερουσίαν δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ ἐγγράφα τοῦ φακέλου.

Σημειώσεις

1. Τὸ κείμενον τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινούπολης δημοσιεύτηκε καὶ σὲ ἰταλικὴ μετάφρασιν τοῦ Εὐτόχου Ζαμπέλι, ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τῆς Ἐπικτησιακῆς Πολιτείας τὸ ἐντυποῦ: L' augusta Convenzione delli XXI Marzo MDCCC e pezzi autentici ad essa relativi. Traduzione dal Francese. Nella Publica Stamperia di Corfù, L' anno MDCCCXI· τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, σ. 9-11. Βλ. καὶ Ν. Τ. Βούλγαρις, Les Sept-Iles Ioniennes, et les Traités qui les concernent, Λειψία 1851, σ. 5-11. De Martens, Recueil des principaux Traités de paix conclus par les Puissances de l' Europe, τ. 7, Γοττιγγη 1801, σ. 511 κέ· πδ. Κ.Γ. Μαχαίρας, Πολιτικὴ καὶ Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Λευκάδος (1797-1810), τ. 1, Ἀθήνα 1954, σ. 227 κέ. — Τὸ φερμάνι τῆς 21.4.1800 δημοσιεύσαν οἱ Σερραφείμ Ξενόπουλος, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς... Ἀρχῆς καὶ... Πρεβεζῆς, Ἀθήνα 1881, σ. 384-89 καὶ Ἐμμ. Γ. Πρωτοφύλλης, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν Πρεβεζῆς καὶ Πάργας (1798-1802), ΔΙΕΕΕ, 11 (1956), σ. 71-6. — τὸ κείμενον τοῦ χάτ σερίφ τῆς 14.5.1800 δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ.

2. Νέστορ Γεωργίτσος, Τὸ ἐν Πρεβεζῇ Διμόσιον Δίκαιον ἐπὶ τῆς Συμπολιτείας τοῦ Ἀκρωτηρίου (Continente), ἱφθμ. «Νέα Ἡμέρα» (Τεργέστης), φ. 1818 (2795), 17/30.10.1909, σ. 2-3, φ. 1820 (2797), 23.10/6.11.1909, σ. 2-3 ἀναζητήσαντες τὰ περιοδικὰ «Ἑλληνομίος», 12 (1909), σ. 758-64 καὶ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», 6 (1957), σ. 822-30. Ἀριστ. Βρέκοσης, Ἡ Συνθήκη τῆς 21 Μαρτίου 1800 καὶ τὰ πρόνομα τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων Πρεβεζῆς, Πάργας, Βόνιτσας καὶ Βουθρωτοῦ, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», 3 (1928), σ. 272-94.

3. [Ἄνδρ. Μουστοῦδου], Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga, Παρίσι. 1820, σ. 18-9· καὶ τὰ ἑλληνικὴ μετάφρασιν ἀπ' ὅπου καὶ τὸ περίθεμα: Ἐνθεσις τῶν γεγονότων ὅσα συνέβησαν πρὶν καὶ μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Πάργας, σύγγραμμα μεταφρασθὲν ὑπὸ Ἰωάννου Βαρδιτσιώτου, Κέρκυρα 1851, σ. 20.

4. Π. Α. Σ[αλαπάντας], Ἱστορία τῆς Πάργας, Ἀθήνα 1861, σ. 135.

5. Ν. Γεωργίτσος, ἑ.δ., φ. 1818, σ. 3. Ἐσφαλμένα δ Γεωργίτσος χρονολογεῖ τὸ

χάτ σερίφ στις 10.5.1801 αντί στις 14.5.1800· ο Βρέκσοης (που άντλεί άπ' αυτόν) τό χρονολογεί σωστά στα 1800, αλλά τό μονολογεί στις 10 αντί στις 14 Μαρτίου. Για τή χρονολογία του χάτ σερίφ βλ. τά έγγραφα 2, 4 και 5 στο Παράρτημα.

6. Α. Βρέκσοης, έ.ά., σ. 277.

7. Σπ. Ι. Άσδραχάς, 'Η Συνθήκη της 25 Δεκεμβρίου 1800 μεταξύ της Έπτανήσου Πολιτείας και των 'Εμιλιάκι Χουμογιουνίν Πρέβεζας, Πάργας και Βόνιτσας, «Ρουμελιώτικο 'Ημερολόγιο», 4 (1960), σ. 145-50.

8. Βλ. στο Παράρτημα έγγραφο 1.

9. Παράρτημα, έγγραφα 3 και 5· τό παράθεμα άνήκει στο 5ο έγγραφο.

10. Α. Βρέκσοης, έ.ά., σ. 288-90.

11. Άρχείο 'Ιονίου Γερουσίας (Κέρκυρα), Έπτανήσος Πολιτεία, φάκελος 4, δεξι. 1. Πρόκειται για άναφορά του Άναστασίου Βασιλά, κατοίκου Πάργας, της 1.6.1804 (παλιό ημερολόγιο) προς τούς προέδρους της Πάργας.

12. Καταχωρίζεται στο τέλος του παραπάνω έγγραφου.

13. Άρχαιοφυλακείο Λευκάδας. Amministrazione del Governo Provisorio Settinsulare di Santa Maura. Filza lettere confinarie dal 9 Febbraro 1799 al 1 Ottobre 1802, αριθμός έγγραφου 287· πρόκειται για άναφορά (20.3.1801) του Άγαπητού Κρητικόπουλου, κατοίκου της Πρέβεζας, προς τούς προέδρους αυτής της πόλης. 'Η άπλόυστερη διαδικασία των κριτηρίων των τριών πόλεων τονίζεται και σε επιστολή των προέδρων της Πρέβεζας προς τόν πρότανη της Κεφαλονιάς (25.9.1806), που άπόσπασμά της παραθέτει ο Ν. Γεωργίτσης, έ.ά., φ. 1820, σ. 3: «οι νόμοι του Κοντινέντε και της Ρεπούμπλικας είναι οι αυτοί, και εις άλλο δέν διαφέρουσιν ει μή εις τήν μέθοδον της δικασίας των, όπου είναι συντομώτεροι και ήπλότεροι και δέν διαιωνίζουσι τάς διαφοράς». — Ένα έγγραφο (24.1.1802) του Σπ. Θεοτόκη προς τόν Άδουλάχ μπέη σχετικό με ύπόθεση προβλεπόμενη από τις διατάξεις της συνθήκης παραθέτει και ο 'Ηλ. Βασιλάς. 'Η όργάνωση της Έπτανήσιακής Πολιτείας και της Πολιτείας του Άκρωτηρίου κατά τάς συνθήκας του 1800 και 1803, «'Ιόνιος 'Ηχώ», 19/214-6 (1964), σ. 101.

14. Άπόκειται στον παραπάνω φάκελο του Άρχαιοφυλακείου της Λευκάδας· αριθμός έγγραφου 286.

15. Το 10ο άρθρο της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης όριζε ότι οι κάτοικοι των προνομιακών κτήσεων Πρέβεζας, Βόνιτσας, Πάργας και Βουθρωτού εξαιροδνταν, για δυό χρόνια από τήν ύπογραφή της, από «δλους τούς φόρους». Άνελυτικότερα, τό φερμάκι της 1.4.1800 καθόριζε τό είδος των φορολογικών άπαλλαγών με τά εξής: «διά τούτο από της όγδόης του μηνός Ζιζικαδέ (:1 Μαρτίου) του χιλιοστού διακοσιοστού δεκάτου τετάρτου έτους (:1800) οι ρυγιάδες αυτών των ειρημένων τόπων θέλει έχουν άσυδοσίαν παντελή διά δυό ολοκλήρους χρόνους. Και μέχρι της συμπληρώσεως αυτών των δυό χρόνων, δέν έχει να γίνει καμία άπαίτησις διά καμιάς λογής δόσιμον, εκτός της δεκατίας, δογάνας και διδαρίων, όπου αυτά δέν είναι συνθήσια ποτέ να έμβαίνουν εις άσυδοσίαν. Και εις καιρόν όπου αυτά τά τρία δοσίματα πρέπει να παρθοδν, διά να γίνει εις αυτούς τούς ραγιάδες ένα ξεχωριστόν μου έλεος και διά να έπαυξηθηεί προς παρηγορίαν τους ή βασιλική μου χάρις, τούς έχαρίσθη και τό εισόδημα καθ' έτους δεκατίας εις αυτούς τούς δυό χρόνους της άσυδοσίας τους· και μόνον τό εισόδημα των διδαρίων και της δογάνας έχει να συνάξει ο ρηθεις βσεβόνδας από πρώτης Μαρτίου του χιλιοστού διακοσιοστού δεκάτου τετάρτου έτους. Και από ό,τι ήτον συνηθισμένο να παίρνεται από τήν δογάναν και διδάρια, ο ρηθεις βσεβόνδας μήδε δδολδν να μην ήμπορεί να πάρει περισσότερον» (Σεραφεΐμ Ξενόπουλος, έ.ά., σ. 385· 'Ε.μ.μ. Γ. Πρωτοψάλτης, έ.ά., σ. 72-3· Ν. Γεωργίτσης, έ.ά., φ. 1818, σ. 3· Α. Βρέκσοης, έ.ά., σ. 284-7. Βλ. και Παράρτημα, έγγραφα 2 και 4 σχετικά με τήν άποστολή στην Κωνσταντινούπολη για τή ρύθμιση του ζητήματος στα 1803, ύστερα από τήν έκπνοή του χρόνου των φορολογικών άπαλλαγών).

16. Παράρτημα, έγγραφο 3.

17. Το Γενικό Συμβούλιο της Πρέβεζας εξέλεξε τόν Πέτρο Βαλεντίνη. Οι μή «ευγενείς» (όσοι δηλαδή δέν είχαν εκλογικό δικαίωμα), αντιδρώντας στην εκλογή που έκαμε τό Γενικό Συμβούλιο, όνόμασαν δικό τους εκπρόσωπο τόν Άναστάσιο Μαυρομάτη· όπως ήταν επόμενο, ή εκλογή του δέν επικυρώθηκε από τή Σύγκλητο, ή οποία «έθεώρει με άίσθησιν πόνου, τρόμου και ταραχής τήν καθιέρωσιν του άνόμου πρέσβειας». Όστόσο οι μή ευγενείς έστειλαν τόν Άναστάσιο Μαυρομάτη στην Κωνσταντινούπολη και πέτυχαν (1804), ανάμεσα σε άλλα δικαιώματα, και τήν έγγραφή 28 νέων μελών στο Γενικό Συμβούλιο της Πρέβεζας (Ν. Γεωργίτσης, έ.ά., φ. 1818, σ. 3 πδ. Α. Βρέκσοης, έ.ά., σ. 286-7).

18. Παράρτημα, έγγραφο 5.

19. Παράρτημα, έγγραφο 3.

20. Παράρτημα, έγγραφο 6.

21. Παράρτημα, έγγραφο 7.

22. Παράρτημα, έγγραφο 8.

23. Παράρτημα, έγγραφο 9.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΚΕΔΡΟΣ,,

**Τὰ ἔργα τῶν μεγαλυτέρων συγχρόνων
Ἑλλήνων συγγραφέων**

Ἐκδόσεις πολυτελεῖς καὶ προσιτὲς γιὰ δῶρα

Ἔργα :

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

(Τόμοι 3 δρχ. 580)

ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ

(Τόμοι 3 δρχ. 700)

**Ἀγοράζοντας τὴ μία ἀπὸ τὶς δύο σειρὲς
θὰ ἔχετε δῶρο βιβλίο ἀξίας 150 δρχ.**

Πανεπιστημίου 44

Στοὰ Μπάκαθα

Τηλ. 615.783

συμπεράσματά του πώς «ή ταξική συνείδηση δεν είναι πιά φυσιολογικό ταξικό προϊόν» και πώς «ο εργατικός κόσμος είναι πνευματικά κατακερματισμένος»;

Εδώ όμως πρέπει να προστεθούν τα εξής: «Αν είναι, από τον Σίλοπε εντελώς απροσδιόριστο το ότι «οί προλετάριοι τούτου του κόσμου δε συμφωνούν πιά μεταξύ τους» και αναπόδεικτο το ότι «ερωταγωνιστής παρουσιάζεται ο Βαραββάς» προλετάριος, άλλο τόσο είναι απαράδεκτη ή αναγωγή των άποψεων αυτών σε νόμους - αλήθειες. Δεν μπορεί παρά να είναι εξώφθαλμα αστήρικτη ή πεποιθήση πώς το εργατικό κίνημα, αυτό καθ'αυτό και στη συνολική του θεώρηση, έχασε τη βαρύτητά του σά μόνου σοσιαλιστικού φορέα και ότι ή αλήθεια και ή αναγκαιότητα των στόχων του έχει λιγοστέψει, απαλειφθεί ή και αντικατασταθεί από άλλους φορείς. Άλλωστε, άλλοι φορείς πρὸς τή σοσιαλιστική κοινωνία δεν υπάρχουν, ούτε είναι δυνατό να υπάρξουν, γιατί ή εργατική τάξη, έστω και αν δεχτούμε ότι έχει σήμερα πολύμορφη συνείδηση — υπόθεση ή όποια, αν διερευνηθεί σωστά, αποδεικνύει ότι ή πολυμορφία τής εργατικής συνείδησης υφίσταται μόνον χωρικά, δηλαδή τὰ χαρακτηριστικά της και ή έντασή της διαφέρουν κατά χώρες έξ αιτίας των είδικών χωρικών συνθηκών και των διαφορετικών, για τὸ λόγο αυτό, ποσοτικά και ποιοτικά αίτημάτων τής τάξης, χωρίς όμως να διαφέρει ή ούσία τής ταξικής πάλης, ή όποια συνιστά τήν ίδια, ένιαία, ούσιαστικά ταξική συνείδηση — είναι ο μόνος δημιουργικός και προσδιοριστικός φορέας τού σοσιαλισμού, τού συστήματος τὸ όποιο, στην ιστορική του πορεία, άρνεϊται πιά ο Σίλοπε.

Είναι κρίμα όμως μιά τέτοια βαρυσήμαντη άρνηση, ένα κείμενο, σαν κι αυτό, πού ξεκινά με προθέσεις γενικεύσεων και αποτιμήσεων, να κινείται, χωρίς μέθοδο, σε μιά τόσο αμφίβολη συλλογιστική και στο τέλος να μένει απλώς λογοτεχνική μαρτυρία μιάς ανθρώπινης περίπτωσης, ή όποια, πέρα από τήν αναντίρρητη ευαισθησία της, φαίνεται να υποτιμά τή λογική της και χάνεται σε υποκειμενικές αναφορές.

Πώς να δεχτούμε σαν κανόνα ότι μιά Ιδεολογία μαθαίνεται ύστερα από τήν ένταξή μας σ' αυτήν! «Η πώς να πειστούμε, από τὸ γράμμα και τού πιὸ εϊλικρινή και παρατηρητικού άγωνιστή σ' έναν έκτεταμένο άγώνα, ότι συνέλαβε όλα τὰ περιστατικά αυτού τού άγώνα ή ότι αυτά πού συνέλαβε αποδίδουν τή συνολική εϊκόνα!»

«Αν δε «οί έτικέττες τού θρησκευόμενοι, άθεου ή, ακόμη λιγότερο, σκεπτικιστή, αποδιδόμενες από όποιονδήποτε στον έαυτό του, μεγαλώνουν τή σύγχυση των γλωσσών», όπωσδήποτε οι σκέψεις τού Σίλοπε δεν καταφέρνουν τή σύγχυση τής Ιστορίας, ούτε τής κριτικής της, ή όποια είναι άδύνατο να χωρέσει σε λίγες, ελάχιστες σελίδες: πόσο μάλλον ή εύρεση τής κοινωνικής δικαιοσύνης. Βέβαια, μιλώντας γι' αυτήν, όμολογεί πώς

«επανάκεια για τὸ κοινωνικό κακό δεν υπάρχει». Κ' ένῶ, προηγουμένως, έχει δηλώσει ότι «συγκρατείται από τὸ να ένδώσει σε γενικώτερες καταφάσεις, καταφάσκει σε «εβδαιότητες» ήθικών αρχών και ψυχικών αρετών, οι όποιες, παρ' όλη τήν πανανθρώπινη αξία τους, δεν μπορούν να έχουν τήν αντίστοιχη απήχηση, όταν λείπει κάθε κοινωνική συστηματική από τή θεωρητική άξιοκρατία τους. Έτσι, «χωρίς να οικοδομεί όμολογία πίστης, προδίνει σε διακήρυξη συνέπειας πρὸς τις εβδαιότητες αυτές», οι όποιες όμως είναι τελείως άγνωστο με ποιόν τρόπο θα ανταποκριθούν στη πλατιά και πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα και τή φύση της.

Όταν όμως ο Σίλοπε, καταγράφοντας τή πνευματική του θέση, τήν όνομάζει «καταφύγιο» και αναχωρεί σ' αυτό, άπορώ πώς ο κ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, στην έπιφυλλίδα του, πού δημοσίεψε στην έφημερίδα «Κυθημερινή», με άφορμή τὸ σχετικό άρθρο τού Σίλοπε και τίτλο της «Γλώσσα καθαρή» προδικάσε τήν «άντιδραση των εύφύων στην «Έκλογή Συντρόφων» με έπιφωνηματικά έρωτηματικά και απορριπτικά μειδιάματα», όταν ο ίδιος τὸ μόνο πού έκανε για να φωτίσει ή συνεντίσει αυτούς τούς «εύφους», ήταν να δεχτεί τὸν αναχωρητισμό, ή, κατ' αυτόν, «ανάποτοποθέτηση» τού Σίλοπε σαν «ανάκαλυψη τής πραότητας και τής εγκρατέρευσης, πού δεν φέρνει βέβαια τήν «πρόοδο», αλλά σώζει τὸν συγκεκριμένο άνθρωπο και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για έπικοινωνία κι άδελφότητα μεταξύ επώνυμων ανθρώπων».

Άλλά αν μερικά υποκειμενικά «αυτοαποστίγματα» εβδαιώνουν προσωπικές μαρτυρίες και μαρτύρια και προτείνουν άβέβαιες εβδαιότητες, άπειρα αντικειμενικά καλύτερα στίγματα κοινωνικών μηχανισμών αντίθετα στο κοινωνικό σύνολο, αξιώνουν τήν ενεργή συμμετοχή, με συλλογική δράση και ατομική υπευθυνότητα, σε εφαρμοσμένο σύστημα κοινωνικής πολιτικής. Καμιά σοσιαλιστική πρόδος δεν συντελείται χωρίς υπευθυνότητα και κριτική. Αναπότρεπτα, ή άσκηση τής τελευταίας μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις, με κατάλοιπα προσωπικές μαρτυρίες, όμως πάντα διδακτικές και χρήσιμες, όταν, πέρα από τήν αμφισβητήσιμη κριτική τους ορθότητα, είναι ανεξέλεγκτο ή υπερβάλλον τὸ συναισθηματικό τους φορτίο και ή σαφής ή ούτοπιστική ή αντίτασσομένη θέση.

Στὴν περίπτωση, λοιπόν, τού Σίλοπε, τὸ συναισθηματικό φορτίο τού άρθρου του, αν και έκφρασμένο με γλωσσική γοητεία, δεν αποδεικνύει, με κανένα τρόπο, καθαρότητα και μεθοδικότητα σκέψης, αυτής τής σάφης πού είναι αναγκαία σ' ένα τέτοιο κείμενο, σ' έναν άνθρωπο πού αναμίχθηκε όργανικά σ' έναν κοινωνικό άγώνα έκτός αν ή σάφης αυτή είναι άχρειαστη στη «λεγόμενα προοφύγων τής Διεθνούς», όπου, όπως μας πληροφορεί, ανήκει ο Σίλοπε.

Καὶ πάλι ὁ «Φιορεντίνος»

Σχετικὰ μὲ τὸ παραμῦθι «Φιορεντίνος» γιὰ τὸ ὁποῖο κάμαμε λόγο στὸ ὑπ' ἀριθ. 115-116 τεύχος τῆς «Ἐπιθεώρησης Τέχνης», θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς:

Σὲ δεξίωση τοῦ Δήμου Ἡρακλείου τῆς 26 Σεπτεμβρίου συναντήθηκα μὲ τὸν κ. Μανούσα Μανούσακα, καθηγητὴ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θέμα σύντομης συνομιλίας μας ἦταν ὁ «Φιορεντίνος», γιὰ τὸν ὁποῖο μού κατέστησε γνωστὸ πὼς ἔχει γράψει στὸ περιοδικὸ «Hellenismo Contemporain» τοῦ 1955. Ἐρεῖνησα καὶ εἶδα μελέτη τοῦ κ. Μανούσακα (τόμ. IX Μάρτιος - Ἰούνιος 1955, σελ. 95-120) ὑπὸ τὸν τίτλο: «La Littérature crétoise et l'œuvre Venétienne».

Στὴ σελίδα 114 διαβάζουμε: «Ἐνα ἄλλο μικρὸ ἔργο μὲ ἐκδηλο δραματικὸ καὶ πιθανώτατα κωμικὸ χαρακτήρα (ἓνα ἰντερμέδιο ἴσως) ἔχει διατηρηθῆ ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση μόνο· βρίσκεται συμπεφυμένον μὲ τὶς παραλλαγὲς ἑλληνικῆς τοῦ πολὺ διαδεδομένου λαϊκοῦ παραμυθιοῦ τῆς ξεχασμένης μνηστῆς». Πρὸκειται γιὰ ἓνα διάλογο δραματικὸ καὶ κωμικὸ συνιστάμενον ἀπὸ τὰ δύο τελευταῖα ἐπεισόδια (σκηνᾶς) τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ τοῦ Φιορεντίνου καὶ τῆς Ντολτσέττας. Τὸ ἔμμετρο αὐτὸ ἔργο γραμμένον ἀπὸ ἓνα Κρητικὸ ποῦ ἠντήλησε ἀπὸ μιὰ ἰταλική πηγὴ, γνώρισε παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ μὰ τέτοια ἐπιτυχία ὥστε ἀντεκατέστησε, εἰς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ παραμυθιοῦ μὲ τὸ ἴδιον θέμα, τὸ εἰς πεζὸν λόγον τελικὸ τμήμα τοῦ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἐπεισόδια (δικὴ τῆς πριγκίπισσας Ντολτσέττας, ξεσημαίνουσα ἀπὸ τὸ Φιορεντίνου ποῦ καταλήγει στὴν ἀναγνώριση). Τὸ ἔμμετρο πρότυπὸ τοῦ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία τὸ ἰταλικὸ ἔπος τοῦ Mambriano (cuntà 21/31-23/6) τοῦ Francesco Cieco da Ferrara, τοῦ δημοσιεύθηκα στὰ 1509'».

Χαίρω ἰδιαίτερος γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ κ. Μανούσακα καὶ σπεύδω νὰ ἐνημερώσω τοὺς ἀγνωστούς τῆς μελέτης μου.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπαρξὶς προτύπου εἶχε ἀπαινωθεῖ καὶ ἦτο γνωστὴ, ἴσως, εἰς ἓνα ἑσπερῶς φιλολογικὸν κύκλον(*) δὲν μειώνει, ἀλλὰ ἀντιθέτως, τὴν προσπάθειάν μου. Ὁ «Φιορεντίνος» δὲν πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ μόνον ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λαογραφικῆς.

Καὶ ὅπως ἤδη ἔχει ἀναφερθεῖ, μᾶς δίδει ἀξιόλογες λαογραφικὰς εἰδήσεις, οἷς ἑσπερῶς πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὴν πληθώρα περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου στὴν Ἀθήνησιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡ παραλλαγὴ τῆς Κρητικῆς Καμπούρογλου περιέχει τοὺς ἑξῆς:

«Ἄδωσ' του κείνου τὰ 'κατὸ
καὶ τ' ἄλλου τὰ διακόσα

καὶ κόψε τὸ καπίνι σου
στὰ χίλια πεντακόσα».

Παπίνι, κεπήνι, κιαμπίν, σημαίνει ἔγγραφον ἐνώπιον τοῦ Καδὴ συντασσόμενον, δυνάμει τοῦ ὁποῖου ὁ Τούρκος σύζυγος ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλλει στὴν σύζυγο, ἐν περιπτώσει διαζυγίου, ἓνα ὠρισμένον ποσόν. Περί γάμων «ἐδιὰ κεπηνίου» καὶ μεταξὺ Χριστιανῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔχομε μαρτυρίαι πολλές (Γεν. Ἀρχαιολογικῆς Βιβλιοθήκης Β' σελ. XX 14 κ.ἑ. Εἰδικότερα γιὰ τὴν Ἀθήνησιν βλέπε Ν. Φιλαδελφείως «Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Α'»). Στὴ σελ. 351 ὁ Φιλαδελφεὺς ἀναγράφει: «Ἐκτὸς τῶν νομίμων γάμων [μεταξὺ Χριστιανῶν] ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ νόμου καὶ ὁ διὰ τῆς ἀριστερᾶς οὐτως εἰπεῖν χειρὸς ὑπὸ τοῦ Κατὴ κυρούμενος.... Ἐν Ἀθήνησιν τὰ καπίνια ἦσαν, ὡς φαίνεται, σχεδὸν ἀγνωστα, ὅχι ὁμῶς καὶ ἐν Πελοποννήσῳ...»(**)

Οἱ στίχοι τῆς Ἀθηναϊκῆς παραλλαγῆς τοῦ Φιορεντίνου (πολὺ νεωτέρας δεκαετίας τῆς Κρητικῆς τοιαύτης) ἀποδεικνύουν ἀκριβῶς ὅτι καὶ ἐν Ἀθήνησιν ἐτελοῦντο μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν γάμοι «ἐδιὰ κεπηνίου» μέχρι καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ἐτελοῦντο οὗτοι εἰς μίαν περίεξ τῆς χρονολογίας ταύτης ἐποχῆν.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ Κ. ΦΡΑΓΚΑΚΙ

1. Ἡ δὲ δὲ λέξις μεταφράσθαι τῆς μελέτης τοῦ κ. Μανούσακα.

2. Marchen typus 3'3 c voir Aarn — Stith Tompson.

3. Μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν δημοσιευμένων παραλλαγῶν, σημειώσωμε τὴν Κρητικὴν παραλλαγὴν, τὴν πλεονεχέστερον ὅπως εἶναι τοῦ Π. Βλαστοῦ «Ὁ Μαιουσιόεφρος» ἐν Κρητικῆς Λαοῦ τ. 1, (1900), τοῦ Ἐγμ. Βλαστοῦ «Τὸ παραμῦθι τοῦ λαϊκοῦ βασιλεῦς ἡμῶν» σ.σ. 135-136 καὶ τῆς Εἰρήνης Παπαδάκη ἐν «Λόγια τοῦ Σταυροῦ Λαοῦ», Ἀθήνησιν 1938 κατὰ τὸν Ν. Πολίτην ἐν «Λαογραφία» τ. 2, 1910, σ. 116-118 (ἐπίσης τ. 1 1900 σ. 80), οἱ ἐν λόγῳ στίχοι θὰ προέρχονται ἀπὸ ἔπος· ἀλλὰ ὅπως θὰ ἀποδείξωμε εἰς ἄλλην μελέτην σχετικὴν μὲ τὸ θέμα, πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο δραματικὸ καὶ ὀρθῶς κωμικὸ, ποῦ ἔγγραψεν στὴν Κρήτη, πρὸ τοῦ 1860.

4. Βλέπε Giuseppe Rua, Nouvelle del Mambriano del Cieco da Ferrara, Turin, 1888 p. p. 84-103 (Nov. V: la sposa di menticata).

Σημ.: Αἱ ὑποσηματωθεὶς 2, 3, 1 εἶναι τοῦ κ. Μανούσακα.

(*) «Ἐπαθόντες» παρὰ τῶν ὁποίων ἐζητήθη ἐγναίσις πληρωσῆσθαι δὲν εἶχαν γινώσκειν τὸ πρότυπον. Ἐγνώριζαν τὰς ἀράδας τοῦ κ. Μανούσακα ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζαν τὸ ἀποτέλεσμα.

(**) Ὑπογράμμισις δική μου.

ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Η

“ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ,,

- Όλες οι κατακτήσεις τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Γραμμάτων, τῶν Τεχνῶν καὶ τῆς Τεχνικῆς, πού ἀφοροῦν τῇ ΓΥΝΑΙΚᾶ, τὸ ΠΑΙΔΙ, τὴν ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ καὶ τὸ ΣΠΙΤΙ.
- Πεντάτομο μνημειῶδες ἔργο 150 Ἑλλήνων καὶ ξένων διαπρεπῶν ἐπιστημόνων, συγγραφέων, εἰδικῶν, καλλιτεχνῶν.

ΕΝΑΣ ΩΚΕΑΝΟΣ ΘΕΜΑΤΩΝ:

Ἀνατομία. Φυσιολογία. Ψυχολογία. Ὑγιεινή. Ὅμορφιά. Σεξολογία. Ἀσθένειες. Σπόρ. Γόνιμες καὶ στειρὲς ἡμέρες. Σύλληψις. Ἐγκυμοσύνη. Τοκετός. Ἀνώδυνος τοκετός. Λοχεία. Αἰσθητικὴ τῆς ἐγκύου. Φυσιολογία τοῦ βρέφους καὶ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ. Ἡ διατροφή του. Ἐνδυμασία. Ψυχολογία. Ἀνατροφή. Ἀνωμαλίες. Παιδικὲς ἀσθένειες. Κατοικία. Οἰκοκυρικὴ. Ρουχισμός. Ἐνδυμασία. Μόδα. Ἱατρικὲς συμβουλές. Τροφογνωσία. Ὑγιεινὴ διατροφή. Διαιτητικὴ. Διαιτοθεραπεία. Μαγειρικὴ. Ζαχαροπλαστικὴ. Τὰ σπесиαιλιτὲ δλων τῶν χωρῶν. Σάντουιτς. Καλὴ συμπεριφορὰ. Ἐρωτας. Γάμος. Οἰκογένεια. Ἡ γυναίκα στὴν κοινωνία. Ἡ γυναίκα στὴν ἐργασία. Οἱ διάσημες γυναῖκες. Οἱ Ἑλληνίδες στὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ.

Ἀπαραίτητο ἀπόκτημα γιὰ κάθε γυναῖκα καὶ γιὰ κάθε οἰκογένεια.

Ἐγγραφή συνδρομητῶν: 100 δρχ. προκαταβολὴ καὶ 100 δρχ. τὸ μῆνα. Τοῖς μετρητοῖς ἔκπτωσης 20%.

«ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ»

Ἀθῆναι: Ἀκαδημίας 79 — Τηλ. 627.559

Θεσσαλονίκη: Φραγκίνη 2. Τηλ. 26.821

Τί κρύβει ἡ ἐπίθεση

Προμηθέας δεσμώτης ἡ παιδεία σχεδὸν ἔ-
ναν αἰώνα. Μόλις ἔκανε νὰ σπάσει τὰ δεσμά
τῆς τρέχανε ἀμέσως οἱ δεσμοφύλακες. — Εὐ-
αγγελικά, Μαρασλειακά, Ναυπλιακά καὶ τῆ
δένανε ἀκόμα σφιχτότερα. Κι ἀπόκοντα πῆ-
γαιναν νὰ τοὺς βοηθήσουν ἡ λογιότατος ἡ
τα φανατισμένα ράσα, ἡ καθαρεύουσα, τὰ
καπετανάτα, οἱ μπεζαρχτάδες, οἱ σκοταδι-
στές γιὰ νὰ δόσουν τῆ χαριστική βολή στὴν
ἀμοιρη παιδεία καὶ νὰ τῆς κλείσουν τὸ στό-
μα. Τί χρειάζεται ἡ παιδεία λέγανε οἱ μεγα-
λοδεάτες ἐθνικόφρονες — γιὰτί ποτὲ δὲν
ἔλειψε αὐτὸ τὸ εἶδος — γιὰ τὸ λαό, ποὺ σὰν
μαθεὶ γράμματα καὶ ξυπνήσει, θὰ σηκώσει
κεφαλί καὶ θὰ γυρεύει τὸ δίκιο του, χτήμα-
τα, σπίτι, φαί, καλοπέραση καὶ γράμματα.
Λευτερώθηκε ὁ τόπος μὲ τὸ αἷμα καὶ τῆ φω-
τιά κ' ἦρθε ἡ ὥρα ν' ἀνοίξουν τὰ σχολεῖα.
Ποὺ νὰ ἔβρισκαν τὰ φτωχόπαιδα νὰ πληρώ-
σουν τὸ δάσκαλο, ν' ἀγοράσουν βιβλία καὶ
τετράδια, πῶς νὰ περπατήσουν μιὰ καὶ δυὸ
ὄρες μερικά, χωρὶς παπούτσια καὶ ρούχα
ζεστά καὶ μὲ λίγο καλαμπόκι στὴν τσέπη;
Πῶς νὰ κάμουν μάθημα ξεπαγιασμένα σ' ἀ-
χούρια πολλές φορές καὶ στίς πλάκες τῆς
δουλοσιᾶς συχνά. Γιατί συνεχιζόταν ἡ πα-
ράδοση τοῦ «Κρυφοῦ Σχολεῖου» καὶ πολ-
λά παιδιὰ μαθαίνανε τὰ κολυβογράμματα
στὴν ἐκκλησία κάτω ἀπ' τῆ σκέπη τῶν ἁ-
γίων.

Ὅσο γιὰ τὸ σύστημα δὲν ἦταν μονάχα
ἀναχρονιστικό, ἀλλὰ καὶ ἀπαθλακικό. Δύο ἢ
τρεῖς τὸ πολὺ τάξεις πέρασαν τὰ περισσότε-
ρα καὶ θγαίνανε πασαλειμένα μὲ ἑλληνικού-
ρα ποὺ δὲν τὶς καταλάβαιναν, μὲ πνευματι-
κὸ κόσμο χωρὶς πνεῦμα καὶ μὲ ἰδεολογικὸ
ἐκλισμὸ χωρὶς ἰδέες. Παιδεία γιὰ τὸν καθο-
ρευτισμὸν, ἦταν ἡ ἀπαιδευσία, μόρφωση
ἢ παραμόρφωση, γράμματα ἢ ἀγραμματοσύ-
νη καὶ μάθηση ἢ ἀμάθεια. Αὐτὰ δὲν συνέβαινα-
σαν 1800 ἀλλὰ καὶ ἐν ἔτει 1963 Ἡ ἀρθρο-
γραφία στα τελευταία χρόνια τὰ ἔλεγε καὶ
ἐκεί ἔλεγε καὶ κανεὶς δὲν τὰ διέμευδε.

Αὐτὴ τὴν τάξη πραγμάτων ἦρθε ν' ἀλλά-
ξει ἡ νίκη τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν ἀλλαγὴν
ἔφερε ὁ λαός.

Ἐξυγιαντικὴ πνοὴ μπήκε στὸ Ὑπουργεῖο
Παιδείας καὶ καθαρὸς ἀέρας φύσηξε στὰ σχο-
λεῖα. Προγράμματα μελετημένα καὶ σύμφω-
να μὲ τὸν σημερινὸ καιρὸ ἐκπονήθηκαν, τὰ
παιδαγωγικὰ μέτρα δημοσιεύθηκαν καὶ κα-

τατέθηκαν στὴ Βουλὴ. Θύελλα ξεσήκωσε ἡ
δημοσιεύσή τους. Οἱ μεγάλοι σφραγισοφύ-
λακες τῆς Παιδείας ξεσπασαν σὲ μια ἐπιθε-
ση χωρὶς προηγούμενο. Εἶχαν ἀπειληθεῖ τὰ
φρούρα τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας καὶ κλο-
νίζονταν ἡ ἱερὴ παραδοση. Δὲν εἶχε ἐπιπέδο
ἐπιστημονικὸ ἢ ἀντίθεση, ἦταν πάλι ἐξοντω-
τικὴ σὲ μιὰ συνειδητὴ ἐξόρμηση καὶ μιὰν ἀρ-
χή νὰ γίνῃ ἡ παιδεία κτήμα τοῦ λαοῦ, μορ-
φοποιὸς ἀνθρώπων καὶ δύναμη ἐθνική. Ὅ-
σοι φωνάζουν γι' ἀνθρωπιστικὴ παιδεία δὲν
ἐννοοῦν τίποτε ἀπ' αὐτὰ. Ἐννοοῦν τὴ μηχαν-
ικὴ ἀποστήθιση μερικῶν γραμματικῶν κα-
νόνων, τῆ λεκτικῆ παραγέμιση καὶ τὴν ὁσ-
φραντικὴ γεύση λίγων σελίδων ἀπὸ ἀρχαίους
συγγραφεῖς. Καὶ προ παντὸς δὲν ἐννοοῦν κα-
θόλου τὸν ἄνθρωπο. Τὸν ἐνόησαν μόνο κατὰ
τρόπο ὀρθοπεδικό. Καὶ κάθε φορά ποὺ ἕνα
φῶς πῆγαινε νὰ φωτίσει τὸ σκοτάδι καὶ νὰ
ξεστραβώσει τὰ Ἑλληνόπουλα, οἱ φωτισμέ-
στες σηκωνόνταν στ' ἄρματα νὰ τὸ σθῆσουν.
Αὐτὸ ἔγινε καὶ τώρα. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο
κλειστήκε στὸ χρονοντούλαπο ἡ μελέτη τῆς
ἐπιτροπῆς παιδείας καὶ τὴν σκέπασαν οἱ ἀ-
ράχνες. Ἦταν κι αὐτὸ ἔργο τῶν ἀνθρωπιστῶν.

Συζήτηση καλόπιστη καὶ κριτικὴ γόνιμη
καὶ καλοπροαίρετη, εἶναι χρήσιμη κ' ἐπιθυμη-
τὴ καὶ τιμᾶει ὄσους τὴν κάνουν. Ἄλλ' αὐτὸ
ποὺ ἔγινε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση κ' ἐπιβο-
λὴ τοῦ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος δὲν
εἶναι συζήτηση. Εἶναι οὐρμαγδὸς καὶ μανία
καταστροφῆς. Δὲν εἶχε τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ
ἐπεδίωκαν καὶ τότε στράφηκαν στὴν συκοφαν-
τία. Παράτησαν τὸ σύστημα οἱ ἀντιδραστικοὶ
κ' ἐπιδόθηκαν στὴν ἀνατομία τῆς σκέψης
καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ γεν. γραμματέα
τῆς Παιδείας κ. Παπανούτσου. Ρίχτηκαν μὲ
μανία πάνω στὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς, σ' ἕνα μό-
χθο καρδιάς καὶ σ' ἕνα διάλογο ἀνθρώπου
μὲ τὸν κόσμον τῆς σκέψης καὶ μὲ τὸν Θεό.
Ἦταν ἡ ὥρα τῆς ἐσχάτης καταφυγῆς στὰ
θεῖα, ποὺ τὰ εὐλαβοῦνται μὲ τὸν τρόπο ποὺ
εὐλαβοῦνται τὴν ἀνθρωπιστικὴ παιδεία καὶ
τὸ μέλλον τῆς πατρίδας μας.

Ἄς ἀναπαλήσουμε σύντομα τί ἦταν
αὐτὸ ποὺ χάθηκε καὶ τί κινδυνεύει. Εἶ-
ναι μήπως τὸ 15% ποὺ πρὶν λίγα χρόνια τέ-
λειωνε τὸ δημοτικὸ, τὰ βιβλία τὰ βρίθοντα
νηπιότητα, παραδίωξη τῆς ὀρθοφροσύνης καὶ
τῆς ἐλάχιστης νοητικῆς ἀπαιτήσεως, ἡ ἑλλι-
ψη στοιχειῶν ἐποπτικῶν μέσων, ἡ καλλιέρ-

γεια τῆς ὑποτέλειας στὴ νεολαία, ἡ σπορὰ τῆς μισαλλοδοξίας στὶς νέες φυχές, οἱ ἐξαθλιωτικὲς συνθήκες τῶν σχολικῶν κτιρίων, ἡ μύηση στὴ δουλοπρέπεια καὶ ἡ πολύωρη ὀρθοδοξία μαθητῶν στὴν παγωνιά καὶ τὸ λισπύρι γιὰ τὴν ὑποδοχὴ χρυσοποικίλων ἀσημοτήτων; Ἦσαν μήπως τὸ ἀγριο ξυλοκόπημα ἐφηβῶν σπουδαστῶν, οἱ τραυματισμοὶ τοὺς σ' ἐθνικὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Κύπρο καὶ οἱ τραμπουκισμοὶ στοιχεῖα ἀνθρωπιστικῆς ἀγωγῆς; Ποιὸς ἀπειλήσῃ τὴ θρησκεία περισσότερο ἀπ' τοὺς φαρισσαίους καὶ ποιὸς πρόδοσε περισσότερο τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἀξίες ἀπ' τοὺς ἀπάνθρωπους; Τί κινδυνεύει; Τὸ σύστημα ποὺ εἶχε καντανθήσει τοὺς φοι-

τητὲς ἐπαίτες γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ ποσοστοῦ γιὰ τὴν παιδεία καὶ εἶχε παραδόσει τὸ Πανεπιστήμιο στὴν ἀστυνομία; Ἡ ἀλήθεια στὴν ἐπίθεση ποὺ ξαπέλυσαν εἶναι τὸ πρῶτο θῦμα καὶ τὸ αἷτιο ἓνα καὶ μόνο: Νὰ μὴ μορφώμεται ἡ νεότης. Μάχονται ἐναντίον τῆς μεταρρυθμίσεως γιὰ νὰ ἴναι ἡ Παιδεία προνόμιο τῶν λίγων καὶ τὴν πολεμᾶνε γιὰ τὸν ἐλεγκο τῆς συνείδησης ποὺ ξυπνάει. Καὶ ἡ συκοφαντία περὶ ἀθείας εἶναι βδέλυγμα μεσαιωνικὸ κ' ἐπιστροφή στὴν περιφημὴ κατηγορία τῆς «ὀρθολογιστικῆς ἐρμηνείας» τῆς Ἱεράς Συνόδου τοῦ 1927.

ΘΑΛΕΙΑ ΚΟΛΥΒΑ

Ἡ πανελλήνια ἔκθεση

Ἐγιναν γνωστὰ μερικὰ σημεῖα τοῦ κανονισμοῦ γιὰ τὴν προσεχὴ Πανελλήνια Ἐκθεση. Ὁ κανονισμὸς αὐτὸς ἔχει μερικοὺς δρους ποὺ εἶναι πραγματικὰ ἐξωφρενικοί. Οἱ καλλιτέχνες μὲ τὰ σωματεῖα τοὺς ὑκάνουν τὴ φωνή τους, κ' ἐλπίζουμε πὼς θὰ συνεχίσουν ἀνένδοτοι τὴν προσπάθεια γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ κανονισμοῦ. Σὰν πρώτη ἀντίδραση δημοσιεύουμε τὸ Ὑπόμνημα τῆς Ἐνωσῆς Πτυχιούχων Α.Σ.Κ.Τ. Παρ' ὄλο ποὺ ἡ ἵπωση τῆς πὼς ὄλοι οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς πρέπει νὰ πάρουν μέρος στὴν ἔκθεση, χωρὶς κρίση, δηλ. ἡ ἀπάντηση σ' ἓνα ἀστοχο μέτρο μ' ἓνα ἄλλο ἐξ ἴσου ἀστοχο, δὲν μᾶς θρίσκει σύμφωνους, θεωροῦμε πολὺ σημαντικὰ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ προβάλλουν κρινοντας τὸν κανονισμό. Εἴμαστε δέβαιοι πὼς ὄλοι οἱ καλλιτέχνες δὲν πρόκειται νὰ δεχτοῦν ἀδιαμαρτύρητα τέτοια πρόκληση.

Ἐἰς τὴν Ἐνωσιν Πτυχιούχων Α.Σ.Κ.Τ. μὲ κατὰπληξιν ἔλαβεν γνῶσιν τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἡ' Πανελληνίου Ἐκθέσεως.

Διεπίστωσε ὅτι αἱ συγκεκριμένοι προτάσεις τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος, δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν. Ἀντὶ νὰ γίνεταὶ διόρθωσις τῶν σφαλμάτων εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν προηγουμένων Πανελληνίων, προστίθενται τώρα καὶ ἄλλα.

Προσεκτικὴ μελέτη τοῦ Κανονισμοῦ πείθει ὅτι τάσεις ὀλιγαρχικαὶ καὶ ἀριστοκρατικαὶ πρόκειται νὰ ἐπικρατήσουν καὶ βραβεύσεις καὶ διακρίσεις νὰ ἀπονεμηθοῦν ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀριστίνδην.

Ἀσάφεια καὶ ἀοριστία (μᾶλλον ἠβελήνες) διέπει τὸν Κανονισμόν ἀπ' ἀκρου εἰς ὄκρον.

Παραθέτομεν κατωτέρω μετὰ σχολίων μερικὰ μόνον σημεῖα τοῦ Κανονισμοῦ.

«Κριτικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ κρίνη τὰ ἔργα ἐκλεγομένη διὰ κληρώσεως μετὰ τῶν ἐκπαιδευτῶν τῶν καλλιτεχνικῶν Ἰδρυμάτων τῆς Χώρας». Ποῖα εἶναι αὐτά; Ἡ λέξις «Ἀνωτάτων» δὲν ὑπάρχει καὶ Ἀνώτατον εἶναι ἓνα, ἢ Α.Σ.Κ.Τ., ἴσως καὶ κάποιον τμῆμα τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ-

σαλονίκης. Αὐτὸ ἐνοοῦν; Ἀλλὰ καὶ ἔτσι ἔάν εἶναι, ποτὲ οἱ Καθηγηταὶ μόνον δὲν ἐρρύθμισαν τὴν καλλιτεχνικὴν ζωὴν μιᾶς χώρας ἀγνοουμένων τῶν ἄλλων δυνάμεων.

Ἄλλο ἄρθρον: «Πέντε τὸ πολὺ καλλιτέχναι οἱ ὅποιοι θὰ κριθοῦν ὡς ἐξέχοντες μετὰξὺ τῶν ὁμοτέχνων τοὺς θὰ ἐκθέσουν εἰς χωριστὴν αἴθουσαν».

Πρόκειται μήπως γιὰ τὰ ἀριστεία; Γιατὸς ὄμοια τὸση σπουδῆ; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἡ ἔκθεσις καὶ ἐκεῖ νὰ ξεχωρίσων οἱ ἐξέχοντες καὶ νὰ μὴ ἀποφασισθῇ ποῖοι εἶναι αὐτοὶ;

Ἐἰς τὴν κρίσεως θὰ μετὰσχουν οἱ ἐκπροσωπήσαντες τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Μπιεννάλε τῆς Βενετίας καὶ οἱ λαβόντες διακρίσεις εἰς Διεθνεῖς Ἐκθέσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ».

Ἡ Ἐνωσις ἔχει τὴν γνώμην ὅτι μία κρίσις ἐπιτροπῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔχει τὴν αἰτῆν ἀξίαν μὲ τὴν κρίσιν τῶν Καθηγητῶν τῆς Α.Σ.Κ.Τ. ἢ μιᾶς ἢ δύο Κριτικῶν ἐπιτροπῶν προηγουμένων Πανελληνίων καὶ συνεπῶς οἱ πτυχιούχοι καλλιτέχναι δὲν πρέπει νὰ ὑποκείνται εἰς κρίσιν, ὡς ἔχοντες ἤδη κριθῆ διὰ τὴν ἀπόκτησιν πτυχίου καὶ μάλιστα πολὺ ἀσπληρά, διὰ δὲ τοὺς μὴ πτυχιούχους, ἐφ' ὅσον ἔχουν ἤδη κριθῆ εἰς δύο Πανελληνίους νὰ ἴσχυῃ τὸ αὐτό.

Ἡ μὴ κρίσις τῶν βραβευθέντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μόνον (πλὴν τῶν τῆς Μπιεννάλε Βενετίας) εἶναι προσβλητικὴ καὶ διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ διὰ τὴν Πανελληνίον τὴν ὁποῖαν μεταβάλλει εἰς ἐπαρχιακῆς σημασίας ἐκδήλωσιν.

Ἄλλη ἀντίρρησης ὑπάρχει πρὸς τὸ τμῆμα διακοσμητικῶν τεχνῶν τῆς Ἐκθέσεως εἰς τὸ ὁποῖον κατατάσσεται κάθε ἔργον φηφιδωτικόν, σὰν ἡ ὕλη καὶ μόνον νὰ καθορίζῃ τὸν χαρακτῆρα ἐνὸς ἔργου καὶ νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν μιᾶς ἐλαιογραφία νὰ εἶναι διακοσμητικὴ καὶ ἓνα φηφιδωτὸ νὰ εἶναι ζωγραφικὴ.

Αὐτὰ συμβαίνουσι ὅταν συντάσσεται ἓνας Κανονισμὸς χωρὶς νὰ ἐρωτηθοῦν οἱ ἀρμόδιοι νὰ ἔχουν γνώμην, ὅταν αἱ αὐτοκλήτως ὑποβληθεῖσαι προτάσεις δὲν λαμβάνονται ὡς

αφιν και δταν δεν υπαρχει διαθεση να διορθωθουν τα λαθη του παρελθοντος.

«Τα εσοδα εκ της Πανελληνιου κατατιθενται εις λογαριασμον της Στεγης Γραμματων και Τεχνων». Ποια ειναι αυτη η Στεγη; Εμεις δεν την γνωριζομεν, ουτε ποτε αισθανθηκαμε οτι υπαρχει. Ειναι η Στεγη που δεν διατιθεται δια Γενικην Συνελευσιν Σωματειου Καλλιτεχνικου με εγκεκριμενον υπο του Πρωτοδικειου Καταστατικον, της οποιας το εντευκτηριον μπορει να χρησιμοποιηθη μονον υπο δρους; (Να μη συζητουνται θεματα συνδικαλιστικα).

Μετα την ληξιν της τελευταίας Πανελληνίου πολλά έγγραψαν και ελέχθησαν σχετικώς και η Ένωσις ήθελε να πιστεύη ότι η Η' Πανελλήνιος θα ήτο οργανωμένη πολύ καλύτερα.

Τās εκ των προτέρων άπονεμομένης διακρίσεις και βραβεύσεις και τον διαχωρισμόν των έκθετών δεν άποδέχεται η Ένωσις, έπιμένουσα εις το αίτημα της μη κρίσεως δια τους πτυχιούχους της Α.Σ.Κ.Τ.

Παρακαλούμεν, όθεν, όπως, αι γνωστοί άλλωστε άπόψεις μας, άποτελέσουν ένα νέον Κανονισμόν, ώστε η Ένωσις ή οποία μελετά την σύγκλησιν και Γενικής Συνελεύσεως προς συζήτησιν του θέματος και λήψιν αποφάσεων, μη εύρεθη εις την δυσάρεστον θέσιν να άπόσχη συνολικώς μιας τόσοσ σημαντικής καλλιτεχνικής έκδηλώσεως, πράγμα που θα προκαλέση τās αυτās αντιδράσεις εκ μέρους και των άλλων καλλιτεχνικών όργανώσεων.

Ο Πρόεδρος

Τ. Β. ΠΑΡΛΑΒΑΝΤΖΑΣ

Ο Γεν. Γραμματεύς,
Δ. ΡΟΜΒΟΣ,

Γοργοπόταμος

Ο φετεινός γιορτασμός της έποποιίας του Γοργοποτάμου κατάληξε σε φοβερή τραγωδία: 13 νεκροί και 50 περίπου τραυματίες από άνατίναξη νάρκης. Πού βρέθηκε αυτη η νάρκη στο χώρο του γιορτασμού; Η έπίσημη έκδοχή είναι ότι είχε παραμείνει εκεί από την έποχή του έμφυλιου πολέμου. Δεν θέλουμε να το άποκλείσουμε, θα εύχόμαστε μάλιστα αυτό να ήταν η αλήθεια, όποτε όμως πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις στους υπαίθλους, που βεβαίωσαν πώς το ναρκωτικό είχε τελείως έκκαθαριστεί. Υπάρχουν τόσοσ και μερικά τεχνικά και λογικά έπισημήματα που άμφισβητούν την έπίσημη στήση. Η κυβέρνηση έχει χρέος να μην άρνηθεί να έξετάσει και την άλλη έκδοχή, που ύποστηρίζει πώς υπαρχει το στοιχείο του παραμελημένου έγκλήματος στη νάρκη του Γοργοποτάμου, — νάρκης κατά της ήρεμίας του σκληρά δοκιμασμένου έλληνικού λαού. Κι αν άποδειχτεί ότι υπαρχει αλήθεια, να έπιδείξει δρακόντια τιμωρία στους έγκληματιες ναρκωθέντες της έσωτερικής γαλήνης.

ΕΓΓΡΑΦΗΤΕ ΕΓΚΑΙΡΩΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ

Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

2.500 π. Χ. — 1924, 13 τόμοι
πολυτελής βιβλιοδεσία δρχ. 3080

162 ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ
ΤΩΝ ΗΠΑ — ΕΣΣΔ

ΣΤΟΡΙΑ ΗΠΑ - ΕΣΣΔ

Άρχαίοι χρόνοι έως το 1960 τ. 2
πολυτελής βιβλιοδεσία δρχ. 640

*

ΕΓΓΡΑΦΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

α) Άμα τή έγγραφή προσφέρονται
ΩΣ ΔΩΡΟΝ αι ΙΣΤΟΡΙΑΙ
Ε.Σ.Σ.Δ. - Η.Π.Α.

- β) παρέχεται έκπτωσης 25% ή τιμή
πωλήσεως δι' αυτους είναι 2.388 δρχ.
γ) Προκαταβολή δρχ. 300 και άποδοχή
8 συναλλαγματικών λήξεων 15-7-64,
15-9-64, 15-11-64, 29-12-64, 15-3-65,
15-6-65, 15-9-65 και 15-11-65 εκ 261
δρχ. έκάστη. Οι συνδρομηταί έπαρ-
χιών θα καταβάλλουν και 120 δρχ.
δια την άποστολην 9 δεμάτων.

*

Με τον τρόπο αυτόν οι συνδρομηταί
μας θα άποκτήσουν 3 μνημειώδη έργα

α) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
(σελίδες 8.000)

β) ΙΣΤΟΡΙΑ των ΗΠΑ (σελ. 784)

γ) ΙΣΤΟΡΙΑ της ΕΣΣΔ (σελ. 1344)

Συνολικής αγοραστικής αξίας 3720 δρχ.
άντι μόνον 2388 δραχμές έξωφλητέας
εις 18 μήνες

Έκδόσεις «20ος ΑΙΩΝΑΣ», Σ.
Στρέϊτ 1, όροφ. 5ος. Τηλ. 222.290
έναντι κ. Ταχυμείου ΑΘΗΝΑΙ

«Άγγελα»

Δράμα γνήσια ελληνικό, με σπέρη σκηνική δομή και άρτιο θεατρικό λόγο, ή «Άγγελα» του Σεβαστίκογλου, που παίχτηκε μέσα στον κύκλο ελληνικών έργων που το θέατρο Τέχνης ανεβάζει για να γιορτάσει τα δεκάχρονα της λειτουργίας του στο υπόγειο του «Όρφεν». Το γεγονός ότι αυτό το τεύχος είναι αφιέρωμα, είχε σαν αποτέλεσμα να μην υπάρξει, από έλλειψη χώρου, ενότητα «θέατρο» στο δεύτερο μέρος του περιοδικού, κι έτσι δεν μπορούμε να μιλήσουμε αναλυτικά για την «Άγγελα» και τη σκηνική της απόδοση. Κι από αυτή τη θέση όμως θα πρέπει να χαιρετίσουμε, από τη μια την επίστροφή του Γιώργου Σεβαστίκογλου στην

ελληνική σκηνή, κι από την άλλη την απόφαση του Κάρολου Κοϊν να στραφεί στο σύγχρονο ελληνικό έργο (Δημήτρη Κεχαΐδη: «Τό πανηγύρι», Γιώργου Σεβαστίκογλου: «Άγγελα», Λούλας Αναγνωστάκη: «Η πόλη»). Κι αν η στροφή αυτή δεν είχε, για την ώρα, έμπορική επιτυχία (οι ευθύνες μίας υπερασπής — όταν πρόκειται για σοβαρά νεοελληνικά έργα και μόνο — μερίδας της κριτικής είναι γι' αυτό μεγάλες), ο Κάρολος Κοϊν δεν πρέπει να υποχωρήσει. Η πράξη της σύγχρονης δραματογραφίας μας θα είναι η καλύτερη δικαίωση και για τον ίδιο και για το θέατρό του.

«Άγγελα»

Λαζάνης—Καυκαρίδη

ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΓΕΡΗ

ΑΠΑΝΤΑ

Κυκλοφόρησε ο δεύτερος τόμος

Για πρώτη φορά ο κορυφαίος των ελληνικών γραμμάτων, ο πρόταγος της μαρξιστικής σκέψης Μάρκος Αύγερης, αποφάσισε να εκδόσει ολοκληρωτικό το έργο του σε τρεις τόμους.

— Η πιο έγκυρη ιστορία της λογοτεχνίας: από τον Όμηρο έως τη νέα ποίηση. Απαραίτητο βοήθημα για εκπαιδευτικούς, λογοτέχνες, σπουδαστές. Απαραίτητο για κάθε προοδευτικό άνθρωπο.

Ζητήστε από τα βιβλιοπωλεία και τους πλασιέ.

Στην έπαρχία κυκλοφορεί και με το πρακτορείο τύπου ο κάθε τόμος σε τρία μέρη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΑ ΤΕΧΝΗ

Σωκράτους 59 - 3ος όροφος Τ.Τ. 101 τηλ. 539.639

Ἡ ἔρευνα

ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ;

Τὸ θέμα τῆς «κακοδαμιονίας» τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου ἔχει ἀπασχολήσει κατὰ καιροὺς τὶς στήλες τοῦ τύπου καὶ συζητεῖται εὐρύτατα μεταξὺ ὄλων ἐκείνων ποὺ ἐπιμένουν νὰ ἐπιφυλάσσουν σ' αὐτὴ τὴν τέχνη μιὰ καλύτερη μοῖρα. Πέρα ἡμῶς ἀπ' τὶς ὁποῖες διαπιστώσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ταλέντου σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς δημιουργοὺς, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ καλλιέργειας, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ κοινόν, καὶ πέρα ἀπ' τὶς μακροπρόθεσμες προοπτικὲς ποὺ ἀνοίγονται γιὰ τὸν κινηματογράφο, ἔπωε καὶ γιὰ ὅλη τὴν πνευματικὴ παραγωγὴ, μὲ τὴν εὐρύτερη διάδοσιν τῆς παιδείας, ὑπάρχει ἕνας τομέας πολὺ πιὸ συγκεκριμένος, ἀγνωστὸς ἐν πολλοῖς στὴ λειτουργία του, ποὺ ἀποτελεῖ ἡμῶς καὶ τὸ ὑπόβαθρον κάθε κινηματογραφίου. Πρόκειται γιὰ τὸν οἰκονομικὸ - ὀργανωτικὸ τομέα τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, σὰν πράξι καὶ σὰν πολιτικὴ γενικὰ ἀπέναντι τοῦ κινηματογράφου ἐκ μέρους τῶν ὑπευθύνων (κρατικῶν, οἰκονομικῶν, τεχνικῶν, καλλιτεχνικῶν) παραγόντων. Ἐκεῖ ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ καὶ ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ.

Πῶς λειτουργεῖ ὅλος αὐτὸς ὁ μηχανισμὸς στὴν Ἑλλάδα; Ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰ ζητηθοῦν εὐθύνες γιὰ τὴν κακὴ λειτουργία του; Ποιὰ εἶναι τὰ ἐκμεταλλεύσιμα περιθώρια μὲ τὶς ὑπάρχουσες συνθήκες; Ποῦ θὰ μπορούσαμε ν' ἀναζητήσουμε κάποια λύση; Ἡ «Ε.Τ.» ἀρχίζει ἀπὸ σήμερα μιὰ ἔρευνα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Θὰ ἐρωτηθοῦν κινηματογραφικοὶ παράγοντες καὶ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν ὁποιαδήποτε μορφῆς σχέση μὲ τὸν κινηματογράφο. Ἐπίσης θὰ γίνῃ εὐχαρίστως δεκτὴ κάθε ἀπόψη ποὺ θὰ διατυπωθῆ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μας. Ἀρχίζομε μὲ τὸν ΡΟΥΣΟ ΚΟΥΝΔΟΥΡΟ, σκηνοθέτη, διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου μορφωτικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ κινηματογράφου καὶ μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Association internationale des documentaristes (A.I.D.), ὁποῖος θίγει τὸ θέμα τῶν σχέσεων κράτους καὶ κινηματογράφου.

X. Λ.

ΡΟΥΣΟΣ ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΣ: Ἀπὸ τὴν κεφαλὴ βρωμαίει τὸ ψάρι

— Συμφωνεῖτε κατ' ἀρχὴν, κ. Κουνδουρε, μὲ τὴν τοποθέτησιν τοῦ θέματος:

— Φυσικά. Εἶναι τελείως περιττό, νὰ ἀναμασήσουμε τὶς κοινοτοπίες περὶ καλῶν καὶ κακῶν σεναρίων, περὶ ταλέντων ποὺ θὰ σώσουν τὸν ἑλληνικὸν κινηματογράφο ἂν τοὺς βοηθήσουν οἱ παραγωγοί, περὶ τοῦ («θεῖα βουλήσει» μὴ-

πως;) χαμηλοῦ ἐπιπέδου τῶν θεατῶν, καὶ περὶ ἄλλων ἠχηρῶν παρομοίων. Ἐὰν ἀπὸ τὴν κεφαλὴ βρωμαίει τὸ ψάρι, ὑπεύθυνο ἀρμόδιον, εἶναι τὸ κράτος καὶ ἡ κινηματογραφικὴ πολιτικὴ του. Τὸ ὅλον εἶναι τὸ ἐποικοδόμημα, κακόν, μέτρον, καλόν, ὅ,τι θέλετε, ἀλλὰ πάντως ἐξελίξιμα. Ὅταν τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου εἶ-

ναι άνύπαρκτα, όταν, μιά και δέν ύπάρχει καμιά ύποβοηθητική παράδοση, δέν στήνουμε τίς δάσεις με μιά πρακτική «πολιτική πάνω στον κινηματογράφο», άπό κεί και πέρα ή μιά ή οι πολλές μεμονωμένες προσπάθειες δέν παίζουν παρά μικρό ρόλο, που μόνο με προοπτική δεκαετηρίδων άργής εξέλιξης θά μπορούσαν ν' άποδόσουν. Άλλά δέν έχουμε καιρό μιά και δρισκόμαστε πίσω όλόκληρες δεκαετηρίδες, σε σχέση με τον ύπόλοιπο κόσμο. Πρέπει νά κάνουμε κάτι, τώρα άμέσως.

—Πώς βλέπετε τήν πολιτική άπέναντι στον κινηματογράφο; Φταίει τό κράτος για δτι δέν πεί καλά στον έλληνικό κινηματογράφο;

—Φταίνε πολλά πράγματα. Άλλά άν θέλουμε νά είμαστε θετικοί, άν θέλουμε νά προχωρούμε σε λύσεις πρακτικές, άμεσα έφαρμόσιμες — κι όχι νά τοποθετούμε τά θέματα έτσι ώστε ποτέ νά μη λυθούνε — ως πιάσουμε τό θέμα άπό τή βάση του. Ναι, φταίει τό κράτος. Άπό κεί και πέρα οι ευθύνες μοιράζονται σ' όλους. Άλλ' ως άρχίσουμε άπό τό πρώτο. Άλλιώς, θά ήτανε σά νά λέγαμε δτι για τήν παιδεία, άν είναι άνεπαρκής, φταίνε προσωπικά οι δάσκαλοι και οι μαθητές κι όχι τό σύστημα που διαλέγει, προετοιμάζει και τοποθετεί τούς δασκάλους και που παρέχει και ρυθμίζει τήν εκπαίδευση.

—Ποιές είναι οι σχέσεις κράτους και κινηματογράφου; Σε ποιό επίπεδο και σε ποιό δρις τοποθετούνται; Τι γίνεται άλλως;

—Άς αφήσουμε τίς περιπτώσεις κρατών με διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα κι ως δούμε περιπτώσεις που θά μπορούσαν νά συγκριθούν και νά χρησιμεύσουν σαν παράδειγμα (Γαλλία, Ίταλία, Άγγλία, Γερμανία και γενικώς τά περισσότερα κράτη του κόσμου). Ό κινηματογράφος — τέχνη και βιομηχανία ταυτόχρονα — ενδιαφέρει παντού τίς κυβερνήσεις. Είναι μεγάλο όπλο ό κινηματογράφος σαν τέχνη, σαν μέσο ενημέρωσης και επικοινωνίας, σαν παράγοντας πολιτισμού. Και παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον άπό πλευράς οικονομίας, τόσο στην παραγωγή όσο και στην εκμετάλλευση. Παντού τό κράτος έπεμβαίνει. Μόνο πως άλλοι έπεμβαίνει ρυθμιστικά και ύποβοηθητικά ενώ έδώ άπαγορευτικά και άνασχητικά. Τόσο που νά ευχευται κανείς τήν αδράνειά του και τήν άδιαφορία του παρά τήν οποιαδήποτε επέμβασή του. Έστω και άν αύτή έμφανίζεται με τή μορφή της «προστασίας». Τό όποιο μέτρο θά άρρωτηριαστεί στο στάδιο που άπαιτείται για μεταβληθεί τό σχέδιο σε νόμο και μετά έφαρμοστεί κατά τόν πιό γραφειοκρατικό, αυταρχικό, αντιδραστικό, άήθη και σκανδαλώδη τρόπο. Παράδειγμα ό περίφημος νόμος περί άνατιύξεως τής Έλληνικής Κινηματογρα-

φερόμενους νά μην θιγούν τά συμφέροντά τους, όσο κι άν άποτελούσε μιά κακιά και άχρηστη μετάφραση ενός άνάλογου Ίταλικού νόμου παμπάλαιου, είχε και μερικά θετικά σημεία, έστω ελάχιστα και όμως αύτά άκριβώς δέν άξιοποιούνται. Δέν αναφέρομαι στο θέμα τής έπιστροφής ποσοστού του φόρου στους παραγωγούς και στο θέμα του καθορισμού των δασμών σε 7% για τά κινηματογραφικά μηχανήματα που φορολογούνταν σαν είδη πολυτελείας. Δέν ύπήρχε άνάγκη νόμου για τά στοιχειώδη αύτά. Μπορούσαν νά ρυθμιστούν με μιάν άπλή διάταξη σ' όποιοδήποτε φορολογικό ή δασμολογικό νομοσχέδιο ή άπόφαση.

Άλλά τά 47 άρθρα σε τί χρησιμεύουν; Έκτός άπό μερικά, ύποπτα για έξυπνότητα προσωπικών συμφερόντων, τά υπόλοιπα δέν χρησιμεύουν σε τίποτα! Γιατί τά θετικά σημεία — ύποχρεωτική προβολή προστατευόμενων ταινιών, δανειοδότηση παραγωγής, προστασία, ανάπτυξη του μορφωτικού κινηματογράφου, κλπ. — δέν έγιναν κι ούτε θά γίνουν πράξη.

Ό νόμος, εύνοχίστηκε στην πράξη με τήν συνενοχή όλων:

● Τών «άρμοδιών» του ύπουργείου Βιομηχανίας και του ύπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως έξ αιτίας τής άνικανότητάς τους, τής παχυλής φαιδρής άμάθειας που τούς διακρίνει, τής ύποχώρησής τους στις όποιοσδήποτε πιέσεις και στο στενοκέφαλο πείσμα τους στην αντίδρασή τους σ' όποιαδήποτε είσήγηση δέν τούς υποβάλλεται με τόν «έδοντα τρόπο» του ρουσφετιού και του γλυψίματος ώστε νά αισθάνονται δτι «ξέρουν άπό κινηματογράφο», δτι είναι «κάποιοι», δτι «διοικούν».

● Τής Γνωμοδοτικής Έπιτροπής Κινηματογράφου που έπαναπαύεται στον διορισμό της και στην έξασφάλιση — για μιά διετία κάθε φορά και με τό άζημίωτο: 500 - 750 δραχμές άποζημίωση για κάθε συνεδρίαση — τής δυνατότητας νά συζητεί «άκαδημαϊκά» και άφ' ύψηλου διάφορα θέματα χωρίς ποτέ νά λύνει κανένα (συζήτηση επί δύο και πλέον χρόνια για τίς συμπαραγωγές — άποτέλεσμα μηδέν, συζήτηση επί μήνες κάθε χρόνο για τήν κριτική έπιτροπή τής Έβδομάδος Έλληνικού Κινηματογράφου στη Θεσσαλονίκη — άποτέλεσμα κάθε φορά τά ίδια λάθη, συζήτηση για τίς προστατευόμενες ταινίες — άποτέλεσμα δύο ταινίες προστατευόμενες μέσα σε δύο χρόνια — ή μιά τό άξιζε και παρ' όλίγο νά μην έπιτύχει τήν προστασία κ' ή άλλη δέν τό άξιζε και φυσικά έχαρακτηρίσθη ρουσφετολογικώς ως προστατευόμενη με «συνοπτική διαδικασία»). Κι όμως υπάρχουν 13 άνθρωποι, άνώτεροι υπάλληλοι, αντιπρόσωποι ύπηρεσιών και προσωπικότητες που δέχονται άδιαμαρτύρητα νά άχρηστεύουν τούς έαυτούς τους, τήν Γνωμοδοτική Έπιτροπή, τόν ίδιο τό νόμο και νά περιορίζονται αυτόβουλα στη μοναδική τους τελικά χρησιμότητα: νά δίνουν άδεια έξαγωγής για νά σταλεί μιά ταινία στο έξωτερικό για έπεξεργασία ή νά έλέγχουν άν

—Τι γίνεται, άλλθεια, με τό νόμο τού κιν...

—Ό νόμος, όσα κι άν ζυμώθηκε δυό χρόν...

μιὰ ταινία τοῦ «Κοκοβιού» εἶναι κατάλληλη νὰ μᾶς ἀντιπροσωπεύσει στὴν Ἀβουσηνία.

● Τῶν παραγωγῶν, κινηματογραφιστῶν (εἰσαγωγέων - αἰθουσιάρχων) κλπ. ποὺ ἀπασχολοῦνται μόνο μὲ τὰ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντά τους χωρὶς καμία μακροπρόθεσμη ἐνστένιση τῶν προβλημάτων τους μέσα στὸ δλο θέμα τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου καὶ τοῦ μέλλοντός του.

● Τῶν ἀνθρώπων τοῦ κινηματογράφου (σκηνοθετῶν, τεχνικῶν κλπ.) ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, δέχτηκαν καὶ δέχονται νὰ ρυθμίζουν ἄλλοι τὰ προβλήματά τους χωρὶς νὰ τοὺς ρωτοῦν.

● Καὶ τέλος — γιατί ὄχι; — τῶν Ἰδιῶν τῶν θεατῶν, δηλαδὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (103.000.000 εἰσιτήρια τὸ 1963) ποὺ δὲν ἀντέδρασε καὶ δὲν ἀντιδρᾷ μέσω τῶν φυσικῶν φορέων τῆς φωνῆς του (ὀργανώσεων, κοινοβουλευτικῶν ἐκπροσώπων κλπ.).

—Μόνο ὁ κῆμος περὶ «Ἑλληνικῆς Κινηματογραφίας» ἀντιπροσωπεύει τὴν σχέση κράτους καὶ κινηματογράφου;

—Ὁχι βέβαια. Τὸ κράτος «ἐφάπτεται» τοῦ κινηματογράφου μὲ πολλοὺς τρόπους καὶ σὲ πολλὰ σημεία. Μόνο ποὺ καὶ στίς ἄλλες «ἐπαφές» του τὰ πράγματα δὲν εἶναι καλύτερα. Μᾶλλον χειρότερα!

Οἱ σχέσεις κράτους καὶ κινηματογράφου θὰ μπορούσαν νὰ τοποθετήσουν σὲ διάγραμμα, περίπου ὡς ἑξῆς:

Α'. Πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ κινηματογράφου: Ἐκεῖ ὑπάγεται ἡ σνέση τοῦ κράτους σὰν ρυθμιστικοῦ καὶ ὑποδοθητικοῦ παράγοντος (νόμος κινηματογράφου—προστασία καὶ βοήθεια ἀναπτύξεως — ὑποδοθήκη γιὰ ἐπίτευξη ποιότητας — ὑποδοθήκη γιὰ νὰ παίξει ὁ κινηματογράφος τὸ ρόλο του σὰν μέσου πολιτισμοῦ, μορφώσεως κλπ. — ρύθμιση οἰκονομικῶν προβλημάτων κλπ.). Ἀρμόδια ὄργανα, τὸ ὑπουργεῖο Βιομηχανίας καὶ τὸ ὑπουργεῖο Προεδρίας Κυβερνήσεως ποὺ διατηρεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τῆς περίφημης λογοκοισίας.

Β'. Χρῆση τοῦ κινηματογράφου ἀπὸ τὸ κράτος: Ἐκεῖ ὑπάγεται ἡ κρατικὴ δραστηριότητα στὸν κινηματογραφικὸ τομέα ἀπὸ πλευρᾶς χρήσης τοῦ κινηματογράφου ὄχι πιά σὰν ἐμπορικοῦ προϊόντος ἀλλὰ σὰν δπλου γιὰ τὴν πᾶλη καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους (παραγωγή καὶ ἀξιοποίηση τοῦ μορφωτικοῦ κινηματογράφου καὶ γενικὰ τοῦ κινηματογράφου σὰν μέσου ἐπικοινωνίας). Ἀρμόδια ὄργανα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Βιομηχανίας (λόγω τοῦ νόμου ποὺ — θεωρητικῶς πάντοτε — «φροντίζει» καὶ γι' αὐτὰ τὰ θέματα), εἶναι τὸ ὑπουργεῖο Προεδρίας Κυβερνήσεως, τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας, ἄλλα ὑπουργεῖα μὲ κοινωνικοοικονομικὴ δραστηριότητα, ὅπως Προνοίας, Γεωργίας κλπ., κρατικὲς ὑπηρεσίες, ὀργανώσεις κλπ.

—Τί γίνεται σ' αὐτὸν τὸν δεύτερο τομέα, τῆς χρήσης τοῦ κινηματογράφου ἀπὸ τὸ κράτος;

—Θὰ ελεγα σχεδὸν τίποτα ὂν δὲν γίνονταν πολλὰ ἀπίθανα καὶ φαιδρά. Εἰδικὰ σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἡ κρατικὴ «δραστηριότητα» δὲν ἔχει οὔτε τὴ στοιχειώδη ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Ἐδῶ δλα εἶναι πολὺ πιὸ ἀπλά, δὲν ὑπάρχουν τεράστια ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, δὲν χρειάζονται σοφές λύσεις, ὑπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα γιὰ μίμηση, ὑπάρχουν συγκεκριμένες ἀνάγκες γνωστῆς ἢ εὐκολοδιάγνωστες, ὑπάρχουν δυνατότητες τεράστιες μὲ ἀμεση ἀνταπόκριση καὶ ὁμως, στὸν τομέα τοῦ κρατικοῦ κινηματογράφου, δὲν δρισκόμαστε ἀπλῶς πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους: δρισκόμαστε σ' ἓνα σημεῖο ποὺ ἀποτελεῖ ντραπή γιὰ τὸν τόπο.

—Τί θὰ μπορούσε νὰ γίνει καὶ δὲν γίνεται σ' αὐτὸν τὸν τομέα; Παίξουν ρόλο οἰκονομικὲς λόγοι, ἀξιοποίησι τοῦ κράτους νὰ διαθέσει πιστώσεις;

—Ὁχι! Λεπτὰ ὑπάρχουν! μυαλὰ δὲν ὑπάρχουν! Ἐχουν ξοδευτεῖ καὶ ξοδεύονται ἐκατομμύρια ἐπὶ ἑκατομμυρίων δραχμῶν χωρὶς πρόγραμμα, χωρὶς συνέπεια, ἀνεύθινα, σκανδαλωδῶς, χωρὶς καμία ἀντίδραση.

—Συγκεκριμένα;

—Γνωστὰ στοὺς «παρακοῦντας» στὴν Ἱερουσαλήμ, ἀγνωστὰ δυστυχῶς στοὺς πολλοὺς. Ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ νὰ πρωταρχήσει κανεὶς; Λίγα συγκεκριμένα:

● Ὑπ. Προεδρίας Κυβερνήσεως: Παραγωγή τῶν «Ἑλληνικῶν Ἐπικαίρων» μὲ συνεχῶς αὐξανόμενη δαπάνη καὶ μειούμενη ποιότητα. Παραγωγή «ντοκουμανταῖρ» πρὸς «ἐκγύμναση» διαφόρων ἀπιθάνων ὑπαλλήλων του καὶ συνεργατῶν του ποὺ «καθάλησαν τὸ καλάμι» ὅτι εἶναι σκηνοθέτες, κι αὐτὸ στὴν καλύτερη περίπτωση. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ χειρότερα. Ἀνάθεση παραγωγῆς «ντοκουμανταῖρ» σὲ ἀνθρώπους μὲ τὸ μοναδικὸ προσὸν ὅτι εἶναι ψηφοφόροι ἐνὸς ὑπουργοῦ χωρὶς καμία ἄλλη ἀπαίτηση προεργασίας ἢ «δείγματος γραφῆς».

● Ὑπ. Βιομηχανίας: Προστασία τοῦ ντοκουμανταῖρ ὅπου δὲν χρειάζεται. Τὰ μόνα ντοκουμανταῖο ποὺ χαρακτηρίστηκαν σὰν προστατευόμενα ἦταν ταινίες κρατικῶν ὑπηρεσιῶν (Ὑπ. Προεδρίας καὶ Ὑπ. Ἐθνικῆς Ἀμύνης) χωρὶς κανένα προσὸν ποιότητας καὶ ποὺ ἐν πάση περιπτώσει οὐδεμία ἀνάγκη προστασίας εἶχαν. Στίς διαθεύσεις του τὸ ὑπουργεῖο, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ Ἑβδομάδα Ἑλληνικοῦ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, τοποθετεῖ τὴν ταινία μικροῦ μήκους στὴν ἀσήμαντη διαβάθμιση τοῦ βραβείου β' ρόλου ἡθοποιοῦ καὶ εἶναι εὐχαριστημένο γιὰ τὴ... βοήθεια.

● Ὑπ. Ἐθνικῆς Ἀμύνης: Ἡ Γεωγραφικὴ Ὑπηρεσία Στρατοῦ διαθέτει στούντιο μὲ τὰτελειότερα μηχανήματα τῆς Εὐρώπης, κόστους ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Δὲν ὄγηκε ποτὲ ἀπὸ κεῖ οὔτε μία ἔστω μέτρια, ταινία.

● Ὑπ. Ἐθνικῆς Παιδείας: Ἐργαστήρια κινηματογραφικὰ γιὰ ἐμφάνιση, ἐπεξεργασία καὶ ἠχοληψία ταινιῶν 16 χλστμ., μοναδικὰ

στην Ελλάδα, κόστους επίσης εκατομμυρίων δραχμών. Ούτε μία ταινία δεν βγήκε ποτέ από κεί μέσα. Κι όμως η υπηρεσία λειτουργεί, πληρώνει υπαλλήλους, άποζημιώσεις συνεργατών κλπ. κλπ. και όλοι είναι ευχαριστημένοι.

● Υπ. Κοινωνικής Προνοίας, Γεωργίας κλπ. Καμία δραστηριότητα στον κινηματογράφο. Αν και υπάρχουν πολλά κινητά και μόνιμα συνεργεία προβολών που συντηρούνται και λειτουργούν προβάλλοντας άχρηστες ξένες ταινίες, άκατάλληλες για τη διαφώτιση και πάντως χιλιοσειδωμένες.

● Βασ. Έθνικό Ίδρυμα: Προβολές στα χωριά όλων των υποπροϊόντων του ελληνικού κινηματογράφου. Χορός εκατομμυρίων δραχμών — καμία μορφωτική δραστηριότητα.

Φτάνουν αυτά για πρώτο δείγμα;

—Τί φαίλε; γι' αυτή την κατάσταση στον τομέα του κρατικού κινηματογράφου;

—Πολλά. Στην καλύτερη περίπτωση ή άγνοια της αξίας και των δυνατοτήτων του κινηματογράφου. Δεν τον ξέρουν, τον φοβούνται. Φοβούνται κάτι που δεν μπορούν να ελέγξουν εκ των προτέρων, όπως κάνουν για μια δημοσίευση, ένα έντυπο, μια έκπομπή. Ο δημόσιος υπάλληλος, έντεταγμένος επί κεφαλής μιας υπηρεσίας, έχει τόση «εύθυνοφοβία» για ό,τι του είναι άγνωστο, που στο τέλος καταπτά άνευθνος. Στίς άλλες περιπτώσεις παίξουν ρόλο πολλοί παράγοντες. Προκαταλήψεις («μετατρέψατε το Πανεπιστήμιο σε Σινεμά»), είπε κάποτε πρύτανης σε καθηγητή που πρόβλεψε προβολή επιστημονικών ταινιών) (διαφορία («τά θγαζουμε πέρα και χωρίς κινηματογράφο»), «καθάλημα καλαμιού» (είναι ανόητος να θεωρούν έαυτους ως μεγάλους «ιδικούς» όλοι όσοι συμπτωματικά δρέθηκαν επί κεφαλής κινηματογραφικής υπηρεσίας του τόπου — με άποτέλεσμα να τά κάνουν θάματα και να πέφτουν θύματα των λιβανιζόντων τās γνώσεις των και τās... Ικανότητάς των) κλπ. και κυρίως ένας μεγάλος παράγοντας: ο κινηματογράφος είναι πράγμα καινούριο και σχετικά άγνωστο με άκαθόριστο και όχι εύκολα προβλεπόμενο κόστος παραγωγής, με ακατάλληλα, από πλευράς κρίσεως του τελικού προϊόντος σημεία (συγχωρητέες οι άτέλειες! είμαστε στην άρχή ακόμα! δοκιμάζουμε! δεν είναι τόσο κακή ταινία όσο... φαίνεται! κλπ.). Έτσι είναι χωράφι ξέφραγο κι τις δυο πλευρές. Όλοι οι «άεριτζήδες» μας, καμία αναζήτηση δείγματος επιτεύξεων από την «άναρρίχηση» στη σκηνοθεσία παραγωγή — από πλευράς κατασκευαστών. Όλα άνεξέλεγκτα, συγκεχυμένα, δικαιολογησιμα, πολύ εύκολα για την κομπίνα, τον αυταρχισμό, την ψηφοθηρία, την νοοτροπία να βαριέσαι, να φάουν και τά παιδιά —

πλευράς δημοσίων υπηρεσιών.

Παραδείγματα; Όσα θέλετε!

—Τί μπορεί να γίνει; Τι προτείνετε;

—Ειδικά για τον δεύτερο τομέα, για τά παιδιά; Να ξεκινήσει μία όμαδική αντί-

δραση των ενδιαφερομένων, των κινηματογραφιστών, των πνευματικών ανθρώπων, όλων καταλαβαίνουν τη σημασία, τó ρόλο, τις δυνατότητες του κρατικού κινηματογράφου, των ίδιων των θεατών, των όργανώσεων που αντιπροσωπεύουν τη μάζα του λαού, των γονέων, των φοιτητών, των έντεταλμένων για τη λαϊκή μόρφωση, των πολιτικών όλων των κομμάτων. Όποτε να καταλάβει ή κυβέρνηση, ή οποιαδήποτε κυβέρνηση, με τους αρμόδιους υπουργούς της, τί μπορούν και τί πρέπει να κάνουν. Γιατί όσο περνάει ο καιρός, όσο περιμένοντας να «χορτάσουν τά παιδιά», σερβιρούμε στον κόσμο τά υποπροϊόντα της διεθνούς ή ελληνικής παραγωγής στον τομέα των ταινιών μικρού μήκους, τόσο και θά δυσφημείται ο μορφωτικός κινηματογράφος και ο ρόλος του. Πριν ακόμα μπορέσει να στηθεί στα πόδια του, στον τόπο μας, τó κινηματογραφικό αυτό είδος, άρχισε ήδη να θεωρείται ή ταινία μικρού μήκους σά συνώνυμο της φτηνής προπαγάνδας, της άφελους έκθεσης παιδικού γυμνάσματος, της άτεχνης παρουσίας και, μεταξύ των «ειδικών» της εύκολης «κομπινούλας για να πληρωθούμε από τó δημόσιο».

Γενικά για τó πρόβλημα του κινηματογράφου στον τόπο μας; Μόνο μία άμεση και θαρραλέα ενέργεια από την πλευρά του κράτους θά μπορούσε, όχι να διορθώσει, αλλά τουλάχιστο να βάλει τις βάσεις για τó μέλλον.

—Προτείνετε νομοθετική ρύθμιση του θέματος;

—Κατ' άρχήν άπλώς αντίληψη. Αυτό θά έφερνε και τη συγκεκριμένη νομοθετική αντιμετώπιση. Άλλ' άς αρχίσουμε από τον νόμο. Θά έπρεπε: Να καταργηθεί ολοκληρωτικά ο νόμος και να συνταχθεί άλλος, αλλά όχι από τον πρώτο τυχόντα άμαθή ούτε με την έπέμβαση προσωπικώς ενδιαφερομένων για τó «μπακαλικάκι» τους. Άν δεν μπορεί να γίνει αυτό, να αλλάξει τουλάχιστον στα βασικά του σημεία ώστε να έξασφαλίζει:

1) Την ουσιαστική προστασία της ελληνικής κινηματογραφίας (υποχρεωτική προβολή, δανειοδότηση, υποβοήθηση του μορφωτικού κινηματογράφου, επαγγελματική εκπαίδευση κλπ. κλπ.).

2) Την ρύθμιση της εισαγωγής ξένων ταινιών και την κατάργηση των μονοπωλίων. Την μεταβολή της ελληνικής ταινίας σε έξαγωγίμο και ανταλλάξιμο προϊόν.

3) Την έφαρμογή του νόμου από Έπιτροπή, όπου δεν θά αντιπροσωπεύονται μόνο οι υπηρεσίες των υπουργείων και ή προσδευτική και «βαθεία γνώστις» του κινηματογράφου Άκαδημία των Άθηνών αλλά και όσοι φτιάχνουν τον κινηματογράφο και, επί πλέον, αντιπρόσωποι των κομμάτων της Βουλής. Μόνο έτσι θά έξασφαλιστεί ή άδιάβλητη λειτουργία — κ' έτσι γίνεται παντού, σ' όλα τά μέρη του κόσμου.

Πριν ακόμα από οποιαδήποτε νομοθετική ρύθμιση, μπορούν να γίνουν πολλά:

1) Νά αντιληφθούν οι αρμόδιοι τις ευθύνες τους.

2) Νά προσπαθήσουν, όσοι τυχόν από τους ενδιαφερομένους συμμετέχουν στις διάφορες επιτροπές, γνωμοδοτική του υπ. Βιομηχανίας και άλλες, νά βάλουν μερικά πράγματα στη θέση τους και νά ελέγξουν και δραστηριοποιήσουν στο μέτρο του δυνατού τις υπηρεσίες.

3) Νά καθορίσουν οι ίδιοι οι κινηματογραφιστές τα κοινά τους προβλήματα και νά ίδουν το μέλλον του ελληνικού κινηματογράφου με μακροπρόθεσμη προοπτική — σαν κάτι δικό τους — και νά ενεργήσουν από κοινού.

4) Νά αντιληφθούν οι άσχολούμενοι με τα «κοινά» (υπουργοί, βουλευτές, τύπος, πνευματικοί άνθρωποι, αντιπρόσωποι οργανώσεων κλπ.) ότι ή δημιουργία παράδοσης (έμπειρίας) είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το μέλλον του κινηματογράφου σ' αυτόν τον τόπο. Καί ή παράδοση θά δημιουργηθεί με τη συστηματική εργασία, τη βασισμένη σ' ένα πρόγραμμα, με την υποβοήθηση των πραγματικών κινηματογραφικών δυνάμεων του τόπου από πλευράς δημιουργών και με την υποστήριξη κάθε λαϊκού μορφωτικού κινήματος γύρω από τον κινηματογράφο, είτε «αυτόματου» — τάση της εύρειας λαϊκής μάζας προς τον κινηματογράφο που πρέπει νά βοηθηθεί με πολλές αίθουσες και χαμηλό εισιτήριο — είτε οργανωμένου — μορφωτικές προβολές, χρήση κινηματογράφου σά μέσου διδασκαλίας, ενημέρωσης, επικοινωνίας κλπ., κινηματογραφικές λέσχες, φεστιβάλ κλπ., εγκατάσταση τηλεόρασης, χρήση οπτικοακουστικών μέσων κλπ.

— Έλπίζω ότι όλα αυτά μπορούν νά αρχίσουν νά πραγματοποιούνται άμεσα αν κινηθούν όλα οι ενδιαφερόμενοι.

— Όχι, δέν έλπίζω. Δέν έλπίζω ότι υπάρχουν προς τό παρόν πολλοί κινηματογραφισ-

τές, πολλοί πνευματικοί άνθρωποι, έστω και ένας «αρμόδιος», που είναι διατεθειμένος ν' αγωνιστεί για κάτι παραπέρα από τό «δόλεμά» του, στον τομέα του κινηματογράφου τουλάχιστον.

Δέν έλπίζω ότι υπάρχει ή ώριμότητα της μακροπρόθεσμης προοπτικής.

Δέν βλέπω νά γίνεται τίποτα από την πλευρά του κράτους, και μόνο εκεί υπάρχει ή δυνατότητα για μιá άμεση αντιμετώπιση.

Δέν βλέπω νά έχει γίνει καν αντιληπτό από τις διάφορες κυβερνήσεις ότι υφίσταται ό κινηματογράφος.

— Πώς τό σιγάζετε αυτό;

— Δέν έννοώ τον «κινηματογράφο - ισχυρή αγελάδα για άρμεγμα». Αυτόν τον έχουν αντιληφθεί όλοι και τον άρμέγουν. Έννοώ τον «κινηματογράφο - πολιτισμό». Όχι ιδεαλιστικά, αλλά στην πραγματική του ύπόσταση. Σάν τέχνη και βιομηχανία — σαν μέσο κουλτούρας και οικονομική πραγματικότητα —, σαν κοινωνικό φαινόμενο που έχει μιá δεδομένη θέση στη ζωή, στην πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου. Ποτέ δέν αντιμετώπιστηκε έτσι. Είδατε τό κυβερνητικό πρόγραμμα για την «ανάζωογόνηση των γραμμάτων και των τεχνών», τον «δωδεκάλογον» της κυβερνητικής πολιτικής στον πνευματικό τομέα; Θα μπορούσε νά έχει συνταχτεί πριν από 100 ή 200 χρόνια. Ούτε μιá λέξη, ούτε μιá μακρινή αναφορά στον κινηματογράφο. Τί περιμένετε λοιπόν όταν τό ίδιο τό ελληνικό κράτος δέν αντιλαμβάνεται τη σημασία και τό ρόλο του κινηματογράφου — μόνο κράτος σ' ολόκληρο τον κόσμο;

— Κάτι είπατε στην αρχή της συνέντευξης για «την καριέρα του φαρμάκου»...

— Ναι, μιá σοφή παροιμία του ελληνικού λαού.

Μ. ΛΟΥΝΤΕΜΗ

Μόλις έκυκλοφόρησαν σέ νέα επιμελημένη έκδοση

1. Ένα παιδί μετράει τ' άστρα
2. Τότε που κυνηγούσα τους άνέμους
3. Έφυλακή του κάτω κόσμου
4. Οι κερασιές θα άνθίσουν και φέτος
5. Συννεφιάζει
6. Τα πλοία δέν άραξαν

Έυδόσεις «ΔΩΡΙΚΟΣ» — Λόντου 8 — Τηλ. 616.410

ΤΑ ΔΩΡΑ ΣΑΣ

**ΒΙΒΛΙΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΞΕΝΑ
ΔΙΣΚΟΙ: ΚΛΑΣΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΛΑΪΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΡΕΠΡΟΝΤΥΞΙΩΝ - ΚΑΛΛΙΤΕ-
ΧΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ - ΚΑΡΤΕΣ**

Στὸ βιβλιοπωλεῖο σας

Λέσχη τοῦ βιβλίου

*Ἀκαδημίας 57, (δίπλα Σινὲ Ὀπερά,
τηλ. 630.739)*

Ἐκδόσεις Θεμέλιο - Ἐπιθεώρηση Τέχνης

ΣΧΟΛΑΙ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ - ΛΟΓΙΣΤΙΚΩΝ

Ν. Ε. ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ

(ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ)

1951

1964

ΚΕΝΤΡΙΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

- 1) ΠΛ. ΚΑΝΙΓΓΟΣ (Τζώρτζ 6 Τηλ. 611.496)
- 2) ΠΛ. ΣΥΝ)ΤΟΣ (Φιλελλήνων 25 » 236.308)
- 3) ΠΛ. ΒΙΚΤ. (Αριστοτέλους 90 » 813.120)

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

- 1) ΠΛ. Δ. ΘΕΑΤ. 'Αγ. Κων)νου 11-Τηλ. 477.834

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΝΙΚΑΙΑΣ

- 2) Λεωφ. Π. Ράλλη 220 - Τηλέφ. 492.012

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Μεγ. 'Αλεξάνδρου 52 (τ. Τσιμισκή) — Τηλ. 27.020

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ Σ' ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Θερινά έντατικά και ύπερεντατικά τμήματα 'Αγγλικής, Γερμανικής.
Σε 3 μήνες κερδίζετε μιὰ τάξη

Κτίρια πολυτελή, 'Επίπλωσις άνετος, Περιβάλον πολιτισμένον, 'Ατμό-
σφαιρα φιλική, Σκληρή δουλειά, 'Επιστημονική μέθοδος, Διαλέξεις,
Γιορτές, 'Εκδρομές, Κινηματογραφικές Προβολές.

200 ΣΧΟΛΑΙ

500 ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

Δεκάδες χιλιάδες σπουδαστών φοιτοῦν στίς Σχολές μας
Ποῦ ὀφείλεται ἡ ΕΠΙΤΥΧΙΑ τους;

**ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΚΛΗΡΗ ΔΟΥΛΕΙΑ =
ΕΥΧΑΡΙΣΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ**

Διαβάσετε 'THE STUDENT'S MAGAZINE.

ΟΛΟΙ ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΙΣ ΣΧΟΛΕΣ ΜΑΣ

καθε μερα

διαβαζετε

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ

δηληδανη

δηληδανης
δηληδανης
δηληδανης

Γ' ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΝΕΩΝ

Ἡ τρίτη πανελλαδική ἐκθεση νέων, πού ὁργάνωσε ὁ σύλλογος «Πρωτοπορία», ἦταν μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ σημαντικές καλλιτεχνικές ἐκδηλώσεις τῆς περιόδου. Ὁ θεσμὸς αὐτῆς τῆς ἐκθέσης, ξεκινημένος ἐδῶ καὶ τέσσερα χρόνια ἀπ' τὸ σύλλογο αὐτόν, κέρδισε ὀριστικά τὴν ἐκτίμηση τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, ἔγινε στὴν οὐσία τὸ πιὸ ἐγκυρο βῆμα γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιτευγμάτων τῶν νέων καλλιτεχνῶν. Ἡ πανελλαδική ἐκθεση τῶν νέων εἶναι σήμερα ἓνας ἐδραιωμένος θεσμὸς, μιὰ οὐσιαστική κατάρκτηση τῶν νέων μας. Ἀξίζει ν' ἀναφέρουμε πῶς ὁ,τι κατάρκτησε ὡς τὰ τώρα, τὸ κέρδισε μέσα σὲ ἓνα κλίμα ἀδιαφορίας, ἀν ὄχι κ' ἐχθρότητας, ἀπὸ τὴν κρατική πλευρά. Εἶναι ἀληθινὰ καταπληκτικό πῶς μιὰ τέτοια ἐκδήλωση, ἡ μοναδική ὑστερα ἀπὸ τὴν κρατική πανελλήνια, δὲν στεγάστηκε ποτὲ στὸν καθιερωμένο χῶρο αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων, δηλ. στὸ Ζάππειο, πῶς χαρακτηρίστηκε, κατὰ κάποιον τρόπο, ἰδιωτική, καὶ πῶς ζητήθηκε ἓνα τεράστιο γιὰ τὰ μέσα τῶν νέων ποσό, γιὰ νὰ παραχωρήσουν τὶς αἴθουσες τοῦ Ζαππείου. Ὑπάρχει δέβαια ἡ δικαιολογία πῶς χτες ἀκόμα τὸ κράτος ἦταν ἀντιλαϊκό, ἀντιπνευματικό, μὰ καὶ τὸ σημερινό, δημοκρατικό, τὸ ἀντιγράφει σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἔτσι καὶ ἡ τρίτη πανελλαδική τῶν νέων ἔγινε πάλι χάρη στὴ δραστηριότητα μιᾶς ὁμάδας νέων καὶ στὴν αὐτοθυσία τους. Τέτοια δείγματα δὲν εἶναι δὰ καὶ τόσο καθημερινὰ στὴν ἐποχή μας, ὅπου τὰ πάντα προγραμματίζονται πάνω σὲ συμφέροντα ἀτομικά, κι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸ ἐξάρουμε, ἀφοῦ εἶναι σχεδὸν τὸ μοναδικό, τουλάχιστον στὸ χῶρο τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν. Ἐκεῖνο πού θάραινε περισσότερο στὴ συνείδηση τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου καὶ τῶν φιλότεχνων, γιὰ νὰ ἐκτιμήσουν καὶ νὰ τοποθετήσουν σωστὰ τὸ θεσμὸ τοῦτον, εἶναι τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονός, πῶς ἡ ἐκθεση αὐτὴ κρατιόταν πάνω ἀπὸ κάθε κλίκα, πού εἶναι ἡ μάστιγα στὴν καλλιτεχνική μας ζωὴ, πάνω ἀπὸ κάθε ἱριστοκρατική ἐκλεκτικότητα, πού πολλές φορὲς μαράζωσε καὶ μαραζώνει πολλὰ καὶ σωστὰ στὴν ἀρχική σύλληψή τους ἔγχει-

Μ. Θεοφιλακτόπουλος : Γονάτσι (βραβείο ζωγραφικής)

Κ. Βενιάδης :

«Αὐτὸ ἐπὶ μου» (βραβείο ζωγραφικής)

ρήματα. Ἡ «Πρωτοπορία» εἶναι ἕνας ἐκπολιτιστικὸς σύλλογος πού φιλοδόξησε ἀπ' τῆς ἀρχῆς νὰ δώσει στοὺς νέους ἕνα δῆμα γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὴ δουλειά τους, μὲ μοναδικὸ κριτήριον τὴν ποιότητά της. Τίποτ' ἄλλο. Νέοι καθὼς εἶναι κι ἄπειροι, αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ πολλές πλευρὲς τῆς ἐκδήλωσής τους, παρουσίασαν ἀρκετὲς ἀδύνατες πλευρὲς. Δὲν ἔχουμε σκοπὸ νὰ τοὺς ἀποκοιμήσουμε, δίνοντας τοὺς ἕναν ἀδασάνιστο καὶ δλαβερὸν ἔπαινο. Θὰ πούμε καὶ τὶς ἀρνητικὲς τοὺς πλευρὲς. Μὰ γιὰ τ' ὄνομα τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ χώρος πού δέχτηκε νὰ τοὺς φιλοξενήσει ἦταν χειρότερος ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, ἐπειδὴ ὁ φωτισμὸς σὲ πολλά σημεῖα ἦταν κακός, κάποτε μάλιστα κι ἀνύπαρκτος, εἴτε γιὰ τὸ αἰώνιος τυπογράφος καθυστέρησε τὸν κατάλογο, καὶ τὰ παιδιὰ τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς, δὲν ἦταν ορθὴ νὰ προλάβουν καμὴν ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀτέλειες, δὲν θὰ πεί πὼς ἡ ἔκθεσις ἀπότυχε καὶ πὼς φταίνει αὐτὰ καὶ μόνο γιὰ δλα. Μπορεῖ νὰ φταίει ἡ ἀγνοιά τους, ἡ προσωπικὴ ἀνεπάρκεια μερικῶν ἀπ' τοὺς ὀργανωτὲς, μὰ δὲν φταίει σὲ τίποτα ὁ θεσμὸς, πού μέρα μὲ τὴ μέρα πρέπει νὰ προκόβει, μὲ τὴ βοήθεια ὀλων μας.

Εἶπαμὲ πὼς ὁ χώρος τῆς φετεινῆς ἔκθεσης, ἡ αἴθουσα τῆς Ἑλληνοαμερικανικῆς Ἐνωσης, ἦταν χειρότερος ἀπὸ κάθε ἄλλον προηγούμενο. Ἡ ἐπάνω αἴθουσα ἦταν ἀπλὰ ἀνεκτὴ, μὰ πολὺ μικρὴ, κ' ἔτσι χρησιμοποιήθηκε κ' ἕνα ἀπίθανο πατάρ: μὰ καὶ τὸ γκαράζ τοῦ κτιρίου, πού φυσικὰ δὲ μπορεῖ καν νὰ γίνῃ λόγος πὼς ἦταν δυνατὸ νὰ γίνῃ κατάλληλο γιὰ τέτοια δουλειά. Ἄν ἔχει κανεὶς νὰ κάνει καμὴν χρησιμὴ πρότασι, πρέπει νὰ τὴν κάνει γιὰ νὰ βρεθῇ μιὰ πιὸ σωστὴ λύσι. Οἱ δυσκολίες μὲ τὶς αἴθουσες ἐκθέσεων στὴν Ἀθήνα καὶ μάλιστα ὅταν δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ χρήματα, εἶναι γνωστὲς. Τὰ βραβεῖα, ἦταν πιὸ περιορισμένα ἀπὸ προηγούμενες ἐκθέσεις. Τὰ χρηματικὰ βραβεῖα ἦταν μεγαλύτερα μὰ ἔλειπαν τὰ βραβεῖα σὲ εἶδος, ταξίδια, διαμονές, ἐκδόσεις, πού ὅπωςδήποτε ἦταν μιὰ πολὺ σημαντικὴ προσφορά. Εἶναι λάθος τὸ νὰ λέμὲ πὼς δλα δὲν ἦταν πρακτικὰ. Καὶ τὸ ταξίδι στὸ Παρίσι χρησιμοποιήθηκε, ὅπως καὶ ἡ αἴθουσα ἐκθέσεων, ἀπὸ τοὺς προκριθέντες στὴν προηγούμενη ἔκθεσι. Ἄν κάποιος δὲν πῆγε νὰ καθῆσαι ἕνα μῆνα στὰ ξενοδοχεῖα τῆς Κέρκυρας, μέρος ἰδεῶδες γιὰ νὰ ξεκουραστῇ μὰ καὶ γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ ἕνας καλλιτέχνης, εἶναι ζήτημα πού ὀφείλεται σὲ ὀλότελα ἀτομικοὺς λόγους. Ὁ περιορισμὸς ὀμως τῶν βραβείων δὲν ὀφείλεται καθόλου σὲ ἀποτυχία τῆς ἐκδήλωσής. Τὰ καλλιτεχνικὰ βραβεῖα δὲν ἔγιναν ποτὲ συνείδησι στὸ κοινόν, καὶ γιὰ τοὺς πιὸ πολλοὺς κ' ἡ σκοπιμότητά τους εἶναι προβληματικὴ. Οἱ ἀθλοθέτες, πού πολλές φορές, ἂν δὲν εἶναι ἰδιώτες, εἶναι ἀπομακρυσμένοι, εἶναι ἕνα φαινόμενο συμπτωματολογικόν. Ἄν λόγου χάρι, κάποιος καινούριος ἰθνητισμὸς, κάνει μιὰ διαφημιστικὴ ἐκδήλωσι τοῦ χρόνου ἢ τὸν ἄλλο χρόνο, κι ὀφείλεται κανένα βραβεῖο ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες.

Μαρία Βασιλάτου :

«Σύνθεση» (ξύλο)
(βραβεῖο γλυπτικῆς)

Παλ. Θεολόγου :

«Καμινάδες»

λιάδες στην προσεχή έκθεση, ἄς μὴν τὸ θεωρήσουμε ἀποκλειστικά καὶ μόνο ἐπιτυχία τῆς έκθεσης. Πάντως πολλοὶ καὶ σημαντικοὶ ὄργανισμοὶ ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς σοβαρότητας τῆς έκθεσης ἀθλοθέτησαν καὶ φέτος ἀρκετὰ σημαντικὰ γιὰ τὴν ἀγορά μας χρηματικὰ ποσά. Κ' ἐπὶ τέλους καὶ τὸ κράτος ἀγόρασε φέτος 15 ἔργα. Κάτι εἶναι κι αὐτό. Ἡ Πανελλαδικὴ ἀρχίζει νὰ ἐπιβάλλεται καὶ στὴν Πολιτεία. Ἀκόμα κ' ἐκεῖ, ὅπου τὸ ἀντιπνευματικὸ παρελθὸν ἐξακολουθεῖ νὰ κρατᾷ πολὺ καὶ σημαντικὰ πόστα.

Ἄν κάτι πρέπει νὰ προσεχτεῖ ἰδιαίτερα, καὶ τοῦτο χρειάζεται υπεύθυνη κι ἀντικειμενικὴ ἀντιμετώπιση ἀπ' τοὺς ὀργανωτῆς, εἶναι τὸ καίριο σημεῖο τῆς έκθεσης, κάτι ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καταλήξει κ' ἡ ἀχίλλεια φτέρνα τῆς. Λέμε γιὰ τὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ. Δὲν χρειάζεται οὔτε νὰ υποτιμᾶμε οὔτε νὰ υπερτιμᾶμε τὴ σύγχρονη ζωγραφικὴ μας. Οὔτε ἀμετρος ἐπαινος, οὔτε ἀστοχὴ καταλαλιά. Ἄς δάλουμε στὴν ἀκρὴ τὰ προσωπικὰ μας αἰσθήματα, τὴν ἐγκριση ἢ τὴν κατὰκρισή μας, ὅσο κι ἂν φαίνονται δικαιολογημένα, σωστὰ θεμελιωμένα, κι ὡς σταθούμε ψυχροὶ ἀμερόληπτοι ἐκτιμητῆς. Ἐπιμένουμε σ' αὐτό, γιατί στὰ μέτρα τῆς ζωγραφικῆς μας θὰ εἶναι κ' ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ μιᾶς έκθεσης ζωγραφικῆς. Χρειάζεται μεγάλη συζήτηση ἂν νέοι πρέπει νὰ κρίνουν τοὺς νέους ἢ ἂν πρέπει μόνο οἱ μεγαλύτεροι. Αὐτὸ ποὺ θεωροῦμε πρωτοπορία στὴν τέχνη, δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικά στοὺς νέους, ἀκόμα κι ἂν τὸ πάρουμε ἀπὸ τὴν ἀστοχὴ, τὴ σφαλερὴ τῆς ὁμῆς, νομίζοντας πὼς ἡ πρωτοπορία εἶναι μονάχα ζήτημα μορφῆς στὴ ζωγραφικὴ, ἂν εἶναι δηλ. ποτὲ δυνατὸ νὰ ξεχωρίσει κανεὶς κατὰ κάποιον ὁποιοδήποτε τρόπο αὐτὸ πού θέλει νὰ ἐκφράσει ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ τὸ ἐκφράζει. Μὰ εἴμαστε ἀποφασισμένοι νὰ μὴν κάνουμε θεωρητικὴ συζήτηση. Ἄς τ' ἀφήσουμε γι' ἄλλη ὥρα. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἡ «Πρωτοπορία» ἔκανε μιὰ κριτικὴ ἐπιτροπὴ, κ' εἶδε νομίζουμε σωστά. Γιατί ὅσο κι ἂν λαθεμένα στεχάζεται, πὼς εἶναι ἀναφαίρετο δικαίωμά της νὰ κάνει ὅποια κριτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς ἀρέσει, δὲν ἔπραξε τόσο ἀστοχᾶ, κ' ἔκανε μιὰ κριτικὴ ἐπιτροπὴ στὰ μέτρα τῆς νεοελληνικῆς ζωγραφικῆς. Μὲ κριτήρια σοβαρότητας καὶ ποιότητας. Ἀστόχησε μόνο στοὺς γλύπτες ποὺ ἔβαλε μέσα. Λέμε γιὰ τὸν Ἀπάρτη καὶ τὸν Καπράλο. Γιατί δὲν δούλεψαν ποτὲ οὐσιαστικά σὰν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, δὲν βοήθησαν ὅσο ἔπρεπε κι ὅσο μπορούσαν. Ὁ Κλ. Λουκόπουλος κι ὁ Κλουβάτος ποὺ τοὺς ἀντικατέστησαν φέτος ἀναπλήρωσαν ὡς ἓνα σημεῖο τὴν ἄλλειψη. Εἶχαν νὰ προσφέρουν ἐντιμότητα καὶ διάθεση ἐργασίας. Ὅποιος ἔχει μπερδευτεῖ σὲ τέτοιες δουλειές, μπορεῖ νὰ ἐκτιμήσει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Τέλος προστέθηκαν καὶ δυὸ νέοι ζωγράφοι στὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ, ὁ Δεκουλάκος κι ὁ Σαραφιάνος.

Ἡ «Πρωτοπορία» ἐδῶ ἔκρινε υποκειμενικά. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀκόμα έκθεση εἶχε

Ἄρ. Δροῦγκας :

«Ἄρμαν»
(β' βραβεῖο ζωγραφικῆς)

Ἄ. Δρόσοι :

«Τὸ ὄνειρόν»
(Τιμητικὴ συμμετοχή)

Ἄ. Ἀτιέρης :

«Φυγὴ πρὸς τὸν ἔλαιον»
(βραβεῖο ζωγραφικῆς)

αρχίσει να αντιδικεί με την κριτική επιτροπή το συμβούλιο της «Πρωτοπορίας». Το κύριο θέμα διαφωνίας ήταν τα βραβεία. Το Συμβούλιο διαφωνούσε με ορισμένα μέλη που είχαν κάποια γνώμη και την υποστήριζαν φανερά, και που κατά σύμπτωση, δε συμφωνούσε με τις απόψεις των λεγόμενων νέων ζωγράφων που ήταν μέλη του συλλόγου. Οι αλλαγές έγιναν μάλλον με βάση αυτή τη διαφωνία. Και πάλι, αυτά τα μέλη της «Πρωτοπορίας» είχαν τόσο πολύ πιστέψει πως οι δικές τους απόψεις ήταν οι πιο σωστές, που και φέτος, πάνω στο ίδιο αντικείμενο, δεν έλλειψαν οι αντιδικίες. Ο Σαραφιανός κι ο Δεκουλάκος θεωρήθηκαν πως ήταν πιο κοντά στις απόψεις των μελών της «Πρωτοπορίας», μεν δεν ήταν και οι πιο κατάλληλοι γι' αυτή τη δουλειά. Νέοι και οι δυό, όπαδοί της άρρηγμένης τέχνης, στο δρόμο ακόμα προς διαμόρφωση της τέχνης τους και μίας γαλύτερης αισθητικής αντίληψης, δεν θα μπορούσαν να κρίνουν ολότελα αντικειμενικά. Αυτό τουλάχιστον πιστεύουμε εμείς. Όσο για τις ευθιξίες των παλιών βραβευμένων, και μάλιστα των πρώτων βραβείων των περασμένων εκθέσεων, που δεν θέλησαν να συμμετάσχουν, γιατί τάχα στην κριτική επιτροπή βρισκόταν ο Δεκουλάκος που είχε πάρει μόνο δεύτερο βραβείο στην προηγούμενη έκθεση, όσο κι αν είναι παράλογες, η «Πρωτοπορία» οφείλε να τις λογαριάσει. Ένα άλλο το γεγονός πως οι οργανωτές δεν έπαιξαν ιδιαίτερες προσπάθειες για να πείσουν τους βραβεία των περασμένων εκθέσεων να πάρουν μέρος. Πήραν μέρος μόνο αυτοί που αποποιήσαν την εκδήλωση κ' είχαν συνείδηση της σημασίας της.

Η κριτική επιτροπή φέτος δεν έδωσε πρώτα βραβεία στη ζωγραφική. Έτσι έκρινε κι έδωσε. Κι αυτό κανένας συλλογισμός δεν μπορεί να το αναιρέσει. Η πράξη της αυτή κρίθηκε στη διατύπωση της κρίσης της επιτροπής. Αν το ψάξει κανείς θα βρει πως έχει σημασία μάλλον τυπική. Κατά τη γνώμη μας η κριτική επιτροπή είχε πέρα για πέρα αδικήσει. Είχε να κρίνει ένα ολότελα συγκεκριμένο έργο χειροποίητο υλικό. Ανάμεσα στα έργα αυτά έπρεπε να βρει τα καλύτερα. Αν έβρισκε πως δυό έργα ήταν τα καλύτερα, κ' έδινε τα βραβεία, αυτά έπρεπε να είναι τα βραβεία. Έτσι έκρινε και στην προηγούμενη έκθεση. Φέτος έδινε βέβαια στα βραβεία έργα διαφορετικά ποσά, μα για να κρίνει έδινε ίσως αντίθετες απόψεις, δεν τα έβρισκε ούτε πρώτα ούτε δεύτερα. Ήταν κι έτσι, κατά την κρίση μας, μια κάποια λύση. Το εύκολο κι άβασάνιστα ή «Πρωτοπορία» έδωσε εκείνη πρώτα και δεύτερα, υποστηρίχθηκε στο ρόλο της την κριτική επιτροπή. Το τυπικό λάθος της κριτικής επιτροπής ήταν οι μεγάλες διαστάσεις με την οποία έδινε αυτή ενέργεια της αναγγελίας ονομάτων των πρώτων βραβείων.

Η συμμετοχή καλλιτεχνών ήταν πολύ μικρή, κ' η μέση ποιότητά της ήταν πρα-

Έλ. Οικονομίδου :

«Λιμάνι»
(Τιμητική συμμετοχή)

γματικά ανώτερη από κάθε προηγούμενη. Αυτό είναι και το πιο σημαντικό, αυτό μαρτυρεί για τη σταθερή της πρόοδο κ' εδώ πρέπει να σταθούμε περισσότερο από κάθε περαστική της ατέλεια. Ο θεσμός είναι χρήσιμος και πρέπει να διαφυλαχτεί απ' όλους μας. Πρώτοι οι οργανωτές οφείλουν, από δω και μπρός, να τον απαλλάξουν από κάθε υποκειμενική προκατάληψη, και να μη δώσουν πια καμιά λαβή σε παρεξηγήσεις. Τους τρόπους μπορούν να τους βρουν μόνοι τους.

Ελάχιστα είναι τα έργα της έκθεσης, που θα μπορούσε κανείς να πει πως δεν έπρεπε να είχαν εκτεθεί. Ανάμεσα σ' αυτά είναι και οι 3 κατασκευές του Κώστα Οικονομίδου, εύκολα κι απλοϊκά κατασκευασμένες, χωρίς έστω ένα στοιχείο επινόησης, που να δικαιολογεί την ύπαρξή τους. Το φτωχό πουλάκι που πλήρωσε με τη ζωή του το έγγραφο ήταν το θύμα του κατασκευαστή μα και της κριτικής επιτροπής. Άς αρχίσουμε όμως από τα βραβεία.

Ο Φώτης Σαρρής παρουσίασε μια μεγάλη σύνθεση ένυπόγραφη μάλιστα, όπου κράτησε το μνημειώδες ύφος της παλιότερης δουλειάς του. Η έρευνά του, τόσο στο χρώμα όσο και στη σύνθεση, σταμάτησε στο ίδιο επίπεδο, υπάρχει όμως σήμερα μια μεγαλύτερη συνείδηση των μέσων του, που λειτουργούν πιο ελεγμένα και σταθερά. Η σύνθεσή του είναι απλή και τα χρώματά του βγαλ-

Φώτης Σαρρή:

«Α' Αντίσταση»

(βραβείο ζωγραφικής)

μένα σε μιὰ κλίμακα. Το έργο τούτο έχει από μοναχό του τή διάθεση τού μεγάλου, είναι ένα τεράστιο πανώ νόμιμα. Όλη του ή κατασκευή τείνει προς αυτό τόν σκοπό, κι αυτή είναι και ή κυριότερη προσφορά του.

Τό ισότιμο βραβείο του, ό Μάκης Θεοφυλακτόπουλος, παρουσιάζει μιὰ σημαντική άνοδο, είναι πιό τολμηρός στον εξπρεσιονισμό του. Είναι αναμφισβήτητα πιό ζωγραφικός από τόν προηγούμενο, κ' έχει μέσα στους ροζ ίριδισμούς του μιὰ πολύ ανήσυχη διάθεση. Δίνει μ' έναν τρόπο άρκετά προσωπικό τή θέαση ενός κόσμου, που έχει και τόν ποιητικό, αλλά και τόν δραματικό στοιχείο. Στην πολυπλοκότητα της όρασης του αισθάνεσαι μιὰ διάθεση άκαταστάλαχτη, που θέλει νά τά δοκιμάσει όλα. Κ' είναι φυσικό για τήν ηλικία του, και για τόν ταμπεραμέντο του, που κάθε συνταγή τού είναι ξένη.

Ό Άντώνης Άπέργης, τόν επόμενο βραβείο έχει ένα κάπως τυπικό ύφος, αλλά είναι ένας απ' τούς σημαντικότερους ζωγράφους της έκθεσης. Έχει κατακτήσει μιὰ γλώσσα σταθερή, ελεγμένη, τολμá στην σύνθεση και στο χρώμα του βρίσκει πολλούς κ' ευχάριστους άπρόοπτους συγκερασμούς. Άν άνοξει τόν όρίζοντά του και πιό πέρα από τούτο που μάς τόν αποδειχνει πώς τόν έμαθε σωστά, ό Άπέργης θά γίνει μιὰ θετική συνιστώσα στη σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή ανάμεσα στους νέους.

Ό Κύριλλος Βενιάδης, τόν ισότιμο βραβείο τού προηγούμενου, κράτησε βασικά τόν ίδιο κλίμα γραφής με τήν γνωστή τυπική παλιότερη δουλειά του. Σε μερικά μόνο στοιχεία του εκμεταλλεύτηκε μερικά στοιχεία που είχε χρησιμοποιήσει σε κάτι κεφάλια του, και που έδειχναν πώς θά τόν έφερναν άσφαλότερα μέσα στο χώρο της ζωγραφικής. Έχει πάντα κάτι απ' τή δροσιά ενός παιδικού όράματος. Στο άσπρόμαυρο είναι ακόμα σκληρός.

Ό Νίκος Παραλής, τόν άλλο σκέλος τού

βραβείου, παρουσίασε ένα πειστικό τοπίο, μιὰ θάλασσα που όσο κι αν φαίνεται ή άφηρημένη διάθεσή της, κράτησε ουσιαστικά στοιχεία απ' τήν πολύχρωμη ρευστή παρουσία της, όλα δεμένα με τήν εύαισθησία και τήν πρωτοτυπία της δράσης του. Κάποτε νιώθει μιὰ μυστικιστική διεισδυτικότητα της δράσης του, βαθειά, σ' αυτό που άποτελεί τόν εσωτέρο στοιχείο τού τοπίου.

Ευτυχώς που υπήρξαν κι άλλοι καλοί ζωγράφοι, όσο κι αν αυτό όδήγησε σε κάποια άμηχανία τήν κριτική επιτροπή. Δεν έχει σημασία αν δεν πήραν βραβείο, τούτο φαίνεται μάλλον συμπτωματικό. Σημασία έχει πώς αυτοί, οι έκτος βραβείου, πρόσφεραν πολλά για ν' άνεβεί ή μέση ποιοτική στάθμη της έκθεσης.

Ό Λευτέρης Γιαννουλόπουλος μάς έδειξε δυό πολύ στερεές συνθέσεις, με άκρα συνείδηση των μέσων του, και με μιὰ στερεότητα τόσο στη διάθεση, όσο και στην κατασκευή τους. Τόν χρώμα του αυστηρό μά όχι άποξεραμένο, τόν σχήματά του άπρόοπτα, μιὰ δράση υγιής. Η σεμνότητα στη διάθεση και στο μέγεθος τού πίνακα έφερναν τή στιβαρότητα τούτη εργασία πιό κοντά στην καρδιά τού θεατή.

Η Λυδία Δρόσου, που τόν έργο της κακοποιήθηκε στο άπίθανο υπόγειο, παρουσίασε σταθερή άνοδο στη δουλειά της. Οι φόρμες της τώρα λειτουργούν πιό σωστά, τόν σκελετό της είναι πιό ουσιαστικό, όλα τόν μέσα της πιό ελεγμένα από άλλοτε. Τόν χρυσό, που τόν χρησιμοποιεί σαν μιὰ νόμιμη χρωματική παρουσία, δίνει μιὰ μυστικιστική έξαλλωτική διάθεση στις συνθέσεις της. Όποιος έτυχε νά δει τόν μικρά σφαιρικά τόν πτυχα ή κάτι μικρά λιμάνια, βγαλμένα από μιάν άραση που πλανιόταν ανάμεσα στο δειρο και τή διακοσμητική, καταλαβαίνει άμεσα πώς όλα τόν έργα της έχουν αυτή τή διαστική διάθεση των σημειώσεων, τού μικρού ανθρώπου άυτόσχεδιασμού, που μπο

ρεί να πετύχει, αλλά μπορεί και ν' αδειάσει απ' αυτό το δραματικό στοιχείο, σαν μεγαλώσουν τα σχήματα.

Ο Κώστας Κηλαηδόνης είναι ένας άλλος σημαντικός ζωγράφος τής έκθεσης, που το έργο του δεν προβλήθηκε, καταχωνιασμένο φηλά στο κρυφό πατάρι. Καθώς μάλιστα και τα τρία έργα που εξέθετε ήταν μικρά, ήταν δύσκολο, αν δεν ήταν κάπως εξασκημένο το μάτι σου, να τ' ανακαλύψεις. Ο Κηλαηδόνης έστω κι από μακριά, φαίνεται πώς έχει ζωγραφικά προσόντα, πώς κατέχει μιάν έρεση και μιὰ πειστικότητα στην διατύπωση τής φόρμας του.

Συνθετικά οργανωμένο και άνετο χρωματικά ήταν και το έργο τής Μαργαρίτας Μπαμπούλου - Ξαρχάκου. Ο Γιώργος Μπεχράκης ήταν στη ζωγραφική του στερεός, έντονος, με ζωγραφική ποιότητα. Προτιμά λίγο σφιγγμένα χρώματα, όπου το μαύρο μπαίνει άμεσα για να δώσει πιο γερά τις χρωματικές μεταλλαγές του.

Ο Χρόνης Μπότσογλου, απ' τις σημαντικότερες με βραβεία, είτε χωρίς βραβεία, παρουσιάζει στη φετινή έκθεση, παρουσιάζει ένα πιο προχωρημένο, πιο στερεό, πιο συνειδητό και γι' αυτό ίσως λιγότερο έντυπωμα στάδιο τής δουλειάς του. Ο Χρόνης φαίνεται πώς μπορεί να ανανεώνει άπεριόριστα την δραση του, να μεταλλάζει το δράμα του, μέσα σε πολλές διαθέσεις, που κρατούν όμως σταθερά σὰ θεμελιακή κατάσταση, ένα στοιχείο ζωικά ανθρώπινο, μα όχι γι' αυτό λιγότερο πειστικό. Είναι το διεισδυτικό δραματικό στοιχείο, που παρουσιάζεται στο δύσκολο κλίμα του ανθρώπου με τις πιτζάμες, ή τις σφιχτές διαβρώσεις των δγκων στη γυναικεία του.

Ο Γιώργος Νικολακόπουλος, δγαλμένος πώς από το κλίμα τής προηγούμενης δουλειάς του, έδειξε δυο πίνακες καμωμένους με

την ευαισθησία που είχε πάντα ή δουλειά του, ενώ ο Απόστ. Παναγιόπουλος έδειξε δυο αρκετά καλά κι αρκετά έντονα επηρεασμένα απ' τον Τσαρούχη έργα, που θα μπορούσαν να είναι και μακέττες σκηνογραφίας.

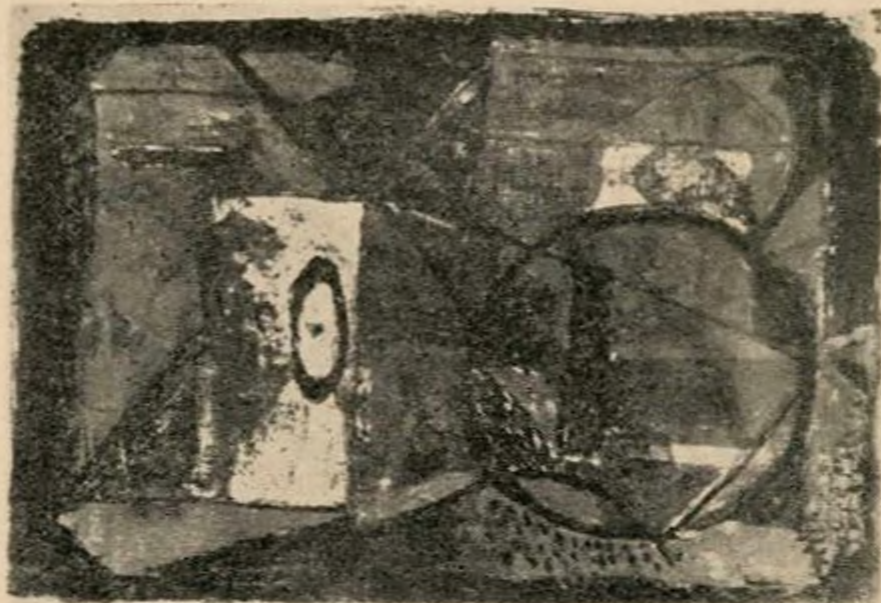
Καταχωνιασμένα στο υπόγειο ανακαλύπτει κανείς και τα δυο καλά έργα του Ήλια Παπαγιαννόπουλου, που μὰς παρουσιάζουν τις σημαντικές πλαστικές του κατακτήσεις. Ο ζωγράφος παρουσιάστηκε φέτος πολύ πιο οργανωμένος, με μεγαλύτερη ποικιλία διάθεσης και όρθη σχεδιαστική άρθρωση. Η σύνθεσή του, παράλο που εκτείνεται σε πολλά επί μέρους επεισοδια κρατούσε μιάν έσωτερική σύνθεση, μιὰ λειτουργική αναγκαιότητα. Καλός ζωγραφικά κι οργανωμένος ήταν κι ο Κ. Παπαδόπουλος. Τέλος καλός ζωγράφος, ουσιαστικός, κάπως τυπικός, με επίγνωση τών χρωματικών του μέσων, που τὰ οδηγεί σε μιὰ ραφιναρισμένη ποιότητα, μα αφάνταστα άδικημένος σε θέση ήταν κι ο Βασίλης Σίμος. Ο Τάκης Σιδέρης ήταν μάλλον πεσμένος από προηγούμενες εμφανίσεις του.

Δεν πρέπει να κλείσουμε τή ζωγραφική, αν δεν αναφέρουμε τους τρεις αυτόδιδακτους τής έκθεσης, που σχεδόν άποτελούσαν Ισάριθμες άποκαλύψεις. Ο Παλ. Θεολόγου παράλληλη τή συστολή του παρουσιάζει μιὰ πολύ σημαντική δουλειά μ' ευαισθησία, και ποιητική διάθεση. Το χρώμα του περιορισμένο, μα πολύ καλής ποιότητας, δραση άνήσυχη μα όχι κουραστική. Άληθινά, ουσιαστικά προχωρημένος από κάθε προηγούμενη φάση τής δουλειάς του. Ο Δημ. Καψάνης έχει ζωγραφικές άρετές, που μερικές τεχνικές άτέλειες, σαν τὸ τυπικό κέντρισμα τών συνθέσεών του, δεν μπορούν να τις άναιρέσουν. Τέλος ο Κώστας Λαχάς, με στέρεο υλικό, σχήματα έλεγμένα, με σύνθεση κάποτε άπλοϊκή, με μιὰ νόμιμη άναζήτηση ματιέρας, σου υποβάλλει παράλες τις τεχνικές άτέλειες τὸ δράμα ενός κόσμου στερεοῦ, και γι' αυτό γνώρι-

Γιώργος Μπεχράκης

Παρακτιζόω

(αφείο χαρικτικής)

μου και παραδεχτού. Κ' οι τρεις μπορούν να γίνουν πολύ καλοί ζωγράφοι αν ελέγξουν τα τεχνικά τους μέσα πιο σωστά.

Στη χαρακτηριστική κυριαρχούσε βέβαια το έργο του Γιώργου Μπερχάκη, που ήταν αρκετό για ένα πρώτο βραβείο. Συνθέσεις απρόοπτες και σφιχτές, σχήματα ελεγμένα με μια διάθεση υποδλητική. Ευχάριστος ήταν στη χαρακτηριστική του κι ο Αχιλλέας Δρούγκας που πήρε το 6^ο βραβείο, με το θαυμάσιο άρμα του. Η Οικονομίδου Έλενη, που πήρε μέρος τιμητικά, σαν προηγούμενο βραβείο, έδειξε επίσης πολύ σημαντική δουλειά της, πιο ώριμη από κάθε προηγούμενη φάση της. Μα υπήρχαν κι άλλες σημαντικές παρουσίες στη χαρακτηριστική. Π.χ. η διακοσμητική Έλβινα Κουμαριανού κ' η άκρως ευαίσθητη Βουβούλα Κωστοπούλου, η η προσεγμένη εργασία του Γιάννη Πανταζόπουλου, μια απ' τις πιο σημαντικές παρουσίες της έκθεσης, για ν' αναφέρουμε ενδεικτικά μερικά ονόματα. Τέλος,

η Γκουντρούν Λάιτνερ - Πιτούλη έδειξε πως έχει φαντασία και τόλμη, και πως η μαθητεία της σε μια σχολή του εξωτερικού της δίδαξε πολλά και σημαντικά στοιχεία για μίαν άρτια τεχνική απόδοση του έργου της.

Το τμήμα της γλυπτικής, η αιώνια πληγή στις εκθέσεις των νέων — πάει λοιπόν, στέρησε ή νεοελληνική γλυπτική; — περιλάβαινε μόνο τρεις γλύπτες. Το βραβείο γλυπτικής δόθηκε στη Μαρία Βασιλάτου για μερικές πλαστικές συλλήψεις της θαλαμμένης στο ξύλο. Ανάμεσα σ' αυτές το κεφάλι της ήταν το πιο σημαντικό, παρόλο που μερικά άλλα αψηφημένα της είχαν μια πιο άνετη, πιο λευτέρη λειτουργία. Αναφέρουμε ακόμα πως το μοναδικό χάλκινο ήταν ένα μεγάλο άγαλμα του Νίκου Δογούλη, μια φιγούρα κόρης σε φυσικό μέγεθος. Ο Σώτος Αλεξίου παρουσίασε δυο σχεδιάσματα σε γύφο και πηλό.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Άλλες εκθέσεις

Κούλα Μαραγκοπούλου — Γιάννης Γαίτης — Νίκη Μαντωνανάκη — Γιάννης Πεταλούδης — Πανεπτανησιακή — Δημήτρης Μυταράς.

★ Η Κούλα Μαραγκοπούλου που μας έδειξε την πρόσφατη εργασία της στις Νέες Μορφές, ακολούθησε πάλι μια σταθερή πορεία, και σε τούτη τη φάση της εργασίας της, για παραπέρα προώθηση των πλαστικών της κατακτήσεων. Στα λάδια της κράτησε αυτή την ίδια βασανισμένη χρωματική επεξεργασία. Το χρώμα της έντονο, τολμηρό, άνησυχο, τόσο που η τάξη του πλησίαζε κάποτε την άταξια. Σε πολύ λίγα λάδια κράτησε κάτι απ' την ελαφράδα, τη ρευστότητα της άκουαρέλλας, μα και σ' αυτά δεν ξέφυγε απ' το ψυχικό κλίμα των πιο άνησυχων κομματιών της. Στην άκουαρέλλα της όμως βρήκε τρόπους να μας δώσει έργα, που αν δεν ήτανε το ίδιο τυραννισμένα στην εκτέλεση, κράτησαν με το λίγο χρώμα μια ένταση στη δραματική της ατμόσφαιρα, μίαν εσωτερική οργάνωση και μια τεχνική σιγουριά, που δεν την βρίσκουμε συχνά στους καλλιτέχνες που χειρίζονται αυτό το υλικό. Σε μερικά της έργα δημιούργησε έναν ολόκληρο χρωματικό πυρετό σχεδόν μ' ένα τίποτα, με μια σκέτη χρωματική υψή. Γενικά η άκουαρέλλα της είχε ένα βάρος πιο ουσιαστικό απ' τα λάδια της. Η Κούλα Μαραγκοπούλου με το έργο της τιμά τη μνήμη του δασκάλου της, του Μπουζιάνη.

★ Ο Γιάννης Γαίτης στην αίθουσα της οδού Μέρλιν μας έδειξε μίαν έντελώς καινούρια φάση της πορείας του. Δεν θα μπορούσε κανείς να καθορίσει με σαφήνεια την νομοτέ-

λεια, την τελεολογία στη σύνδεση των μορφών της δουλειάς του, μα κείνο που είναι φανερό είναι πως πολύ συχνά αλλάζει ή δραση του καλλιτέχνη, η όπτική γωνία απ' όπου βλέπει τον κόσμο του. Θά 'ταν το ίδιο δύσκολο να καθορίσει κανείς τα κίνητρα σ' αυτές τις πλαστικές μεταλλάξεις, το βαθμό της εσωτερικής τους αναγκαιότητας ή μιας κάπως πιο νοητικής επεξεργασίας. Κείνο που είναι ωστόσο γεγονός, είναι πως ο Γαίτης, σ' όλα του τα τελευταία φανερώματα, μας δείχνει πάντα ζωγραφική, και μάλιστα αρκετά κατοχυρωμένη πλαστικά. Και κάτι άλλο, ο Γαίτης είναι πάντα συντονισμένος με την τελευταία λέξη των μορφοπλαστικών αναζητήσεων στην Ευρώπη. Στη φάση του τούτη, που έχει αρκετά απ' τα τοπολογικά γνωρίσματα κι απ' παλιότερες έξορμήσεις του, ο Γαίτης μπήκε στον κόσμο ενός παιδικού δραματισμού, με μορφές καθαρά συγκεκριμένες, από μοναχές τους, και μόνο στη διάταξη, στην οργάνωση του χώρου του, κράτησε την αψηφημένη διάθεση που είχαν παλιότερα έργα του. Τις περισσότερες φορές υπάρχει μια συμβατική οργάνωση, με τετράγωνα, που επαναλαμβάνονται, έτσι ποι να γεμίζουν όλον τον πίνακα και να ισορροπούν τη χρωματική τους παρουσία με άνεση και εύρηματική φαντασία. Μπορεί σε μερικά να θυσιάζει αυτό το χρωματικό του παιχνίδι και να προβάλλει τις μορφές του πιο καθαρά σ' ένα άσπρο γενικό φόντο, μα τότε κερδίζει σε ευγένεια και σε όνειρο τούτος ο παιδομορφικός του κόσμος. Τα παιδικά του έθρωπάκια, διανθίζονται κυριολεκτικά, που και ποι, και με κανένα λουλουδάκι, που σφίγγει τη σύνθεσή του και ξεκουράζει απ' το καθαρό ζωγραφικό στοιχείο, το τόσο ουσιαστικό του «άκκινο, το βαθύ γαλαζίο, το πράσινο, που

κρατάν επάξια τον πρώτο ζωγραφικό ρόλο στους πίνακες.

Οι παιδικές του βέβαια τρομάρες, δεν είναι καμωμένες για να συγκλονίσουν τους ενήλικους ασφαλώς όχι. Όμως μπορούν και να τους τέρψουν και να τους χορτάσουν, σ' άρκετο βαθμό, πλαστικά. Το μεγάλο χάρισμα που έχει και σε τούτη τη φάση ή δουλειά του, είναι πως το παιδικό δράμα, το άνθρωπάκι, που εξαντλητικά επαναλαμβάνεται, δεν κουράζει το μεγάλο, δεν τον σοκάρει, όπως γίνεται κατά κανόνα κάθε φορά που μπαίνει ένας μεγάλος στον πειρασμό και κάνει παιδική ζωγραφική. Το αντίβαρο αυτής της πράξης είναι στο Γαίτη ή ζωγραφική, και μιιά μορφολογική εύρηματολογία, που ξέρει να ισοζυγιάζει το αίσθημα με το σχέδιο, γενικά με τη μορφή του πίνακα.

★ Η Νίκη Μαντωνανάκη που εκθέτει έργα της στο Ζυγό, κατέχει αναμφισβήτητα μιιά ζωγραφική ευαισθησία, που την χρησιμοποιεί κυρίως στην όργάνωση του φόντου του πίνακα, όπου τα πάντα λειτουργούν σαν μορφές άφηρημένες. Ύστερα γράφει με το μαύρο μιιά φιγούρα πάντα με κάποια ακαδημαϊκή διάθεση. Αν το πρόβλημα της ήταν να λύσει αυτή τη σχέση της, θα έβαζε κάτω τις μορφολογικές της γνώσεις, την αισθητική της, και θα προσέγγιζε σε μιάν έτσι είτε αλλιώς ανεκτή λύση. Μά από κεί και κάτω βάζει σε κίνηση τη φαντασία της, πράμα απόλυτα νόμιμο, και καταφεύγει σε μιάν εκζήτηση ματιέρας με τη βοήθεια άλλων υλικών, πράμα που μπορεί να ξενίζει σαν παραξενιά, μά δεν πείθει πουθενά ούτε σαν ζωγραφική ούτε καν σαν διακοσμητική με αξιώσεις. Θα χρειαστεί πολύ μόχθος για να γνωρίσει και να κατακτήσει τη ζωγραφική.

★ Ένας άλλος ζωγράφος που εκθέτει στο Ζυγό, ο Γιάννης Πεταλούδης, θα κέρδιζε άβυσσώς περισσότερο αν έδειχνε λιγότερα, τα πιο ώριμα έργα του. Τότε θα μάς έπειθε πως κάνει μιάν έρευνα για να κατακτήσει τη γλώσσα του, να μάθει να δένει τα χρώματά του, να σχεδιάζει σωστά, να ξεχωρίζει τη ζωγραφική απ' τον φιλολογικό φόρτο, που μάς κληρονόμησαν μερικές κακές αντιλήψεις κτλ. Για την ώρα δεν έχει να κάνει άλλο τίποτα από το να σπουδάζει, να σπουδάζει πολύ, μά να μην δείχνει τις σπουδές του.

★ Μέσα στα πλαίσια του έορτασμού των εκατό χρόνων από την ένωση της Έφτανήσου με την Ελλάδα, άνοιξε στο Ζάππειο μιιά έκθεση ζωγραφικής και γλυπτικής, μ' έναν πολύ απαιτητικό τίτλο — Πανεπτανησιακή Καλλιτεχνική Έκθεση — που δυστυχώς δεν ξέφυγε απ' την προχειρότητα και την τσαπατσουλιά, με δυο λόγια απ' το πνεύμα γενικά όλων των εκδηλώσεων του έορτασμού αυτού. Στην πρώτη αίθουσα επιχειρείται μιιά άτελέστατη απόπειρα για να παρουσιαστεί ή ζωγραφική του Έφτανήσου. Κρίμα, ή έποχή αυτή στην Έφτανήσο είναι μιιά απ' τις σημαντικότερες, και από πολυσήμαντη, στην πορεία της νεοελληνικής τέχνης, ώστε ν' αξιζέ τον κόπο να

Κουλα Μαραγκοπούλου :

Λάδι

αναγκάσει τους οργανωτές να δάλουν ένα σύστημα παρουσίασης και να έργαστούν άληθινά για να μάς παρουσιάσουν μιάν αυθεντική εικόνα αυτής της περιόδου. Αντί όμως γι' αυτό προτίμησαν να συγκολήσουν πρόχειρα διάφορα γνωστά δείγματα, που οι Άθηναίοι τα έχουν δει και σ' άλλες εκθέσεις, και μάλιστα πολύ πιο συστηματικά, πολύ πιο καλά παρουσιασμένα. Τα έργα που παρουσιάζονται στο Ζάππειο προέρχονται είτε από την Πανακοθήκη, είτε από ιδιωτικές συλλογές Άθηναίων φιλότεχνων. Δεν φαίνεται να έφεραν κανένα έργο απ' τα Έφτανήσα, γι' αυτό και λείπουν όλοτελα ονόματα απ' τα πιο γνωστά, έργα χαρακτηριστικά της περιόδου, κι όμως απαρουσίαστα στην Άθήνα. Στην πραγματικότητα ο έορτασμός ήταν μιιά πρώτης τάξεως ευκαιρία για μιιά μεγάλη και μεθοδική παρουσίαση του καλλιτεχνικού κλίματος των Έφτανήσων, στίς παραμονές της ένωσης, που καθρεφτίζει έξ άλλου και το ιδεολογικό πλαίσιο, που μέσα του έγιναν οι μεγάλες ζυμώσεις, που όδηγησαν τελικά στην ένωση. Μά φαίνεται πως οι επιτροπές έορτασμού, είτε ένοχλούνται από τέτοια πράγματα είτε δεν τα έχουν καν πληροφορηθεί. Κι όπως δεν έγινε σε καμιιά περιοχή της δραστηριότητας της κοινωνικής ζωής της Έφτανήσου ένα τέτοιο πλυσίασμα, μιιά τέτοια αυθεντική ερμηνεία του άγώνα που κατάληξε στην ένωση, δεν έγινε φυσικά ούτε στην περιοχή των εικαστικών τεχνών.

Υπήρχε και μιιά δεύτερη αίθουσα που ήταν πάλι άτελής ομαδική έκθεση σύγχρονων Έφτανήσιων ζωγράφων. Η φάση τούτη είναι απλά μιιά σκέτη πλευρά της σύγχρονης νεοελληνικής παραγωγής και δεν ήταν δυνατό να είναι τίποτ' άλλο. Εκτός από το ότι μάς έδωσε την ευκαιρία να δούμε έργα παλιότερων, του Μπισκίνη, του Γιαλινά, του Βικάτου, του Γερμενή κ.ά., μάς έδειξε πολλά άσήμαντα έργα, που μέσα τους, έργα σαν το γνωστό, πολύ καλό γκάζι του Τζ. Άγγελίνη (ως εκεί σταμάτησε άραγε ή έρευνά του;) τα χαρακτηριστικά της Άρετούσας Κομισανού, με τη χαρα-

κτική της ευαισθησία και τις λεπτές ματιέρες της, τὰ δροσερά, μὰ κάπως τσαρουχικά έργα του Τάσου Μουζάκη, οί δεξιοτεχνικές άκουσ- ρελλιστικές άρετές του Ι. Πατσαβού, τὰ έκ- φραστικά ψυχρά τοπία του Μπάμπη Τσιμιγ- κάτου (άλήθεια, δέν είναι καιρός κάποιος νά μάς παρουσιάσει μιὰ μεγάλη έκθεση αυτού του ιδιότυπου κ' έντονου σέ ψυχικότητα έρ- γου;), τὰ μικρά λάδια της Κικής Τυπάλδου- Λασκαράτου με τὸ πικρὸ πράσινο στοιχείο τους ή τὰ προχωρημένα τοπία σέ λάδι της Κατερίνης Χαριάτη με τήν ποικιλία της διά- θεσης της, είναι άπλές νησίδες. Ἡ έκθεση μάς παρουσίασε ακόμα τρία έργα ενός άληθινού άγωνιστή της ζωγραφικής, πού πέθανε πέρου, του Έπαμ. Λιώκη. Φυσικά τὸ έργο του όσο πάει κ' έξανεμίζεται κ' ίσως ή έκθεση αυτή νά είναι ή τελευταία ευκαιρία για νά απο- χτήσει κ' ή Πινακοθήκη ένα δείγμα της δου- λειάς του. Τέλος, δυὸ διακοσμητικά έργα, με ψυχρή έγκεφαλική έπεξεργασία του Διον. Φε- ραδούρου, μπορούν νά είναι τὸ προσδιορι- σμένο στάδιο μιὰς πιὸ γόνιμης ζωγραφικᾶ παραγωγῆς.

Πολύ άτελής ήταν έξ άλλου και ή παρο- σίαση έργων χειροτεχνίας τῶν Έφτανήσιων, παλιότερης και νεότερης. Τὰ ωραία χρυσο- κέντητα παλιά υφάσματα, όσο και τὰ μαστο- ρεμένα σύγχρονα άσημικά, μάς δίνουν τὰ μέ- σα ν' αντιληφτοῦμε πόσο σημαντική και χρή- σιμη θά ήταν μιὰ προσπάθεια για τήν τε- κμηρίωση ενός τμήματος της έκθεσης. Έστω και μόνο της χειροτεχνίας. Δυστυχώς δέν έ- γινε οὔτε αυτή.

★ Στην αίθουσα του Χίλτον έκθέτει ὁ Δη- μήτρης Μυταράς μιὰ μεγάλη σειρά από έργα του, με ποικιλία υλικού και διάθεση. Ὑπάρ- χουν εκεί μεγάλα έργα, ὅπως και μικρότερες σπουδές, θγαλμένα με κόλλα και κάρβουνο, λάδι, παστέλ. Κ' είναι όλα συντονισμένα στο ίδιο κλίμα με τις παλιότερες πλαστικές του άναζητήσεις. Δέν υπάρχει καθόλου, κ' έτσι τὸ έργο κερδίζει σέ ὁμοιογένεια, τίποτα από μιάν άσαφή άφηρημένη διάθεση, πού μερικά

δείγματά της μάς είχε δείξει στην προηγού- μενη ὁμαδική έκθεση στην ίδια αίθουσα. Οί μορφές του είναι καθαρές, κ' ή έρευνά του διατυπώνεται με επίγνωση τῶν προβλημάτων πού αντιμετώπιζει, με τρόπο σαφή. Βέβαια ή έρευνά του αυτή πλουτίζεται κ' έκτείνεται σέ μεγάλο πλάτος, συναντώντας δυσκολίες, πού τις ξεπερνά με άνεση. Κάποτε φτάνει νά έπιστρατεύει, αυτή ή ζωγραφική τῶν με- γάλων έπιφανειῶν, μερικές μικρές λεπτομέ- ρειες - προεκτάσεις, πού πλαστικά μένουν ὀ- χρηστες στη σύνθεση, εύτυχώς χωρίς νά τη- βαραινουν ανεπανόρθωτα. Ἐκείνο δε πού πι- θεί για τήν ὀρθότητα της έρευνάς του είναι, τὸ γεγονός πὼς δέν περιορίζει τὰ μέσα του, δέν λιγοστεύει τις συγκρούσεις του στο μορ- φοπλαστικό πεδίο, για νά συμβιδαστεί γρη- γορα κ' εύκολα. Αντίθετα πλουτίζει τή γλώ- σα του και ρίχνεται ὀλομέτωπα σ' αυτόν τὸν άγώνα φτάνοντας σέ μιάν ίσοροπία πού τήν κερδίζει χρησιμοποιώντας άνετα στοιχεία παι- κίλια, πού για κάποιον άλλο ζωγράφο, χωρίς τή δική του μαστοριά, θά μπορούσαν νά είναι άντικείμενο μιὰς σταδιακῆς ή τεμαχισμένης έρευνας.

Τὰ σχήματά του λειτουργοῦν ρυθμικά, μὰ στην εύρυθμία τους αυτή έχει θυσιαστεί ένα μεγάλο μέρος από τήν άλήθεια του πραγμα- τικού πού άποτελεῖ τήν αφετηρία του. Αυτό τὸ ίσοροπεῖ με τή δική του άλήθεια, πού εί- ναι μιὰ πλαστική άλήθεια, ή άλήθεια της ζω- γραφικής του. Ὁ Μυταράς άδιαφορεῖ για όλα τ' άλλα κ' έπιμένει στην πλαστική κατοχύ- ρωση της φόρμας του, χωρίς νά τήν κουράσει, χωρίς νά φτάνει στην έκζήτηση. Ἐπομένως έτσι άκάλυπτος από έναν άλλο κίνδυνο, νά κορευτεί ή μορφολογική του αυτή έρευνα και νά μείνει έκθετη ή ζωγραφική του σέ μιὰ μορφοπλαστική μαστορία, νά χάσει τὸ βάθος της. Σέ μερικά από τὰ μεγάλα έργα του, ὅ- που ή επίδραση από τὸ πολὺ μαστορεμένο μὰ ὀπωσδήποτε έπιφανειακὸ σκηνικὸ είναι φα- νερή, ὁ κίνδυνος αυτός ὑποδηλώνει κιάλας τήν παρουσία του.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑ

Στὸ διήγημα του Δημ. Χατζῆ «Ἄνωπεράσπιστοι» νά προστεθοῦν στο τέλος της σελίδας 561 τὰ έξῆς:

— Ἄπό τώρα ὡς τὸ βράδυ, χωρίς νά σταθοῦμε.

— Κι από κει στην κορφῆ; ρώτησε κάποιος.

— Ἡ κορφῆ είναι στην άλλη άκρη από τὸ πέρασμα του γκρεμοῦ. Φτάσαμε στο γκρεμό, φτάσαμε πιὰ στην κορφῆ, τούς έξήγησε ὁ Βασίλης.

— Διγλαδῆ, γὰ νά λέμε, δώδεκα - δεκατέσσερις ὥρες...

— Τόσο.

— Καλά... Ἡές ἐσύ πὼς τις κάναμε αυτές τις δεκατέσσερις ὥρες. Και τὰ πὼς φτάσαμε τὰ φυλάκια. Και πὼς πὼς βγήκαμε στην κορφῆ. Ὑστερα;

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Επ' ευκαιρία του έορτασμού τής εκατονταετηρίδας από την ένωση τής Έπτανήσου με την Ελλάδα οργανώθηκε στο Ζάππειο μεγάλη ομαδική έκθεση Έπτανησίων καλλιτεχνών παλιών και νέων. Από τους παλιούς πού, σχεδόν όλοι τους, ανήκουν στον 19ο αιώνα, εξέθεσαν έργα:

Αβλίχος Γεώργ., Άωνιός Θέμος, Γιαλινας Άγγελος, Ζαβιτσιάνος Μάρκος, Άιτρας Κωνστ., Καλλιθωκάς Διονύσιος, Καντούνης Νικόλαος, Κόλλας Π., Κοραής Ιωάννης, Κουτούζης Νικόλ., Μποκατσάμπης Βίκ., Ξυδιάς - Τυπάλδος Νικ. Παχής Χαράλαμπος, Παυλίδης - Μινώτας Π., Προσαλέντης Αίμίλιος, Προσαλέντης Παύλος, Προσαλέντης Σπύρος, Σαμαρτζής Γεώργ., Τσόκος Διονύσιος, Φωκάς Όδυσσεύς.

Και από τους συγχρόνους οι:

Άνθης Δ. (1 σύνθεση, λάδι), Βελουδάκης Μ. (1 σύνθεση, λάδι), Βικάτος Σπύρος (4 συνθ., λάδι), Βλασσοπούλου - Σάθα Ευθυμία (1 τοπ., λάδι), Γερμενής Β. (3 τοπ., λάδι), Γιάκος Δ. (1 τοπ., λάδι), Γιαμαλάκης Μ. (3 συνθέσεις, μονοτυπία), Καδάκος Έμμ. (3 συνθέσεις, γλυπτική), Καραπατσόπουλος Κ. (2 συνθέσεις, λάδι), Κάρτερ Έρ. (2 συνθ., λάδι), Κομιανού Άρετ. (1 ξυλογρ. 4 χαλκογραφίες), Κορωνάιος Χαρ. (1 τοπ., λάδι), Κοσμετάτου Νεν. (3 τοπ., λάδι), Κουρής Π. (1 σύνθεση, λάδι), Λιώκης Έπαμ. (1 τοπ., λάδι, 2 τοπ. ύδατογρ.), Μελισσαράτου Άρ. (2 τοπ., λάδι), Μουζάκης Τ. (3 συνθ., λάδι), Μπισκίνη Έλ. (1 ν. φύση, λάδι), Μπισκίνης Γ. (2 μακέττες σκηνικών), Μπισκίνης Δ. (3 συνθέσεις, λάδι), Πανά Μαρία (2 τοπ., λάδι), Παναγιωτάτος Νικ. (2 συνθέσεις, λάδι), Παπαδημητρίου Ι. (2 συνθέσεις, γλυπτική), Παπασπυρόπουλος Σ. (3 συνθέσεις, λάδι), Πατσαβός Ι. (3 τοπ., ύδατογραφία), Πεταλούδης Ι. (3 συνθέσεις, λάδι), Ρουσσέα Μ. (1 τοπ., λάδι - πλαστικό), Ρουσσέας Χ. (2 συνθέσεις, λάδι), Σκαρλάτος Ίω. (2 συνθέσεις, λάδι), Σιμιγκάτος Μ. (3 τοπ., λάδι) Τυπάλδου - Λασκαράτου Κ. (3 τοπ., λάδι), Φεραδούρος Δ. (2 συνθέσεις, κολλάζ - Serigraphie), Φερεντίνος Δ. (1 συνθ. γλυπτική, 1 σύνθ. λάδι), Χαριάτη Κ. (2 τοπ., λάδι, 1 τοπ. ύδατογρ.), Χαριάτη - Πραμαντιώτη Ε. (2 συνθέσεις, γλυπτική), Χωραφάς Ι. (1 ν. φύση, λάδι), Λοβδόκος Μ. (1 σύνθεση, γλυπτική - γύψος).
Και με τα πιο πάνω, παρουσιάστηκαν και άλλα δείγματα χειροτεχνίας.

● Στη γκαλερί Μέρλιν έγιναν τα εγκαίνια έκθεσης του Ίσπανού Χαδιέρ Βιλατό.

Ό καλλιτέχνης παρουσίασε συνολικά 35 συνθέσεις (30 σε ελαφριά ύλη και 5 σε λάδι), με θέμα αποκλειστικά τή γυναικεία μορφή.

● Στη γκαλερί Χίλτον ό ζωγράφος Δ. Μυταράς εξέθεσε από τις 17 του Νοέμβρη ως τις 6 του Δεκέμβρη, δείγματα τής τελευταίας του δουλειάς. Συνολικά παρουσιάστηκαν 30 άφηρημένες συνθέσεις: 17 με κόλλα και λαδοπαστέλ, 3 με κόλλα και κάρβουνο, 6 με σκέτη κόλλα και 4 με κόλλα και λάδι.

● Στον Παρνασσό, στη μεσαία αίθουσα, πραγματοποιήθηκε από τις 16 Νοέμβρη ως τις 5 του Δεκέμβρη ομαδική έκθεση ζωγραφικής. Πήραν μέρος οι:

Βομβικίδης Λεωνίδας (20 συνθέσεις σε λάδι), Καβαγιάς Άχιλλέας (25 συνθέσεις σε λάδι), και Φάσσος Κώστας (24 συνθέσεις σε λάδι). Τα θέματα ήταν κυρίως τοπία και ν. φύσεις.

— Από τις 2 ως τις 20 του Δεκέμβρη, στην άπάνω αίθουσα ό Έκτωρ Δούκας εξέθεσε 42 συνθέσεις σε λάδι με θέματα ν. φύση και τοπία.

● Στη γκαλερί Ζαχαρίου από τις 16 Δεκέμβρη ως τις 6 του επόμενου ό Κ. Λινάκης εξέθεσε 65 λάδια και 6 άκουαρέλλες με θέματα κυρίως από την έλληνική ύπαιθρο.

● Οι Νέες Μορφές φιλοξένησαν τήν τελευταία δουλειά τής Σ. Πολυχρονιάδου από τις 18 του Νοέμβρη ως τις 7 Δεκέμβρη. Η καλλιτέχνης παρουσίασε συνολικά 46 άφηρημένες συνθέσεις με μικτή τεχνική.

— Κατά τό ίδιο διάστημα, στην υπόγεια αίθουσα, ό Κίμων Συνέσιος εξέθεσε 40 περίπου συνθέσεις σε ελαφρά ύλη.

● Στο κέντρο τεχνολογικών εφαρμογών έγιναν στις 28 του Νοέμβρη τα εγκαίνια τής έκθεσης του Παντελή Λαζαρίδη και του Στέλιου Μαυρομμάτη. Ό πρώτος εξέθεσε 12 άφηρημένες συνθέσεις με μικτή τεχνική και ό δεύτερος 12 συνθέσεις σε λάδι και πλαστικό, διάφορα σχέδια και άκουαρέλλες.

● Στη γκαλερί Ζυγός άνοιξε στις 24 Νοέμβρη μιá ενδιαφέρουσα έκθεση τής Ένωσης των Φίλων τής Νέας Κίνας. Η έκθεση παρουσίασε πολλά δείγματα παλιάς και σύγχρονης ζωγραφικής και χαρακτηριστικής.

Μόλις έκυκλοφόρησε :

Νίου Καχτίτη

Ο ΕΞΩΣΤΗΣ

★

[εικονογραφημένος]

★

Καλλιτεχνική επίμελεια
ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΣΙΖΕΚ

★

"ΠΡΩΤΗ ΥΛΗ"
ΑΘΗΝΑ, 1964

Ν. ΡΕΜΠΟΥΤΣΙΚΑ

R

**ΦΑΡΜΑΚΑ
ΚΑΛΛΥΝΤΙΚΑ
ΟΠΤΙΚΑ**

ΑΙΟΛΟΥ & ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 1

ΑΦΟΙ ΠΑΣΤΕΛΑΚΟΥ

ΤΕΧΝΙΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΑΙ

Αιόλου 78 — ΑΘΗΝΑΙ — Τηλ. 231-048—233-363
'Αγ. Κων)νου 11—ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ—Τηλ. 423-598—421-259

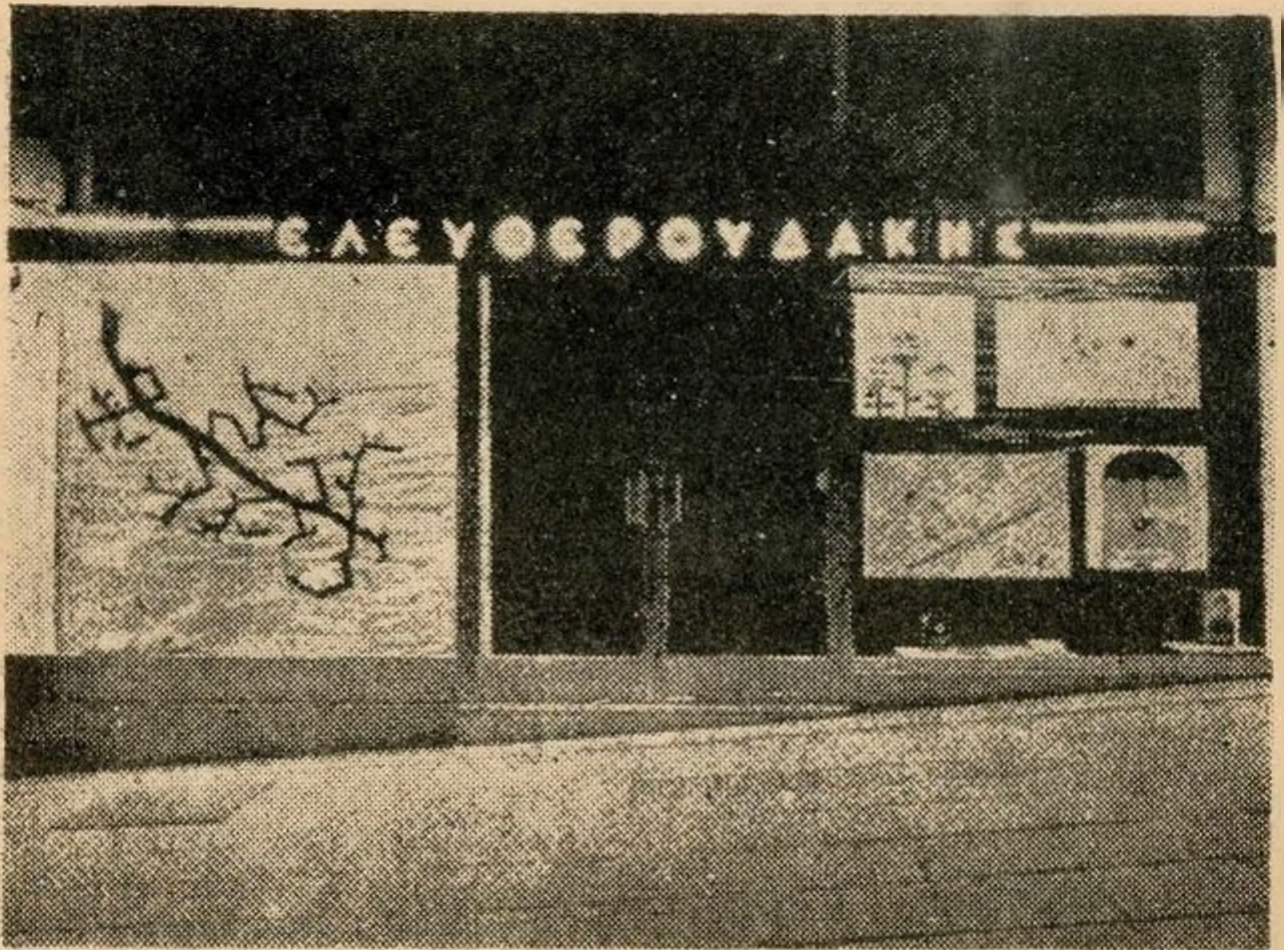
**ΤΑ ΑΡΤΙΩΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΠΕΠΕΙΡΑΜΕΝΑ
ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ**

ΕΠΙΣΤΡΩΣΕΙΣ ΔΑΠΕΔΩΝ

ΣΧΕΔΙΑ ΕΙΣ ΠΛΑΚΑΚΙΑ & ΡΟΛΛΟΥΣ, ΚΟΥΠΑΣΤΕΣ - ΣΟΥΒΑΤΥΠΙΑ

ΠΛΑΣΤΙΚΑ - ΜΟΝΩΤΙΚΑ - ΛΙΝΟΛ

ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ

Γ. Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

ΝΙΚΗΣ 4

ΠΛ. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Κ' ΤΟΜΟΥ

(*Ιούλιος—Δεκέμβριος 1964. Τεύχη 115-120*)

Α'. "Αρθρα

Έπιθεώρηση Τέχνης: Κρίσιμες ώρες	3
—Οι Δηλώσεις Νομιμοφροσύνης	131
—Είκοσι Χρόνια	259
—Μιά δεκαετία	550

Β'. Μελέτες

I. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ — ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ — ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Α. Βογιιάζος: Μερικές πλευρές των σχέσεων Τέχνης και Ίδεολογίας	157
Ροζέ Γκαροντύ (μετ. Γ. Πετρή): 'Ο Έρν. Φίσερ και η συζήτηση για τη Μαρξιστική Αισθητική	185
Γιάννης Ίμβριώτης: 'Η ιδεολογική πορεία του Γληνού	389

II. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ — ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ — ΧΡΟΝΙΚΟ

Μάρια Βίττι (Μετ. Κ. Πορφύρη): 'Ο Κάλβος ανάμεσα στις αντινομίες του καιρού του	8
Ευαγγελία Φραγκάκι: Λαϊκές διηγήσεις — 'Ο Φιορεντίνος ..	86
Νέστορας Καμαριανός: Μιά άγνωστη προκήρυξη των Φιλικών στους Βαλκανικούς Λαούς	260
Ρ. Βάιμαν (μετ. Β. Σπηλιάδη): 'Η «Ψυχή του αιώνα» — Μιά ιστορική προσέγγιση στον Σαίξπηρ	286
Θάλεια Κολυβά: Κύπρος ...	312
— — —: Σύντομη χρονογραφία Γληνού	387
Κ. Δ. Σωτηρίου: Μαθητής του Γληνού	397
Ρόζα Ίμβριώτη: 'Ο Δημήτρης Γληνός	403
Χ. Λογάρη: 'Η έκδοση του «Σοφιστή»	425
Δημ. Γληνός: Μιά βραδυά στο σπίτι του Γκόρκι	474
Γιώργος Κ. Γάτος: 15 ανέκδοτα γράμματα του Δημ. Γληνού ...	497
'Αλέκος Βασιλάκης, Τ. Κ., Μαρία Σβώλου, Μ. Ε.: 'Ο Γληνός στη φυλακή και στην εξορία ..	535
Τάσος Βουρνάς: 'Ο Δημ. Γληνός και η φοιτητική νεολαία ...	548
Βούλα Δαμιανάκου: Δημ. Γληνός	549

Σπ. Ι. Άσδραχάς: 'Οφεις από το προνομιακό καθεστώς της Πάργας, Πρέβεζας και Βόνιτσας....	571
--	-----

III. ΘΕΑΤΡΟ

Ρ. Φ. Βίλλετς (Μετ. Χρ. και Μ. Άλεξίου): 'Ο κριτικός ρεαλισμός του Άριστοφάνη	48
Τζ. Τόμσον: 'Ο Προμηθέας Δεσμώτης του Αισχύλου	132

IV. ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

Ρ. Μπιάνκι Μπαντινέλι (μετ. Γ. Πετρή): Τό εικονικό και τó άνεικονικό	64
--	----

V. ΓΛΩΣΣΑ — ΠΑΙΔΕΙΑ — ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Δημ. Γληνός: 'Εθνος και γλώσσα	434
— Άναγέννηση	465
— Δημοκρατία, Άντίδραση, Παιδεία ...	467
— Ποιοί δρόμοι άνοίγονται στους νέους	470
— 'Η διακήρυξη του Έκπ. Ομίλου ...	478

Γ'. Δογοτεχνία

I. ΠΟΙΗΣΗ

Χρύσα Λαμπρινού: Πέντε ποιήματα	43
Ντόρα Γκάμπε (μετ. Μελισσάνθη): Οι όνειροπόλοι, 'Η πατρίδα ...	76
'Ελισ. Μπαγκρεάνα (μετ. Μελισσάνθη): Πήδημα, Τό μεγάλο τσίρκο τού 1940	78
Μπλάγκα Ντιμίτροβα (μετ. Μελισσάνθη): Αίνιγμα	79
Τάσας Λειβαδίτης: 'Αποσπάσματα	144
Πάνος Ίωαννίδης: 'Επίγραμμα, Φοινικιά	192
'Αχιλ. Πυλιώτης: Τό τραγούδι τού σκατωμένου κοριτσιού	192
Μιχ. Πασιάρδης: Αυτός που έπεσε, 'Ανοιξη 64, Τό παιδι που σκότωσαν	193
Ζέφη Δαράκη: 'Αττικό τοπίο, Γυναίκα	195
Μιχ. Δωρής: Τρία ποιήματα ...	309
Μιχ. Σαντορινιός: Λέσβος ..	326
Σ. Ζεμπελεάνου (μετ. Δ.	

Ρεντή): Μάχη με τὸ θάνατο	331
Χρῆστος Βαλαβανίδης: «Πριγκήπισσα Τουραντῶ»	332
Ἐλένη Τσατσάκη: Ἡ ζωὴ μας, Περιμένοντας	332
Κώστας Βάρναλης: Στὴν ἔξορία	533
Κώστας Κουλουφάκος: Ἡ ὀρθὴ γενιά (4 ποιήματα)	554

II. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Βασίλης Λούλης: Βόλτα στὰ περασμένα	28
— Ρούθ	35
Γιοζέ Φραντσέσκο Σοκάρρας: Στοιχήματα ποὺ φέρνουν γρουσουζιά	59
Κάρελ Τσάπεκ (μετ. Γ. Γρίβα): Ὁ κλεμμένος φάκελος	81
Λίνα Σολωμονίδου: Ἐνθάδε κεῖται	93
Ἄλκη Ζέη: Τὰ Λιοντάρια μας δὲν τρώνε γάτες	174
Γεράσιμ Γρηγόρης: Στὸ βάθος τῆς λαγκαδιάς	274
Ἀντρέας Νενεδάκης: Τὸ παλληκάρι	319
Νίκος Σγούτας: Πελαγινὸς ἀέρας	327
Δημ. Χατζής: Ἀνυπεράσπιστοι	559

Δ'. Συζητήσεις

Β. Α. Ραφαηλίδης: Ὀλίγα τινὰ περὶ «προοδευτικῆς λυρῆς καὶ ἐπαναστατικῆς σουρρεαλισμοῦ» στὸν κινηματογράφου	101
Μαν. Φουρτούνης: Τὸ τέλος τῆς συζήτησης	103
Νίνος Φενέκ Μικελίδης: Ὀλίγα τινὰ περὶ Τέχνης (ρεαλιστικῆς ἢ μὴ) καὶ κινηματογράφου	195
Φιλ. Φάλμπος: Ἡ σμυρναϊκὴ παραλλαγή τοῦ Φιορεντίνου	197
Κλ. Κρεντινός: Τὸ δηλητήριο τοῦ πολέμου στὰ ἀναγνωστικά	333
Γ. Μ. Καλιόρης: Ἰδεολογία καὶ Τέχνη	334
Γιώργος Σεφερτζής: Ὁ ἐπιφανὴς Λεγεωνάριος καὶ τὸ γοητευτικὸ του ἄρθρο	589
Εὐάγγ. Φραγκάκι: Καὶ πάλι ὁ Φιορεντίνος	591

Ε'. Ἐρευνες

Χ.Α.: Τί γίνεται μετὰ τὸν Ἑλλ. Κινηματογράφου (ἀπαντᾷ ὁ Ρούσος Κούδουρος)	598
---	-----

ΣΤ'. Σχόλια καὶ γεγονότα

Ε.Τ.: Νάκης Πιέρρης — Καλὴ ἀρχὴ — Μία ἀχαρακτήριστη περίπτωσις — Ἀπὸ τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν	106
— Πῶς νὰ ξεχάσει ὁ Λαὸς τὴν ἱστορία του;	202
Μιχ. Δωρῆς: Ὁ Ναὸς τῆς Ἀντίκυρας καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἐξαφάνισής του	211
Ε.Τ.: Δυὸ πένθη: Κλ. Παράσχος — Λευτέρης Ἀλεξίου — Τὸ Δ' Ἀρχιτεκτονικὸ Συνέδριο — Θέρετρο Στούρνα ...	216
— Μετὰ τὸ «Ἄξιον Ἔστί»	337
Ὁδυσ. Ἐλύτης: Ποίηση καὶ μουσικὴ	337
Μίκης Θεοδωράκης: Μπροστὰ στὴν ἀρνησιμὴ καὶ τὴν πρόκληση ..	340
Φ. Ἀνωγειανάκης: Ἡ ἔντεχνη λαϊκὴ μουσικὴ — ἓνα κίνημα ...	342
Ε.Τ.: Ὁ Σάρτρ καὶ ἡ χρεωκοπία τοῦ Νόμπελ — Ἀνάγκη ἐκσυγχρονισμοῦ — Ἐνα σωματεῖο — Γιώργος Ριζόπουλος	345
Θάλεια Κολυβά: Τί κρίνει ἡ ἐπίθεσις	593
— — —: Ἡ πανελλήνια ἔκθεσις — Γοργοπόταμος — «Ἀγγέλας»	594

Ζ'. Τὸ βιβλίον

I. ΚΡΙΤΙΚΗ

Τάσος Λειβαδίτης: «Μορτυρίες» τοῦ Γιάν. Ρίτσου	218
Νικηφόρος Βρεττάκος: «Μαθητεία» τοῦ Τίτου Πατρίκιου ...	353
Γ. Πετρή: «Ναοὶ καὶ Μονές στὴ Ζάκυνθο», τοῦ Ντ. Κονόμου, Ἔργα τοῦ γλύπτη Γ. Παππά	357

II. ΤΟ ΞΕΝΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γιάν. Ἰμβριώτη: «Ντ. Ντιντερό» τοῦ Σ. Σπιτζέτι	220
— Οἱ Φιλοσοφικὲς Σπουδὲς στὴν Οὐγγαρία	224

Η'. Τὸ θέατρο

I. ΘΕΜΑΤΑ — ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὸ Χρονικὸ	226, 352
Κ.Π.: Πέρα ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς πόλεως	227
Χρ. Λαμπρινοῦ — Ν. Παπανδρέου: Γιαρτὲς Λευκάδας ..	228
— — — Ἄρμα Θεάτρου (συζήτηση μετὰ τοὺς ἐταίρους)	235
Ι. Καμπανέλλης: Ἀγροτικὸ θέατρο	245

II. ΚΡΙΤΙΚΗ

Ν. Παπανδρέου: Ἀριστοφάνης «Εἰρήνη»	111
---	-----

**ΚΕΝΤΡΟ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΘΕΑΤΡΟΥ & ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ
ΑΘΗΝΩΝ**

(Υπό τήν έποπτείαν του Υπουργ. Παιδείας Υ Π. 52416/61)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΛΚΑΝΗ - ΜΑΝΟΣ ΚΑΤΡΑΚΗΣ - ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΕΙΝΟΣ

ΣΕΝΑΡΙΟ

**κατὰ τὸ οὐότημα
LAWSON - EGRI**

ΥΠΟΚΡΙΤΙΚΗ

**κατὰ τὸ οὐότημα
STANISLAVSKI - STRASBERG**

ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ ΚΙΝ)ΦΟΥ

**κατὰ τὸ οὐότημα
LIVINGSTON - SPOTTISWOOD**

**Φωτογραφικὸ ἐργαστήριον — Μηχανήματα
Κινημ)κὸ πλατῶ — Συνεργασία με Στούντιο**

ΓΡΑΦΕΙΑ-ΣΧΟΛΗ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ:

ΚΑΠΛΑΝΩΝ 10 & ΜΑΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΗΛ. 626-943

Κ. Πορφύρης — Ν. Παπανδρέου: Στροφή στην ποιότητα («Ο Βασιλικός» του Α. Μάτση, «Τό έμπα και τὸ ἔβγα του κόσμου» του Β. Γκούφα — Β. Ἀνδρέοπουλου, «Ὅταν οἱ Ἀτρείδες» του Β. Κατσάνη, «Τὸ πανηγύρι» του Δ. Κεχαΐδη, «Ἐνας μῆνας στὴν ἔσοχή», του Τουργκένιεφ, «Ὁ ἀσυλλόγιστος» του Μολιέρου, «Οἱ τρεῖς ἀδερφές» του Τσέχωφ, «Ἡ κυρὰ τῆς θάλασσας» του Ίψεν, «Κολόμπ» του Ἀνούιγ, «Ὁ Πύργος» του Κάφκα) 347

Θ'. Κινηματογράφος

Ν. Φ. Μικελίδης: Πτυχές του ἀνθρώπινου ἀγχους στὸ σύγχρονο κινηματογράφο 113
 Χάρρυ Μπώρ: Τὸ εἶναι καὶ τὸ φαίνεσθαι 117
 Βίκτωρ Περρό: Ὁ κινηματογράφος εἶναι τρόπος γραφῆς 118
 Ν. Φ. Μικελίδης: Ἡ πέμπτη ἑβδομάδα Ἑλλ. Κινηματογράφου.. 359

Γ'. Πλαστικὲς τέχνες

I. ΘΕΜΑΤΑ — ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὸ Χρονικὸ τῶν ἐκθέσεων 122
 Γ. Πετρήης: Πέντε χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μπουζιάνη 365
 Γιάννης Μηλιάδης: Ὁ τρόπος του 367
 Γ. Μπουζιάνη (μετ. Ἀλεξ. Κόττου-Γραικιώτου): Ἀφορισμοὶ 371
 Ὁρ. Κανέλλης: Μπουζιάνης.. 372
 Κούλα Μαραγκοπούλου, Κατερίνα Χαριάτη, Ν. Χρονόπουλος: Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ δάσκαλο 376

II. ΚΡΙΤΙΚΗ

Γ. Πετρήης: Ἐκθεση ἐννέα καλλιτεχνῶν 120
 —Κριτικὴ τῶν ἐκθέσεων 382
 —Γ' Πανελλαδικὴ ἔκθεση νέων 606
 —Ἄλλες ἐκθέσεις 612

ΙΑ'. Ξένη πνευματικὴ κίνηση

Βλ. Μπάσσιεφ (μετ. Σ. Ἀχιλλέα): Ὀνόματα τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο (ἢ νέα βουλγαρικὴ ποίηση).. 109
 Γ. Γρίδας: «Ἐλεύθερο Βῆμα» στὸ περιθώριο τοῦ Κάρλοβυ Βάρυ 124
 Κ. Χατζηαργύρης: Γράμμα-τα ἀπὸ τὸ Παρίσι 251

ΙΒ'. Εἰκόνες

I. ΕΞΩΦΥΛΛΑ

Τάκης Σιδέρης: κεφάλι κοριτσιοῦ τεύχος 115 - 116
 Βάσω Κατράκη: Πέτρα » 117
 Γ. Μπουζιάνης: Ἀκουαρέλλα » 118
 — — — Φωτογραφία Γληοῦ » 119 - 120

II. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Μαρία Κοκκίνου-Μπιτσάκη: Σχέδιο γιὰ τὸ διήγημα «Βόλτα στὰ περασμένα» 34
 —Σχέδιο γιὰ τὸ διήγημα «Στοιχίματα ποὺ φέρνουν γρουσουζιά» 63
 Βαγγ. Δημητρέας: Σχέδιο γιὰ τὸ διήγημα «Κλεμμένος Φάκελος» ... 80
 Ντ. Ἀντωνάκου: 3 σχέδια ἀπὸ τίς γιορτὲς Λευκάδας 228
 Ἀντώνης Ἀπέργης: 2 σχέδια στὸ διήγημα «Στὸ βάθος τῆς

ΠΛΕΚΤΗΡΙΟΝ

ΓΙΤΣΑΣ ΜΑΡΟΥΛΑΚΟΥ

ΕΡΜΟΥ 6 — 1ος ΟΡΟΦΟΣ
 ΣΥΝΤΑΓΜΑ — ΑΘΗΝΑΙ
 ΤΗΛΕΦ. 221-868 (Προσωρινόν)

**ΠΛΕΚΤΑ ΕΤΟΙΜΑ
 ΚΑΙ ΕΠΙ ΜΕΤΡΩ**

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ

ΑΝΔΡΙΚΑ

ΟΛΟΜΑΛΛΑ

ORLON

ALPACA

Κ.Α.Π.

ΠΩΛΗΣΙΣ

ΧΟΝΔΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΗ

Γιὰ τοὺς ἀναγνῶστες
 τῆς Ἐπιθ. Τέχνης ἔκπτωση 10%

Λαγκαδιάς»	276
— Σχέδιο στο διήγημα «Πελαγινός αέρας»	327
Έλλη - Μαρία Κομνηνού :	
Σχέδιο στο διήγημα «Τό παλληκάρι»	320
Κ. Λίβας : Σχέδιο στο διήγημα	
«Αυπεράσπιστοι»	560

III. ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Κοκκινίδης : Αντίθεση	120
Βογιατζής : Άνοιξη	120
Καράς : Γυναίκα που κυττάζει	121
Περδικίδης : Σύνθεση	121
Κυπραίος : Χρησμός	121
Ίωάννου : Φιγούρα	122
Μυταράς : Σύνθεση	122
Τσόκλης : Περιστατικά:	122
Φασιανός : Κόκκινες μορφές	122
Γ. Τσιτσάπουλος : Πρόγραμμα	
«Ειρήνης»	238
— — — : 17 γκραβούρες και σχέδια	
στη μελέτη για τον Σαίξπηρ	286
Γιάν. Τσαρούχης : Κουβε-	
τούρα του δίσκου του «Άξιον Έστι»	339
Γ. Μπουζιάνης : Σχέδιο	368
— Άκουστέλλα	369
— Λάδι	370
— 3 Σχέδια	372 - 375
— Μαθήματα	377 - 380
Κατερίνα Χαριάτη : Πορ-	
τραίτο του δάσκαλου	377
Ν. Χρονόπουλος : Μπουζιάνης	381
Μ. Θεοφυλακτόπουλου :	
Γυναίκα	606
Κ. Βενιάδης : Άπ' τὸ νησί μου ...	606
Μαρία Βασιλάτου : Σύν-	
θεση	607
Παλ. Θεολόγου : Καμινάδες ..	607
Άχ. Δρούγκας : Άρμα	608

Λ. Δρόσου : Τὸ ὄνειρο	608
Λ. Ἀπέργης : Φυγή πρὸς τὸν ἥλιο..	608
Έλ. Οἰκονομίδου : Λιμάνι	609
Φώτης Σαρρής : Ἀντίσταση..	610
Γιώργος Μπεχράκης : Χα-	
ρακτικό	611
Κατ. Χαριάτη : Ἀκουστέλλα..	613
Κούλα Μαραγκοπούλου :	
Λάδι	613

ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Νίλ Μαγιάρ : Γλυπτό	123
---------------------------	-----

IV. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ — ΦΩΤΟΤΥΠΙΕΣ

15 Φωτοτυπίες στη μελέτη «Ο Κάλβος	
ανάμεσα στις αντινομίες του καιρού	
του»	8
8 εικόνες από τὸ ναὸ τῆς Ἀντίκυρας...	211
2 φωτογραφίες ἀπὸ τὶς Γιορτὲς τῆς	
Λευκάδας	233
Ἡ «Εἰρήνη» τοῦ Ἀριστοφάνη στὸ Στάδιο	236
Φωτοτυπία εἰσιτηρίου Ἄρματος Θεάτρου	237
4 φωτοτυπίες στὴν ἀνακοίνωση γιὰ τὴ	
Φιλική	260
2 φωτογραφίες ἀπὸ τὶς παραστάσεις	
«Τὸ ἔμπα καὶ τὸ ἔβγα τοῦ κόσμου»	
καὶ «Ἀσυλλόγιστος»	349
4 φωτογραφίες ἀπὸ τὴν Ἑβδομάδα Ἑλλ.	
Κινηματογράφου	359
3 φωτογραφίες καὶ αὐτόγραφο τοῦ Γ.	
Μπουζιάνη	365, 366, 371
14 φωτογραφίες, φωτοτυπίες καὶ σχέδια,	
ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Δημ.	
Γληνοῦ:	464, 465, 467, 500, 505
506, 531, 534, 536, 541	
543, 545, 546, 547	
Ἐπὶ τὴν παράσταση τῆς «Ἀγγέλας»..	596

SLIDES

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ—ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ—ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΑ

Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ - Ν. ΜΠΑΡΖΟΥΚΑΣ Ο.Ε.

ΣΙΝΑ 12 - ΤΗΛΕΦ. 627.308

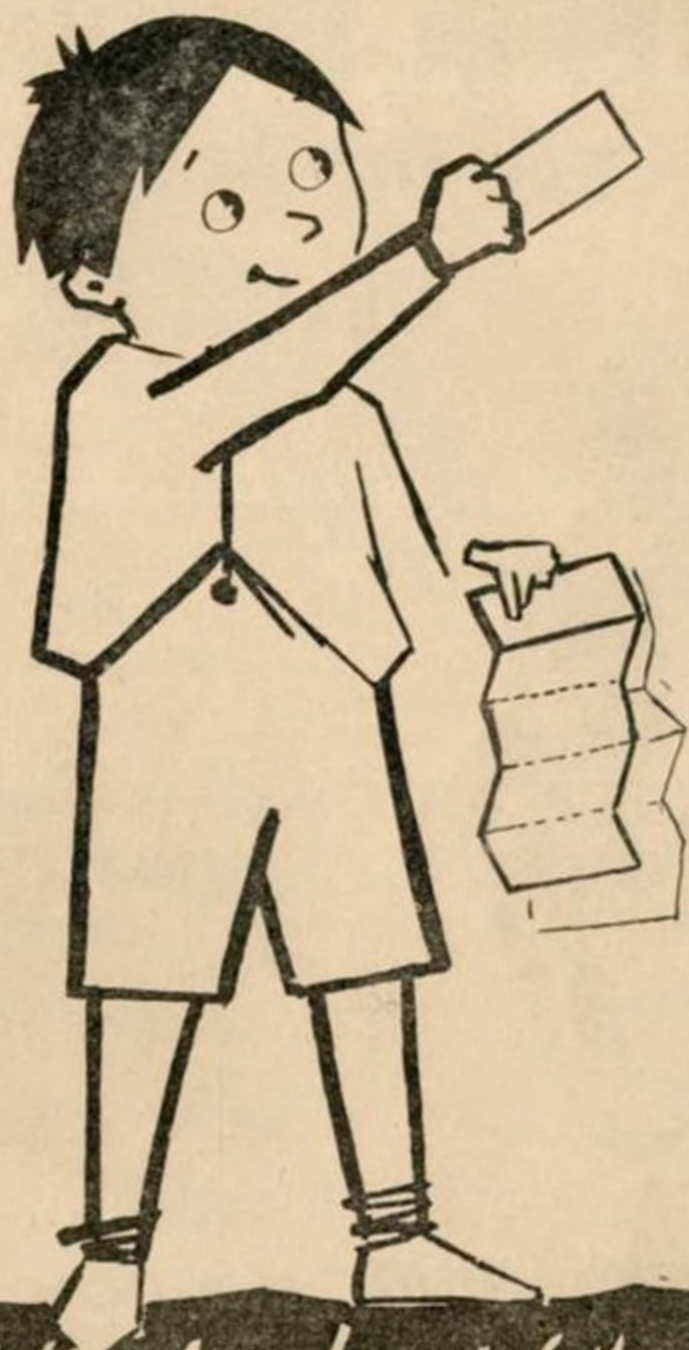
ΑΘΗΝΑΙ

ΣΕΙΡΑΙ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΦΥΣΙΚΗΣ — ΧΗΜΕΙΑΣ — ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΖΩΟΛΟΓΙΑΣ — ΙΣΤΟΡΙΑΣ — ΤΕΧΝΗΣ — ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

ΕΡΓΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ — ΑΝΤΙΓΡΑΦΑΙ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Κάθε Δευτέρα μαζί σου

ΛΑΪΚΟ ΛΑΧΕΙΟ

ΛΑΧΕΙΟΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

...και πολλές δεκάδες αυτοκίνητα...

Μαζί με
ΤΙΣ ΠΟΛΛΕΣ ΔΕΚΑΔΕΣ ΣΠΙΤΙΑ
ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΜΕΤΡΗΤΑ
ΠΟΥ ΜΟΙΡΑΖΕΙ ΕΦΕΤΟΣ
ΣΕ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ
ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΤΥΧΕΡΟΥΣ

και μη ξεχνάτε

ΠΡΩΤΟΣ ΛΑΧΝΟΣ:

ΜΙΑ ΟΛΟΚΑΝΗΡΗ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ! Όροφος 5 - Διαμερίσματα 15 - Διυμήτια 40 - Κατοστήματα 2
ΕΠΙ ΤΗΣ ΛΕΩΦ. ΠΑΤΗΣΙΩΝ 254 (ΠΛ. ΚΟΛΙΑΤΣΙΟΥ)

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΛΑΧΝΟΣ: ΕΠΙΣΗΣ ΜΙΑ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ! Όροφος 5 - Διαμερίσματα 14 - Διυμήτια 35 - Κατοστήματα 1
ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΒΑΡΒΑΚΗ 3 (Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ)

ΤΑ ΛΑΧΕΙΑ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΕΙΡΩΝ ΜΕΤΕΧΟΥΝ ΤΗΣ ΚΑΝΩΣΕΩΣ ΔΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΝΙΚΑ ΚΕΡΑΝ
ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΚΑΘΕ ΣΕΙΡΑ ΕΧΕΙ ΔΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΑ ΧΩΡΙΣΤΑ ΚΕΡΑΝ

ΑΓΟΡΑΣΤΕ ΕΓΚΑΙΡΩΣ ΛΑΧΕΙΑ ΔΙΟΤΙ ΕΞΑΝΤΛΟΥΝΤΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ - ΑΤΛΑΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ

ΝΕΟ ΕΡΓΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ 1964

Θά ολοκληρωθῆ εἰς 100 περίπου τεύχη. Διά νά ἐπισπευοθῆ ἡ ἔκδοσις θά κυκλοφοροῦν ἀργότερα καί δύο τεύχη ἐβδομαδιαίως.

Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ συντάσσεται βάσει τῶν τελευταίων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης (1964) καί τῶν στατιστικῶν.

ΟΙ ΧΑΡΤΕΣ εἶναι γεωφυσικοί, πολιτικοί, παραγωγικοί, οικονομολογικοί, κλιματολογικοί κ.λ.π. μεγάλης ἀκρίβειας καί ἀποδίδονται μέ πολλά χρώματα πού φθάνουν τίς 25 παραλλαγές. Ἡ ὀνοματολογία τῶν εἶναι πλουσιωτάτη καί ἀποδίδεται διά 30 διαφόρων εἰδῶν γραμμάτων, ὥστε τά διάφορα γεωγραφικά στοιχεῖα καί τά μεγέθη τῶν πόλεων νά ξεχωρίζουν ἀμέσως. Μόνον εἰς τοὺς δύο πρώτους παγκοσμίους χάρτας ὅλες οἱ πόλεις ἀσχέτως πληθυσμοῦ ἀναγράφονται μέ τά αὐτά γράμματα.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΙΣ. Τήν ἔκδοσιν ποικίλλουν εἰκόνες πρῶτου τύπου πού προέρχονται κατ' εὐθείαν ἀπό Films καί ὄχι ἀπό φωτογράφησιν εἰκόνων ἄλλων βιβλίων καί ἐπί πλέον πολυχρώμους ὀλοσελίδους εἰκόνας ἐκτός κειμένου ἐκτυπούμενους ἐπί πραγματικοῦ χάρτου illustration Σουηδίας, τοῦ καλύτερου Εὐρωπαϊκοῦ.

ΧΑΡΤΙ. Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἔργου γίνεται ἐπί τοῦ καλύτερου καί βαρυτέρου (χονδροτέρου) χάρτου πού κατασκευάζεται εἰς τήν Ἑλλάδα, 100 καί 140 γραμμαρίων καί χάρτου illustration Σουηδίας 120 γραμ.

ΠΙΣΤΗ ΑΠΟΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ. Τά ὀνόματα τῶν διαφόρων πόλεων κ.λ.π. ἀναγράφονται εἰς τοὺς χάρτας ὅπως προφέρονται εἰς τήν χώραν τους (βλέπε σχετικῶς τήν εἰσαγωγὴν εἰς τήν ἀρχὴν τοῦ ἔργου).

ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ. Τά τεύχη ὑπ' ἀριθ. 1 καί 2 θά ἐπρεπε νά τιμῶνται δρχ. 10 διότι εἶναι διπλά, ἀλλά τά διετιμήσαμε μόνον δρχ. 6 διά νά γίνουν εὐκολώτερα κτήμα τῶν ἐνδιαφερομένων καί κρίνουν τήν ποιότητα τῆς ἐργασίας μας. Τά μελλοντικῶς ἐκδοθησόμενα ὁμοιά των διπλά τεύχη θά τιμῶνται δρχ. 10, τά δέ μόνά δρχ. 6 ἕκαστον.

ΣΥΓΚΡΙΝΑΤΕ ΤΟΝ ΧΑΡΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ ἀκόμη καί μέ τοὺς καλύτερους Εὐρωπαϊκοὺς καί Ἀμερικανικοὺς.

Ἐκδόσεις **ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ**, Ἀριστείδου 3 - Τηλ. 231-927

Κυκλοφορεῖ κάθε Παρασκευὴ δὲ τεύχη

Τ
Σ
Α
Λ
Α
Μ
Α
Τ
Α

«Είναι μόδα
νά επιπλώνεσθε
στον
Τσαλαματᾶ»

ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΪΑ
Αϊόλου 89—Στοᾶ
καὶ Βουλιαγμένης 235
Τηλ. 224.954—971.176